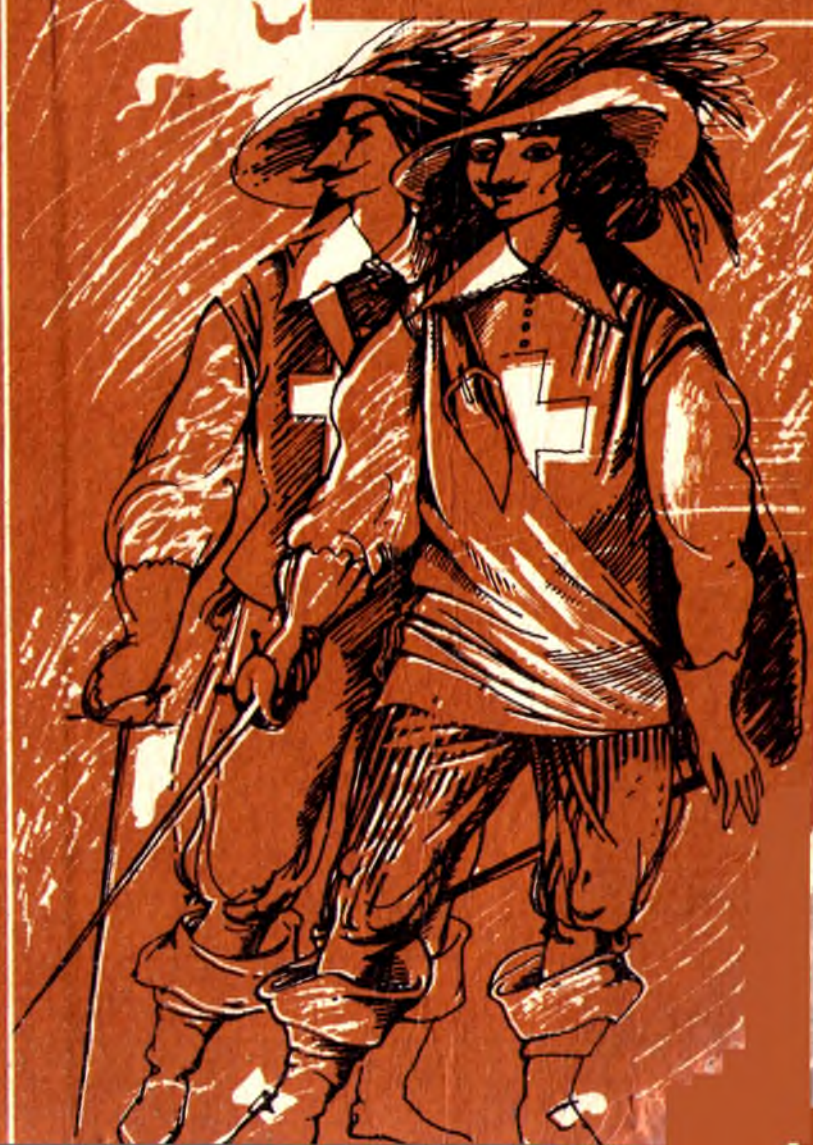


ФАНТАСТИКА
ПРИГОДИ
ДЕТЕКТИВ

АЛЕКСАНДР ДЮМА

Три мушкетери









ФАНТАСТИКА
ПРИГОДИ
ДЕТЕКТИВ

Серію
засновано
1990 року

**ALEXANDRE
DUMAS**

Les Trois Mousquetaires

АЛЕКСАНДР ДЮМА

Три мушкетери

РОМАН

Переклав з французької
Роман Терещенко

Київ
Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»
1992

У романі «Три мушкетери» відомий французький письменник (1803—1870) відобразив епоху правління короля Людовіка XIII, коли політику держави насправді здійснював кардинал Ришельє. Автор розповів захоплюючу історію трьох хоробрих мушкетерів Атоса, Портоса, Арамиса та їхнього друга д'Артаньяна.

В романе «Три мушкетера» известный французский писатель (1803—1870) отобразил эпоху правления короля Людовика XIII, когда политику государства на самом деле осуществлял кардинал Ришелье. Автор рассказал увлекательную историю трех храбрых мушкетеров Атоса, Портоса, Арамиса и их друга д'Артаньяна.

Редактор *В. П. Царенко*

Художнє оформлення *В. А. Радька*

Перекладено за виданням:

Alexandre Dumas.

Les Trois Mousquetaires.

Editeurs Nelson.

Éditeurs Calmann-Lévy. Paris, 1916.

Д $\frac{4703010100-174}{M205(04)-92}$ 174.92

ISBN 5-308-01322-5

© Український переклад і примітки.
Видавництво «Веселі»,
1982
© Художнє оформлення
В. А. Радько, 1992

ПЕРЕДМОВА,

*де зазначається, що в героях повісті,
яку ми матимемо за честь розповісти читачам,
немає нічого міфічного, дарма що їхні
імена закінчуються на «ос» та «іс»*

Десь із рік тому, шукаючи в Королівській бібліотеці матеріали для своєї історії Людовіка XIV¹, я натрапив на «Спогади пана д'Артаньяна», надруковані, як і більшість творів того часу (коли автори, вирішивши писати правду, не хотіли на довший чи коротший час потрапити до Бастилії²), в Амстердамі, у П'єра Ружа³. Мене привабила назва. Я відніс мемуари додому — зрозуміло, з дозволу пана наглядача бібліотеки, — й почав жадібно їх читати.

Не маючи наміру докладно розглядати цей досить-таки своєрідний твір, я лише пораджу тим читачам, які вміють цінувати картини минулого, познайомитися з ним. Там вони знайдуть портрети, намальовані рукою справжнього майстра; і хоч ці ескізи накреслені здебільшого на дверях казарм або на стінах шинків, читачі однаково впізнають у них такі само точні, як і в історії пана Анкетіля⁴, портрети Людовіка XIII⁵, Анни Австрійської⁶, Рішельє⁷, Мазаріні⁸ та більшості придворних тих часів.

Але, як відомо, те, що здатне вразити примхливу душу поета, не завжди хвилює широке коло читачів. Тож захопившись — як, безперечно, будуть захоплюватися й інші, — згаданими подробицями, ми звернули увагу ще на одну цікаву річ — на те, чого ніхто інший, мабуть би, й не помітив.

Д'Артаньян оповідає, що під час свого першого візиту до пана де Тревеля, капітана королівських мушкетерів⁹, він зустрів у його передпокої трьох молодиків, що служили саме в тому уславленому полку, в якому мріяв служити й він, і що звали їх Атос, Портос та Арамис.

Правду кажучи, ці три іноземні імені нас приголомшили, але відразу спало на думку, що вони можуть бути звичайні-сінькими псевдонімами, за якими д'Артаньян приховав відомі імена, якщо тільки самі власники цих псевдонімів не

обрали їх у той день, коли з примхи, через невдоволення життям або нестатки, їм довелося вдягти прості плащі мушкетерів.

Відтоді ми стали невтомно шукати серед творів того часу бодай якийсь слід цих незвичайних імен, що так збудили нашу цікавість.

Перелік прочитаних з цією метою книжок зайняв би цілий розділ, що було б, може, й досить повчально, але навряд чи цікаво для читачів. Тому скажемо лише, що саме в ту мить, коли, втративши після довгих і марних досліджень всяку надію, ми вирішили припинити розшуки, нам пощастило знайти, нарешті, завдяки пораді нашого відомого і вченого друга **Полен** Паріса¹⁰, рукопис in folio, позначений, здається, чи то 4772-м, чи то 4773-м номером, з заголовком:

«Спогади пана графа де **Ля Фер** про деякі події, що сталися у Франції наприкінці владарювання короля Людовіка XIII та на початку владарювання короля Людовіка XIV».

Можна собі уявити, як ми зраділи, коли, гортаючи цей рукопис — нашу останню надію, — побачили на дванадцятій сторінці ім'я Атоса, на двадцять сьомій — ім'я Портоса і на тридцять першій — ім'я Араміса.

Відкриття зовсім невідомого рукопису за доби, коли історична наука досягла таких великих успіхів, видалось нам чудом. Ми заходились клопотатися про дозвіл надрукувати його, сподіваючись, що колись нас оберуть до Академії Написів і Красного Письменства хоч би з чужим багажем, якщо не пощастить — річ цілком імовірна — потрапити до Французької Академії¹¹ з багажем власним. Мусимо сказати: такий дозвіл нам було люб'язно надано, що ми й засвідчуємо, аби прилюдно спростувати вигадки тих, хто твердить, ніби ми живемо при уряді, який не дуже прихильно ставиться до літераторів.

Тож, пропонуючи читачам першу частину цього дорогоцінного рукопису з відповідно зміненою назвою, ми обіцяємо, коли перша частина матиме успіх, на який заслуговує, і в чому ми не маємо жодного сумніву, негайно опублікувати другу.

А тим часом, оскільки хрещений батько є другим батьком, ми просимо читача бачити в нас, а не в графові де **Ля Фер**, причину своєї втіхи або нудьги.

Отже, почнімо нашу розповідь.

I

ТРИ ПОДАРУНКИ ПАНА Д'АРТАНЬЯНА-БАТЬКА

У перший понеділок квітня місяця 1625 року все містечко Менг, де народився автор «Роману про Троянду»¹², було охоплене таким хвилюванням, наче туди прийшли гугеноти¹³, щоб влаштувати з нього другу Ла-Рошель¹⁴. Дехто з городян, угледівши жінок, які бігли по Головній вулиці, і почувши зойки дітей біля порогів будинків, квапливо надівали обладунки й, захопивши для хоробрості мушкет або сокиру, поспішали до корчми «Вільний Мірошник», навпроти якої збирався щораз більший натовп гомінливих і цікавих людей.

За тих часів, коли майже не минало дня, аби який місто не відзначило в своєму літописі схожу подію, такий переполох був справою звичною. То вельможі воювали між собою; то король ворогував з кардиналом; то іспанці йшли війною на короля. Крім цих воєн — прихованих чи явних, таємних чи відкритих, — були ще наскоки жебраків і злодіїв, гугенотів і грабіжників, вовкулаків і слуг, які ворогували з усім світом. Городяни безперестанку озброювалися проти злодіїв, проти волоцюг і проти слуг, нерідко — проти вельмож і гугенотів, іноді — проти короля, і тільки проти кардинала та іспанців — ніколи. Отож згаданого першого понеділка квітня місяця 1625 року жителі Менга, почувши шум і не побачивши ні червоно-жовтих прапорців¹⁵, ні слуг у лівреях герцога Рішельє, кинулись, за давньою звичкою, до корчми «Вільний мірошник».

Прибігши туди, кожен міг довідатись про причину переполоху.

Юнак... А втім, намалюємо кількома штрихами його портрет. Уявіть собі Дон Кіхота вісімнадцяти років, Дон Кіхота без панцера, кольчуги й наколінників, Дон Кіхота у вовняному камзолі, синій колір якого набрав непевного —

середнього між кольором винного осаду й небесної блакиті — відтінку. Обличчя — видовжене й засмагле; гострі вилиці — ознака хитрості; надмірно розвинені м'язи на щелепах — прикмета, за якою відразу й безпомилково можна впізнати гасконця¹⁶, навіть коли він без беретета, — а наш юнак мав на голові берет, ще й з поганеньким пером. Очі в молодика були розумні й відверті; ніс з горбинкою, тонкий і гарно окреслений. На зріст він був надто високий для юнака і надто малий для дорослого чоловіка, тож недосвідчена людина могла б сказати, що це фермерський синок подався в мандри, якби на ньому не було почепленої на шкіряній перев'язі через плече довгої шпаги, що біла його по ногах, коли він ходив, і стукала по кошлатій шерсті коня, коли він сидів верхи.

Бо наш юнак їхав на коні, і цей кінь був такий незвичайний, що мимоволі привертав до себе увагу. То була беарнська¹⁷ верхова конячина віком років дванадцяти, а то й чотирнадцяти, жовтої масті, з облізлим хвостом і рубцями на бабках. Вона, — дарма що чвалала, понуривши морду нижче колін, так що вершникові марно було натягувати вудила, — ще вільно долала вісім льє за день. На нещастя, ці добрі якості шкапини були так приховані за її химерною мастю та дивною ходою, що на ті часи, коли всяк добре знався на конях, поява її в Менгу, куди вона ступила чверть години тому через Божансійські ворота, викликала справжню сенсацію, яка кинула тінь і на вершника.

І ця сенсація була тим прикриша для юного д'Артаньяна (так звали молодого Дон Кіхота на його новоявленому Россінанті), що й сам юнак, хоч як вправно тримався в сідлі, не гірше за інших розумів, наскільки він смішний на своєму коні. Недарма наш герой так тяжко зітхнув, приймаючи від пана д'Артаньяна-батька його подарунок. Молодий д'Артаньян добре знав, що красна ціна його конячини — двадцять ліврів¹⁸, але слова, якими батько супроводив цей подарунок, ціни не мали.

— Сину мій! — сказав гасконський дворянин тією чистою беарнською говіркою, якої Генріх IV¹⁹ так ніколи й не міг позбутися. — Сину мій, цей кінь народився в господі вашого батька майже тринадцять років тому і весь час залишався в ній, так що ви повинні любити його. Ні в якому разі не продавайте його і дайте йому змогу спокійно й гідно померти від старості; якщо вам доведеться вирушити з ним у похід, доглядайте його, як доглядали б старого слугу. При дворі, — вів далі пан д'Артаньян-бать-

ко,— якщо ви матимете честь бути там,— до речі, честь, на яку вам дає право давність вашого роду,— бережіть, пам'ятаючи не тільки про себе, а й про своїх близьких, гідність нашого дворянського імені, яке ось уже понад п'ятсот років ніхто з ваших предків нічим не заплямував. Кажучи «близькі», я маю на увазі ваших рідних і друзів. Ніколи й нікому не коріться, крім пана кардинала й короля. Тільки мужністю — чуєте, тільки мужністю! — дворянин здатен у наші дні прокласти собі дорогу! Кожен, хто здригнеться бодай на мить, ризикує втратити щасливу нагоду, яку, можливо, саме в цю хвилину пропонує йому доля. Ви молодий і повинні бути хоробрим з двох причин: по-перше, тому, що ви — гасконець, і, по-друге, тому, що ви — мій син. Не бійтесь несподіванок і шукайте пригод. Я навчив вас фехтувати; ноги у вас наче з заліза, а руки — із сталі; кидайтесь у бій з будь-якого приводу; не бійтеся бою, особливо тому, що дуелі заборонені,— отже, треба бути вдвічі хоробрішим, аби наважитись схрестити шпаги. Я, сину мій, можу дати вам лише п'ятнадцять екю²⁰, свого коня й ті поради, що їх ви оце вислухали. Ваша матінка додасть рецепт чудодійного бальзаму, що його вона дістала від однієї циганки,— він гоїть усі рани, окрім сердечних. Скористайтеся з усього цього й живіть щасливо та довго... Наостанок пораджу вам ще одне: наслідуйте не мене — ні, бо я ніколи не бував при дворі, а тільки добровольцем брав участь у релігійних війнах²¹,— а пана де Тревіля, який був колись моїм сусідом і мав честь змалечку гратися з нашим королем Людовіком XIII, нехай боронить його Бог! Кілька разів ці забавки кінчалися бійками, і його величність не завжди виходив з них переможцем. Стусани, що перепадали королю, збудили в ньому захоплення й приязнь до пана де Тревіля. Згодом, під час першої подорожі до Парижа, пан де Тревіль бився на дуелях п'ять разів; після смерті старого короля й до повноліття молодого, не рахуючи воєн і походів,— сім разів; а з часів повноліття і по сьогодні — ще разів, може, з сотню!.. І от, попри всі едикти, накази й ухвали, він — капітан мушкетерів, тобто начальник цезарського легіону. Цей легіон дуже високо цінує король, його побоюється навіть кардинал, котрий — а це відомо кожному — не боїться майже нічого. Крім того, пан де Тревіль одержує десять тисяч екю на рік; отже, він вельми високий вельмож... Він починав, як ви; тож підіть до нього з цим листом і, наслідуючи його приклад, чиніть, як він.

По тому пан д'Артаньян-батько дав синові свою шпагу, ніжно поцілував його в обидві щоки і благословив.

Юнак вийшов з батькової кімнати й зустрів матір, що чекала на нього з славнозвісним рецептом бальзаму, який, судячи з батькових порад, син мав досить-таки часто вживати. Мати прощалася довше й ніжніше, ніж батько, і не тому, що пан д'Артаньян не любив сина, котрий до того ж був його одинаком, а тому, що пан д'Артаньян був чоловік і вважав не гідним чоловіка давати волю почуттям. Пані д'Артаньян була жінка, а головне — мати... Вона гірко плакала, і, скажемо на похвалу пана д'Артаньяна-сина: хоч він і силкувався зберегти твердість духу, як це й личить майбутньому мушкетерові, а втім, почуття здолали його, і він теж не втримав сліз, які ледве зміг приховати, та й то — лише наполовину.

Того самого дня юнак пустився в мандри з трьома батьковими подарунками: п'ятнадцятьма екю, конем та листом до пана де Тревіля; поради, зрозуміло, дісталися йому на додачу.

З таким *vade mesum*²² д'Артаньян був схожий — і морально, й фізично — на героя Сервантеса, з котрим ми його так щасливо порівняли, малюючи, за обов'язком оповідача, портрет нашого героя. Дон Кіхот мав вітряки за велетнів, а отару овець — за армію; д'Артаньян вбачав у кожній посмішці образу і в кожному погляді — виклик. Тому він не розтискав кулаків од самого Тарба²³ аж до Менга й по десять разів на день хапався за шпагу. Проте його кулак і досі ще не зачепив жодної щелепи, а шпаги він так і не витяг з піхов жодного разу. Бо хоч вигляд бідолашної жовтої шкапини й викликав у перехожих посмішку, але над конем дзвеніла чимала шпага, а ще вище не просто гордовито, а люто дивились палаючі очі. Тож перехожі намагалися вгамувати свій сміх або, коли веселість все-таки перемагала розважливість, посміхались принаймні одним боком обличчя, як античні маски. Так, зберігаючи незалежний вигляд і пильно придивляючись до того, що діється довкола, д'Артаньян і доїхав аж до злощасного Менга.

Але тут, коли д'Артаньян зібрався спішитися біля воріт «Вільного Мірошника» і ніхто — ні хазяїн, ні служник, ні навіть конюх — не захотів потримати його стремено, наш юнак помітив крізь прочинене вікно долішнього поверху високого гордовитого дворянина з непривітним обличчям, який розмовляв з двома чоловіками, що шанобливо слухали його. Д'Артаньян, звичайно, подумав, що говорять про

нього, і прислухався. Цього разу він помилився тільки наполовину: говорили не про нього, а про його коня. Дворянин, мабуть, перелічував усі його яскраві прикмети, і оскільки співрозмовники, як ми вже сказали, вельми шанобливо ставились до оповідача, то весь час голосно реготали. А що ледь помітної посмішки було досить, аби розбурхати запальність молодого гасконця, то легко собі уявити, як обурили його ці бучні веселощі.

І все-таки д'Артаньян вирішив спершу приглянутись до незнайомця, що так зухвало кепкував із нього. Він звернув у його бік гордий погляд і побачив чоловіка років сорока — сорока п'яти з пронизливими чорними очима, блідим обличчям, великим носом і чорними, старанно підстриженими вусами; незнайомиць був одягнений у бузковий камзол та короткі штани зі шнурами того ж кольору, але зовсім без прикрас, коли не рахувати звичайних прорізів, крізь які проглядала сорочка. Штани й камзол, хоч і були нові, здавалися пом'ятими, як дорожні речі, що довго лежали в скрині. Д'Артаньян миттю вгледів усе це своїм метким оком, а може, й інстинктивно відчувши в незнайомцеві людину, яка мала відіграти в його житті неабияку роль.

Отож саме тоді, як д'Артаньян зупинив погляд на незнайомцеві в бузковому камзолі, той висловлював про беарнську конячину такі хитромудрі й глибокодумні міркування, що його співрозмовники заходилися реготом, хоч сам він тільки ледь усміхався, та й то, певно, проти своєї звички. Тепер уже сумнівів не було: з д'Артаньяна глузували. Певний своєї правоти, він насунув берет на самісінькі очі й, намагаючись наслідувати манери придворних, що їх підмітив ще в Гасконі у приїжджих вельмож, поклав одну руку на ефес шпаги, а другою взявся в бік. На лихо, що ближче підходив д'Артаньян до зухвальця, то дужче поймав його гнів, і замість того, щоб гордо і гідно викликати незнайомця на дуель, він зумів прокричати лише кілька нечемних слів та ще й несамовито замахав руками.

— Гей, добродію! — вигукнув д'Артаньян. — Шановний, авжеж, ви, що ховаєтесь за цією віконницею! Скажіть, лишень, з чого ви смієтесь, і ми посміємося разом.

Дворянин неквапом перевів погляд з коня на вершника, ніби йому й справді був потрібен час, аби переконатися, що саме до нього звернуті ці дивні докори; впевнившись у цьому, він злегка насупив брови і, помовчавши, відповів д'Артаньянові тоном, сповненим невимовної іронії та зухвалості:

— Я не з вами розмовляю, добродію.

— Але я розмовляю з вами, я! — вигукнув юнак, доведений до нестями цим поєднанням нахабства й вишуканості, пристойності й зневаги.

Незнайомиць ще раз глянув на д'Артаньяна й ледь помітно всміхнувся. Він відступив од вікна, неквапно виїшов з дверей заїзду й зупинився за два кроки від д'Артаньяна, саме проти його коня. Спокійна манера та глузливий вираз обличчя дворянина ще дужче розвеселили його співрозмовників, що залишились стояти біля вікна.

Побачивши незнайомця перед собою, д'Артаньян на цілий вершок витяг шпагу з піхов.

— Цей кінь і справді жовтої масті, або, точніше, був таким замолоду,— знову зауважив незнайомиць, звертаючись до своїх слухачів і мовби не помічаючи нестями д'Артаньяна, хоч той і стояв між ним та його співрозмовниками.— Цей колір добре відомий у ботаніці, але до останнього часу дуже рідко зустрічався серед коней.

— Лише той може кепкувати з коня, хто не зважається кепкувати з його хазяїна! — вигукнув розгніваний наслідувач пана де Тревеля.

— Я не часто сміюся, добродію,— відповів незнайомиць,— про що ви можете судити з виразу мого обличчя; проте я сподіваюсь зберегти за собою право сміятися тоді, коли мені заманеться.

— А я,— крикнув д'Артаньян,— не бажаю, щоб сміялися тоді, коли мені це не до вподоби!

— Справді, добродію? — спитав незнайомиць ще спокійніше.— Ну, що ж! Це вельми слушно.— І, повернувшись на підборах, він рушив до воріт заїзду, біля яких д'Артаньян з самого початку помітив верхового коня.

Та не такий був д'Артаньян, аби відпустити людину, що мала зухвалість насміятися з нього. Він вихопив шпагу з піхов і кинувся за незнайомцем, вигукуючи:

— Оберніться, та оберніться ж, пане жартівник, щоб я, бува, не зачепив вас ззаду!

— Зачепити мене? — перепитав той і, рвучко повернувшись, глянув на юнака скорше здивовано, ніж неприязно.— Та годі, годі ж бо, мій любий, ви з глузду з'їхали!

Потім тихо, наче звертаючись до самого себе, додав:

— От біда! А яка б це була знахідка для його величності, котрий скрізь шукає хоробрих людей, щоб поповнити лави своїх мушкетерів!

Та ледве він договорив ці слова, як д'Артаньян зробив

Такий несамовитий випад шпагою, що, коли б незнайомиць вмиць не відскочив назад, це був би його останній жарт. Збагнувши, що жартом тут не відбутися, дворянин вихопив свою шпагу, вклонився супротивникові й почав захищатися. Але враз обидва його співрозмовники вкупі з корчмарем накинулись на д'Артаньяна й заходилися безжально лупцювати його кийками, лопатами та камінними щипцями. Змушений змінити тактику, д'Артаньян обернувся, щоб захиститись од цієї зливи ударів, а його супротивник уклав шпагу в піхви і з учасника бою, яким мало не став, знову перетворився на глядача, виконуючи цю роль зі своєю звичною байдужістю.

— Хай їм чорт, цим гасконцям! — пробурмотів він усе-таки.— Посадіть його знову на цього жовтогарячого мери-на, і хай він забирається геть.

— Не раніше, ніж я вб'ю тебе, боягузе! — крикнув д'Артаньян, відбиваючись од ударів трьох супротивників, але не відступаючи ні на крок.

— Гасконські хвастощі,— прошепотів дворянин.— Ці мені гасконці! Дайте йому добрячого прочухана, якщо це йому так до вподоби. Коли він утомиться, то сам скаже, що з нього досить.

Але незнайомиць не знав, з яким упертюхом має справу; д'Артаньян був з тих людей, котрі ніколи не просять пощади. Бій тривав ще кілька секунд; нарешті знеможений д'Артаньян випустив з рук шпагу, яка переламалася навпіл від удару кийка. Мало не в ту ж мить другий удар прийшовся йому по лобі, і юнак, скривавлений, майже непритомний, упав на землю.

Саме в цей час до місця події й почали збігатися люди. Боячись скандалу, корчмар разом із слугами вніс пораненого до кухні, де йому надали першу допомогу.

Тим часом дворянин знову підійшов до вікна й нетерпляче, ба навіть трохи невдоволено, став спостерігати за натовпом.

— Ну, що там з цим божевільним? — спитав він, почувши, як рипнули двері, та обернувшись до корчмаря, що зайшов довідатись, як почуває себе його гість.

— Ваша світлість цілі й здорові? — й собі спитав хазяїн заїзду.

— Авжеж, цілий і здоровий, мій любий хазяїне, і навіть цікавлюсь, що сталося з нашим юнаком.

— Йому краще,— відповів корчмар.— Він таки зовсім був знепритомнів.

— Справді? — перепитав дворянин.

— Але, перш ніж знепритомніти, він зібрав усі сили й сказав, що викликає вас на дуель.

— Це не хлопець, а диявол! — вигукнув незнайомець.

— Ні, ваша світлосте, це зовсім не диявол, — заперечив хазяїн, зневажливо усміхнувшись. — Поки він був без тями, ми обшукали його і знайшли в його клуночку одну-єдину зміну білизни, а в гаманці — всього-на-всього дванадцять екю. Проте це не завадило йому сказати, непритомніючи, що, коли б щось подібне сталося з ним у Парижі, ви пожалкували б одразу, хоч і тут пожалкуєте, тільки трохи згодом.

— Тоді, — холодно зауважив незнайомець, — це якийсь перевдягнений принц крові.

— Я вам сказав це, ваша світлосте, — відповів хазяїн, — щоб ви були насторожі.

— А він нікого не згадував у нестямі?

— Ще б пак! Він ляскав по кишені й промовляв: «Побачимо, що скаже пан де Тревіль про образу, якої завдали його улюбленцю».

— Пан де Тревіль? — мовив незнайомець, стаючи уважнішим. — Він ляскав по кишені, вимовляючи ім'я пана де Тревіля?.. Я певен, мій любий хазяїне: поки ваш юнак лежав непритомний, не обійшлося без того, щоб ви не обшукали й цю кишеню. Що там було?

— Лист до пана де Тревіля, капітана мушкетерів.

— Справді?

— Щира правда, як те, що я з вами маю честь говорити, ваша світлосте.

Не дуже спостережливий корчмар не помітив, яке враження справили його слова на незнайомця. Той відійшов од вікна, на яке досі спирався ліктем, і стурбовано насунив брови.

— Хай йому чорт! — пробурмотів він крізь зуби. — Чи не підслав Тревіль до мене цього гасконця? Щоправда, він надто молодий! Але удар шпагою — це удар шпагою, хоч би скільки років було тому, хто його завдає, і до того ж завжди менше остерігаєшся хлопчиська, ніж когось іншого. Іноді досить дрібної перешкоди, щоб зіпсувати велику справу.

І незнайомець глибоко й надовго замислився.

— Послухайте, хазяїне, — сказав він нарешті, — чи не могли б ви звільнити мене від цього шаленого хлопця?

Чесно кажучи, я не можу його вбити, і все-таки,— додав він з холодною погрозою,— він мені заважає. Де він?

— У кімнаті моєї дружини, на другому поверсі, де йому роблять перев'язку.

— Його речі та клунок з ним? Чи не скидав він камзола?

— Напевно, все лишилося внизу, на кухні. Але якщо цей шибайголова заважає вам...

— Авжеж! Він зчинив у вашому заїзді веремію, яка не може бути до вподоби чесним людям. Підніміться до себе, приготуйте рахунок і попередьте мого слугу.

— Як! Ваша світлість уже залишає нас?

— Ви це добре знаєте, бо я вже раніше наказав осідлати коня. Хіба мій наказ не виконано?

— Виконано, і, як ваша світлість може в цьому переко-
натися, кінь стоїть біля воріт, готовий рушити в дорогу.

— Гаразд, робіть те, що я вам наказав.

«Матінко моя! — подумав корчмар.— Невже він і справді злякався цього хлопчиська?»

Але владний погляд незнайомця тут же зупинив його думки. Хазяїн покірливо вклонився і вийшов.

«Бракує тільки, щоб цей негідник побачив міледі*, — подумав незнайомиць.— Вона от-от має проїхати; незрозуміло, чому вона запізнюється. Ану ж бо сяду я на коня й поскачу їй назустріч... Коли б тільки дізнатися, що написано в цьому листі до Тревіля!»

І, пошепки щось промовляючи, незнайомиць попрямував до кухні.

Тим часом корчмар, який жодної миті не сумнівався, що незнайомиць тікає з його заїзду саме через присутність юнака, піднявся до кімнати дружини, де д'Артаньян уже прийшов до тями. І от хазяїн, натякнувши на те, що в цю справу може втрутитися поліція,— а він був цілком певен, що д'Артаньян зайшов у сварку із знатним вельможею,— почав умовляти юнака, аби той, незважаючи на свою слабкість, негайно вирушив у дорогу. Напівоглушений, напівроздягнений, із замотаною ганчір'ям головою, д'Артаньян підвівся, і хазяїн допоміг йому спуститися вниз. Та, опинившись на кухні, юнак знову побачив свого кривдника: стоячи біля підніжки великої дорожньої карети, за-

* Ми добре знаємо, що слово «міледі» завжди додається до прізвища. Але так було написано в рукописі, і тому ми не хочемо виправляти цю неточність. (Приміт. авт.).

пряженої двома здоровими нормандськими кіньми, той спокійно з кимось розмовляв.

Його співбесідницею, чию голівку можна було побачити у віконечку карети, була молода жінка років двадцяти — двадцяти двох. Ми вже казали, з якою швидкістю д'Артаньян схоплював усі деталі незнайомого обличчя; тож із першого погляду він побачив: жінка була молода та вродлива. Її краса вразила д'Артаньяна тому, що то була краса, зовсім незвична для південних країв, де юнак жив донедавна. Жінка була бліда; довгі біляві кучері падали їй на плечі; в неї були великі млосні блакитні очі, рожеві вуста й сніжно-білі руки. Мандрівниця дуже жваво розмовляла з незнайомцем.

— Отже, його високопреосвященство наказує мені...— говорила вона.

— Негайно повернутися до Англії й відразу повідомити, якщо герцог виїде з Лондона.

— Інших розпоряджень не буде? — спитала красуня.

— Вони у цій скриньці, яку ви маєте відкрити лише по той бік Ла-Манша.

— Гаразд, а що робитимете ви?

— Я повертаюсь до Парижа.

— Не покаравши цього зухвалого хлопчиська?

Незнайомиць зібрався відповісти; аж у ту мить, коли він одкрив рота, д'Артаньян, який усе чув, вибіг на поріг.

— Цей зухвалий хлопчисько сам карає інших! — вигукнув він.— І я сподіваюсь, що тепер той, кого він має покарати, не втече від нього.

— Не втече? — перепитав незнайомиць, насупивши брови.

— Ні, бо я певен, що перед дамою ви не наважитесь тікати.

— Пам'ятайте,— вигукнула міледі, побачивши, що її співрозмовник схопився за шпагу,— пам'ятайте: найменше запізнення може звести все нанівець!

— Ваша правда,— відповів незнайомиць.— Рушайте ж своєю дорогою, а я поїду своєю.

І, схиливши на знак вітання голову, він скочив у сідло; кучер карети й собі щосили стьобнув коней. Обоє чвалом помчали в різні боки.

— А гроші? — обурено крикнув хазяїн заїзду, чия шанобливість змінилася найглибшою зневагою, коли він побачив, що гість утікає, так і не розрахувавшись.

— Заплати, шалапуте! — гукнув на ходу незнайомиць до

свого слуги, і той, кинувши до ніг корчмаря кілька срібних монет, поскакав слідом за своїм господарем.

— Боягуз! Мерзотник! Самозванець! — закричав д'Артаньян, кидаючись за слугою.

Але він був іще надто слабий, щоб витримати таке потрясіння. Ледве юнак зробив десяток кроків, як у вухах йому задзвеніло, голова запаморочилась, очі заслала кривава пелена, і він упав посеред вулиці, все ще вигукуючи:

— Боягуз! Боягуз! Боягуз!

— А він і справді боягуз, — пробурмотів корчмар, підходячи до д'Артаньяна й сподіваючись лестоцями заслужити довіру бідолашного юнака, а потім обдурити його, як чапля в байці обдурює слимака²⁴.

— Авжеж, жалюгідний боягуз, — прошепотів д'Артаньян. — Але ж яка вона чарівна!

— Хто — вона? — спитав хазяїн заїзду.

— Міледі, — ледь чутно мовив д'Артаньян.

І знову знепритомнів.

— Що ж, — сказав сам до себе корчмар, — я втратив двох постояльців, але мені лишився третій — він, сподіваюсь, пробуде в мене кілька днів. Своїх одинадцять екю я однаково зароблю.

А нам-бо відомо, що саме одинадцять екю лишалося в д'Артаньяновому гаманці.

Хазяїн заїзду розраховував, що його гість хворітиме одинадцять днів, і сподівався заправити з нього по одному екю за день. Але він не взяв до уваги вдачі гостя. Наступного ранку, рівно о п'ятій годині, д'Артаньян прокинувся й сам зійшов до кухні. Тут він зажадав, крім різного зілля, список якого до нас не дійшов, вина, олії та розмарину. Зазираючи в рецепт, який дала йому мати, він приготував бальзам і намастив ним свої рани, час од часу змінюючи пов'язки й не допускаючи до себе ніяких лікарів. І от, дякуючи цьому циганському бальзамові, а може, й тому, що він обійшовся без лікаря, д'Артаньян уже ввечері зміг встати з ліжка, а на ранок майже зовсім оклигав.

Та коли д'Артаньян став розплачуватися за розмарин, олію й вино — єдине, на що витратився хазяїн заїзду, бо пожилець дотримувався дієти, на відміну від свого жовтого коня, який, за твердженням корчмаря, з'їв щонайменше втричі більше, ніж можна було уявити, дивлячись на цю шкапину, — він знайшов у кишені лише потертий оксамитовий гаманець з одинадцятьма екю. Листа до пана де Тревіля не було — він зник.

Юнак заходився старанно шукати листа, вивернув разів із двадцять свої кишені, торбинку, витрусив гаманець. Переконавшись, що листа немає, він утретє впав у лютю, і це знову змусило його скористатися з вина й ароматичної олії. Побачивши, що примхливий гість не на жарт розпалвся й погрожує побити та потрошити все в заїзді, коли не знайдуть листа, хазяїн знову вхопив рогача, дружина — мітлу, а слуги — ті ж самі кийки, які прислужилися їм раніше.

— Мій рекомендаційний лист! — вигукував д'Артаньян. — Віддайте мого рекомендаційного листа! Хай вам чорт! Або я вас насаджу на рожен, як рябчиків!

На жаль, єдина обставина заважала юнакові здійснити свою погрозу. Ми вже казали: його шпага була зламана навпіл ще в першому бою, про що він зовсім забув. Тому, вихопивши її, д'Артаньян побачив лише уламок дюймів десять завдовжки, що його хазяїн дбайливо знову вклав у піхви. Решту шпаги корчмар завбачливо приховав, щоб зробити з неї шпигувальну голку.

Та ця прикрість не зупинила б, мабуть, нашого невгамовного юнака, якби хазяїн заїзду не збагнув, що претензії його гостя цілком справедливі.

— А й справді, — сказав він, опускаючи рогача, — де ж цей лист?

— Так, де лист? — закричав д'Артаньян. — Я вас попереджаю: це лист до пана де Тревіля, і треба, щоб його знайшли! Якщо ж не знайдете, пан де Тревіль зуміє примусити знайти!

Ця погроза остаточно перелякала хазяїна. Пан де Тревіль був людиною, чиє ім'я, після імен короля та кардинала, мабуть, найчастіше згадувалось і серед військових, і серед мирних городян. Був ще, правда, панотець Жозеф²⁵, але його ім'я вимовлялося тільки пошепки — такий великий був страх, навіюваний «сірим пребсвятством», як називали цього близького друга кардинала.

Отож, відкинувши рогача й наказавши дружині зробити те саме з мітлою, а слугам — з кийками, корчмар перший подав приклад і заходився шукати загублений лист.

— Може, в цей лист були вкладені якісь цінності? — спитав він після кількох хвилин марних пошуків.

— Сто чортів! Ще б пак! — вигукнув гасконець, який сподівався, що лист допоможе йому прокласти шлях до королівського двору. — В ньому було все моє багатство.

— Іспанські бони? — заклопотано перепитав хазяїн.

— Бони на одержання грошей в особистій скарбниці його величності! — відказав д'Артаньян.

Сподіваючись завдяки цьому листу потрапити на королівську службу, він вирішив, що може, не збрехавши, дати таку трохи неточну відповідь.

— Хай йому чорт! — розпачливо зойкнув корчмар.

— Але це дрібниці, — провадив д'Артаньян з притаманним гасконцям апломбом, — це дрібниці, і гроші не варті уваги. Все вирішував сам лист. Я б скоріше погодився втратити тисячу пістолів²⁶, ніж загубити цей лист.

Він нічим не ризикував, сказавши б і «двадцять тисяч»; тільки юнача сором'язливість втримала його від цього.

Раптом хазяїна, розлюченого марними пошуками, ніби світлом осяяло.

— Цей лист не загублений! — скрикнув він.

— Як? — вигукнув д'Артаньян.

— А так; його у вас викрали.

— Викрали? Хто?

— Вчорашній дворянин. Він заходив на кухню, де лежав ваш камзол. Він лишався там сам. Я ладен побитися об заклад, що це він викрав листа.

— Ви так вважаєте? — невпевнено перепитав д'Артаньян. Юнак краще за будь-кого знав, що лист має вагу тільки для нього самого, і не розумів, нащо він комусь іншому. Безперечно, нікому з слуг або пожильців лист не потрібен. — Ви сказали, — вів далі д'Артаньян, — що підозрюєте цього зухвалого дворянина.

— Я певен цього, — відповів корчмар, — бо коли я йому зауважив, що ваша вельможність — улюбленець пана де Тревіля і що у вас є лист до цього іменитого добродія, він дуже стурбувався, спитав у мене, де лист, і відразу ж спустився на кухню, де, як йому було відомо, лежав ваш камзол.

— Це він мене обікрав! — вигукнув д'Артаньян. — Я поскаржусь панові де Тревілю, а пан де Тревіль поскаржиться королю.

По тому він з поважним виглядом витяг з кишені два екю і дав їх хазяїнові. Той, знявши шапку, провів гостя аж до воріт. Тут д'Артаньян сів верхи на свого жовтого коня, який і довів його — вже без усяких пригод — до Сент-Антуанської застави Парижа, де юнак продав шкапину за три екю; це була добра ціна, коли врахувати, що д'Артаньян здорово загнав тварину на останньому перегоні. Баришник, якому молодий гасконець продав коня, сказав, що дає такі

великі гроші — дев'ять ліврів — тільки з огляду на незвичайну масть худобини.

Отож д'Артаньян увійшов до Парижа пішки, з клуночком під пахвою, і блукав доти, аж поки найняв невеличку кімнатку по своїх мізерних грошах. Це була мансарда в будинку на вулиці Могильників, неподалік од Люксембурга²⁷.

Сплативши завдаток, д'Артаньян зачинився в своїй комірчині й решту дня пришивав до камзола та штанів галуни, які його мати нишком одпорола від майже нового камзола пана д'Артаньяна-батька. Потім він подався на набережну Брухту, де йому поміняли клинок поламаної шпаги, а звідти пішов до Лувру²⁸, щоб довідатись у першого-ліпшого мушкетера, де міститься будинок пана де Тревіля, котрий, як виявилось, стояв на вулиці Старого Голубника, тобто майже поряд з новою оселею д'Артаньяна,— обставина, яку юнак взяв за щасливу прикмету успішного завершення подорожі.

Нарешті, задоволений зі своєї поведінки в Менгу, не докоряючи собі за минуле, впевнений у теперішньому й сподіваючись на щасливе майбутнє, юнак ліг і заснув богатирським сном.

За звичкою провінціала, він проспав до дев'ятої години ранку, вдягнувся й пішов до славнозвісного пана де Тревіля — третьої особи в королівстві, як казав пан д'Артаньян-батько.

II

ПЕРЕДПОКІЙ ПАНА ДЕ ТРЕВІЛЯ

Пан де Труавіль, як називають ще його рід у Гасконі, або пан де Тревіль, як, зрештою, він сам назвав себе в Парижі,— і справді починав однаково з д'Артаньяном, тобто не маючи жодного су²⁹ в кишені, але з тим запасом завзяття, дотепності й здорового глузду, завдяки якому найбільшій гасконський дворянчик, що живе лише сподіванками на батьківську спадщину, досягає більшого, ніж найбагатший перігорський або беррійський дворянин з його наявними скарбами. Зухвала сміливість і ще зухваліше щастя за часів, коли удари шпаги сипалися градом, піднесли де Тревіля аж на вершину крутих сходів, які зветься придворнім успіхом і які він долав з дивовижною спритністю.

Він був друг короля, котрий (це всім відомо) свято беріг

пам'ять про свого батька Генріха IV. Батько пана де Тревіля так віддано служив старому королю у війнах проти Ліги³⁰, що, за браком грошей, — а грошей усе життя не вистачало беарнцю, котрий свої борги сплачував дотепами, єдиним, чого він ніколи не мав потреби позичати, — що, повторюємо, за браком грошей, старий король після взяття Парижа дарував своєму помічникові право намалювати на гербі лева з девізом на золотому тлі: *fidelis et fortis*³¹. Це була велика честь, але цього було замало для достатку. Тому після смерті уславленого споборника великого Генріха синові в спадщину залишилися тільки його шпага та девіз. Завдяки цьому подвійному подарункові та, на додачу, незаплямованому імені, пана де Тревіля прийняли до почту молодого володаря, де він так спритно вправлявся своєю шпагою і був такий вірний своєму девізові, що Людовік XIII, один з найкращих фехтувальників королівства, якось навіть сказав: коли б комусь з його друзів треба було битися на дуелі, то він порадив би йому взяти за секунданта спочатку його самого, а потім — Тревіля, або, можливо, й навпаки.

Отже, Людовік XIII дуже прихильно ставився до Тревіля, і, дарма що це була королівська, тобто егоїстична прихильність, — вона однаково лишалась прихильністю. За тих важких часів кожен прагнув оточити себе людьми міцного гарту — а де Тревіль був саме такий. Багато хто міг узяти собі за девіз епітет «сильний», який являв другу частину напису на гербі де Тревілів; але мало хто міг претендувати на епітет «вірний», що складав його першу частину. Тревіль був серед останніх. Він був справді рідкісний чоловік: мав несперечливу, мов у вірного пса, вдачу, метке око, міцну руку, до того ж відзначався одчайдушною хоробрістю. Око служило йому для того, щоб стежити, чи не гнівається король на когось, а рука — щоб бити його ворогів, хоч би хто вони були, — Бем, Моревер, Польтро де Мере або Вітрі³². Спершу Тревілю бракувало щасливої нагоди, щоб показати себе; але він терпляче вичікував, твердо поклавши схопити свій шанс за чуба, якщо тільки він колись йому трапиться. Зрештою Людовік XIII зробив де Тревіля капітаном своїх мушкетерів, котрі, з їхньою відданістю, ба навіть фанатизмом, стали для цього короля тим самим, чим була ординарна сторожа для Генріха III³³ або шотландська гвардія для Людовіка XI³⁴.

Кардинал і собі намагався не відставати від короля. Побачивши, якою грізною когортою обраних оточив себе

Людовік XIII, другий, чи то пак, перший король Франції також захотів мати свою гвардію. Тому він завів своїх мушкетерів, як Людовік XIII завів своїх, і треба було бачити, з якою старанністю ці два можновладці-суперники відбирали в усіх провінціях Франції ба навіть в усіх іноземних краях сміливців, котрі по-справжньому вміли володіти шпагою. Коли ввечері Рішельє та Людовік XIII сідали за шахівницю, вони часто сперечалися, хто з їхніх гвардійців кращий. Кожен вихваляв виправку й відвагу своїх охоронців. Прилюдно виступаючи проти дуелей та бійок, вони самі ж непомітно підбурювали їх на сварки, відчуваючи щирий смуток або невимовну радість з приводу поразок чи перемог своїх улюбленців. Так принаймні про це мовиться в спогадах однієї особи, яка зазнала в цих боях кілька поразок і безліч разів виходила переможцем.

Тревіль зумів скористатися зі слабінки свого володаря й завдяки цьому на довгі роки завоював щирю прихильність короля, котрий аж ніяк не відзначався вірністю в дружбі. Він влаштовував паради мушкетерів перед палацом кардинала Армана дю Плессі й спостерігав з глузливим виглядом, як стовбурчаться від люті сиві вуса його високопреосвященства. Тревіль дуже добре знав усі тонкощі військової справи того часу, коли солдати жили або за рахунок ворога, або ж за рахунок своїх співвітчизників; солдати Тревіля були справжнісінькими шибайголовами й підкорялися тільки йому.

Розхристані, завжди напідпитку, подряпані королівські мушкетери, або, точніше, мушкетери пана де Тревіля, вештались по шинках, по вулицях і гульбищах, горлали, підкручуючи вуса, дзвеніли шпагами, зухвало зачіпали гвардійців пана кардинала; потім просто посеред вулиці вихоплювали з піхов шпаги, засипаючи супротивника градом насмішок. Іноді королівських мушкетерів убивали, але вони були певні, що їх не забудуть і за них помстяться; частіше вбивали вони, твердо переконані, що не засидяться у в'язниці,— пан де Тревіль завжди знайде спосіб визволити їх. Ці люди на всі лади вихваляли пана де Тревіля, справді палко любили його і, дарма що були зайдиголовами, тремтіли перед ним, як школярі перед учителем; вони беззастережно йому підкорялись і ладні були піти на смерть, аби тільки змити з себе найменший його докір.

Пан де Тревіль повертав цей могутній важіль передусім на користь королю і друзям короля, а потім — на користь собі і своїм друзям. Проте в жодному спогаді того багатого

на спогади часу немає й натяку на те, що цього дворянина звинуватили в якомусь негідному вчинку навіть його вороги, — а їх у нього було чимало і поміж людей, що володіли пером, і поміж тих, що хвацько орудували шпагою. Ніхто, повторюємо, ніколи не чув, щоб цей гідний дворянин брав хабарі за допомогу своїх вірних солдатів. Навдивовижу тонко вмючи плести придворні інтриги, що рівняло його з найпідступнішими придворними, він залишався чесною людиною. До того ж, незважаючи на участь у виснажливих походах та на важкі обов'язки солдата, він був чи не найгалантнішим кавалером, найвитонченішим франтом і найхитромудрішим оповідачем мадригалів свого часу; про його успіхи в жінок говорили так само багато, як за двадцять років до того розповідали про любовні пригоди Бассомп'єра³⁵, а це немало важило. Отже, капітаном мушкетерів захоплювалися, його любили й боялися, переконані, що він і справді досяг апогея людського щастя.

Людовік XIV затьмарив власним сяйвом усі малі зірки свого двору; його ж батько, сонце pluribus impar³⁶, давав змогу зберегти власний блиск і вагу кожному з своїх улюбленців та придворних. Тому, крім ранкового прийому в короля і кардинала, у Парижі на той час влаштовувалося ще понад двісті малих ранкових прийомів, які також мали великий успіх. Серед цих двохсот малих прийомів ранковий прийом де Тревіля збирав чи не найбільше відвідувачів.

Подвір'я його будинку, що стояв на вулиці Старого Голубника, влітку вже з шостої, а взимку з восьмої години нагадувало похідний табір. П'ятдесят, а то й шістдесят мушкетерів, озброєних, як на війну, і готових на все, прогулювалися перед особняком; цей натовп, що безперервно поповнювався новими людьми, мав досить поважний вигляд. По сходах — таких широких, що на їхньому місці в наш цивілізований час можна було б звести цілий будинок, — вгору і вниз сунули парижани, які приходили просити якоїсь милості, провінційні дворяни, котрі чекали на зарахування в мушкетери, і слуги в строкатих лівреяx з галунами, що приносили до пана де Тревіля листи від своїх господарів. У самому передпокої на довгих лавах відпочивали попід стінами обрані — ті, хто був особисто запрошений господарем. З раннього ранку й до пізнього вечора тут не вгавав притишений гомін, а в кабінеті поряд з передпокоєм пан де Тревіль приймав гостей, слухав скарги відвідувачів, давав накази і, наслідуючи короля,

робив огляди своїм солдатам, виходячи, правда, не на балкон Лувру, а з'являючись у вікні свого кабінету.

Опинившись вперше на цьому подвір'ї, д'Артаньян був просто приголомшений розкішним виглядом відвідувачів; а слід сказати, що наш провінціал походив з Гасконі і що в ті часи співвітчизників д'Артаньяна мали за людей, яких не так легко чимось збентежити. Бо й справді, коли гість минав масивні, оббиті довгими цвяхами з чотирикутними голівками ворота, він потрапляв у юрбу людей, котрі, озброєні довжелезними шпагами, походжали подвір'ям, перегукуючись, лаючись і жартуючи одне з одним. Тільки офіцер; шляхетний вельможа або красуня могли сподіватись пробити собі дорогу серед цього гомону людських хвиль.

Серце в нашого юнака калатало, і він намагався протовпитись крізь галасливу й неспокійну юрбу, притискаючи довгу шпагу до худих ніг, тримаючи руку біля крис капелюха й ніяково усміхаючись, як усякий провінціал, що хоче вдати, ніби він не втратив самовладання. Щоразу, коли д'Артаньянові щастило обминути який-небудь гурт, він полегшено зітхав; проте юнак чудово розумів, що всі погляди в цю мить звернені на нього, і вперше в своєму житті, хоч досі був досить високої думки про себе, відчув, що він смішний.

Але й перед самими сходами д'Артаньянові не стало легше: четверо мушкетерів розважалися тут якоюсь дивною грою, а ще десять чи дванадцять чоловік чекали на терасі, поки настане їхня черга взяти участь у витівці.

Один з мушкетерів, стоячи на кілька сходинок вище, відбивався шпагою, не даючи або принаймні намагаючись не дати іншим піднятися.

Решта троє, також із шпагами в руках, спритно нападали на нього. Д'Артаньян вирішив спочатку, що це фехтувальні рапіри з затупленим вістря. Але незабаром з численних подряпин він зрозумів, що, навпаки, кожна шпага якнайкраще відточена; до того ж при кожному вдалому ударі не тільки глядачі, а й учасники сміялись, як божевільні.

Той, що стояв зверху, чудово захищався. Навколо бійців утворилося коло; умови гри полягали в тому, що після пропущеного влучного удару поранений відмовлявся від своєї черги на аудієнцію, відступаючи її тому, хто переміг. За п'ять хвилин усі троє дістали подряпини: один — у руку, другий — у підборіддя, третій — у вухо, тим часом як їхній суперник не був зачеплений жодного разу; за встановленою

умовою, це винагороджувалося тим, що переможець виграв одразу три черги.

І хоч не так важко було здивувати нашого молодого мандрівника, як примусити його виявити свій подив,— ця гра справді вразила д'Артаньяна. Він звик, що в його провінції — краї, де, до речі, так багато відчайдушних заводіяк, для виклику на дуель потрібен хоч якийсь привід; божевільна витівка чотирьох гультіпак була, на його думку, найнеймовірнішим з усього, про що він досі чув навіть у Гасконі. Юнакові здалося, ніби він перенісся до тієї славнозвісної країни велетнів, куди згодом потрапив Гуллівер і де він натерпівся такого страху. Та навіть минувши фехтувальників, д'Артаньян не дуже наблизився до мети: треба було пройти ще терасу й передпокій.

Тут, правда, вже не фехтували — на терасі розповідали любовні історії, а в передпокої гомоніли про двірцеві новини. На терасі д'Артаньян зашарівся, у передпокої він затремтів. Дарма що юнак був меткий і непосидючий — в Гасконі-бо він залицявся не тільки до юних покоївок, а й до молодих господинь,— бодай у кошмарному сні він не міг собі уявити й половини почутих тут подробиць любовних походеньок, і четвертої частки гучних любовних подвигів, яким особливої ефектності надавали широковідомі імена й пікантні подробиці. Але якщо на терасі була вражена його скромність, то в передпокої — його повага до кардинала. Тут, на свій превеликий подив, д'Артаньян почув неприховану критику політики, від якої тремтіла вся Європа; тут висміювалось приватне життя кардинала, а наш юнак добре знав, що за найменшу спробу втрутитися в нього покарано багатьох високих і могутніх вельмож. З цієї великої особи, до якої так шанобливо ставився пан д'Артаньян-батько, тут одверто сміялися мушкетери пана де Тревеля, котрі вголос глузували з його кривих ніг і згорбленої спини; дехто наспівував куплети про кардиналову коханку пані д'Егійон та про його племінницю пані де Комбале³⁷, інші домовлялися про чергову бійку з пажами та гвардійцями його високопреосвященства кардинала. Все це здавалося д'Артаньянові страхітливим і неймовірним.

Проте, коли серед уїдливих жартів на адресу кардинала іноді лунало ім'я короля, всі вмить замовкали,— так, ніби чиясь невидима рука затуляла їм рота; співрозмовники нерішуче озиралися довкола, наче побоюючись, що їхні слова почують у кабінеті пана де Тревеля. Та незабаром хтось влучним натяком знову переводив розмову на його

високопреосвященство, голоси знову лунали на повну силу, і жоден вчинок кардинала не лишався поза увагою.

«Всіх цих людей кинуть до Бастилії і повісять! — з жахом подумав д'Артаньян. — І мене, безперечно, разом з ними, бо з тієї миті, як я почув ці розмови, я став їхнім спільником. Що сказав би мій батечко, який так палко радив поважати кардинала, коли б дізнався, що я потрапив у товариство цих плетунів?»

Д'Артаньян, ясна річ, не наважувався взяти участь у розмові. Він тільки дивився в обидва ока, слухав в обидва вуха і щосили напружував усі п'ять своїх почуттів, аби нічого не пропустити. Та хоч як поважав він батька, а все ж відчував, що власні смаки схиляють його до схвалення, а не до осуду всього, що відбувалося навколо.

Оскільки д'Артаньяна ніхто серед цього натовпу улюбленців пана де Тревіля не знав і ніколи не бачив, до нього підійшов розпорядник, щоб довідатись про мету його візиту. Д'Артаньян ніяково назвав своє ім'я, послався на те, що він земляк пана де Тревіля, і попросив розпорядника, аби той поклопотався перед капітаном мушкетерів про коротку аудієнцію для нього. Розпорядник прихильно пообіцяв передати прохання.

Трохи заспокоївшись, д'Артаньян почав уважніше роздивлятися вбрання та обличчя присутніх.

Посеред найгомінливішого гурту стояв високий і гордовитий мушкетер, чий не зовсім звичайний костюм привертав загальну увагу. На мушкетері був не мундир, носити який, до речі, за тих часів менших політичних свобод, але більшої особистої незалежності було зовсім не обов'язково, а досить вицвілий і потертий блакитний камзол, на який він надів гаптовану золотом перев'язь, що виблискувала, немов сонячні лелітки на воді в ясний безхмарний день. Довгий плащ з темно-червоного оксамиту спадав з його плечей, даючи змогу лише спереду розгледіти розкішну перев'язь, на якій висіла величезна шпага.

Цей мушкетер, що тільки-но змінився з караулу, скаржився на нежить і час од часу навмисне кашляв. Він недбало пояснював співрозмовникам, що саме через застуду й надів плащ, а ті, поки він погордливо підкручував вуса, милувалися з гаптованої золотом перев'язі, і д'Артаньян — більше за всіх.

— Нічого не вдієш, — казав мушкетер, — це стає модним; я розумію, що вчинив безумство, але ж це модно. До того треба ж кудись витратити батьківську спадщину.

— Та годі тобі, *Портосе!* — вигукнув хтось. — Не намагайся нас переконати, ніби цією перев'яззю ти завдячуєш батьківській щедрості; признайся — тобі її подарувала дама під вуаллю, яку я зустрів із тобою в неділю біля застави Сент-Оноре.

— Ні, присягаюся честю й даю слово дворянина! Я купив її за власні гроші, — відповів той, кого назвали Портосом.

— Так само, як я купив оцей новий гаманець, — обізвався інший мушкетер, — за ті гроші, що їх моя любка поклала мені до старого.

— Ні, це правда, — заперечив Портос, — і доказом цього є те, що я заплатив за перев'язь дванадцять пістолів.

Захоплення побільшало, але й сумніви не розвіювалися.

— Чи не так, *Арамісе?* — спитав Портос, звертаючись до іншого мушкетера.

Той, кого назвали Арамісом, був анітрохи не схожий на Портоса: зовсім молодий — двадцяти двох, щонайбільше двадцяти трьох років, з чорними лагідними очима й рожевими та пухнастими, як осінній персик, щоками, він справляв враження наївного й ніжного юнака; його тоненькі вуса накресливали на верхній губі бездоганно пряму лінію; здавалося, він навмисне не опускав рук, щоб не дати набрякнути жилам, і час од часу пощипував себе за вуха, щоб зберегти їх ніжно-червоний колір та прозорість. Говорив він мало й повільно, чемно вклонявся численним знайомим і беззвучно всміхався, показуючи свої білі рівні зуби, за якими, певно, доглядав так само старанно, як і за всім своїм туалетом. Араміс ствердно відповів на запитання друга, ледь нахиливши голову.

Після цієї відповіді сумніви щодо перев'язі розвіялися остаточно; нею все ще захоплювались, але про неї більше не розмовляли, звернувши розмову на інше.

— Як вам подобається те, що розповідає конюший пана де Шале ^{38?} — звертаючись скоріше до всіх, ніж до когось особисто, спитав якийсь мушкетер.

— А що він розповідає? — одразу ж відгукнувся Портос.

— Він каже, ніби бачив у Брюсселі кардинальського прихвосня Рошфора, перевдягненого капуцином; цей клятий Рошфор своїм маскарадом пошив пана де Лёга у дурні.

— Пошив у дурні, — пробурмотів Портос. — Невже?

— Мені розповів про це Араміс, — відповів мушкетер.

— Справді?

— Та ви ж самі все добре знаєте, Портосе! — сказав Арамис. — Я розповідав вам про це вчора, і, мені здається, не варто більше про це згадувати.

— Не варто більше про це згадувати! — заперечив Портос. — Не варто!.. Хай йому чорт! Як швидко ви все вирішуєте. Та що ж це таке? Кардинал наказує зрадників, грабіжників, шибеникові стежити за дворянином і викрасти його листування; наказує, на підставі свідчень цього ж таки шпигуна й беручи за безглуздий доказ викрадену кореспонденцію, відрубати Шале голову під тим приводом, ніби, мовляв, той хотів убити короля й одружити герцога Орлеанського з королевою! Для всіх це було таємницею; на превелику нашу втіху, ви нарешті розповіли нам про неї тільки вчора; та не встигли ми отямитися після цієї новини, як уже сьогодні ви кажете: не варто більше про це згадувати!

— Про мене, ще раз згадаймо, — лагідно мовив Арамис.

— Якби я був конюшим цього бідолашного Шале, — вигукнув Портос, — Рошфор дуже швидко дізнався б, почім фунт лиха!

— А ви б дізналися, почім пуд лиха, від червоного герцога ³⁹, — підхопив Арамис.

— О! «Червоний герцог»! Браво, браво! «Червоний герцог»! — загукав Портос, плещучи в долоні й схвально киваючи головою. — «Червоний герцог» — це чудово. Я пушу ваш дотеп між люди, мій друже, їй же право! А він жартівник, цей Арамис! Як прикро, що ви не змогли віддатися вашому покликанню, мій любий! Який чарівний абат вийшов би з вас!

— О! Це тільки тимчасово відкладено, — відповів Арамис. — Колись я ним усе-таки стану. Вам добре відомо, Портосе, що я й досі вивчаю богослов'я.

— Він зробить так, як каже, — зауважив Портос, — рано чи пізно, але він свого доможеться.

— Скоріше рано, — сказав Арамис.

— Він тільки й чекає на одну річ, щоб здійснити своє рішення і знову вдягти сутану, яка висить у нього в шафі за мушкетерським мундиром, — озвався якийсь мушкетер.

— На що ж він чекає? — спитав другий.

— Він чекає, щоб королева подарувала Франції спадкоємця.

— Не треба жартувати з цього приводу, панове, — сказав Портос. — Хвала Богові, королева ще в такому віці, що може це зробити.

— Кажуть, що лорд Бекінгем⁴⁰ у Франції,— зауважив Арамис з лукавою усмішкою, яка надала цьому, такому ніби простому, зауваженню якоїсь особливої двозначності.

— Арамісе, друже мій, на цей раз ви помиляєтесь,— перебив його Портос,— і ваша прихильність до жартів, як завжди, змусила вас переступити межі дозволеного; якби пан де Тревіль почув ці слова, вам було б непереливки.

— Чи не вирішили ви мене повчати, Портосе? — вигукнув Арамис, і його лагідні очі на мить спалахнули.

— Друже, будьте або мушкетером, або ж абатом. Будьте тим чи тим, тільки не будьте ними обома водночас,— мовив Портос.— Згадайте, що казав вам Атос про це саме кілька днів тому: ви годуєтеся з кількох ясел. Ні, ні, не треба лаятись, прошу вас, це ні до чого,— адже вам добре відомо, про що ми домовилися з вами й Атосом. Ви часто буваєте в пані д'Егійон, яка виявляє до вас свою прихильність; буваєте ви також у пані де Буа-Трасі, кухні пані де Шеврез⁴¹, і робите все, щоб бути в милості у цієї дами. Ви можете не признаватися в своєму щасті, у вас не питають про ваші таємниці, бо всі знають вашу скромність... Та коли вже ви володієте цією чеснотою, то хай йому чорт, будьте скромні й тоді, коли це стосується її величності. Нехай хто хоче цікавиться справами короля й кардинала, але особа королеви священна, і коли вже хтось насмілився заговорити про неї, то хай говорить тільки хороше.

— Портосе, ви самовпевнені, як Нарціс, мушу вам це сказати,— відповів Арамис:— Вам відомо, що я ненавиджу повчання, якщо тільки вони походять не від Атоса. Але у вас, мій друже, надто розкішна перев'язь, щоб мати успіх і в повчаннях. Я стану абатом, коли мені цього забагнеться, але поки що я — мушкетер, і, як мушкетер, я говорю все, що схочу. А саме зараз я хочу сказати, що ви зловживаєте моїм терпінням.

— Арамісе!

— Портосе!

— Стривайте, панове! Панове! — загукали мушкетери.

— Пан де Тревіль чекає на пана д'Артаньяна! — урвав цей гомін розпорядник, відчиняючи двері кабінету.

Почувши такі слова й побачивши, як відчинилися двері, всі замовкли, і молодий гасконець, пройшовши через передпокій, став перед капітаном мушкетерів, вітаючи себе подумки з тим, що йому пощастило так вчасно уникнути кінця цієї дивовижної суперечки.

III АУДІЄНЦІЯ

Пан де Тревіль був не в гуморі; проте він чемно відповів на привітання юнака, що вклонився мало не до землі, і навіть усміхнувся, бо беарнська говірка д'Артаньяна враз нагадала йому і молодість, і рідний край — два спогади, які розчулюють людину в будь-якому віці. Але тут же, підійшовши до дверей і зробивши д'Артаньянові знак, ніби прохаючи дозволу владнати інші справи, перш ніж почати з ним розмову, капітан мушкетерів тричі гукнув, щоразу підвищуючи голос, в якому дедалі виразніше бриніла владна нетерплячість, а потім і роздратування:

— Атосе! Портосе! Арамисе!

Обидва мушкетери, з якими ми вже познайомились, одразу відгукнулися на двоє останніх імен і ввійшли до кабінету; двері зачинилися, тільки-но вони переступили поріг. Хоч мушкетери й не були зовсім спокійні, проте трималися так невимушено, гідно й водночас покірливо, що д'Артаньян, який мав цих людей за напівбогів, а їхнього начальника — за могутнього Юпітера-громовержця, нестямився від захвату.

Коли мушкетери опинилися в кабінеті і двері за ними зачинилися, у передпокої знову загомоніли, обмірковуючи, що означає цей виклик. Насупивши брови, пан де Тревіль мовчки пройшовся кілька разів з кутка в куток по кабінету повз виструнчених та зацікавлених, як на параді, Портоса й Арамиса, а потім ураз зупинився і, зм'явши їх з ніг до голови лютим поглядом, вигукнув:

— Чи знаєте ви, що сказав мені король учора ввечері? Чи знаєте ви про це, панове?

— Ні,— помовчавши якусь мить, відповіли мушкетери.— Ні, пане капітан, не знаємо.

— Але я сподіваюсь, що ви зробите нам честь і розповісте про це,— ввічливо додав Арамис, вишукано вклоняючись.

— Він сказав, що відтепер набиратиме своїх мушкетерів з-поміж гвардійців пана кардинала!

— З-поміж гвардійців пана кардинала? А чому ж так? — жваво спитав Портос.

— Бо він зрозумів, що в його кисленьке винце треба для міцності піддивати хороше вино.

Обидва мушкетери почервоніли по самісінькі вуха. Д'Ар-

таньян стояв ні в сих ні в тих і ладен був провалитися крізь землю.

— Так, так,— чимраз більше запалюючись, провадив пан де Тревіль,— і його величність має слухність, бо, присягаючись честю, мушкетери зажили досить-таки сумної слави при дворі. Пан кардинал розповідав учора королю, граючи з ним у шахи,— і розповідав зі співчуттям, яке мені дуже не сподобалося,— що позавчора ці кляті мушкетери, ці зайдиголови,— тут він зробив іронічний наголос, і це мені не сподобалося ще дужче,— що ці рубаки, додав він, глянувши на мене лютими очима, засиділися в шинку на вулиці Феру і що дозір його гвардійців — мені здалося, ніби він сміється просто в обличчя,— був змушений затримати порушників спокою. Хай йому біс! Ви не можете не розуміти, що це означає! Затримати мушкетерів! Ви теж були там, не виправдовуйтеся, вас упізнали, і кардинал назвав ваші імена. Це я винен, так, я, бо саме мені доручено добирати людей. **От ви, наприклад, Арамисе, скажіть, на якого біса ви випросили в мене мушкетерський плащ, коли вам так пасувала б сутана? Або ж ви, Портосе, чи не здається вам, що ваша розкішна золота перев'язь тільки для того й годиться, аби підвісити до неї солом'яну шпагу? Або Атос!.. Але я не бачу Атоса. Де він?**

— Мій капітане,— скрушно відповів Арамис,— він хворий, він дуже хворий.

— Ви кажете — хворий, дуже хворий? Що ж це за хвороба?

— Побоюються, чи не віспа, мій капітане,— відповів Портос, щоб і собі докинути слово.— І, що найжахливіше, вона, певно, спотворить йому обличчя.

— Віспа! Одначе дивні історії ви розповідаєте, Портосе!.. Хворіти на віспу в його роки? Та годі вам!.. Може, він поранений, навіть убитий — це інша річ... О, якби я знав!.. Але до біса! Панове мушкетери, я більше не бажаю, щоб мої люди вештались по підозрілих шинках, сварилися на вулицях і вихоплювали з піхов шпаги на кожному перехресті. Я більше не хочу, щоб мої люди давали привід для глузування гвардійцям пана кардинала, до речі, справді хоробрим, спокійним і спритним людям, які ніколи не роблять нічого такого, за що їх можна було б затримати, я цього певен! Та вони краще погодяться вмерти на місці, ніж відступити бодай на крок. Рятуватися, бігти, тікати — це вміють робити тільки королівські мушкетери!

Портос і Арамис аж трусилися від люті. Вони охоче

задушили б пана де Тревіля, якби не відчували, що він розмовляє з ними так тільки тому, що дуже їх любить. Вони тупцяли з ноги на ногу, кусали до крові губи й щосили стискали ефеси своїх шпаг. Ми вже казали, що в передпокої чули не тільки те, як пан де Тревіль викликав Атоса, Портоса та Араміса, а й зрозуміли з його тону, що він украй розгніваний. Не менше десятка цікавих юрмилося за порт'єрою, приклавши вуха до дверей; бліднучи від люті, вони намагалися не пропустити жодного звуку з розмови і від слова до слова переказували всім, хто був у передпокої, образи пана де Тревіля. Тож за мить увесь палац — від дверей кабінету до самого під'їзду — закипів.

— Авжеж! Королівські мушкетери дозволяють затримувати себе гвардійцям пана кардинала,— вів далі пан де Тревіль, розлючений не менше за своїх солдатів; він говорив уривчастим голосом, і кожне його слово вражало, немов удар кинджала.— Авжеж! Шестеро гвардійців його високопреосвященства затримують шістьох мушкетерів його величності! Та хай йому біс! Я знаю, що тепер треба робити. Зараз же йду до Лувру, подаю у відставку, відмовляюся від звання капітана королівських мушкетерів і проситимусь лейтенантом до гвардійців кардинала. А якщо мені відмовлять, то, хай йому біс, пострижусь у ченці!

По цих словах приглушений гомін у передпокої перетворився на справжній гвалт: звідусюди долинали лайка й прокльони. «Хай йому чорт!», «Смерть і тисяча чортів!» — усі ці слова наче схрещувалися в повітрі. Д'Артаньян став шукати очима, куди б його сховатись, і відчув непереборне бажання залізти хоч би й під стіл.

— Так от, мій капітане,— сказав Портос, остаточно втративши самовладання,— нас таки й справді було шестеро проти шести, але на нас напали по-зрадницькому, і, перш ніж ми встигли вихопити свої шпаги, двоє з нас упали мертвими, а тяжко поранений Атос мало чим відрізнявся від убитих. І треба вам знати, мій капітане, що Атос двічі намагався підвестись, але двічі знову падав. Проте ми не склали зброї! Нас потягли силою. По дорозі ми втекли. Що ж до Атоса, то його вважали мертвим і тому спокійнісінько лишили на полі бою, гадаючи, що він не вартий того, аби брати його з собою. Ось як усе було. Хай йому чорт, капітане! Не можна ж вигравати всі бої. Великий Помпей програв бій коло Фарсала⁴², а король Франціск Перший, котрий, як мені казали, був не гірший за інших, усе-таки програв бій під Павією⁴³.

— А я маю честь запевнити вас, що вбив одного з гвардійців його власною шпагою,— зауважив Арамис,— бо моя зламалась при першому ж випаді... Убив чи заколов, добродію, це вже як вам буде приємніше.

— Я цього не знав,— мовив пан де Тревіль, трохи пом'якшавши.— Пан кардинал дещо перебільшив, як бачу.

— Але я вас дуже прошу, мій капітане,— додав Арамис, який, збагнувши, що пан де Тревіль став заспокоюватися, насмілювався додати це прохання,— я вас дуже прошу нікому не говорити, що Атоса поранено: він буде в розпачі, якщо це дійде до вух короля, і оскільки поранення справді тяжке — побоюються, що, проколовши плече, шпага пройшла в груди,— то можна чекати...

В цю мить хтось відсунув порт'єру, і всі вони побачили шляхетне та гарне, але страшенно бліде обличчя.

— Атос! — вигукнули обидва мушкетери.

— Атос! — повторив і собі пан де Тревіль.

— Ви мене викликали, добродію,— мовив Атос до пана де Тревіля слабким, але дуже спокійним голосом.— Мої товариші передали мені ваш наказ, і от я поспішив з'явитися до ваших послуг. Чекаю на ваші розпорядження, мій капітане!

З цими словами бездоганно вдягнений і, як завжди, при перев'язі, мушкетер твердим кроком увійшов до кабінету. Пан де Тревіль, схвильований до глибини серця цим доказом мужності, кинувся йому назустріч.

— Я сказав цим панам,— мовив він,— що забороняю своїм мушкетерам без потреби важити життям, бо хоробрі люди дуже дорогі королю, а король знає, що його мушкетери — найхоробріші в світі люди. Вашу руку, Атосе!

І, не чекаючи, поки Атос відповість на цей доказ прихильності, пан де Тревіль схопив його праву руку і міцно стиснув її, не помічаючи, що Атос, попри все своє самовладання, аж сіпнувся від болю і ще дужче зблід, хоч це й здавалося неможливим.

Присутні були настільки вражені появою Атоса, про поранення якого, незважаючи на таємницю, знали всі, що ніхто й не подумав зачинити двері. Гомін задоволення заглушив останні слова капітана мушкетерів, і кілька радісно збуджених облич зазирнуло з-за порт'єр. Зрозуміло, пан де Тревіль одним гострим словом міг би вгамувати порушників етикету, та враз він відчув, що Атос судорожно вчепився в його руку. Перевівши на нього погляд, Тревіль зрозумів: Атос от-от знепритомніє. У ту ж мить мушкетер,

який напружував усі сили, аби не виказати страждання, не витримав болю і, наче мертвий, упав на паркет.

— Хірурга! — вигукнув пан де Тревіль.— Мого або королівського, найкращого! Хірурга! Бо, чого доброго, мій хоробрий Атос помре.

На крик пана де Тревіля всі кинулись до його кабінету і з'юрмилися навколо пораненого — капітан мушкетерів і на думці не мав зачиняти від будь-кого двері. Та їхня запопадливість була б марною, якби лікар не знайшовся в самому будинку; розштовхавши натовп, він підбіг до непритомного Атоса й зажадав, щоб його негайно перенесли до сусідньої кімнати, далі від цього гамірливого виру. Пан де Тревіль відчинив двері й провів Портоса та Арамиса, які винесли свого товариша на руках. Хірург зайшов останнім, і двері за ним зачинилися.

Тієї ж миті в кабінеті пана де Тревіля, де здебільшого дотримувалися шанобливої тиші, стало так само гамірно, як у передпокої. Присутні розмовляли, не стишуючи голосів, вигукували, кричали, лаялись, сварилися й носилали кардинала з його гвардійцями під три чорти.

За хвилину повернулися Портос та Арамис; біля пораненого лишилися тільки пан де Тревіль і хірург.

Нарешті з'явився й пан де Тревіль. Атос прийшов до тями; хірург сказав, що стан мушкетера не повинен непокоїти його друзів, бо той знепритомнів тільки від втрати крові.

Пан де Тревіль зробив знак, і всі вийшли; лише д'Артаньян добре пам'ятав про свою аудієнцію і з упертістю справжнього гасконця стояв, не рухаючись з місця.

Коли двері зачинилися, пан де Тревіль обернувся й опинився сам на сам з юнаком. Усе щойно пережите порушило спокійний плін його думок. Він спитав про мету приходу впертого відвідувача. Та коли д'Артаньян назвав себе, пан де Тревіль тої ж миті згадав усі останні події й одразу збагнув, що мав вислухати юнака.

— Пробачте, — сказав він усміхаючись, — пробачте, мій любий земляче, але я про вас і справді забув. Та що ви хочете! Капітан — такий самий батько сімейства, як і всі інші, тільки в нього більше відповідальності, ніж у звичайного батька. Солдати — дорослі діти. А що я вимагаю, аби накази короля, і особливо накази пана кардинала, виконувались...

Д'Артаньян не зміг приховати усмішки. Помітивши її,

пан де Тревіль зрозумів, що його співрозмовник — хлопець розумний, і звернув розмову на інше:

— Я дуже любив вашого батька. Що можу я зробити для його сина? Кажіть швидше, бо мені мій час не належить.

— Добродію,— відповів д'Артаньян,— залишивши Тарб і приїхавши сюди, я сподівався просити, в ім'я тієї дружби, про яку ви щойно згадали, плащ мушкетера; але після всього того, що мені довелося побачити тут за останні дві години, я зрозумів: така милість аж надто велика для мене, і навряд чи я будь-коли її заслужу.

— Це й справді милість, юначе,— зауважив пан де Тревіль.— Хоча щодо вас, можливо, й не така надмірна, як ви думаєте або як удаєте, що думаєте. В усякому разі, один з указів його величності передбачає подібний випадок; хоч мушу зауважити — на жаль, ніхто не може стати мушкетером перш, ніж буде попередньо випробуваний в кількох походах, уславить себе якимось блискучим подвигом або прослужить два роки в іншому полку, не такому привілейованому, як наш.

Д'Артаньян мовчки вклонився. Тепер йому ще більше захотілось надягти форму мушкетера — адже він дізнався, як важко цього досягти.

— Але,— вів далі Тревіль, зупинивши на своєму землякові такий проникливий погляд, що можна було подумати, наче він і справді хоче прочитати геть усе, що таїлося в д'Артаньяновому серці,— але, з поваги до вашого таточка, а мого, як я вам казав, давнього приятеля, я дуже хотів би допомогти вам, юначе. Наші беарнські хлопці здебільшого не такі вже й багаті, і я сумніваюсь, щоб це становище могло різко змінитися відтоді, як я залишив рідний край. Гадаю, ви не так уже й багато привезли з собою грошей, щоб їх вистачило на життя.

Д'Артаньян гордо випростався, немов бажаючи показати, що він ні в кого не проситиме милостині.

— Гаразд, гаразд, юначе,— вів далі Тревіль,— мені добре відомі ці пози. Я й сам приїхав до Парижа з чотирма екою в кишені, але якби хтось насмівився сказати, що я неспроможний купити Лувр, я не вагаючись схрестив би з ним шпаги.

Д'Артаньян випростався ще дужче; завдяки продажу коня він починав свою кар'єру, маючи на чотири екою більше, ніж пан де Тревіль, починаючи свою.

— Я тільки кажу, що вам треба зберегти свої гроші,

хоч би їх було й багато. До того ж вам слід вдосконалюватись у володінні зброєю, як це личить кожному дворянинові. Я сьогодні ж напишу листа до управителя Королівської академії⁴⁴, і завтра він прийме вас без усякої винагороди. Не відмовляйтесь від цієї маленької послуги. Наші найродовитіші та найбагатші дворяни часто марно домагаються, щоб їх зарахували туди. Ви вчитиметесь їздити верхи, фехтувати й танцювати; ви познайомитесь з цікавими й розумними людьми і час од часу приходитимете до мене, щоб розповісти про свої справи або коли вам буде потрібна моя допомога.

Хоч як погано д'Артаньян розумівся на придворних манерах, проте він помітив холодок зустрічі.

— На жаль, добродію,— мовив він,— я тільки тепер зрозумів, як мені бракує рекомендаційного листа, що його передав для вас мій батько.

— А й справді,— відповів пан де Тревіль,— я здивований, що ви рушили в таку далеку подорож, не захопивши з собою єдиного скарбу, цього неодмінного скарбу всіх беарнців.

— Я його мав, добродію, і, хвала Богові, він був у повному порядку! — вигукнув д'Артаньян.— Але його в мене підступно викрали.

І юнак розповів про події в Менгу, змалювавши якнай докладніше незнайомого дворянина,— і все це з таким щирим запалом, що пан де Тревіль замилувався.

— Дивна історія,— сказав він, подумавши трохи.— Отже, ви голосно говорили про мене?

— Так, добродію, я й справді мав необережність назвати вас; але зважте самі — ваше ім'я мало служити мені щитом у дорозі. Повірте — мені доводилося досить-таки часто ним прикриватись.

Лестощі в ті часи вживались на кожному кроці, і пан де Тревіль любив фіміам не менше за будь-якого короля або кардинала. Він не міг стримати задоволеної усмішки, але за мить знову споважнів і знов повернув розмову до подій у Менгу.

— Скажіть,— спитав він,— чи не було у цього дворянина невеличкого шраму на скроні?

— Так, ніби подряпина від кулі.

— Він показний?

— Так.

— Високий на зріст?

— Так.

— З блідим обличчям і чорнявим волоссям?

— Так, так, це він. Звідки ви його знаєте? О добродію! Якщо я його колись знайду,— а я знайду його неодмінно, запевняю вас, хай навіть у пеклі...

— Він чекав на жінку? — вів далі Тревіль.

— Принаймні він поїхав тільки після того, як сказав кілька слів тій, на кого чекав.

— Вам невідома тема їхньої розмови?

— Він передав їй скриньку, сказав, що в ній всі інструкції, і порадив відкрити скриньку лише в Лондоні.

— Ця жінка була англійкою?

— Він називав її міледі.

— Це він! — прошепотів Тревіль.— Це він! А я гадав, що він іще в Брюсселі!

— О добродію! — вигукнув д'Артаньян.— Якщо ви знаєте цього зухвальця, скажіть мені, хто він і звідки, і я вважатиму, що ви мені нічого не винні, навіть забуду про вашу обіцянку зробити мене мушкетером! Бо перш за все я мушу йому помститися.

— Ні в якому разі, юначе,— заперечив Тревіль.— Якщо ви зустрінетеся з ним, то навпаки, перейдіть на той бік вулиці! Не наражайтеся на цю скелю: вона розчавить вас.

— І все-таки,— сказав д'Артаньян,— якщо я коли-небудь його зустріну...

— А тим часом,— перебив Тревіль,— послухайте моєї поради й не шукайте його.

Раптом Тревіль замовк, уражений несподіваною підозрою. Чи не приховується зрада за цією страхітливою ненавистю, яку так одверто виказує молодий чоловік до людини, котра викрала,— а чи ймовірно це? — лист його батька? Чи не підсланий цей юнак його високопреосвященством? А може, він навмисне прийшов сюди, щоб заманити його, Тревіля, в пастку? Чи не є цей д'Артаньян емісаром кардинала, якого намагаються ввести в його дім, щоб скористатися з довіри й занапастити згодом так само, як його високопреосвященство вже тисячі разів робив з іншими? Пан де Тревіль ще пильніше глянув на д'Артаньяна. Вираз обличчя цього юнака, що іскрилося лукавим розумом і вдаваною покірністю, не дуже заспокоїв капітана мушкетерів.

«Мені, правда, відомо, що він гасконець,— подумав пан де Тревіль.— Але він може бути ласкавим не тільки до мене, а так само й до кардинала. Ну що ж, треба випробувати його».

— Мій друже,— поважно сказав він д'Артаньянові,— історія викрадення листа, як на мене, цілком вірогідна, і я хочу виправити холодність, яку ви могли помітити в моєму прийомі. Як синові свого давнього друга, я мушу розкрити вам деякі таємниці нашої політики. Король і кардинал — найкращі друзі; їхні вдавані суперечки служать лише для того, щоб увести в оману дурнів. Але я не хочу, щоб мій земляк, гарний молодець і сміливець, створений для успіху, став жертвою всіх цих хитрощів і пошився б у дурні, як багато інших, що скрутили собі на цьому в'язи. Завважте — я щиро відданий цим двом могутнім володарям, і кожен мій вчинок має на меті лише служіння королю та панові кардиналу, одному з найвизначніших діячів, яких коли-небудь знала Франція. Відтепер, юначе, візьміть це до уваги, і якщо, через сімейні або дружні зв'язки чи підкоряючись голосу пристрастей, ви відчуваєте до кардинала неприязнь, як це іноді трапляється серед дворян, то попросітьесь зі мною,— і розійдімось. Я радо допомагатиму вам за будь-яких умов, але не наближу до себе. Сподіваюсь принаймні, що моя щирість зробить вас моїм другом, бо досі ви були єдиним юнаком, з яким я так одверто розмовляв.

Тревіль думав:

«Якщо кардинал підіслав до мене цього лиса, то він, безперечно, не забув, знаючи про мою до нього ненависть, сказати своєму шпигунові, що найкращий спосіб завоювати мою довіру — наговорити про нього казна-що; отже, незважаючи на мої слова, цей спритний хитрун, напевне, відразу ж почне твердити, ніби він ненавидить його високопреосвященство».

Але все сталося зовсім не так, як сподівався Тревіль, бо д'Артаньян відповів йому дуже щиро:

— Добродію, я приїхав до Парижа саме з такими намірами. Мій батько радив мені не підкорятися нікому, крім короля, пана кардинала й вас, кого він вважає третьою особою Франції.

Як бачимо, д'Артаньян приєднав ім'я пана де Тревіля до двох інших; але він був твердо переконаний — це не зашкодить справі.

— Отже, я щиро схиляюся перед паном кардиналом,— вів далі юнак,— і глибоко шаную всі його діяння. Я дуже радий, що ви розмовляли зі мною відверто, бо вважаю для себе за честь мати однакові з вами смаки; проте якщо ви відчуваєте до мене недовіру, до речі, цілком зрозумілу, то

я вбиваю себе, кажучи правду. А втім, я вірю, що ви однаково оціните мою щирість, і саме це для мене зараз найдорожче в світі.

Пан де Тревіль був вражений до краю. Така проникливість, така, зрештою, щирість викликалі захоплення, хоч і не відкидали сумнівів; тож чим більше цей юнак здавався вищим за своїх ровесників, тим більше де Тревіль боявся помилитися в ньому. Проте він потис д'Артаньянові руку й сказав:

— Ви чесний юнак, але зараз я можу зробити для вас тільки те, що пообіцяв. Мій дім завжди відкритий для вас. Тож ви, заходячи сюди, коли самі схочете, матимете нагоду скористатися з щасливого випадку і згодом напевно дістанете те, на що сподіваєтесь.

— Інакше кажучи, добродію, — підхопив д'Артаньян, — ви хочете мати час переконатися, чи гідний я цієї честі. Ну що ж, можете бути певні, — додав він з суто гасконською невимушеністю, — вам не доведеться довго чекати.

І д'Артаньян уклонився, збираючись вийти, з таким виглядом, наче все його майбутнє відтепер залежало тільки від нього самого.

— Постривайте, — сказав пан де Тревіль, зупиняючи юнака. — Я обіцяв написати листа до управителя академії. Чи ваша гордість і його не дозволяє вам узяти?

— Ні, добродію, — відповів д'Артаньян. — І я обіцяю: з цим листом не станеться того, що сталося з запискою батька. Я його так берегтиму, що, запевняю вас, він неодмінно потрапить до свого адресата, і горе тому, хто спробує викрасти його у мене!

Пан де Тревіль усміхнувся на цю похвальбу і, залишивши молодого земляка біля вікна, де вони щойно розмовляли, сів за стіл і почав писати обіцяного рекомендаційного листа. Тим часом д'Артаньян, котрому нічого кращого не лишалося, заходився вибивати на шибці якийсь марш, спостерігаючи за мушкетерами, які виходили з дому, і проводжаючи їх поглядом аж до повороту вулиці.

Пан де Тревіль написав листа, запечатав його і, підвівшись, підійшов до юнака, щоб віддати записку; але в ту мить, коли д'Артаньян простяг руку, пан де Тревіль із подивом побачив, що його протеже здригнувся й почервонів од гніву, а потім метнувся до дверей, вигукуючи:

— Хай йому чорт! На цей раз він од мене не втече!

— Хто — він? — спитав пан де Тревіль.

— Той злодій! — відповів д'Артаньян. — Негідник!

І він зник.

— Божевільний! — прошепотів пан де Тревіль.— А втім,— додав він за мить,— можливо, це тільки спритний хід, аби втекти, бо він побачив, що його план провалився.

IV

ПЛЕЧЕ АТОСА, ПЕРЕВ'ЯЗЬ ПОРТОСА Й ХУСТОЧКА АРАМІСА

Д'Артаньян не тямив себе від люті; в три стрибки проминув він передпокій і вибіг на терасу, певний, що зможе так само швидко проскочити й сходи. Аж тут він налетів на мушкетера, що виходив од пана де Тревіля через бічні двері, і, зачепивши головою його плече, примусив того скрикнути, або, точніше, завити від болю.

— Вибачте,— сказав д'Артаньян, намагаючись проскочити далі,— вибачте, але я поспішаю.

Та не встиг він ступити й кроку, як залізна рука схопила його за перев'язь і примусила зупинитись.

— Ви поспішаєте! — вигукнув мушкетер, білий, немов саван.— І тому ви штовхаєтесь, кажете «вибачте» й гадаєте, що цього досить? Ба ні, юначе! Чи, може, ви думаєте, що коли були свідком того, як пан де Тревіль сьогодні не дуже чемно розмовляв з нами, то так само з нами можуть говорити й інші? Помиляєтеся, приятелю; адже ви не пан де Тревіль.

— Повірте мені,— відповів д'Артаньян, упізнавши Атоса, який повертався після перев'язки додому,— повірте мені, я це зробив ненавмисне, тож і сказав: «Вибачте». Гадаю, цього цілком досить. А втім, я повторюю, хоч, можливо, роблю це даремно: я справді поспішаю, дуже поспішаю. Прошу вас, не затримуйте мене — я маю дуже нагальні справи.

— Добродію,— сказав Атос, відпускаючи його,— ви погано виховані. Видно, що ви приїхали здалеку.

Д'Артаньян уже був проскочив кілька сходинок, але, почувши це зауваження, миттю зупинився.

— До біса, добродію! — гукнув він.— Хоч би як здалеку я приїхав, не вам учити мене гарних манер, попереджаю вас.

— Можливо,— кинув Атос.

— О, коли б я не так поспішав,— вигукнув д'Артаньян,— і коли б я не гнався за цим незнайомцем...

— Пане Поспішайло, мене ви знайдете, не ганяючись за мною, чуєте?

— Де саме, прошу?

— Біля монастиря Дешо.

— Коли?

— Опівдні.

— Гаразд, я буду там опівдні.

— Не примушуйте мене чекати, бо о чверть на першу я вас наздожену й відріжу вуха.

— Домовились! — вигукнув д'Артаньян.— Я буду там за десять хвилин до дванадцятої.

І, все ще сподіваючись розшукати свого незнайомця, який мав бути десь недалеко, бо йшов дуже повільно, юнак кинувся бігти так, наче за ним гнався сам чорт.

Але біля воріт д'Артаньян побачив Портоса, який розмовляв з вартовим. Між співрозмовниками було саме стільки місця, щоб могла пройти людина. Д'Артаньян вирішив: цього простору для нього цілком досить,— і поспішив уперед, сподіваючись проскочити проміж них. Та наш юнак не врахував сили вітру. Коли д'Артаньян був уже певен, що йому пощастило проминути мушкетерів, порив вітру розвіяв довгого Портосового плаща, і юнак заплутався в ньому. Певно, у Портоса були якісь причини, щоб не скидати з себе цю важливу частину свого вбрання, бо, не випускаючи з рук поли, він рвонув її до себе з такою силою, що д'Артаньян, обкрутившись навколо самого себе, заплутався в плащі остаточно.

Почувши лайку мушкетера, д'Артаньян вирішив вибратися з-під плаща й заборсався серед його складок. Він дуже боявся відчутти рукою холодок чужої перев'язі, про яку ми вже стільки чули; і от, розплющивши очі, юнак побачив, що впирається носом в Портосову спину — саме в те місце, де мала бути перев'язь.

На лихо, як і більшість речей цього світу, що блищать тільки зовні, перев'язь була золотою лише спереду; ззаду вона була зшита з простої буйволячої шкіри. Гордий Портос, не маючи змоги купити перев'язь з суцільного золотого шитва, вибрав таку, яка була золотою наполовину. Тож зрозуміло тепер, чому він скаржився на нежить і не знімав із себе плаща.

— Хай йому чорт! — вигукнув Портос, з усіх сил намагаючись вивільнитися від д'Артаньяна, який ледве ворушив-

ся у нього за спиною.— Ви, мабуть, збожеволіли, що так кидаєтесь на людей!

— Вибачте,— сказав д'Артаньян, визираючи нарешті з-за плечей велетня,— але я дуже поспішаю, бо женусь за одним незнайомцем і...

— А чи не забуваєте ви десь свої очі, коли кидаєтесь у погоню? — спитав Портос.

— Ні,— ображено відповів д'Артаньян,— бо саме завдяки моїм очам я бачу те, чого не бачать інші.

Зрозумів чи не зрозумів Портос цей натяк, але він дав волю гнівові.

— Добродію,— сказав він,— попереджаю, що ви колись діждетесь добрячого прочухана, якщо будете так зухвало поводитися з мушкетерами.

— Добрячого прочухана, добродію? — перепитав д'Артаньян.— Чи не надто гостре слово?

— Зате його сказала людина, яка має звичку дивитися своїм ворогам просто в обличчя.

— Ще б пак! Я ж бо знаю, що ви ні до кого не повернетесь спиною...

І, в захваті від свого дотепу, юнак побіг був далі, голосно сміючись.

Портос осатанів од люті й мало не кинувся битися навкулачки.

— Тільки не зараз! — вигукнув д'Артаньян.— Згодом, коли ви будете без плаща.

— Отже, о першій годині за Люксембурзьким палацом!

— Чудово, о першій,— відповів д'Артаньян, повертаючи за ріг.

Та ні на тій вулиці, де він щойно був, ні на тій, на яку вибіг, юнак не побачив нікого. Хоч як повільно йшов незнайомиць, він усе-таки встиг зникнути; щоправда, він міг зайти до якогось будинку. Д'Артаньян став розпитувати про нього в перехожих, спустившись до порона, піднявся по вулиці Сени й Червоного Хреста, але все було марно. І все-таки ця погоня пішла юнакові на користь, бо поки піт заливав йому чоло, його серце зрештою охолело.

Д'Артаньян вирішив спокійно обміркувати події; їх було немало, і всі вони виявилися фатальними: звернуло тільки на дванадцяту годину, а ранок уже приніс йому немилість пана де Тревіля, який не міг не вважати трохи розв'язним спосіб, обраний д'Артаньяном, щоб залишити його.

А ще він наразився на дві дуелі з бійцями, кожен з яких був здатен убити трьох д'Артаньянів,— та що й казати,

адже це були мушкетери, а він поважав їх так беззастережно, що не тільки в думках, а й у серці ставив понад усіх людей.

Обставини склалися справді кепсько. Не сумніваючись, що буде вбитий Атосом, юнак, цілком зрозуміло, не дуже турбувався про дуель з Портосом. Проте, оскільки надія завжди останньою згасає в людському серці, д'Артаньян врешті-решт став думати, що він виживе, хоч, ясна річ, буде тяжко поранений в обох дуелях, і, зупинившись на цій думці, почав докоряти собі на майбутнє:

«Який же я йолоп! Цей бідний хоробрий Атос поранений саме в те плече, в яке я його буцнув, мов той баран. Дивно, чому він не порішив мене на місці, — адже в нього були для цього всі підстави: біль, якого я йому завдав, напевно, витерпів би не кожний. Але з Портосом... О! З Портосом вийшло куди забавніше, слово честі!»

І д'Артаньян мимоволі засміявся, та в ту ж мить і занімів, озирнувшись, аби пересвідчитися, що його безпричинний сміх не образив когось із перехожих.

«З Портосом вийшло куди забавніше, хоч від цього я й не став меншим вітрогоном. Хіба ж так кидаються на людей і заглядають їм під плащі, щоб побачити те, чого там нема? Він би, зрозуміло, пробачив мені; безперечно, пробачив би, коли б я не натякнув на цю клятву перев'язь, щоправда, натяк був чудовий! Ех! Окаянний гасконцю, ти, навіть сидячи на розпеченій пательні, жартуватимеш! Так от, мій любий д'Артаньяне, — вів далі юнак, якнайприхильніше звертаючись до самого себе, — якщо ти залишишся живим і здоровим, що майже неможливо, то затям на майбутнє: будь завжди чемним. Хай тобою захоплюються, хай ставлять тебе за приклад. Бути люб'язним і чемним — зовсім не означає бути боягузом. Поглянь-бо на Араміса; Араміс — сама лагідність, сама привітність. А чи наважиться хто-небудь сказати, що Араміс — боягуз? Звичайно, ні! Тож відтепер ти будеш в усьому наслідувати його... Егей! А ось і він сам!»

Отак розмовляючи сам із собою, д'Артаньян непомітно підійшов до будинку д'Егійона і тут побачив Араміса, який балакав з трьома королівськими гвардійцями. Араміс теж помітив д'Артаньяна; та що він ще не забув, як саме перед цим юнаком пан де Тревіль давав їм уранці прочухана, і що свідок цієї неприємної розмови таки й справді викликав у нього досаду, Араміс удав, ніби не бачить юнака. Проте д'Артаньян, прагнучи будь-що довести свої миролюбні на-

міри, чемно підійшов до чотирьох молодиків і з найприятнішою усмішкою ввічливо до них вклонився. Араміс ледь нахилив голову, але не всміхнувся у відповідь. Усі четверо одразу припинили розмову й замовкли.

Д'Артаньян був доволі спостережливий, аби зрозуміти, що він зайвий; але він іще дуже мало знав манери вищого світу і тому не відав, як вийти зі скрути, коли, зустрівшись з малознайомими людьми, мимоволі втручаєшся в їхню розмову. Міркуючи, як би найневимушеніше відступити, він раптом помітив, що Араміс упустив додолу хусточку і, поза всяким сумнівом, ненароком наступив на неї ногою. У д'Артаньяна майнула думка, що наспів час виправити похибку; він нахилився і з найлюб'язнішим виглядом витяг хусточку з-під ноги мушкетера, хоч і відчув — той силкується її втримати. Простягнувши хусточку Арамісові, юнак сказав:

— Гадаю, добродію, вам було б дуже прикро загубити цю хусточку.

Вона й справді була розкішно вигаптувана, та ще й мала на одному з ріжечків корону та герб.

Араміс почервонів по самісінькі вуха і скоріше вихопив, ніж узяв хусточку з рук гасконця.

— Оце так, скромняго Араміс! — вигукнув один з гвардійців. — І ти будеш нам доводити, що посварився з пані де Буа-Трасі, ще й тепер, коли ця прекрасна дама люб'язно позичає тобі свої хусточки!

Араміс кинув на д'Артаньяна один з тих поглядів, які ліпше за будь-які слова дають зрозуміти людині, що в неї з'явився смертельний ворог, потім, опанувавши себе, солодко відповів:

— Ви помиляєтеся, панове. Це не моя хусточка, і я не знаю, навіщо цьому добродію заманулося дати її саме мені, а не комусь із вас. На доказ того, що я сказав правду, — ось моя хусточка, у мене в кишені.

З цими словами він витяг власну хусточку, не менш елегантну і також з тонкого батисту, який був дуже дорогий за тих часів, але не гаптовану й без герба, а прикрашену тільки монограмою власника.

На цей раз д'Артаньян не сказав ні слова — він зрозумів свою помилку. Проте гвардійців заперечення Араміса не переконали, і один з його співрозмовників мовив з удаваною серйозністю:

— Коли це так, як ти кажеш, любий Арамісе, ти маєш віддати хусточку мені; бо, як тобі відомо, Буа-Трасі — мій

близький приятель, і я не хочу, щоб хтось похвалявся речами його дружини.

— Ти не так просиш,— відповів Арамис.— І, визнаючи справедливість твоєї вимоги щодо змісту, я змушений відмовити тобі саме у зв'язку з формою.

— Як по правді,— несміливо обізвався д'Артаньян,— я не бачив, що хусточка випала саме з кишені пана Арамиса. Він просто наступив на неї, от я й подумав, що хусточка належить йому.

— І ви помилилися, мій любий пане,— холодно відповів Арамис, мовби не почувши вибачення.

Потім, обернувшись до того з гвардійців, який назвався другом де Буа-Трасі, він сказав:

— А втім, шановний приятелю пана де Буа-Трасі, мені здається, що я й сам не менш щирий його друг; тож ця хусточка могла так само випасти з твоєї кишені, як і з моєї.

— Ні, присягаюся честю! — вигукнув гвардієць його величності.

— Ти присягатимешся честю, я — словом, і все-таки хтось із нас бреше. Зробімо якнайкраще, Монтаране, і візьмімо кожен по половині.

— Хусточки?

— Авжеж.

— Чудово! — вигукнули двоє інших гвардійців.— Це суд царя Соломона⁴⁵. Мудра в тебе голова, Арамисе!

Молоді люди голосно зареготали, і справа на тому скінчилася. За хвилину розмова урвалася, троє гвардійців та мушкетер дружньо потисли один одному руки й розійшлися, гвардійці — в один бік, Арамис — у другий.

«Ось нагода помиритися з цією вихованою людиною», — сказав сам до себе д'Артаньян, який під час останньої частини розмови стояв трохи осторонь. Сповнений найкращих намірів, він наздогнав Арамиса і звернувся до нього:

— Добродію, я сподіваюсь, що ви мені пробачите.

— Ба ні, пане! — урвав Арамис.— Дозвольте вам сказати, що ви поводитися зовсім не так, як личить вихованій людині.

— Як, добродію! — вигукнув д'Артаньян.— Ви гадаєте...

— Я гадаю, пане, що ви не дурень і мусите добре знати — хоч і приїхали з Гасконі,— що без підстави ніхто не топтатиме носових хусточок. Париж, хай йому чорт, не вимощений батистом.

— Добродію, ви даремно намагаєтеся мене принизити,— відповів д'Артаньян, в якому його вроджена сварливість

почала перемагати мирні наміри.— Я приїхав з Гасконі, а раз ви про це знаєте, то мені нема чого вам казати, що гасконцям завжди бракувало терпіння; отже, вибачившись раз хоч би й за вчинену нетактовність, вони переконані, що зробили вдвічі більше, ніж від них вимагалося.

— Добродію,— відповів Арамис,— я сказав це не для того, щоб шукати з вами сварки. Хвала Богові, я не забіяка, і хоч я й мушкетер — щоправда, тільки на якийсь час,— але б'юся на дуелях лише тоді, коли мене до цього змушують, до того ж завжди з великою відразою. Проте цього разу справа здається мені значно серйознішою, бо ви скомпрометували даму.

— Ви хочете сказати — мій скомпрометували! — вигукнув д'Артаньян.

— Навіщо ви так необачно віддали мені хусточку?

— А навіщо ви її так необачно випустили?

— Ще раз повторюю: ця хусточка не випадала з моєї кишені.

— Он воно як! Але тоді ви, добродію, збрехали двічі, бо я на власні очі бачив — хусточка випала саме з вашої кишені.

— Що це за тон, пане гасконець? Гаразд! Я вас навчу жити!

— А я відправлю вас служити месу, пане абат! До зброї! Негайно!

— Ба ні, мій любий, принаймні не тут. Хіба ви не бачите, що ми стоїмо саме навпроти будинку пана д'Егійона, в якому завжди повно прибічників кардинала? Хто мені доведе, що це не його високопреосвященство доручив вам здобути мою голову? А мені, хай це навіть смішно, вона дорога; я навіть вважаю, що вона непогано сидить на моїх плечах. Я вас уб'ю, можете бути певні, але вб'ю тихо, десь у безлюдному місці, там, де ви не зможете ні перед ким похвалитися своєю смертю.

— Я згоден, але не покладайтеся занадто на себе і захопіть з собою хусточку, байдуже, ваша вона чи не ваша. Можливо, вам доведеться нею скористатись.

— Ви гасконець, пане? — спитав Арамис.

— Так. Отже, добродій схильний з обережності відкласти побачення?

— Я знаю, пане, що обережність для мушкетерів — зайва чеснота, але вона вкрай необхідна для служителів церкви; а що я мушкетер тільки тимчасово, то вважаю за краще лишатись обережним. О другій пополудні я матиму

честь чекати на вас біля палацу пана де Трев'їля. Там я призначу вам місце.

Вклонившись, молоді люди розійшлися в різні боки — Арам'їс пішов угору по вулиці, що вела до Люксембургу, а д'Артаньян, боячись запізнитися, попрямував до монастиря Дешо, говорячи сам до себе:

«Безперечно, я нічого не можу змінити; але якщо мені судилося бути вбитим, то принаймні рукою мушкетера».

V

КОРОЛІВСЬКІ МУШКЕТЕРИ Й ГВАРДІЙЦІ ПАНА КАРДИНАЛА

Д'Артаньян нікого не знав у Парижі. Тому він пішов на місце зустрічі з Атосом без секунданта і вирішив задовольнитися тими, яких обере його супротивник. Єдине, що він заздальгідь поклав зробити, — це гідно вибачитися перед хоробрим мушкетером, боячись, аби його дуель, як це трапляється у випадках, коли молодий і дужий супротивник стає до бою з пораненим і кволим, не спричинилася до прикрих наслідків, бо якщо він зазнає поразки, це тільки подвоїть триумф його ворога, якщо ж він переможе, його самого звинуватять у злочині й зухвальстві.

Проте або ми погано змалювали вдачу нашого шукача пригод, або читач уже помітив, що д'Артаньян — юнак не зовсім звичайний. Тож, навіть твердо переконаний у тому, що його смерть неминуча, він не хотів умирати спокійно й тихо, як це зробив би на його місці хтось не такий хоробрий і стійкий. Уявляючи собі різні вдачі тих, з ким мав битися, д'Артаньян чимраз ясніше бачив загальну картину. Він сподівався серйозними і щиросердими словами пробачення завоювати дружбу Атоса, чия зовнішність знатного вельможі й відкрите обличчя дуже йому сподобалися. Він тішив себе надією залякати Портоса тим, що коли не буде вбитий, то розповість усім про його перев'язь, а така історія, якщо тільки її дотепно змалювати, зробила б мушкетера посміховиськом. Ну, а потайного Арам'їса д'Артаньян взагалі не дуже боявся; і якщо навіть припустити, що й до нього дійде черга, то юнак твердо вирішив вирядити його в далеку путь або принаймні, поранивши супротивника в обличчя, як Цезар радив робити з воїнами Помпея⁴⁶, назавжди позбавити його вроди, що нею Арам'їс так пишався.

До того ж у серце д'Артаньяна вселили непохитну рішучість батькові поради: «Ніколи не підкорятися нікому, крім короля, кардинала і пана де Тревеля». Саме тому він не йшов, а летів до монастиря Дешо — похмурої споруди без вікон, оточеної витолоченим лужком, де, як і поблизу Пре-о-Клер, здебільшого зустрічалися люди, що не любили гаяти часу.

Коли д'Артаньян підійшов до невеличкого пустиря біля підніжжя монастирської стіни, Атос уже чекав на нього, але не більше п'яти хвилин,— саме в ту мить пробило дванадцятю. Отож д'Артаньян з'явився так само вчасно, як Самаритянка⁴⁷, і найсуворіший знавець законів дуелі не міг би нічого йому закинути.

Атос, усе ще тяжко страждаючи від рани, хоч хірург пана де Тревеля й перев'язав її о дев'ятій ранку, сидів на кам'яній приступці й чекав на супротивника, як завжди спокійний і сповнений шляхетності. Побачивши д'Артаньяна, він ввічливо підвівся і зробив кілька кроків назустріч. Д'Артаньян і собі підійшов до супротивника, тримаючи капелюха в руці так, що перо торкалося землі.

— Добродію,— сказав Атос,— я послав попросити двох моїх друзів бути мені за секундантів, але вони ще не прийшли. Я дуже збентежений з їхнього запізнення: це не в їхніх звичках.

— У мене немає секундантів, добродію,— відповів д'Артаньян,— бо, приїхавши до Парижа тільки вчора, я не встиг зазнайомитися ні з ким, крім пана де Тревеля, котрому мене рекомендував мій батько, який мав честь бути колись його другом.

Атос на мить замислився.

— Ви знаєте тільки пана де Тревеля? — спитав він.

— Так, добродію, я знаю тільки його.

— От тобі й маєш! — мовив Атос, звертаючись чи то до себе, чи то до д'Артаньяна.— От тобі й маєш! Якщо я вас уб'ю, про мене скажуть, що я дітовбивця!

— Зовсім ні, добродію,— відповів д'Артаньян, вклоняючись з благородною гідністю.— Це не так, хоч би й тому, що ви робите мені честь, погоджуючись на дуель у той час, коли ваша рана ще дуже непокоїть вас.

— Слово честі, дуже непокоїть, і ви, мушу сказати, завдали мені страшного болю; але я битимуся лівою рукою, як завжди в таких випадках. Не сподівайтесь, що вам од цього стане легше: я вільно володію обома руками, і в цьому є навіть певна незручність для вас; з лівшею дуже

важко битися, коли його супротивник не підготовлений. Мені прикро, що я не попередив вас раніше.

— Ви й справді дуже люб'язні, добродію,— сказав д'Артаньян, ще раз уклоняючись,— і я вам за це щиро вдячний.

— Ви неабияк мене збентежили,— відповів Атос з притаманною йому шляхетністю.— Але прошу, змінімо тему розмови, якщо, звичайно, на те ваша ласка. Ах! Хай йому грець! Якого болю ви мені завдали! Плече просто горить.

— Якби ви дозволили...— несміливо мовив д'Артаньян.

— Що, добродію?

— У мене є чудодійний бальзам для лікування ран; цей бальзам дала мені моя мати, і я вже випробував його на собі.

— Ну й що з того?

— А те, що за три дні від цього бальзаму загоїться ваша рана, я певен цього; а через три дні, коли ви одужаєте, добродію, я матиму високу честь бути до ваших послуг.

Д'Артаньян сказав це з простотою, яка робила честь його ввічливості й водночас анітрохи не ставила під сумнів його хоробрість.

— Бог свідок, добродію,— відповів Атос,— ваша пропозиція мені до вподоби. Я, правда, не можу на неї пристати, але за тим, що ви сказали, на цілу милю видно чесну людину. Так говорили й чинили рицарі часів Карла Великого⁴⁸, яких повинні наслідувати всі шляхетні люди. На жаль, ми живемо не за часів великого імператора. Ми живемо за часів пана кардинала, а це призведе до того, що, хоч би як добре ми приховували свою таємницю, все одно за три дні дізнаються, що ми збираємося битись, і стануть на перешкоді нашій дуелі... От тобі й маєш! Загуляли вони, чи що?

— Якщо ви поспішаєте, добродію,— мовив д'Артаньян до Атоса так само щиросердо, як щойно пропонував йому відкласти дуель на три дні,— якщо ви поспішаєте і вам буде приємно відправити мене на той світ негайно, не церемоньтесь, прошу вас.

— Ці слова мені теж до вподоби,— сказав Атос, прихильно вклонившись д'Артаньянові.— Так може сказати тільки розумна і водночас благородна людина. Добродію, я люблю людей вашого гарту і певен, що коли ми не вб'ємо один одного, то згодом мені буде дуже приємно розмовляти з вами. Почекаймо моїх друзів, прошу вас, я маю час, і до того ж так буде пристойніше. А! Здається, один з них уже йде.

Справді, в кінці вулиці Вожірар з'явилася велетенська постать Портоса.

— Як! — вигукнув д'Артаньян.— Ваш перший секундант — пан Портос?

— Так, а хіба вам це неприємно?

— Ні, чому ж...

— А ось і другий.

Д'Артаньян обернувся туди, куди вказував Атос, і впізнав Араміса.

— Як! — вигукнув він іще з більшим подивом.— Ваш другий секундант — пан Араміс?

— Звичайно. Хіба ви не знаєте, що нас ніхто й ніколи не бачить поодиноці і що серед мушкетерів та гвардійців, при дворі й у місті нас усі називають Атос, Портос і Араміс, або троє нерозлучних друзів? А втім, оскільки ви приїхали з Дакса чи По...

— З Тарба,— сказав д'Артаньян.

— Вам дозволено не знати цієї деталі,— закінчив Атос.

— Слово честі, панове,— вигукнув д'Артаньян,— вас прозвали влучно! Її історія зі мною, якщо тільки про неї почнуть говорити, беззаперечно доведе: ваш союз походить принаймні не від різниці у вдачах.

Портос, який тим часом підійшов ближче і привітав помахом руки Атоса, обернувся до д'Артаньяна і, впізнавши його, зацікавився, вражений до краю.

— Гм...— пробурмотів він.— Що це таке?

— У мене дуель з цим добродієм,— сказав Атос, показуючи на д'Артаньяна так, наче він вітав його.

— Але в мене теж дуель з цим паном,— мовив Портос.

— Тільки о першій годині,— відповів д'Артаньян.

— І в мене дуель з цим добродієм,— зауважив Араміс, і собі виходячи на галявину.

— Та тільки о другій годині,— так само спокійно сказав д'Артаньян.

— Але з якого приводу б'єшся ти, Атосе? — спитав Араміс.

— Правду кажучи, я й сам до пуття не знаю. Він боляче штовхнув мене в плече. А ти, Портосе?

— А я, правду кажучи, б'юсь тільки тому, що б'юсь,— відповів Портос, почервонівши.

Атос, повз увагу якого ніщо не проходило непоміченим, побачив тонку усмішку на губах гасконця.

— Ми заперечалися з приводу вбрання,— пояснив юнак.

— А ти, Арамісе? — спитав Атос.

— Я б'юсь через суперечку з приводу одного теологічного питання, — відповів Араміс, знаком попереджаючи д'Артаньяна, щоб той не виказав справжню причину їхньої дуелі.

Атос помітив, що д'Артаньян знов усміхнувся.

— Справді? — перепитав Атос.

— Так, одне місце з святого Августина⁴⁹, з приводу якого ми не дійшли згоди, — сказав гасконець.

— В нього таки є голова на плечах! — прошепотів Атос.

— А зараз, коли ви всі зібралися, панове, — мовив д'Артаньян, — дозвольте мені вибачитися перед вами.

При слові «вибачитися» легка тінь набігла на чоло Атоса, гордовита посмішка торкнулася губів Портоса, й Араміс заперечливо похитав головою.

— Ви не зрозуміли мене, панове, — провадив д'Артаньян, підводячи голову; в цю мить золотий промінь сонця впав на його чоло, підкресливши тонкі й сміливі риси обличчя. — Я прошу вас вибачити мені на той випадок, якщо не зможу сплатити борг усім трьом. Адже пан Атос має право вбити мене першим, що не дозволить мені заплатити свій борг честі вам, пане Портос, а тим більше вам, пане Араміс. А тепер, панове, кажу ще раз: вибачте мені, але тільки за це — і до бою!

І д'Артаньян сміливо вихопив шпагу з піхов.

Кров зразу вдарила йому в голову; в цю мить він ладен був схрестити шпагу з усіма мушкетерами королівства так само, як оце збирався ставати до бою з Атосом, Портосом та Арамісом.

Було чверть на першу. Полуденне сонце заливало місце, обране для дуелі, своїм пекучим промінням.

— Дуже жарко, — сказав Атос, і собі вихоплюючи шпагу. — І все-таки я не можу скинути камзол; я відчуваю, що моя рана не загоїлась, то й боюсь збентежити добродія виглядом крові, яку пустив мені не він.

— Це правда, добродію, — відповів д'Артаньян, — та, запевняю вас, хоч би хто пустив вашу кров — я чи хтось інший, — мені завжди буде боляче бачити кров такого хороброго дворянина, як ви; отже, я теж битимусь у камзолі.

— Годі, годі! — мовив Портос. — Досить компліментів, зважте, що ми теж чекаємо своєї черги...

— Такі дурниці вам слід було б казати лише від свого імені, Портосе, — перебив Араміс. — Я ж, навпаки, вважаю

слова цих добродіїв цілком доречними й принаймні гідними шляхетних людей.

— До ваших послуг, добродію! — вигукнув Атос, стаючи в позицію.

— Я тільки чекав на ваші слова, — відповідь д'Артаньян, схрещуючи свою шпагу зі шпагою Атоса.

Але не встигли клинки задзвеніти, як з-за рогу монастиря з'явився загін гвардійців його високопреосвященства на чолі з паном де Жюссаком.

— Гвардійці кардинала! — вигукнули разом Портос і Арамис. — Шпаги в піхви, панове! Шпаги в піхви!

Та було пізно. Обох супротивників побачили в такій позі, яка не лишала жодних сумнівів щодо їхніх намірів.

— Гей! — закричав Жюссак, кидаючись до них і знаком наказуючи своїм людям зробити те саме. — Гей, мушкетери, ви хочете битись? А накази хіба не для вас писані?

— Ви надто люб'язні, панове гвардійці! — відказав Атос з погано прихованою злістю, бо саме Жюссак був одним з учасників позавчорашнього нападу. — Якби ми побачили, що б'єтеся ви, то можу засвідчити — не стали б вам заважати. Дайте нам спокій, і ви матимете задоволення без жодного клопоту.

— Панове, — заперечив Жюссак, — на превеликий жаль, це неможливо. Обов'язок — понад усе. Вкладіть, будь ласка, шпаги у піхви і рушайте за нами.

— Добродію, — відповідь Арамис, передражняючи Жюссака, — ми з превеликим задоволенням погодилися б на ваше люб'язне запрошення, якби все залежало тільки від нас; але, на жаль, це неможливо: пан де Тревіль заборонив нам так чинити. Тож найкраще вам буде йти своєю дорогою.

Насмішка Арамиса розлютила Жюссака.

— Якщо ви не підкоритесь, ми вас примусимо силою! — вигукнув він.

— Їх п'ятеро, — прошепотів Атос, — а нас тільки троє; ми знову будемо переможені, і нам доведеться померти на місці, бо, кажу вам по щирості, переможений, я більше не з'явлюсь перед капітаном.

Поки Жюссак шикував своїх солдатів, Атос, Портос і Арамис миттю стали поруч.

Д'Артаньян ураз прийняв рішення. Це був один із тих моментів, які визначають усю дальшу долю людини, — він мав зробити вибір між королем та кардиналом і, раз вибравши, вже завжди триматися обраного шляху. Би-

тись — означало не підкоритися закону, тобто важити головою, ставши ворогом міністра, могутнішого, ніж сам король. Усе це блискавкою промайнуло в голові нашого юнака; і, скажемо на його честь, він не вагався ані хвилини. Обернувшись до Атоса та його друзів, д'Артаньян мовив: — Панове, дозвольте мені додати дещо до ваших слів. Ви сказали, що вас тільки троє, але мені здається, що нас четверо.

— Але ж ви не наш,— заперечив Портос.

— Це так,— відповів д'Артаньян,— в мене немає мушкетерського вбрання, але в мені живе душа мушкетера. Серце моє — серце мушкетера, я щиро відчуваю це, панове, і керуюсь цим почуттям.

— Відійдіть, юначе! — закричав Жюссак, який з рухів і виразу обличчя д'Артаньяна, певно, зрозумів його наміри.— Ви можете йти, ми згодні. Рятуйте свою шкуру, та швидше!

Д'Артаньян не зрушив з місця.

— А й справді, ви славний юнак! — обіззався Атос, стискаючи д'Артаньянову руку.

— Швидше! Швидше! Вирішуйте,— гукнув Жюссак.

— Авжеж,— сказали Портос та Арамис.— Треба на щось зважитися.

— Цей добродій напрочуд великодушний,— мовив Атос.

А втім, усіх трьох турбувала молодість і недосвідченість д'Артаньяна.

— Нас буде лише троє, з-поміж яких один поранений, та ще один хлопчик,— зауважив Атос.— А скажуть, що нас було четверо.

— Хай так, але відступати!..— вигукнув Портос.

— Це неможливо,— сказав Атос.

Д'Артаньян зрозумів причину їхньої нерішучості.

— Панове,— мовив він до мушкетерів,— однаково випробуйте мене. Присягаюся честю: я не зйду з цього місця, якщо нас переможуть.

— Як вас звати, хоробрий юначе? — спитав Атос.

— Д'Артаньян, добродію.

— Ну що ж! Атосе, Портосе, Арамисе і д'Артаньяне, вперед! — вигукнув Атос.

— То як, панове, ви вже надумали? — втретє гукнув Жюссак.

— Авжеж, добродію,— відповів Атос.

— І що ви надумали? — спитав Жюссак.

— Ми матимемо честь напасти на вас,— відповів Арамис,

торкнувшись капелюха однією рукою і витягаючи шпагу з піхов другою.

— А! То ви чините опір! — вигукнув Жюссак.

— Хай йому чорт! Це вас дивує?

І дев'ятеро бійців завзято кинулись у бій, кожен проти свого супротивника.

Атос узяв на себе Каюзака, улюбленця кардинала, Портос бився з Бікара, Арамис — з двома супротивниками водночас.

Що ж до д'Артаньяна, то він напав на самого Жюссака.

Серце в молодого гасконця калатало так, що, здавалося, от-от вискочить з грудей, але, хвала Богові, не від страху — він не відчував і тіні страху, — а від збудження; д'Артаньян бився як розлючений тигр, наскакував на супротивника спереду і ззаду, раз у раз міняючи прийоми й місце бою. Жюссак любив, як тоді-казали, «поласувати клинком» і був у цьому неабиякий мастак; проте він ледве встигав захищатись од свого спритного й легкого супротивника, який, нехтуючи всі правила, нападав зусбіч і водночас старанно відбивав чужі удари — як людина, що дуже високо цінує власну шкіру.

Ця боротьба вивела зрештою Жюссака з рівноваги. Розлючений тим, що не може нічого вдіяти з супротивником, якого мав за хлопчиська, він розпалився і став робити один за одним огріхи. Д'Артаньян, котрий брак практики компенсував досить глибоким знанням теорії, бився чимдалі проворніше. Вирішивши покінчити з юнаком одним ударом, Жюссак зробив різкий випад; д'Артаньян спритно відбив удар і, поки Жюссак підводився, прослизнув, як змія, у нього під рукою і встромив свою шпагу йому в груди.

У ту ж мить д'Артаньян кинув меткий тривожний погляд на поле бою.

Арамис убив уже одного з своїх супротивників, але другий уперто напосідав на нього. Та все-таки Арамис був іще в добрій позиції й міг захищатися.

Бікара і Портос поранили одне одного. Портос був поранений в руку, Бікара — в стегно. Проте жоден з них не вважав свою рану тяжкою, і обидва фехтували ще завятіше.

Атос, якого Каюзак поранив іще раз, блід прямо-таки на очах, але не відступав ні на крок: він тільки переклав шпагу в ліву руку.

Згідно тогочасних правил дуелі, д'Артаньян міг прийти

на поміч будь-кому з товаришів; поки він шукав очима, хто з них якнайбільше цього потребує, його погляд раптом вловив погляд Атоса. Очі мушкетера були вельми красномовні. Атос швидше погодився б умерти, ніж покликати на допомогу; але він міг дивитись і, отже, поглядом просити підтримки. Д'Артаньян відгадав цей погляд, підхопився і збоку напав на Каюзака, вигукуючи:

— До мене, пане гвардієць, або я вб'ю вас!

Каюзак обернувся. І саме вчасно. Атос, якого підтримувала хіба тільки його надзвичайна хоробрість, тут же впав на одне коліно.

— Хай йому чорт! — гукнув мушкетер до д'Артаньяна. — Не вбивайте його, юначе, прошу вас; у мене з ним давні рахунки, які я хочу звести сам, коли одужаю. Обеззбройте його, вибийте у нього шпагу. Отак! Добре! Дуже добре!

Цей вигук вихопився в Атоса, коли він побачив, що Каюзакова шпага відлетіла кроків на двадцять. Д'Артаньян і Каюзак водночас зірвалися з місця й побігли, один — щоб повернути собі шпагу, другий — щоб забрати її. Спритніший д'Артаньян устиг перший і наступив на шпагу ногою.

Каюзак підбіг до гвардійця, якого вбив Арамис, підняв його шпагу й хотів повернутися до д'Артаньяна. Та в ту саму мить на його дорозі з'явився Атос. Короткого перепочинку, що його дав Атосові д'Артаньян, виявилось цілком досить, і мушкетер, боячись, що ворога вб'є д'Артаньян, а не він, знову кинувся в бій.

Д'Артаньян зрозумів: Атосові буде прикро, якщо йому стануть на перешкоді. І справді, за кілька секунд Каюзак упав — шпага проколола йому горло.

В ту ж мить Арамис приставив шпагу до грудей поваленого супротивника і примусив його просити пощади.

Залишалися Портос і Бікара. Портос заносився, питаючи в Бікара, котра може бути година, і вітаючи його з ротою, яку щойно дали його братові в Наваррському полку. Але всі ці жарти не допомагали мушкетерові. Бікара був одним з тих залізних людей, які падають тільки мертвими.

А втім, час було кінчати. Могла з'явитися сторожа й заарештувати всіх бійців без розбору — поранили і здорових, прихильників короля і прихильників кардинала. Атос, Арамис і д'Артаньян оточили Бікара, вимагаючи, щоб той здався. Та хоч гвардієць лишався один проти чотирьох, ще й з раною в стегні, він вирішив битися до кінця. Тоді Жюссак підвівся на лікті й гукнув йому, щоб здавався. Бікара був гасконцем, як і д'Артаньян; удавши, що не чує,

він засміявся і, захищаючись, показав між двома випадками кінцем шпаги на землю.

— Тут,— вигукнув він, пародіюючи слова Біблії,— помре Бікара, один серед усіх, хто був з ним⁵⁰.

— Але ж їх четверо проти тебе одного! Здавайся, я наказую тобі!

— А! Якщо ти наказуєш, це інша річ,— відповів Бікара.— Ти мій командир, і я мушу підкоритися.

Відскочивши назад, він, аби тільки не віддати шпагу ворогам, зламав її об коліно, перекинув уламки через мур монастиря і, схрестивши руки на грудях, почав насвистувати якусь кардиналістську пісеньку.

Мужність завжди викликає повагу, навіть у ворогів. Мушкетери відсалютували Бікара своїми шпагами і вклали їх у піхви. Д'Артаньян зробив те саме, а потім, за допомогою Бікара, єдиного з гвардійців, хто тримався на ногах, відніс до монастирських воріт Жюссака, Каюзака і того з Арамісових супротивників, який був тільки поранений. Четвертий, як ми вже сказали, був мертвий. Після цього вони подзвонили біля входу і, захопивши чотири шпаги з п'яти, сп'янілі від радості, попрямували до будинку пана де Тревіля.

Вони йшли, тримаючись за руки, займаючи всю ширину вулиці й запрошуючи з собою всіх мушкетерів, яких зустрічали, так що зрештою це стало схоже на тріумфальний марш. Д'Артаньян млів од щастя, він ішов між Атосом і Портосом і ніжно обіймав їх.

— Коли я ще не мушкетер,— сказав він новим друзям, переступаючи поріг палацу пана де Тревіля,— то принаймні мене взяли в учні, чи не так?

VI

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ ЛЮДОВІК XIII

Про цю подію заговорили повсюди. Пан де Тревіль привселюдно обурювався з поведінки мушкетерів, але, залишившись з ними наодинці, щиро їх привітав. Проте, розуміючи, що часу гаяти не можна, він поспішив до Лувру — першим сповістити короля про новину. Та було вже пізно: король зачинився з кардиналом, і панові де Тревілю сказали, що він працює й не велів нікого приймати. Пан де Тревіль з'явився до короля ввечері, коли той грав у карти. Його величність вигравав; а що він був скупенький,

то настрої у нього був пречудовий. Отож, побачивши Тревіля, король гукнув:

— А йдіть-но сюди, пане капітан! Ідіть сюди — я мушу вас виляяти. Чи відомо вам, що його високопреосвященство скаржився мені сьогодні на ваших мушкетерів і розхвилювався так, аж захворів? Що не кажіть, а ваші мушкетери — справжнісінькі чортяки й шибайголови!

— Ні, ваша величносте,— відповів Тревіль, який відразу збагнув, як повертається справа.— Навпаки, це найлагідніші, мов ягнята, й дуже скромні люди, які, ручуся вам, тільки й мріють про те, щоб вихоплювати з піхов шпаги для служби вашій величності. Але що вдіеш! Гвардійці пана кардинала раз у раз шукають з ними сварки, і в ім'я честі полку мої бідолашні мушкетери змушені захищатися.

— Стривайте, пане де Тревіль! — сказав король.— Заждіть хвилинку! Можна подумати, що йдеться про якусь гнану релігійну громаду! Йй-право, мій любий капітане, мені хочеться позбавити вас військового чину й віддати його панночці де Шермо, якій я обіцяв абатство. Але не сподівайтесь, що я повірю вам на слово. Мене називають Людовіком Справедливим, пане де Тревіль, і зараз, саме зараз ви в цьому переконаєтесь.

— О ваша величносте! Саме через те, що я вірю в вашу справедливість, я так терпляче і так спокійно чекатиму на ваше рішення.

— Чекайте, чекайте,— відповів король.— Я не примушу вас довго дождатися.

Справді, щастя відвернулося від короля — він почав програвати і вирішив скористатися з нагоди (хай пробачать нам цей старий і, признаємось, не оригінальний вираз картярів), щоб підкинути комусь свою колоду. Отож його величність дуже скоро підвівся з-за столу і, поклавши в кишеню виграні гроші, сказав:

— Ля Въєвілю, сядьте на моє місце, я мушу поговорити з паном де Тревілем у важливій справі. Так, так... Тут у мене лежало вісімдесят луїдорів⁵¹; поставте таку саму суму, щоб ті, хто програв, не мали підстав скаржитися. Справедливість понад усе!

Потім, обернувшись до пана де Тревіля, король підійшов з ним до вікна і спитав:

— То ви кажете, що саме гвардійці його високопреосвященства шукали сварки з вашими мушкетерами?

— Так, ваша величносте, як і завжди.

— А як же все це сталося? Ви чудово знаєте, любий капітане, що суддя мусить вислухати обидві сторони.

— Та Боже ж ти мій! Дуже просто і звичайно, ваша величносте! Троє моїх солдатів, чії імена вам добре відомі й чию відданість ви мали нагоду оцінити не раз, бо могу запевнити вашу величність — вони всім серцем віддані службі, — так от, троє моїх найкращих солдатів, добродії Атос, Портос і Арамис пішли прогулятися з одним молодим гасконцем, якого я сьогодні вранці доручив їхнім турботам. Прогулянка мала відбутись, коли не помиляюся, поблизу Сен-Жермена, і вони домовились зустрітись біля монастиря Дешо. Аж раптом з'явився пан де Жюссак з панями Каюзак, Бікара та ще двома гвардійцями; прийшли вони таким гуртом явно не з добрими намірами, а щоб порушити закон про заборону поєдинків.

— Он воно як! Я тільки зараз усе зрозумів! — сказав король. — Безперечно, вони самі прийшли битися на дуелі.

— Я не звинувачую їх, ваша величносте, а залишаю вам самому вирішити, що можуть замишляти п'ятеро озброєних людей у такому безлюдному місці, як пустир монастиря кармеліток.

— Так, ваша правда, Тревілю, ваша правда.

— Але, побачивши моїх мушкетерів, вони забули про свої власні сварки; гору взяла давня ненависть до мушкетерів. Адже вашій величності добре відомо, що мушкетери, які захищають інтереси короля й тільки короля, ненавидять гвардійців — вірних слуг пана кардинала.

— Так, Тревілю, так, — задумливо мовив король. — Повірте, мені дуже прикро бачити, що Франція розділена на два табори, що у королівства дві голови; але незабаром цьому має настати кінець, Тревілю, так, скоро настане цьому кінець... То ви кажете, гвардійці зачепили мушкетерів?

— Я кажу: цілком можливо, що події розвивалися саме так, але я не могу твердити це напевно, ваша величносте. Ви знаєте, як важко дізнатися правди, не володіючи тією надзвичайною проникливістю, котра дала Людовіку Тринадцятому ім'я Справедливого...

— Ваша правда, Тревілю. Але мушкетери були не сьмі — з ними був якийсь хлопчина?

— Авжеж, ваша величносте, і, крім того, один з мушкетерів був поранений. Отже, троє мушкетерів короля, з яких один поранений, і хлопчик не тільки вистояли проти

п'ятьох найзапекліших гвардійців пана кардинала, а й поклали чотирьох на місці.

— Та це ж перемога! — радісно вигукнув король. — Блискуча перемога!

— Так, ваша величносте, така ж блискуча, як біля моста Се⁵².

— Четверо, з яких один поранений і один майже хлопчик, кажете ви?

— Його навряд чи можна назвати хлопчиком; він так блискуче показав себе в цьому бою, що я беру на себе сміливість рекомендувати його вашій величності.

— Як його звуть?

— Д'Артаньян, ваша величносте. Це син одного з моїх найдавніших друзів, який воював добровольцем в армії славетного батька вашої величності.

— І ви кажете, що цей юнак гідно поводить себе? Розкажіть мені про нього, Тревілю; адже ви знаєте, що я дуже люблю розповіді про війни та про битви.

І король Людовік XIII, гордовито підкрутивши вуса, випростався.

— Ваше величносте, — сказав Тревіль, — як я вам уже розповідав, пан д'Артаньян — дуже молодий і, не маючи честі бути мушкетером, носить цивільне вбрання. Гвардійці пана кардинала, звернувши увагу на його молодість і, головне, на те, що він не мушкетер, запропонували йому ніти геть, перш ніж вони почнуть атаку...

— Отже, ви самі добре бачите, Тревілю, — перебив король, — що гвардійці напали першими.

— Справедливо, ваше величносте: це поза всякими сумнівами. Вони зажадали, щоб д'Артаньян пішов геть; але юнак відповів, що серцем він мушкетер, цілком відданий вашій величності, і тому лишиться з мушкетерами.

— Хоробрий юнак! — прошепотів король.

— Так, він лишився з мушкетерами, і ваша величність має в його особі дуже спритного фехтувальника, бо саме він зумів завдати Жюссакові того страхітливого удару шпагою, який так розлютив пана кардинала.

— То це він поранив Жюссака? — вигукнув король. — Він, хлопчисько? Ні, Тревілю, не може цього бути!

— Все сталося саме так, як я мав честь доповісти вашій величності.

— Але ж Жюссак — один з найкращих фехтувальників королівства!

— Що з того, ваша величносте! Він натрапив на ще кращого.

— Я хочу побачити цього юнака, Тревілю, я хочу неодмінно його побачити, і як можна що-небудь зробити для нього, то нумо діяти.

— Коли вашій величності буде завгодно його прийняти?

— Завтра о дванадцятій, Тревілю.

— Привести його самого?

— Ні, приведіть їх до мене всіх чотирьох. Я хочу подякувати всім разом; віддані люди трапляються рідко, Тревілю, і відданість треба заохочувати.

— Рівно о дванадцятій, ваша величносте, ми будемо в Луврі.

— Тільки з малого під'їзду, Тревілю, з малого під'їзду. Кардиналові знати про це не слід...

— Так, ваша величносте.

— Розумієте, Тревілю, закон є закон; поєдинки, зрештою, все-таки заборонені.

— Але ж цю зустріч, ваша величносте, ніяк не можна вважати звичайним поєдинком. Це збройна сутичка, і найкращим доказом є те, що гвардійців кардинала було п'ятеро проти трьох мушкетерів і пана д'Артаньяна.

— Це справедливо,— мовив король,— але однаково, Тревілю, приходьте все-таки з малого під'їзду.

Тревіль усміхнувся. Та оскільки й того, чого він досяг, було цілком досить — адже учень збунтувався проти свого навчителя,— він шанобливо вклонився і, попросивши дозволу, вийшов.

Того ж вечора трьох мушкетерів попередили про честь, яку їм виявлено. Давно знаючи короля, вони не дуже схвилювалися; тільки д'Артаньян з його жвавою уявою гасконця побачив у запрошенні запоруку свого майбутнього щастя і всю ніч малював собі райдужні картини. Рівно о восьмій ранку він був уже в Атоса.

Д'Артаньян застав мушкетера одягненим і готовим у дорогу. А що прийом у короля був призначений аж на полудень, то Атос вирішив разом з Портосом і Арамісом зіграти в гилки в гральному домі поблизу Люксембурзьких стаєнь. Атос запросив д'Артаньяна піти разом з ними, і той погодився, хоч ніколи не грав у цю гру: ще не було й дев'ятої години, і він просто не знав, як згаяти час до дванадцятої.

Обидва мушкетери були вже на місці й безладно перекидалися м'ячем. Атос, який відзначався особливою спритніс-

тю в усіх фізичних вправах, став біля д'Артаньяна з протилежного боку й запропонував зіграти партію. Та тільки-но Атос, навіть граючи лівою рукою, зробив необачний рух, як зрозумів: рана ще не дозволяє йому займатися подібними вправами. Отже, д'Артаньян лишився сам; він сказав, що вважає себе надто невправним, аби грати партію як належить, і тому вони вирішили тільки трохи покидати м'яч, не ведучи рахунку. Та коли один з м'ячів, спрямованих геркулесівською рукою Портоса, промайнув зовсім близько від голови д'Артаньяна, той подумав, що якби м'яч не пролетів збоку, а влучив йому в обличчя, то аудієнція могла б і не відбутися, бо юнакові, зрозуміло, не можна було б після того з'явитися до короля. Гасконська уява д'Артаньяна вже малювала йому, що від цієї аудієнції залежить усе його майбутнє, і тому він, ввічливо вклонившись Портосу й Арамису, сказав, що гратиме тільки тоді, коли відчує себе здатним протистояти їм, відійшов за канат і став серед глядачів.

На лихо для д'Артаньяна, серед глядачів був один з гвардійців його високопреосвященства, котрий, збуджений недавньою поразкою своїх товаришів, здумав скористатися з першого ж випадку, щоб помститися за неї. Отож він вирішив, що така нагода наспіла, і, звертаючись до свого сусіди, мовив:

— Не дивно, що цей молодик злякався м'яча, адже це, безперечно, учень мушкетерів.

Д'Артаньян обернувся так рвучко, ніби його вжалила гадюка, і обпік гвардійця лютим поглядом.

— До біса! — провадив той, хвацько підкручуючи вуса. — Дивіться на мене, скільки вам заманеться, мій юний добродію; я сказав те, що сказав.

— А що ваші слова занадто прозорі, аби їх пояснювати, — стиха відповів д'Артаньян, — то я прошу вас вийти за мною.

— Коли саме? — так само зухвало спитав гвардієць.

— Негайно, як ваша ласка.

— І ви, звичайно, знаєте, хто я?

— Ні, зовсім не знаю і не бажаю знати.

— Шкода! Бо коли б ви знали моє ім'я, то, можливо, не так поспішали б.

— Як же вас звати?

— Бернажу, до ваших послуг.

— Ну що ж, пане Бернажу, — спокійно відповів д'Артаньян, — я чекатиму на вас біля дверей.

— Ідіть вперед, добродію, я рушаю за вами.

— Тільки не дуже поспішайте, пане, щоб часом не помітили, як ми виходимо разом; ви ж розумієте: зайві свідки в нашій справі зовсім ні до чого.

— Гаразд,— мовив гвардієць, здивований тим, що його ім'я не справило ніякого враження на юнака.

Справді, ім'я Бернажу знали всі, крім хіба що одного д'Артаньяна; це був один з тих забіяк, без яких не обходиться жодна сутичка,— а сутички відбувалися тоді щодня, незважаючи на численні заборони короля та кардинала.

Портос і Арамис так захопилися грою, а Атос з такою увагою стежив за нею, що мушкетери навіть не помітили, коли їхній юний товариш вийшов і став біля дверей, чекаючи гвардійця його високопреосвященства. За хвилину вийшов і той. А що д'Артаньян, поспішаючи на аудієнцію, призначену опівдні, не міг гаяти часу, то він озирнувся довкола і, побачивши, що вулиця безлюдна, одразу ж приступив до справи.

— Слово честі,— сказав він супротивникові,— вам пощастило, хоч ви і зветесь Бернажу, мати справу тільки з учнем мушкетерів; проте можете не сумніватись — я битимусь якнайстаранніше. Захищайтеся!

— Але, здається мені, місце обрано досить невдало,— зауважив гвардієць.— Нам буде зручніше битися десь за Сен-Жерменським абатством або на Пре-о-Клері.

— Слушно кажете,— відповів д'Артаньян.— Але, на жаль, я не маю часу — рівно опівдні мені призначено побачення. Тож захищайтеся, добродію, захищайтеся!

Бернажу був не з тих, кому треба двічі це повторювати. В ту ж мить шпага блиснула в його руці, і він кинувся на супротивника, якого, зважаючи на його молодість, сподівався залякати.

Та д'Артаньян уже пройшов напередодні гарну науку й, захоплений учорашньою перемогою та сповнений віри в своє майбутнє щастя, вирішив не відступати ні на крок: шпаги, задзвенівши, схрестилися. Д'Артаньян упевнено відбив перший удар, і його супротивник змушений був відступити. Скориставшись з того, що при цьому рухові шпага Бернажу відхилилася вбік, д'Артаньян вивільнив свою шпагу, кинувся вперед і вколов гвардійця в плече. В ту ж мить д'Артаньян відступив на крок назад і підняв шпагу; та Бернажу гукнув, що це дрібниця, і, розлючено кинувшись на юнака, сам же й наразився на його шпагу. А що гвардієць не впав і не визнавав себе переможеним, а тільки

відступав до будинку пана де Ля Тремуїля, серед слуг якого мав родича, то д'Артаньян, не відаючи, наскільки небезпечна рана супротивника, став його переслідувати і, безперечно, добив би Бернажу третім ударом, якби гомін, що зчинився на вулиці, не долинув до приміщення, де грали в м'яч, і двоє друзів гвардійця, котрі чули, як він обмінювався кількома словами з д'Артаньяном, ще й бачили, як після цього вони обоє вийшли на вулицю, не поспішили з шпагами в руках з грального дому й не напали на переможця. Проте й Атос, Портос та Арамис теж хутко з'явилися на порозі, кинулись на гвардійців і примусили їх обернутися. Аж тут Бернажу впав; збагнувши, що їх тільки двоє проти чотирьох, гвардійці заволали:

— До нас, прибічники де Ля Тремуїля!

Коли ті, хто був в особняку, почули цей крик, вони вискочили на вулицю й напали на чотирьох друзів. А ті, в свою чергу, закричали:

— До нас, мушкетери!

На цей заклик завжди відгукувалися; всі знали, що мушкетери — вороги його високопреосвященства, і любили їх за ненависть до кардинала. Ось чому гвардійці всіх полків, які не належали, за влучним виразом Арамиса, «червоному герцогу», ставали в таких випадках на бік мушкетерів короля. З трьох гвардійців роти пана Дезессара, які саме проходили по вулиці, двоє кинулись на допомогу чотирьом товаришам, а третій побіг до будинку пана де Тревіля, гукаючи:

— До нас, мушкетери, до нас!

Як і завжди, в особняку пана де Тревіля було повно солдатів його полку, що поспішили на допомогу товаришам; почалася бійка, але сила була тепер на боці мушкетерів: гвардійці кардинала й слуги пана де Ля Тремуїля мушили втекти в будинок, ледве встигнувши замкнути ворота, щоб не дати ворогам увірватися туди. Пораненого Бернажу перенесли в особняк раніше, і він був, як ми вже казали, в досить тяжкому стані.

Мушкетери та їхні спільники були такі розлючені, що хтось навіть запропонував підпалити будинок пана де Ля Тремуїля, щоб покарати його слуг, які наважились напасти на королівських мушкетерів. Цю пропозицію прийняли з захопленням, але, на щастя, пробило одинадцять годину; д'Артаньян та його товариші згадали про аудієнцію і, побоюючись, щоб таку чудову витівку не втнули без них, зробили все, аби заспокоїти гарячі голови. Мушкетери

вдовольнилися тим, що кинули кілька каменяк у ворота, які, проте, лишилися цілими. Це трохи вгамувало запал; заводії вибралися з натовпу й пішли до будинку пана де Тревіля, що, знаючи вже про це безчинство, чекав на них.

— Швидше до Лувру! — сказав він. — До Лувру, не гаючи жодної хвилини! Спробуймо побачити короля, перш ніж його попередить кардинал; ми розповімо йому цю історію як продовження вчорашньої справи, так що обидві зійдуть за одну.

Пан де Тревіль у супроводі чотирьох молодих людей поспішив до Лувру; але, на превеликий подив капітана мушкетерів, йому сказали, що король поїхав полювати на оленя у Сен-Жерменський ліс. Пан де Тревіль примусив камердинера двічі повторити цю новину, і мушкетери помітили, що він чимдалі хмурнішає.

— Може, — спитав він, — його величність ще вчора вирішив поїхати на полювання?

— Ні, ваша світлосте, — відповів камердинер. — Головний єгер доповів уранці, що цієї ночі для короля оточили оленя. Спочатку його величність сказав, що не поїде, але все-таки не встояв перед спокусою і, поснідавши, поїхав.

— Король зустрічався з кардиналом? — спитав пан де Тревіль.

— Можливо, — відповів камердинер, — бо я бачив уранці запряжену карету його високопреосвященства, і на запитання, куди він їде, мені відповіли, що до Сен-Жермена.

— Нас випередили, — сказав пан де Тревіль. — Панове, я бачитиму короля сьогодні ввечері, а вам поки що ліпше не наражатися на небезпеку.

Порада була така слушна, до того ж її давала людина, яка так добре знала короля, що четверо молодих людей не наважилися суперечити. Пан де Тревіль запропонував їм розійтися по домівках і чекати на його повідомлення.

Повернувшись до себе, капітан мушкетерів подумав, що краще буде, коли він перший подасть скаргу. Він послав одного зі слуг до пана де Ля Тремуїля з листом, в якому просив його вирядити гвардійця пана кардинала з свого будинку й дати прочуханки його прибічникам за те, що вони наважились напасти на мушкетерів. Але пан де Ля Тремуїль, попереджений своїм конюшим, котрий, як відомо, був родич Бернажу, наказав відповісти, що ні панові де Тревілю, ні його мушкетерам не личить скаржитися, а, навпаки, це слід робити йому, бо мушкетери не тільки першими напали на його людей, а ще й хотіли підпалити

його будинок. А що ця суперечка між двома вельможами могла затягтися надовго і кожен, зрозуміло, відстоював би своє, то пан де Тревіль знайшов хід, який мав усе з'ясувати: він вирішив особисто поїхати до пана де Ля Тремуйля.

Не гаючи часу, він підкотив до його будинку і звелів повідомити про себе.

Вельможі ввічливо вклонились один одному, бо якщо їх і не можна було назвати приятелями, то принаймні вони поважали одне одного. Вони були люди шляхетні й чесні; до того ж пан де Ля Тремуйль як протестант рідко бував при дворі й не належав до жодної партії, а тому здебільшого ставився до всіх без упередження. Проте цього разу його зовні ввічливий прийом здався холоднішим, ніж завжди.

— Добродію,— сказав пан де Тревіль,— ми обоє маємо підстави скаржитись один на одного, і я прийшов до вас, щоб разом з'ясувати цю справу.

— Охоче,— відповів пан де Ля Тремуйль.— Але попереджаю, що я добре поінформований: в усьому винні ваші мушкетери.

— Ви надто справедливі й розумні, добродію,— зауважив пан де Тревіль,— щоб не пристати на пропозицію, яку я хочу вам зробити.

— Прошу, добродію, я слухаю.

— Як почуває себе пан Бернажу, родич вашого конюшого?

— Дуже кепсько, добродію. Крім того, що його поранено в плече, правда, не дуже серйозно, він наразився ще й на удар в груди. Шпага зачепила легеню, тож лікар майже не сподівається на щасливий кінець.

— Але ж поранений повернувся до тям?

— Так, він повернувся до тям.

— Він може говорити?

— Він розмовляє, хоч йому це й важко.

— Так от, добродію! Ходімо до нього й попросимо в ім'я Бога, перед яким він невдовзі може стати, розповісти правду. Я обрав його суддею в своїй справі й повірю всьому, що він скаже.

Пан де Ля Тремуйль на мить замислився; переконавшись, що важко запропонувати щось розумніше, він погодився.

Вони спустилися в кімнату, де лежав поранений. Побачивши перед собою двох благородних вельмож, Бернажу спробував підвестися на ліжку, але відчув таку слабкість, що,

знесилений необачним рухом, упав на постіль майже непритомний.

Пан де Ля Тремуїль нахилився до гвардійця, дав йому понюхати солей, і той прийшов до тями. Тоді пан де Тревіль, не бажаючи, аби його звинуватили, ніби він силував хворого говорити, попросив пана де Ля Тремуїля, щоб він запитував Бернажу сам.

Все сталося так, як і сподівався пан де Тревіль. Перебуваючи між життям і смертю, Бернажу не схотів брехати й виправдовуватись; він розповів обом вельможам усе, як було.

Пан де Тревіль саме цього й хотів; він побажав Бернажу швидкого одужання, попросився з паном де Ля Тремуїлем, поїхав додому й одразу ж послав попередити чотирьох друзів, що чекатиме їх на обід.

Пан де Тревіль приймав найвишуканіше товариство — до речі, всі гості були антикардиналістами. Отож за обідом тільки й було мови, що про дві поразки, яких зазнали гвардійці його високопреосвященства. А що д'Артаньян був героєм обох подій, то на нього й посипались усі поздоровлення, від яких Атос, Портос і Араміс відмовились на користь юнака не тільки як справжні товариші, а й як люди, що давно звикли до похвал.

Близько шостої години пан де Тревіль сказав, що треба їхати до Лувру; та оскільки час, призначений його величністю для аудієнції, вже минув, то, замість попросити дозволу ввійти через малий під'їзд, капітан мушкетерів подався разом з чотирма молодими людьми просто до передпокою. Король ще не повернувся з полювання. Молоді люди прогулювалися серед придворних і чекали вже мало не півгодини; аж ось усі двері розчинились, і розпорядник сповістив про прибуття його величності.

При цій звістці д'Артаньян затремтів з голови до п'ят. Йому здалося, що наступна мить має вирішити всю його майбутню долю. Він стривожено озирнувся й прикипів поглядом до дверей, в які мав увійти король.

Людовік XIII з'явився перший; він був у запорошеному мисливському вбранні, у високих чоботях і з нагаєм у руці. З першого ж погляду д'Артаньян зрозумів, що король нетямиться від люті.

Та хоч як було ясно, що його величність перебуває в дуже кепському настрої, придворні все-таки вишикувались упродовж його шляху: в королівських передпокоях воліють, щоб король побачив їх навіть тоді, коли гнівається,

ніж щоб зовсім їх не побачив. Отож троє мушкетерів, не вагаючись, зробили крок уперед, тоді як д'Артаньян, навпаки, спробував сховатися за ними; та хоч король і знав особисто Атоса, Портоса й Араміса, він проминув їх, навіть не глянувши в бік мушкетерів і не сказавши їм жодного слова, наче ніколи їх і не бачив. Що ж до пана де Тревіля, то він, діждавшись, поки погляд короля зупиниться на ньому, витримав його з такою твердістю, що його величність сам змушений був опустити очі; король пробурмотів щось собі під ніс і хутко пройшов до своїх апартаментів.

— Кепські справи,— мовив Атос усміхаючись.— Сьогодні нас навряд чи нагородять орденами.

— Почекайте тут десять хвилин,— сказав пан де Тревіль.— Якщо за ці десять хвилин я не повернуся назад, ідіть до мене додому, бо далі чекати буде марною справою.

Четверо молодих людей почекали десять хвилин, чверть години, двадцять хвилин; побачивши, що пана де Тревіля нема, вони вийшли, дуже занепокоєні з такого повороту подій.

Тим часом пан де Тревіль сміливо ввійшов до королівського кабінету, де його величність, силкуючись приховати обурення, сидів у кріслі й ляскав нагаєм по ботфортах: це, проте, не завадило капітанові мушкетерів якнайспокійніше спитати його про здоров'я.

— Погано, добродію, дуже погано,— відповів король.— Мені нудно.

Це й справді була найгірша хвороба Людовіка XIII, який часто брав першого-ліпшого з своїх придворних під руку, тяг його до вікна й казав: «Пане такий-то, понудьгуймо разом».

— Як! Ваша величність нудьгує! — мовив пан де Тревіль.— Хіба полювання не розважило сьогодні вашу величність?

— Добра розвага, добродію! Все вироджується, присягаюсь душею! Я не знаю, чи то дичина вже не залишає слідів, чи в хортів пропав нюх. Ми гнали здоровенного оленя, шість годин переслідували його, і от, коли цього могутнього звіра вже було майже загнано, коли Сен-Сімон⁵³ уже підносив ріг до рота, щоб засурмити перемогу,— маєш! — уся згряя собак кинулася вбік — наздоганяти якесь оленятко. Я, зрештою, змушений буду відмовитися від гонів, як уже відмовився від соколиної охоти. Що не кажіть, а я таки нещасний король, пане де Тревіль! У мене був лише один кречет, та й той сконав позавчора.

— Я розумію ваш розпач, ваша величносте, бо нещастя й справді велике; але ж у вас, певно, є ще чимало соколів, яструбів-перепелятників та інших ловчих птахів.

— І жодної людини, щоб їх навчати; сокольничі вимирають, тільки я сам ще володію мистецтвом соколиної охоти. Після мене все буде скінчено; полюватимуть за допомогою тенет, капканів і пасток. Коли б я мав час бодай підготувати учнів! Але дарма, пан кардинал не дає мені ані хвилини відпочинку, він безперестанку торочить то про Іспанію, то про Австрію, то про Англію! До речі, про пана кардинала: пане де Тревіль, я невдоволений вами.

Пан де Тревіль тільки й чекав на ці слова. Він давно знав короля і розумів, що всі його скарги — лише передмова, лише привід, яким той хотів сам себе збадьорити, додати собі рішучості, і що тільки тепер він заговорив про те, про що хотів заговорити.

— Чим же я мав нещастя не догодити вашій величності? — спитав пан де Тревіль, прикинувшись здивованим.

— Он як ви виконуєте свої обов'язки, добродію! — провадив король, не відповідаючи прямо на запитання пана де Тревіля. — Хіба на те призначив я вас капітаном своїх мушкетерів, щоб вони розворушили весь квартал і мало не спалили Париж, а ви до того ще й жодним словом не покарали їх? А втім, — вів далі король, — я, безперечно, поквапився вас обвинуватити, бо підбурювачі, певно, вже ув'язнені і ви прийшли доповісти, що їх покарано.

— Навпаки, ваша величносте, — спокійно відповів пан де Тревіль, — я прийшов просити суду саме у вас.

— Але проти кого? — вигукнув король.

— Проти наклепників, — сказав пан де Тревіль.

— Оце так новина! — мовив король. — Чи, може, ви заперечуватимете, що ваші троє клятих мушкетерів — ці самі Атос, Портос і Арамис — та ще цей ваш юнак з Беарна кинулись, як навіжені, на бідолашного Беґажу й заподіяли йому такого лиха, що ніхто не поручиться тепер за його життя? Може, ви заперечуватимете також, що після цього вони обложили будинок герцога де Ля Тремуїля і хотіли його спалити? Це, либонь, не було б надто великим нещастям під час війни, оскільки дім герцога — гугенотське кубло, але у мирний час такий бешкет — справжнісіньке неподобство. Чи не збираєтеся ви сказати, що все це неправда?

— І хто ж розповів вашій величності такі байки? — спокійно спитав пан де Тревіль.

— Хто розповів мені ці байки, добродію? Хто б же це міг бути, як не той, хто не спить, коли я сплю, хто працює, коли я розважаюсь, хто керує всіма справами в королівстві та за його межами — у Франції і в усій Європі?

— Ваша величність, мабуть, має на гадці Бога, — зауважив пан де Тревіль, — бо ж тільки Бог може стояти так високо над вашою величністю.

— Ні, добродію; я кажу про опору держави, про мого єдиного слугу, про мого єдиного друга — про пана кардинала.

— Його високопреосвященство — це ще не його святість, ваша величносте.

— Що ви під цим розумієте, добродію?

— Що тільки папа непогрішимий і що ця непогрішимість не поширюється на кардиналів.

— Ви хочете сказати, що він мене дурить і зраджує? Отже, ви його звинувачуєте? Ну що ж, тоді признайтеся щиро: ви його звинувачуєте?

— Ні, ваша величносте; але я кажу, що він помиляється; я кажу, що йому подали неправдиві відомості; я кажу, що він поквапився несправедливо звинуватити мушкетерів вашої величності і що він черпав свої відомості з недобрих джерел.

— Звинувачення походить від пана де Ля Тремуйля, від самого герцога. Що ви скажете на це?

— Ваша величносте, я міг би відповісти, що він надто зацікавлена особа, аби бути безстороннім суддею; але я далекий від цього, бо знаю герцога як чесного дворянина і тому готовий покластися на його слова, але за однієї умови.

— За якої?

— Що ваша величність викличе його до себе і розпитає його про справу, але зробить це сам на сам, без свідків, і що я знову побачу вашу величність одразу після того, як ви закінчите розмову з герцогом.

— Гарзд! — вигукнув король. — І ви цілком довіритесь тому, що скаже пан де Ля Тремуйль?

— Так, ваша величносте.

— Ви підкоритесь його присудові?

— Беззастережно.

— І погодитесь на будь-яке відшкодування, якого він вимагатиме?

— Цілком.

— Ля Шене! — гукнув король. — Ля Шене!

Довірений камердинер Людовіка XIII, який завжди чергував за дверима, ввійшов до кабінету.

— Ля Шене, — сказав король, — зараз же відряди когось по пана де Ля Тремуїля; мені треба сьогодні ввечері поговорити з ним.

— Ваша величність дає мені слово честі, що нікого не прийме після розмови з паном де Ля Тремуїлем аж до зустрічі зі мною?

— Нікого, слово дворянина.

— Тоді до завтра, ваша величносте.

— До завтра, добродію.

— О котрій годині накажете з'явитися, ваша величносте?

— Приходьте, коли самі вирішите.

— Але я боюсь з'явитися надто рано й розбудити вашу величність.

— Розбудити мене? Та хіба ж я сплю? Я більше не сплю, добродію; часом я, правда, дрімаю, оце і все. Приходьте, отже, так рано, як забажаєте, хоч і о сьомій ранку; але стережіться, коли ваші мушкетери винні.

— Коли мої мушкетери винні, їх буде негайно віддано до рук вашої величності, котрий і покарає злочинців на свій розсуд. Чи є у вашої величності ще якісь розпорядження? Я слухаю і готовий підкоритися.

— Ні, добродію, ні, адже мене не даремно звать Людовіком Справедливим. Тож до завтра, добродію, до завтра.

— Хай Бог береже вашу величність!

Хоч як погано спалося королю, але панові де Тревілью спалося ще гірше; він ще звечора попередив трьох мушкетерів і їхнього товариша, щоб вони прийшли до нього о пів на сьому ранку. Тревіль повів молодих людей з собою, нічого не розповідаючи й не обіцяючи, але й не приховуючи, що їхня доля, як і його власна, висить на волосинці.

Ввійшовши до палацу через малий підїзд, він наказав їм зачекати. Якщо король і досі сердиться на них, вони зможуть піти непоміченими; якщо ж король схоче їх прийняти, їх лишиться тільки покликати.

В особистому передпокої короля пан де Тревіль побачив Ля Шене, який сказав, що вчора ввечері герцога де Ля Тремуїля не пощастило застати вдома, що він повернувся до себе надто пізно і тому не міг з'явитися до Лувру, що він тільки зараз прийшов на прийом і в цю хвилину перебуває в покоях у короля.

Це дуже втішило пана де Тревілья. Тепер він був певен,

що за час між свідченнями пана де Ля Тремуїля і його власними на королі ніхто не виліне.

Справді, не минуло й десяти хвилин, як двері королівського кабінету відчинилися, і пан де Тревіль побачив на порозі герцога де Ля Тремуїля. Герцог підійшов до нього й мовив:

— Пане де Тревіль, його величність послав по мене, аби дізнатися, що трапилось учора вранці біля мого буянку. Я розповів щирю правду, тобто, що винні були мої люди, і що я готовий просити у вас вибачення. Оскільки я вас зустрів, дозвольте мені зробити це зараз, і прошу вас вважати мене своїм другом.

— Пане герцог, — відповів де Тревіль, — я так вірив у вашу чесність, що не просив у його величності іншого захисника, крім вас. Я бачу, що не помилився, і вдячний вам, що у Франції є людина, про яку, не помилившись, можна сказати все те, що я зараз сказав про вас.

— Чудово, чудово! — вигукнув король, який стояв у дверях і чув усі ці компліменти. — Тільки скажіть йому, Тревілю, коли вже він називає себе вашим другом, що я теж хотів би бути його другом, хоч він і залишає це без уваги; що минуло вже три роки, відколи я його бачив востаннє, і що я зумів його побачити знову лише тоді, коли послав по нього. Скажіть йому все це від мого імені, бо є такі речі, яких король не може говорити сам.

— Красно дякую, ваша величносте, — мовив герцог. — Але вірте — правда, це аж ніяк не стосується пана де Тревіля, — вірте, ваша величносте, що далеко не всі ті, кого ви бачите в себе повсякдень, вам найбільш віддані.

— То ви чули те, що я сказав? Тим краще, герцогу, тим краще! — вигукнув король, виходячи з кабінету. — А от і ви, Тревілю! Де ж ваші мушкетери? Я ще позавчора просив вас привести їх до мене; чому ви цього не зробили?

— Вони внизу, ваша величносте, і, з вашого дозволу, Ля Шене може їх покликати.

— Так, так, хай заходять негайно; незабаром проб'є восьму годину, а о дев'ятій я чекаю на візит. Можете йти, герцогу, а головне — приходьте знову. Прошу вас, Тревілю.

Герцог уклонився і вийшов. У ту мить, як він одчиняв двері, троє мушкетерів і д'Артаньян у супроводі Ля Шене з'явилися на верхній площадинці сходів.

— Заходьте, забіяки, заходьте, — сказав король. — Я хочу вас полаяти.

Мушкетери вклонились і ввійшли до кімнати; д'Артаньян ступив за ними.

— Тисяча чортів! — повів далі король. — Вас усього четверо, а ви за два дні перемогли в бою сімох гвардійців його високопреосвященства! Це занадто, панове, занадто. Якщо так триватиме й далі, то його високопреосвященство через три тижні змушений буде набрати наново всю свою роту, а мені доведеться пильнувати якнайсуворішого додержання едиктів. Одного, випадково — ще сяк-так; але сімох за два дні, скажу вам ще раз, — це занадто. Навіть більше, ніж занадто..

— І саме тому, як ваша величність може бачити, вони у відчаї, каються й просять їх вибачити.

— У відчаї й каються! Гм... — пробурмотів король. — Щось не дуже віриться — надто хитрі в них обличчя; особливо он у того, з гасконською фізіономією... Підійдіть-но сюди, добродію.

Д'Артаньян зрозумів, що король звертається до нього, і з найрозпачливішим виглядом ступив крок уперед.

— Ти ба! А ви казали, що це юнак. Та ж це хлопчина, пане де Тревіль, справжнісінький хлопчина! І саме він завдав Жюссакові отого страхітливого удару шпагою?

— Ще й два добрячих удари Бернажу.

— Справді?

— Не кажучи про те, — обізвався Атос, — що коли б він не врятував мене від рук Бікара, то я, певно, не мав би честі висловити найпокірніше шанування вашій величності.

— То цей беарнець, пане де Тревіль, справжнісінький демон, тисяча чортів йому в пельку, як сказав би мій батько! З таким завзяттям можна розідрати не один камзол і поламати не одну шпагу. Але ж гасконці й досі бідують, чи не так?

— Мушу зауважити, ваша величносте, що, хоча в їхніх горах і не знайдено досі золота, Бог давно мав би зробити для них це чудо в нагороду за ту підтримку, яку вони виявили його величності вашому батькові.

— А це значить, що гасконці зробили королем також і мене, чи не так, Тревілю, адже я — син свого батька?.. Гаразд! Хай буде по-вашому, я не заперечую. Ля Шене, підіть пошукайте в моїх кишенях — чи не знайдеться там сорок пістолів, і, якщо знайдеться, принесіть їх сюди. А тепер, юначе, розкажіть по правді, як усе сталося.

Д'Артаньян розповів про вчорашні події, не минаючи жодної подробиці: як він, схвильований від радощів, що

незабаром побачить його величність, не міг спати й прийшов до своїх друзів аж на три години раніше аудієнції; як вони разом подалися в гральний дім і як Бернажу, помітивши, що д'Артаньян боїться, аби м'яч не влучив йому в обличчя, почав з нього глузувати і за це глузування мало не поплатився життям, а пан де Ля Тремуіль, який нічогісінько про це не знав, ледве не позбувся свого будинку.

— Саме так,— прошепотів король.— Саме так розповідав про це й герцог. Бідолашний кардинал! Семеро за два дні, та ще й найдорожчих його серцю; але вже досить, панове, чуєте, досить: ви добре помстилися за поразку на вулиці Феру, і навіть більше того. Ви мусите бути задоволені.

— Якщо ваша величність задоволені,— сказав Тремуіль,— то ми також.

— Так, я задоволений,— відповів король, беручи з рук Ля Шене пригорщу золотих і висипаючи їх у долоню д'Артаньянові.— Ось доказ того, що я задоволений,— додав він.

За тих часів уявлення про гордість було зовсім не таке, як за наших. Дворянин міг одержувати гроші з рук короля, не вважаючи це приниженням. Тож д'Артаньян не вагаючись поклав у кишеню сорок пістолів і навіть палко подякував його величності.

— От і гаразд,— сказав король, глянувши на стінний годинник.— А тепер ідіть, бо вже пів на дев'яту; я вам казав, що чекаю на одну людину о дев'ятій. Дякую за вашу відданість, панове. Я й надалі можу покладатися на вас, чи не так?

— Ваша величносте! — вигукнули в один голос четверо товаришів.— Ми ладні дати себе порубати на шматки за нашого короля!

— Добре, добре. Але лишайтесь цілими, так буде краще, і ви будете корисніші мені... Тревілю,— пошепки додав король, поки всі виходили,— оскільки у вас немає місця в полку мушкетерів, а, крім того, ми вирішили не приймати в цей полк без певного випробування, то влаштуйте цього юнака в гвардійську роту вашого зятя жана Дезессара. Хай йому чорт, Тревілю, я наперед радію з гримаси кардинала: він розшаленіє! Але мені це байдуже; я маю на це право.

І король прихильно помахав Тревілю рукою; капітан вийшов до своїх мушкетерів саме в ту мить, коли вони ділили між собою сорок пістолів, подарованих д'Артаньянові.

А кардинал, як і передбачав король, так розлютився, що цілий тиждень не приходив грати в шахи, хоч це й не заважало королю при зустрічі вітати його найпрязнішою усмішкою й питати найпривітнішим голосом:

— То як, пане кардинал, почуваються ваші бідолашні гвардійці Бернажу й Жюссак?

VII

ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ МУШКЕТЕРІВ

Коли всі вони вийшли з Лувру і д'Артаньян спитав у друзів, що він має робити зі своєю часткою грошей, Атос порадив замовити розкішний обід у «Сосновій шишці», Портос — найняти слугу, а Арамис — познайомитися з гарненькою молодичкою.

Обід відбувся того ж таки дня, причому за столом слугував лакей. Страви замовив Атос, а слугу прислав Портос. То був пікардієць, якого славний мушкетер найняв саме для цього обіду на мості Ля Турнель, коли той плював через поручні, милуючись колами, що розбігалися по воді.

Портос вирішив, що таке заняття свідчить про схильність до глибокодумності та споглядання, і тому не вагаючись забрав паруб'ягу з собою. Поважний вигляд дворянина, до кого, як гадав Планше — так звали пікардійця, — він іде на службу, спокусив хлопця. Проте, дізнавшись, що його місце вже зайняте колегою на ймення Мушкетон, і почувши від Портоса, що хоч домашнє господарство мушкетера й дуже велике, але не потребує, аби ним опікувалися двоє слуг, і тому Планше доведеться служити в д'Артаньяна, він був помітно розчарований. Та, прислужуючи за обідом, який давав його новий хазяїн, і побачивши, як, розплачуючись, той витяг з кишені пригорщу золотих, Планше вирішив, що знайшов своє щастя, і подякував долі за те, що потрапив на службу до такого креза⁵⁴. Так думав він аж до кінця бенкету, поки залишками їжі не відшкодував собі тривалий піст. Але ввечері, коли Планше почав стелити хазяїнові постіль, його мрії розвіялись. У квартирі, що складалася з передпокою та спальні, було єдине ліжко. Планше ліг спати долі в передпокої на ковдрі, знятій з ліжка д'Артаньяна, якому відтоді довелось обходитися без неї.

Атос також мав слугу на ймення Грімо, якого він вимуштував на особливий лад. Цей гідний вельможа був дуже мовчазний. Ми, зрозуміло, маємо на оці Атоса. За ті

п'ять чи шість років, що їх він прожив у найщирішій дружбі з своїми товаришами Портосом і Арамисом, ті частенько бачили його усміхненим, але ніколи не чули, щоб він сміявся. Слова він промовляв уривчасто, але виразно, говорячи завжди тільки те, що хотів сказати, й нічого більше: ніяких оздоб, ніякого мережива — нічого, що скидалося б на багатослів'я. Він розповідав лише про суть події, не торкаючись подробиць.

Хоч Атосові ледве минуло тридцять років і він був справді прекрасний тілом і душею, проте ніхто ніколи не бачив його з коханкою. Він ні з ким не говорив про жінок. А втім, нікому й не забороняв розмовляти на цю тему, хоч легко було помітити, що такі балачки, до яких він тільки зрідка докидав слівце — завжди гірке або розчароване, — йому були неприємні. Через свою стриманість, відлюдкуватість і мовчазність Атос здавався куди старшим за свої роки; тому, не вважаючи за потрібне порушувати свої звички, він привчив і Грімо слухатися його з самого лише жесту або з простого руху губів. Атос дозволяв собі розмовляти з слугою тільки за виняткових обставин.

Кілька разів Грімо, який боявся свого хазяїна мов вогню — дарма що був йому безмежно відданий і щиро поважав за світлий розум, — вирішивши, що ясно зрозумів бажання Атоса, спішив виконувати його наказ і робив якраз прямо протилежне. Тоді Атос знизував плечима і без усякої злості духопелив Грімо. В такі дні він бував трохи балакучішим.

Портос, як це можна було помітити, мав цілком протилежну вдачу: він не тільки багато розмовляв, а й, крім того, розмовляв голосно. А втім, кажучи по справедливості, його мало бентежило, слухають його чи ні; він розмовляв задля втіхи порозмовляти і задля втіхи послухати самого себе; він говорив абсолютно про все, крім наук, посилаючись на давню ненависть, яку, за його словами, змалечку відчував до вчених. Вигляд він мав не такий величний, як Атос, і усвідомлення цієї вади викликало в нього на початку їхньої дружби почуття заздрості, тож Портос докладав усіх зусиль, щоб перевершити цього добродія хоч розкішним вбранням. Та варто було Атосові в своєму простому мушкетерському плащі ступити, велично підвівши голову, бодай крок, як він одразу ж займав належне йому місце, лишаючи пишного Портоса на другому. Портос тішив себе тим, що пускав у передпокої пана де Тревіля і в караульному приміщенні Лувру чутки про свої успіхи в жінок, чого

ніколи не робив Атос; останнім часом, перейшовши від дружин відомих суддів до дружин уславлених військових, від чиновниць до баронес, Портос почав розповідати про одну іноземну герцогиню, яка безтямно закохалася в нього.

У давньому прислів'ї мовиться: «Який хазяїн, такий і слуга». Отож перейдімо від слуги Атоса до слуги Портоса, від Грімо до Мушкетона.

Мушкетон був нормандцем, чиє мирне ім'я Боніфацій⁵⁵ його хазяїн змінив на куди більш дзвінке — Мушкетон. Він найнявся до Портоса за самі харчі та одяг, але вони мали бути розкішні. Мушкетон тільки попросив собі дві вільні години на день для занять ремеслом, яке мало забезпечити всі інші його потреби. Портос пристав на ці умови, вони йому якнайкраще підходили. Він замовляв для Мушкетона камзоли, які викроювалися з старого одягу та запасних плащів самого Портоса, і завдяки одному дуже обізнаному на своїй справі кравцю, котрий перешивав та перелицьовував його пожитки і дружина якого явно намагалася відвернути увагу Портоса від аристократичних звичок, Мушкетон, супроводжуючи хазяїна, мав дуже імпозантний вигляд.

Що ж до Араміса, про вдачу якого ми, здається, сказали вже цілком достатньо, хоч за її розвитком, як і за розвитком характерів його товаришів, ще матимемо змогу стежити далі, то його слугу звали Базен. У зв'язку з тим, що Базенів хазяїн збирався постригтися в ченці, сам Базен, як і належить слугі духовної особи, був завжди вбраний у чорне. Це був беррієць тридцяти п'яти — сорока років, тихий, сумирний і гладкий; на дозвіллі він читав духовні книжки і вмів приготувати обід, який хоч і складався з небагатьох страв, проте кожна була чудова. Щодо всього іншого він був німий, сліпий та глухий, і вірність його могла витримати будь-яке випробування.

Тепер, коли ми вже знаємо, хоч, може, й поверхово, і хазяїв, і їхніх слуг, перейдімо до помешкань, які займав кожен з них.

Атос жив на вулиці Фєру, за два кроки від Люксембурзького палацу, в двох досить просто умебльованих кімнатах, які здавала хазяйка будинку, ще молода і досить вродлива жінка, що марно поглядала на мушкетера ніжними очима. Рештки колишніх розкошів де-не-де видніли на стінах цього скромного помешкання: наприклад, шпага з дамаської сталі з багатим карбуванням епохи Франціска I, сам тільки ефес якої, інкрустований коштовними каменями, коштував не менше двохсот пістолів і яку проте навіть

у хвилини найбільшої скрути Атос ні разу не погодився заставити або продати. Ця шпага була предметом постійних зазіхань Портоса. Він ладен був віддати десять років життя, аби тільки стати її власником.

Якось, збираючись на побачення зі своєю герцогинею, Портос наважився попросити цю шпагу в Атоса. Атос мовчки вивернув кишені, зібрав усі свої коштовності, гаманці, пряжки й золоті ланцюжки і простяг усе це Портосові; що ж до шпаги, сказав він, то вона прикута до свого місця і залишить його тільки тоді, коли її хазяїн сам перейде в інше помешкання. Крім шпаги, тут був ще портрет вельможі часів Генріха III, вбраного дуже вишукано і з орденом Святого Духа на грудях, причому портрет мав з Атосом певну схожість, спільні з ним родинні риси, які промовляли, що знатний вельможа, кавалер королівських орденів, був предком мушкетера.

Нарешті на виступі каміна стояла скринька чудової ювелірної роботи з тим самим гербом, що й на шпазі та на портреті, яка своєю витонченістю дивно відрізнялася від усього вмеблювання квартири. Ключ од скриньки Атос завжди носив при собі. Якось він одчинив її при Портосові, і той міг переконатися, що там лежать самі тільки листи та папери: певно, як вирішив Портос, любовне листування й сімейний архів.

Портос мешкав у дуже великому й розкішному на вигляд помешканні на вулиці Старого Голубника. Щоразу, проходячи з друзями повз свої вікна, в одному з яких завжди стояв Мушкетон у парадній лівреї, Портос підводив голову і пояснював, вказуючи рукою: «Ось моє помешкання». Але ніхто ніколи не бував у нього, нікого ніколи він не запрошував у гості, і тому ніхто не міг скласти уявлення про справжні багатства, приховані за цими зовнішніми розкошами.

Що ж до Араміса, то він займав три маленьких кімнати — будуар, їдальню та спальню; вікно від спальні, розташованої, як і інші помешкання, на першому поверсі, виходило в невеличкий свіжий, зелений і тінистий садочок, що зовсім ховав це вікно від людських очей.

Як улаштувався д'Артаньян, нам уже відомо, і ми встигли також познайомитися з його шановним слугою Планше.

Д'Артаньянові, що цікавився усім, як, до речі, й усі люди, що мають хист до інтриг, не терпілося довідатись, хто ж усе-таки були насправді Атос, Портос та Араміс; він розумів, що за цими вигаданими солдатськими іменами кожен

приховує своє справжнє дворянське ім'я, особливо Атос, в якому за версту можна було впізнати шляхетного вельможу. Тому він надумав звернутися до Портоса за роз'ясненнями щодо Атоса та Араміса, а в Араміса розпитати про Портоса.

На жаль, Портос знав про життя свого мовчазного товариша тільки те, що було відомо всім. Переказували, що Атоса спіткало тяжке горе, причиною якого було кохання, і що страхотлива зрада назавжди отруїла його життя. Що то була за зрада? Ніхто про неї нічого не відав.

Що ж до Портоса, то, крім його справжнього імені, котре, так само, як і імена обох його товаришів, знав лише пан де Тревіль, про його життя було неважко довідатись. Хвалькуватий і нестриманий, він просвічував наскрізь, немов кристаль. Тільки повіривши всьому, що він говорив про себе, можна було скласти собі оманливе уявлення про нього.

Зате Араміс, хоч і могло здатися, що в нього немає ніяких секретів, був справді таємничою людиною; він майже не відповідав на запитання про інших і зовсім ухилявся од відповідей на запитання про себе. Якось д'Артаньян, настирливо розпитуючи Араміса про Портоса й почувши у відповідь посилання на чутки відносно любовних успіхів цього мушкетера з його герцогинею, спробував дізнатися й про амурні пригоди свого співбесідника.

— Ну, а ви, мій любий друже, — сказав він, — ви, що так багато говорите про баронес, графинь та герцогинь інших, а ви самі?

— Вибачте, — урвав Араміс, — я говорю про це тому, що Портос сам не приховує своїх знайомств, і тому, що він при мені на повен голос розповідав про всі ці пригоди. Та повірте, любий пане д'Артаньян, що якби ці історії стали мені відомі з інших джерел або якби він довірив мені таємницю, важко було б знайти духівника, надійнішого за мене.

— Я не маю щодо цього жодного сумніву, — відповів д'Артаньян. — Але мені здається, що ви й самі досить добре обізнані з деякими гербами, і за доказ цього може правити хоч би й одна вишивана хусточка, якій я зобов'язаний честю познайомитися з вами.

На цей раз Араміс не розсердився; скромно опустивши очі, він лагідно відповів:

— Мій любий, не забувайте, що я готуюся стати слугою церкви і тому уникаю будь-яких світських розваг. Хусточ-

ку, яку ви бачили, мені не подарували — її просто забув у мене один приятель. Я змушений був її сховати, щоб не скомпрометувати і його, і даму, яку він кохає. Що ж до мене, то я не маю і не збираюсь мати ніяких коханок, наслідуючи в цьому дуже мудрий приклад Атоса, в якого їх немає так само, як і в мене.

— Але, хай йому чорт, ви ж мушкетер, а не абат!

— Мушкетер лише тимчасово, мій любий, як каже кардинал, мушкетер проти волі і служитель церкви в серці, повірте мені. Атос і Портос утягли мене в цей полк, щоб знайти для мене хоч якась діло: саме тоді, коли я мав прийняти сан, у мене трапилася невеличка неприємність з... Але це вам зовсім не цікаво, і я тільки забиратиму ваш дорожній час.

— Навпаки, це дуже цікаво! — вигукнув д'Артаньян. — До того ж зараз мені зовсім-таки нічого робити.

— Так, але мені вже час читати молитви, — відповів Арамис. — Потім я маю написати кілька віршів для пані д'Егігон; нарешті, мені треба ще зайти на вулицю Сент-Оноре купити рум'ян для пані де Шеврез. Тож самі бачите, мій любий друже, що коли у вас є час, то я таки дуже поспішаю.

І Арамис дружньо потис руку своєму молодому товаришеві й попрощався з ним.

Хоч як намагався д'Артаньян дізнатися про життя своїх нових друзів, проте йому це не вдалося. І він вирішив вірити всьому, що говорили про їхнє минуле, сподіваючись дістати певніші й повніші відомості в майбутньому. А тим часом він вважав Атоса Ахіллом⁵⁶, Портоса — Аяксом⁵⁷ і Арамиса — Йосифом⁵⁸.

В усьому іншому четверо друзів жили весело. Атос грав, і завжди нещасливо. Проте він ніколи не позичав у своїх друзів жодного су, хоч його гаманець був завжди до їхніх послуг; і якщо він грав на слово, то вже ранком о шостій годині посилав розбудити свого кредитора, щоб сплатити йому борг.

Портос грав зрідка: в дні, коли йому щастило виграти, він ставав зухвалим; якщо ж програвав, то зникав на кілька днів без сліду, а тоді з'являвся із схудлим і блідим, мов у мерця, обличчям, але з грішми в кишенях.

Що ж до Арамиса, то він не грав ніколи. Це був найнеправніший мушкетер і найнудніший гість, якого тільки можна було собі уявити. В нього завжди були якісь справи. Іноді, посеред обіду, коли гості збиралися посидіти з

келихом вина за веселими розмовами ще дві-три години, Арамис несподівано позирав на годинник, підводився і, ввічливо усміхаючись, прощався з товаришами, поспішаючи, як він казав, до вченого богослова, з яким домовився про зустріч. Іншим разом він говорив, що змушений іти додому, аби написати якісь духовні тези, і просив друзів не заважати йому.

Атос на це всміхався своєю чарівною задумливою усмішкою, яка так пасувала його благородному обличчю, а Портос пив вино, присягаючись, що з Арамиса вийде хіба що сільський піп.

Планше, д'Артаньянів слуга, з гідністю ніс тягар свого щастя; він діставав свої тридцять су щодня, цілий місяць повертався додому веселий, як зяблик, і був дуже уважний до свого пана. Та коли злий вітер нагнав хмари над помешканням на вулиці Могильників, або, інакше кажучи, коли сорок пістолів Людовіка XIII були витрачені, Планше почав нарікати. Атос вважав ці нарікання нудними, Портос — непристойними, Арамис — смішними. Отож Атос порадив д'Артаньянові вигнати негідника, Портос зажадав, щоб його спершу добре відлупцювали кием, а Арамис сказав, що пан мусить слухати від свого слуги тільки похвали собі.

— Вам легко так говорити,— заперечив д'Артаньян,— вам, Атосе, що забороняєте розмовляти вашому Грімо й тому ніколи не чуєте від нього лихого слова; вам, Портосе, що живете в розкошах і здаєтеся Мушкетонові справжнісіньким Богом; нарешті вам, Арамисе, що завжди заглиблені в своє богословство,— це викликає глибоку повагу вашого Базена, чоловіка сумирного й набожного. А що робити мені, коли я не маю ні становища в світі, ні грошей, коли я не мушкетер і навіть не гвардієць? Що мушу я робити для того, аби Планше любив, боявся чи поважав мене?

— Справа не з легких,— відповіли друзі.— До того ж це питання суто внутрішнє; слуги — як жінки, їх треба одразу ставити на те місце, на якому хочеш їх бачити. Поміркуйте над цим самі.

Д'Артаньян поміркував і надумав про всяк випадок добряче відлупцювати Планше, що й виконав з ретельністю, яку він вкладав у кожну справу, що за неї брався; а відлупцювавши, суворо заборонив залишати службу без його дозволу. «Бо,— пояснив він,— майбутнє не може обдурити мене; кращі часи настануть неминуче. Отже, якщо

ти залишишся в мене, твоє життя буде влаштоване, а я надто дбайливий пан, щоб дозволити тобі прогавити багатство й відпустити тебе від себе, як ти цього просиш».

Цей вчинок д'Артаньяна викликав у мушкетерів ще більше захоплення дипломатичними здібностями свого молодого товариша. Планше й собі відчув ще глибшу повагу до пана і більше вже не нагадував про своє бажання піти від д'Артаньяна.

Четверо молодих людей стали жити спільним життям; д'Артаньян, який досі взагалі не мав ніяких звичок, бо приїхав з провінції й потрапив у зовсім новий для нього світ, невдовзі перейняв звички своїх друзів.

Прокидалися всі близько восьмої ранку взимку, близько шостої влітку і йшли до пана де Тревеля довідатись про пароль та послухати нові плітки. Д'Артаньян, хоч і не був мушкетером, а втім виконував службу із зворушливою точністю: йому майже весь час доводилося бувати на варті, бо він завжди супроводив того з друзів, хто був призначений у караул. Його добре знали в казармі мушкетерів і вважали хорошим товаришем; пан де Тревель, який оцінив д'Артаньяна з першого погляду і ставився до юнака із щирою приязню, без упину вихваляв його перед королем.

Троє мушкетерів і собі дуже любили молодого товариша. Дружба, що пов'язувала цю четвірку, і настійна потреба бачитися по три й по чотири рази на день — чи то з приводу дуелі, чи в справі, чи просто для якоїсь забавки, — змушували їх бігати один за одним, мов тіні. Мало не щодня можна було бачити, як котрийсь із цих нерозлучних біг, шукаючи решту, від Люксембурзького палацу до площі Сен-Сюльпіс або від вулиці Старого Голубника до Люксембурзького палацу.

Тим часом обіцянки пана де Тревеля почали поступово здійснюватися. Одного чудового дня король звелів пану кавалерові Дезессару прийняти д'Артаньяна як кадета до своєї гвардійської роти. Д'Артаньян з глибоким сумом надягав форму гвардійця — адже він ладен був оддати десять років життя за мушкетерський плащ. Пан де Тревель обіцяв йому цю ласку не раніше, ніж через два роки учнівства — строк, який, проте, міг бути й коротшим, коли б випадок допоміг д'Артаньянові стати в пригоді королю або звершити якийсь подвиг. Почувши цю обіцянку, д'Артаньян упокорився і з наступного дня почав свою службу.

Тепер уже Атос, Портос і Арамис змушені були відбувати

варту разом з д'Артаньяном, коли той стояв на посту. Отже, рота пана кавалера Дезессара в день, коли туди вступив д'Артаньян, прийняла до своїх лав чотирьох чоловік замість одного.

VIII

ПРИДВОРНА ІНТРИГА

Тим часом сорока пістолям Людовіка XIII, як і всьому, що має на цьому світі початок, прийшов кінець, і четверо друзів опинились у великій скруті. Якийсь час їх утримував Атос на власні гроші. Його змінив Портос: спершу він кудись зник — це, правда, нікого вже не дивувало, — зате потім майже на два тижні забезпечив товариство грішми. Дійшла черга й до Араміса — той залюбки взявся виконувати цю місію і, як він сказав, продажем богословських книжок виручив кілька пістолів.

Зрештою, довелось, як і завжди в таких випадках, просити допомоги в пана де Тревіля, котрий дав друзям невеличкий аванс у рахунок належної їм платні; проте ці гроші не надовго виручили трьох мушкетерів, що мали багато давніх боргів, і гвардійця, що не мав їх ще зовсім.

Коли стало ясно, що незабаром їм взагалі ні на що буде жити, вони ледве нашкрябали вісім чи десять пістолів і вирядили Портоса грати. На лихо, йому не пощастило, і він програв не тільки те, що мав у кишені, а й ще двадцять п'ять пістолів на слово.

Тоді безгрошів'я спричинилося до справжнього лиха; зголоднілі друзі вкупі зі своїми слугами шастали по набережних і кордегардіях, сподіваючись, що хоч хто-небудь з колишніх приятелів запросить їх на обід, бо, як казав Араміс, за добрих часів треба сіяти обіди праворуч і ліворуч, щоб під лиху годину пожати їх бодай кілька.

Атоса запросили чотири рази, і на кожен обід він брав з собою всіх друзів та їхніх слуг. Портос був запрошений шість разів і також водив з собою всіх. Араміс мав вісім запрошень. Як можна було помітити, цей молодик мало говорив, зате багато діяв.

Ну, а д'Артаньянові, який ще нікого не знав у столиці, пощастило тільки раз випити шоколаду в земляка-священника та раз пообідати у гвардійського корнета. Він привів свою братію до священника, де вони строжили двомісячний запас харчів, і до корнета, який почастивав їх дуже щедро;

проте, як сказав Планше, хоч би скільки ти з'їв за раз, однаково скоро знову зголоднієш.

Отже, д'Артаньян картався сумлінням, що у відповідь на люб'язність Атоса, Портоса та Арамиса, які ввели весь гурт на такі розкішні бенкети, він спромігся лише на півтора обіди, бо сніданок у священника можна було вважати хіба що половиною обіду. Забувши в своєму юнацькому самолюбстві, що він годував усе товариство протягом цілого місяця, д'Артаньян мав себе за неоплатного боржника і невпинно обмірковував, як вийти із скрути. Зрештою, він дійшов висновку, що четверо молодих, сміливих, заповзятливих і енергійних чоловіків повинні були б займатися ще чимось, крім тривалих прогулянок, фехтування та більш-менш веселих і дотепних розмов.

Справді-бо, четверо таких молодиків — відважних, ладних принести в жертву один для одного все — від гаманця до життя, — здатних завжди підтримати один одного, четверо бійців, котрі не знали, що таке відступати, і які — кожен окремо чи всі разом — взяли за правило доводити спільні справи до кінця; чотири кулаки, однаково грізні і для всього світу, і для кожного супротивника, — конче повинні були, потай чи відкрито, манівцями чи прямим шляхом, хитрістю чи силою, пробити собі дорогу до мети, що їм поставили перед собою, хоч би як добре їм захищали або хоч якою далекою вона здавалась би. Тому д'Артаньян дивувало, що його товариші й досі не задумувалися над цим.

Він саме поринув у свої міркування й сушив собі голову, куди найкраще спрямувати цю неповторну чотириєдину силу, за допомогою якої, немов тим важелем Архімеда, вони, безперечно, перевернуть світ, коли хтось легенько постукав у двері. Д'Артаньян розбудив Планше і звелів йому відчинити.

Проте хай читач із слів: «Д'Артаньян розбудив Планше», — не робить висновку, ніби вже настала ніч або ще не благословлялося на світ. Зовсім ні. Щойно пробило четверту пополудні. Дві години тому Планше прийшов до свого пана й попросив дати йому пообідати, на що той відповів приказкою: «Хто спить, той обідає». І Планше вирішив пообідати уві сні.

До кімнати зайшов якийсь непоказний городянин.

Планше закортіло замість десерту послухати, про що йтиме мова, але гість сказав д'Артаньянові, що хоче говори-

ти з ним сам на сам, бо те, що він має сказати,— річ надзвичайно важлива і цілком таємна.

Д'Артаньян відпустив Планше і запросив гостя сідати. Запала недовга мовчанка. Гість і господар пильно придивлялись один до одного, щоб у такий спосіб скласти собі бодай якийсь уявлення про майбутнього співбесідника. Нарешті д'Артаньян вклонився на знак того, що він слухає.

— Мені говорили про пана д'Артаньяна як про мужнього юнака,— почав городянин.— І ці відомості додали мені сміливості довірити йому таємницю.

— Кажіть, пане, кажіть,— мовив д'Артаньян, інстинктивно відчувши, що справа може непогано обернутися.

Гість якусь мить помовчав, а тоді повів далі:

— Моя дружина, добродію, служить кастеляншею в королеви, до того ж вона досить розумна і гарна особа. Ми одружені ось уже три роки; вона мала досить-таки мізерний посаг, але пан де Ля Порт, старший камердинер королеви, хрещений батько моєї дружини і її покровитель...

— То в чім же річ, пане? — спитав д'Артаньян.

— А в тім, добродію,— відповів незнайомець,— що мою дружину викрали вчора вранці, коли вона виходила зі своєї робочої кімнати.

— Хто ж викрав вашу дружину?

— Я не знаю напевне, добродію, але одна людина здається мені підозрілою.

— Хто саме?

— Людина, яка вже досить давно переслідує мою дружину.

— Хай йому чорт!

— Хоч мушу вам сказати, добродію,— вів далі гість,— що, як мені здається, в цій справі менше кохання, ніж політики.

— Менше кохання, ніж політики? — задумливо перепитав д'Артаньян.— Та кого ж ви все-таки підозрюєте?

— Не знаю, чи маю я право поділитися з вами своїми здогадами...

— Пане, мушу звернути вашу увагу на те, що я у вас нічого не питаю. Ви самі прийшли сюди. Ви самі сказали, що хочете довірити мені якусь таємницю. Отже, робіть на власний розсуд, у вас ще є час відмовитись од свого наміру.

— Ні, добродію, ні, ви справляєте на мене враження чесного юнака, і я довіряю вам. Мені здається, що причина тут зовсім не в любовних справах моєї дружини, а в любовних справах іншої дами, яка стоїть багато вище.

— Он воно що! Чи не маєте ви на увазі любовні справи пані де Буа-Трасі? — вигукнув д'Артаньян, аби показати городянинові, ніби він добре знає придворне життя.

— Вище, добродію, куди вище.

— Пані д'Егійон?

— Ще вище.

— Пані де Шеврез?

— Вище, багато вище.

— То, може... — д'Артаньян затнувся.

— Так, добродію, — ледь чутно мовив зовсім переляканий гість.

— Але з ким?

— Та з ким же, як не з герцогом...

— З герцогом?

— Авжеж, добродію, — ще тихіше відповів гість.

— А звідки вам це відомо?

— О!.. Звідки відомо?

— Так, звідки вам це відомо? Або повна довіра, або... ви самі розумієте.

— Я знаю все це від моєї дружини, добродію, тільки від неї самої.

— А вона звідки знає?

— Від пана де Ля Порта. Хіба я вам не казав, що вона хрещениця пана де Ля Порта, довіреного камердинера королеви? Так от, пан де Ля Порт влаштував мою дружину біля її величності, щоб наша бідолашна королева мала при собі хоч кого-небудь, кому вона могла б довіритись у той час, як її кинув король, переслідує кардинал і зраджують усі.

— Так, так, нарешті справа починає прояснитися, — сказав д'Артаньян.

— Отже, добродію, чотири дні тому моя дружина прийшла до мене; в палаці було домовлено, що їй дозволятиметься приходити додому двічі на тиждень, бо, як я вам честь вам сказати, моя дружина дуже мене любить. Так от, вона прийшла і розповіла, що королева останнім часом має дуже стурбований вигляд.

— Справді?

— Так. Пан кардинал, сказала дружина, переслідує королеву і знущається з неї більше, ніж будь-коли. Він не може пробачити їй історію з сарабандою⁵⁹. Вам відома історія з сарабандою?

— Ще б пак! Чи відома мені ця історія! — вигукнув

д'Артаньян, який і слова не чув про неї, але хотів удати, ніби знає все.

— Виходить, тепер це вже не тільки ненависть, а й помста.

— Он воно як!

— І королева боїться...

— Так, так, чого вона боїться?

— Вона боїться, що герцогові Бекінгему підкинули листа від її імені.

— Від імені королеви?

— Авжеж, щоб примусити його приїхати до Парижа, а коли він сюди приїде — заманити його в пастку.

— Хай йому чорт! Але, шановний пане, при чому тут ваша дружина?

— Всі знають про її відданість королеві, і тому її хочуть або віддалити від господині, або залякати, щоб вивідати таємниці її величності, або ж підкупити, щоб зробити з неї шпигунку.

— Що ж, цілком імовірно, — мовив д'Артаньян. — Але чи знаєте ви викрадача своєї дружини?

— Я вже казав вам, що мені здається, ніби я його знаю.

— Його ім'я?

— Ім'я мені невідоме; я тільки знаю, що цей чоловік улюбленець кардинала і безмежно відданий його високопреосвященству.

— Але ж ви його бачили?

— Так, дружина показувала його мені.

— Може, ви запам'ятали прикмети, з яких його легше було б упізнати?

— О, безперечно! Це поважний вельможа, чорнявий, засмаглий, з пронизливим поглядом чорних очей і білими зубами. На скроні в нього рубець.

— Рубець на скроні! — вигукнув д'Артаньян. — До того білі зуби, пронизливий погляд! Засмаглий, чорнявий, поважний! Та це ж мій незнайомець із Менга!

— Ви кажете — ваш незнайомець?

— Так, так, тільки це не має ніякого відношення до справи. Хоч, навпаки, я помилився, це дуже спрощує справу, бо якщо ваш незнайомець той самий, кого розшукую я, то одним ударом я помщуся за двох, тільки й того; але де ж знайти цього чоловіка?

— Не знаю.

— У вас немає відомостей про його домівку?

— Жодних; якось, коли я проводжав дружину до Лувру, він зустрівся нам біля воріт, і вона вказала на нього.

— Тисяча чортів! — прошепотів д'Артаньян.— Все це дуже неясно... Хто сповістив вас про викрадення дружини?

— Пан де Ля Порт.

— Він розповідав подробиці?

— Він сам не знає їх.

— І ви ні про що не довідалися від інших людей?

— Чому ж, я дістав...

— Що?

— Не знаю, чи не буде це надто необачно...

— Знову ви про своє! Однак мушу вам сказати, що на цей раз відступати вже пізно.

— Тому я й не відступаю, хай йому чорт! — вигукнув городянин, сподіваючись хоч у такий спосіб підбадьорити себе.— І тому присягаюся честю Бонасьє...

— Вас звати Бонасьє? — перебив д'Артаньян.

— Так, це моє прізвище.

— Ви сказали: «Присягаюся честю Бонасьє!» Вибачте, що перебив вас; але мені здається, що я десь чув це прізвище.

— Цілком можливо, добродію. Я хазяїн цього будинку.

— Он воно що! — мовив д'Артаньян, трохи підводячись з місця і вклоняючись.— Ви — хазяїн цього будинку?

— Так, добродію, так. І оскільки, проживши в мене вже три місяці, ви, певно, через свою велику зайнятість справами, щоразу забували заплатити за квартиру, а я не хотів вас турбувати з цього приводу, то я й подумав, що ви візьмете до уваги мою делікатність...

— Аякже, мій любий пане Бонасьє! — підхопив д'Артаньян.— Повірте, я дуже вдячний вам за вашу делікатність і коли, як я вже казав, зможу бути вам чимось корисним...

— Я вірю вам, добродію, вірю вам і присягаюся честю Бонасьє, що саме це й хотів вам сказати.

— Тоді закінчуйте свою розповідь.

Бонасьє витяг з кишені аркуш паперу і простяг його д'Артаньянові.

— Лист! — вигукнув той.

— Якого я дістав сьогодні вранці.

Д'Артаньян розгорнув листа і, оскільки вже починало сутеніти, підійшов до вікна. Бонасьє рушив за ним.

«Не шукайте вашу дружину, — прочитав д'Артаньян.— Ї

вам повернуть, коли в ній не буде більше потреби. Якщо ж ви наважиться почати розшуки, то загинете».

— Лист досить ясно написаний,— сказав д'Артаньян.— Але, зрештою, це лише погроза.

— Так, але саме вона мене й лякає; адже я, добродію, не вмю вправлятися шпагою і до того ж боюсь Бастілії.

— Авжеж! — мовив д'Артаньян.— Я теж цікавлюсь Бастілією не більше за вас. Що ж до шпаги, то це зовсім інша річ.

— І все-таки я сподіваюсь, добродію, що ви допоможете мені в цій справі.

— Як саме?

— Зустрічаючи вас завжди в товаристві таких блискучих мушкетерів і знаючи, що це мушкетери пана де Тревіля, тобто вороги кардинала, я подумав, що ви й ваші друзі, стаючи на захист нашої бідолашної королеви, охоче поглузують з його високопреосвященства.

— Безперечно.

— Крім того, я подумав, що, оскільки ви три місяці не платили мені за квартиру, а я жодного разу про це не нагадав...

— Так, так, ви мені вже наводили цей доказ, і я його вважаю блискучим.

— І обіцяючи вам і надалі не нагадувати про гроші, хоч би як довго ви робили мені честь жити в мене...

— Чудово!

— Та ще вирішивши запропонувати вам з півсотні пістолів, коли, хоч як це неймовірно, ви відчуваєте скруту в грошах...

— О! То ви справжній багач, мій любий пане Бонасьє!

— Точніше було б сказати, що я живу в достатку, добродію; торгуючи галантереею, я збив трохи грошенят, які дають дві-три тисячі екю ренти; крім того, я вклав певну суму в останню подорож славетного мореплавця Жана Моке⁶⁰, отже, ви розумієте, добродію... Стривайте! Он там!..— несподівано вигукнув Бонасьє.

— Що? — спитав д'Артаньян.

— Я бачу...

— Де?

— На вулиці, навпроти ваших вікон, он у тій брамі: людина, закутана в плащ.

— Це він! — вигукнули водночас д'Артаньян і Бонасьє, впізнавши кожен свого ворога.

— Ну, цього разу він уже не втече від мене! — закричав д'Артаньян.

Він вихопив з піхов шпагу й вибіг з кімнати.

На сходах юнак зустрів Атоса й Портоса, які йшли до нього. Вони розступились, і д'Артаньян прожогом промчав повз них.

— Що таке? Куди ти біжиш? — гукнули мушкетери йому навздогін.

— Незнайомець із Менга! — відповів д'Артаньян і зник.

Д'Артаньян не раз розповідав друзям про історію з незнайомцем і про приїзд красуні мандрівниці, котрій цей дворянин довірив якийсь важливий документ.

Атос вважав, що д'Артаньян загубив листа в бійці. На його переконання, дворянин, — а судячи з д'Артаньянового опису, це мусив бути саме дворянин, — отож дворянин не міг вдатися до такого паскудства, як викрадення листа.

Портос вбачав у цьому лише любовне побачення, призначене дамою кавалерові або кавалером дамі, побачення, якому перешкодив д'Артаньян своєю появою на жовтому коні.

Арамис казав, що такі історії — завжди загадкові, і краще в них не заглиблюватися.

З тих кількох слів, що їх кинув д'Артаньян, обидва мушкетери зрозуміли, про кого йдеться, і, вважаючи, що д'Артаньян, наздогнавши незнайомця або не знайшовши його, однаково повернеться додому, пішли своєю дорогою.

В кімнаті д'Артаньяна вони не застали нікого: хазяїн будинку, побоюючись наслідків зустрічі, яка, безперечно, мала відбутися між юнаком та незнайомцем, і завдяки тим особливостям своєї вдачі, що про них він сам за кілька хвилин до того казав, вирішив: буде куди краще, коли він своєчасно втече звідси.

ІХ

ВДАЧА Д'АРТАНЬЯНА ВИМАЛЬОВУЄТЬСЯ

Як і сподівалися Атос та Портос, д'Артаньян повернувся за півгодини. І цього разу він не наздогнав незнайомця, що зник, наче крізь землю провалився. Д'Артаньян зі шпагою в руці оббігав усі навколишні вулиці, але, не зустрівши нікого, схожого на свого кривдника, закінчив тим, з чого йому, певно, слід було починати, — постукався до будинку, біля якого побачив незнайомця. Проте, скільки він не гатив

молотком у двері. ніхто не відчиняв, а сусіди, які, почувши грюкіт, вибігали з своїх домівок або визирали з вікон, сказали, що ось уже півроку в цьому будинку ніхто не живе і що навіть двері й вікна в ньому давно позабивані.

Поки д'Артаньян гасав по вулицях і грюкав у всі двері, до двох мушкетерів приєднався Арамис, так що, повернувшись додому, юнак застав товариство в повному складі.

— Що нового? — спитали в один голос троє товаришів у д'Артаньяна, якому ніт заливав перекошене від гніву обличчя.

— Що нового! — вигукнув той, кидаючи шпагу на ліжку. — Це, мабуть, не людина, а справжнісінький диявол. Він зник, як привид, як тінь, як примара.

— Ви вірите в привиди? — спитав Атос у Портоса.

— Я вірю тільки в те, що бачив на власні очі, а раз я ніколи не бачив привидів, то й не вірю в них.

— Біблія, — зауважив Арамис, — наказує нам вірити в привиди: тінь Самуїла з'явилася до Саула⁶¹ — це догмат віри, і мене дуже дратує, коли такі речі ставлять під сумнів, Портосе.

— Зрештою, хоч би хто був цей незнайомець — людина чи диявол, жива істота чи тінь, ілюзія чи дійсність, — але він з'явився на світ мені на погибель, бо його втеча змушує нас відмовитися від однієї дуже важливої справи, від такої справи, панове, на якій можна було б заробити сотню, а може, й більше пістолів.

— Яким чином? — в один голос спитали Портос і Арамис.

Атос, вірний своїй звичці мовчати, лише запитально глянув на д'Артаньяна.

— Планше, — мовив д'Артаньян до свого слуги, який саме відчинив двері й просунув у щілину голову, щоб послухати бодай уривок розмови, — підіть до пана Бонасьє, хазяїна цього будинку, і попросіть, щоб він прислав нам півдюжини божансійського вина, бо саме воно смакує мені найдужче.

— Ого! Ви що, користуєтесь необмеженим кредитом у вашого хазяїна? — спитав Портос.

— Авжеж, починаючи з сьогоднішнього дня, — відповів д'Артаньян. — І можете бути певні, якщо вино виявиться поганим, хазяїн пришле нам іншого.

— Треба вживати, але не зловживати, — повчально мовив Арамис.

— Я завжди казав, що д'Артаньян — найрозумніший

серед нас чотирьох,— обізвався Атос і, висловивши цю думку, на яку д'Артаньян чемно вклонився, одразу ж, своїм звичаєм, замовк.

— То що ж усе-таки сталося? — спитав Портос.

— Авжеж,— вкинув слово Араміс,— розкажіть нам усе, любий друже, якщо тільки від вашої розповіді не постраждає честь дами; в такому разі краще бережіть свою таємницю.

— Не бійтеся,— відповів д'Артаньян,— нічия честь не постраждає від того, про що я вам розповім.

І він слово за словом переказав друзям розмову з хазяїном, додавши, що той, хто викрав дружину шановного домовласника, є також і незнайомцем, з яким д'Артаньян зустрівся в Менгу біля корчми «Вільний Мірошник».

— Не так уже все й погано,— сказав Атос після того, як з виглядом знавця покуштував вино й кивнув головою на знак того, що воно йому смакує,— і з цього славного молодця можна буде витягти п'ятдесят — шістдесят пістолів. Тепер тільки треба дізнатись, чи варті ці п'ятдесят чи шістдесят пістолів того, щоб четверо людей важили за них головами.

— Але ж подумайте,— палко мовив д'Артаньян,— що в цій історії йдеться про жінку, яку викрали; про жінку, якій, безперечно, загрожують, а можливо, й знущаються з неї, і все це тільки тому, що вона щиро віддана своїй господині.

— Не гарячкуйте так, д'Артаньяне,— сказав Араміс,— по-моєму, ви надто близько берете до серця долю пані Бонасьє. Жінка створена нам на погибель, і саме через неї всі наші прикрощі.

Почувши ці слова, Атос насупив брови і прикусив губу.

— Я хвилююся зовсім не за пані Бонасьє, а за королеву! — вигукнув д'Артаньян.— Її залишив напризволяще король, її переслідує кардинал і, крім того, одна по одній падають голови всіх її друзів.

— Чому вона любить тих, кого ми ненавидимо більше за всіх на світі — іспанців та англійців?

— Іспанія — її батьківщина,— відповів д'Артаньян,— тож природно, що вона любить іспанців, дітей рідної їй землі. Що ж до вашого другого докору, то мені переказували, ніби вона любить не англійців узагалі, а тільки одного англійця.

— Слово честі,— сказав Атос,— цей англієць цілком гід-

ний того, щоб його кохали. Мені ніколи не доводилось бачити людину шляхетнішого вигляду, ніж він.

— Ще й одягається він, як ніхто інший,— додав Портос.— Я був у Луврі того дня, коли він розсипав там свої перлини, і, хай йому біс, підібрав-таки дві, продавши їх потім по десять пістолів за штуку. А ти, Арамісе, знаєш його?

— Так само добре, як і ви, панове, бо я був одним з тих, хто затримав його в Ам'єнському лісі, куди мене провів пан де Пютанж, конюший королеви. Тоді я ще вчився в семінарії, і ця історія здалася мені образливою для короля.

— І все-таки це не завадило б мені,— сказав д'Артаньян,— коли б я знав, де можна знайти герцога Бекінгема, взяти його під руку й привести до королеви, аби тільки допекти панові кардиналу. Бо наш справжній, наш єдиний, наш споконвічний ворог, панове,— це кардинал, і коли б нам трапилась нагода зле насміятися з нього, то повірте, що я був би ладен заставити власну голову.

— Отже,— зауважив Атос,— Бонасьє сказав вам, д'Артаньяне, що королева побоюється, чи не викликали Бекінгема фальшивим листом?

— Так, саме цього вона й побоюється.

— Стривайте! — скрикнув Араміс.

— Що таке? — спитав Портос.

— Нічого, кажіть далі, я просто хочу пригадати деякі обставини.

— Тепер я переконаний,— вів далі д'Артаньян,— що викрадення служниці королеви пов'язане з подіями, про які ми говорили і, можливо, з перебуванням пана Бекінгема в Парижі.

— Цей гасконець таки має голову на плечах! — у захваті вигукнув Портос.

— Я дуже люблю його слухати,— мовив Атос.— Мене тішить його говірка.

— Панове,— знову обізвався Араміс,— послухайте, що я скажу.

— Послухаємо Араміса! — вигукнули всі троє друзів.

— Учора я був у одного вченого богослова, до якого іноді ходжу консультуватися...

Атос усміхнувся.

— Він живе в безлюдному кварталі,— вів далі Араміс,— як цього вимагають його смаки та його фак. Отже, в ту мить, коли я виходив од нього...

Араміс замовк.

— Ну, а що далі? — спитали друзі. — В ту мить, коли ви виходили від нього?

Здавалось, Арамис силкується знайти раду, як людина, що, сказавши неправду, раптом наразилася на непередбачену перешкоду; але погляди трьох товаришів були прикуті до нього — їм дуже кортіло почути, що він скаже. Відступати вже було ніяк.

— У цього богослова є племінниця, — мовив Арамис.

— Он воно що! У нього є племінниця! — перебив його Портос.

— Дуже поважна дама, — додав Арамис.

Троє друзів зареготали.

— А! Якщо вам смішно і ви сумніваєтеся в моїх словах, — сказав Арамис, — то більше ні про що не дізнаєтесь.

— Ми віримо, як магометани, і німі, як катафалки, — запевнив Атос.

— Тоді слухайте далі, — знову заговорив Арамис. — Ця племінниця іноді приходить до свого дядька; вчора вона випадково теж була там, і я мусив провести її до карети...

— Оце так! У племінниці богослова є карета? — знову перебив Портос, який так і не навчився тримати язика на припоні. — Чудове знайомство, мій друже.

— Портосе, — сказав Арамис, — я вам уже не раз зауважував, що ви надто багато балакаєте і що це шкодить вашим успіхам у жінок.

— Панове, панове, — вигукнув д'Артаньян, який починав розуміти суть пригоди, — справа серйозна! Тож облишмо жарти! Далі, Арамисе, далі.

— Раптом якийсь незнайомиць — високий, чорнявий, з манерами дворянина... зважте, дуже схожий на вашого, д'Артаньяне...

— Ймовірно, що це саме він, — мовив юнак.

— Атож, — погодився Арамис. — Так от, у супроводі п'ятьох чи шістьох чоловіків, що йшли за десяток кроків од нього, незнайомиць підступився до мене і якнайвчливіше промовив: «Пане герцог», — а потім: «І ви, пані», — звертаючися вже до дами, яку я тримав під руку...

— До племінниці богослова?

— Та замовкніть, Портосе? — обіззався Атос. — Ви нестерпні.

— «Прошу вас сісти в карету, і не намагайтеся чинити опір чи здимати шум», — ось що сказав цей незнайомиць.

— Він вирішив, що ви Бекінгем! — вигукнув д'Артаньян.

— Я теж так гадаю, — відповів Арамис.

- Але ця дама? — не відступався Портос.
- Він подумав, що то королева! — сказав д'Артаньян.
- Саме так, — ствердив Араміс.
- Цей гасконець — справжнісінький диявол! — вигукнув Атос. — Від нього нічого не приховаєш.
- А й справді, — зауважив Портос, — Араміс скидається на красеня-герцога поставою й манерами; та все-таки, мені здається, що одяг мушкетера...
- Я був у широчезному плащі, — сказав Араміс.
- У липні місяці? Хай йому чорт! — загорлав Портос. — Чи, може, богослов боявся, щоб тебе не впізнали?
- Я припускаю, — мовив Атос, — що шпигуна могли ввести в оману манери; але ж обличчя...
- Я був у капелюсі з широкими крисами, — відповів Араміс.
- О Боже! — вигукнув Портос. — Скільки завбачливості, щоб вивчати теологію!
- Панове, панове, — перебив їх д'Артаньян, — не треба марнувати час на жарти; ми маємо розійтись і кожен окремо почати розшуки пані Бонасьє. В цьому ключ до інтриги.
- Жінка такого низького роду! Невже ви вірите у все це, д'Артаньяне? — спитав Портос, зневажливо відкопчиливши губу.
- Вона хрещениця де Ля Порта, довіреного камердинера королеви. Хіба я вам не сказав про це, панове? Крім того, цілком імовірно, що її величність тепер шукає підтримки саме так низько. Голови високих людей видно здалеку, а в кардинала гостре око.
- Гарзд! — сказав Портос. — Домовтеся спершу з галантерейником, і не продешевіть.
- Це не потрібно, — відповів д'Артаньян. — Бо я певен, що коли він нам і не заплатить, то нам добре заплатять інші.
- В цю мить на сходах почулися чийсь квапливі кроки, потім двері з грюкотом відчинились і до кімнати влетів нещасний галантерейник.
- Добродії! — вигукнув він. — Врятуйте мене, благаю вас, врятуйте мене! Четверо солдатів прийшли мене арештувати. Врятуйте мене, врятуйте!
- Портос і Араміс підвелися.
- Хвилинку! — сказав д'Артаньян, знаком прохаючи їх вкласти в піхви шпаги, які вони були вже наполовину

витагли.— Хвилинку, тут потрібна не хоробрість, а обережність.

— Але ж,— вигукнув Портос,— ми не дозволимо...

— Ви дозволите діяти д'Артаньянові,— сказав Атос,— а він, повторюю, найрозумніший з усіх нас, і я оце при всіх кажу, що підкоряюсь йому. Дій на свій розсуд, д'Артаньяне.

Аж тут у дверях передпокою з'явилися четверо озброєних людей. Та, побачивши чотирьох мушкетерів, що стояли з шпагами при боці, не наважилися рушити далі.

— Заходьте, панове, заходьте! — вигукнув д'Артаньян.— Ви мої гості, а всі ми — вірні слуги короля і пана кардинала.

— В такому разі, панове, сподіваюсь, ви не матимете нічого проти, щоб ми могли виконати наказ? — спитав той, хто, здавалося, був начальником загону.

— Навпаки, панове, ми навіть допоможемо вам, якщо в цьому буде потреба.

— Що це він каже? — пробурмотів Портос.

— Ти дурень,— прошепотів Атос.— Помовчі!

— Ви ж мені обіцяли...— ледве чутно мовив бідолашний галантерейник.

— Ми зможемо вас урятувати, тільки лишаючись на волі,— тихо відповів д'Артаньян.— А якщо ми спробуємо стати на ваш захист, то нас арештують разом з вами.

— Мені здається, одначе...

— Заходьте, панове, заходьте,— голосно запросив д'Артаньян.— У мене немає підстав для захисту цього добродія. Я його побачив сьогодні вперше, та ще— хай сам скаже вам — коли він прийшов вимагати гроші за квартиру. Це правда, пане Бонасьє? Відповідайте!

— Щира правда! — вигукнув галантерейник.— Але ж добродій вам не розповів...

— Мовчіть про мене, мовчіть про моїх друзів і особливо мовчіть про королеву, або ви загубите всіх, не добившись порядку для себе!.. Швидше, швидше, панове, забирайте цю людину!

І д'Артаньян підштовхнув ошелешеного галантерейника до солдатів, примовляючи:

— Ви здирник, мій любий; ви приходите по гроші до мене, до мушкетера! У в'язницю! Панове, кажу вам ще раз, відведіть його у в'язницю і тримайте там якомога довше, це дасть мені час зібрати гроші.

Солдати якнайлюб'язніше подякували й повели свою жертву.

В ту мить, коли вони виходили на сходи, д'Артаньян ляснув начальника по плечу.

— Чи не випити мені за ваше здоров'я, а вам за моє? — сказав він, наливаючи два келихи божансійського вина, яке дістав завдяки щедрості пана Бонасьє.

— Надто багато честі для мене, — відповів начальник, — але я приймаю ваше запрошення з щирою вдячністю.

— Отже, за ваше здоров'я, пане... як ваше ім'я?

— Пан Буаренар.

— Буаренар!

— За ваше здоров'я, високий добродію!.. А як ваше ім'я, дозвольте тепер спитати у вас?

— Д'Артаньян.

— За ваше здоров'я, добродію!

— Але найголовніше, — немов піддаючись мимовільному пориву, вигукнув д'Артаньян, — за здоров'я короля і кардинала!

Можливо, якби вино було погане, начальник і не повірив би в д'Артаньянову щирість, але вино було чудове, і це його переконало.

— Ну й паскудство ви тільки що вчинили! — сказав Портос, коли начальник пішов наздоганяти своїх солдатів і друзі лишилися самі. — Яка гидота! Четверо мушкетерів дозволяють арештувати у них на очах нещасного, який благає про допомогу! Дворянин п'є з поліцейським!

— Портосе, — мовив Арамис, — Атос уже сказав, що ти дурень, і я приєднуюсь до нього. Д'Артаньяне, ти велика людина, і коли ти станеш на місце пана де Тревілья, я проситиму в тебе протекції, щоб дістати абатство.

— Отакої! Нічого не розумію! — вигукнув Портос. — Ви схвалюєте те, що зараз вчинив д'Артаньян?

— Ще б пак, тисяча чортів! — обізвався Атос. — Не тільки схвалюю, а й поздоровляю його з цим.

— А тепер, панове, — звернувся д'Артаньян до всіх, не обтяжуючи себе поясненням своєї поведінки перед Портосом, — усі за одного, один за всіх — ось наше гасло, чи не так?

— Одначе... — пробурмотів Портос.

— Давай твою руку й присягайся! — в один голос вигукнули Атос і Арамис.

Переможений їхнім прикладом, але все-таки ляючись

подумки, Портос простягнув руку, і четверо друзів повторили за д'Артаньяном слова:

— Всі за одного, один за всіх!

— Чудово! А тепер хай кожен іде додому,— сказав д'Артаньян так, ніби все життя тільки те й робив, що командував.— Але будьте обережні, бо з цієї хвилини ми починаємо боротися проти кардинала.

Х

МИШОЛОВКА В СІМНАДЦЯТОМУ СТОЛІТТІ

Винайшли мишоловку не тепер, не за наших часів. Відтоді, як суспільство, формуючись, завело поліцію, поліція, в свою чергу, почала вигадувати мишоловки.

Оскільки наші читачі, мабуть, не обізнані з жаргоном Єрусалимської вулиці⁶² та що ми, відколи почали писати ще десь із п'ятнадцять років тому, вперше вживаємо це слово в такому значенні, спробуємо пояснити, що таке мишоловка.

Коли в якомусь будинку арештовують людину, підозрювану в певному злочині, цей арешт тримають у таємниці; в першій кімнаті влаштовують засідку з чотирьох або й п'яти чоловік, двері відчиняють усім, хто постукає, потім їх зачиняють, а відвідувачів арештовують; в такий спосіб за два чи три дні затримують усіх близьких знайомих хазяїна помешкання.

Ось що таке мишоловка.

У пана Бонасьє влаштували саме таку мишоловку, і всіх, хто заходив, люди пана кардинала затримували й допитували. Правда, д'Артаньяновим гостям не було чого боятися: він мешкав на другому поверсі й до нього вів окремий хід.

А втім, його гостями були тільки троє мушкетерів; усі вони подалися на розшуки, але досі нічого не знайшли і ні про що не довідалися.

Атос дійшов навіть до того, що почав розпитувати пана де Тревіля, який, зважаючи на притаманну гідному мушкетерів мовчазність, дуже здивувався з цього. Але пан де Тревіль не розповів йому нічого нового, пригадавши лише, що того дня, коли він востаннє бачив кардинала, короля та королеву, кардинал, здавалося, був вельми заклопотаний, король неспокійний, а почервонілі очі королеви свідчили про те, що вона не спала вночі або плакала. Ця обставина його, правда, не дуже й вразила, бо королева від часу свого

одруження досить часто не спала ночами і ще частіше плакала.

Про всяк випадок пан де Тревіль порадив Атосові ще відданіше служити королю і особливо королеві, попросивши переказати це саме і його друзям.

Що ж до д'Артаньяна, то він не виходив з дому. Юнак зробив зі своєї кімнати спостережний пункт. З вікон він бачив усіх, хто заходив і наражався на засідку; трохи згодом, розібравши паркет і розкопавши долівку, так що від нижньої кімнати, де відбувалися допити, його тепер відділяла сама тільки стеля, він став чути розмови інквізиторів з обвинуваченими.

Допити, перед якими затриманих ретельно обшукували, майже завжди закінчувалися такими запитаннями:

— Чи не передала пані Бонасьє через вас що-небудь своєму чоловікові або комусь іншому?

— Чи не передавав пан Бонасьє через вас що-небудь своїй дружині або комусь іншому?

— Чи не звіряли вони обоє вам якусь таємницю?

«Якби їм щось було відомо, вони б не питали про такі речі,— розмірковував д'Артаньян.— Але про що вони хочуть дізнатися? Чи не приїхав герцог Бекінгем до Парижа і чи не мав він або чи не повинен був мати побачення з королевою?»

Д'Артаньян зупинився на цьому припущенні; після всього почутого воно здалося йому найвірогіднішим.

Тим часом мишоловка працювала безперервно, так само, як не слабшала і пильність д'Артаньяна.

На другий вечір по арешті бідолашного Бонасьє, тільки-но Атос вийшов од д'Артаньяна, щоб навідати пана де Тревіля, тільки-но пробило дев'яту годину і Планше зібрався стелити постіль своєму панові, як хтось постукав у двері, що виходили на вулицю. В ту ж мить двері відчинилися й знову зачинились: чергова жертва піймалася в мишоловку.

Д'Артаньян кинувся до того місця, де було розібрано паркет, ліг долілиць і почав дослухатися.

Незабаром долинув крик, потім стогін, який намагалися заглушити. Про допит не було й мови.

«Хай йому чорт! — подумав д'Артаньян.— Здається, це жінка: її обшукують, вона чинить опір... Це насильство... Мерзотники!..»

І д'Артаньян, хоч який був обережний, ледве стримувався, щоб не кинутись на допомогу.

— Та я ж вам кажу, панове, що я господиня цього дому; я кажу, що саме я і є пані Бонасьє; я кажу, що служу королеві! — кричала бідолашна жінка.

— Пані Бонасьє! — прошепотів д'Артаньян. — Невже я такий щасливий, що знайшов ту, кого не може знайти ніхто?

— Якраз на вас ми й чекали, — відповіли поліцейські.

Голос жінки звучав тихіше й тихіше; шум боротьби долинав крізь дерев'яну стелю. Жертва відбивалась, але чи довго може жінка боротися з чотирма чоловіками?

— Пустіть, панове, пус... — прошепотіла вона востаннє, і більше нічого не стало чути.

— Вони затикають їй рота, вони зараз поведуть її геть! — вигукнув д'Артаньян і зірвався на ноги. — Моя шпага! Так, вона при мені. Планше!

— Слухаю вас, пане!

— Біжи по Атоса, Портоса та Араміса. Кого-небудь з них ти напевно застанеш удома, а може, й усіх трьох. Хай беруть зброю, хай поспішають, хай біжать сюди!.. Стривай, я згадав, Атос у пана де Тревілья.

— Але ж куди ви йдете, пане?

— Я спушусь через вікно, так буде швидше! — вигукнув юнак. — Тим часом ти прикрий дірку в паркеті, підмети підлогу, виходь дверима й біжи, куди я тобі звелів.

— О пане, пане, ви можете вбитися! — вигукнув Планше.

— Мовчи, дурню! — гримнув д'Артаньян.

Спершися рукою на підвіконня, він зіскочив з другого поверху, який, на щастя, був не дуже високий, так що юнак навіть не забився.

Він загнував у двері, промовляючи сам до себе:

— Зараз у мишоловку піймаюся я, і горє тим котам, які наважаться зачепити таку мишу!..

Тільки-но він стукнув молотком у двері, як гомін миттю ушух; долинули притишені кроки, двері відчинились, і д'Артаньян, зі шпагою в руці, увірвався до помешкання пана Бонасьє, двері якого, маючи, мабуть, пружину, відразу ж зачинилися за ним.

За якусь мить усі мешканці злочасного будинку Бонасьє та його найближчі сусіди почули відчайдушні зойки, тупотіння ніг, брязкіт шпаг, гуркіт повалених меблів. Люди, стривожені шумом, повихилилися з вікон, щоб довідатись, у чім річ; і от вони побачили, як двері відчинилися знову і четверо вбраних у чорне людей не вийшли, а, наче зграя

переляканих круків, шугонули з них, лишаючи на підлозі й на кутах столів пір'я своїх крил, чи то пак клапті одежі та шмаття плащів.

Треба сказати, що д'Артаньян здобув перемогу без особливих зусиль, бо тільки один поліцейський був озброєний, та й той захищався лише для годиться. Решта троє, правда, намагалися оглушити юнака, кидаючи в нього стільці, ослони і навіть горщики; але дві чи три подряпини шпагою гасконця нагнали на них страху. Десяти хвилин було цілком досить, щоб поліцейські визнали свою поразку, і д'Артаньян залишився переможцем на полі бою.

Сусіди; які повідчиняли вікна зі спокоєм тогочасних парижан, що звикли до постійних бойовищ і сутичок, зачинили їх одразу по втечі чотирьох чоловіків у чорному: вони збагнули, що тим часом тут усе закінчено.

Та вже було й пізно, а тоді, як і тепер, у Люксембурзькому кварталі лягали спати ще завидна.

Залишившись сам з пані Бонасьє, д'Артаньян обернувся до неї; бідолашна жінка сиділа в кріслі майже непритомна. Юнак кинув на неї швидкий допитливий погляд.

Це була чарівна жінка років двадцяти п'яти — двадцяти шести, чорнявка з блакитними очима, маленьким носиком і чудовими зубками. Личко в неї було сніжно-біле з ніжним рум'янцем. На цьому, правда, й вичерпувалися риси, за якими її можна було вважати вельможною дамою. Руки в неї були білі, але досить грубі; ноги також не свідчили про високе походження. На щастя, д'Артаньяна ще не турбували такі дрібниці.

Розглядаючи пані Бонасьє і, як ми вже сказали, зупинивши погляд на її ніжках, юнак помітив долі батистову хусточку, машинально підняв її і впізнав вигаптуваний на ріжечку герб — такий самий, що його бачив колись на хусточці, яка мало не спричинилася до дуелі з Арамисом.

А що відтоді д'Артаньян остерігався хусточок з гербами, то він мовчки згорнув її й непомітно поклав до кишені пані Бонасьє.

Тої ж миті пані Бонасьє опритомніла, розплющила очі, перелякано озирнулась довкола й побачила, що вона сама зі своїм визволителем. Вона простягла до нього руки і всміхнулась. У пані Бонасьє була найпрекрасніша в світі усмішка.

— Ах, добродію! — сказала вона. — Це ви врятували мене; дозвольте вам подякувати.

— Шановна пані, — відповів д'Артаньян, — я зробив ті-

льки те, що б на моєму місці зробив будь-який інший дворянин, і тому вам нема за що мені дякувати.

— О ні, добродію, ні! І я сподіваюсь довести вам, що не лишуся невдячною. Але чого хотіли від мене ці люди, про яких я спочатку подумала, що вони злодії, і чому тут немає пана Бонасьє?

— Ці люди, пані, страшніші за злодіїв, бо вони — агенти пана кардинала; ну, а вашого чоловіка, пана Бонасьє, немає тут тому, що вчора його арештували й відвели до Бастілії.

— Мій чоловік у Бастілії! — вигукнула пані Бонасьє. — О Боже! Що він скоїв? Бідолашний! Адже він — сама невинність!

І щось схоже на усмішку осяяло ще й досі перелякане обличчя молодої жінки.

— Що він скоїв, пані? — спитав д'Артаньян. — Я гадаю, єдиний його злочин — це те, що він має водночас щастя і нещастя бути вашим чоловіком...

— Отже, добродію, ви знаєте, що...

— Я знаю, пані, що вас викрали.

— Але хто? Це вам відомо? О, коли відомо, то скажіть мені!

— Незнайомець років сорока — сорока п'яти, чорнявий, засмаглий, з шрамом на лівій скроні.

— Так, так; але його ім'я?

— Його ім'я? Воно мені невідоме.

— І мій чоловік знав, що мене викрали?

— Він довідався про це з листа, якого написав йому сам викрадач.

— А чи не підозрює він, — ніяково спитала пані Бонасьє, — чого мене викрали?

— Наскільки пригадую, він приписував це політичним міркуванням.

— Я в це спочатку не вірила, але тепер пристаю до тієї ж думки. Отже, мій любий пан Бонасьє ні на хвилину не підозрював мене?

— О ні, пані, він надто гордий з вашої розсудливості, а особливо з вашого кохання.

Ледь помітна усмішка вдруге перебігла по рожевих губках чарівної молодої жінки.

— Але, — вів далі д'Артаньян, — як вам пощастило втекти?

— Мене на хвилинку лишили саму, а що я вже зранку знала про причину мого викрадення, то зв'язала два про-

стирадла й спустилася по них з вікна; сподіваючись застати чоловіка вдома, я відразу ж побігла сюди.

— Щоб шукати в нього захисту?

— О ні! Я добре знаю, що мій бідолашний чоловік не здатен мене захистити; та оскільки він усе-таки міг стати нам у пригоді, я вирішила його попередити.

— Про що?

— Це вже не моя таємниця, і тому я не можу вам її довірити.

— Але ж,— зауважив д'Артаньян,— (даруйте, пані, що я, звичайний гвардієць, наслідуюсь закликати вас до обережності), але ж, здається мені, тут не підходяще місце для того, аби звіряти таємниці. Люди, яких я примусив тікати, можуть незабаром повернутися з підкріпленням; коли вони нас тут застануть, ми загинули. Я, правда, послав по трьох моїх друзів, але хтозна, чи вони зараз удома!

— Так, ви маєте слухність! — перелякано вигукнула пані Бонасьє.— Тікаймо, рятуймося!

З цими словами вона схопила д'Артаньяна за руку й потягла його до виходу.

— А куди ж тікати? — спитав д'Артаньян.— І як рятуватися?

— Спершу тікаймо подалі від цього будинку, а там видно буде.

І вони, вибігши з дому й навіть не зачинивши за собою дверей, швидко подалися вулицею Могильників униз, вибігли на вулицю Фоссе-ле-Пренс і зупинилися тільки на площі Сен-Сюльпіс.

— Що нам робити далі? — спитав д'Артаньян.— Куди накажете вас одвести?

— Чесно кажучи, я й сама до пуття не знаю,— сказала пані Бонасьє.— Я збиралася через свого чоловіка зв'язатися з паном де Ля Портом і довідатись від нього про те, що сталося в Луврі за останні три дні та чи безпечно для мене туди з'явитися.

— Але я теж можу піти попередити пана де Ля Порта,— зауважив д'Артаньян.

— Безперечно. Тільки ось у чім біда: пана Бонасьє знають у Луврі і його туди напевно пропустять, а вас ніхто не знає; отже, двері перед вами будуть зачинені.

— І що з того? — вигукнув д'Артаньян.— Поза всякими сумнівами, ви маєте біля якого-небудь входу до Лувру відданого воротаря, який, почувши пароль...

Пані Бонасьє пильно глянула на юнака.

— А якщо я скажу вам цей пароль,— спитала вона,— чи забудете ви його відразу після того, як скористаєтеся ним?

— Слово честі, слово дворянина! — вигукнув д'Артаньян з такою щирістю, яка не лишала місця для сумнівів.

— Гарзд, я вам вірю; ви здаєтеся мені славним юнаком, але пам'ятайте: можливо, саме зараз ваше щастя залежить од вашої скромності.

— Мені не потрібні обіцянки, і я по совісті зроблю все, що зможу, аби прислужитися королю та зробити приємність королеві,— сказав д'Артаньян.— Отже, розпоряджайтеся мною, як своїм другом.

— А куди ви подінете мене, поки повернетесь?

— Чи немає у вас кого-небудь знайомого, до якого пан де Ля Порт міг би прийти по вас?

— Ні, я нікому не хочу довірятись у цій справі.

— Стривайте! — сказав д'Артаньян.— Ми саме біля домівки Атоса. Це якраз те, що нам треба.

— Хто такий Атос?

— Один з моїх друзів.

— Але якщо він удома й побачить мене?

— Його немає вдома; крім того, відвівши вас до нього, я заберу з собою ключ.

— А якщо він повернеться?

— Він не повернеться; зрештою, йому скажуть, що я привів якусь жінку і що ця жінка зараз у його квартири.

— Але ж це може дуже скомпрометувати мене!

— Хай це вас не обходить! Вас ніхто не знає; до того ж ми перебуваємо зараз у такому становищі, що можемо й знехтувати закони пристойності!

— Ну що ж, ходімо до вашого друга. Де він мешкає?

— На вулиці Феру, за два кроки від цього місця.

— Ходімо.

І вони пішли далі. Атоса й справді не було вдома; д'Артаньян узяв ключ (як другові Атоса, ключ йому завжди давали без зайвих балачок), піднявся сходами і ввів пані Бонасьє до скромного помешкання, яке ми вже раніше змалювали.

— Будьте як удома,— сказав він.— Замкніть двері зсередини й нікому не відчиняйте, принаймні поки не постукають тричі ось так. Слухайте!

І він постукав три рази — двічі підряд досить сильно, третій трошечки згодом і тихіше.

— Гаразд,— мовила пані Бонасьє,— а тепер я маю дати вам свої інструкції.

— Я весь увага.

— Рушайте до Лувру, підійдіть до входу з боку вулиці Ешель і покличте Жермена.

— Гаразд. Далі?

— Він питає, що вам потрібно, і ви відповісте тільки два слова: «Тур і Брюссель». Тоді він буде готовий виконати всі ваші розпорядження.

— А що я мушу йому наказати?

— Покликати пана де Ля Порта, камердинера королеви.

— А коли він покличе його і пан де Ля Порт вийде до мене?

— Ви пошлете його сюди.

— Гаразд, але де і як я побачу вас знову?

— А вам дуже хочеться побачити мене знову?

— Звичайно.

— Ну що ж, довірте мені цей клопіт і не турбуйтеся.

— Я довіряюсь вашому слову.

— Можете не сумніватися.

Д'Артаньян уклонився пані Бонасьє, кинувши на її тендітну, чарівну постать палкий, закоханий погляд; сходячи вниз, він почув, як двері за ним зачинились і ключ двічі повернувся в замку. За кілька хвилин д'Артаньян був уже в Луврі: коли він наближався до входу з вулиці Ешель, пробило десятю годину. Всі події, про які ми щойно розповіли, відбулися щонайбільше за півгодини.

Все сталося так, як і говорила пані Бонасьє. Почувши пароль, Жермен уклонився; за десять хвилин де Ля Порт був уже в приміщенні воротаря; кількома словами д'Артаньян пояснив йому становище і сказав, де переховується пані Бонасьє. Ля Порт двічі перепитав адресу і квапливо подався до виходу. Та не зробивши й десяти кроків, він повернувся назад.

— Юначе,— сказав він д'Артаньянові,— дозвольте дати вам пораду.

— Яку?

— Вас можуть спіткати неабиякі неприємності через те, що сталося.

— Ви так гадаєте?

— Авжеж. Чи немає у вас друга, в якого відставав би годинник?

— І що з того?

— Зайдіть до нього, щоб він, у разі чого, міг засвідчити:

ви були там о пів на десяту. По-юридичному це зветься алібі.

Д'Артаньян послухався поради де Ля Порта й щодуху побіг до пана де Тревілья; але, замість пройти до вітальні, де зібралось повно гостей, він спитав дозволу зачекати господаря в кабінеті. Д'Артаньяна всі добре знали тут, і тому ніхто йому не заперечив; панові де Тревілью доповіли, що його молодий земляк має важливі новини і просить прийняти його віч-на-віч. За п'ять хвилин пан де Тревіль зайшов до кабінету й спитав у д'Артаньяна, чим він може бути йому корисний та що спричинилося до візиту в такий пізній час.

— Вибачте, добродію,— сказав д'Артаньян, який скористався з тих хвилин, поки був у кабінеті сам, аби перевести стрілки годинника на сорок п'ять хвилин назад.— Я гадав, що ще не пізно навідати вас, адже зараз тільки двадцять п'ять хвилин на десяту.

— Двадцять п'ять хвилин на десяту! — вигукнув пан де Тревіль, глянувши на стінний годинник.— Але ж це неможливо!

— Подивіться самі, добродію,— сказав д'Артаньян,— і ви переконаєтесь у цьому.

— Ти ба! — здивувався пан де Тревіль.— А я думав — куди більше. То що ви хотіли мені сказати?

Д'Артаньян почав докладно розповідати про королеву. Він поділився своїми побоюваннями щодо становища її величності, виклав те, що почув відносно замірів кардинала проти Бекінгема,— і все це так переконливо та впевнено, що пан де Тревіль беззастережно йому повірив,— адже він, як ми вже говорили, помітив дещо нове у стосунках між кардиналом, королем і королевою.

Коли пробило десяту годину, д'Артаньян попрощався з паном де Тревільем, а той, подякувавши за повідомлення й порадивши завжди служити королю та королеві, повернувся до вітальні. Але вже внизу д'Артаньян раптом згадав, що забув свій ціпок; він хутко піднявся сходами, зайшов до кабінету, вмиг пересунув стрілки годинника на місце, аби завтра ніхто не помітив, що він відстає, і, певний, що видині має свідка, який зможе підтвердити його алібі, подався додому.

ІНТРИГА ЗАВ'ЯЗУЄТЬСЯ

Зробивши візит панові де Тревілю, д'Артаньян пішов додому найдавшою дорогою, аби мати час як слід обміркувати становище.

Про кого думав д'Артаньян, що так далеко ухилився від звичної дороги і то зітхав, то усміхався, поглядаючи на зоряне небо?

Він думав про пані Бонасьє. Учневі мушкетерів ця молода жінка уявлялася мало не ідеалом коханки. Гарненька, втаємничена, обізнана майже з усіма інтригами королівського двору, що надавало їй вродливому личку відтінку якоїсь особливо принадної серйозності, вона видавалася юнакові чулою і ніжною, і він, щойно закохавшись, уже не міг не думати про неї; до того ж д'Артаньян вирвав пані Бонасьє з рук цих пекельників, які хотіли обшукати її і скривдити, і сподівався, що ця важлива послуга викличе в неї почуття вдячності, яке так легко переростає в набагато ніжніше почуття.

Д'Артаньян уже уявляв — адже мрії на крилах уяви летять дуже швидко, — як до нього підходить посланець молодої жінки й передає записку, де вона призначає йому побачення, і разом з запискою — золотий ланцюжок або й діамантовий перстень. Ми вже казали, що за тих часів молоді люди без зайвого сорому приймали подарунки від короля; додамо, що в ту добу не дуже вимогливої моралі вони не були сором'язливішими і з коханками, які майже завжди дарували їм цінні й довговічні дарунки, немов сподіваючись у такий спосіб подолати недовговічність їхніх почуттів надійністю своїх щедрот.

У ті часи шлях собі прокладали за допомогою жінок і не соромились цього. Ті жінки, що були тільки вродливі, дарували свою вроду, звідки, напевно, й походить прислів'я: «Найвродливіша дівчина може віддати тільки те, що має». Багаті жінки дарували, крім того, ще й гроші, і можна назвати цілу низку героїв тієї легковажної доби, які не досягли б ні чинів, ні перемог на полі бою без більш-менш тугих гаманців, причеплених коханками до їхніх сидел.

Д'Артаньян не мав нічого; легкий наліт провінційної нерішучості, ця ефемерна квітка, цей ніжний пушок персика, досить швидко розвіявся під вітром не дуже цнотливих порад, що їх троє мушкетерів давали своєму другові. Наслі-

дуючи дивні звичаї тих часів, д'Артаньян відчував себе в Парижі як у поході, саме так, як, скажімо, у Фландрії⁶³: там — іспанці, тут — жінки. І там, і тут були вороги, з якими треба воювати, була й контрибуція, яку слід збирати.

Та ми повинні зауважити, що нині д'Артаньяном керувано почуття, більш шляхетне й безкорисливе. Галантерейник сказав йому, що він багатий; юнак, звичайно, здогадався, що в такого телепня, як пан Бонасьє, грошима розпоряджається дружина. Але це аж ніяк не вплинуло на почуття, що спалахнули в д'Артаньянових грудях, тільки-но він побачив пані Бонасьє, і він майже не думав про гроші — і тоді, коли тільки заяснило його кохання, і згодом. Ми кажемо «майже», бо свідомість того, що молода, гарна, чарівна й розумна жінка — ще й багата, — анітрохи не заважає виникненню кохання, а навпаки, додає йому сили.

З достатком пов'язана безліч аристократичних дрібниць, що приємно доповнюють вроду. Тонка сніжно-біла панчішка, шовкове вбрання, мереживний комірець, гарненький черевичок на ніжці, яскрава стрічка у зачісці не додадуть краси страхопудалу, зате миловидну жінку зроблять красунею, не кажучи вже про руки, які від усього цього тільки виграють; руки, особливо в жінок, аби вони залишалися гарними, треба повсякчас пестити.

До того ж д'Артаньян — ми ніколи не приховували від читача його статків — аж ніяк не був мільйонером; він, правду кажучи, сподівався ним колись стати, але день, який він сам собі для цього призначив, мав наспіти ще дуже нескоро. А тим часом — що то за лихо бачити кохану жінку без усіх тих любих її серцю дрібниць і не мати змоги запропонувати їй ці дрібнички! Коли жінка багата, а коханець бідний, вона, принаймні, сама може придбати те, чого він не в силі їй подарувати; і хоч здебільшого платить вона за свої втіхи грошима чоловіка, йому дуже рідко бувають за це вдячні.

А втім, збираючись стати якнайпалкішим коханцем, д'Артаньян лишився не менш відданим другом. Поринувши у мрії про майбутні зустрічі з дружиною галантерейника, він не забував і про своїх товаришів. З гарненькою пані Бонасьє приємно було б пройтися площею Сен-Дені або по Сен-Жерменському ярмарку в товаристві Атоса, Портоса та Араміса, перед якими д'Артаньян охоче повихвалявся б своїм успіхом. Після тривалої прогулянки з'являється апетит; останнім часом д'Артаньян почав це примічати. Можна було б влаштовувати чудові обіди у вузькому колі, коли

рука торкається руки друга, а нога — ніжки коханої. Нарешті, за особливо скрутних обставин, у крайніх випадках д'Артаньян міг би допомагати своїм друзям матеріально.

Ну, а пан Бонасьє, якого д'Артаньян сам підштовхнув до рук поліції, зрікшись його вголос і пошепки пообіцявши йому порятунок? Мусимо признатися читачам: д'Артаньян і не згадував про нього, а коли й згадував, то тільки для того, щоб побажати йому якнайдовше лишатися там, де він тепер мав бути. Адже кохання — найегоїстичніше з усіх почуттів.

Проте хай наші читачі заспокояться: коли д'Артаньян і забув про свого хазяїна або вдав, ніби забув про нього з огляду на те, що не знає, куди його поділи, то ми добре пам'ятаємо про пана Бонасьє і знаємо, де він. Але поспішімо за нашим закоханим гасконцем. Про шановного галантерейника розповімо згодом.

Отож, захопившись мріями про майбутнє кохання, розмовляючи з темною ніччю і всміхаючись до зірок, д'Артаньян простував стрімкою вулицею Шерш-Міді, або Шасс-Міді, як її тоді називали. Опинившись у кварталі, де жив Арамис, він вирішив завітати до свого друга й пояснити, навіщо послав до нього Планше. Бо якби Планше застав Арамиса вдома, той, безперечно, побіг би на вулицю Могильників і, не побачивши там нікого, крім хіба що двох своїх друзів, так і не зрозумів би, що б то мало означати. Все це вимагало пояснень, і саме про це вголос промовляв до себе д'Артаньян.

Крім того, він сподівався знайти привід для розмови про чарівну пані Бонасьє, образ якої полонив його думки й серце. Адже від закоханого важко вимагати додержання таємниці. Перше кохання завжди пов'язане з такою великою радістю, що їй обов'язково треба знайти вихід, а то вона може задушити закоханого.

Минуло щонайменше дві години, відколи Париж, потонувши в темряві, обезлюднів. Усі годинники Сен-Жерменського передмістя вибили одинадцяту годину. Було тепло. Д'Артаньян простував завулком, що пролягав саме на тому місці, де нині проходить вулиця Ассá, і вдихав пахощі, що долітали сюди з вулиці Вожіра, з садів, омитих вечірньою росою й овіяних нічним вітерцем. Здалеку, з кількох загублених серед міста шинків, ледь приглушені важкими віконницями, долинали п'яні пісні.

Дійшовши до кінця завулка, д'Артаньян повернув ліво-

руч. Будинок, де мешкав Арамис, стояв між вулицями Кассет і Сервандоні.

Д'Артаньян проминув вулицю Кассет і вже побачив в обрамленні могутніх кленів та дикої винограду двері будинку свого друга, коли раптом помітив якусь тінь, що промайнула з боку вулиці Сервандоні. Постать була закутана в плащ, і д'Артаньян подумав спочатку, що перед ним чоловік; та незабаром з маленького зросту, непевної ходи і рухів він зрозумів, що це жінка. Наче сумніваючись, чи не помилилася будинком, незнайомка весь час озиралася навкруги, зупинялась, повертала назад, знову рушала вперед. Цікавість перемогла д'Артаньяна.

«Чи не запропонувати їй свої послуги? — подумав він. — Судячи з її ходи, вона молода; може, й гарненька. Їй-право! Але жінка, яка наважується бігати вулицями в такий час, може вийти тільки на побачення з коханцем. Хай йому чорт! Стати на перешкоді побаченню — кепський спосіб зав'язати знайомство».

Тим часом жінка йшла все далі вперед, придивляючись до будинків і вікон. Щоправда, це не вимагало ні особливих зусиль, ані багато часу. Тут стояло лише три особняки, до того ж тільки два вікна виходили на вулицю: одне — в павільйоні, розташованому паралельно флігелю, де мешкав Арамис, друге — у флігелі самого Арамиса.

«Присягаюсь Богом! — подумав д'Артаньян, згадавши племінницю богослова. — Присягаюсь Богом! Було б дуже цікаво, якби виявилось, що ця запізніла голубка шукає будинок саме нашого друга. Я ладен віддати чортові душу, коли це не так. Ну, мій любий Арамисе, цього разу я про все дізнаюся!»

Зіщулившись, д'Артаньян причаївся в найтемнішому закутку вулиці за кам'яною лавою, що стояла в глибині якоїсь ніші.

Жінка підійшла зовсім близько, і тоді стало ясно, що вона таки молода: молодість виказувала не тільки легка хода, а й те, як вона кахикнула, — голос у неї був дзвінкий і мелодійний. Д'Артаньян зрозумів, що кашель — це умовний сигнал.

Чи то на цей кашель відповіли якимось умовним знаком, що поклав край нерішучості нічної гості, чи то й сама вона впізнала потрібний будинок, — тільки незнайомка рішуче підійшла до віконниці Арамиса й тричі через однакові проміжки часу постукала зігнутих пальцем.

— Так і є, вона прийшла до Арамиса, — прошепотів

д'Артаньян. — Ага, пане лицемір! Тепер я знатиму, які у вас бувають уроки теології!

І справді, не встиг ще затихнути стукіт, як внутрішню раму відчинили й крізь віконницю блимнуло світло.

«Он воно що! — мовив сам до себе д'Артаньян, якому випало підслуховувати не біля дверей, а під вікном. — Значить, на гостей чекали. Зараз віконницю відчинять, і дама влізе в кімнату через вікно. Дуже добре!»

Та, на превеликий подив д'Артаньяна, віконницю не відчинили. Крім того, світло, що спалахнуло на якусь мить, погасло, і все знову поринуло в темряву.

Вирішивши, що це не триватиме довго, д'Артаньян ще дужче напружив зір і слух.

Він мав слушність: за якусь хвилину з будинку долинуло два коротких удари.

Молода жінка відповіла знадвору одним ударом, і віконниця прочинилася.

Можна уявити, як жадібно придивлявся і прислухався д'Артаньян до того, що тут відбувалося.

На жаль, лампу вже перенесли в іншу кімнату. Але очі юнака призвичаїлися до темряви. Недарма кажуть, що очі гасконців мають властивість бачити вночі, як очі котів.

Отож д'Артаньян помітив, що молода жінка витягла з кишені щось біле й розгорнула його. То була хусточка. Піднісши її до вікна, жінка вказала господарю на ріжечок.

Д'Артаньянові миттю пригадалася інша хусточка, яку він знайшов біля ніг пані Бонасьє і яка була так схожа на ту, що він підняв з-під ніг Араміса.

Що ж мала означати ця хусточка?

Зі свого місця д'Артаньян не міг бачити Арамісового обличчя — адже юнак ні на мить не мав сумніву, що саме Араміс розмовляє з дамою через вікно; цікавість остаточно взяла гору над обережністю, і, скориставшись з того, що вся увага співрозмовників була прикута до хусточки, д'Артаньян вибрався із схованки й блискавично, але нечутно, як кішка, перебіг вулицю та причаївся за рогом будинку, звідки він міг легко дивитися в глибину Арамісової кімнати.

Зазирнувши у вікно, д'Артаньян мало не скрикнув од здивування: з нічною гостею розмовляв не Араміс, а жінка. На жаль, хоч д'Артаньян і розгледів у темряві контури жіночого стану, але не встиг роздивитись її обличчя.

Саме в цю мить жінка, що стояла в кімнаті, витягла з кишені другу хусточку й помінялася з нічною гостею. Потім жінки щось тихо сказали одна одній. Нарешті

віконниця зачинилась; жінка, яка була на вулиці, обернулась і, опустивши відлогу плаща, пройшла за кілька кроків од д'Артаньяна; але з цією пересторогою вона запізналася — д'Артаньян встиг упізнати пані Бонасьє.

Пані Бонасьє! Підозра, що це вона, промайнула йому в голову, ще коли жінка витягла з кишені хусточку; але хто б повірив, буцімто пані Бонасьє, що вирядила його по де ля Порта, аби той відвів її до Лувру, бігатиме сама паризькими вулицями опівночі, ризикуючи вдруге бути викраденою?

Отже, це робилося задля якоїсь дуже важливої справи; а яка важлива справа може бути у двадцятип'ятирічній жінки? Тільки кохання!

Але було то її власне кохання чи кохання іншої особи, задля якої вона ризикувала власним спокоєм і навіть життям? Ці питання зароїлися в д'Артаньяновій голові. Його серце мордував демон ревності, наче він і справді був уже визнаним коханцем.

А втім, лишався дуже простий спосіб з'ясувати, куди йде пані Бонасьє: піти назирцем. Цей спосіб був настільки простий, що д'Артаньян удався до нього, майже не задумуючись.

Та, помітивши юнака, що відокремився від стіни, немов статуя, що вийшла з своєї ніші, і почувши його кроки в себе за спиною, пані Бонасьє скрикнула і кинулась тікати.

Д'Артаньян пустився слідом. Наздогнати бідну жінку, що плуталась у своєму широкому плащі, було зовсім не важко для д'Артаньяна. І він наздогнав її швидше, ніж вона встигла пробігти третину вулиці, на яку завершила. Нещасна зовсім знесиліла — не так від втоми, як від страху, і коли д'Артаньян поклав руку їй на плече, вона впала на одне коліно і здушеним голосом вигукнула:

— Убийте мене, якщо схочете, але ви все одно ні про що не дізнаєтесь!

Д'Артаньян підняв її, обхопивши рукою за стан; та відчувши, як важко повисла вона на його руці, і зрозумівши, що вона може от-от знепритомніти, поспішив її заспокоїти і став запевняти в своїй відданості. Ці слова нічого не важили для пані Бонасьє — адже вони не виключали найгірших намірів, — проте голос сказав їй усе. Молодій жінці здалося, що вона впізнала цей голос: пані Бонасьє розплющила очі, глянула на людину, що так сильно перелякала її, і, побачивши д'Артаньяна, радісно скрикнула.

— О, це ви! Це ви! — сказала вона. — Боже, яке щастя!
— Так, це я, — відповів д'Артаньян, — я, кого Бог по-
слав, щоб оберегти вас.

— І саме з цим наміром ви стежили за мною? — кокетливо усміхаючись, спитала молода жінка, чия жартівлива вдача взяла гору над страхом одразу ж, тільки-но вона впізнала друга в тому, кого за мить до того вважала ворогом.

— Ні, — відповів д'Артаньян, — ні, вірте мені; лише випадок поставив мене на вашій дорозі; я побачив, як жінка стукає в шибку до одного з моїх друзів...

— Одного з ваших друзів? — перебила пані Бонасьє.

— Авжеж; Арамис — один з найближчих моїх друзів.

— Арамис! Хто це?

— Та годі вам! Може, ви ще скажете, що не знаєте Арамиса?

— Я вперше чую це ім'я.

— Може, ви також уперше приходили до цього будинку?

— Безперечно.

— І ви не знали, що в ньому мешкає молодий пан?

— Ні.

— Що він — мушкетер?

— Не мала ані найменшого уявлення.

— Отже, ви шукали не його?

— Ні! До того ж ви самі добре бачили, що особа, з якою я розмовляла, була жінка.

— Так; але ця жінка — приятелька Арамиса.

— Мені про це нічого не відомо.

— Хоч вона й живе у нього.

— Це мене не обходить.

— Але хто вона?

— О, це не моя таємниця.

— Люба пані Бонасьє, ви чарівна жінка; але водночас ви й надзвичайно таємнича...

— Може, я щось втрачаю від цього?

— Навпаки, — ви стаєте ще чарівнішою.

— Тоді дайте мені руку.

— Охоче. А тепер?

— Тепер проведіть мене.

— Куди?

— Туди, куди я йду.

— А куди ви йдете?

— Ви це побачите, бо залишите мене біля дверей.

— Чи можна буде на вас зачекати?

- Це буде марною справою.
 - Але ж ви повертатиметесь самі?
 - Може, так, а може, й ні.
 - А хто вас буде супроводити — чоловік чи жінка?
 - Я ще не знаю.
 - Але я дізнаюся!
 - В який спосіб?
 - Зачекаю вас і побачу, з ким ви вийдете.
 - В такому разі до побачення!
 - Чому?
 - Ви мені не потрібні.
 - Але ж ви просили...
 - Допомоги дворянина, а не нагляду шпигуна.
 - Це слово здається мені надто суворим!
 - А як називають тих, хто стежить за людьми всупереч їхньому бажанню?
 - Нескромними.
 - Це слово здається мені надто м'яким.
 - Гаразд, добродійко, я зрозумів: я мушу робити все, що ви накажете.
 - Чому ви позбавили себе заслуги зробити це відразу?
 - А хіба немає заслуги в каятті?
 - І ви справді каєтесь?
 - Я й сам не знаю. Знаю тільки — я ладен зробити все, що ви накажете, коли тільки дозволите відвести вас туди, куди ви поспішаєте.
 - А тоді ви мене залишите?
 - Так.
 - І не підстерігатимете, поки я вийду?
 - Ні.
 - Слово честі?
 - Слово дворянина!
 - Тоді дайте мені руку й ходімо далі.
- Д'Артаньян запропонував руку пані Бонасьє, яка, так і не знаючи, сміятися їй чи плакати, сперлася на неї, і обоє пішли вгору до вулиці Лягарп. Тут молода жінка знову збентежилась, як і там, на вулиці Вожірар. Проте за якусь мить усе-таки впізнала потрібні їй двері.
- А тепер, добродію,— сказала вона, підходячи до дверей,— у мене тут справи. Тисячу разів дякую за вашу благородну допомогу, що позбавила мене всіх небезпек, на які я могла наразитись. Але наспів час виконати ваше слово: я прийшла туди, куди мені було потрібно.
 - І вам нічого буде боятися по дорозі назад?

— Хіба що злодіїв.
— Невже цього замало?
— А що вони зможуть у мене взяти? Я не маю при собі жодного деньє ⁶⁴.

— Ви забуваєте про чудову гаптовану хусточку з гербом.
— Яку?
— Ту, яку я знайшов біля ваших ніг і поклав вам у кишеню.

— Замовкніть, замовкніть, нещасний! — вигукнула молода жінка. — Невже ви хочете моєї смерті?

— Ви самі добре розумієте, що небезпека не минула, якщо одне-однісіньке слово примусило вас затремити. До того ж ви самі сказали: коли хтось почує це слово, то ви загинете. **Послухайте мене, добродійко,** — вигукнув д'Артаньян, схопивши пані Бонасьє за руку і палко глянувши на неї, — **послухайте мене, будьте сміливішою, довіртеся мені; невже ви ще й досі не прочитали в моїх очах, що моє серце палає до вас тільки відданістю й прихильністю!**

— Так, — відповіла пані Бонасьє. — Тому ви й можете розпитувати мене про мої таємниці, і я вам широко розповім про них, але чужі таємниці, — це інша річ.

— Гаразд, — мовив д'Артаньян, — я сам їх розкрию. Адже від цих таємниць залежить ваше життя; тож хай вони стануть також і моїми таємницями.

— **Остерігайтеся цього,** — вигукнула молода жінка так переконано, що д'Артаньян мимоволі здригнувся. — **О, не втручайтеся в те, що стосується мене! Не намагайтеся більше допомагати мені в тому, що я мушу виконати; прошу вас про це в ім'я того почуття, яке ви маєте до мене, в ім'я послуги, яку ви мені зробили і якої я не забуду, доки житиму на світі. Повірте моїм словам. Не думайте більше про мене, я більше не існую для вас, хай усе буде так, ніби ви ніколи мене й не бачили.**

— Араміс теж має вчинити так само, пані? — понуро спитав д'Артаньян.

— Ось уже вдруге чи втретє ви називаєте це ім'я, добродію, хоч я вам і сказала, що не знаю його.

— Вам незнайома людина, у віконницю якої ви стукали? Авжеж, пані! Ви вважаєте мене надто легковірним!

— Признайтеся — ви всю цю історію вигадали і створили цей персонаж тільки для того, щоб примусити мене говорити.

— Я нічого не вигадував, пані, я нікого не створював, я говорив щиро правду.

— І ви кажете, що один з ваших друзів мешкає в тому будинку?

— Я це кажу і повторюю втретє: в тому будинку мешкає мій друг, і звать його Араміс.

— Усе це з'ясується з часом,— прошепотіла молода жінка.— А поки що, добродію, мовчіть.

— Якби ви могли читати в моєму серці, відкритому перед вами,— сказав д'Артаньян,— ви побачили б там стільки цікавості, що пожаліли б мене, і стільки кохання, що відразу задовольнили б мою цікавість. Не треба боятися тих, хто вас кохає.

— Ви надто швидко заговорили про кохання, пане! — мовила молода жінка, похитавши головою.

— Це тому, що кохання прийшло до мене швидко й уперше і що мені не минуло ще й двадцяти років.

Молода жінка крадькома глянула на нього.

— Послухайте, я вже напав на слід,— вів д'Артаньян далі.— Три місяці тому я мало не бився на дуелі з Арамісом через таку саму хусточку, яку ви показали жінці, що була в нього; через хусточку з таким самим гербом — я цього певен.

— Добродію, ви мене дуже стомлюєте своїми запитаннями, присягаюся вам,— зауважила молода жінка.

— Але ж ви, пані, ви — така обережна, подумайте, що було б, якби під час арешту у вас знайшли цю хусточку. Хіба це не скомпрометувало б вас?

— Чому б то? Хіба ініціали не мої: «К. Б.» — Констанція Бонасьє?

— Або Камілла де Буа-Трасі.

— Замовкніть, пане, ще раз благаю, замовкніть! І коли небезпека, що чигає на мене, не зупиняє вас, то подумайте про небезпеку, на яку можете наразитися ви!

— Я?

— Авжеж, ви. Якщо довідаються, що ви знаєте мене, на вас чекає в'язниця, а то й смерть.

— В такому разі я взагалі не залишу вас.

— Добродію,— сказала молода жінка, благально складаючи руки,— добродію, в ім'я неба, в ім'я честі військового, в ім'я ввічливості дворянина залиште мене, послухайте, вже б'є північ, а на мене чекають саме о цій порі.

— Пані,— сказав юнак уклоняючись,— я не можу відмовити вам, раз ви так мене просите; заспокойтесь, я залишаю вас.

— Але ж ви не підете за мною, не стежитимете за мною?

— Я зараз же піду додому.

— Я знала, що ви чесний юнак! — вигукнула пані Бонасьє, простягаючи йому руку, а другою взявшись за молоток біля невеличких дверей у кам'яній стіні.

Д'Артаньян схопив простягнену руку й палко поцілував її.

— Краще б я ніколи вас не бачив! — вигукнув він з тією грубою наївністю, яка часто подобається жінкам більше, ніж удавана ввічливість, бо вона відкриває глибину думок і доводить, що почуття перемагають розум.

— Ба ні,— лагідно відповіла пані Бонасьє і стиснула руку д'Артаньяна, який усе ще не відпускав її руки,— ба ні, я не скажу так, як ви: те, що втрачено сьогодні, можна знайти в майбутньому. Хтозна, якщо я буду коли-небудь вільна, чи не задовольню я вашу цікавість?

— Може, ви пообіцяєте те ж саме й моєму коханню? — радісно вигукнув д'Артаньян.

— О, тут я не хочу себе зв'язувати. Це буде залежати від почуттів, на які ви заслужите.

— Отже, зараз, пані...

— Зараз, добредію, я відчуваю до вас тільки почуття вдячності.

— Ви надто чарівні,— сумно сказав д'Артаньян,— і зловживаєте моїм коханням.

— Ні, я користуюся вашим благородством — тільки й того. Але будьте певні, є люди, які вміють пам'ятати все.

— О, ви робите мене найщасливішим із смертних. Не забувайте цього вечора, не забувайте про свою обіцянку!

— Не сумнівайтесь: коли буде треба, я згадаю про все. А тепер залиште мене, йдіть, в ім'я неба! На мене чекали рівно опівночі; я вже запізнююсь.

— На п'ять хвилин.

— Так, але за певних обставин п'ять хвилин можуть дорівнювати п'яти століттям.

— Коли люблять.

— Гарзд! А хто вам сказав, що я прийшла не до закоханого?

— На вас чекає не жінка? — вигукнув д'Артаньян.— Чоловік?

— Ну от, ми знову починаємо сперечатися,— мовила пані Бонасьє з ледь помітною усмішкою, в якій можна було відчути нетерпіння.

— Ні, ні, я залишаю вас, я йду; я вірю вам, я хочу, щоб ви поставили мені в заслугу мою відданість, навіть коли ця відданість і межує з безумством. До побачення, пані, до побачення!

І, ніби не в силі відірватись од руки, яку тримав, д'Артаньян рвучко обернувся й кинувся бігти, а пані Бонасьє постукала в двері так само, як і в віконницю, тричі — неквапом і через рівні проміжки часу. Добігши до рогу, д'Артаньян озирнувся: двері відчинилися й зачинились; гарненька галантерейниця зникла за ними.

Д'Артаньян рушив далі — він дав слово не стежити за пані Бонасьє, і навіть якби його життя залежало тепер від того, куди саме вона піде або хто проведжатиме її, юнак однаково повернувся б додому, бо пообіцяв, що зробить саме так.

За п'ять хвилин він був уже на вулиці Могильників.

«Бідолашний Атос! — промовляв він сам до себе.— Він не зрозуміє, що все це означає. Він засне, чекаючи на мене, або ж піде додому й довідається, що його навідувала жінка. Жінка в Атоса! Зрештою,— міркував далі д'Артаньян,— в Араміса ж була жінка. Все це надто дивно, і мені страх як хотілося б знати, чим усе це скінчиться...»

— Кепсько, пане, кепсько,— відповів голос, в якому юнак упізнав голос Планше; бо, розмовляючи сам із собою, як це роблять дуже заклопотані люди, д'Артаньян увійшов до під'їзду свого будинку, в глибині якого були сходи, що вели в його кімнату.

— Чому кепсько? Що ти хочеш сказати цим, телепню? — спитав д'Артаньян.— Що сталося?

— Безліч прикростей.

— Яких?

— Перш за все, арештували пана Атоса.

— Арештували! Атоса! Арештували! За що?

— Його застали у вас; вирішили, що це ви.

— Хто його арештував?

— Сторожа, яку привели ті самі люди в чорному, що їх ви прогнали.

— Чому ж він не назвав свого імені? Чому не сказав, що зовсім непричетний до цієї справи?

— Він не хотів цього робити, пане; навпаки, він підійшов до мене й мовив: «Зараз треба бути на волі саме твоєму панові, а не мені, бо йому відомо все, а мені нічого. Вони гадають, що арештували д'Артаньяна, а він тим часом

скористається з нагоди й діятиме; через три дні я скажу, хто я такий, і їм доведеться мене звільнити».

— Молодець, Атос! Благородне серце,— прошепотів д'Артаньян.— Впізнаю його в цьому вчинкові!.. То що зробили поліцейські?

— Четверо повели пана Атоса невідомо куди — до Бастілії чи до Фор-Левека⁶⁵; двоє залишилися з людьми в чорному, які все перевернули й забрали всі папери. Нарешті, ще двоє чатували біля дверей; потім, коли все скінчилося, вони пішли, залишивши будинок порожнім, а двері незамкненими.

— А Портос і Арамис?

— Я їх не застав; вони ще не приходили.

— Але вони можуть з'явитися з хвилини на хвилину! Сподіваюсь, ти переказав, що я на них чекаю?

— Звичайно, добродію.

— Ну, то лишайся тут; якщо вони прийдуть, розкажи їм усе, і хай вони зачекають на мене в шинку «Соснова Шишка». Тут для них буде небезпечно — за будинком можуть стежити. Я ж побіжу до пана де Тревіля, розповім йому все і прийду до них у шинок.

— Гаразд, пане,— сказав Планше.

— А ти не боїшся тут залишатись? — запитав д'Артаньян, повертаючись назад, щоб підбадьорити слугу.

— Будьте певні, добродію,— відповів Планше,— ви ще не знаєте мене; я вмю бути хоробрим, коли схочу, головне — це захотіти. До того ж я пікардієць.

— Отож вирішено,— мовив д'Артаньян,— ти радше даси себе вбити, ніж залишиш свій пост.

— Так, добродію, бо немає на світі нічого, чого б я не зробив, щоб довести вам свою відданість.

«Гаразд,— подумав д'Артаньян.— Здається, метод, що його я вжив до цього лобуряки, справді підходящий; треба буде принагідно користуватися ним час від часу».

І з усією швидкістю, на яку були здатні його стомлені за день ноги, д'Артаньян подався на вулицю Старого Голубника.

Пана де Тревіля не було вдома. Його рота відбувала варту в Луврі; він був там разом зі своїми мушкетерами.

Пана де Тревіля треба було побачити обов'язково; слід було повідомити його про те, що сталося. Д'Артаньян вирішив спробувати пройти в Лувр. За перепустку йому мала правити форма гвардійця роти пана Дезессара.

Юнак спустився вниз по вулиці Птіз-Огюстен, вийшов на

набережну й попрямував до Нового мосту. Він хотів був переплисти річку на пороні, але, підійшовши до берега й засунувши руку в кишеню, переконався, що йому нічим буде заплатити.

Простуючи вулицею Генего, д'Артаньян раптом побачив, як з вулиці Дофіна хутко вийшло двійко перехожих, і зупинився вражений.

Це були чоловік і жінка.

Жінка статурою нагадувала пані Бонасьє, чоловік дуже скидався на Арамиса.

Крім того, жінка була закутана в довгий чорний плащ, обрис якого д'Артаньян добре запам'ятав біля віконниці на вулиці Вожірап та біля дверей на вулиці Лагарп.

Більш того — чоловік був вбраний у мушкетерську форму.

Каптур на голові жінки був опущений, чоловік тримав перед обличчям хусточку; така подвійна завбачливість свідчила, що обоє були зацікавлені, аби їх не впізнали.

Вони вийшли на міст; д'Артаньян теж мав іти мостом, оскільки поспішав до Лувру; отже, юнак рушив за ними.

Не ступив д'Артаньян і двадцяти кроків, як остаточно переконався, що перед ним — пані Бонасьє та Арамис.

В його серці знову спалахнули ревності.

Він був двічі обдурений і другом, і жінкою, яку вже любив як коханку. Пані Бонасьє присягалась йому всіма святими, що не знає Арамиса, і от за чверть години він бачить її під руку саме з Арамисом.

Д'Артаньянові й на думку не спало, що він знайомий з гарненькою галантерейницею лише якихось три години, що вона нічим йому не зобов'язана, хіба що подякою за порятунок од людей у чорному, які хотіли забрати її з собою, і що вона нічого йому не обіцяла. Юнак почувався ображеним, обдуреним, осміяним коханцем; він почервонів як жар і вирішив усе з'ясувати.

Чоловік і жінка помітили, що їх хтось переслідує, і наддали ходи. Д'Артаньян обігнав і перестрів їх тої миті, коли вони вже підійшли до мосту, перед яким стояла яскраво освітлена ліхтарем статуя Самаритянки⁶⁶.

Д'Артаньян заступив їм дорогу, і вони зупинилися.

— Що вам потрібно, добродію? — спитав, відступивши на крок, мушкетер, з іноземного акценту якого д'Артаньян збагнув, що принаймні в одній частині своїх припущень він помилився.

— Це не Арамис! — вигукнув він.

— Ні, добродію, не Араміс, і, судячи з ваших слів, я бачу, що ви маєте мене за іншого, а тому дарую вам.

— Ви мені даруєте? — спитав д'Артаньян.

— Так, — відповів незнайомиць. — І коли у вас немає до мене справи, дозвольте нам пройти.

— Ви маєте слухність, добродію, — сказав д'Артаньян, — у мене немає справи до вас, але у мене є справа до пані.

— До пані?! Але ви її не знаєте, — заперечив незнайомиць.

— Ні, добродію, я її знаю.

— О! — вигукнула з докором пані Бонасьє. — О добродію! Ви присягалися чесно військового й дворянина; я сподівалась, що вам можна довіряти.

— А ви, пані, — знічено відказав д'Артаньян, — ви мені обіцяли...

— Ось моя рука, добродійко, — сказав іноземець, — і ходімо далі.

Але оглушений, розгублений, вражений усім тим, що сталося, д'Артаньян, схрестивши руки на грудях, так і стояв перед мушкетером та пані Бонасьє.

Мушкетер ступив на два кроки вперед і рукою відсторонив д'Артаньяна.

Д'Артаньян відскочив назад і вихопив шпагу.

В ту ж мить незнайомиць вихопив свою.

— В ім'я неба, мілорде! — вигукнула пані Бонасьє, кидаючись між бійцями й голими руками хапаючи їхні шпаги.

— Мілорд? — і собі вигукнув д'Артаньян, у якого сяйнув несподіваний здогад. — Мілорд? Пробачте, добродію, невже ви...

— Мілорд — герцог Бекінгем, — ледве чутно мовила пані Бонасьє. — Тож тепер ви можете занепасти нас усіх...

— Мілорде й ви, пані, пробачте мені, благаю вас! Але я кохаю її, мілорде, і тому ревнував; ви знаєте, мілорде, що таке кохання! Пробачте мені і скажіть, чи можу я покласти життя за вашу світлість.

— Ви чесний юнак, — відказав Бекінгем, простягаючи д'Артаньянові руку, яку той шанобливо потиснув. — Ви пропонуєте мені свої послуги, я їх приймаю; ідіть слідом за нами, кроків за двадцять, аж до Лувру; коли помітите, що хтось стежить за нами, вбийте його.

Д'Артаньян узяв шпагу в руку, пропустив пані Бонасьє й герцога на двадцять кроків уперед і пішов за ними, ладен

точно виконати наказ благородного й вишуканого міністра Карла I.

Та, на щастя, нашому юному героєві не довелося доводити герцогу свою відданість, і молода жінка разом з показним мушкетером, так ніким і не помічені, пройшли до Лувру через хвіртку з боку вулиці Ешель.

Що ж до д'Артаньяна, то він одразу повернувся в шинок «Соснова Шишка», де на нього вже чекали Портос і Араміс.

Вирішивши не пояснювати, що з ним сталося, молодий гасконець сказав лише, що сам уладнав справу, для якої, здавалося йому, могла знадобитись їхня допомога.

А тепер, продовжуючи нашу розповідь, дамо трьом друзям змогу розійтися по домівках і подамося по заплутаних переходах Лувру слідом за герцогом Бекінгемом та його супутницею.

ХІІ

ДЖОРДЖ ВІЛЬЄРС, ГЕРЦОГ БЕКІНГЕМ

Пані Бонасьє і герцог без усяких перешкод увійшли в Лувр; усі знали, що пані Бонасьє — кастелянша королеви; на герцогові була форма мушкетера пана де Тревіля, котрі, як ми вже казали, того дня ввечері стояли в Луврі на варті. Крім того, Жермен був усім серцем відданий її величності, і якби щось і трапилося, пані Бонасьє звинуватили б тільки в тому, що вона провела до Лувру свого коханця. Вона ладна була взяти на себе цей гріх: її репутація, правда, загинула б, але що важить у вищому світі репутація якоїсь там галантерейниці?

Вступивши на подвір'я, герцог і молода жінка пройшли кроків з двадцять п'ять уздовж муру. Потім пані Бонасьє штовхнула маленькі двері службового входу; вони завжди були відчинені вдень, але здебільшого замикалися на ніч; двері прочинилися; обоє увійшли й одразу ж поринули в темряву, проте, оскільки ця частина Лувру була призначена для двірських людей, пані Бонасьє знала тут усі ходи й виходи. Вона замкнула за собою двері, взяла герцога за руку, навпомацки ступила вперед, торкнулася поручнів і, відшукавши ногою першу сходинку, почала підніматись; у такий спосіб герцог невдовзі опинився на третьому поверсі. Аж тоді молода жінка повернула праворуч, пройшла довгим коридором, спустилася поверхом нижче, зробила ще кілька кроків, одімкнула ключем двері, завела

герцога до кімнати, освітленої самим тільки нічником, і сказала:

— Зачекайте тут, мілорде, зараз до вас прийдуть.

Вона вийшла в ті самі двері й знову замкнула їх на ключ, так що герцог і справді став в'язнем.

Слід проте сказати, що, опинившись наче під арештом, герцог Бекінгем і на мить не відчув страху; однією з найвизначніших рис його вдачі був нестримний потяг до пригод і любов до всього романтичного. Хоробрий, мужній, заповзятливий, він не вперше у своєму житті йшов на ризик за подібних обставин; його вже встигли попередити, що гадане послання Анни Австрійської, через яке він приїхав до Парижа, було пасткою; і все-таки, замість вернутися до себе в Англію, герцог вирішив скористатися з нагоди й передав королеві, що не поїде, поки не побачить її. Королева спершу рішуче відмовилась, але згодом занепокоїлася, чи доведений до нестями герцог не скоїть якогось безумства. Вона вже вирішила прийняти його й просити негайно виїхати з країни, коли того самого вечора довідалась про викрадення пані Бонасьє, якій було доручено розшукати герцога й привести його до Лувру. Перші два дні ніхто не міг відповісти, що сталося з кастеляншею, і королева навіть почала вагатись. Але досить було пані Бонасьє вирватися на волю та зв'язатися з Ля Портом — і все знову ввійшло в колію; молода жінка довела до кінця небезпечний задум, який, коли б її не арештували, був би здійснений на три дні раніше.

Отож, лишившись на самоті, Бекінгем підійшов до дзеркала. Мушкетерське вбрання личило йому надзвичайно.

У свої тридцять п'ять років він був і справді найвродливішим вельможею і найелегантнішим кавалером Франції та Англії.

Фаворит двох королів, мільйонер, що користувався всією повнотою влади в королівстві, яке він з власної примхи то збурював, то заспокоював, Джордж Вілльєрс, герцог Бекінгем, жив таким багатим на дивовижні пригоди життям, яке довго вражало наступні покоління.

Впевнений у собі, переконаний у своїй могутності та в тому, що закони, які керують іншими людьми, писані не для нього, він завжди йшов просто до мети, хоч би ця мета й була такою високою та сліпучою, що для когось іншого могло здатися безумством бодай подумати про неї. Саме тому він досить довго шукав зустрічі з неприступною

красунею Анною Австрійською і зрештою засліпив-таки її своїм блиском.

Як ми вже казали, Джордж Вілльєрс зупинився перед дзеркалом, поправив розкішне біляве волосся, що трохи скуйовдилось під капелюхом, підкрутив вуса і з серцем, сповненим радості, щастя й гордості від того, що наближається хвилина, якої він так довго чекав, усміхнувся до себе самого усмішкою, крізь яку проглядала пиха і надія.

В ту ж мить сховані за килимом двері відчинилися, і до кімнати ввійшла жінка. Бекінгем побачив її в дзеркалі; він не міг стримати захопленого вигуку — це була королева!

Анні Австрійській минуло двадцять шість чи двадцять сім років, це був час розквіту її вроди.

Її хода і справді була ходою королеви, ба навіть богині; очі, що промінилися смарагдом, можна було назвати взірцем краси — вони були сповнені водночас і ніжності, і величі.

Рот був маленький, ніжно-рожевий; і хоч нижня губа, як і в усіх представників австрійського королівського дому, трохи випиналась вперед, королева була надзвичайно приваблива, коли всміхалась, хоч за потреби вміла виказати й неабияку зневагу.

Шкіра в неї була ніжна, мов оксамит, руки та плечі зачаровували дивовижною красою. Всі тогочасні поети оспівували їх у своїх віршах.

Її біляве в дитинстві волосся, що набуло з роками каштанового відтінку, припудрене й гарно зачесане, ще більше відтіняло обличчя, якому найсуворіший критик міг побажати хіба що трохи менше рум'янцю, а найвимогливіший скульптор — ледь витонченішої лінії носа.

Бекінгем зацікавився, засліплений її красою; ніколи ще — ні на балах, ні під час свят і розваг на каруселях — Анна Австрійська не здавалася йому такою красунею, як тепер, коли, вбрана в скромну шовкову сукню білого кольору, вона з'явилась перед ним у супроводі доньї Естефанії, єдиної її іспанської покоївки, котра ще не стала жертвою ревності короля та переслідувань Рішельє.

Анна Австрійська підійшла до герцога; Бекінгем упав їй до ніг і, перш ніж королева встигла йому перешкодити, поцілував край сукні.

— Герцогу, ви вже знаєте, що не я надсилала вам листа.

— О так, вельможна пані, так, ваша величносте! — вигукнув герцог. — Я знаю, що був божевільним, безрозсудним, коли повірив, ніби сніг може сам собою розтопитись,

а мрамур ожити; але що вдієш — коли кохаєш, так хочеться вірити у взаємне кохання. До того ж моя подорож виявилася зовсім не марною — адже я все-таки побачив вас.

— Гаразд, — відповіла Анна, — але вам добре відомо, чому і як я погодилась на цю зустріч; безжальний до мого лиха, ви вперто не хочете виїхати з міста, де, самі ризикуючи життям, ви й мене змушуєте ризикувати честю; я зустрілася з вами, щоб сказати: нас роз'єднує все — глибочинь моря, ворожнеча королівств, святість шлюбної клятви. Боротися проти всього цього — злочин, мілорде. Отож я зустрілася з вами, щоб сказати: нам не слід більше зустрічатися.

— Говоріть, вельможна пані, говоріть, моя королево! — мовив Бекінгем. — Ніжність вашого голосу скрадає суворість ваших слів. Ви кажете про злочин! Але найбільший злочин — розлучити два серця, які Бог створив одне для одного.

— Мілорде, — вигукнула королева, — ви забуваєте, що я ніколи не говорила вам про своє кохання!

— Але ви ніколи не говорили також і про те, що не кохаєте мене, бо й справді, вимовивши такі слова, ви були б надто несправедливі до мене. Скажіть, де знайдете ви таке кохання, яке ні час, ні розлука, ні безнадія не можуть згасити; кохання, що вдовольняється загубленою стрічкою, задумливим поглядом, випадково почутим словом? Минуло три роки, вельможна пані, відколи я побачив вас уперше, і от уже три роки я вас безмежно кохаю. Нагадати, як ви були вдягнені тоді, коли я побачив вас уперше? Хочете, щоб я змалював усі прикраси вашого туалету? Я бачу вас, наче зараз: за іспанським звичаєм, ви сиділи на подушках, на вас була зелена, гаптована золотом і сріблом, шовкова сукня, широкі, прикрашені великими діамантами, рукава вільно спадали на ваші прекрасні руки, ось на ці чарівні руки; круглий мереживний комір, малесенький капелюшок того ж кольору, що й сукня, на капелюшку — перо чаплі. Повірте, заплущивши очі, я бачу вас такою, якою ви були тоді; розплющивши, бачу такою, якою ви стали тепер, тобто незрівнянно прекраснішою!

— Яке божевілля! — прошепотіла Анна Австрійська, не в силі сердитися на герцога, що так вірно зберіг її образ у своєму серці. — Яке божевілля ятрити марні почуття такими спогадами!

— Чим же я маю жити інакше? Адже мені лишилися

самі спогади. Це моє щастя, моє багатство, моя надія. Кожна зустріч з вами — осяйний діамант, який я зберігаю в скарбниці свого серця. Ця зустріч — четвертий діамант, що ви його впустили, а я підняв; адже за три роки, ваша величносте, я вас бачив лише чотири рази: про першу зустріч я щойно розповів, удруге я бачив вас у пані де Шеврез, утретє — в Ам'єнських садах.

— Герцогу, — відказала королева, зашарівшись, — не згадуйте про той вечір.

— О ні, навпаки, ваша величносте, згадаймо про нього! То був найщасливіший і найрадісніший вечір у моєму житті. Пригадуєте, яка була чудова ніч? Яке ніжне й пахуче повітря, яке синє небо, всипане зорями! О вельможна пані, мені на якусь мить пощастило залишитися з вами на самоті; того разу ви ладні були розповісти мені про все — і про вашу самотність, і про смуток вашого серця. Ви сперлися на мою руку, ось на цю руку. Нахилиючи голову, я відчував, як ваше ніжне волосся ледь торкалося мого обличчя, і від кожного такого дотику я тремтів з голови до ніг. О королево, королево! Ви не знаєте, якого небесного щастя, якого раювання можна зазнати в таку мить! Все своє багатство, славу, решту днів, що їх мені судилося прожити, я ладен віддати за таку мить і за таку ніч! Бо тієї ночі, ваша величносте, ви кохали мене, присягаюсь вам у цьому.

— Можливо, мілорде, що принадність місцевості, чарівність того вечора, блиск ваших очей, усі ті тисячі дрібниць, які часом об'єднуються, аби занапастити жінку, і вплинули на мене того фатального вечора; але ж ви бачили, мілорде, що королева в мені взяла гору над слабкою жінкою; тільки-но я почула перше необачне слово, тільки-но ви дозволили собі першу вільність, на яку я мусила відповісти, я покликала служницю.

— О, все це правда! І чиєсь інше кохання не витримало б такого випробування; але моє кохання стало від цього ще палкіше, ще незгасніше. Ви сподівалися, що, повернувшись до Парижа, втекли від мене, гадали, що я не насмілюсь покинути той скарб, який мій володар доручив мені охороняти. Але щоб для мене всі скарби світу і всі королі на землі! Вже за тиждень я знову був тут, вельможна пані. Цього разу ви не могли дорікнути мені: я важив прихильністю свого короля, власним життям, аби тільки побачити вас хоч на мить; я навіть не торкнувся вашої руки, і ви пробачили мені, відчувши мою покірливість та каяття.

— Так, але всі ці безумства породили безліч пліток, хоч я й була ні в чому не винна, і ви це чудово знаєте, мілорде. Король, підбурюваний паном кардиналом, страшенно розлютився: він заборонив з'являтися при дворі пані де Верне, загнав на заслання Пютанжа, піддав переслідуванням пані де Шеврез, а коли ви надумали приїхати до Франції як посол, сам король, згадайте, мілорде, сам король не схотів бачити вас.

— Це так, і Франція заплатить війною за відмову короля. Нехай я не зможу більше бачити вас, вельможна пані; але я хочу, щоб ви щодня чули про мене. В чому, ви гадаєте, полягає мета експедиції на острів Ре⁶⁷ і союз із протестантами Ла-Рошелі, який я замислив? Лише в приємній можливості бачити вас. Я зовсім не сподіваюсь із зброєю в руках оволодіти Парижем, мені ясно, що це не так просто; але війна приведе до замирення, а замирення вимагатиме переговорів, які вестиму я. Тоді вже мені не наважаться стати на перешкоді, я знову приїду в Париж, знову побачу вас, і це буде найщасливіша мить мого життя. Правда, за моє щастя тисячі людей заплатять своїм життям: але хіба це зможе затьмарити радість знову побачити вас! Усе це, можливо, й божевілья, але скажіть мені, яка жінка мала палкішого закоханого? В якої королеви був відданіший слуга?

— Щоб виправдати себе, мілорде, ви говорите про речі, які ще більше звинувачують вас; адже всі ці докази вашого кохання прямо-таки злочинні.

— Це тому, що ви не кохаєте мене, ваша величносте. Якби ви мене кохали, то зовсім інакше дивилися б на мої заміри. Якби ви мене кохали... о, якби ви мене кохали, це було б для мене таким щастям, що я збожеволів би! О, пані де Шеврез, про яку ви оце згадали, пані де Шеврез не була такою жорстокою; Голланд кохав її, і вона відповідала на його кохання.

— Пані де Шеврез не була королевою, — прошепотіла Анна Австрійська, мимоволі переможена силою такої палкої й глибокої пристрасті.

— То якби ви не були королевою, ви б покохали мене, вельможна пані? Скажіть, ви б покохали мене? Чи можу я сподіватися, що тільки недосяжність вашого сану змушує вас бути такою жорстокою? Чи можу я сподіватися, що, коли б ви були пані де Шеврез, бідолашний Бекінгем мав би на що надіятись? Я вдячний вам за це чарівне визнання, о моя прекрасна королево, без міри вдячний!

— Мілорде, ви не так зрозуміли, не так витлумачили мої слова; я не хотіла сказати...

— Замовкніть! Замовкніть! — вигукнув герцог. — Якщо я щасливий тому, що помилився, однаково не віднімайте мого щастя, це жорстоко. Ви сказали, що мене заманили в пастку, де я можу накласти головою. Та зважте — хоч як це дивно, але я й сам уже давно передчуваю близьку смерть. — І на вустах герцога майнула усмішка, сумна й зворушлива водночас.

— О Боже! — прошепотіла Анна Австрійська з жахом, не в силі приховати свого почуття.

— Я згадав про це зовсім не для того, аби збентежити вас, вельможна пані; все це просто безглуздо, і повірте, що я не надаю ваги своїм передчуттям. Але слово, яке ви щойно зронили, надія, яку ви мені майже подарували, і справді варті всього мого життя.

— Стривайте, герцогу, — відказала Анна Австрійська. — Мене також переслідують лихі передчуття й недобрі сни. Мені снилося, ніби вас поранили і ви впали, спливаючи кров'ю...

— Поранили в лівий бік, ножем, чи не так? — урвав герцог.

— Авжеж, мілорде, саме в лівий бік, ножем. Звідки вам відомо про цей мій сон? Я довірила його лише Богові, та й то в молитві.

— Цього досить, вельможна пані, ви кохаєте мене, це чудово.

— Я вас кохаю? Я?!

— Так, ви. Хіба Бог послав би вам ті ж самі сни, що й мені, якби ви не кохали мене? Чи мали б ми однакові передчуття, якби наші серця не з'єдналися в одне? Ви кохаєте мене, королево, тільки чи побиватиметесь ви за мною?

— О Боже, Боже! — вигукнула Анна Австрійська. — Це понад мої сили! Благаю вас, герцогу, йдіть, облиште мене; не знаю, кохаю я вас чи ні, але мені добре відомо, що я не порушу своєї присяги. Отож згляньтесь наді мною, облиште мене. О, якщо вас скоплять у Франції, якщо вас уб'ють у Франції, якщо я знатиму, що ваше кохання спричинилось до вашої смерті, я не зможу лишатися спокійною, я збожеволію! Ідіть же, йдіть, благаю вас.

— Яка ви гарна в цю мить! О, як я вас кохаю! — прошепотів Бекінгем.

— Ідіть! Ідіть! Благаю вас; але приходьте згодом, при-

ходьте як посол, приходьте як міністр, приходьте з охороною, що захистить вас, і з почтом, що слугуватиме вам; тоді я, не боячись за ваше життя, буду щаслива знову побачити вас.

— О, невже я маю вірити вашим словам?

— Так...

— Тоді на знак вашого прощення подаруйте мені якусь дрібничку, що належала б вам і нагадувала мені, що все це не сон; дрібничку, яку ви носили і яку я теж міг би носити. Якусь каблучку, кольє, ланцюжок...

— І ви облишите мене, коли я подарую те, про що ви просите?

— Так.

— Негайно?

— Так.

— Ви залишите Францію, ви поїдете до Англії?

— Так, присягаюся вам!

— Тоді заждіть, заждіть.

Анна Австрійська вийшла до своїх покоїв і майже відразу повернулася, тримаючи в руках невеличку скриньку з рожевого дерева з золотою монограмою.

— Візьміть, мілорде,— сказала вона,— бережіть її як пам'ять про мене.

Бекінгем узяв скриньку і вдруге впав на коліна.

— Ви обіцяли облишити мене,— нагадала королева.

— І я дотримаю свого слова. Вашу руку, вельможна пані, вашу руку, і я залишаю вас.

Заплющивши очі, Анна Австрійська простягла праву руку герцогові; лівою вона сперлася на Естефанію, відчуваючи, що сили от-от зрадять її.

Бекінгем палко торкнувся губами цієї чарівної руки і, підвівшись, мовив:

— Через півроку, якщо я тільки не помру, я знову побачу вас, ваша величносте, навіть коли для цього мені треба буде перевернути світ.

І, вірний своєму слову, він вибіг з кімнати.

В коридорі Бекінгем побачив пані Бонасьє, яка чекала на нього. Непомітно й благополучно вона вивела герцога з Лувру.

ПАН БОНАСЬЄ

Як можна було помітити, до всього того, що діялося, була причетна людина, що нею, незважаючи на її скрутне становище, ми тим часом мало-таки цікавилися. Це був пан Бонасьє, шановна жертва політичних і любовних інтриг, які в ті часи рицарських подвигів і легковажних пригод досить щільно перепліталися між собою.

На щастя — пам'ятає про це читач чи не пам'ятає, але, повторюємо, на щастя,— ми пообіцяли не забувати про нашого галантерейника.

Арештувавши пана Бонасьє, поліцейські відвезли його просто до Бастилії, де, вкрай переляканого, провели перед взводом солдатів, які саме заряджали мушкети.

Опинившись у похмурому підземеллі, Бонасьє був зовсім приголомшений найбрутальнішою лайкою і якнайсуворішим обходженням своїх конвоїрів. Поліцейські збагнули, що мають справу не з дворянином, тож і повелися з ним, як з останнім бідняком.

Тільки за півгодини з'явився секретар суду, котрий, поклавши край фізичним, але ніяк не моральним мукам пана Бонасьє, наказав одвести його до кімнати для допиту. Здебільшого в'язнів допитували в камерах, але з паном Бонасьє вирішили не панькатися.

Двоє наглядачів схопили галантерейника, провели його подвір'ям, завели в коридор, де стояло троє вартових, відімкнули якісь двері й увірнули до кімнати з низькою стелею, де в'язень побачив лише стіл, стілець та комісара. Комісар сидів на стільці і щось старанно писав за столом.

Наглядачі підвели в'язня до столу і, на знак комісара, відійшли до дверей, звідки не можна було почути, про що йтиме мова.

Нарешті комісар підвів голову від паперів і вглянув на арештанта. Це був набурмосений чоловічок з дзьобатим носом, гострими жовтими вилицями, з допитливим і пронизливим поглядом малесеньких очиць та з обличчям, в якому було щось від куніці й від лиса водночас. Його голова на довгій і рухливій шиї, яка стирчала з коміра широкої чорної мантиї, похитувалась, наче в черепахи, що висунула її з-під свого панцира.

Для початку комісар спитав у пана Бонасьє його ім'я, прізвище, вік, фах та адресу.

Обвинувачений відповів, що звать його Жак-Мішель Бонасьє, що йому минув п'ятдесят один рік, що він колишній власник галантерейної крамнички і мешкає на вулиці Могильників у будинку номер одинадцять.

Тоді комісар заходився докладно пояснювати, яка небезпека може загрожувати безвісному городянинові, коли той насмілиться втрутитись у високу політику.

Потім комісар так само докладно розповів про могутність і силу пана кардинала — цього неперевершеного політика, переможця міністрів минулих і вірця для міністрів майбутніх, — силі та могутності якого ніхто не спроможний протистояти безкарно.

Закінчивши цю другу частину промови, комісар утупив свої яструбині очі в бідолашного Бонасьє й запропонував йому подумати про серйозність становища.

Міркування галантерейника не відзначалися складністю: він кляв ту хвилину, коли панові де Ля Порту спало на думку одружити його зі своєю хрещеницею, а особливо коли ця хрещениця стала на службу до королеви.

Глибокий егоїзм і нелюдська скнарність, що складала основу вдачі пана Бонасьє, сполучалися у нього з надзвичайним боягузством. Кохання, яке він відчував до своєї молодій дружини, було почуттям другорядним і, отже, не могло перебороти ці первинні інстинкти.

Бонасьє довго обмірковував те, що сказав йому слідчий.

— Повірте, пане комісар, — обізвався він нарешті, — я більше за будь-кого знаю й ціную заслуги його незрівняного високопреосвященства, який робить нам честь керувати нами.

— Справді? — недовірливо спитав комісар. — Але коли це так, то яким чином ви потрапили до Бастилі?

— Як, або, точніше, чому я сюди потрапив, — зауважив пан Бонасьє, — не можу вам пояснити, бо мені це й самому невідомо. Але єдине певне — не за вчинки, що могли б не сподобатися панові кардиналу.

— Але ж ви вчинили якийсь злочин, якщо вас звинувачено в державній зраді.

— В державній зраді! — з жахом вигукнув Бонасьє. — В державній зраді! Бідолашного галантерейника, котрий щиро ненавидить усіх гугенотів та іспанців, звинувачують у державній зраді?! Ви самі подумайте, добродію, адже це просто неможливо!

— Пане Бонасьє, — мовив комісар, глянувши на звинувачуваного пронизливим поглядом своїх маленьких очий,

які, здавалося, мали здатність читати найпотаємніші думки,— пане Бонасьє, у вас є дружина?

— Так, добродію,— відповів галантерейник, затремтівши від передчуття, що саме тут його можна заплутати.— Тобто, в мене була дружина.

— Як? У вас була дружина? І куди ж вона поділась, якщо зараз її у вас немає?

— В мене її викрали, добродію.

— Викрали? — перепитав комісар.— Он воно як!

Почувши це «он воно як», Бонасьє зрозумів: його справи зовсім кепські.

— У вас її викрали! — вів далі комісар.— І ви знаєте людину, яка це зробила?

— Мені здається, що знаю.

— Хто ж вона?

— Зважте — я нічого не стверджую, пане комісар, я тільки підозрюю.

— Кого ви підозрюєте? Швидше! Кажіть правду.

Пан Бонасьє зовсім розгубився; він не знав, відмагатися йому чи говорити правду. Якщо він буде відмагатись, можуть подумати, що він надто багато знає, аби сказати все як є; якщо ж він розповість правду, то доведе цим свою добру волю. Тому Бонасьє вирішив говорити правду.

— Я підозрюю,— сказав він,— високого брюнета з гордовитим обличчям і манерами вельможного пана; мені здалося, що він досить часто стежив за нами, коли я зустрічав дружину біля воріт Лувру, аби відвести її додому.

Комісар не міг стримати хвилювання.

— Його ім'я? — спитав він.

— Імені я не знаю, але якщо я коли-небудь зустріну цього незнайомця, то, смію вас запевнити, відразу його впізнаю, навіть серед тисячі інших.

Комісар насупився ще дужче.

— Отже, ви впізнаєте його серед тисячі інших? — перепитав він.

— Тобто,— пробелькотів Бонасьє, збагнувши, що схибив у відповіді,— я хотів сказати...

— Ви сказали, що впізнали б його,— перебив комісар.— Гаразд, цього на сьогодні досить; перш ніж продовжити допит, я мушу повідомити про те, що ви знаєте викрадача своєї дружини.

— Але ж я не сказав, що знаю його! — вигукнув Бонасьє у розпачі.— Навпаки, я сказав...

— Виведіть в'язня,— звелів комісар наглядачам.

— А куди його відвести? — спитав секретар суду.

— До карцеру.

— До якого?

— Господи, та до першого-ліпшого, аби тільки він добре замикався,— відповів комісар з байдужістю, від якої бідолашний Бонасьє мало не знепритомнів.

«Ой лихо, лихо! — думав він.— Лихо на мою голову! Певно, моя дружина вчинила якийсь страхітливий злочин; мене вважають її спільником і покарають разом з нею; мабуть, вона сказала правду, призналася, що розповіла мені про все; адже жінки — такі слабкі істоти! До карцеру, першого-ліпшого! Оце так! Ніч незабаром мине; а завтра — на колесо, на шибеницю! О Боже, Боже, зглянься наді мною!»

Не звертаючи уваги на відчай пана Бонасьє — зрештою, вони давно вже звикли до відчаю арештантів, — наглядачі взяли в'язня під руки й вивели з кімнати, а комісар хутко написав якогось листа й передав секретареві.

Цієї ночі Бонасьє й на мить не склепив очей, і не тому, що його замкнули в одному з найпохмуріших карцерів Бастілії, а через те, що невимовно мучився й потерпав. Усю ніч він просидів на своєму ослінчику, здригаючись од найменшого шереху; і коли перші промені сонця ковзнули по стінах, йому здалося, що навіть вранішня зоря зійшла над землею в жалобному вбранні.

Тут він почув, як клацнув замок, і підскачов, немов ужалений. Він вирішив, що його зараз поведуть на ешафот; тож коли замість ката побачив на порозі вчорашнього комісара в супроводі секретаря суду, галантерейник мало не кинувся їм на шию.

— Ваша справа дуже заплуталася з учорашнього вечора, мій любий,— сказав комісар,— і я раджу вам розповісти чисту правду. Тільки щире каяття може відвернути від вас гнів кардинала.

— Та я радий розповісти все,— вигукнув Бонасьє,— принаймні все, що мені відомо! Питайте, будь ласка.

— Передусім, де ваша дружина?

— Я вже сказав, що її викрали.

— Так, але вчора о п'ятій пополудні вона з вашою допомогою втекла.

— Моя дружина втекла! — заволав Бонасьє.— О нещасна! Добродію, якщо вона і втекла, то я в цьому не винен, присягаюсь вам.

— Навіщо ви вчора заходили до пана д'Артаньяна,

вашого квартиранта, і про що ви так довго з ним розмовляли?

— Авжеж, пане комісар, це правда, і я визнаю свою помилку. Я й справді був у пана д'Артаньяна.

— З якою метою ви приходили до нього?

— Я хотів попросити, щоб він допоміг знайти мою дружину. Я думав, що маю право на її повернення; але, певно, я помилився, і дуже прошу пробачити мені за це.

— Що вам відповів пан д'Артаньян?

— Пан д'Артаньян пообіцяв допомогти; але незабаром я переконався, що він зраджує мене.

— Ви обманюєте суд! Пан д'Артаньян змовився з вами, розігнав, внаслідок цієї змови, поліцейських, які арештували вашу дружину, і сховав її від переслідування.

— Пан д'Артаньян викрав мою дружину! Отакої! Та що ви мені вигадуете?

— На щастя, пан д'Артаньян у нас в руках, і ви зараз матимете з ним очну ставку.

— Слово честі, я не бажаю нічого кращого! — вигукнув Бонасьє.— Мені буде дуже приємно побачити знайомого.

— Введіть пана д'Артаньяна,— наказав комісар, звертаючись до наглядачів.

Наглядачі ввели Атоса.

— Пане д'Артаньян,— мовив комісар до Атоса,— розкажіть, що сталося між вами і цим паном.

— Але це зовсім не пан д'Артаньян! — вигукнув Бонасьє.

— Як — не пан д'Артаньян? — здивувався комісар.

— Ні, це не він,— відповів Бонасьє.

— Як же звать цього пана? — спитав комісар.

— Не можу сказати — я з ним не знайомий.

— Як? Ви з ним не знайомі?

— Ні.

— Ви ніколи його не бачили?

— Бачив; але не знаю, як його звать.

— Ваше ім'я? — спитав комісар у арештованого.

— Атос,— відповів мушкетер.

— Але це не людське ім'я, це скоріше назва якоїсь гори! — вигукнув бідолаха-комісар, відчуваючи, що в нього голова йде обертом.

— Це моє ім'я,— спокійно мовив Атос.

— Ви ж казали, що вас звать д'Артаньян.

— Я?

— Авжеж ви.

— Тобто це мені сказали: «Ви — пан д'Артаньян?» Я відповів: «Ви так гадаєте?» Поліцейські закричали, що вони в цьому певні. Я не схотів з ними сперечатись. До того ж я міг і помилитися.

— Добродію, ви ображаєте гідність суду.

— Ні в якому разі, — спокійно заперечив Атос.

— Ви — пан д'Артаньян.

— От і ви кажете мені про це.

— Але, — вигукнув пан Бонасьє, — запевняю вас, пане комісар, тут не може бути жодного сумніву! Пан д'Артаньян — мій пожилець; тому, хоч він і не платить мені за квартиру, а точніше, саме в зв'язку з цією обставиною, я й повинен його знати. Пан д'Артаньян — юнак, якому ледве минуло дев'ятнадцять, може, двадцять років, а цьому добродію принаймні тридцять. Пан д'Артаньян служить гвардійцем у пана Дезессара, а цей добродій мушкетер роти пана де Тревіля: гляньте на його форму, пане комісар, ви тільки гляньте на форму.

— Це правда, — прошепотів комісар. — Хай йому чорт, правда!

Саме в цю мить двері розчахнулися, і гонець, якого ввів один з наглядачів Бастилії, передав комісарові листа.

— О нещасна! — вигукнув комісар.

— Як? Що ви сказали? Про кого? Сподіваюсь, не про мою дружину?

— Навпаки, саме про неї. Кепські ваші справи, нічого не скажеш.

— От тобі й маєш! — нестямно заволав галантерейник. — Поясніть мені, будь ласка, добродію, яким чином мої справи можуть гіршати залежно від того, що робила моя дружина на волі, поки я перебував у в'язниці!

— Бо те, що вона робила, є продовженням задуманого вами плану, і до того ж пекельного плану!

— Присягаюся вам, пане комісар, ви глибоко помиляєтесь! Я нічогосінько не знаю про те, що збиралася робити моя дружина, я зовсім не причетний до того, що вона зробила, а коли вона накоїла дурниць, то я зрікаюся її, відмовляюся від неї, я проклинаю її!

— Комісаре! — мовив Атос. — Якщо я вам більше не потрібен, накажіть одвести мене куди-небудь, бо цей ваш пан Бонасьє таки й справді наганяє нудьгу.

— Відведіть в'язнів до їхніх камер, — наказав комісар, одним помахом руки вказуючи і на Атоса, і на Бонасьє. — І хай їх охороняють якнайпильніше.

— Одначе,— як завжди спокійно зауважив Атос,— коли у вас є справи до пана д'Артаньяна, то я не уявляю, як саме зможу вам його замінити.

— Виконуйте наказ! — вигукнув комісар.— І нікому ні слова! Чуєте?

Атос рушив за наглядачами, лише злегка знизавши плечима, а пан Бонасьє залентував так, що міг би розчулити й тигра.

Галантерейника відвели до того самого карцеру, де він уже ночував, і залишили там на весь день. До самісінького вечора Бонасьє голосив, як і годиться галантерейникові, бо, за його власними словами, в ньому й справді не було нічого війського.

Близько дев'ятої години, коли Бонасьє вже ліг спати, він почув у коридорі кроки. Хтось підійшов до карцеру, двері відчинились, і на порозі з'явилися наглядачі.

— Ідіть за мною,— наказав поліцейський, який зайшов слідом за наглядачами.

— Іти за вами! — вигукнув Бонасьє.— Іти за вами такої пізньої пори! Куди ж це, Боже мій?

— Туди, куди нам наказано вас одвезти.

— Але ж це не відповідь.

— Це, проте, єдине, що ми маємо право сказати вам у відповідь.

— О Боже, Боже,— прошепотів бідолашний галантерейник,— на цей раз я загинув!

І, зовсім знесилений, він покійно почвалав за наглядачами.

Його повели тим самим коридором, яким він проходив уранці; потім вони пройшли через внутрішній двір і ще через один будинок. Біля головних воріт на них чекала карета в оточенні чотирьох кінних гвардійців. Галантерейника посадовили в карету, поліцейський сів поруч, дверцята замкнули на ключ, і обоє опинились у пересувній в'язниці.

Карета рушила повільно, наче похоронний візок. Крізь загразоване віконце в'язень бачив тільки будинки і брук; але, як справжній парижанин, Бонасьє впізнавав кожну вулицю по кам'яних тумбах, вивісках і ліхтарях. Коли вони під'їхали до церкви святого Павла, біля якої карали в'язнів Бастілії, галантерейник мало не знепритомнів і двічі перехрестився. Він подумав, що карета зупиниться саме тут. Але карета повільно котилася далі.

Трохи згодом, коли вони під'їхали до кладовища святого

Жана, де ховали державних злочинців, Бонасьє знову охопив смертельний страх. Правда, одне міркування його трохи заспокоїло: державним злочинцям, перш ніж їх поховати, стинали голови, а його голова ще міцно сиділа на в'язах. Та коли вони звернули на Гревську площу і коли Бонасьє вгледів гостроверхий дах міської ратуші, а карета під'їхала під браму, він вирішив, що це кінець, і спробував сповідатися перед поліцейським, а коли той відмовив, заголосив так жалісливо, що наглядач пообіцяв забити йому рота затичкою, коли він не замовкне.

Ця погроза трохи заспокоїла Бонасьє: якби його хотіли скарати на Гревській площі, нічого було б затикати йому рота,— адже вони були вже майже на місці страти. А втім, карета не зупинилась і на цьому страхітливому місці. Тепер можна було остерігатися хіба що Трагуарського Хреста: карета звернула саме туди.

На цей раз не лишалося жодного сумніву — адже на площі Трагуарського Хреста карали звичайних злочинців. Бонасьє марно тішив себе надією, що він гідний площі святого Павла або Гревської площі: його подорож і його життя скінчаться біля Трагуарського Хреста! Він ще не бачив злочасного хреста, але майже фізично відчував, як цей хрест наближається до нього. Кроків за двадцять од фатального місця галантерейник почув якийсь гомін, і карета зупинилась. Цього розчавлений страхітливими переживаннями бідолашний Бонасьє вже не витримав; немов перед смертю, він ледве чутно зойкнув, застогнав і знепритомнів.

XIV

НЕЗНАЙОМЕЦЬ ІЗ МЕНГА

Проте натовп зібрався зовсім не для того, аби дивитися, як когось вішатимуть,— він дивився на вже повішеного.

Зупинившись на якусь хвилину, карета знову рушила своєю дорогою, проїхала крізь натовп, проминула вулицю Сент-Оноре, звернула на вулицю Добрих Дітей і спинилася біля невеличкої брами.

Дверцята карети відчинилися, двоє наглядачів підхопили під руки Бонасьє, якого підтримував поліцейський; в'язня вштовхнули в довгий вузький коридор, змусили піднятися по сходах і ввели в передпокій.

Все, що йому наказували, він виконував зовсім безвільно.

Бонасьє йшов, наче уві сні, бачив усе, ніби крізь туман, чув якісь звуки, але не розумів їх; якби в цю мить його віддали до рук ката, він не зробив би жодного руху на свій захист, не сказав би й слова, щоб вимолити пощаду.

Отож коли поліцейські посадили його на ослін, він наче прикипів до нього, прихилившись спиною до стіни й безвладно звисивши руки.

Але трохи згодом, оглядівшись довкола й не побачивши нічого загрозливого для свого життя, а навпаки, зауваживши, що ослін, на якому він сидить, зручний і м'який, стіни кімнати оббиті тонкою кордовською шкірою, а на вікнах висять важкі шовкові завіси, підтримувані золотими шнурами, він, зрештою, втямив, що небезпеки немає та що страхи його даремні, і почав крутити головою на всі боки.

Це заняття, якого ніхто йому не забороняв, додало в'язню хоробрості, і він зважився зігнути одну, потім другу ногу; нарешті, спершись руками на сидіння, він підвівся з ослона й став на ноги.

В цю мить якийсь офіцер, що розмовляв з кимось у сусідній кімнаті, відхилив завісу і, обернувшись до в'язня, спитав:

— Це ви Бонасьє?

— Так, пане офіцер,— пробелькотів галантерейник, захопуючи з жаху.— До ваших послуг.

— Увійдіть,— сказав офіцер.

І він одступив на крок, даючи галантерейнику дорогу. Бонасьє покійно ввійшов до кімнати, де на нього, здавалося, чекали.

Він опинився у просторому кабінеті, стіни якого були поспіль завішані зброєю; в каміні палав огонь, хоч була ще тільки друга половина вересня. Посеред кабінету, крізь стіни якого іззовні не долинав найменший звук, стояв квадратний, захарашений книгами й паперами стіл, на якому лежав величезний розгорнутий план Ла-Рошелі.

Біля каміна стояв середній на зріст чоловік вельможного й гордовитого вигляду, з пронизливим поглядом, високим чолом і худорлявим обличчям, яке ще більш видовжували еспаньйола й тонкі вуса. І хоч цей чоловік мав тридцять шість, щонайбільше тридцять сім років, його зачіска, вуса та еспаньйола почали вже сивіти. Дарма що хазяїн кабінету стояв без шпаги, все виказувало в ньому військового, а тонкий шар пороху на ботфортах з буйволячої шкіри свідчив, що в цей день він їздив верхи.

Це був Арман-Жан дю Плессі, кардинал де Рішельє,

проте зовсім не такий, яким його змальовують, тобто не зіщулений і знесилений дідуган, хворий мученик з глухим тихим голосом, який завжди сидить, вгрузнувши в глибоке крісло, наче в передчасну могилу, живе лише силою свого духу й бореться з Європою тільки повсякчасним напруженням думки, а такий, яким він був на той час насправді,— спритний і галантний кавалер, вже й тоді кволий тілом, але дужий тією внутрішньою снагою, яка робила його одним з найвизначніших людей епохи, коли підтримавши герцога Неверського в його мантуанських володіннях⁶⁸ і захопивши Нім, Кастр та Юзес⁶⁹, він готувався вибити англійців з острова Ре й почати облогу Ла-Рошелі.

Отож ніщо з першого погляду не виказувало в ньому кардинала, і людина, яка не знала його в обличчя, зразу й не здогадалася б, хто стоїть перед нею.

Бідолашний галантерейник заляк біля дверей, а чоловік, якого ми щойно змалювали, уп'яв у нього погляд, наче хотів осягнути все його минуле.

— Це той самий Бонасьє? — спитав Рішельє після хвилиної мовчанки.

— Так, монсеньйоре, — відповів офіцер.

— Гаразд. Передайте мені його папери й залиште нас самих.

Офіцер узяв зі стола теку, передав її кардиналові, шанобливо вклонився й вийшов.

Бонасьє впізнав у паперах протоколи його допитів у Бастилії. Час од часу той, хто стояв перед каміном, підводив очі від протоколів і зупиняв їх на в'язневі, і тоді бідолашному галантерейнику здавалося, ніби два кинджали встромляються йому в самісіньке серце.

Десяти хвилин читання й десяти секунд спостережень кардиналові було досить, аби скласти тверду думку про майбутнього співбесідника.

«Ну, цей незугарний до інтриг, — вирішив він. — Проте подивимось».

— Вас звинувачено в державній зраді, — неквапно мовив кардинал.

— Мені вже сказали про це, монсеньйоре! — вигукнув Бонасьє, вирішивши називати свого співбесідника так, як назвав його офіцер. — Але присягаюся вам — я нічого не знаю.

Кардинал стримав усмішку.

— Ви готували змову разом з вашою дружиною, пані де Шеврез і мілордом герцогом Бекінгемом.

- Авжеж, монсеньйоре,— відповів галантерейник,— я чув, як вона називала всі ці імена.
- З якого приводу?
- Вона казала, що кардинал де Рішельє заманив герцога Бекінгема в Париж, аби знеславити його, а разом з ним і королеву.
- Вона так казала? — гнівно вигукнув кардинал.
- Так, монсеньйоре. Але я відповів, що вона помиляється і що його високопреосвященство нездатний...
- Замокніть, дурню! — перебив кардинал.
- Саме так сказала й моя дружина, монсеньйоре.
- Ви знаєте, хто її викрав?
- Ні, монсеньйоре.
- Одначе, ви когось підозрюєте?
- Так, монсеньйоре; але мої підозри не сподобалися панові комісару, так що я вже більше нікого не підозрюю.
- Чи було вам відомо, що ваша дружина втекла?
- Ні, монсеньйоре, я довідався про це у в'язниці від того ж таки пана комісара, дуже, до речі, люб'язної людини!
- Кардинал знову стримав усмішку.
- То вам не відомо, що сталося з вашою дружиною після її втечі?
- Зовсім не відомо, монсеньйоре, мабуть, вона повернулася до Лувру.
- О першій годині ночі її там ще не було.
- О Боже! Що ж із нею сталося?
- Ми про це дізнаємось, будьте певні; від кардинала нічого не приховаєш: кардинал знає все.
- В такому разі, монсеньйоре, чи не мав би кардинал ласку сказати, що сталося з моєю дружиною?
- Може й так; але спершу ви повинні сказати геть усе, що вам відомо про стосунки вашої дружини з пані де Шеврез.
- Я нічого не знаю, монсеньйоре, я ніколи не бачив цієї пані.
- Коли ви зустрічали вашу дружину біля Лувру, вона кудись заходила по дорозі додому?
- Майже завжди: в неї були справи з кількома торговцями полотном, до яких я її проводжав.
- І скільки в неї було цих торговців полотном?
- Двоє, монсеньйоре.
- Де вони мешкають?
- Один на вулиці Вожірар, другий на вулиці Лягарп.

— Чи заходили ви до них разом з вашою дружиною?
— Ніколи, монсеньйоре, я чекав на неї біля дверей.
— А як вона пояснювала те, що заходила туди без вас?
— Ніяк не пояснювала; наказувала мені чекати — я й чекав.

— Ви дуже поблажливий чоловік, мій любий пане Бонасьє! — зауважив кардинал.

«Він назвав мене любим паном! — подумав галантерейник. — Хай йому чорт! Мої справи кращають!»

— Чи впізнали б ви ці двері?

— Так.

— Чи відомі вам номери будинків?

— Так.

— Назвіть їх.

— Номер двадцять п'ять на вулиці Вожірар; номер сімдесят п'ять на вулиці Лягарп.

— Прекрасно, — сказав кардинал.

Він узяв срібний дзвіночок і подзвонив; увійшов офіцер.

— Розшукайте Рошфора, — пощепки звелів кардинал. — Якщо він повернувся, хай зараз же прийде сюди.

— Граф тут, — відповів офіцер. — Він дуже просить дозволити йому переговорити з вашим високопреосвященством негайно!

— То хай заходить, хай заходить! — вигукнув Рішельє.

Офіцер вибіг з кімнати з тією швидкістю, з якою слуги кардинала виконували всі його накази.

— «Ваше високопреосвященство!» — прошепотів Бонасьє, розгублено кліпаючи очима.

Не минуло й п'яти секунд, як двері відчинилися знову і з'явився новий відвідувач.

— Це він! — вигукнув Бонасьє.

— Хто він? — спитав кардинал.

— Той, хто викрав мою дружину.

Кардинал подзвонив удруге. Знову з'явився офіцер.

— Відведіть цього чоловіка під нагляд охоронців, і хай він чекає, поки я його покличу знову.

— Ні, монсеньйоре! Ні, це не він! — вигукнув Бонасьє. — Ні, я помилювся: це зовсім інший, зовсім не схожий на того, хто викрав мою дружину! Цей добродій — чесний чоловік.

— Заберіть цього дурня! — наказав кардинал.

Офіцер узяв Бонасьє під руку й вивів до передпокою, де на нього чекали обидва наглядачі.

Відвідувач, який щойно ввійшов до кардинала, нетерпля-

чим поглядом провів Бонасьє до самого порога; тільки-но двері за галантерейником зачинилися, він квапливо підійшов до кардинала і сказав:

— Вони бачились.

— Хто? — спитав його високопреосвященство.

— Вона і він.

— Королева і герцог! — вигукнув Рішельє.

— Так.

— Де саме?

— В Луврі.

— Ви певні?

— Цілком певен.

— Хто вам про це сказав?

— Пані де Ланнуа, котра, як ви знаєте, безмежно віддана вашому високопреосвященству.

— Чому вона не сказала про це раніше?

— Чи то випадково, чи то не довіряючи своїм покоївкам, королева переказала через пані де Сюржі, щоб вона ночувала в її спальні, і потім не відпустила пані де Ланнуа цілий день.

— Ну що ж, нас переможено. Спробуємо взяти реванш.

— Я намагатимусь допомогти, чим тільки зможу, монсеньйоре. Повірте мені.

— Як усе це сталося?

— О пів на першу ночі королева була з своїми придворними дамами...

— Де саме?

— У себе в спальні...

— Так.

— Коли їй передали хусточку від кастелянші...

— Далі?

— Королева дуже стурбувалася й навіть зблідла; це всі помітили, дарма що вона була нарум'янена.

— Далі! Далі!

— Королева підвелася, не в силі стримати хвилювання, і сказала: «Шановні пані, почекайте мене десять хвилин, я повернуся до вас».

— Чому пані де Ланнуа не попередила про це негайно?

— Нічого ще не було ясно; крім того, королева наказала: «Пані, почекайте мене», — і пані де Ланнуа побоялася не послухатись королеви.

— Чи довго королеви не було?

— Три чверті години.

— Хто з придворних дам її супроводив?

- Лише донья Естефанія.
- Тож королева повернулась?..
- Так, але тільки для того, щоб взяти скриньку з рожевого дерева з монограмою, і знову вийшла.
- А потім вона принесла скриньку?
- Ні.
- Пані де Ланнуа знає, що було в цій скриньці?
- Так. Там були діамантові підвіски, подаровані королеві його величністю королем.
- І вона повернулася без скриньки?
- Так.
- Отже, пані де Ланнуа вважає, що королева передала скриньку Бекінгемові?
- Вона цього певна.
- Чому?
- Цілий день пані де Ланнуа, як камер-фрейліна королеви, шукала скриньку, потім поділилася з придворними дамами своєю тривогою з приводу того, що не може її знайти, і, нарешті, спитала про скриньку в королеви.
- І тоді королева?..
- Королева зашарілась і відповіла, що, зламавши напередодні одну з підвісок, віддала її полагодити своєму ювелірові.
- Треба знайти цього ювеліра й переконатись, чи королева сказала правду.
- Я був у нього.
- Ну і що? Що сказав ювелір?
- Він нічого не знає про підвіски.
- Добре! Дуже добре, Рошфоре! Не все ще втрачено, і можливо... можливо, все обертається на краще!
- Я не маю жодного сумніву, що геній вашого високопреосвященства...
- виправить помилки його шпигуна, чи не так?
- Саме це я й хотів сказати, якби ваше високопреосвященство дозволили мені закінчити думку.
- Чи відомо вам, де зараз переховуються герцогиня де Шеврез та герцог Бекінгем?
- Ні, монсеньйоре, мої люди не змогли сказати мені нічого певного про це.
- А от я це знаю.
- Ви, монсеньйоре?
- Або принаймні догадуюсь. Вони перебували: одна — на вулиці Вожіар, номер двадцять п'ять, другий — на вулиці Лягарп, номер сімдесят п'ять.

— Ваше високопреосвященство бажає, щоб я наказав арештувати їх обох?

— Вже пізно, їх там немає.

— А може, варто переконатися?

— Візьміть з десятків моїх гвардійців та обшукайте обидва будинки.

— Я йду, монсеньйоре.

І Рошфор вибіг з кімнати.

Залишившись сам, кардинал на мить замислився, потім подзвонив утретє.

З'явився той самий офіцер.

— Хай приведуть в'язня,— звелів кардинал.

Пана Бонасьє знову ввели до кабінету; за знаком кардинала офіцер вийшов.

— Ви мене обдурили,— суворо мовив кардинал.

— Я? — вигукнув Бонасьє.— Я обдувив ваше високопреосвященство?..

— Коли ваша дружина приводила вас на вулиці Вожірап та Лягарп, вона й на гадці не мала навідувати торговців полотном.

— Кого ж тоді вона навідувала, Боже правий?

— Вона навідувала герцогиню де Шеврез і герцога Бекінгема.

— Так,— мовив Бонасьє, напружуючи пам'ять,— так, правильно, ваше високопреосвященство має слухність. Я не раз казав своїй дружині, що мене дивує, чому це торговці полотном мешкають у будинках без вивісок, і щоразу дружина відповідала мені сміхом. О монсеньйоре,— вів далі Бонасьє, падаючи до ніг його високопреосвященства,— ви й справді кардинал, великий кардинал, геній, перед яким має схилитися весь світ.

Хоч яким жалюгідним був триумф над такою нікчемою, як Бонасьє, а втім кардинал відчув радість; у ту ж мить, ніби вловивши на льоту несподівану думку, він ледь помітно всміхнувся і, простягнувши до галантерейника руку, сказав:

— Підведіться, мій друже, ви чесна людина.

— Кардинал потис мені руку! Я торкнувся руки велета! — вигукнув Бонасьє.— Великий кардинал назвав мене своїм другом!

— Авжеж, мій друже, так! — мовив кардинал тим батьківським тоном, до якого він іноді вдавався і який міг обдурити хіба що тих, хто зовсім не знав його.— І саме тому, що звинувачення було несправедливе, я мушу вас

винагородити: візьміть цей гаманець із сотнею пістолів і пробачте мені.

— Пробачити вам, монсеньйоре! — сказав Бонасьє, не наважуючись взяти гаманець і боячись, щоб цей несподіваний подарунок не обернувся, бува, на жарт. — Але ж ви маєте право арештувати мене, взяти на тортури, навіть скарати на смерть: ви наш володар, і я не насмілюся б сказати жодного слова у відповідь. Пробачити вам, монсеньйоре! Навіть подумати страшно!

— О мій любий пане Бонасьє! Я щиро вдячний вам за вашу великодушність. Отож, узявши цей гаманець, ви більше не будете сердитись на мене?

— Я буду в захопленні, монсеньйоре.

— Тоді прощайте, або, краще, до побачення, бо я сподіваюсь — ми ще обов'язково побачимось.

— Коли буде завгодно монсеньйорові. Я завжди готовий служити вашому високопреосвященству.

— Повірте, що ми ще не раз зустрінемося, бо, мушу признатися, мені було дуже приємно обмінятися з вами думками.

— О монсеньйоре!

— До побачення, пане Бонасьє, до побачення.

І кардинал відпустив його помахом руки; у відповідь Бонасьє вклонився до самої землі. Потім він вийшов, задкуючи, і кардинал почув з передпокою, як Бонасьє, не в силі стримати своїх почуттів, закричав на повен голос: «Хай живе монсеньйор! Хай живе його високопреосвященство! Хай живе великий кардинал!» Усміхнувшись, кардинал прислухався до цього нестримного виявляння почуттів галантерейника; згодом, коли вигуки Бонасьє стихли вдалині, він мовив сам до себе:

«Ось людина, яка віднині дасть себе вбити за мене».

Після цього кардинал схилювався над планом Ла-Рошелі, розгорнутим, як ми вже казали, на його столі, уважно роздивився його і став креслити олівцем лінію славнозвісної дамби, яка через півтора року перекрила вхід до гавані обложеного міста.

Він саме поринув у свої стратегічні задуми, аж тут двері відчинилися, і на порозі став Рошфор.

— Ну що? — спитав кардинал і впростався з покваліфікованою, яка свідчила про гострий інтерес до того доручення, що його мав виконати граф.

— Я дістав відомості, — відповів Рошфор. — Молода жінка двадцяти шести — двадцяти восьми років і чоловік

тридцяти п'яти — сорока років справді мешкали одна чотири, а другий п'ять днів у будинках, вказаних вашим високопреосвященством; проте жінка виїхала вночі, а чоловік — сьогодні вранці.

— Це вони! — вигукнув кардинал і, глянувши на стінний годинник, додав: — Але ми запізнилися з погонею: герцогиня вже в Турі, а герцог у Булоні. Тепер уже тільки в Лондоні можна його наздогнати.

— Які будуть накази вашого високопреосвященства?

— Жодного слова про те, що сталось; хай королева вірить, що вона в цілковитій безпеці; хай думає, що нам не відома її таємниця; хай вважає, що ми заклопотані розкриттям якоїсь змови. Викличте до мене канцлера Сер'є⁷⁰.

— А що ваше високопреосвященство зробили з тим чоловіком?

— З яким чоловіком? — спитав кардинал.

— З Бонасьє.

— Я зробив із нього все, що можна було зробити. Я зробив з нього шпигуна, який стежитиме за власною дружиною.

Граф Рошфор вклонився як людина, що визнає недосяжну зверхність свого володаря, і вийшов.

Залишившись сам, кардинал знову сів до столу, написав листа, запечатав його своєю особистою печаткою і подзвонив. Черговий офіцер увійшов учотверте.

— Покличте Вітре, — звелів Рішельє, — і скажіть, щоб він ладнався в далеку дорогу.

За хвилину, взутий у високі чоботи з шпорами, Вітре стояв перед кардиналом.

— Вітре, — мовив Рішельє, — ви негайно виїдете до Лондона. В дорозі не затримуйтесь — ніде й ні на мить. Передасте цього листа міледі. Ось чек на двісті пістолів, ідіть до мого скарбника, і хай він їх вам виплатить. Ви матимете ще стільки ж, якщо повернетесь через шість днів і добре виконаєте моє доручення.

Гонець мовчки вклонився, взяв листа, чек на двісті пістолів і вийшов.

Ось що було написано в листі:

«Міледі!

Будьте на першому ж балі, де з'явиться герцог Бекінгем. На його камзолі ви побачите дванадцять діамантових підвісок. Підійдіть до нього й відріжте дві з них.

Як тільки ви здобудете ці підвіски, негайно сповістіть мене».

СУДОЧИНЦІ ТА ВІЙСЬКОВІ

Наступного дня д'Артаньян і Портос, пересвідчившись, що Атос не ночував удома, сповістили пана де Тревілья про його зникнення.

Щодо Араміса, то він узяв відпустку на п'ять днів і, як переказували, поїхав до Руана в сімейних справах.

Пан де Тревіль був батьком своїм солдатам. Як тільки нікому ще не відомий і нічим не примітний юнак одягав форму його роти, він уже міг сподіватися на щиру допомогу й братерську підтримку свого капітана.

Отож, не гаючи часу, Тревіль подався до головного кримінального судді. Той викликав офіцера, що командував постом біля Червоного Хреста; розпитавши його, вони з'ясували, що Атос ув'язнений у Фор-Левеку.

Атос пройшов через ті самі випробування, що їх, як ми знаємо, зазнав і Бонасьє.

Ми були присутні на очній ставці, влаштованій обом в'язням. Атос, який досі мовчав, щоб необачним словом не зашкодити д'Артаньянові, котрому була конче необхідна свобода дій, заявив нарешті, що він таки Атос, а не д'Артаньян.

Крім того, він сказав, що не знає ні пана, ні пані Бонасьє, що ніколи з ними не розмовляв і що близько десятої години вечора завітав до пана д'Артаньяна, свого друга, але той був у пана де Тревілья на обіді; він додав, що все це можуть засвідчити не менше двадцяти чоловік, і назвав кілька відомих імен, і зокрема — ім'я герцога де Ля Тремуїля.

Другого комісара, який був зовсім не від того, щоб показати свою владу судочинця над військовими, так само, як і першого, вразили прості і ясні свідчення мушкетера; до того ж імена пана де Тревілья та пана герцога де Ля Тремуїля спонукали бути обережними.

Атоса також повезли до кардинала, але, на лихо, його преосвященство був у Луврі в короля.

Саме в цей час пан де Тревіль, вийшовши після марних пошуків Атоса від головного кримінального судді та коменданта Фор-Левека, також прибув до його величності.

Як капітан мушкетерів, пан де Тревіль мав право по-всякчас входити до кабінету короля.

Ми знаємо, якою хворобливою була упередженість короля проти королеви: цю упередженість старанно розпалював

кардинал, котрий в інтригах куди більше боявся жінок, ніж чоловіків. Однією з головних причин такої упередженості була дружба Анни Австрійської з пані де Шеврез. Ці дві жінки турбували кардинала дужче, ніж війни з Іспанією, суперечки з Англією та фінансові труднощі в самій Франції. На думку кардинала, ба навіть на його глибоке переконання, пані де Шеврез допомагала королеві не тільки в політичних інтригах, але, що непокоїло його багато більше, в інтригах любовних.

Почувши від кардинала, що пані де Шеврез, заслана в Тур, таємно приїхала до Парижа і, пробувши тут п'ять днів, збила зі сліду поліцію, Людовік XIII дуже розгнівався. Примхливий і віроломний, король хотів, щоб його називали Людовіком Справедливим і Людовіком Цнотливим. Нащадкам буде дуже нелегко збагнути його вдачу, яку історія намагатиметься пояснити, наводячи окремі факти, але не бажаючи робити з них висновки.

Та коли кардинал додав, що пані де Шеврез приїздила в Париж не просто так, але що до того ж королева відновила з нею зв'язок за допомогою шифру, який у ті часи називали кабалістичним, коли він сказав, що саме в той час, як йому, кардиналові, вже майже пощастило розплутати найтонші нитки змови й він, озброївшись доказами, мав спіймати емісара королеви і вигнаницю на гарячому, якийсь мушкетер зі шпагою в руках напав на добродесних суддівських чиновників, що мали безсторонньо розслідувати справу, аби про все доповісти королю, і в такий спосіб наважився втрутитись у хід судочинства,— Людовік XIII знетямився з люті. Скочивши з місця, блідий і мовчазний, він пішов до дверей, що вели в апартаменти королеви; вираз його обличчя свідчив про те, що він зараз здатен на яку завгодно жорстокість.

А втім, кардинал ще й словом не прокопався про герцога Бекінгема.

Аж тут до кабінету ввійшов пан де Тревіль, незворушно стриманий, ввічливий, бездоганно вдягнений.

Здогадавшись з присутності кардинала і розлюченого обличчя короля, про що вони говорили, пан де Тревіль не розгубився, а навпаки, відчув себе сильним, як Самсон перед філістимлянами⁷¹.

Людовік XIII уже взявся за ручку дверей; почувши кроки пана де Тревіля, він обернувся.

— Ви прийшли саме вчасно, добродію,— сказав король,

не в силі стримати почуттів, що поймали його.— Цікаві новини чую я про ваших мушкетерів.

— А я,— незворушно відповів пан де Тревіль,— прийшов розповісти вашій величності такі ж цікаві новини про його судочинців.

— Як це розуміти? — суворо спитав король.

— Маю за честь доповісти вашій величності,— так само холодно провадив пан де Тревіль,— що ціла група прокурорів, комісарів і поліцейських, людей вельми поважних, але, як мені здається, надміру озлоблених проти військових, дозволила собі арештувати на приватній квартирі, привселюдно провести по вулицях і кинути до Фор-Левека — і все це посилаючись на наказ, який не захотіли показати,— одного з моїх мушкетерів, а точніше, ваших мушкетерів, ваша величносте, людину бездоганної поведінки й виняткової гідності, яку ваша величність знає з найкращого боку: пана Атоса.

— Атоса? — перепитав король.— Так, мені й справді відоме це ім'я.

— Пригадайте, ваша величносте,— сказав пан де Тревіль.— Пан Атос — той самий мушкетер, який під час відомої вам прикрої дуелі мав нещастя тяжко поранити пана де Каюзака... До речі, монсеньйоре,— мовив Тревіль до кардинала,— пан Каюзак уже зовсім одужав, чи не так?

— Авжеж, дякую,— відповів кардинал, гнівно прикусивши губу.

— Отож пан Атос вирішив навідати одного з своїх друзів,— вів далі пан де Тревіль,— молодого беарнца, кадета гвардії вашої величності з роти Дезессара, але не застав його вдома; та тільки-но він зайшов до помешкання і взяв у руки книгу, щоб скоротати час до приходу господаря, як ціла зграя поліцейських і солдатів обложила будинок, висадила двері...

Кардинал знаком дав королю зрозуміти: «Йдеться про ту саму справу, про яку я вам казав».

— Нам це відомо,— мовив король,— бо все це було зроблено в наших інтересах.

— Отже,— відказав Тревіль,— це в інтересах вашої величності схопили безневинного мушкетера і, як найзапеклішого злодія, в оточенні двох охоронців провели серед знахабнілого вуличного натовпу, дарма що цей шляхетний добродій не раз проливав свою кров за вашу величність і готовий знову пролити її?

— Он воно що! — вигукнув король у замішанні. — Невже це було саме так?

— Пан де Тревіль забув сказати, — якнайспокійніше зауважив кардинал, — що цей безневинний мушкетер, цей шляхетний добродій за годину до того зі шпагою в руках напав на чотирьох поліцейських комісарів, яким я доручив розслідувати цю важливу справу.

— Хай ваше високопреосвященство доведе, що це було саме так! — вигукнув пан де Тревіль з простодушністю гасконця і запальністю військового. — Бо за годину до того пан Атос, який, можу запевнити вашу величність, є людиною дуже високого походження, зробив мені честь обідати в мене й розмовляв у моїй вітальні з паном герцогом де Ля Тремуйлем та паном графом де Шалю, яких я теж запросив на обід.

Король глянув на кардинала.

— У складеному потерпілими протоколі, — зауважив його високопреосвященство, відповідаючи на німе запитання короля, — засвідчено те саме, про що я мав честь доповісти вашій величності.

— Невже протокол судочинця вартий слова честі військового? — запально вигукнув Тревіль.

— Стривайте, стривайте, Тревілю, помовчіть, — перебив його король.

— Якщо його високопреосвященство підозрює когось із моїх мушкетерів, — сказав Тревіль, — то, добре знаючи справедливість пана кардинала, я сам вимагаю розслідування.

— В будинку, куди прийшли для вивчення справи слідчі, — так само незворушно вів далі кардинал, — мешкає, якщо я не помиляюсь, один беарнець, друг цього мушкетера.

— Ваше високопреосвященство говорить про пана д'Артаньяна?

— Я говорю про юнака, якому ви протегуєте, пане де Тревіль.

— Так, ваше високопреосвященство, він там мешкає.

— Чи не здається вам, що цей юнак міг вплинути...

— На пана Атоса, людину, вдвоє старшу за нього? — перебив кардинала пан де Тревіль. — Ні, монсеньйоре! І зважте: пан д'Артаньян був того вечора в мене.

— От тобі й маєш! — вигукнув Рішельє. — Невже справді весь Париж зібрався в цей день у вас?

— Може, ваше високопреосвященство не вірить моєму слову? — спитав Тревіль, почервонівши од гніву.

— Та що ви, боронь Боже! — відповів кардинал. — Скажіть лише, о котрій годині він прийшов до вас?

— О, це я можу сказати вашому високопреосвященству напевне, бо, зустрівши д'Артаньяна, я помітив, що мій стінний годинник показував пів на десяту, хоч мені й здавалося, що було вже значно пізніше.

— А коли він попросився з вами?

— О пів на одинадцятую, через годину після всіх цих подій.

— Зрештою, — мовив кардинал, який не мав жодного сумніву, що Тревіль каже правду, і відчував, що перемога вислизає йому з рук, — зрештою, Атоса затримали все-таки в будинку на вулиці Могильників.

— А хіба друзям заборонено навідувати один одного? Хіба мушкетерові моєї роти заборонено товаришувати з гвардійцями роти пана Дезессара?

— Авжеж, коли будинок, де вони зустрічаються, підозрілий.

— Річ у тім, що цей будинок підозрілий, Тревілю, — зауважив король. — Може, ви про це не знали?

— Так, ваша величносте, не знав. У всякому разі, хоч який він підозрілий, це аж ніяк не стосується тієї частини будинку, де мешкає пан д'Артаньян; бо, запевняю вас, мій королю: я не знаю відданішого слуги вашої величності й щирішого прихильника пана кардинала, ніж цей юнак.

— Чи не той це д'Артаньян, що поранив Жюссака під час прикрої зустрічі неподалік од монастиря кармеліток? — спитав король, глянувши на кардинала, який почервонів з досади.

— А наступного дня — Бернажу. Авжеж, ваша величносте, це саме він, у вас чудова пам'ять.

— Яке ж буде наше рішення? — звернувся до обох присутніх король.

— Це скорше залежатиме від вашої величності, ніж від мене, — сказав кардинал. — Моя думка — Атос винен.

— А я це заперечую, — відповів Тревіль. — Проте у вашої величності є судді, їм і належить вирішувати такі справи.

— Гаразд, передамо справу суддям, — погодився король. — Судити — їхнє діло, отож хай вони й судять.

— І все-таки, — зауважив Тревіль, — як прикро, що нам доводиться жити в такий нещасливий час, коли навіть

найвітліше ім'я і найчистіша доброчесність не можуть захистити людину від неслави й переслідувань. Крім того, армія буде не дуже задоволена з того, що правитиме за об'єкт для жорстокого поводження у зв'язку з якимись поліцейськими справами.

Ці слова були необережні; але пан де Тревіль знав, що робив. Він хотів викликати вибух, бо розумів, що кожен вибух супроводжується полум'ям, а полум'я освітлює все навкруги.

— З поліцейськими справами! — вигукнув король, обурений останніми словами пана де Тревіля. — З поліцейськими справами! Та що ви про них знаєте, добродію? Ідіть краще до своїх мушкетерів і не морочте голови. По-вашому, виходить, що, арештувавши якогось там мушкетера, ми вже занастали всю Францію. Подумаєш — один мушкетер! Та я накажу арештувати їх цілий десяток, хай йому чорт! Ба навіть сотню, всю роту! І нікому не дозволю й писнути.

— Відтоді, як ваша величність стали підозрювати своїх мушкетерів, — сказав Тревіль, — їх позбавлено довіри, і тому я готовий віддати вам свою шпагу; звинувативши моїх солдатів, пан кардинал, безперечно, звинуватить зрештою й мене самого, так що краще вже я сам визнаю себе в'язнем разом з паном Атосом, арештованим раніше, і з паном д'Артаньяном, якого, напевно, арештують не сьогодні-завтра.

— Лукавий гасконцю, чи замовкнете ви нарешті? — вигукнув король.

— Ваша величносте, — відповів Тревіль, анітрохи не стихуючи голосу, — накажіть звільнити мого мушкетера з-під варти — або хай його судять.

— Його судитимуть, — сказав кардинал.

— Що ж! Тим краще, бо принаймні я проситиму його величність дозволити мені захищати Атоса.

Король злякався спалаху.

— Якби його високопреосвященство, — мовив він, — не мав особисто...

Рішельє збагнув, чого прагне король, і вирішив випередити його.

— Пробачте, — сказав він, — але якщо ваша величність вважає мене за упередженого суддю, то я не братиму участі в процесі.

— Слухайте-но, — звернувся король до Тревіля, — присягніть ім'ям мого батька, що пан Атос справді був у вас під час усіх цих подій і що він не міг брати в них участі.

— Присягаюсь ім'ям вашого славного батька і вашим ім'ям, які шаную над усе на світі!

— Подумайте, ваша величносте,— зауважив кардинал.— Бо, звільнивши в'язня, ми не дізнаємося правди.

— Пан Атос нікуди не втече,— відповів пан де Тревіль.— Він буде готовий відповісти судочинцям у будь-який час. Атос не втече, пане кардинал; не сумнівайтесь, я сам відповідатиму за нього.

— А й справді, він нікуди не втече,— сказав король.— Його завжди можна буде знайти, як запевняє пан де Тревіль. До того ж,— додав він, стиснувши голос і благально глянувши на його високопреосвященство,— хай вони вважають, що небезпека минула: саме в цьому полягає справжня політика.

Ця політика Людовіка XIII змусила Рішельє всміхнутися.

— Наказуйте, ваша величносте,— сказав він.— Ви маєте право помилувати.

— Право помилувати застосовується лише до злочинців,— зауважив Тревіль, який хотів, щоб останнє слово лишилося за ним,— а мій мушкетер не злочинець. Отже, ваша величносте, вам зовсім не треба його милувати, вам просто слід вирішити справу по справедливості.

— Він у Фор-Левеку? — спитав король.

— Так, ваша величносте, до того ж у карцері, як найзапекліший ворог.

— Хай йому чорт! — прошепотів король.— Що ж його робити?

— Підписати наказ про звільнення з-під варті, тільки й того,— відповів кардинал.— Як і ваша величність, я певен: гарантії пана де Тревіля більш ніж досить.

Тревіль шанобливо вклонився, відчуваючи, що до його радості домішується тривога: він волів би, щоб кардинал затявся, а не так несподівано й легко відступив.

Король підписав наказ про звільнення, і Тревіль одразу ж узяв його.

Коли капітан мушкетерів виходив з кімнати, кардинал приязно всміхнувся до нього й сказав королю:

— Яка згуртованість панує між командирами і солдатами у ваших мушкетерів ваша величносте! Це дуже корисно для служби й робить честь усій роті.

«Незабаром він спробує відігратися на мені,— подумав Тревіль.— Ніколи не вгадаєш, що він утне в останню мить. Але треба поспішати, бо король може враз змінити своє

рішення; до того ж куди важче знову кинути до Бастілії або до Фор-Левека людину, яка вже вийшла звідти, ніж не випустити з-під варти в'язня, що вже сидить там».

Пан де Тревіль переможно ввійшов до Фор-Левека й звільнив свого мушкетера, спокійного та незворушного, як завжди.

Згодом, зустрівшись з д'Артаньяном, Тревіль сказав йому:

— Вам справді пощастило; це розплата за рану Жюссака. Невідплаченою лишилася рана Бернажу, так що будьте обачні.

Пан де Тревіль таки мав слушність, не довіряючи кардиналові й думаючи, що не все ще скінчено. Бо тільки-но капітан мушкетерів зачинив за собою двері, як його високопреосвященство мовив до короля:

— Тепер, коли ми залишилися самі, поговоримо серйозно, якщо буде на те ласка вашої величності. Мій королю, пан Бекінгем пробув у Парижі п'ять днів і виїхав лише сьогодні вранці.

XVI

ПРО ТЕ, ЯК КАНЦЛЕР СЕГ'Є ШУКАВ ДЗВІН, ЩОБ, ЗА СТАРОЮ ЗВИЧКОЮ, ВДАРТИ В НЬОГО

Годі собі увжити враження, яке ці слова справили на Людовіка XIII. Він почервонів, потім зблід. Кардинал зрозумів, що одним ударом відвоював утрачені позиції.

— Пан Бекінгем у Парижі! — вигукнув король. — Чого він сюди приїздив?

— Мабуть, щоб змовитися з вашими ворогами — гугенотами та іспанцями.

— Ні, хай йому чорт, ні! Щоб зазіхнути на мою честь у змові з пані де Шеврез, пані де Лонгвіль та всіма Конде!⁷²

— О ваша величносте, як ви можете навіть подумати про це! Королева така розсудлива і так безмежно кохає вашу величність!

— Жінки слабкі духом, пане кардинал, — мовив король. — Ну, а щодо її палкого кохання, то в мене є власна думка з цього приводу.

— І все-таки я вважаю, — відповів кардинал, — що герцог Бекінгем приїздив до Парижа в суто політичних справах.

— А я певен — він був тут із зовсім іншою метою, пане кардинал. Але якщо королева завинила, то горе їй!

— А й справді,— мовив Рішельє,— хоч як прикро мені думати про можливість такої зради, але ваша величність нагадали про одну річ: пані де Ланнуа, яку згідно наказу вашої величності я кілька разів допитував, сказала сьогодні вранці, що позавчора її величність довго не лягала спати, що сьогодні вранці королева багато плакала і що весь день вона писала.

— Все ясно,— сказав король.— Безперечно, вона писала до нього. Кардинале, мені потрібні папери королеви.

— Але як їх дістати, ваша величносте? Гадаю, ні мені, ні вашій величності не личить братися за таку справу.

— А як вчинили з дружиною маршала д'Анкра⁷³— нестямно вигукнув король.— Спершу обшукали її шухляди, а потім обшукали її саму.

— Дружина маршала д'Анкра все-таки лишається дружиною маршала д'Анкра — флорентійською авантюристкою, ваша величносте, не більше. А можновладна дружина вашої величності є Анна Австрійська, королева Франції, тобто одна з найбільших володарок світу.

— Але від цього вона не стає менш винуватою, пане герцог! Що легше вона забула про висоту свого сану, то глибше вона впала. До того ж я вже давно вирішив покінчити з усіма цими дріб'язковими політичними й любовними інтригами. Їй служить Ля Порт...

— Якого я, признаюсь, вважаю головним важелем у цій справі,— зауважив кардинал.

— То ви теж гадаєте, що вона мене обманює? — спитав король.

— Я гадаю і повторюю вашій величності, що королева організувала змову проти могутності свого короля. Проте я не говорив, ніби вона зазіхає на його честь.

— А я вам кажу — і те, й те! Я стверджую, що королева не кохає мене; я повторюю, що вона кохає іншого; я певен, що вона кохає цього безчесного Бекінгема! Чому ви не наказали арештувати його в Парижі?

— Арештувати герцога! Першого міністра короля Карла Першого! Хіба можна, ваша величносте? Який скандал! А коли б підозри вашої величності — підозри, що в них я сумніваюся,— дістали підтвердження, який страхітливий розголос пішов би по всій країні! Який неймовірний скандал!

— Але ж він сам, мов останній волоцюга чи злодій, не побоявся наразитися на небезпеку. То хіба не слід було...

Людовік XIII замовк на півслові, сам злякався того, що хотів сказати, а Рішельє, витягнувши шию, марно чекав закінчення фрази.

— Слід було?..

— Нічого,— мовив король,— нічого. Поки він був у Парижі, ви, сподіваюсь, не спускали з його очей?

— Ні, ваша величносте.

— Де він мешкав?

— На вулиці Лягарп, номер сімдесят п'ять.

— Де це?

— Біля Люксембурзького палацу.

— І ви певні, що королева не бачилася з ним?

— Я вважаю королеву надто відданою своєму обов'язку, ваше величносте.

— Але ж вони листувалися; це до нього королева писала цілий день. Пане герцог, мені потрібні ці листи!

— Але ж, ваша величносте...

— Пане герцог, я мушу будь-що мати ці листи!

— Я хотів би зауважити вашій величності...

— Отже, ви теж вирішили зрадити мене, пане кардинал, щоразу заперечуючи проти моєї волі? Може, й ви перебуваєте в змові з іспанцями та англійцями, з пані де Шеврез і королевою?

— Ваша величносте,— зітхнув кардинал,— я гадав, що можу вважати себе поза підозрами.

— Пане кардинал, ви чули, що я сказав? Я хочу мати ці листи.

— Є тільки один спосіб.

— Який?

— Доручити цю місію панові канцлеру Сег'є. Така справа має пряме відношення до його обов'язків.

— Розшукайте його негайно!

— Він має бути в мене, ваша величносте; я запросив його до себе і, збираючись у Лувр, наказав по прибутті зачекати мене.

— То хай він негайно з'явиться сюди.

— Наказ вашої величності буде виконано, але...

— Що «але»?

— Але королева може не підкоритися.

— Моїм наказам?

— Так, якщо вона не знатиме, що ці накази походять від короля.

— Ну що ж! Тоді я негайно сам повідомлю її про своє рішення.

— Сподіваюсь, ваша величність не забуде, що я зробив усе можливе, аби запобігти розриву.

— Так, герцогу, я знаю вашу поблажливість до королеви, навіть, сказати б, надмірну поблажливість; ми ще повернемось до цієї розмови, майте на увазі.

— Коли буде завгодно вашій величності; але я завжди буду щасливий і гордий принести себе в жертву заради тієї прекрасної згоди, яка, на моє глибоке переконання, завжди пануватиме між вами й королевою Франції, ваша величносте.

— Гаразд, кардинале, гаразд; а тим часом пошліть по пана канцлера, бо я йду до королеви.

Відчинивши внутрішні двері, Людовік XIII вийшов до коридора, що з'єднував його половину з половиною Анни Австрійської.

Королева сиділа серед придворних дам — пані де Гіто, пані де Сабле, пані де Монбазон і пані де Гемене. В кутку сиділа іспанська камеристка, донья Естефанія, яка супроводила королеву з самого Мадрида. Пані де Гемене читала вголос, усі уважно слухали, і тільки королева, яка затіяла це читання лише для того, щоб мати змогу зосередитись на власних думках, вдавала, ніби слухає.

Її думки, хоч і позолочені останніми відблисками кохання, однаково були сумними. Анна Австрійська, позбавлена довір'я чоловіка, переслідувана ненавистю кардинала, який не міг їй пробачити того, що вона не відповіла на його ніжні почуття, маючи перед очима приклад королеви-матері, котру ця ненависть мучила все життя,— хоч Марія Медічі, коли вірити тогочасним мемуарам, почала з того, що віддала кардиналові ті почуття, в яких Анна Австрійська зрештою йому відмовила,— тож, повторюємо, Анна Австрійська бачила, як падають навколо неї найвідданіші слуги, найближчі прихильники, найдорожчі друзі. Вона й справді була наділена якимось згубним даром, що приносив нещастя всім, з ким зводила її доля; дружба з нею неминуче спричинялася до переслідувань. Пані де Шеврез і пані де Верне потрапили в заслання; навіть Ля Порт не раз казав своїй господині, що з хвилини на хвилину чекає арешту.

Отож королева поринула в найглибші, найсумніші свої думки, коли це двері відчинилися й на порозі став король.

Пані де Гемене вмить замовкла, дами шанобливо підвелися з своїх місць; запала гнітюча мовчанка.

Король не глянув ні на кого: підійшовши до королеви, він сказав схвильованим, уривчастим голосом:

— Мадам, зараз сюди прийде пан канцлер; він од мого імені має до вас деякі справи.

Нещасна королева, якій повсякчас загрожували розлученням, засланням і навіть судом, смертельно зблідла, що було видно навіть під рум'янами, і, не в силі стримати хвилювання, спитала:

— Чого він прийде до мене, ваша величносте? Що скаже мені пан канцлер такого, чого не могли б сказати ви самі?

Король мовчки повернувся на підборах; саме в цю мить черговий гвардійський капітан пан Гіто сповістив про прихід пана канцлера.

Коли канцлер увійшов, короля в кімнаті вже не було — він вийшов у другі двері.

Червоний від хвилювання, Сег'є намагався приховати ніяковість за люб'язною усмішкою. А що в ході нашої розповіді ми, цілком можливо, ще зустрінемося з канцлером, доречно вже з самого початку докладно познайомити з ним наших читачів.

Канцлер був досить своєрідна людина. Де Рош ле Маль, канонік собору Паризької богоматері, колишній камердинер його високопреосвященства, порекомендував його кардиналові як особу, гідну цілковитої довіри. Кардинал повірив цій рекомендації і не помилився.

Про Сег'є розповідали багато чого, між іншим, і таке.

Після вельми бурхливої молодості він постригся в ченці, щоб замолити в монастирі юначі гріхи.

Але, вступаючи до цього святого місця, бідолашний грішник не зумів швидко зачинити двері, і всі ті спокуси, від яких він тікав, увірвалися слідом за ним. Як і раніше, вони безнастанно напосідали на Сег'є, і абат, якому той розповів про своє нещастя, порадив, аби не піддаватись бісові, хапатися в такі хвилини за мотузку дзвона і дзвонити якнайгучніше. Почувши дзвін, ченці зрозуміють, що спокуси опосідають їхнього брата, і почнуть молитися за нього.

Ця порада припала майбутньому канцлерові до смаку. Він закликав злого духа за допомогою цілої зливи молитв, що їх творили інші ченці. Але не так легко було вибити чорта з захоплених ним позицій: молитви ставали чимраз голоснішими, але й спокуси — чимраз перепереборнішими.

Отож дзвін калатав удень і вночі, сповіщаючи про непохитне прагнення послушника змагатися з бісом.

Ченці не мали жодної хвилини спокою. Вдень вони знай бігали вгору та вниз по сходах, які вели до каплиці; вночі ж у перервах між звичайними молитвами їм доводилось раз у раз схоплюватися з постелей і падати долілиць на кам'яні плити келій.

Ніхто не знає, чи то біс відступився, чи то ченцям усе це набридло, але не минуло й трьох місяців, як послушник знову з'явився у світі, де за ним остаточно закріпилася репутація найвідчайдушнішого зайдиголови.

Сег'є купив суддівське звання, посів місце свого дядька, ставши президентом у парламенті, й перейшов на бік Рішельє, що свідчило про його дивовижну прозорливість, після чого був призначений канцлером; він став безвідмовним знаряддям кардинала в його ненависті до королєви-матері та мстивості до Анни Австрійської, підбурюючи суддів під час розгляду справи Шале та підтримуючи великого економа Франції пана де Ляффема⁷⁴ в усіх його починаннях, і, нарешті, остаточно завоював довір'я його високопреосвященства — довір'я, якого він так наполегливо домагався, — взявши на себе те незвичайне доручення, виконувати яке оце й з'явився до королеви.

Коли канцлер увійшов, Анна Австрійська стояла посеред кімнати, але, побачивши його, сіла в крісло і, давши дамам знак зайняти свої місця на подушках та пуфах, зневажливо спитала:

— Що вам потрібно, добродію? З якою метою ви прийшли сюди?

— Щоб за дорученням короля і попри всю мою найглибшу повагу до вашої величності якнайстаранніше дослідити ваші папери.

— Як, добродію! Дослідити мої папери... У мене?.. Яка ганьба!

— Пробачте ласкаво, ваша величносте, але зараз я — лише знаряддя в руках короля. Хіба його величність не приходив зараз сюди й не просив вас приготуватися до його візиту?

— Шукайте, добродію, мабуть, я й справді злочинниця... Естефаніє, дайте ключі від усіх моїх столів та бюро.

Канцлер для годиться переглянув шухляди, хоча й був певен, що зовсім не там слід шукати написаного вдень важливого листа.

Відчинивши й зачинивши разів зо двадцять усі шухляди

бюро, канцлер, подолавши нерішучість, наважився зробити останній крок у цій справі, — інакше кажучи, він наважився обшукати саму королеву. Отож він підійшов до Анни Австрійської і, переборюючи розгубленість та ніяковість, мовив:

— Тепер я мушу виконати головну частину обшуку.

— Яку саме? — спитала королева, не розуміючи або вдаючи, що не розуміє канцлерових слів.

— Його величності відомо, що вдень ви писали якогось листа; його величність знає, що цього листа ще не надіслано адресатові. Цього листа немає ні у вашому столі, ні в бюро. І все-таки він мусить бути десь тут.

— Ви смієте підняти руку на свою королеву? — мовила Анна Австрійська, випроставшись і звертаючи на канцлера погляд, в якому спалахнула погроза.

— Я вірний слуга короля і мушу виконувати всі накази його величності.

— Так, це правда, — сказала Анна Австрійська. — Шпигуни пана кардинала вірно послужили йому. Я й справді написала сьогодні листа і ще не відправила його. Він тут.

І королева поклала свою прекрасну руку на груди.

— В такому разі прошу віддати мені листа, ваша величносте, — сказав канцлер.

— Я віддам його тільки королю, добродію, — відповіла Анна.

— Якби король хотів особисто одержати цього листа від вашої величності, він сам узяв би його у вас. Але повторюю: він доручив мені, щоб я попросив у вас цього листа, інакше...

— Інакше що?

— Мені доручено силою взяти його у вас.

— Що ви хочете цим сказати?

— Те, що я маю широкі повноваження і що для того, аби знайти ці папери, мені дозволено вдатися навіть до особистого обшуку вашої величності.

— Який жах! — вигукнула королева.

— Тому прошу вас, ваша величносте, бути поступливішою.

— Ви надто зухвалі; вам ясно це, добродію?

— Такий наказ короля, ваша величносте, даруйте мені.

— Я цього не потерплю! Ні, ні, краще смерть! — вигукнула королева, відчуваючи, як у ній закипає кров володарів Іспанії та Австрії.

Низько вклонившись й даючи зрозуміти, що він і на крок

не відступить од виконання покладеного на нього завдання, як це, можливо, зробив би кат у катівні, Сег'є підійшов впритул до розлюченої Анни Австрійської, що не змогла стримати сліз.

Королева, як ми вже казали, була напрочуд вродлива.

Отож делікатність такого доручення ні в кого не могла викликати сумніву, хоч король, знетямлений ревнющами до герцога Бекінгема, нікого іншого до неї вже не ревнував.

Безперечно, канцлер Сег'є волів би цієї миті вхопитися за мотузку відомого нам дзвону; але, не знайшовши мотузки, він простяг руку до того місця, де, за власним визнанням королеви, вона тримала лист.

Анна Австрійська відступила на крок і смертельно зблідла; мало не поточившись їй спершись лівою рукою на стіл, що стояв позаду неї, вона правою витягла з-за корсажа листа і віддала його канцлерові.

— Візьміть цього листа, добродію! — вигукнула королева голосом, що тремтів од хвилювання.— Візьміть його і звільніть мене від вашої огидної присутності.

Канцлер, який також не міг угамувати цілком зрозумілого хвилювання, взяв листа і, вклонившись до землі, вийшов.

Тільки-но двері за ним зачинились, як королева майже непритомна впала на руки своїх дам.

Навіть не розгорнувши листа, канцлер одніс його королю. Той узяв листа непевною рукою, не зміг знайти адресу, сплотнів, поволі розгорнув аркуш і, зрозумівши з перших слів, що лист адресований іспанському королю, квапливо став його читати.

Це був розгорнутий план нападу на кардинала. Королева просила свого брата й австрійського імератора⁷⁵, які були дуже невдоволені з політики Рішельє, що повсякчас намагався принизити австрійський королівський дім, пригрозити Франції війною й умовою миру виставити вимогу скинути кардинала; про кохання в цьому листі не було й мови.

Король одразу повеселішав і спитав, чи не поїхав кардинал з Лувру. Йому доповіли, що його високопреосвященство чекає наказів його величності в робочому кабінеті.

Король негайно пішов до кардинала.

— Уявіть собі, герцогу,— сказав Людовік XIII,— ви таки мали слухність, а я помилявся; це й справді інтрига суто політичного характеру, і про кохання в цьому листі навіть не згадується. Навпаки, в ньому дуже часто згадується ви.

Кардинал узяв листа й уважно прочитав його; потім прочитав іще раз.

— Що ж, ваша величносте! — сказав він. — Ви самі бачите, до чого доходять мої вороги: вам погрожують двома війнами, аби тільки ви позбулися мене. На вашому місці, ваша величносте, я й справді поступився б перед такою нездоланною наполегливістю, а я буду незмірно щасливий, коли піду від справ.

— Що ви хочете цим сказати, герцогу?

— Я хочу сказати, ваша величносте, що моє здоров'я підупадає від цієї виснажливої боротьби й безнастанної роботи. Я хочу сказати, що, мабуть, не зможу витримати гягара облоги Ла-Рошелі, і краще буде, коли ви призначите гуди пана де Конде ⁷⁶, пана де Бессомп'єра або ще кого з-поміж тих доблесних людей, котрі добре знаються на військовій справі, а не мене, служителя церкви, якому не дозволяють віддатися його покликанню, а змушують займатися справами, до яких у нього немає ніякого хисту. Це принесе щастя вашій сім'ї і, безперечно, піднесе ще більше вашу славу за кордоном.

— Я вас розумію, пане герцог, — відповів король. — Будьте певні, всі, кого згадано в цьому листі, дістануть заслужену кару, королева так само.

— Що ви таке кажете, ваша величносте? Боронь Боже, щоб через мене королеві довелося зазнати бодай найменших прикростей! Королева здавна вважає мене своїм ворогом, хоч ваша величність самі можете засвідчити, як палко я завжди заступаюсь за неї навіть перед вами. О, якби йшлося про зраду честі вашої величності, це була б інша річ; я б перший тоді сказав: «Немає пощади, королю, немає пощади винуватиці!» На щастя, про це не може бути й мови, і ваша величність самі в цьому ще раз пересвідчилися.

— Авжеж, пане кардинал, — мовив король, — як завжди, ваша правда; проте королева однаково заслуговує на осуд.

— Ви самі, ваша величносте, накликали на себе її гнів; цілком природно, що вона розсердилась на вас: ваша величність надто суворо поставилися до неї.

— Так я завжди ставитимусь до своїх і до ваших ворогів, хоч би яке високе становище вони посідали і хоч би на яку велику небезпеку я наражався через цю суворість.

— Королева ненавидить мене, але не вас, ваша величносте; навпаки, вам вона віддана, покірлива, бездоганна дружина, тож дозвольте мені заступитися за неї перед вашою величністю.

— Нехай же вона упокориться, нехай знайде привід для примирення.

— Навпаки, ваша величносте, подайте приклад; ви перший образили її, заїдозривши у зраді.

— Я маю шукати привід? — вигукнув король. — Ніколи!

— Ваша величносте, благаю вас!

— До того ж як його знайти?

— Зробіть їй щось приємне.

— Що саме?

— Влаштуйте бал; адже ви знаєте, як любить королева танцювати. Запевнюю вас — її гнів не встоїть перед таким виявом уваги.

— Пане кардинал, ви добре знаєте, що я не прихильник усіх цих світських розваг.

— Але, знаючи, з якою відразою ви ставитеся до них, королева тільки ще більше дякуватиме вам за чулість; крім того, вона матиме щасливу нагоду надіти чудові діамантові підвіски, які ви їй подарували до дня народження і з якими вона ще ніде не показувалась.

— Побачимо, пане кардинал, побачимо, — сказав король, радий з того, що королева винна в злочині, який мало його обходив, і зовсім не винна в тому, чого він найдужче боявся, і тому вже ладен помиритися. — Побачимо, але, присягаюся честю, ви надто поблажливі.

— Ваша величносте, — відповів кардинал, — лишіть суворість міністрам, бо чеснотою королів завжди була поблажливість; будьте ж, як завжди, поблажливі, і ви переконаєтесь: це піде на користь.

Почувши, як годинник пробив одинадцятьу ночі, кардинал низько вклонився й попросив дозволу залишити короля. На прощання він знову порадив його величності помиритися з королевою.

Анна Австрійська після того, як у неї відібрали листа, чекала докорів. Як же вона здивувалася, помітивши наступного дня, що король робить спроби примиритися. Спершу вона вирішила не помічати його домагань, — гідність жінки і гідність королеви були в ній так глибоко ображені, що вона не могла зразу забути цього; але, піддавшись умовлянням придворних дам, вона зрештою вдала, ніби потроху забуває про те, що сталося. Король скористався з цієї переміни й сказав, що найближчим часом хоче влаштувати великий бал.

Нещасна Анна Австрійська так рідко бувала на святах, що коли вона почула про бал, то, як і передбачав Рішельє,

від її образи не лишилося й сліду — якщо не в серці, то принаймні на обличчі. Вона спитала, на який день призначено свято, але король відповів, що про це ще треба буде порадитися з кардиналом.

І справді, він щодня питав кардинала, на коли ж нарешті призначити бал, та Рішельє щоразу знаходив привід, аби ухилитися від чіткої відповіді.

Так минув тиждень.

На восьмий день кардинал дістав листа з Лондона, в якому було всього кілька рядків:

«Вони в мене. Але я не можу виїхати з Лондона через брак грошей. Вишліть п'ятсот пістолів, і за чотири або п'ять днів після того, як я їх одержу, чекайте мене в Парижі».

Того ж дня король знову спитав у кардинала про бал.

Рішельє полічив на пальцях і замислився:

«Вона пише, що зможе приїхати через чотири або п'ять днів після того, як одержить гроші; потрібно ще чотири або п'ять днів, щоб гроші дійшли до Лондона, і стільки ж, щоб вона повернулася до Парижа; це становить десять діб; крім того, слід врахувати супротивний вітер, різні несподіванки; значить, усього вийде дванадцять діб».

— То як, пане герцог,— спитав король,— ви розраховали?

— Авжеж, ваша величносте: сьогодні ми маємо двадцять вересня; міські старшини влаштовують третього жовтня свято. Все складається якнайкраще: нікому й на думку не спаде, що ви запобігаєте перед королевою.

По хвилині кардинал додав:

— До речі, ваша величносте, не забудьте напередодні свята нагадати королеві, що вам дуже хотілося б подивитись чи личать їй діамантові підвіски.

XVII

ПОДРУЖЖЯ БОНАСЬЄ

Це вже вдруге кардинал згадував у розмові з королем про діамантові підвіски. Людовіка XIII здивувала така наполегливість, і він подумав, що за цією порадою криється якась таємниця.

Не раз і не двічі він бував прикро вражений тим, що кардинал, маючи чудових шпигунів, хоч вони, звичайно, аж ніяк не досягали досконалості шпигунів сучасних, був

обізнаніший у сімейних справах короля, ніж він сам. Тому Людовік XIII сподівався вивідати в розмові з Анною Австрійською щось нове і, прийшовши до кардинала, викласти йому ці — може, відомі, а може, й невідомі його високопреосвященству — таємниці, аби в такий спосіб будь-що піднести свій престиж в очах міністра.

Отож король пішов до королеви і, за своєю звичкою, почав розмову з погроз її прибічникам. Анна Австрійська мовчки схилила голову, сподіваючись, що зрештою словесна злива вщухне. Але не цього хотів Людовік XIII. Людовік XIII хотів суперечки, щоб дізнатися з неї бодай про якісь деталі. Король був певен: у кардинала є свій прихований замір, і він готує одну з тих страхітливих несподіванок, на які його високопреосвященство завжди був неперевершений майстер. Своїми неугавними погрозами король нарешті досяг мети.

— Ваша величносте,— вигукнула Анна Австрійська, змучена його непевними натяками,— ви не говорите того, що у вас на серці. Що я вчинила? Чим завинила? Не можу повірити, аби цю повинь погроз викликав мій лист до брата.

Вражений таким прямим запитанням, король не знав, що відповісти. Він подумав, що настала нагода попросити королеву про те, про що він мав нагадати тільки напередодні свята.

— Ваша величносте,— поважно мовив король,— дуже скоро в ратуші відбудеться бал; я хочу, щоб ви, з поваги до наших шановних старшин, з'явилися на балі в парадному вбранні й неодмінно з діамантовими підвісками, які я вам подарував до дня народження. Ось моя відповідь.

Відповідь була жахлива. Анна Австрійська вирішила, що король знає все і що це кардинал, скориставшись з потайності його вдачі, ще тиждень тому порадив йому не розкривати карт. Королева зблідла, сперлася на невеличкий столик своєю прекрасною рукою, яка здавалась у цю мить виліпленою з воску, і, не в силі вимовити й слова, дивилася на короля переляканими очима.

— Ви зрозуміли мене, ваша величносте? — спитав король, тішачись її замішанням, хоча й не здогадуючись про причину.— Ви зрозуміли мене?

— Так, ваша величносте, зрозуміла,— прошепотіла королева.

— Ви прийдете на бал?

— Так.

— З діамантовими підвісками?

— Так.

Королева зблідла ще дужче; король помітив це й не зміг стримати радості від її скрути.

— Отже, справу вирішено,— мовив він з тією холодною жорстокістю, яка являла одну з найгірших прикмет його вдачі.— Це, власне, все, що я хотів вам сказати.

— На який саме день призначено бал? — спитала Анна Австрійська.

З голосу королеви, який скидався на голос тяжко хворої людини, Людовік XIII інстинктивно відчув, що не повинен відповідати на її запитання.

— Дуже скоро, ваша величносте,— сказав він.— На жаль, я не пригадую точної дати, але я обов'язково спитаю про це в кардинала.

— То це кардинал порадив вам влаштувати свято? — вигукнула королева.

— Так, ваша величносте,— збентежено відповів король.— Але чому ви про це питаєте?

— І це він порадив вам сказати, щоб я наділа діамантові підвіски?

— Тобто, ваша величносте...

— Це він, ваша величносте, це він!

— А хіба неоднаково — він чи я? Може, ви вважаєте це прохання злочинним?

— Ні, королю.

— Отже, ви будете на святі?

— Так, ваша величносте.

— Чудово,— сказав король, повертаючись до дверей.— Сподіваюсь, ви дотримаєте свого слова.

Королева зробила реверанс — не стільки додержуючись етикету, як через те, що в неї підгиналися коліна.

Дуже задоволений, король вийшов.

— Я загинула! — прошепотіла королева.— Загинула, бо кардинал знає все; це він нацьковує на мене короля, який іще не знає нічого, але незабаром довідається про все. Я загинула! Боже мій! Боже!

Вона впала на коліна і, затуливши обличчя тремтячими руками, почала молитися.

Становище й справді було жахливе. Бекінгем повернувся до Лондона, пані де Шеврез була в Турі. Знаючи, що за нею стежать пильніше, ніж будь-коли, королева не мала сумніву, що зраджує її одна з придворних дам, але не знала, котра саме. Ля Порт не міг залишити Лувру; їй не було кому довіритись у цілому світі.

Згадавши про свою самотність і подумавши, яке лихо чигає на неї, королева заридала.

— Чи не можу я чимось зарадити вашій величності? — зненацька пролунав ніжний і співчутливий голос.

Королева рвучко обернулася; годі було помилитися, почувши цей голос: так міг говорити тільки друг.

Справді, біля дверей, що вели до покоїв королеви, стояла чарівна пані Бонасьє. Вона складала сукні й білизну в гардеробній; коли з'явився король, молода жінка не встигла вийти, тож усе чула.

Від несподіванки королева голосно скрикнула: розгубившись, вона не одразу впізнала кастеляншу, яку їй рекомендував Ля Порт.

— Не бійтесь, ваша величносте! — вигукнула пані Бонасьє, простягаючи до королеви руки й не в силі стримати сліз співчуття.— Я віддана вашій величності душею і тілом, і хоч яка відстань лежить між нами, хоч яке нікчемне моє звання, мені здається, що я знайшла спосіб допомогти вашій величності в біді.

— Ви! О небо! Ви! — прошепотіла королева.— Стривайте, гляньте мені в очі. Мене оточують зрадники; чи можу я вам довіритись?

— О ваша величносте,— вигукнула молода жінка, падаючи на коліна,— душею присягаюся: я ладна вмерти за свою королеву.

Щирості цих слів, що вихопилися з самої глибини серця, не можна було не повірити.

— Так,— повела далі пані Бонасьє,— так, тут є зрадники; але клянуся святою Дівою Марією: немає більш відданої вам людини, ніж я. Підвіски, про які питав король, ви віддали герцогові Бекінгему, адже так? Вони були в скриньці з рожевого дерева, яку він забрав з собою? Чи я помиляюсь? Чи не про те мова?

— О Боже, Боже! — простогнала королева, в якої зуби цокотіли від страху.

— Так от,— мовила пані Бонасьє,— ці підвіски треба забрати назад.

— Авжеж, треба забрати! — вигукнула королева.— Але як це зробити?

— Треба, щоб хтось поїхав до герцога.

— Але хто? Хто?.. Кому можна довіритись?

— Довіртеся мені, ваша величносте; зробіть мені таку честь, моя королево, і я знайду гінця.

— Але ж доведеться написати листа!

— Так. Це необхідно. Два слова, написані рукою вашої величності, і ваша особиста печатка.

— Але ці два слова — мій вирок, моє розлучення, моє заслання...

— Так, якщо вони потраплять до безчесних рук! Проте я ручуся: ваш лист передадуть за адресою.

— О Боже! Тож я мушу довірити вам своє життя, свою честь, своє ім'я!

— Так, ваша величносте, довіртеся мені, і я вас врятую!

— Як? Поясніть мені принаймні.

— Мого чоловіка днів зо два — зо три тому випустили з в'язниці; я ще навіть не бачилася з ним. Це добра й гідна людина, яка не має ні до кого ні ненависті, ні любові. Він зробить усе, що я йому звелю: поїде, не знаючи, що везе з собою, і передасть листа вашої величності, не знаючи, що його написали ви, за вказаною адресою.

Не в силі стримати почуттів, королева схопила обидві руки молодій жінки й глянула на неї так пильно, наче хотіла прочитати все, що таїлося в її серці; побачивши в прекрасних очах пані Бонасьє щирість і співчуття, вона ніжно поцілувала її.

— Зроби це, — вигукнула королева, — і ти врятуєш моє життя, врятуєш мою честь!

— О, не перебільшуйте послуги, яку я маю щастя зробити вам. Мені нема чого рятувати вашу величність — адже ви просто жертва підступної змови.

— Це правда, моя дитино, — сказала королева, — ти не помиляєшся.

— Дайте ж мені цього листа, ваша величносте, не можна гаяти часу.

Королева підбігла до маленького столика, на якому стояла чорнильниця й лежали папір та пера. Вона написала два рядки, запечатала листа своєю печаткою й віддала пані Бонасьє.

— Проте, — мовила королева, — ми забули про одну дуже важливу річ.

— Про яку?

— Про гроші.

Пані Бонасьє зашарілася.

— Атож, — відповіла вона. — Мушу признатися вашій величності, що в мого чоловіка...

— Що в твого чоловіка немає грошей, хочеш ти сказати?

— Ні, гроші в нього є, але він дуже скупий, і це його

головна вада. А втім, хай ваша величність не хвилюється, ми знайдемо спосіб...

— Річ у тім, що в мене теж зовсім немає грошей,— призналася королева. (Тих, хто прочитає спогади пані де Моттвіль⁷⁷, ця відповідь не здивує).— Але стривай.

Анна Австрійська підійшла до своєї скриньки.

— Слухай,— сказала вона,— ось перстень. Мені казали, йому немає ціни; це подарунок мого брата, іспанського короля, отже, він належить особисто мені і я можу розпоряджатися ним, як сама схочу. Візьми цей перстень, продай його — і хай твій чоловік рушає в дорогу.

— За годину ваш наказ буде виконано.

— Ось адреса,— додала королева так тихо, що її ледве можна було розчути: — мілордові герцогові Бекінгему, Лондон.

— Лист передадуть йому у власні руки.

— Великодушна дитино! — вигукнула Анна Австрійська.

Пані Бонасьє поцілувала королеві руку, сховала листа за корсаж і, як пташка, випурхнула з кімнати.

За десять хвилин молода жінка була вже вдома. Як вона й сказала королеві, пані Бонасьє не бачила свого чоловіка, відколи його випустили з Бастилії, тож і не знала про зміну в його почуттях до кардинала. Ця зміна стала особливо помітною після двох чи трьох відвідин графа де Рошфора, який, ставши найкращим другом Бонасьє, без особливих зусиль зумів переконати галантерейника, що викрадення його дружини було тільки заходом політичної обачності.

Молода жінка застала пана Бонасьє самого: бідолаха робив лад у квартирі, де майже всі меблі були поламані, а шафи порожні, і думав, що правосуддя таки напевно не належить до тих трьох речей, про які цар Соломон сказав, ніби вони не залишають після себе й сліду⁷⁸. Що ж до служниці — вона втекла відразу після арешту хазяїна. Бідолашна дівчина так перелякалася, що пройшла не зупиняючись од Парижа аж до своєї рідної Бургундії.

Опинившись удома, шановний галантерейник негайно повідомив дружину про своє щасливе повернення, і пані Бонасьє, привітавши його, передала, що скористається з першої ж вільної хвилини, щоб побачитися з ним.

Цієї хвилини довелося чекати аж п'ять днів. За інших обставин це здавалося б панові Бонасьє надто довгим строком; проте розмова з кардиналом і відвідини Рошфора давали йому багату поживу для роздумів, а, як відомо, саме за роздумами найшвидше минає час.

До того ж думки Бонасьє були якнайутішніші. Рошфор називав його своїм другом, своїм любим Бонасьє і раз у раз повторював, що кардинал дуже високої думки про нього. Галантерейник уже бачив себе на шляху до щастя й багатства.

Пані Бонасьє за цей час теж багато думала, але треба признатися, що її думки аж ніяк не були честолюбні; у своїх мріях вона мимоволі зверталася до гарного й сміливого юнака, очевидно, палко закоханого в неї. Одружившись у вісімнадцять років з паном Бонасьє й опинившись в оточенні чоловікових приятелів, зовсім не здатних викликати почуття в молодій жінки з серцем вразливішим, ніж у більшості людей її стану, пані Бонасьє лишалася байдужою до звичайних зальотів. Але дворянське звання, особливо в ті роки, справляло неабияке враження на городян, а д'Артаньян був дворянин; до того ж він носив форму гвардійця, яка, після форми мушкетера, мала найбільший успіх у дам. Він був, повторюємо, гарний, молодий і заповзятливий; він говорив про свої почуття з палкістю юнака, який широко прагне завоювати серце коханої жінки. Усього цього було досить, щоб порушити душевну рівновагу городянки у двадцять три роки — а пані Бонасьє саме досягла цієї щасливої пори життя.

Отож коли пан та пані Бонасьє побачились — а не бачилися вони цілий тиждень, протягом якого сталися досить-таки важливі події, — і він, і вона думали про своє. А втім, пан Бонасьє пішов назустріч дружині, розкривши обійми й не приховуючи щирої радості.

Пані Бонасьє підставила чоло для поцілунку.

— Нам треба поговорити, — мовила вона.

— Про що? — здивовано спитав Бонасьє.

— Я маю сказати вам щось дуже важливе.

— Я теж маю спитати у вас про досить серйозні речі. Поясніть мені, будь ласка, чому вас викрали.

— Не про це зараз мова, — відповіла пані Бонасьє.

— А про що ж мова? Про моє ув'язнення?

— Я дізналася про нього того самого дня; але ж ви не були винні ні в якому злочині, не брали участі ні в якій інтризі, не знали, зрештою, нічого такого, що могло б скомпрометувати вас або когось іншого, і я не надала цій події особливого значення.

— Вам легко так говорити, пані! — вигукнув Бонасьє, вражений її байдужістю. — Та чи знаєте ви, що я цілу добу просидів у Бастілії?

— Доба минає швидко... Облишмо розмови про ув'язнення й повернімось до того, що привело мене до вас.

— Як це — що привело вас до мене? Хіба ви не хотіли побачити чоловіка, з яким вас розлучили на цілий тиждень? — ображено спитав галантерейник.

— Звичайно, перш за все — це; але, крім того, й інше.

— Кажіть!

— Одна надзвичайно важлива справа, від якої, можливо, залежить уся наша майбутня доля.

— Наша доля дуже змінилася за той час, що я не бачив вас, пані Бонасьє, і мене анітрохи не здивує, якщо за кілька місяців нам почнуть заздрити.

— Авжеж, особливо коли ви зробите те, що я вам накажу.

— Мені?

— Так, вам. Треба зробити одну добру, святу справу; водночас можна буде заробити добрі гроші.

Пані Бонасьє знала: згадкою про гроші вона влучить в самісіньке серце свого чоловіка.

Та хоч би хто то був — навіть галантерейник, — поговоривши десять хвилин з кардиналом Рішельє, він уже ставав зовсім іншою людиною.

— Заробити добрі гроші? — перепитав Бонасьє, закопивши губу.

— Так, добрі гроші.

— Скільки приблизно?

— Може, й тисячу пістолів.

— Отже те, про що ви хочете мене попросити, дуже важливе?

— Так.

— Що ж треба зробити?

— Ви негайно вирушите в путь; я дам вам листа, якого ви мусите берегти як зіницю ока й передати у власні руки тому, кому його адресовано.

— Куди я маю їхати?

— До Лондона.

— Я? До Лондона?! Та ви жартуєте! Я не маю ніяких справ у Лондоні.

— Але іншим треба, щоб ви туди поїхали.

— Хто ці інші? Попереджаю: я нічого більше не робитиму наосліп, тож мені не тільки бажано знати, чим ризикую сам, а й заради кого маю наражатися на небезпеку.

— Вельможна особа виряджає вас у подорож і така ж

вельможна особа чекає на вас у себе: нагорода перевершить усі ваші сподівання. Це все, що я можу вам пообіцяти.

— Знову інтриги! Безнастанні інтриги! Даруйте, але тепер мене не обдуриш, пан кардинал мені багато чого пояснив.

— Кардинал! — вигукнула пані Бонасьє.— Ви бачилися з кардиналом?

— Він сам запросив мене до себе,— гордо відповів галантерейник.

— І ви пішли до нього, необачний?

— Мушу зауважити, що в мене не було вибору — йти або не йти: мене вели двоє охоронців. Мушу також додати, що, оскільки я тоді ще не був знайомий з його високопреосвященством, то, якби мені дозволили відмовитись од цих відвідин, я залюбки б це зробив.

— Отже, він погано повівся з вами? Погрожував вам?

— Він подав мені руку й назвав своїм другом. Своім другом! Ви чуєте, пані? Я — друг великого кардинала!

— Великого кардинала?

— Чи не хочете ви поставити під сумнів його титул?

— Я нічого не ставлю під сумнів, я лише кажу, що прихильність міністра — річ вельми химерна і що тільки божевільний наважиться зв'язати свою долю з міністром; є влада, що стоїть набагато вище за його силу, влада, що спирається не на примху людини або на збіг обставин; саме такій владі ми мусимо служити.

— Мені дуже прикро, пані, але я не знаю іншої влади, крім влади великої людини, якій я маю честь служити.

— Ви служите кардиналові?

— Так, пані, і, як його слуга, я не дозволю, щоб ви вплутувались у змови проти безпеки держави і щоб ви, саме ви допомагали інтригам жінки, яка є ворогом французів, бо серцем належить Іспанії. На щастя, в нас є великий кардинал, чиє невсипуще око бачить усе, зазирає в самісінькі серця.

Бонасьє повторив слова графа де Рошфора. Бідолашна жінка, яка сподівалася на допомогу чоловіка й поручилася за нього перед королевою, затремтіла від передчуття небезпеки, що її мало не накликало на себе, і від усвідомлення власної безпорадності. А втім, знаючи, що скнарість — найбільша вада пана Бонасьє, вона сподівалася все-таки підкорити його своїй волі.

— То ви кардиналіст, пане! — вигукнула вона.— Ви слу-

жите тим, хто знущається з вашої дружини й зневажає вашу королеву?

— Інтереси однієї людини — ніщо в порівнянні з загальним благом. Я за тих, хто рятує державу,— урочисто проказав Бонасьє.

Це теж були слова графа де Рошфора, що їх Бонасьє запам'ятав і визнав за доцільне повторити.

— Та чи знаєте ви, що́ таке держава, про яку говорите? — спитала пані Бонасьє, знизавши плечима.— Будьте краще простим та щирим городянином і станьте прибічником тих, хто вам добре заплатить.

— Ну,— пробурмотів Бонасьє, ляскаючи по туго набитому гаману, який задзвенів срібним дзвоном,— а що ви скажете на це, пані моралістка?

— Звідки ці гроші?

— Ви не здогадуєтесь?

— Від кардинала?

— Від нього і від мого друга графа де Рошфора.

— Від графа де Рошфора? Але ж саме він мене викрав!

— Цілком можливо, пані.

— І ви берете від нього гроші?

— Чи не казали ви самі, що ваше викрадення мало причину суто політичну?

— Так; але його метою було примусити мене зрадити мою володарку, під тортурами вирвати в мене визнання, які загрожували б честі, а можливо, й життю моєї королеви.

— Пані,— зауважив Бонасьє,— ваша королева — підступна іспанка; все, що робить кардинал, чиниться по праву.

— Пане,— сказала молода жінка,— я знала, що ви боягуз, скнара і дурень, але не знала, що ви ще й негідник!

— Пані,— промимрив Бонасьє, який ще ніколи не бачив дружину в такому гніві й злякався сімейного скандалу,— пані, що ви таке кажете?

— Я кажу, що ви негідник! — вела далі пані Бонасьє, побачивши, що знов бере гору над чоловіком.— Де ж пак — ви захопилися політикою та ще й стали прибічником кардинала! Ви душею і тілом продалися чортові за гроші!

— Не чортові, а кардиналу.

— То байдуже! — вигукнула молода жінка.— Хто каже «Рішельє», той каже «сатана».

— Замовкніть, пані, замовкніть, нас можуть почути!

— Авжеж! І мені буде соромно за вашу нищість.

— Чого ви, власне, вимагаєте? Скажіть по щирості!

— Я вже сказала: ви маєте зараз же вирушити в путь і чесно виконати моє доручення, після чого я згодна все забути й пробачити вашу провину; більш того,— додала вона, простягаючи чоловікові руку,— я знову поверну вам свою дружбу.

Бонасьє був боягузом і скнарою; але він кохав дружину; її слова розчулили його. П'ятдесятирічному чоловікові важко довго гніватися на дружину, якій ледве минуло двадцять три роки. Пані Бонасьє зрозуміла, що він вагається.

— Яке буде ваше рішення? — спитала вона.

— Але ж, моя люба, подумайте самі, чого ви вимагаєте від мене! Лондон далеко, дуже далеко від Парижа, до того ж це доручення може бути й небезпечно.

— А ви зумійте уникнути небезпеки!

— Повірте, пані Бонасьє,— сказав галантерейник,— повірте, я не можу погодитися: інтриги мене лякають. Я побував у Бастілії! Бр-р-р! Який це жах — Бастілія! Досить згадати про неї — і мороз проймає мене до кісток. Мені погрожували тортурами. Чи знаєте ви, що таке тортури? Дерев'яні клинці заганяють між пальці ноги, аж поки тріснуть кістки! Повірте, я не можу поїхати... А втім, хай йому чорт, чому б вам самій цього не зробити? Бо й справді, мені починає здаватися, що досі я взагалі помилявся в вас. Тепер я певен: ви народилися, щоб бути мужчиною, до того ж — найвідчайдушнішим!

— А ви... ви — баба, нікчемна баба, дурна й тупа! Ага! Ви злякалися! Гаразд! Якщо відмовляється виконати моє доручення, я накажу вас арештувати ім'ям королеви, і вас кинуть до тієї самої Бастілії, якої ви так боїтеся.

Бонасьє знову глибоко замислився; він намагався зметикувати, з якого боку йому загрожує більша небезпека — з боку кардинала, чи з боку королеви. Гнів кардинала видався йому куди страшнішим.

— Ви накажете арештувати мене ім'ям королеви,— мовив він нарешті,— а я пошлюся на його високопреосвященство.

Тільки тепер пані Бонасьє збагнула, як далеко вона зайшла, і перелякалась. Вона з жахом вдивлялася в це тупе обличчя, на якому не можна було прочитати нічого — хіба що затятість одурілого від страху телепня.

— Що ж, ви, може, й маєте слухність,— сказала вона.— Чоловіки взагалі краще розуміються на політиці; а що ж казати про вас, пане Бонасьє, коли вже вам пощастило розмовляти з кардиналом!.. І все-таки мені дуже прикро,—

додала вона,— що мій чоловік, на прихильність якого я, здавалося, завжди могла розраховувати, не схотів задовольнити моєї примхи.

— Ваші примхи, либонь, надто далеко вас заведуть,— переможно глянувши на дружину, мовив Бонасьє.— Я їх боюсь.

— І тому я відмовляюся від них,— сказала молода жінка, зітхнувши.— Ну, годі про це.

— Якби ви хоч пояснили, що я мушу робити в Лондоні,— озвався після короткої мовчанки Бонасьє, надто пізно згадавши, що Рошфор наказав йому вивідувати в дружини всі її таємниці.

— Вам це знати ні до чого,— відповіла молода жінка, не довіряючи більше чоловікові.— Йшлося про звичайну дрібничку, про яку іноді мріє жінка: про крам, на якому можна було б добре заробити.

Та що більше затаювалася пані Бонасьє, то більше її чоловік переконувався: таємниця, в якій вона не хотіла йому признатися, дуже важлива. І він надумав негайно побігти до графа де Рошфора та повідомити його, що королева шукає гінця для поїздки в Лондон.

— Пробачте, люба пані Бонасьє, але я мушу вас залишити,— сказав галантерейник.— Не знаючи, що ви сьогодні прийдете додому, я призначив побачення одному своєму приятелю; я затримаюсь у нього ненадовго, і якщо ви зачекаєте якусь хвилинку, то я, поговоривши з приятелем, повернуся й відведу вас до Лувру, бо вже сутеніє.

— Дякую вам, пане,— відповіла пані Бонасьє.— Ви не такі хоробрі, щоб стати мені в пригоді; я піду до Лувру сама.

— Як вам буде завгодно, пані Бонасьє,— мовив колишній галантерейник.— Чи скоро я побачу вас знову?

— Певно, що скоро; наступного тижня в мене має бути менше роботи, і я скористаюся з цього, щоб зробити лад у нашому господарстві, яке, з усього видно, добряче занепало.

— Гаразд; я чекатиму на вас. Ви на мене не сердитесь?

— Я? Анітрішечки.

— Отже, до скорого побачення?

— До скорого побачення.

Бонасьє поцілував дружину руку й хутко вийшов.

— От тобі й маєш,— мовила пані Бонасьє, коли двері за чоловіком зачинилися і вона залишилася сама.— Тільки й бракувало, щоб цей дурень став кардиналістом! Але ж

я ручилася королеві, обіцяла моїй бідолашній володарці... О Боже, Боже! Вона матиме мене за одну з тих тварюк, якими кишить палац і яких спеціально тримають біля королеви, щоб вони стежили за нею! О пане Бонасьє! Я ніколи палко вас не кохала; тепер усе стало куди гірше: я ненавиджу вас! І обіцяю поквитатися з вами!

Не встигла пані Бонасьє вимовити ці слова, як стукіт, що долинув згори, змусив її підвести голову.

— Люба пані Бонасьє! — почула вона з-над стелі чийсь голос. — Відчиніть дверцята на сходах, і я зараз зійду до вас.

ХVIII

КОХАНЕЦЬ І ЧОЛОВІК

— Так от, пані, — сказав д'Артаньян, входячи у двері, які відчинила молода жінка, — дозвольте вам сказати: у вас не чоловік, а нікчема.

— Ви чули нашу розмову? — спитала пані Бонасьє, схвильовано глянувши на д'Артаньяна.

— Від першого до останнього слова.

— Яким же то чином, Боже мій?

— Тим самим, яким мені пощастило почути ще одну, жвавішу вашу розмову із шпигунами кардинала.

— Що ж ви зрозуміли з неї?

— Тисячу речей: по-перше, що ваш чоловік, на щастя, телепень; далі — що ви опинилися в скруті, з чого я дуже радію, бо це дає мені змогу запропонувати вам свої послуги, і Богом клянуся: я для вас ладен кинутись у вогонь; нарешті — що королеві потрібна чесна, розумна й віддана людина, яка б у її справі поїхала до Лондона. У мене є принаймні дві з цих якостей, і тому я пропоную вам свою допомогу.

Пані Бонасьє не відповіла, але серце її закалатало й потаємна надія заблищала в очах.

— А що мені буде заporукою, — спитала вона нарешті, — коли я довірю вам цю місію?

— Моє кохання до вас. Тож наказуйте, повелителько: що я маю робити?

— Боже мій, Боже мій, — прошепотіла молода жінка, — чи можу я довірити вам цю таємницю, добродію? Адже ви такий іще молодий!

— Я бачу — хтось мусить ручитися за мене.

— Так, це мене дуже заспокоїло б.

— Ви знаєте Атоса?

— Ні.

— Портоса?

— Ні.

— Арамиса?

— Ні. Хто це?

— Мушкетери його величності. А чи знаєте ви їхнього капітана, пана де Тревіля?

— Авжеж, цього добродія я знаю, правда, не особисто, а з розмов, які не раз чула в покоях королеви, де про нього говорили як про шляхетного й чесного дворянина.

— Сподіваюся, ви не вірите в можливість його зради на догоду кардиналові?

— О, звичайно, ні!

— Тоді звірте йому вашу таємницю й спитайте, чи можна втаємничити в цю справу мене, хоч яка б важлива, безцінна й небезпечна вона була.

— Але це не моя таємниця, й тому я не маю права розкривати її вам.

— Хоч і збиралися довірити її панові Бонасьє,— ображено сказав д'Артаньян.

— Як довіряють листа дуплу дерева, крилу голуба, нашійнику собаки.

— Але ж ви бачите, як я вас кохаю!

— Авжеж, ви про це говорите.

— Я чесний!

— Я вірю в це.

— Я хоробрий!

— О, в цьому я певна.

— Тоді випробуйте мене.

Все ще вагаючись, пані Бонасьє глянула на юнака. Але в очах д'Артаньяна палав такий вогонь, а в словах його бриніла така щира переконаність, що молода жінка відчула непереможне бажання довіритися йому. До того ж вона опинилась у такому становищі, коли просто мусила піти на ризик. Надмірна завбачливість, як і надмірна довірливість, могли однаково погубити королеву. А ще, признаємось, її змусили заговорити ті почуття, які цей юнак мимоволі заронив у її серце.

— Отже,— сказала пані Бонасьє,— я здаюся на ваші запевнення й довіряюсь вам. Але присягаюся ім'ям Бога, який нас чує: коли ви зрадите нас, то, хай навіть вороги

мене й помилують, я накладу на себе руки, і ви будете в цьому винні.

— А я присягаюсь ім'ям Бога,— й собі мовив д'Артаньян,— якщо мене схоплять під час виконання вашого доручення, я радше погоджуся на смерть, ніж скажу або зроблю щось таке, що комусь зашкодить.

Тоді молода жінка розповіла йому все те, частину чого він уже знав із зустрічі під ліхтарем навпроти Самаритянки.

Це було їхнє освідчення в коханні.

Д'Артаньян саяв од гордості та щастя. Таємниця, якою він тепер володів, і жінка, яку він кохав, робили його сильним і впевненим у собі, як ніколи.

— Я їду! — вигукнув він.— Їду негайно!

— Як це — їдете? — спитала пані Бонасьє.— А ваш полк, а командир?

— Присягаюсь душею — через вас я забув про все, люба Констанціє! Справді, мені потрібна відпустка.

— Ще одна перешкода,— сумно прошепотіла пані Бонасьє.

— О, з цією перешкодою,— вигукнув д'Артаньян, поміркуювши хвильку,— я впораюсь легко, можете бути певні!

— Яким чином?

— Увечері піду до пана де Тревіля й попрошу добитися для мене цієї милості в його свояка пана Дезессара.

— А тепер про інше...

— Про що? — запитав д'Артаньян, відчувши, що пані Бонасьє не наважується закінчити думку.

— У вас, можливо, немає грошей?

— «Можливо» тут цілком зайве,— усміхнувшись, відповів д'Артаньян.

— Тоді візьміть цей гаманець,— сказала пані Бонасьє, відчиняючи шафу й виймаючи торбинку, якої півгодини тому так ніжно торкалася рука її чоловіка.

— Гаманець кардинала? — зареготавши, вигукнув д'Артаньян; адже він — читач добре це пам'ятає— розібрав у себе підлогу й чув усю розмову між галантерейником та його дружиною.

— Гаманець кардинала,— відповіла пані Бонасьє.— Як бачите, він досить великий.

— Хай йому чорт! — вигукнув д'Артаньян.— Оце здорово — врятувати королеву за допомогою грошей його високопреосвященства!

— Ви розумний і приємний юнак,— сказала пані Бонасьє.— Повірте, її величність віддячить вам.

— О, я вже стократ винагороджений!— відповів д'Артаньян.— Я кохаю вас, ви дозволяєте мені говорити про це; хіба я міг сподіватися на таке щастя?

— Тихше! — раптом стурбовано мовила пані Бонасьє.

— Що таке?

— На вулиці розмовляють.

— Це голос...

— Мого чоловіка. Так, я впізнаю його.

Д'Артаньян підбіг до дверей і замкнув їх на ключ.

— Він не зайде, поки я звідси не вийду,— сказав юнак.— А коли я вийду, ви йому відчините.

— Але мені теж необхідно піти звідси. Та й як я поясню йому пропажу грошей, коли залишуся тут?

— Авжеж, вам треба вибиратися звідси.

— Вибиратися? Але як? Коли ми вийдемо, він обов'язково побачить нас.

— Тоді треба піднятися до мене.

— Ах! — вигукнула пані Бонасьє.— Ви кажете про це таким тоном, що мені стає страшно.

Сльози забриніли в неї на очах. Д'Артаньян помітив ці сльози і, розчулений, зворушений, упав їй до ніг.

— У мене,— сказав він,— ви будете в безпеці, як у храмі, слово дворянина!

— Ходіте,— мовила молода жінка.— Я ввіряю вам себе, мій друже.

Д'Артаньян обережно прочинив двері, і обоє нечутно, мов тіні, вислизнули на внутрішні сходи, миттю піднялися нагору й опинились у д'Артаньяновій кімнаті.

Тут, для більшої безпеки, юнак насамперед забарикадував двері; потім вони підійшли до вікна й побачили пана Бонасьє, що розмовляв з якимось чоловіком у плащі.

Вгледівши незнайомця, д'Артаньян схопив шпагу й кинувся до дверей.

То був незнайомец із Менга.

— Що ви хочете робити?! — вигукнула пані Бонасьє.— Ви занепастите нас обох!

— Але я поклявся вбити його! — відповів д'Артаньян.

— Ваше життя більше не належить вам. Ім'ям королеви забороняю вам наражатися на будь-які небезпечні пригоди, крім тих, що можуть статися з вами під час подорожі.

— А від себе ви мені нічого не наказуєте?

— Від себе,— відповіла пані Бонасьє схвильовано,— від

себе я можу тільки просити вас. Але послухаймо: здається, вони розмовляють про мене.

Д'Артаньян знову підійшов до вікна й прислухався.

Пан Бонасьє вже відімкнув двері будинку і, пересвідчившись, що в квартирі нікого немає, повернувся до незнайомця.

— Вона пішла,— сказав Бонасьє.— Мабуть, повернулася до Лувру.

— Ви певні,— спитав незнайомиць,— що вона не здогадалася, чому ви втекли з дому?

— Ні,— відповів Бонасьє самовдоволено,— для цього вона надто легковажна.

— А молодий гвардієць удома?

— Навряд; як бачите, віконниці в нього зачинені й кризь щілини не видно світла.

— І все-таки треба пересвідчитись

— Яким чином?

— Постукати до нього.

— Я спитаю в його слуги.

— Йдіть.

Бонасьє зник у під'їзді, пройшов ті самі двері, в які щойно вислизнули втікачі, піднявся по сходах і постукав до д'Артаньяна.

Ніхто не відповів. Портос, для більшого блиску, попросив «позичити» йому Плянше на вечір. Що ж до д'Артаньяна, то він, зрозуміло, не мав найменшого наміру виказувати свою присутність.

Почувши, як Бонасьє зарюкав у двері, змовники затамували подих; серця в них калатали.

— Нагорі нікого немає,— сказав Бонасьє.

— Однаково ходімте краще до вас. Там нам буде спокійніше, ніж на вулиці.

— О Боже! — прошепотіла пані Бонасьє.— Тепер ми нічого не почуємо.

— Навпаки,— відповів д'Артаньян,— нам буде чути ще краще.

Він вийняв три чи чотири паркетини, завдяки чому його кімната перетворилась на подобу діонісієвого вуха⁷⁹, розстелив долі килимок, став на коліна і знаком запропонував пані Бонасьє схилитися над отвором.

— Ви певні, що в нього нікого немає вдома? — спитав незнайомиць.

— Ручуся! — відповів Бонасьє.

— І ви вважаєте, що ваша дружина...

- Повернулася до Лувру.
- Ні з ким, окрім вас, не поговоривши?
- Я цього певен.
- Це дуже важливо знати точно, ви розумієте?
- Отже, відомості, які я вам приніс, мають певну цінність...
- Дуже велику, мій любий Бонасьє, не стану цього приховувати.
- Тож кардинал буде з мене задоволений?
- Безперечно.
- Великий кардинал!
- Ви переконані, що ваша дружина в розмові з вами не називала ніяких імен?
- Здається, ні.
- Вона не згадувала ні пані де Шеврез, ні герцога Бекінгема, ні пані де Верне?
- Ні, вона сказала лише, що хоче вирядити мене до Лондона, аби зробити послугу якійсь високій особі.
- Зрадник! — прошепотіла пані Бонасьє.
- Тихше! — мовив д'Артаньян, узявши руку пані Бонасьє, якої вона не відняла.
- І все-таки, — вів далі незнайомиць у плащі, — ви вчинили дуже нерозумно, не вдавши, що пристаєте на її пропозицію, бо зараз лист був би у нас в руках; держава, якій загрожували вороги, була б урятована, а вас...
- А мене?
- А вас кардинал зробив би дворянином...
- Він сказав вам про це?
- Авжеж, я знаю напевне, що він хотів зробити вам цю несподіванку.
- Не хвилюйтеся, — мовив Бонасьє, — моя дружина нестямно закохана в мене, і тому ще не пізно зробити все до пуття.
- Дурень! — прошепотіла пані Бонасьє.
- Тихше! — повторив д'Артаньян, міцніше стискаючи її руку.
- Як це — не пізно? — спитав незнайомиць у плащі.
- Я піду до Лувру, викличу пані Бонасьє, скажу, що передумав, що все зроблю, як вона захоче, візьму листа й побіжу до кардинала.
- Гаразд! Не гайте часу; незабаром я знову навідаю вас, щоб дізнатися про новини.
- Незнайомиць вийшов.

— Мерзотник! — сказала пані Бонасьє на адресу свого чоловіка.

— Тихше! — знову повторив д'Артаньян, ще дужче стискаючи її руку.

Аж тут думки д'Артаньяна й пані Бонасьє увірвав стріхитливий зойк. Це волав її чоловік, побачивши, що зникла його торбинка з грішми.

— О Боже! — вигукнула пані Бонасьє. — Він сполошить увесь квартал.

Бонасьє кричав довго; проте такі крики лунали в Парижі досить часто, і ніхто не з'явився на вулиці Могильників; до того ж будинок галантерейника з певного часу зажив поганой слави. Бонасьє, збагнувши, що нікого не докличеться, але все одно голосячи, вибіг з дому й подався до вулиці Дюбак, звідки ще довго долинали його зойки.

— А тепер рушайте й ви, — сказала пані Бонасьє, коли її чоловік зник за рогом. — Будьте хоробрим, а надто — завбачливим. Пам'ятайте: віднині ви належите королеві.

— Йї і вам! — вигукнув д'Артаньян. — Будьте певні, моя чарівна Констанціє, я повернусь, заслуживши її подяку; та чи заслужу я ваше кохання?

Молода жінка зашарілася. За кілька хвилин д'Артаньян теж вийшов на вулицю, загорнувшись у широкий плащ, край якого войовничо піднімали піхви довжелезної шпаги.

Пані Бонасьє довго дивилася йому вслід поглядом, яким жінка проводить того, кого ніжно кохає; та коли д'Артаньян зник за рогом вулиці, вона впала на коліна і, здійнявши догори руки, вигукнула:

— О Боже! Захисти королеву, захисти мене!

ХІХ

ПЛАН КАМПАНІЇ

Д'Артаньян швидко подався до пана де Тревілья. Він розумів, що вже за кілька хвилин кардинал знатиме все від клятого незнайомця, який, безперечно, був одним з його агентів; отже, юнак слушно вирішив, що не можна гаяти ані хвилини.

Серце його було сповнене радістю. Д'Артаньянові трапилась нагода здобути водночас і славу, і гроші, до того ж, як першу винагороду, він дістав побачення з жінкою, що її так палко кохав. Цей випадок подарував йому більше щастя, ніж він будь-коли мріяв зазнати.

Пан де Тревіль був у вітальні в звичному колі своїх знатних друзів. Д'Артаньян, якого тут усі мали за близького приятеля хазяїна дому, зайшов просто до кабінету й сказав слугам, що має до капітана дуже важливу розмову.

Не минуло й п'яти хвилин, як з'явився пан де Тревіль. Шановний капітан одразу помітив радісне збудження д'Артаньяна й зрозумів, що в житті юнака сталося щось важливе.

Всю дорогу д'Артаньян вагався, чи довіритися панові де Тревілю, чи тільки попросити в нього свободи дій для виконання секретного доручення. Та пан де Тревіль завжди ставився до нього дуже щиро, до того ж він був так безмежно відданий королю й королеві і так палко ненавидів кардинала, що юнак вирішив розповісти все.

— Ви просили прийняти вас, мій молодий друже? — спитав пан де Тревіль.

— Так, добродію, — відповів д'Артаньян. — І коли ви дізнаєтесь, про яку важливу справу я хочу вам розповісти, то вибачите мені мою настирливість.

— Ну що ж, кажіть, я слухаю вас.

— Ідеться, — мовив д'Артаньян майже пошепки, — не більше й не менше, як про честь, а можливо, й про життя королеви.

— Що? — вигукнув пан де Тревіль, озирнувшись навколо, аби переконатися, що їх ніхто не чує, і знову звернувши погляд на д'Артаньяна.

— Я сказав, добродію, що випадково відкрив таємницю...

— Яку, сподіваюся, ви берегтимете, навіть коли б за неї довелося накласти життям.

— Але я мушу довірити її вам, добродію, бо тільки ви можете зарадити справі, яку мені доручила її величність.

— Ця таємниця — ваша?

— Ні, добродію, це таємниця королеви.

— Її величність просила вас звірити цю таємницю мені?

— Ні, добродію; навпаки, мене просили якнайсуворіше її зберігати.

— Чому ж ви хочете її розкрити?

— Бо, повторюю, без вас я нічого не зроблю і не певен, чи ви погодитесь допомогти мені, коли не знатимете, для чого я прошу вашої ласки.

— Бережіть вашу таємницю, юначе, і скажіть, чого ви хочете.

— Я хотів би, щоб ви домовилися з паном Дезессаром про двотижневу відпустку для мене.

— Коли?
— З цієї ночі.
— Ви виїздите з Парижа?
— Я їду в дуже важливій справі.
— Чи можете ви сказати куди?
— В Лондон.
— Чи зацікавлений хтось у тому, щоб ви не доїхали до місяця призначення?

— Гадаю, кардинал оддав би все на світі, аби тільки зашкодити мені в цьому.

— І ви їдете самі?

— Сам.

— Тоді ви не доїдете навіть до Бонді; повірте слову Тревіля.

— Чому?

— Вас уб'ють.

— Я помру, виконуючи свій обов'язок.

— Але не виконаєте доручення.

— Це правда,— сказав д'Артаньян.

— Послухайте мене,— вів далі Тревіль,— в такі подорожі треба рушати принаймні вчотирьох, щоб до мети доїхав хтось один.

— Авжеж, добродію, ви кажете слушно,— погодився д'Артаньян.— Проте ви добре знаєте Атоса, Портоса й Араміса і знаєте також, що я можу покласти на них.

— Не довіривши їм таємниці, про яку не схотів дізнатись я?

— Ми раз і назавжди заприсяглися сліпо довіряти й зберігати відданість один одному в усьому; до того ж, якщо ви скажете, що певні в мені, вони покладуться на мене так само, як і ви.

— Я можу кожному з них надати відпустку на два тижні: Атосові, в якого ще не загоїлася рана, для поїздки на води у Форж; Портосові та Арамісові — для того, щоб супроводити друга, якого вони не можуть покинути самого в такій скруті. Наказ про відпустку свідчитиме, що подорож відбувається з моєї згоди.

— Дякую вам, добродію, ви дуже добрі.

— Ідїть до них зараз же, треба все владнати до ранку. Стривайте! Сідайте й пишїть клопотання панові Дезессару. Можливо, за вами вже стежать, тож треба, щоб ваш візит до мене, про який шпигуни кардинала, звичайно, донесуть йому, дістав природне пояснення.

Д'Артаньян написав клопотання, і пан де Тревіль пообі-

цяв, що не пізніше другої години ночі всі чотири свідоцтва про відпустку будуть на квартирі в кожного з чотирьох учасників подорожі.

— Надішліть, будь ласка, моє свідоцтво до Атоса,— попросив д'Артаньян.— Я боюся, що вдома на мене чигатиме якась прикра несподіванка.

— Гаразд. До побачення, і щасливої вам дороги!.. Стривайте! — гукнув пан де Тревіль, зупиняючи д'Артаньяна.

Д'Артаньян обернувся.

— У вас є гроші?

Д'Артаньян лягнув себе по кишені, в якій забряжчали монети.

— Цього вистачить? — спитав пан де Тревіль.

— Триста пістолів.

— Чудово! З такими грішми можна рушати хоч на край світу; отож до зустрічі.

Д'Артаньян вклонився панові де Тревілю, і той подав йому руку; юнак потис її з шанобливою вдячністю. З дня приїзду до Парижа молодий гасконець не міг нахвалитися паном де Тревілем — таким шляхетним, чесним і великодушним.

Спершу д'Артаньян навідав Араміса; він не був у свого друга від того пам'ятного вечора, коли стежив за пані Бонасьє. Більше того: останнім часом юнак майже не бачився з ним; коли ж він зустрічав молодого мушкетера випадково, то щоразу помічав на його обличчі тінь глибокої журби і смутку.

Цього вечора Араміс також був похмурий і сумний; д'Артаньян спробував був розпитати, чому він такий зажурений, та Араміс послався на коментар до вісімнадцятої глави блаженного Августина, що його має написати латиною не пізніше наступного тижня, і сказав, що заклопотаний саме цим.

Не встигли друзі обмінятися кількома фразами, як прийшов слуга пана де Тревіля й передав Арамісові великий конверт з печатками.

— Що це? — спитав Араміс.

— Наказ про відпустку, яку ви, добродію, просили в пана де Тревіля,— відповів слуга.

— Я не просив ніякої відпустки.

— Мовчіть і беріть,— обізвався д'Артаньян.— Ось вам, друже, півпістоля за клопоти,— мовив він до слуги.— І перекажіть панові де Тревілю, що пан Араміс щиро дякує за увагу. Можете йти.

Слуга низько вклонився і вийшов.

— Що це означає? — спитав Арамис.

— Зберіть усе, що вам знадобиться для двотижневої подорожі, і йдіть за мною.

— Але я не можу виїхати з Парижа, не дізнавшись принаймні...

Арамис замовк.

— Що сталося з нею, чи не так? — докінчив його думку д'Артаньян.

— З ким? — спитав Арамис.

— З тією жінкою, що була у вас, з хазяйкою вишиваної хусточки.

— Хто вам сказав, що в мене була жінка? — вигукнув Арамис, збліднувши.

— Я бачив її.

— І ви знаєте, хто вона?

— Здогадуюсь.

— Ну, — сказав Арамис, — якщо ви вже стільки знаєте, то чи не відомо вам принаймні, що сталося з цією жінкою?

— Гадаю, вона повернулась до Тура.

— До Тура? Так, це цілком імовірно; схоже на те, що ви її справді знаєте. Але як могла вона вирушити до Тура, не сказавши мені жодного слова?

— Бо вона боялася, щоб її не арештували.

— Чому ж вона не написала мені?

— Боялася вас цим скомпрометувати.

— Д'Артаньяне, ви вертаєте мені життя! — вигукнув Арамис. — Я вважав себе зневаженим, обдуреним. Я був такий щасливий знову побачити її! Я навіть мріяти не смів, що вона ризикуватиме своєю свободою через мене, бо подумайте самі, з якої іншої причини вона могла приїхати до Парижа?

— З тієї самої, з якої ми сьогодні мусимо їхати в Англію.

— Що ж це за причина? — спитав Арамис.

— Коли-небудь ви дізнаєтесь про це, Арамисе; а тим часом я насмілюся взяти приклад із скромності «племінниці богослова».

Згадавши, яку нісенітницю він розповідав колись своїм друзям, Арамис усміхнувся.

— Ну що ж, д'Аратаньяне, коли вона й справді поїхала з Парижа і ви в цьому певні, то мене теж більше нічого тут не затримує. Їдьмо! Ви сказали, що ми рушаємо...

— Передовсім до Атоса, і якщо ви йдете зі мною, то

поспішіть, будь ласка, бо ми вже й так змарнували чимало часу. До речі, попередьте Базена.

— Базен їде з нами? — здивувався Арамис.

— Можливо. В усякому разі не завадить, щоб він пішов з нами до Атоса.

Арамис покликав Базена й звелів йому збиратися до Атоса.

— Ну що ж, ходімо, — сказав він, приготувавши в дорогу плащ, шпагу та всі три свої пістолети й марно шукаючи в шухлядах бодай якийсь завалящий пістоль. Переконавшись, що грошей немає, він вийшов слідом за д'Артаньяном, розмірковуючи, як це сталося, що молодий гвардієць не тільки не гірше за нього знав, хто та жінка, яка скористалася з гостинності Арамиса, а й набагато краще був обізнаний з тим, куди вона поділася згодом.

Вже на порозі Арамис поклав руку на д'Артаньянове плече і, пильно глянувши на друга, спитав:

— Ви нікому не розповідали про неї?

— Нікому в світі.

— Атосові й Портосові також?

— Я не сказав їм жодного слова.

— Це добре.

Заспокоєний, Арамис рушив за д'Артаньяном, і невдовзі вони прийшли до Атоса.

Друзі застали його серед кімнати, з відпусткою в одній руці й листом од пана де Тревілья в другій.

— Чи не скажете, що означають ця відпустка й цей лист? Мені тільки що їх принесли! — спитав здивований Атос.

«Мій любий Атосе, я був би дуже радий, якби ви відпочили тижнів зо два, як цього потребує ваше здоров'я. Можете поїхати на води в Форж або кудись-інде, куди самі схочете, тільки швидше одужуйте.

Відданий вам

Тревіль»

— Ця відпустка і цей лист, Атосе, означають лише те, що вам треба негайно рушати зі мною в дорогу.

— На води в Форж?

— Туди або кудись в інше місце.

— Для служби королю?

— Королю або королеві; хіба ми не слуги їх величностей?

Тут до кімнати ввійшов Портос.

— Тисяча чортів! — вигукнув він.— Ну ж дивина: відколи це мушкетерам стали надавати відпустки, про які вони не просили?

— Відтоді, як у них з'явилися друзі, що стали робити це за них,— відповів д'Артаньян.

— Он як...— пробурмотів Портос.— Тут, здається, є якісь новини?

— Авжеж, ми рушаємо в дорогу,— сказав Арамис.

— Куди? — запитав Портос.

— Слово честі, я не знаю нічого,— признався Атос.— Спитай у д'Артаньяна.

— В Лондон, панове,— пояснив д'Артаньян.

— В Лондон! — вигукнув Портос.— А що ми робитимемо в Лондоні?

— Цього я не маю права вам сказати, панове; ви мусите повірити мені на слово.

— Але для подорожі в Лондон потрібні гроші,— зауважив Портос,— а їх у мене немає.

— І в мене,— сказав Арамис.

— І в мене,— додав Атос.

— А в мене вони є,— мовив д'Артаньян, вийнявши з кишені торбинку й поклавши її на стіл.— Тут триста пістолів; хай кожен візьме по сімдесят п'ять — цього цілком вистачить на дорогу до Лондона і назад. А втім, можете не хвилюватись: усі ми до Лондона не доїдемо.

— Чому?

— Бо, можливо, дехто з нас відстане по дорозі.

— Отже, ми вирушаємо в похід?

— І навіть у дуже небезпечний, мушу вас попередити.

— Маєш! — вигукнув Портос.— То коли вже ми ризикуємо життям, я б хотів принаймні знати, в ім'я чого це робиться.

— І тобі від цього полегшає? — спитав Атос.

— І все-таки,— сказав Арамис,— я згоден з Портосом.

— А хіба король має звичку пояснювати вам свої накази? Ні, він просто говорить: панове, в Гасконі або у Фландрії точаться бої; **рушайте** туди — і ви рушаєте. В ім'я чого? Ви навіть не замислюєтесь над цим.

— Д'Артаньян має **слухність**, — зауважив Атос.— Ось наші три свідчення про відпустку, які ми дістали від пана де Тревіля, і ось триста пістолів, які ми дістали невідомо від кого. **Рушаймо** ж помирати туди, куди нам наказано. Чи **варте** наше життя того, щоб ставити стільки запитань? **Д'Артаньяне**, я готовий іти за тобою.

— Я також,— обізвався Портос.

— І я,— відгукнувся Арамис.— До речі, я зовсім не від того, щоб поїхати з Парижа. Мені треба трохи розважитись.

— Чого-чого, а розваг у нас вистачить, панове, запевняю вас,— пообіцяв д'Артаньян.

— А тепер скажіть, коли ми вирушаємо? — спитав Атос.

— Негайно,— відповів д'Артаньян.— Не можна марнувати ані хвилини.

— Гей! Грімо, Планше, Мушкетоне, Базене! — гукнули всі четверо своїм слугам.— Наваксуйте наші ботфорти й приведіть коней.

За тих часів кожен мушкетер мав тримати в головній квартирі, як у казармі, свого коня й коня свого слуги.

Планше, Грімо, Мушкетон і Базен побігли виконувати накази своїх панів.

— А тепер накреслимо план походу,— сказав Портос.— Куди ми вирушимо спочатку?

— В Кале,— відповів д'Артаньян.— Це найкоротший шлях до Лондона.

— Ну,— мовив Портос,— тоді я пропоную ось що...

— Кажі.

— Четверо душ, які подорожують разом, можуть викликати підозру. Д'Артаньян кожному з нас дасть відповідні вказівки. Я виїду вперед на Булонь, щоб розвідати дорогу; Атос виїде через дві години Ам'єнською дорогою; Арамис поїде за нами на Нуайон. Що ж до д'Артаньяна, то він вибере дорогу, яку сам схоче, й перевдягнеться у вбрання Планше. Планше ж, надівши форму гвардійця, рушить слідом за нами й зображатиме д'Артаньяна.

— Панове,— сказав Атос,— я гадаю, що слуги не повинні знати про нашу справу: навіть дворянин може випадково виказати таємницю, а вже слуга майже напевно продасть її.

— Як на мене, план Портоса не зовсім вдалий насамперед тому,— мовив д'Артаньян,— що я й сам до пуття не знаю, які вказівки маю вам дати. Я везу листа — тільки й того. Я не можу зробити трьох копій з цього листа, бо він запечатаний, і тому мені здається, що нам слід їхати разом. Лист лежить ось тут, у цій кишені.— І він показав, де лежить лист.— Якщо мене вб'ють, один з вас візьме листа, і ви поїдете далі; якщо уб'ють і його, настане черга третього і так далі — аби тільки хтось із нас доїхав до Лондона.

— Браво, д'Артаньяне! — вигукнув Атос.— Я підтримую твою думку. До того ж треба бути послідовними: я їду на

води, ви мене супроводите; замість Форжа я рушаю до моря, бо маю свободу вибору. Нас намагаються затримати, я показую листа пана де Тревіля, а ви — ваші свідоцтва. На нас нападають, ми захищаємось; нас звинувачують у злочині, але ми наполягаємо, що хотіли тільки скупатися в морі. Чотирьох чоловік, які подорожують окремо, дуже легко схопити, тоді як четверо разом — це вже загін. Ми озброїмо чотирьох наших слуг пістолетами й мушкетями; якщо проти нас кинуть хоч ціле військо, ми станемо на бій, і той, хто залишиться живий, одвезе, як сказав д'Артаньян, листа за адресою.

— Чудово, Атосе! — вигукнув Арамис. — Ти говориш не часто, та вже коли скажеш, то не гірше за Іоанна Златоуста ⁸⁰. Я — за план Атоса. А ти, Портосе?

— Я також, — відповів Портос, — якщо, звичайно, з ним згоден д'Артаньян. Д'Артаньянові доручено відвезти листа, тож природно, що він має бути начальником нашої експедиції; хай він вирішує, а ми виконуватимемо його накази.

— Гаразд, — мовив д'Артаньян, — я за те, щоб ми прийняли план Атоса й рушили в дорогу за півгодини.

— Схвалено? — хором гукнули троє мушкетерів.

По тому кожен, простягнувши руку до торбинки, взяв собі сімдесят п'ять пістолів і став лаштуватися в дорогу, щоб за півгодини бути готовим до від'їзду.

XX

ПІДОРОЖ

О другій годині за північ наші четверо шукачів пригод виїхали через ворота Сен-Дені з Парижа. Поки надворі стояла ніч, вони їхали мовчки; темрява мимоволі гнітила їх, і за кожним придорожнім кущем їм ввижались засідки.

Та коли почало світати, язика у них розв'язалися, а разом з сонцем повернулась і звична веселість; наче перед боєм, серця забились дужче, очі засяяли, і кожному спало на думку, що життя, якого, можливо, доведеться незабаром позбутися, зовсім не така вже й погана річ.

А втім, вони мали досить грізний вигляд: вже самі тільки добре вимуштрувані вороні коні мушкетерів, ці благородні помічники й вірні товариші солдата, добре навчені басувати чітким кроком в ескадронному строю, — вже тільки вони самі могли викрити найсуворіше інкогніто.

Позаду їхали слуги, озброєні до зубів.

Усе йшло гаразд аж до Шантільї, куди всі вони прибули о восьмій годині ранку. Настав час поспідати. Вершники спішилися біля корчми, де над дверима був намальований святий Мартін, що віддавав жебракові половину свого плаща. Слугам наказали не розгнуздувати коней, щоб негайно рушати далі.

Друзі ввійшли в корчму й сіли до столу.

Якийсь дворянин, щойно приїхавши по дорозі з Даммартена, снідав за тим самим столом. Він завів розмову про погоду; подорожні відповіли. Він випив за їхнє здоров'я; вони підняли чарки за нього.

Але тої миті, коли Мушкетон зайшов сказати, що коні готові, і друзі вже підвелися з-за столу, незнайомиць запропонував Портосові випити за здоров'я кардинала. Портос відповів, що залюбки пристане на його пропозицію, якщо тільки добродій не відмовиться випити за здоров'я короля. Незнайомиць сказав, що не знає іншого короля, крім його високопреосвященства. Портос назвав його п'яницею; незнайомиць вихопив шпагу.

— Ви вчинили дурницю,— сказав Атос.— Але нічого не вдієш, відступати пізно; отож убийте цього чоловіка і якомога швидше наздоганяйте нас.

Троє друзів скочили на коней і помчали щодуху, а Портос залишився, присягаючись проколоти супротивника наскрізь за всіма правами фехтувального мистецтва.

— От вам і перший,— мовив Атос, одїхавши кроків на п'ятсот від корчми.

— Але чому цей пройдисвіт присікався саме до Портоса, а не до когось іншого? — спитав Арамис.

— Бо Портос розмовляв голосніше за всіх, і незнайомиць подумав, що він серед нас найголовніший,— пояснив д'Артаньян.

— Я завжди казав, що цей молодий гасконець — джерело мудрості,— пробурмотів Атос.

І подорожні поскакали далі.

В Бове вони зупинились на дві години, щоб дати спочити коням і зачекати Портоса. Та коли дві години минули і друзі переконались, що не діждуться ні Портоса, ні бодай якоїсь звістки про нього, вони знову рушили в дорогу.

За мильо від Бове, в місці, де шлях ішов вузькою стрічкою між двома укосами, подорожні побачили гурт грабарів, які, скориставшись з того, що дорога не була

вимощена, вдавали, ніби ремонтують її, а насправді копали ями й старанно поглиблювали глинясті вибоїни.

Арамис, боячись забруднити ботфорти, grimнув на грабарів. Атос хотів зупинити його, але було пізно. Грабарі почали глузувати з подорожніх так зухвало, що навіть завжди розважливий Атос втратив самовладання й, розігнавши коня, наїхав на землекопів.

Грабарі відступили до рівчака й вихопили звідти по мушкету; отож наші семеро подорожніх змушені були в прямому розумінні слова пробиватися крізь стрій. Одна куля влучила Арамисові в плече, друга засіла Мушкетонові нижче поперека. Проте тільки Мушкетон упав з коня, але не тому, що його рана була надто небезпечна, а тому, що не маючи змоги роздивитися її як слід, він подумав, ніби поранений багатو серйозніше, ніж насправді.

— Це засідка! — вигукнув д'Артаньян. — Не стріляйте і — вперед!

Знемагаючи від болю, Арамис схопився за гриву коня, і той поніс його слідом за іншими. Мушкетонів кінь наздогнав їх без вершника і зайняв своє місце в строю.

— У нас буде запасний кінь, — сказав Атос.

— Краще був би запасний капелюх, — відповів д'Артаньян. — Мій зірвала куля. На щастя, лист, який я везу, схований не в ньому.

— Все це так, але вони можуть убити бідолаху Портоса, коли він проїздитиме повз них, — мовив Арамис.

— Якби Портос був цілий і здоровий, він давно б уже наздогнав нас, — зауважив Атос. — Боюся, що, ставши в позицію, той п'яниця вмить протверезів.

Вони проскакали ще дві години, хоч коні були такі зморені, що, здавалося, от-от попадають.

Подорожні звернули на путівець, сподіваючись, що тут їм буде безпечніше; але в Кревкері Арамис заявив, що йому несила рухатися далі. Справді, щоб доїхати сюди, молодому мушкетерові довелося зібрати всю свою мужність, яку він приховував за зовнішньою вишуканістю та ввічливими манерами. Він блід чимраз дужче, і його треба було підтримувати в сідлі. Тож Арамиса зсадили біля входу до корчми, лишивши з ним і Базена, якого, попри всі його чесноти, в перестрілках слід було скоріше боятися, ніж чекати від нього допомоги, і рушили далі, сподіваючись заночувати в Ам'єні.

— Тисяча чортів! — вигукнув Атос, коли загін, що поменшав тепер уже до чотирьох душ — його самого, д'Ар-

таньяна, Грімо та Планше, знову виїхав на дорогу.— Тисяча чортів! Більше вони мене не спіймають на гачок, і я обіцяю вам: ніхто не змусить мене сказати слово або схопитися за шпагу аж до Кале. Присягаюсь у цьому...

— Не присягайтеся,— відказав д'Артаньян.— Краще покачмо чвалом, якщо тільки наші коні витримають.

Вони підстрожили коней, і ті помчали ще швидше. Опівночі подорожні дісталися до Ам'єна і спішилися біля корчми «Золота лілея».

Хазяїн мав вигляд найпоряднішої людини на світі; він радо зустрів гостей із свічником в одній руці й нічним ковпаком у другій і тут же запропонував кожному з них по чудовій кімнаті, які, щоправда, на превеликий його жаль, містилися в протилежних кінцях будинку. Д'Артаньян і Атос відмовились. Тоді хазяїн сказав, що в нього немає інших покоїв, які були б гідні їхніх милостей, але подорожні відповіли, що вони переночують в одній кімнаті на матрацах, простелених долі. Хоч як хазяїн наполягав на своєму, друзі не здавалися, і корчмар мусив скоритись.

Не встигли подорожні замкнути двері й розстелити постелі, як хтось постукав у віконницю; вони спитали, хтс там, упізнали голоси своїх слуг і відчинили вікно.

Це й справді були Планше та Грімо.

— Хай Грімо охороняє коней,— сказав Планше,— а я, коли панове дозволять, ляжу тут під дверима, щоб ніхто не вліз до кімнати.

— На чому ж ти ляжеш? — спитав д'Артаньян.

— Ось моя постіль,— відповів Планше.

І він показав оберемок соломи.

— Ти маєш слухність,— сказав д'Артаньян.— Обличчя хазяїна мені теж не подобається — надто вже воно солодке.

— І мені воно не подобається,— обізвався Атос.

Планше вліз у вікно й ліг упоперек дверей. Грімо замкнувся в стайні, сказавши, що на п'яту годину ранку всі четверо коней і він сам будуть готові рушати в дорогу.

Ніч минула досить спокійно. Щоправда, близько другої години хтось намагався відчинити двері; але Планше прокинувся й гукнув:

— Хто там?

Йому відповіли, що помилилися дверима, й пішли далі.

О четвертій ранку із стайні долинув гамір. Виявилось, що Грімо хотів розбудити конюхів, і ті його побили. Коли друзі

відчинили вікно, то побачили, що бідолашний Грімо лежить непритомний — його вдарили по голові держакон од вил.

Планше вийшов на подвір'я й хотів був осідлати коней, але побачив, що ноги в них розбиті. Тільки Мушкетонів огир, який пробіг учора п'ять чи шість годин порожнем, міг би скакати далі, проте, з незрозумілої причини, коновал, котрого начебто попросили пустити кров одному з хазяйських коней, помилково зарізав коня Мушкетона.

Обставини й справді склалися кепсько: всі ці лихі події, які низалися одна на одну, могли бути випадковими, але так само вони могли стати й наслідком змови. Атос і д'Артаньян вийшли на вулицю, а Планше подався довідатись, чи немає де часом трьох коней для продажу. Біля входу до корчми стояло двоє осідланих скакунів, свіжих і сильних. Це було саме те, що треба. Планше спитав, де власники коней; йому відповіли, що вони ночували в корчмі й зараз розраховуються з хазяїном.

Атос пішов заплатити за постій, а д'Артаньян і Планше залишилися біля воріт. Корчмар був у дальній кімнаті з низькою стелею, і мушкетера попросили зайти туди.

Нічого не підозрюючи, Атос вийняв з кишені два пістолі й подав їх хазяїнові: той сидів за конторкою з безліччю маленьких шухлядок, одна з яких була напіввисунута. Корчмар узяв в Атоса гроші, прискіпливо роздивився їх і зненацька заволав, що пістолі фальшиві й що він зараз же накаже арештувати Атоса разом з його спільниками як фальшивомонетників.

— Негідник! — вигукнув Атос, наступаючи на хазяїна. — Я тобі вуха відріжу!

Аж тут четверо озброєних до зубів чолов'яг увірвалися через бічні двері й кинулись на Атоса.

— Я в пастці! — закричав Атос на всю силу своїх легенів. — Не гай часу, д'Артаньяне, скачи звідси! — І він двічі вистрелив з пістолетів.

Д'Артаньян і Планше не примусили себе вмовляти. Вони відв'язали коней, що стояли біля воріт, скочили на них, підстрожили й помчали чвалом.

— Не знаєш, що сталося з Атосом? — спитав д'Артаньян у Планше, підстьобуючи коня.

— Ах, пане, — відповів Планше, — я бачив крізь скляні двері, як двома пострілами він поклав двох зухвальців і напав зі шпагою в руках на решту злодіяк.

— Молодець Атос! — прошепотів д'Артаньян. — Подумати тільки, що довелось його покинути! А втім, можливо,

така сама доля чигає й на нас через кілька кроків. Вперед, Планше, вперед! Ти славний хлопець.

— Я вже казав вам, добродію,— відповів Планше,— що пікардійця можна пізнати тільки в дії; до того ж я тут у своїх рідних місцях, а це додає мені хоробрості.

Знову підстроживши коней, вони, не зупиняючись, доскакали до Сент-Омера. В Сент-Омері, не відпускаючи про всяк випадок з рук вуздечок, подорожні дали коням перепочити, тут же на вулиці нашвидку попоїли й помчали далі.

Кроків за сто до в'їзду в Кале д'Артаньянів кінь упав і не піднявся: кров полилася в нього з віздрів і з очей. Залишався, правда, кінь Планше, але він став як укопаний, і годі було примусити його зрушити з місця.

На щастя, як ми вже сказали, мандрівники були за якихось сто кроків од міста; покинувши коней на дорозі, вони побігли до порту. Планше показав д'Артаньянові на дворянина, що разом із слугою також прямував до міста, випередивши їх не більше, ніж на п'ятдесят кроків.

Наші подорожні швидко наздогнали дворянина, хоч він і поспішав не менше за них. Ботфорти в незнайомця були запорошені, і він нетерпляче розпитував, чи не можна цієї ж хвилини виїхати до Англії.

— Не було б нічого простішого,— відказав капітан шхуни, готової до відліття,— але сьогодні вранці надійшов наказ нікого не випускати в море без спеціального дозволу пана кардинала.

— Я маю такий дозвіл,— мовив дворянин, виймаючи з кишені папір.— Ось він.

— Хай його підпише комендант порту,— відповів капітан,— і моє судно до ваших послуг.

— Де мені знайти коменданта?

— В його замиському будинку.

— А де цей будинок?

— За чверть милі від міста. Його видно звідси; бачите, он там, біля горбочка, дах під черепицею.

— Дуже добре,— сказав дворянин.

І разом із слугою він попрямував до будинку коменданта. Д'Артаньян і Планше пішли слідом за незнайомцем, пропустивши його кроків на п'ятсот уперед.

За містом д'Артаньян наддавав ходи й наздогнав дворянина у невеличкому гаїку.

— Добродію,— мовив д'Артаньян,— ви, здається, дуже поспішаєте?

— Надзвичайно, добродію.

— Мені дуже прикро,— вів далі д'Артаньян,— але я теж поспішаю і хотів би вас просити про послугу.

— Про яку саме?

— Пропустити мене вперед.

— Це неможливо,— відповів незнайомиць.— Я проїхав шістдесят миль за сорок чотири години, і мені конче треба завтра опівдні бути в Лондоні.

— А я проїхав ту саму відстань за сорок годин, і мені треба бути в Лондоні завтра о десятій ранку.

— Дуже шкода, добродію; я приїхав першим і не пройду другим.

— Дуже шкода, добродію; я приїхав другим, але пройду першим.

— За наказом короля! — сказав дворянин.

— За власним бажанням! — мовив д'Артаньян.

— Мені здається, ви просто шукаєте приводу для сварки.

— Тисяча чортів! Чом би й ні?

— Чого вам треба?

— Ви хочете знати?

— Авжеж.

— Гаразд! Мені потрібен дозвіл, який є у вас і якого немає в мене, дарма що він мені по заріз необхідний.

— Певно, ви жартуєте.

— Я ніколи не жартую.

— Уступіться з дороги!

— Не уступлюся.

— Мій хоробрий юначе, я розіб'ю вам голову. Гей, Любене! Мої пістолети!

— Планше,— сказав д'Артаньян,— візьми на себе слугу, а я розберуся з паном.

Дужий і спритний, Планше, який після перших своїх подвигів ще й посміливішав, схопив Любена, кинув його на землю й поставив коліно йому на груди:— Робіть свою справу, пане, я свою зробив.

Дворянин вихопив шпагу й кинувся на д'Артаньяна; але він натрапив на сильного супротивника.

За три секунди д'Артаньян тричі поранив його, примовляючи при кожному ударі шпагою:

— Це за Атоса! Це за Портоса! Це за Арамиса!

Після третього удару дворянин упав як підкошений.

Д'Артаньян вирішив, що супротивник убитий або принаймні непритомний, і схилився над ним, аби забрати дозвіл, та тільки-но він простяг руку, щоб обшукати пора-

неного, як той, стиснувши з останніх сил в руці шпагу, вдарив його вістрям у груди.

— Це для вас! — сказав він.

— А це — за мене! Останній — на закуску! — люто вигукнув д'Артаньян, завдавши незнайомцеві четвертого удару шпагою в живіт.

Дворянин заплющив очі й знепритомнів.

Д'Артаньян вивернув кишеню, куди, як він бачив, подорожній поклав дозвіл на виїзд, і забрав його собі. Дозвіл був виписаний на ім'я графа де Варда.

Потім, востаннє глянувши на вродливого юнака, якому було не більше двадцяти п'яти років і який лежав тепер безтямний, може, й мертвий, д'Артаньян зітхнув, подумавши про примхи долі, що змушує людей убивати одне одного задля інтересів інших, чужих і незнайомих, котрі часто-густо навіть уявлення не мають про їх існування.

Та незабаром його думки урвав Любен. Він щосили кликав на допомогу.

Планше схопив його за горло.

— Добродію,— сказав він,— поки я отак триматиму цього бевзя, він, я певен, не закричить; але тільки-но відпущу, він знову залементує. Я впізнаю в ньому нормандця, а нормандці страх які-затяті.

Справді, хоч як міцно стискав Планше горло Любенові, той однаково поривався кричати.

— Стривай,— мовив д'Артаньян.

І, витягши носовичка, він заткнув Любенові рота.

— А тепер,— запропонував Планше,— прив'яжімо його до дерева.

Зробивши цю справу на совість, вони перенесли графа де Варда ближче до його слуги; а що вже сутеніло й обидва — поранений та зв'язаний — лежали в лісі, то було ясно: вони пробудуть тут до ранку.

— Не гаймо часу,— звелів д'Артаньян,— швидше до коменданта!

— Але ж ви, здається, поранені? — спитав Планше.

— Пусте! Треба поспішати; рану ми перев'яжемо згодом; до того ж, по-моєму, вона зовсім легка.

І обоє квапливо подалися до будинку шановного чиновника.

Йому доповіли про прихід графа де Варда.

Д'Артаньяна ввели до кабінету.

— У вас є дозвіл, підписаний кардиналом? — спитав комендант.

— Так, добродію,— відповів д'Артаньян,— ось він.

— О, він цілком справний і навіть з вказівкою сприяти вам,— зауважив комендант порту.

— Воно й зрозуміло,— відповів д'Артаньян.— Я — один з найближчих помічників кардинала.

— Схоже на те, що його високопреосвященство хоче комусь перешкодити дістатися до Англії.

— Так, одному беарнському дворянинові, д'Артаньяну, який виїхав з Парижа разом з трьома своїми приятелями, маючи намір добутися до Лондона.

— Ви знаєте його особисто? — спитав комендант.

— Кого?

— Та цього д'Артаньяна.

— Якнайкраще.

— Тоді назвіть його прикмети.

— Залюбки це зроблю.

І д'Артаньян якнайдокладніше змалював портрет графа де Варда.

— Його хтось супроводить? — спитав комендант.

— Так, слуга на ймення Любен.

— Ми простежимо за ними, і якщо тільки вони потраплять нам до рук, його високопреосвященство може бути спокійний: ми вирядимо їх до Парижа під надійною охороною.

— І тим самим, пане комендант,— сказав д'Артаньян,— ви заслужите найвищу подяку кардинала.

— Ви побачите його після повернення, графе?

— Безперечно.

— Перекажіть йому, будь ласка, що я — найвідданіший його слуга.

— Неодмінно перекажу.

Приємно вражений цією обіцянкою, комендант порту зробив на дозволі-перепустці позначку й віддав папір д'Артаньянові.

Д'Артаньян не марнував часу на зайві люб'язності: вклонившись комендантові, він подякував і вийшов з кабінету.

Вдвох з Планше вони поспішили до порту кружним шляхом, обминули ліс і увійшли в місто через інші ворота.

Шхуна, як і годину тому, стояла напоготові, капітан чекав на березі.

— Як справля? — спитав він, угледівши д'Артаньяна.

— Ось перепустка, підписана комендантом порту,— відповів той.

— А другий дворянин?

— Він сьогодні не поїде,— сказав д'Артаньян.— Але не хвилюйтесь, я заплачу за обох.

— Тоді — в дорогу! — вигукнув капітан.

— В дорогу! — повторив д'Артаньян.

Разом з Планше вони сіли в шлюпку; за п'ять хвилин обоє зійшли на шхуну.

Це було саме вчасно. Не встигли вони відплисти й на півмилі, як на березі спалахнув вогонь і гуркнув постріл.

То був постріл з гармати, який сповіщав про закриття порту.

Тепер можна було перев'язати рану; на щастя, як і казав д'Артаньян, вона була досить легка: вістря шпаги ковзнуло вздовж ребра, сорочка одразу ж присохла до рани, і крові витекло небагато.

Д'Артаньян знемагав од втоми; йому прослали на палубі матрац, він упав на нього й заснув.

На світанку шхуна була вже за три чи чотири милі від берегів Англії; вітер уночі майже не віяв, і вони рухалися дуже повільно.

О десятій годині кинули якір у Дуврі.

О пів на одинадцятю д'Артаньян ступив на англійську землю й вигукнув:

— Нарешті я тут!

Але це ще було не все: він мав дістатися до Лондона. В Англії пошта працювала добре. Д'Артаньян і Планше сіли на коней, поштар поїхав попереду; через чотири години вони побачили ворота столиці.

Д'Артаньян зовсім не знав Лондона, не знав жодного англійського слова; але він написав ім'я герцога Бекінгема на папірці, і йому відразу ж показали, куди треба їхати.

Герцог разом з королем був у Віндзорі⁸¹ на полюванні.

Д'Артаньян викликав довіреного камердинера герцога, який супроводив свого господаря в усіх його подорожах і тому чудово розмовляв французькою мовою; молодий гасконець пояснив, що прибув з Парижа у надзвичайно важливій справі і що йому треба негайно зустрітися з герцогом.

Впевненість, з якою говорив д'Артаньян, переконала Патріка — так звали цього міністра при міністрові. Він звелів осідлати двох коней і взявся сам супроводити молодого гвардійця. Що ж до Планше, то його, задерев'янілого, ледве зняли з коня: бідолаха був ледь живий від втоми. Ну, а д'Артаньяна, певно, викували з заліза.

Приїхавши до замку, вони спитали, де герцог. Король

і Бекінгем були на соколиній охоті десь у болотах за дві чи три милі від них.

Через двадцять хвилин д'Артаньян і його супутник доїхали до вказаного місця. Незабаром Патрік почув голос герцога, який кликав свого сокола.

— Про кого накажете доповісти мілордові герцогу? — спитав Патрік.

— Про юнака, що якось увечері затіяв з ним сварку на Новому мості навпроти Самаритянки.

— Дивна рекомендація.

— Ви побачите: вона варта будь-якої іншої.

Патрік пустив коня чвалом, наздогнав герцога й доповів, що на нього чекає гонець, повторивши наведені нами слова.

Бекінгем ураз пригадав д'Артаньяна, і, зрозумівши, що у Франції, певно, сталося щось важливе, кватливо спитав, де юнак, який привіз новини; впізнавши здалеку гвардійську форму, він підстрожив коня і чвалом підскакав до д'Артаньяна. Патрік шанобливо зупинився збоку.

— Чи не сталося чогось лихого з королевою? — спитав Бекінгем таким голосом, який беззастережно свідчив про силу його турботи й кохання до Анни Австрійської.

— Мабуть, ні; і все-таки мені здається, що королеві загрожує велика небезпека, від якої врятувати її може тільки ваша світлість.

— Я? — вигукнув Бекінгем. — Невже я матиму щастя бодай чимось прислужитися їй? Кажіть! Кажіть!

— Візьміть цей лист, — мовив д'Артаньян.

— Лист! Від кого він?

— Від її величності, я гадаю.

— Від її величності! — прошепотів Бекінгем, збліднувши так, що д'Артаньян перелякався, аби він не знепритомнів.

Герцог розпечатав конверт.

— Що це? — спитав він, показуючи д'Артаньянові проколоту наскрізь сторінку листа.

— А я цього й не помітив, — відповів д'Артаньян. — Мабуть, шпага графа де Варда, ввійшовши мені в груди, пробила й цю дірку.

— Ви поранені? — спитав Бекінгем, розгортаючи листа.

— О, дурниці! — сказав д'Артаньян. — Подряпина.

— Святий Боже! Що я прочитав! — вигукнув герцог. — Патріку, залишайся тут або краще розшукай короля, хоч би де він був, і перекажи, що я уклінно прошу його

величність пробачити мені, але справа надзвичайної ваги змушує мене вирушити до Лондона. Їдьмо, добродію, їдьмо!

І обоє щодуху помчали в столицю.

XXI

ГРАФИНЯ ВІНТЕР

Поки вони їхали, герцог дізнався від д'Артаньяна коли не про все, що сталося, то принаймні про те, що д'Артаньянові було відомо. Пов'язавши почуте від юнака з власними спогадами, він склав собі більш-менш ясне уявлення про становище, на серйозність якого, до речі, попри всю свою лаконічність та неясність, вказував і лист королеви. Особливо ж уразило герцога те, що кардинал, для якого було надзвичайно важливо, аби цей юнак не ступив на англійський берег, все-таки не знайшов способу затримати його в дорозі. Отож почувши від герцога слова подиву й захоплення, д'Артаньян розповів йому про всі перестороги й про те, як завдяки самовідданості трьох його друзів, котрих, поранених і скривавлених, він мусив залишити в дорозі, йому самому пощастило відбутись ударом шпаги, що порвав лист королеви і за який так дорого заплатив граф де Вард. Слухаючи цю щиру й просту розповідь д'Артаньяна, герцог час од часу здивовано позирав на нього, ніби не вірячи, що така завбачливість, така мужність і відданість могли визначити поведінку юнака, якому, либонь, не минуло ще й двадцяти років.

Коні мчали мов вітер; за кілька хвилин герцог і д'Артаньян були вже в Лондоні. Д'Артаньян сподівався, що, в'їхавши в місто, герцог стримає коня, але той не зробив цього; Бекінгем мчав тим самим нестримним алюром, мало турбуючись, що збиває з ніг необачних перехожих, які траплялися йому на шляху. На вулицях міста сталося кілька таких випадків; проте герцог жодного разу не озирнувся, аби глянути, що скоїлося з тими, кого він збив. Д'Артаньян чув, як навздогін вершникам безперестанку лунали крики, що дуже скидалися на прокльони.

Влетівши на подвір'я палацу, Бекінгем спішився, кинув повод коневі на спину і, не турбуючись більше про нього, побіг до дверей. Д'Артаньян зробив те саме, хоч і куди більше непокоївся про долю коней: він цинив по заслугі цих благородних тварин. На превелику свою втіху, юнак поба-

чив, як кілька слуг, вискочивши з кухні та стайні, підбігли до коней і відвели їх під навіс.

Герцог ішов сягнистим кроком, і д'Артаньян ледве встигав за ним. Він проминув кілька віталень, умебльованих настільки вишукано, що найясніші вельможі Франції навряд чи могли собі таке уявити, і ввійшов до спальні — справжнісінького чуда найвибагливішого смаку і найпишніших розкошів. В алькові видніли напівсховані гобеленом двері; герцог одімкнув їх золотим ключиком, що висів на золотому ланцюжку у нього під сорочкою. Д'Артаньян скромно зупинився; але, ступивши на поріг, Бекінгем обернувся до юнака й, помітивши його нерішучість, сказав:

— **Заходьте, і якщо ви матимете щастя побачити її величність, розкажіть про все, що бачили.**

Підбадьорений цим запрошенням, д'Артаньян пішов за герцогом, і двері за ними зачинилися.

Вони опинилися в маленькій, яскраво освітленій безліччю свічок капличці, стіни якої були оббиті персидським шовком і золотою парчею. На невеличкому олтарі, під блакитним оксамитовим балдахіном, увінчаним червоними та білими перами, стояв портрет Анни Австрійської на повен зріст, такий схожий на оригінал, що д'Артаньян не міг приховати свого захоплення: здавалося, королева от-от заговорить до них.

На олтарі під портретом стояла скринька з діамантовими підвісками.

Герцог підійшов до олтаря і став на коліна, наче священник перед розп'яттям; потім узяв скриньку й відчинив її.

— Візьміть, — сказав він, виймаючи великий бант з блакитного муару, що весь сяяв діамантами. — Візьміть, ось вони, ці безцінні підвіски, з якими я дав собі слово зійти в могилу. Королева дала їх мені, королева й забирає їх у мене: її воля для мене — як воля Божа, завжди і в усьому.

І, одну по одній, герцог заходився цілувати підвіски, які мусив тепер віддати. Та враз він розпачливо зойкнув.

— Що сталося? — збентежено спитав д'Артаньян. — Що з вами, мілорде?

— Все загинуло! — вигукнув Бекінгем, збліднувши як смерть. — Немає двох підвісок, їх залишилося тільки десять.

— Мілорд загубив підвіски чи вважає, що їх у нього викрали?

— Їх викрали, — відповів герцог. — І ця крадіжка —

справа кардиналових рук. Погляньте-но: стрічки, на яких вони трималися, обрізано ножицями.

— Чи не здогадується мілорд, хто саме їх викрав?.. Можливо, підвіски ще в цієї особи...

— Стривайте, стривайте! — вигукнув герцог. — Я надівав їх лише один раз, тиждень тому, на королівський бал, у Віндзорі. Графиня Вінтер, з якою я посварився, на тому балі явно хотіла помиритися зі мною. Це примирення було помстою ревнивої жінки. Відтоді я жодного разу не бачив її. Безперечно, вона — шпигун кардинала.

— Невже його шпигуни нищпорять по всьому світу? — вигукнув д'Артаньян.

— Авжеж! — мовив Бекінгем крізь зціплені від люті зуби. — Так, це жахливий ворог... На коли призначено у вас свято?

— На наступний понеділок.

— На наступний понеділок! Ще п'ять днів, часу більше, ніж досить. Патріку! — гукнув герцог, прочинивши двері каплички. — Патріку!

Довірений камердинер став на порозі.

— Мого ювеліра й мого секретаря!

Камердинер вийшов — мовчки й так швидко, наче хотів підкреслити свою звичку до сліпої й беззаперечної покори.

Хоч першим викликали ювеліра, проте секретар увійшов раніше. Це було цілком зрозуміло: він мешкав у палаці. Секретар застав Бекінгема в спальні за столом, коли той власноручно писав якісь накази.

— Пане Джексон, — мовив герцог до секретаря, — вам слід зараз же піти до лорда-канцлера й сказати йому: виконання цих наказів я покладаю на нього особисто. Я хочу, щоб їх обнародували негайно.

— Але, ваша світлосте, щб я відповім, коли лорд-канцлер спитає, чим зумовлені такі надзвичайні заходи?

— Ви відповісте, що це було моє бажання і що я нікому не мушу пояснювати свої вчинки.

— Чи повинен лорд-канцлер, — спитав секретар, ледь помітно всміхнувшись, — передати цю відповідь його величності, якби королю заманулось дізнатися, чому жоден корабель не може віднині вийти з портів Великобританії?

— Так, добродію, — відповів Бекінгем. — Хай лонд-канцлер скаже королю, що я вирішив оголосити війну і що цей захід — моя перша ворожа акція проти Франції.

Секретар вклонився і вийшов.

— Ну, щодо цього ми можемо бути спокійні, — сказав

Бекінгем, обернувшись до д'Артаньяна.— Коли підвіски ще не переправлені до Франції, вони потраплять туди тільки після вашого повернення.

— Чому?

— Я наклав заборону на вихід у море будь-якого судна, що перебуває в портах його величності, і без спеціального дозволу жодне з них не має права знятися з якоря.

Д'Артаньян приголомшено дивився на герцога, який не обмежену владу, даровану йому королем, примушував служити своєму коханню. Бекінгем з виразу обличчя юнака вгадав його думки і всміхнувся.

— Авжеж,— сказав він,— моя справжня королева — Анна Австрійська; одне її слово — і я ладен зрадити свого короля, свою країну, зрадити Бога. Вона просила мене не підтримувати протестантів Ла-Рошелі, як це я їм обіцяв, і я підкорився. Я не дотримав свого слова, але хіба це не все одно? Адже я виконав її волю; тож чи не був я цілком винагороджений за свою покірливість? Адже саме завдяки цій покірливості я маю її портрет!

Д'Артаньяна вразило, на якій тоненькій ниточці часом висить доля цілого народу й життя багатьох тисяч людей.

Він стояв, поринувши в свої думки, коли ввійшов ювелір. Це був ірландець, блискучий майстер своєї справи, який не приховував, що має по сто тисяч фунтів⁸² у рік на замовленнях герцога Бекінгема.

— Пане О'Рейлі,— сказав герцог, зайшовши з ним до каплички,— гляньте на ці діамантові підвіски й скажіть, скільки коштує кожна з них.

Ювелір єдиним поглядом оцінив вишуканість оправи, визначив вартість діамантів і, не вагаючись, відповів:

— Півтори тисячі пістолів кожна, мілорде.

— Скільки днів треба, щоб виготовити дві такі підвіски? Ви бачите — тут бракує саме двох.

— Тиждень, мілорде.

— Я заплачу по три тисячі за кожну, але вони потрібні мені післязавтра.

— Мілорд матиме їх.

— Ви безцінна людина, пане О'Рейлі, але це ще не все: підвіски я не можу довірити нікому, їх треба виготовити тут, у палаці.

— Це неможливо, мілорде; тільки я зумію виконати роботу так, щоб різниця між новими й старими підвісками була зовсім не помітна.

— Тоді, мій любий пане О'Рейлі, ви мій бранець, і якби

ви навіть схотіли зараз вийти з палацу, вам однаково б це не вдалося. Отож підкоріться долі. Назвіть імена потрібних вам підмайстрів і скажіть, які саме інструменти вони мають взяти з собою.

Ювелір добре знав герцога, розумів, що будь-які заперечення марні, і тому змирився з неминучістю.

— Ви дозволите мені повідомити дружину? — спитав він.

— О, ви навіть можете бачити її, любий пане О'Рейлі: ваше ув'язнення не буде суворим, смію вас запевнити. А що будь-які клопоти вимагають винагороди, то ось вам, крім суми, обіцяної за підвіски, чек ще на тисячу пістолів — відшкодування за всі ваші прикрості.

Д'Артаньян і досі не отямився від подиву, що його викликав у нього цей міністр, який так вільно розпоряджався людьми й мільйонами.

Ювелір написав дружині листа, додавши до нього чек на тисячу пістолів і попросивши прислати найкращого підмайстра, набір діамантів відповідно до списку, де було точно вказано їхню вагу та якість, а також усі необхідні інструменти.

Бекінгем одвів ювеліра в призначену для нього кімнату, яку вже за півгодини переобладнали під майстерню. Потім герцог наказав поставити біля всіх дверей варту й заборонив пропускати туди будь-кого, крім камердинера Патріка. Нема чого й говорити, що ювелірові О'Рейлі та його помічникові було якнайсуворіше заборонено виходити з кімнати під будь-яким приводом.

Уладнавши усі ці справи, герцог обернувся до д'Артаньяна.

— А тепер, мій юний друже, — сказав він, — Англія належить нам обом; чого хочете ви, чого бажаєте?

— Постіль, — відповів Д'Артаньян. — Мушу признатися, що це мені зараз найнеобхідніше.

Бекінгем наказав приготувати д'Артаньянові кімнату поряд з своєю спальнею. Йому хотілося, щоб юнак весь час був поруч — не тому, що він не довіряв йому, а для того, щоб мати співрозмовника, з яким можна було б досхочу говорити про королеву.

За годину в Лондоні оголосили наказ про заборону виходити в море геть усім кораблям з вантажем для Франції, в тому числі й поштовим пакетботам. Усім було ясно: це — оголошення війни між двома королівствами.

На третій день об одинадцятій годині підвіски були

готові; вони були зроблені так точно і такі схожі з рештою, що сам Бекінгем не зміг відрізнити нові від старих, і навіть найдосвідченішим ювелірам годі було б розпізнати їх.

Герцог негайно послав по д'Артаньяна.

— Ось,— сказав він,— діамантові підвіски, по які ви приїхали. Тож будьте свідком — я зробив усе, що було в людських силах.

— Будьте певні, мілорде, я все це підтверджу; але ваша світлість віддає мені підвіски без скриньки?

— Скринька вам заважатиме в дорозі. До того ж вона тим мені дорожча, що тільки одна й лишається в мене. Ви скажете, що я хотів би зберігати її як пам'ять.

— Я передам усе це слово в слово, мілорде.

— А тепер,— мовив Бекінгем, пильно глянувши на юнака,— як мені віддячити вам?

Д'Артаньян зашарівся по самісінькі вуха. Він зрозумів, що герцог хоче змусити його взяти що-небудь у подарунок; і думка про те, що за кров його товаришів і за його власну кров може бути заплачено англійським золотом, здалася йому просто відразливою.

— Поговорімо відверто, мілорде,— мовив д'Артаньян,— і зважмо все як слід, щоб не лишалося ніяких непорозумінь. Я служу королю та королеві Франції й перебуваю в роті пана Дезессара, котрий, так само як і його свояк пан де Тревіль, безмежно відданий їх величностям. Більше того, можливо, я б ніколи й не погодився на все це, коли б не бажання зробити послугу одній особі, що дорога мені так само, як вам дорога королева.

— Так,— сказав герцог усміхаючись,— я, здається, знаю цю особу, це...

— Мілорде, я не назвав її імені,— урвав юнак.

— Ваша правда,— відповів герцог.— Тож саме цій особі я й маю бути вдячним за вашу самовідданість?

— Авжеж, мілорде, бо тепер, коли от-от може спалахнути війна, я, мушу признатися, бачу в особі вашої світлості тільки англійця, а отже, ворога, з яким я куди охочіше зустрівся б на полі бою, ніж у Віндзорському парку або в коридорах Лувру; проте це аж ніяк не перешкодить мені якнайретельніше виконати доручення і, коли треба буде, накласти заради нього життям. Але я ще раз кажу вашій світлості: вам так само нема чого дякувати мені за те, що я зробив під час нашого другого побачення, як і за те, що було під час нашої першої зустрічі.

— А ми ще кажемо: «Гордий, як шотландець»,— прошепотів Бекінгем.

— Зате ми кажемо: «Гордий, як гасконець»,— відповів д'Артаньян.— Гасконці — це французькі шотландці.

Д'Артаньян вклонився герцогові й пішов до виходу.

— Стривайте! Отак ви збираєтесь їхати? Але на чому? І як?

— Отак і збираюся.

— Ці мені в біса французи! Нічим їх не збентежиш!

— Я забув, що Англія — острів, а ви — його володар.

— Ідть до порту, розшукайте бриг «Зунд», передайте капітанові цього листа; він одвезе вас до маленької французької гавані, де вас ніхто не підстерігатиме і де пристають здебільшого тільки рибальські шхуни.

— Як називається гавань?

— Сен-Валері. Та почекайте ж бо! Прибувши туди, ви знайдете до занедбаної корчми без назви й без вивіски, до справжнісінького портового кубла. Помилитися не можна — там тільки таке кубло і є.

— Що далі?

— Ви покличете хазяїна й скажете йому: «Forward».

— Що означає...

— «Вперед»: це пароль. Хазяїн дасть вам осідланого коня й покаже, куди їхати далі; по дорозі на вас чекатиме чотири зміни коней. Якщо схочете, то залишайте на кожній зупинці свою паризьку адресу, і всіх чотирьох коней відправлять слідом за вами; двоє з них вам уже знайомі, і ви, як знавець, могли їх оцінити — це ті самі, на яких ми з вами мчали з Віндзора. Інші двоє, повірте мені, не гірші. Ці четверо коней споряджені для походу. Попри всю вашу гордість, ви не відмовитесь взяти одного собі й попросити ваших друзів взяти по одному для кожного з них. Коні добре прислужаться вам під час війни з нами. Кінець — ділу вінець, як кажуть французи, чи не так?

— Мілорде, я приймаю ваш подарунок,— відповів д'Артаньян.— І дай Боже, щоб ми зуміли якнайкраще скористатися з нього.

— А тепер — вашу руку, юначе. Можливо, ми скоро зустрінємось на полі бою; а тим часом, сподіваюсь, ми прощаємось з вами, як добрі друзі.

— Так, мілорде, але з надією зустрітись незабаром як вороги.

— Не турбуйтеся, я вам це обіцяю.

— Вірю вашому слову, мілорде.

Д'Артаньян вклонився герцогові й швидко вийшов.

Проти Тауера ⁸³ він розшукав потрібний йому корабель, передав листа капітанові, той відніс його на підпис до коменданта порту, і вони відразу підняли вітрила.

П'ятдесят суден, готових до відплиття, стояли в порту, чекаючи дозволу знятися з якоря.

Коли д'Артаньян пропливав повз одне з них, йому здалося, що він помітив ту саму незнайому красуню з Менга, яку невідомий дворянин називав «міледі» і яка так вразила юнака. Але сила течії й ходовий вітер швидко пронесли бриг далі, і кораблі, що стояли на якорі, за хвилину зникли з очей.

Наступного дня о дев'ятій годині ранку д'Артаньян був уже в Сен-Валері.

Він одразу подався шукати корчму і знайшов її по вигуках, що долинали звідти. Там на повен голос говорили про війну між Англією та Францією як про справу вирішену й неминучу, і матроси бенкетували на одчай душі.

Д'Артаньян пробрався крізь натовп, підійшов до хазяїна й мовив: «Fogward». Той, не гаючись і хвилини, знаком запросив гвардійця за собою, вийшов через внутрішні двері на подвір'я й провів юнака до стайні, де стояв осідланий кінь. Потім спитав, чи не треба д'Артаньянові ще чого-небудь.

— Мені треба знати, якою дорогою їхати далі,— відповів д'Артаньян.

— Рушайте на Бланжі, а з Бланжі — до Невшателя. В Невшателі зайдіть до корчми «Золотий Серп», скажіть хазяїнові пароль, і ви матимете верхового коня.

— Що я вам винен?

— За все заплачено,— сказав корчмар,— і заплачено щедро. Рушайте в дорогу, і хай боронить вас Бог.

— Амінь! — відповів юнак, пускаючи коня чвалом.

За чотири години він був у Невшателі.

Д'Артаньян ретельно виконав усі вказівки. В Невшателі, як і в Сен-Валері, на нього чекав осідланий кінь; юнак хотів перекласти пістолети з старого сідла в нове, але побачив, що й тут у кобури вкладені такі ж самі.

— Ваша адреса в Парижі?

— Особняк гвардійців, рота Дезессара.

— Ясно,— відповів хазяїн.

— Якою дорогою мені їхати? — спитав і собі д'Артаньян.

— Руанською; але вам треба буде об'їхати місто ліворуч.

Ви зупинитесь у невеличкому селі Екуї, там лише одна корчма — «Щит Франції». Не судіть про неї з її вигляду; в стайні стоятиме кінь, не гірший від цього.

— Пароль той самий?

— Той самий.

— Прощайте, хазяїне!

— Щасливої дороги, добродію! Чи не потрібно вам ще чогось?

Д'Артаньян заперечливо похитав головою й щодуху по-мчав уперед. В Екуї повторилося те саме: запобігливий корчмар, чудовий кінь; як і на попередніх зупинках, д'Артаньян залишив свою адресу й поскакав далі до Понтуаза. В Понтуазі він востаннє поміняв коня й о дев'ятій годині вечора влетів на подвір'я палацу пана де Тревілья.

За дванадцять годин він проскакав шістдесят миль.

Пан де Тревіль зустрів д'Артаньяна так, наче розлучився з ним уранці; потиснувши йому руку хіба що трохи міцніше, ніж звичайно, він сказав, що рота пана Дезессара несе варту в Луврі і що він може піти на свій пост.

XXI

МЕРЛЕЗОНСЬКИЙ БАЛЕТ

Другого дня в Парижі тільки й говорили, що про бал, який міські старшини давали на честь короля та королеви і на якому їх величності мали танцювати славнозвісний Мерлезонський балет — найулюбленіший балет короля.

В ратуші вже цілий тиждень готувалися до цього врочистого вечора. Теслярі збили підмостки, де мали сидіти запрошені дами; бакалійники постачили двісті свічок білого воску, що було нечуваною розкішшю за тих часів; нарешті на свято запросили двадцятьох скрипалів, призначивши їм подвійну плату, бо, як зазначалося в звіті, вони повинні були грати всю ніч.

О десятій годині ранку пан де Ля Кост, лейтенант королівської гвардії, з двома поліцейськими офіцерами та загonom стрільців прибув до секретаря ратуші Клемана й зажадав у нього ключі від усіх воріт та службових приміщень. Ключі було передано йому негайно — на кожному була позначка, за допомогою якої їх можна було відрізнити один від одного, — і з цієї хвилини на пана де Ля Коста покладалася охорона всіх воріт і підходів до ратуші.

Об одинадцятій годині з'явився капітан гвардії Дюальє

з п'ятдесятьма стрільцями, яких розставили в ратуші — кожного біля призначених йому дверей.

О третій годині пополудні прибули дві гвардійські роти — французька й швейцарська. Рота французьких гвардійців складалася наполовину з солдатів пана Дюальє, наполовину з солдатів пана Дезессара.

О шостій годині почали з'їжджатися запрошені. Їх проводили до великої зали й показували призначені для них місця на підмостках.

О дев'ятій годині прибула дружина конетабля⁸⁴. А що після королеви це була найповажніша особа на святі, то міські старшини зустріли її й провели до ложі навпроти тієї, в якій мала сидіти королева.

О десятій годині в маленькій залі з боку церкви Сен-Жан біля буфету з столовим сріблом, що його охороняли чотири стрільці, для короля була накрыта легка вечеря.

Опівночі пролунали гучні вигуки й голосні привітання: по вулицях, які вели від Лувру до ратуші й були яскраво освітлені кольоровими ліхтарями, їхав король.

Тієї ж миті одягнені в суконні мантиї старшини, оточені шістьма сержантами із смолоскипами в руках, поспішили назустріч королю, і старшина купецького стану просто на сходах виголосив привітання, на що його величність відповів вибаченням за спізнення, складаючи провину на пана кардинала, який затримав його до одинадцятої години ночі розмовами про державні справи.

Король був у парадному вбранні; Людовіка XIII супроводили його королівська високість герцог Орлеанський, граф де Суасон, великий пріор⁸⁵, герцог де Лонгвіль, герцог д'Ельбеф, граф д'Аркур, граф де Ля Рош-Гюйон, пан де Ліанкур, пан де Барада, граф де Крамайль і шевальє де Сувре⁸⁶.

Всі помітили, що король був дуже сумний і заклопотаний.

Одну кімнату приготували для короля, другу — для його брата, герцога Орлеанського. У кожній лежав маскарадний костюм. Те ж саме було зроблено для королеви та для дружини конетабля. Кавалери й дами з почту їх величностей мали вдягатися по двоє у відведених для цього кабінетах.

Перш ніж пройти до своєї кімнати, король наказав, щоб його одразу повідомили, коли приїде кардинал.

Через півгодини після появи короля знову розляглися захоплені вигуки — приїхала королева. Старшини знову

заметушилися: пропустивши вперед сержантів, вони поспішили назустріч високій гості.

Королева ввійшла до зали: гості помітили, що вона, як і король, була сумна й, головне, втомлена.

У ту саму мить, коли королева з'явилася в залі, порт'єра, що затуляла маленьку ложу, відхилилась, і за нею промайнуло бліде обличчя кардинала, вдягненого іспанським грандом. Він пильно глянув на королеву, і люта, зловтішна посмішка скривила його губи: на королеві не було діамантових підвісок.

Якийсь час королева стояла, приймаючи вітання старшин і відповідаючи на поклони дам.

Аж тут з дверей навпроти вийшов король разом з кардиналом. Король був дуже блідий; кардинал щось тихо йому говорив.

Без маски, з недбало зав'язаними стрічками на камзолі, король проминув натовп і підійшов до королеви.

— Добродійко,— сказав він схвильовано,— чому, дозвольте вас спитати, ви не вдягли діамантових підвісок, хоч і знали, що мені буде приємно бачити їх на вас?

Королева оглянулася й побачила позад себе кардинала, який не міг стримати диявольської посмішки.

— Ваша величносте,— схвильовано відповіла королева,— я боялась, що серед цього велелюдного натовпу з ними може що-небудь трапитися.

— І ви зробили помилку, добродійко! Я подарував вам цю прикрасу для того, щоб ви її носили. Тож кажу вам іще раз: ви зробили помилку.

Голос короля тремтів од гніву; всі здивовано прислухались і придивлялись, не розуміючи, що відбувається.

— Ваша величносте,— сказала королева,— підвіски залишились у Луврі, я можу послати по них, і ваше бажання буде виконане.

— Пошліть, добродійко, пошліть, і якомога швидше: адже за годину почнеться балет.

Анна Австрійська покірно вклонилася й пішла слідом за дамами, які мали провести її до приготованої кімнати.

Король теж повернувся до своєї кімнати.

На якусь мить у залі запанувала тривожна розгубленість.

Усі помітили: між королем і королевою щось трапилось. Але обоє розмовляли так тихо, що ніхто не почув жодного слова; крім того, з поваги до них усі відійшли на кілька кроків.

Скрипалі грали що було сили, але ніхто їх не слухав.

Король вийшов першим. На ньому було дуже гарне мисливське вбрання; його високість герцог Орлеанський та інші вельможі теж були вдягнені мисливцями. Це вбрання дуже личило королю: в ньому він і справді мав вигляд найшляхетнішого дворянина своєї держави.

Кардинал підійшов до короля й підніс йому невеличку скриньку. Король відчинив її й побачив дві діамантові підвіски.

— Що це означає? — спитав він у кардинала.

— Нічого особливого, — відповів той, — тільки якщо королева надіне підвіски, в чому я маю сумнів, полічіть їх, ваша величносте, і коли їх буде лише десять, спитайте в її величності, хто б міг у неї вкрасти ось ці дві.

Король здивовано глянув на кардинала, але розпитати його ні про що не встиг: вигуки захоплення вирвалися всім з уст. Якщо король мав вигляд найшляхетнішого дворянина своєї держави, то королева, безперечно, була найвродливішою жінкою Франції.

Справді, мисливське вбрання напрочуд їй личило: на ній був фетровий капелюшок з голубими перами, оксамитовий корсаж перлово-сірого кольору з діамантовими гудзиками й блакитна атласна спідниця, вишита сріблом. На лівому плечі, на пишному банті того ж самого кольору, що й пера та спідниця, сяяли підвіски.

Король затремтів од радості, кардинал — од гніву; а втім, вони стояли надто далеко від королеви й не могли полічити підвісок. Королева їх мала; але скільки було підвісок — десять чи дванадцять?

Цієї миті скрипалі заграли вступ до балету. Король підійшов до дружини конетабля, з якою мав танцювати, а його високість герцог Орлеанський — до королеви. Всі стали на свої місця, і балет почався.

Король танцював навпроти королеви і щоразу, проминаючи її, втуплював погляд у бант з підвісками, але все-таки не міг їх полічити. Чоло кардинала вкривав холодний піт.

Балет тривав годину; він мав шістнадцять виходів.

По закінченні кожен кавалер, під оплески всієї зали, відвів свою даму на місце; але король, скориставшись дарованим йому привілеєм, залишив свою даму й підійшов до королеви.

— Дякую, добродійко, — сказав він, — за увагу до мого прохання, але мені здається, що у вас бракує двох підвісок, і ось я дарую їх вам знову.

З цими словами він простяг королеві дві підвіски, принесені кардиналом.

— Як, ваша величність! — вигукнула королева, вдаючи із себе дуже здивовану. — Ви даруєте мені ще дві? Це вже у мене їх буде чотирнадцять!

Король полічив. Усі дванадцять підвісок мінилися веселою на плечі її величності.

Король покликав кардинала.

— Що все це означає, пане кардинал? — спитав він суворо.

— Це означає, мій королю, — відповів кардинал, — що я хотів подарувати ці дві підвіски її величності, але не зважився запропонувати їх сам, тож і вдався до такого способу.

— І я тим більше вдячна вашому високопреосвященству, — мовила Анна Австрійська з усмішкою, яка свідчила про те, що награна люб'язність кардинала так і не ввела її в оману, — що ці дві підвіски напевно коштують вам стільки ж, скільки коштували його величності всі дванадцять.

Потім, уклонившись королю й кардиналові, королева пішла до кімнати, де вона вдягала своє маскарадне вбрання і де тепер мала перевдягтися.

Увага, яку ми мусили на початку цього розділу приділити щойно змальованим високим особам, відвернула нас на певний час од того, кому Анна Австрійська завдячувала своєю нечуваною перемогою над кардиналом і хто тепер, нікому не відомий, загублений серед вируючого натовпу, стояв біля дальніх дверей, спостерігаючи сцену, зрозумілу тільки чотирьом особам: королю, королеві, його високопреосвященству та йому самому.

Королева зникла у своїй кімнаті, і д'Артаньян уже зібрався вийти із зали, коли раптом відчув, що хтось тихенько торкнувся його плеча. Він озирнувся й побачив молоду жінку, яка дала йому знак іти за собою. Обличчя молодої жінки було сховане під чорною оксамитовою півмаскою, але, попри цю пересторогу, вжиту, правда, радше для інших, ніж для нього, д'Артаньян упізнав свою колишню провідницю, жваву й дотепну пані Бонасьє.

Напередодні вони лише на мить зустрілися у воротаря Жермена, куди д'Артаньян викликав її. Констанція так поспішала передати королеві радісну звістку про щасливе повернення її гінця, що закохані ледве встигли перемовитися кількома словами. Тож д'Артаньян пішов за пані Бонасьє, захоплений двома почуттями — коханням і цікаві-

стю. По дорозі, коли вони звернули в якийсь безлюдний коридор, юнак разів кілька намагався зупинити молоду жінку, взяти її за руку, помилуватися нею хоча б якусь мить; але, спритна, мов пташка, вона щоразу випурхувала, а коли він поривався заговорити до неї, владним і граційним рухом приклала до губів палець, нагадуючи д'Артаньянові, що над ним є влада, якій він мусить беззастережно підкоритись і яка не терпить ніяких докорів. Нарешті, минувши численні ходи й переходи, пані Бонасьє відчинила якісь двері і ввела д'Артаньяна до зовсім темної кімнати. Тут вона знову зробила йому знак мовчати і, відхиливши порт'єру та відчинивши другі двері, з-за яких раптом бризнуло яскраве світло, зникла.

Якусь мить д'Артаньян стояв нерухомо, не знаючи, куди його привели, але незабаром з відблиску світла, що пробивалося з сусідньої кімнати, з подуву теплого й запашного повітря, що долидало звідти ж, із слів кількох жінок, що говорили шанобливо й витончено водночас, із звернення «ваша величносте», що його було повторено кілька разів,— з усього цього він ясно зрозумів, що потрапив до кабінету, суміжного з кімнатою королеви.

Юнак відступив у тінь і став чекати.

Її величність здавалася веселою та щасливою, що, певно, дуже дивувало дам, котрі майже завжди бачили її стурбованою. Королева пояснювала свою радість пишнотою свята й задоволенням, яке їй дав балет, а що ні в сльозах, ні в сміхові королеві перечити не дозволено, то геть усі дами без міри вихваляли чемність панів старшин міста Парижа.

Д'Артаньян не знав королеви, але незабаром — спершу з легкого іноземного акценту, а потім з того зверхнього тону, який мимоволі вчувається в кожному слові можновладних осіб,— виділив її голос серед інших. Він чув, як вона то підходила, то відходила од відчинених дверей, і навіть два чи три рази бачив якусь тінь, що заступала світло.

І раптом прекрасна сніжно-біла рука трохи відхилила порт'єру; д'Артаньян збагнув, що це — подяка йому; він упав на коліна, схопив цю руку й шанобливо торкнувся її губами. Потім рука зникла, залишивши йому на долоні якусь річ, що в ній він розпізнав коштовний перстень. Двері зразу зачинилися, і юнак знову опинився в темряві.

Д'Артаньян надів перстень на палець і став чекати, що буде далі. Він розумів — це ще не кінець. Після подяки за відданість мала прийти подяка за кохання. До того ж, хоч

балет уже й закінчився, свято тільки починалося; вечерю було призначено на третю годину, і дзигарі на башті Сен-Жан щойно вибили три чверті на третю.

Справді, гомін голосів у сусідній кімнаті став потроху вщухати, віддалятися; потім двері кабінету, де стояв д'Артаньян, відчинилися, і в них вбігла пані Бонасьє.

— Ви! Нарешті! — вигукнув д'Артаньян.

— Мовчіть! — сказала молода жінка, затуляючи йому рота рукою. — Мовчіть і виходьте тим самим шляхом, яким прийшли сюди.

— Але де й коли я вас побачу? — спитав д'Артаньян.

— Ви дізнаєтесь про це із записки, яку знайдете вдома. Ідіть, ідіть!

З цими словами вона відчинила двері й виштовхнула д'Артаньяна з кабінету.

Д'Артаньян підкорився, немов дитина, без єдиного слова заперечення; це доводило, що він і справді був нестямно закоханий.

XXIII

ПОБАЧЕННЯ

Д'Артаньян щодуху помчав додому і, хоч була вже дуже пізня година, а йому треба було проминути найнебезпечніші квартали Парижа, він не мав жодної неприємної зустрічі. Всім-бо відомо, що у гультіпак і в закоханих є свій ангел-охоронець.

Двері його будинку були прочищені; він злетів по сходах нагору й тихенько постукав умовним стуком, відомим тільки йому та слугі. Планше, якого д'Артаньян вирядив з ратуші за дві години до того, звелівши чекати на нього вдома, відімкнув двері.

— Мені хто-небудь приносив листа? — нетерпляче спитав д'Артаньян.

— Ні, пане, листа ніхто не приносив, — відповів Планше. — Але є лист, який прийшов сам.

— Що ти хочеш цим сказати, дурню?

— Я хочу сказати, що, повернувшись додому, знайшов на столі у вашій спальні листа, хоч ключ од квартири весь час був у мене і я й на мить не виймав його з кишеньі.

— Де ж цей лист?

— Я лишив його там, де він був, пане. Чи ж видано це, щоб листи потрапляли до людей у такий спосіб? Коли б ще

вікно було відчинене або хоч прочинене, тоді б я, може, й нічого не сказав. Так ні ж бо — воно було зачинене на всі засуви. Стережіться, пане, тут, напевно, не обійшлося без нечистої сили.

Юнак убіг до кімнати, схопив листа й розпечатав його. Лист справді був од пані Бонасьє. Ось що вона писала:

«Вам хочуть палко подякувати від свого імені, а також від імені ще однієї особи. Будьте сьогодні ввечері о десятій годині в Сен-Клу, навпроти павільйону, що стоїть поряд з будинком пана д'Естре.

К. Б.»

Читаючи листа, д'Артаньян відчував, як його серце то немов ширшає, то стискається в солодкій шалі, що водно-раз мучить і пестить серця закоханих.

Це ж уперше він дістав листа, в якому йому призначали побачення! Сповнене радісного сп'яніння, серце юнака ладне було зупинитись на порозі земного раю, що зветься коханням.

— Ну що, пане? — спитав Планше, побачивши, що його хазяїн то червоніє, то блідне. — Певно, я таки вгадав. Якась кепська справа?

— Ти помиляєшся, Планше, — відповів д'Артаньян, — а на доказ візьми ось цей екю і випий за моє здоров'я.

— Дякую вам, пане, за екю і твердо обіцяю якнайретельніше виконати ваше доручення; та все ж таки листи, які потрапляють в такий спосіб у замкнені квартири...

— Падають з неба, мій друже, падають з неба.

— Отже, пане, ви задоволені? — спитав Планше.

— Любий Планше, я найщасливіший з усіх людей!

— Чи не дозволите тоді на radoщах мені піти спати?

— А чого ж, іди.

— Хай благословить вас небо, пане; однак цей лист...

І Планше вийшов, недовірливо й непевно похитуючи головою. Навіть щедрість д'Артаньяна не розвіяла його сумнівів.

А д'Артаньян читав і перечитував листа. Потім, разів двадцять поцілувавши рядки, написані рукою його коханої, він ліг нарешті спати й віддався золотим снам.

О сьомій ранку д'Артаньян прокинувся й покликав Планше, який, так і не оговтавшись після вчорашніх тривоги, одчинив двері лиш на другий поклик свого хазяїна.

— Планше, — мовив д'Артаньян, — мене не буде, можли-

во, весь день, отже, до сьомої години вечора ти вільний; але о сьомій годині будь готовий і запряжи двох коней.

— От тобі й маєш! — пробурмотів Планше.— Схоже, що нам знову перепаде на горіхи!

— Візьми мушкет і пістолети.

— Ну от! Що я казав? — вигукнув Планше.— Так і є! Клятий лист!

— Заспокойся, дурню, йдеться про звичайнісіньку прогулянку.

— Еге ж, про таку саму, як оце недавно, коли згори замість дощу нас засипало градом куль, а замість бруньок на куцах розпукувалися пастки.

— Пане Планше,— відповів д'Артаньян,— якщо ви боїтеся, я поїду сам; це краще, ніж подорожувати з богузом.

— Ви ображаєте мене, пане,— заперечив Планше.— Помоєму, ви бачили мене в ділі.

— Бачив, але, здається мені, ти витратив усю свою хоробрість.

— При нагоді, добродію, ви зможете переконатися, що в мене ще трохи її лишилося; та коли ви хочете, щоб цієї хоробрості стало надовше, то, будь ласка, не надуживайте нею.

— А на сьогоднішній вечір у тебе ще її стане?

— Та сподіваюсь.

— Гарзд! Покладаю на тебе надії.

— Я буду готовий о сьомій; правда, я гадав, пане, що в гвардійській стайні у вас стоїть тільки один кінь...

— Можливо, зараз там справді тільки один; але ввечері їх буде чотири.

— То, виходить, ми їздили купувати скакунів?

— Атож! — сказав д'Артаньян.

І, жартома посварившись на Планше пальцем, він виїшов на вулицю.

Пан Бонасьє стояв на порозі своїх дверей. Д'Артаньян хотів мовчки проминути шановного галантерейника, але той вклонився так приязно й лагідно, що пожилецю довелося не тільки відповісти на привітання, а й заговорити до хазяїна будинку.

Та й як не виявити бодай трохи поблажливості до чоловіка, чия дружина призначила вам побачення на цей самий вечір у Сен-Клу, навпроти павільйону пана д'Естре! Д'Артаньян підійшов до Бонасьє з якнайлюб'язнішим виглядом.

Розмова, природно, зайшла про перебування бідолахи у в'язниці. Не знаючи, що д'Артаньян чув його бесіду з незнайомцем з Менга, пан Бонасьє розповів про знущання цього чудовиська пана де Ляффема, якого він називав не інакше, як катом кардинала, і докладно змалював Бастілію, її засуви, душники, заграбовані вікна та знаряддя тортур.

Д'Артаньян вислухав його, вдаючи, що дуже зацікавлений, і, коли Бонасьє закінчив свою розповідь, спитав:

— То ви так і не довідались, хто викрав пані Бонасьє? Якщо пам'ять не зраджує мене, саме цій прикрій обставині я завдячую щастям познайомитися з вами.

— О,— відповів галантерейник,— цього вони мені, звичайно, не сказали, та й дружина моя присягалася всіма святими, що не знає. Ну, а ви,— провадив пан Бонасьє найпростодушнішим тоном,— де ж це ви пропадали всі ці дні? Я не бачив ні вас, ні ваших друзів, і, певно, не на паризьких вулицях ви запорошили свої чоботи так, що Планше вчора ледве їх одчистив.

— Ваша правда, любий пане Бонасьє! Ми з друзями зробили невеличку подорож.

— Далеко?

— О ні, боронь Боже, якихось сорок льє: ми супроводжували пана Атоса на води у Форж, де мої друзі й залишилися.

— Ну, а ви, ясна річ, повернулися додому,— вів далі пан Бонасьє, з якнайлукавішим виглядом глянувши на д'Артаньяна.— Таким красеням, як ви, жінки не дають тривалих відпусток, і на вас нетерпеливо чекали в Парижі, чи не так?

— Чесно кажучи, так, любий пане Бонасьє,— сказав юнак засміявшись,— признаюся вам у цьому, бо від вас і справді, мабуть, нічого не сховаєш. Авжеж, на мене чекали і, можете бути певні, вельми нетерпляче.

По обличчю Бонасьє перебігла хмарка, але така легенька, що д'Артаньян її не помітив.

— І ми будемо винагороджені за нашу спритність? — спитав галантерейник; голос його ледь затремтів, але д'Артаньян цього теж не помітив, як і тієї миттєвої тіні, що спершу затьмарила чоло шановного городянина.

— О, щоб ваше віщування справдилося! — весело вигукнув д'Артаньян.

— Я кажу це тільки для того,— відповів Бонасьє,— щоб дізнатися, чи пізно ви сьогодні повернетесь.

— А навіщо вам це знати, мій любий хазяїне? — запитав д'Артаньян. — Чи, може, ви збираєтесь мене дождити?

— Ні. Але після мого арешту й крадіжки, що сталася в нашому домі, я не можу без страху чути, як відчиняються двері, надто вночі. Що вдієш! Я — не солдат!..

— Ну, так не лякайтесь, коли я повернуся о першій, о другій, а то й о третій годині запівніч; навіть коли я й зовсім не повернуся, то й тоді не лякайтесь.

На цей раз Бонасьє зблід так, що д'Артаньян уже не міг цього не помітити і спитав, що з ним.

— Нічого, — відповів галантерейник, — нічого. Відтоді, як скоїлися всі мої лиха, в мене почалися раптові напади слабості. От і зараз затрусило. Не звертайте на мене уваги — поклопочіться краще про своє щастя.

— О, в такому разі я дуже заклопотаний, бо я й справді щасливий.

— Не кваптеся — адже ви сказали, що це буде ввечері.

— Ну, хвала Богові, вечір не забариться! І, може, ви чекаєте на нього так само нетерпляче, як і я. Пані Бонасьє, либонь, навідає ввечері свого чоловіка?

— Ввечері пані Бонасьє не прийде, — поважно відповів галантерейник. — Її затримують у Луврі службові справи.

— Тим гірше для вас, мій любий хазяїне, тим гірше; коли я щасливий, то хочу, щоб і всі навколо мене були щасливі, але, мабуть, це неможливо.

І д'Артаньян пішов, регочучи з жарту, який, на його думку, був зрозумілий тільки йому.

— Щасливого вам вечора! — відповів Бонасьє могильним голосом.

Але д'Артаньян уже не чув цих слів; до того ж він був такий щасливий, що якби й почув, то, певно, однаково не звернув би на них ніякої уваги.

Він подався до будинку пана де Тревіля; його вчорашній візит був, як ми пам'ятаємо, дуже короткий, і він ні про що не розповів до пуття.

Пана де Тревіля він застав у чудовому настрої. На балі король і королева були з ним надзвичайно люб'язні. Зате кардинал аж нетямився з люті.

О першій годині запівніч, пославшись на втому, пан де Тревіль поїхав з балу. Що ж до їх величностей, то вони повернулися до Лувру лише о шостій ранку.

— А тепер, — сказав капітан мушкетерів, стиснувши голос і оглядаючись довкола, щоб переконатись, чи вони справді лишилися самі, — а тепер, мій юний друже, погово-

рімо про вас, бо мені ясно: ваше щасливе повернення має якийсь зв'язок з радістю короля, тріумфом королеви та приниженням його високопреосвященства. Тож вам треба бути особливо обережним.

— Та чого мені боятись, поки я матиму щастя користуватися прихильністю їх величностей? — спитав д'Артаньян.

— Усього, повірте мені. Кардинал — не така людина, щоб забути про злий жарт, не поквитавшись з жартівником, а я підозрюю, що цей жартівник — один мій знайомий гасконець.

— Невже ви гадаєте, що кардинал так само добре поінформований, як і ви? Невже йому відомо, що це саме я їздив до Лондона?

— Хай вам чорт! Ви були в Лондоні? То чи не з Лондона часом привезли цей чудовий діамант, який сяє у вас на пальці? Стережіться, мій любий д'Артаньяне, подарунок ворога — кепська річ; про це навіть є один латинський вірш... Стривайте...

— Авжеж, — відповів д'Артаньян, який так і не зміг вивчити бодай основ латини і своїм неуктвом доводив до розпачу свого вчителя, — безперечно, мусить бути якийсь вірш...

— Звичайно, є, — мовив пан де Тревіль, що знав латину все-таки трохи краще за д'Артаньяна. — Нещодавно пан де Бенсерад⁸⁷ читав мені його... Стривайте... Ага! Ось він: ...*Timeo Danaos et dona ferentes*⁸⁸. Це означає: «Стережіться ворога, який робить вам подарунки».

— Цей діамант подарував мені не ворог, добродію, — відповів д'Артаньян, — його подарувала мені королева.

— Королева! Ого! — мовив пан де Тревіль. — Оце справді королівський подарунок, який коштує принаймні тисячу пістолів. Через кого королева передала вам перстень?

— Вона дала мені його сама.

— Де це сталося?

— В кабінеті поряд з кімнатою, де вона перевдягалася.

— Яким чином?

— Вона простягла мені руку для поцілунку.

Пан де Тревіль захоплено глянув на д'Артаньяна.

— Ви цілували руку королеви!

— Її величність удостоїла мене такої честі.

— І це було при свідках? О небережна, тричі небережна!

— Ні, добродію, заспокойтеся, ніхто цього не бачив, — відповів д'Артаньян.

І він розповів панові де Тревілю все, як було.

— О жінки, жінки! — вигукнув старий солдат.— Знаю я ці романтичні душі: все таємниче зачаровує їх... Отож ви бачили тільки руку... Ви зустрінете королеву й не впізнаєте її, вона зустріне вас і не знатиме, хто ви.

— Авжеж; та завдяки цьому діамантові...— заперечив юнак.

— Послухайте, — перебив д'Артаньяна пан де Тревіль, — хочете, я дам вам пораду, добру дружню пораду?

— Ви зробіте мені честь, добродію, — відповів д'Артаньян.

— Так от. Ідіть до першого-ліпшого ювеліра й продайте цей діамант за будь-яку суму, що він її вам запропонує; хоч би який скупий був ювелір, ви однаково матимете за перстень не менше восьмисот пістолів. У пістолів, юначе, немає імені, а в цього персня воно є— страшне ім'я, яке може занастити того, хто носитиме його на пальці.

— Продати перстень! Перстень, подарований моєю володаркою! Ніколи! — вигукнув д'Артаньян.

— То хоч поверніть його діамантом всередину, нещасний безумцю, бо хто ж повірить, що бідний гасконець знайшов таку безцінну річ у скриньці своєї матері?..

— То ви гадаєте, що я в небезпеці? — спитав д'Артаньян.

— Як на мене, той, хто заснув на міні з запаленим гнотом, може вважати себе в цілковитій безпеці порівняно з вами.

— Хай йому чорт! — мовив д'Артаньян, якого почав непокоїти впевнений тон пана де Тревіля.— Хай йому чорт, що ж мені робити?

— Бути насторожі скрізь і завжди. В кардинала чудова пам'ять і довгі руки; повірте мені, він ще поквітається з вами.

— Як саме?

— Аби я знав! Хіба мало в його арсеналі диявольських хитрощів? Найменше, що він може з вами зробити, це — арештувати вас.

— Як! Вони наважаться арештувати солдата, що перебуває на службі в його величності?

— Тисяча чортів! А хіба вони церемонилися з Атосом? У всякому разі, юначе, послухайтеся людини, яка вже тридцять років перебуває при дворі: не будьте надто безтурботним — а то ви загинете. Навпаки, повірте мені, ви повинні скрізь вбачати ворогів. Якщо хтось затіє з вами сварку, не

встрявайте в неї, хай навіть вам доведеться поступитися десятирічній дитині; якщо на вас нападуть зі зброєю в руках, удень чи вночі — не соромтеся, відступайте; якщо ви переходитимете міст, дивіться собі під ноги, щоб, бува, якась із дощок не провалилася; якщо побачите нову будову, гляньте вгору, щоб вам на голову не впав камінь; якщо вам доведеться пізно вертатися додому, хай за вами назирці йде ваш слуга і хай він буде добре озброєний, коли тільки, звичайно, ви беззастережно довіряєте йому. Стережіться всіх — друга, брата, коханої жінки, особливо коханки...

Д'Артаньян почервонів.

— Коханки? — машинально повторив він. — А чому, власне, я маю стеретися її більше за будь-кого?

— Бо коханка — одне з найулюбленіших і найдійовіших знарядь кардинала: жінка продасть вас за десять пістолів, свідченням чого є хоч би Даліла. Адже ви знаєте Святе Письмо?

Д'Артаньян згадав про побачення, яке йому призначила пані Бонасьє на вечір; але, на честь нашого героя, мусимо засвідчити: все те погане, що сказав пан де Тревіль про жінок, аж ніяк не похитнуло довіри юнака до його гарненької хазяйки.

— До речі, що сталося з вашими трьома супутниками? — спитав пан де Тревіль.

— Я саме збирався спитати у вас, чи не маєте ви якихось відомостей про них.

— Ніяких.

— Я залишив їх по дорозі: Портоса — в Шантільї, де він бився на дуелі, від якої не міг одмовитись, Арамиса — в Кревкері, де він мусив зупинитися, бо дістав перед тим кулю в плече, й Атоса — в Ам'єні, де його звинуватили у збуті фальшивих грошей.

— От бачите! — мовив пан де Тревіль. — Як же ви самі вціліли в цій подорожі?

— Чудом, добродію, як по правді, тільки чудом. Мене поранили шпагою в груди, зате я пришпилив графа де Варда до дороги, яка веде до Кале, наче метелика до стіни.

— Цього ще бракувало! Де Варда, улюбленця кардинала, родича де Рошфора! Послухайте, любий друже, мені сягнула одна ідея.

— Кажіть, добродію.

— На вашому місці я зробив би одну річ.

— Яку?

— Поки його високопреосвященство розшукував би ме-

не в Парижі, я знову б — тихесенько й любесенько — вирушив до Пікардії й довідався б, що сталося з моїми супутниками. Вони, слово честі, заслужили на цю увагу з вашого боку.

— Ваша порада мені до вподоби, добродію, і я завтра ж туди подамся.

— Завтра! А чому не сьогодні ввечері?

— Бо сьогодні ввечері мене затримує в Парижі невідкладна справа.

— Ах, юначе, юначе! Певно, якесь любовне побачення? Кажу вам ще раз — стережіться: жінка занастила всіх нас у минулому, вона ж занастить нас і в майбутньому. Послухайтеся мене — вирушайте сьогодні ввечері.

— Це неможливо, добродію!

— Отже, ви дали комусь обіцянку?

— Так, добродію.

— Тоді інша річ; але обіцяйте й мені: якщо сьогодні вночі вас не уб'ють, то завтра ви поїдете.

— Обіцяю.

— Вам потрібні гроші?

— У мене є ще п'ятдесят пістолів. Гадаю, їх вистачить.

— А у ваших супутників?

— Певно, в них теж повинні бути гроші. Коли ми виїхали з Парижа, в кожного з нас у кишені лежало по сімдесят п'ять пістолів.

— Чи побачимося ми до вашого від'їзду?

— Мабуть, ні, добродію, хіба тільки трапиться щось несподіване.

— В такому разі щасливої дороги!

— Дякую, добродію.

І д'Артаньян попрощався з паном де Тревілем, до краю зворушений його батьківським піклуванням про мушкетерів.

Він зайшов до Атоса, потім до Портоса, тоді до Араміса. Жоден з них не повернувся. Їхні слуги також не приїздили. Ні про них, ні про тих не було ні чутки, ні вістки.

Д'Артаньян міг би розпитати про своїх товаришів у їхніх коханок, але ні Портос, ні Араміс його з ними не знайомили, і він не знав, де їх шукати; що ж до Атоса, то в нього взагалі не було коханки.

Проминаючи гвардійські казарми, юнак звернув до стайні; троє з чотирьох коней уже стояли в стійлах. Планше чистив скреблом останнього з них. Він мав ошелешений вигляд.

— Ах, пане,— мовив Планше, угледівши д'Артаньяна,— як добре, що я вас побачив!

— А що таке, Планше? — спитав юнак.

— Чи довіряєте ви панові Бонасьє, нашому хазяїну?

— Я? Аніскілежи.

— От і добре, пане.

— А чому ти в мене про це питаєш?

— Коли ви розмовляли з ним, я стежив за вами, хоч і не чув ваших слів, добродію. Він кілька разів мінився на обличчі.

— Ну то й що?

— Ви цього не помітили, пане, бо все ще думали про той лист; а я, стурбований дивним способом, в який цей лист потрапив до нашої квартири, й на мить не спускав очей з обличчя пана Бонасьє.

— І що ж ти побачив?

— Зраду, пане.

— Справді?

— До того ж, тільки-но ви попросилися з ним і зникли за рогом, пан Бонасьє схопив капелюха, замкнув двері й побіг по вулиці в протилежний бік.

— Твоя правда, Планше, мені це теж здається підозрілим; можеш бути певен — ми не заплатимо йому за квартиру, аж поки не дізнаємося, що до чого.

— Ви все жартуєте, пане, але заждіть — ви самі побачите.

— Що вдієш, Планше, чому бути, того не минути!

— То ви таки підете ввечері на свою прогулянку?

— О Планше, що більше я сердитимусь на пана Бонасьє, то з більшою охотою піду на побачення, призначене мені в листі, який так тебе бентежить.

— Ну, пане, раз ви так вирішили...

— Непохитно, мій друже! Рівно о дев'ятій годині чекай на мене тут, у казармі, я зайду по тебе.

Планше, зрозумівши, що він не переконає свого хазяїна і той не відмовиться від задуманої поїздки, глибоко зітхнув і знову взявся чистити коня.

Що ж до д'Артаньяна, який, по суті, був розсудливою людиною,— то він, не заходячи додому, подався обідати до гасконського священика, який у скрутний для чотирьох друзів час пригостив їх на сніданок шоколадом.

XXIV ПАВІЛЬЙОН

О дев'ятій годині д'Артаньян був біля гвардійських казарм; він застав Планше у повній бойовій готовності. Четвертий кінь уже стояв у стійлі.

Планше мав з собою мушкет і пістолет.

Д'Артаньян причепив шпагу й засунув за пояс два пістолети. Він та Планше посідали на коней і тихцем рушили в дорогу. Було так темно, що їх ніхто не помітив. Планше їхав позаду, за десять кроків од хазяїна.

Проминувши набережні й виїхавши з міста через ворота Конферанс, д'Артаньян повернув на дорогу, яка вела до Сен-Клу і була в ті часи куди привабливішою, ніж тепер.

Поки вони їхали містом, Планше шанобливо додержував узятої між ними відстані. Але що безлюднішою ставала дорога, що густішою темрява, то ближче він під'їздив до д'Артаньяна, тож коли подорожні дісталися до Булонського Лісу, Планше вже скакав поруч з хазяїном. Ніде правди діти — гомін буйних верховіть і химерне мерехтіння місячного сяйва в похмурій гущавині не додавали хоробрості Планше. Д'Артаньян помітив, що з його слугою коїться щось дивне.

— Егей, пане Планше! — вигукнув юнак. — Що це з вами?

— Чи не здається вам, добродію, що ліс дуже скидається на церкву?

— Чим саме, Планше?

— Тим, що й тут, і там не смієш заговорити на повен голос.

— Чому ж це ти не насмілюєшся говорити на повен голос, Планше? Може, ти боїшся?

— Авжеж, пане, боюсь, що нас почують.

— Боїшся, що нас почують! Але наша розмова цілком пристойна, мій любий Планше, і нас за неї ніхто не огудить.

— Ах, пане, — вів далі Планше, знову повернувшись до того, що його непокоїло. — Чи помітили ви, як пан Бонасьє супить брови й огидно плямкає губами?

— Якого біса ти згадав про Бонасьє?

— Пане, людина думає й згадує про те, про що може, а не про те, про що хоче.

— Бо ти боягуз, Планше.

— Не треба плутати обачливість з боягузством, пане; обачливість — одна з найбільших чеснот.

— І ти доброчесний — адже так, Планше?

— Що це там блиснуло, пане, чи, бува, не дуло мушкета? Може, нам краще нахилити голови?

— А й справді,— пробурмотів д'Артаньян, згадавши поради пана де Тревіля.— А й справді, цей бовдур нагонить страху й на мене.

І він пустив коня клусом.

Планше вмить зробив те саме і, наче тінь, одразу наздогнав д'Артаньяна.

— Отак ми й будемо скакати всю ніч, пане? — спитав він.

— Ні, Планше. Ти вже приїхав.

— Як це — я приїхав? А ви, пане?

— Я пройду, ще кілька кроків.

— І покинете мене тут самого?

— Ти боїшся, Планше?

— Ні, добродію, я тільки хочу сказати, що вночі може бути дуже холодно, що в таку погоду легко дістати ревматизм і що хворий на ревматизм слуга — кепський помічник своєму хазяїнові, надто коли його хазяїн — такий спритний пан, як ви, добродію.

— Ну що ж, Планше, як ти й справді змерзнеш, то зайдеш до корчми — ген там, бачиш? А завтра о шостій ранку чекатимеш на мене біля дверей.

— Пане, я з усією можливою шанобливістю проїв і пропив той екю, який ви дали мені вранці; так що в моїх кишнях не лишилося й завалючого су на випадок, коли б мені заманулося погрітись.

— Ось тобі півпістоля. До завтра.

Д'Артаньян скочив з коня, кинув поводи Планше й швидко пішов, загорнувшись у плащ.

— Боже, як мені холодно! — вигукнув Планше, тількино його хазяїн зник у п'ятні.

І, щоб швидше зігрітись, він притьмом кинувся до будиночка, що, за всіма ознаками, був примиською корчмою.

Тим часом д'Артаньян звернув на вузьку польову стежку й незабаром вийшов до Сен-Клу; але, замість попрямувати по головній вулиці, він обминув замок, пройшов бічним завулком і аж тоді опинився перед згаданим у листі павільйоном. Цей павільйон стояв у зовсім безлюдному місці. З одного боку завулка височів здоровенний мур, біля якого виднів павільйон, з другого — густий жи-

вопліт захищав од перехожих садочок, у глибині якого притулилася злиденна халупа.

Д'Артаньян прийшов на місце побачення, а що йому не сказали, як повідомити про свою появу, то він став чекати.

Жоден звук не порушував тиші; здавалося, все це відбувається за сотню льє від столиці. Д'Артаньян прихилився до живоплоту й озирнувся довкола. За живоплотом, за садочком, ген за хатиною похмурий туман пасмами огортав неозоре безмежжя, де спав Париж, ця величезна спустошена прірва, в якій виблискувало лише кілька світних цяток — сумних зірок земного пекла.

Але д'Артаньянові все надзвичайно подобалося, все начебто всміхалося; для нього навіть ніч просвічувала вранішньою зорею. Адже незабаром він мав зустрітися з коханою!

Справді, за кілька хвилин з роззявленої пащі дзвона на вежі Сен-Клу долинуло десять повільних гучних ударів.

Щось зловісне вчувалося в цьому бронзовому бамканні, що глухим стогоном відлунювало серед ночі.

Д'Артаньян прикипів очима до павільйону. Всі його вікна були щільно затулені віконницями; світилося тільки одне — на другому поверсі.

З цього вікна лилося м'яке світло, яке сріблило тріпотливе листя купи лип, що росли під стіною. Було ясно — саме за цим затишним віконцем на нього чекає чарівна пані Бонасьє.

Заколисаний солодкими мріями, д'Артаньян спокійно простояв з півгодини, терпляче поглядаючи на привітне гніздечко; частина стелі з позолоченим карнизом, що її було видно знадвору, свідчила про вишуканість оздоблення всього павільйону.

Дзвін на вежі Сен-Клу вибив пів на одинадцяті.

Цього разу д'Артаньян відчув, як по його жилах пробіг неприємний холодок. А втім, може, він просто змерз і суто зовнішні неприємні відчуття сприйняв як внутрішній неспокій.

Потім йому спало на думку, що він неуважно прочитав записку і що побачення призначено на одинадцяті години.

Він підійшов до вікна, став під світло, витяг листа й перечитав його; ні, він не помилився, побачення було призначено таки на десяту.

Юнак вернувся на своє місце, відчуваючи, що тиша й самотність чимдалі більше непокоять його.

Вибило одинадцяті години.

Д'Артаньян почав турбуватися, чи не скоїлося якогось лиха з пані Бонасьє.

Він тричі лягнув у долоні — звичайний сигнал закоханих; проте ніхто йому не відповів, навіть луна.

Тоді, не без досади, він подумав, що, може, чекаючи на нього, молода жінка заснула.

Він підійшов до муру й спробував вилізти на нього, але стіна була свіжо побілена, і д'Артаньян тільки поламав собі нігті.

Тоді він звернув погляд на липи, листя яких було, як і раніше, посріблене світлом; одна з них виступала над дорогою, і д'Артаньян подумав, що з неї легко можна роздивитися павільйон всередині.

Липа була розлога. До того ж д'Артаньянові ледве минуло двадцять років — він іще не забув своїх школярських витівок. За якусь мить юнак опинився серед гілля і глянув у вікно.

Д'Артаньян побачив страшне видовище, від якого затремтів з голови до п'ят: це м'яке світло, ця затишна лампа осявала картину жахливого спустошення. Шибка була розбита, двері виламані, стулки висіли на завісах; стіл, накритий, певно, для вишуканої вечері, лежав перекинутий; розбиті пляшки, розчавлені фрукти валялись на паркеті; все в кімнаті свідчило про жорстоку й відчайдушну боротьбу. Д'Артаньянові навіть здалося, що серед цього страхітливо-го безладдя він помітив клапті одежі й кілька кривавих плям на скатертині та на портьєрах.

Відчуваючи, як закалатало в нього серце, юнак квапливо спустився на землю, щоб пересвідчитись, чи немає довкола ще якихось слідів боротьби.

Лагідне світло, як і раніш, сяяло серед нічної пітьми. І тоді д'Артаньян помітив те, на що досі, не маючи підстав уважно придивлятися до місцевості, просто не звернув уваги: земля була порита колесами, втоптана ногами людей і покопана кінськими копитами. Крім того, слід коліс од екіпажу, який приїздив, певно, з Парижа, за кілька кроків до павільйону знову повертав у бік міста.

Д'Артаньян шукав далі й нарешті знайшов під стіною подерту дамську рукавичку. Там, де вона не була забруднена землею, рукавичка зберігала бездоганну чистоту і свіжість. Такі напахнені рукавички коханці радо зривають з чарівних ручок своїх обраниць.

Д'Артаньян знову заходився оглядати землю. Холодний піт чимраз рясніше кропив йому чоло, дихання ставало

дедалі уривчастішим, серце стискалося тугою. Щоб заспокоїтись хоч трохи, він намагався умовити себе, що, може, цей павільйон не має ніякого відношення до пані Бонасьє, що молода жінка призначила йому побачення біля павільйону, а не в ньому, що її затримали в Парижі справи чи навіть ревності чоловіка.

Але всі ці міркування розбивало, нищило, руйнувало те відчуття внутрішнього болю, яке часом охоплює все наше ество й волає до нас, попереджаючи про близьке нещастя.

Д'Артаньян, як навіжений, кинувся до шляху, звернув на ту стежку, якою прийшов сюди, добіг до порона й став розпитувати перевізника.

Перевізник розповів, що близько сьомої години вечора він переправив через річку жінку в довгій чорній накидці. Певно, жінка не хотіла, аби її впізнали, але саме через це перевізник звернув на неї увагу й роздивився, що його пасажирка молода та гарна.

Тоді, як і тепер, чимало молодих та гарних жінок їздило до Сен-Клу, не бажаючи, щоб їх упізнали. Однак д'Артаньян не мав жодного сумніву: перевізник бачив саме пані Бонасьє.

При світлі лампи, яка горіла в хатині перевізника, юнак ще раз перечитав записку пані Бонасьє і переконався, що побачення було призначене таки в Сен-Клу, а не деінде, біля павільйону пана д'Естре, а не на іншій вулиці.

Все сходилось до купи, аби довести д'Артаньянові, що передчуття не обдурили його і що сталося страшне нещастя.

Він чимдуж побіг назад до замку; йому здавалось, що за час його відсутності в павільйоні сталися ще якісь події й що все ще повернеться на краще.

Завулок, як і раніше, був безлюдний, і те ж саме спокійне м'яке світло струменіло з вікна.

Раптом д'Артаньян згадав про халупу в садочку. Сліпа й німа, вона, проте, мусила щось бачити й навіть могла дещо розповісти.

Хвіртка була зачинена, але юнак перестрибнув через живопліт і, не звертаючи уваги на гавкіт собаки, що рвався з цепу, підійшов до хатини.

Юнак постукав, але ніхто не відгукнувся. В хатині панувала така ж мертва тиша, як і в павільйоні; проте ця хатина була останньою надією д'Артаньяна, і він постукав іще раз.

Незабаром йому вчулося шарудіння — таке тихеньке й

боязке, аж, здавалося, воно саме боїться, щоб його не почувли.

Д'Артаньян перестав стукати й почав благати з такою тривогою та надією, з таким страхом і сподіванням в голосі, що міг би заспокоїти й послідушого боягуза. Нарешті трухлява віконниця відчинилась, або, точніше, прочинилась і враз зачинилась знову, коли вогник малесенького гнотика, що блимав у кутку комірчини, освітив перев'язь, ефес шпаги й руків'я пістолетів д'Артаньяна. А втім, хоч як швидко все це сталося, д'Артаньян устиг розгледіти обличчя дідуся.

— В ім'я неба,— скрикнув він,— вислухайте мене! Я мав зустрітись з однією особою, але її немає. Я страшенно хвилююся. Скажіть, чи не скоїлося тут якогось лиха?

Віконце знову поволі відчинилося, і те ж саме обличчя з'явилося в ньому, але тепер воно здавалося ще блідішим, ніж раніше.

Д'Артаньян розповів дідусеві все, не називаючи тільки імен: що біля цього павільйону йому призначила побачення молода жінка і що, не дочекавшись її, він виліз на липу й у вікно побачив у кімнаті розгром.

Дідусь слухав юнака уважно, не перебиваючи; коли д'Артаньян скінчив свою розповідь, він похитав головою з виглядом, який не віщував нічого доброго.

— Що ви хочете цим сказати? — вигукнув д'Артаньян. — Благаю, поясніть, що все це означає!

— Добродію,— сказав дідусь,— не питайте мене, бо коли я розповім усе, що бачив, мені не минути біди.

— О, ви все-таки щось бачили?.. Богом вас благаю,— мовив юнак, кидаючи старому пістоль,— розкажіть, що ви бачили! Даю слово дворянина: все, що я почую від вас, умре в моєму серці.

На д'Артаньяновому обличчі відбивався такий щирий смуток, що дідусь кивнув головою й тихим голосом почав свою розповідь:

— Близько дев'ятої години я почув на вулиці якийсь гомін і підійшов до дверей глянути, що там скоїлось, коли раптом помітив — хтось хоче ввійти до мене в садок. Я бідняк, украсти в мене нема чого, тож я відчинив двері й побачив трьох незнайомців. За кілька кроків у затінку стояла запряжена карета й верхові коні. Коні, певно, належали цим трьом незнайомцям, що були вдягнені як дворяни.

— Чого ви бажаєте, шановні панове? — вигукнув я.

— В тебе, мабуть, є драбина,— сказав той, який, здавалося, був старшим.

— Є, пане; я вилажу на неї, коли рву фрукти.

— Дай її нам і вертайся в хату; ось тобі екую за турботи. Тільки затям: коли прохопишся бодай словом про те, що побачиш і почуєш (а ти, я певен, хоч як погрожує, однаково підглядатимеш і підслуховуватимеш), тобі кінець.

З цими словами він кинув мені екую, який я підняв, і взяв драбину.

Зачинивши за ним хвіртку, я вдав, ніби вертаюся до хати, а сам вийшов через задні двері, і, скрадаючись у темряві, добрався он до тих кущів бузини, звідки міг непомітно стежити за всім, що відбувалося.

Троє незнайомців наказали тихцем підкотити карету ближче; з неї вийшов опецькуватий сивий товстун, одягнений в пошарпаний темний костюм. Товстун обережно виліз по драбині, нишком зазирнув у вікно, тихенько зліз і сказав пошепки:

— Це вона!

Той, що розмовляв зі мною, підскочив до дверей павільйону, відімкнув їх ключем, який був при ньому, й зачинив за собою; у ту ж мить решта двоє вилізли по драбині до вікна. Товстун стояв біля дверцят карети, кучер притримував запряг, а слуга — верхових коней.

Раптом з павільйону долинули одчайдушні зойки, якась жінка підбігла до вікна й відчинила його, наче хотіла кинутися вниз. Та, побачивши двох незнайомців, відскочила назад. Чоловіки через вікно вдерлися в кімнату.

Більше я нічого не бачив, але чув, як тріщали розламувані меблі. Жінка кричала й кликала на допомогу. Незабаром її крики затихли. Троє незнайомців підійшли до вікна, несучи жінку на руках. Двоє спустилися з нею по драбині і внесли її до карети, куди сів і товстун. Той, що залишився в павільйоні, зачинив вікно, за хвилину вийшов через двері й зазирнув до карети, аби пересвідчитись, що жінка там. Двоє чекали на нього, вже посідавши на коней. Він теж скочив у сідло; слуга сів поруч з кучером, і карета помчала в супроводі трьох вершників. Усе було скінчено. Більше я нічого не бачив і не чув.

Приголомшений цією страхітливою звісткою, д'Артаньян заціпенів на місці; гнів і ревності краяли йому серце.

— Вельможний пане,— сказав дідусь, на якого цей німий відчай справив більше враження, ніж справили б'ярсні

сльози й ридання,— не журіться, адже вони не вбили її, а це головне.

— Чи не знаєте ви хоч приблизно,— спитав д'Артаньян,— хто очолював цю пекельну експедицію?

— Ні, я його не знаю.

— Але ви могли його роздивитися, поки він розмовляв з вами.

— А, то ви питаєте про його прикмети?

— Авжеж.

— Високий, худорлявий, смаглявий, чорні вуса, чорні очі, має вигляд дворянина.

— Це він! — вигукнув д'Артаньян.— Знову він! Весь час він! Мабуть, це мій злий дух! А другий?

— Котрий?

— Миршавий.

— О, він не високого роду, ручуся; до того ж при ньому не було шпаги, і всі мали його за нізащо.

— Може, це слуга,— пробурмотів д'Артаньян.— О бідолашна жінка! Нещасна жінка! Що вони з нею зробили?

— Ви обіцяли не виказувати мене,— мовив дідусь.

— І повторюю свою обіцянку — адже я дворянин. У дворянина є тільки одне слово, і я вже вам дав його.

Глибоко засмучений, д'Артаньян подався до порону. Він то тишив себе думкою, що це не пані Бонасьє і завтра він побачить її в Луврі; то боявся, що в неї інтрига з кимось іншим, і цей другий, ревнивець, застав її тут та викрав. Юнак не знав, що думати, й мучився невідомістю; він то впадав у розпач, то проймався надією.

— О, якби мої друзі були зі мною! — вигукнув він.— Принаймні була б хоч якась надія знайти її; але хто знає, що сталося з ними самими!

Було вже близько дванадцятої; треба було розшукати Планше. Д'Артаньян обійшов один по одному всі шинки, де горіло чи бодай блимало світло, але не побачив Планше в жодному з них.

У шостому шинку д'Артаньянові спало на думку, що він шукає марно. Адже юнак наказав слuzі чекати на нього лише о шостій ранку, і хоч би де той був нині, він мав на те право.

До того ж йому сягнуло, що, залишаючись поблизу місця події, він дістане якісь додаткові відомості про цю таємничу історію. Отож, як ми вже казали, в шостому шинку д'Артаньян затримався. Він сів у найтемніший куток, замовив пляшку вина й вирішив дочекатися ранку. Але

й на цей раз його сподівання були марні, і хоч як пильно він дослухався, проте, крім лайок, кепкувань і прокльонів ремісників, слуг та візників, звичайних гостей цього шинку, не почув нічого, що б навело його на слід бідолашної полонянки. Тож йому не лишалося нічого іншого, як, допивши знічев'я, а може, й для того, щоб не викликати підозри у відвідувачів, вино, зручніше вмотитись у своєму кутку й спробувати заснути. Д'Артаньянові, як ми пам'ятаємо, ледве минуло двадцять років, а в цьому віці люди, хоч яке з ними трапляється горе, завжди сплять міцним сном.

Близько шостої години д'Артаньян прокинувся розбитий і втомлений, як здебільшого буває після погано проведеної ночі. Збирався він недовго; обмацав себе, щоб переконатися, чи ніхто не обікрав його під час сну, і, знайшовши перстень на пальці, гаманець у кишені й пістолети за поясом, підвівся, заплатив за вино і вийшов, сподіваючись, що вранці легше знайде свого слугу. І справді, перше, що він розгледів крізь вогкий сіруватий туман,— це постать вірного Планше, який чекав на свого хазяїна з двома кіньми на поводу біля дверей злиденної корчми, яку д'Артаньян вночі проминув, навіть не підозрюючи про її існування.

XXV

ПОРТОС

Замість того, щоб їхати додому, д'Артаньян зіскочив з коня біля дверей пана де Тревілья і хутко піднявся по сходах. Цього разу юнак вирішив розповісти капітанові мушкетерів про все, що сталося. Безперечно, пан де Тревіль дасть йому добру пораду з приводу цієї історії, до того ж він майже щодня бачить королеву, і, можливо, йому пощастить довідатись у її величності бодай щось про бідолашну жінку, якій, певно, довелося тепер заплатити за відданість своїй володарці.

Пан де Тревіль вислухав юнака з увагою, яка свідчила, що він вбачає у цій пригоді дещо більше, ніж любовну інтригу.

— Еге,— мовив він, коли д'Артаньян скінчив свою розповідь.— Ясно, що тут не обійшлося без його високопреосвященства.

— Що ж тепер робити? — спитав д'Артаньян.

— Нічого, поки що анічогісінько, крім єдиного,— якомо-

га швидше виїхати з Парижа, як уже я вам казав. Я побачу королеву, розповім їй про подробиці викрадення бідолашної жінки, чого вона, звичайно, не знає; це допоможе їй у розшуках і, коли ви повернетесь, можливо, я поділюся з вами приємними новинами. Покладіться на мене.

Д'Артаньян знав, що пан де Тревіль, хоч і гасконець, але не любить давати обіцянки; та вже коли він щось комусь обіцяв, то робив більше, ніж обіцяв. Отож д'Артаньян уклонився йому з вдячністю за все минуле й за майбутнє, а шановний капітан, який теж вельми прихильно ставився до цього хороброго й рішучого юнака, щиро потис йому руку й побажав щасливої дороги.

Д'Артаньян вирішив послухатися поради пана де Тревілья й поспішив додому, на вулицю Могильників, — збиратися в дорогу. Підійшовши до будинку, він побачив пана Бонасьє, який у халаті стояв на порозі. Все, що вчора обачливий Планше казав про підступність їхнього хазяїна, враз пригадалося д'Артаньянові, і він глянув на Бонасьє уважніше, ніж раніше. Справді, крім жовтавої хворобливої блідості, яка свідчила про розлиття жовчі в крові і, можливо, таки мала свою причину, д'Артаньян помітив у його обличчі щось відразливе, гідке. Шахрай сміється не так, як чесна людина, облудник плаче не тими слізьми, якими плаче людина щира. Всяка нещирість — маска, і хоч як добре вона буде зроблена, але, придивившись уважно, її завжди можна відрізнити від справжнього обличчя.

Отож д'Артаньянові здалося, що пан Бонасьє носить маску, до того ж найвідразливішу маску.

Відчуваючи огиду до галантерейника, він хотів був пройти до себе, навіть не привітавшись з ним, але, як і напередодні, пан Бонасьє сам озвався до юнака.

— Он як, молодий чоловіче, — сказав він, — ми, здається, бенкетуємо вже до ранку? Вибило сьому годину, хай йому чорт! Схоже на те, що ви проти звичаю вирішили вертатись додому тоді, коли всі добрі люди йдуть з дому.

— А вам не закинеш того самого, добродію Бонасьє, — відповів юнак. — Ви — справжнісінький взірєць статечності. Правда, коли маєш молоду та гарну дружину, то не побіжиш за щастям: воно само приходить у дім. Чи не так, пане Бонасьє?

Бонасьє зблід, як смерть, і криво посміхнувся.

— Ха-ха, ви дуже веселий співрозмовник, — сказав він. — Але де це ви в біса вешталися вночі, мій юний пане? Певно, путівці не такі вже й зручні для прогулянок?

Д'Артаньян глянув на свої заболочені чоботи, потім його погляд ненароком ковзнув по черевиках і панчохах галантерейника. Вони, схоже, побували в одній калюжі: і ті, й ті були забруднені однаково.

Раптом д'Артаньянові саянуло. Той низенький сивий гладун, той одягнений у темне вбрання, схожий на слугу підтоптаний чоловічок, з яким так зневажливо поводитися вершники, що супроводили карету, був не хто інший, як Бонасьє. Чоловік керував викраденням своєї дружини!

Д'Артаньян ледве стримався, щоб не схопити галантерейника за горло й не задушити його. Але, як ми вже казали, він був розважливий і обережний, тож миттю опанував себе. І все ж юнак так змінився на обличчі, що Бонасьє перелякався на смерть і мимоволі позадкував; проте він стояв біля зачиненої ступки дверей, і ця перешкода змусила його залишитись на місці.

— Ти ба! Ви — жартівник, голубе, — сказав д'Артаньян, — бо мені здається, що коли мої чоботи треба почистити, то й ваші панчохи з черевиками потребують щітки. Невже й ви, добродію Бонасьє, десь тинялися, шукаючи пригод? Та хай йому чорт! Йй-право, навряд чи це можна пробачити людині вашого віку, яка ще й має молоду та гарненьку дружину.

— О ні, боронь Боже! — відповів Бонасьє. — Це я вчора їздив до Сен-Манде розпитати про служницю, яка мені дуже потрібна; а що дороги нині погані, то я й привіз на ногах усе це болото і ще не встиг почиститися.

Те, що Бонасьє назвав саме цю місцевість, підтвердило д'Артаньянові підозри: адже на Сен-Манде їхати зовсім в інший бік, ніж на Сен-Клу.

Це припущення враз заспокоїло юнака. Якщо Бонасьє знає, де дружина, то можна, вдавшись до крайніх заходів, змусити його розв'язати язика й виказати таємницю. Треба тільки зробити так, щоб це припущення перетворилося на певність.

— Даруйте, любий пане Бонасьє, мою безцеремонність, — сказав д'Артаньян, — але я страшенно хочу пити. Знаєте, ніщо так не викликає спраги, як безсонні ночі. Дозвольте мені випити у вас склянку води; певно, ви не відмовите своєму сусідові в такій дрібничці.

І, не чекаючи дозволу хазяїна, д'Артаньян хутко ввійшов до кімнати й глянув на ліжку. Постіль була не зім'ята. Бонасьє не лягав. Отож він вернувся додому недавно — годину, щонайбільше дві тому; він супроводив свою дружину

до того місця, куди її відвезли, або принаймні до першої поштової станції.

— Дякую, добродію Бонасьє,— мовив юнак, випивши склянку.— Це все, що мені треба було від вас. Тепер я піду до себе й накажу Планше почистити свої чоботи, а коли він упорається з цим, то, якщо хочете, виряджу його до вас, хай він наваксує й ваші черевики.

Д'Артаньян пішов, а галантерейник залишився стояти, ошелешений цим дивним прощанням. Він навіть подумав, чи, бува, не заплутався у власній брехні.

Біля своїх дверей на сходах д'Артаньян зустрів стурбованого Планше.

— Ах, добродію! — вигукнув слуга, побачивши хазяїна.— Знову новина, і я нетерпляче на вас чекаю.

— Що сталося? — спитав д'Артаньян.

— Я ладен поставити сто, навіть тисячу проти одного, пане, що ви не вгадаєте, хто приходив сюди, поки вас не було.

— Коли саме?

— Півгодини тому, поки ви були в пана де Тревіля.

— То хто ж приходив? Кажі швидше.

— Пан де Кавуа.

— Пан де Кавуа?

— Власною персоною.

— Капітан гвардії його високопреосвященства?

— Він самий.

— Він приходив арештувати мене?

— Мені здається, що так, добродію, хоч він і всміхався дуже улесливо.

— Ти кажеш, що він улесливо всміхався?

— Так, пане, це була просто медова усмішка.

— Справді?

— Він сказав, що його високопреосвященство зичить вам добра і просить завітати до Пале-Руаялю⁸⁹.

— Що ж ти йому відповів?

— Що це неможливо — адже вас немає вдома, в чому він може пересвідчитися сам.

— А що він сказав на це?

— Щоб ви неодмінно зайшли до кардинала вдень; потім він додав пошепки: «Скажи своєму хазяїнові, що його високопреосвященство прихильно ставиться до нього і що, можливо, від цього побачення залежить його майбутнє».

— Як на кардинала, це досить примітивна пастка,— зауважив юнак, усміхаючись.

— Отож і я подумав, що це пастка, і відповів, що ви будете страшенно засмучені, дізнавшись про все після повернення.

— Куди ж поїхав твій хазяїн? — спитав пан де Кавау.

— До Труа, в Шампань, — відповів я.

— А коли саме?

— Учора ввечері.

— Планше, друже мій, — вигукнув д'Артаньян, — ти й справді неоцінейний хлопець!

— Розумієте, пане, я вирішив, що коли ви схочете зустрітися з паном де Кавау, то завжди зможете сказати, що нікуди не їздили; тоді з'ясується, що збрехав я, а що я не дворянин, то мені брехати дозволено.

— Заспокойся, Планше, репутація правдивої людини лишиться за тобою: за чверть години ми рушаємо в дорогу.

— Я хотів порадити вам те саме, пане. А куди ми їдемо, дозвольте спитати?

— Хай йому чорт! Звичайно ж, у бік, протилежний від того, який ти назвав панові де Кавау. Адже й ти, мабуть, так само нетерпеливишся дізнатись про Грімо, Мушкетона й Базена, як і я про Атоса, Портоса й Араміса?

— Авжеж, пане, — відказав Планше. — І я готовий їхати, коли ви накажете; я певен, що повітря провінції для нас зараз набагато корисніше, ніж повітря Парижа. А тому...

— А тому збирайся, Планше, і рушаймо; я піду вперед пішки, з руками в кишенях, щоб ніхто не міг запідозрити нас. Ми зустрінемось у гвардійських казармах. До речі, Планше, ти, здається, маєш слухність щодо нашого хазяїна: це й справді мерзотник із мерзотників.

— Отож-то! Вірте мені, добродію, коли я кажу про когось; я впізнаю людину з її обличчя.

Як і було домовлено, д'Артаньян вийшов з будинку перший; по дорозі він для годиться востаннє навідав квартири трьох своїх друзів. Од них не було жодної звістки, тільки на ім'я Араміса надійшов напахчений лист, написаний дрібним і вишуканим почерком. Д'Артаньян узявся передати його за призначенням. Через десять хвилин Планше прийшов на стайню гвардійських казарм. Д'Артаньян, який не любив гаяти час, уже осідлав свого коня.

— Ну, — сказав він Планше, коли той прив'язав до сідла багаж, — тепер загнуждай решту трьох, і їдьмо.

— Ви гадаєте, що коли в кожного з нас буде по двоє коней, то ми їхатимемо швидше? — спитав Планше не без лукавства.

— Ні, пане насмішнику,— відповів д'Артаньян.— Але з чотирма кіньми ми зможемо привезти назад трьох наших друзів, якщо тільки застанемо їх живими.

— Так, це було б велике щастя,— зауважив Планше.— А втім, треба завжди покладатися на Боже милосердя.

— Аміні! — сказав д'Артаньян, сідаючи на коня.

Вибравшись з казарм, вони рушили в різні боки, домовившись, що один виїде з Парижа через заставу Лявільєт, а другий — через заставу Монмартр і що обоє зустрінуться аж за Сен-Дені; цей стратегічний маневр вони виконали точно й успішно. Д'Артаньян і Планше разом прибули до П'єрфіта.

Слід зазначити, що вдень Планше був куди хоробріший, ніж уночі.

І все-таки обачність не полишала його ні на мить. Добре пам'ятаючи прикrostі першої подорожі, Планше в кожному, хто зустрічався йому по дорозі, вбачав ворога. Вітаючись, він безперестанку знімав перед ними капелюха, за що дістав добрячої прочуханки від д'Артаньяна, який не хотів, аби через цю запопадливість подумали, ніби Планше — слуга якоїсь незначної особи.

Однак чи то всі перехожі були зворушені вихованістю Планше, чи на цей раз нікого не підіслали перепинити д'Артаньяна, наші подорожні щасливо добулися до Шантілі й під'їхали до корчми «Гран-Сен-Мартен», де зупинялись під час своєї першої подорожі.

Вгледівши юнака, за яким їхав слуга з двома запасними скакунами, хазяїн шанобливо зустрів його на порозі. Д'Артаньян, що проскакав уже одинадцять льє, вирішив зупинитися — байдуже, є тут Портос чи нема. До того ж він гадав, що необачно відразу розпитувати про мушкетера. Ось чому д'Артаньян без зайвих балачок спішився, лишив коней під наглядом Планше, зайшов до невеличкої кімнати, призначеної для гостей, які хотіли побути самі, й замовив пляшку найкращого вина та найвишуканіших страв на сніданок. Це переконало корчмаря, що його гість — особа, гідна поваги.

Отож замовлення д'Артаньяна було виконано напрочуд швидко.

До гвардійського полку набирали дворян з кращих родин королівства, і д'Артаньян, який подорожував у супроводі слуги та ще й з четвіркою чудових коней, незважаючи на простоту мундира, справив тут неабияке враження. Хазяїн

виявив бажання слугувати йому сам. Д'Артаньян наказав принести дві склянки, налив їх і почав розмову.

— Так от, любий мій хазяїне,— сказав він,— я попросив у вас найкращого вина, і якщо ви мене обдурили, то самі себе покараєте, бо я не люблю пити сам, і вам доведеться зробити це разом зі мною. Тож беріть склянку, і давайте вип'ємо. Стривайте, а за що ж ми вип'ємо, аби нікого не образити? Давайте вип'ємо за процвітання вашого закладу.

— Ваша милість робить мені честь,— відповів хазяїн,— і я красно дякую за добре побажання.

— Не дуже тіштеся моїми словами,— вів далі д'Артаньян.— В моєму тості, можливо, ховається куди більше себелюбства, ніж ви гадаєте: добре зустрічають подорожніх тільки в тих заїздах, які процвітають, а там, де корчмар не може звести кінців з кінцями, панує безладдя, і гість мимоволі стає жертвою злиднів свого хазяїна. Я багато подорожую і здебільшого по цій дорозі. Тим-то я й хочу, щоб усі корчмарі процвітали.

— А й справді, добродію,— сказав хазяїн,— здається, я вже не вперше маю честь вас бачити.

— Ще б пак! Я разів з десять проїздив через Шантільї і з цих десяти разів принаймні три або чотири рази зупинявся у вас. Стривайте, востанне я був тут днів десять чи дванадцять тому; я проводжав своїх друзів, мушкетерів, і навіть можу нагадати вам, що один із них посварився з якимось незнайомцем, котрий, до речі, перший почав з ним суперечку.

— Авжеж,— відповів хазяїн,— я чудово це пам'ятаю. Ваша милість каже про пана Портоса?

— Саме так звати мого супутника. Боже мій! Чи не скоїлося з ним якоїсь біди?

— Але ж ви, ваша милосте, мали змогу й самі помітити, що він не поїхав далі.

— Справді, він обіцяв наздогнати нас, але ми його не дочекалися.

— Він зробив нам честь, залишившись тут.

— Як! Він зробив вам честь, залишившись у вас?

— Так, добродію, в цій самій корчмі; і, правду кажучи, ми дуже занепокоєні.

— Чим саме?

— Його боргами.

— Отакої! Він сплатить усі свої борги.

— О добродію, ви проливаєте бальзам на мої рани! Ми надали йому великий кредит, а сьогодні вранці лікар знову

сказав, що коли пан Портос не заплатить йому за візити, то він візьметься за мене, бо саме я посилав по лікаря.

— Хіба Портос поранений?

— Не можу вам цього сказати, добродію.

— Як це не можете сказати? Ви повинні знати це краще за будь-кого іншого.

— Авжеж. Проте в нашому становищі, добродію, ми не кажемо всього, що знаємо, надто коли нас попереджають, що за свій язик ми можемо поквитатися вухами.

— Гаразд! Чи можу я побачити Портоса?

— Звичайно, добродію. Підніміться на другий поверх і постукайте в двері кімнати номер один. Тільки скажіть, що це ви.

— Сказати, що це я?

— Так, бо з вами може скоїтися лихо.

— Яке ж лихо може, по-вашому, зі мною скоїтись?

— Пан Портос подумає, що це хтось із моїх слуг, і в гніві проштрикне вас шпагою або прострелить вам голову з пістолета.

— Що ж ви йому такого зробили?

— Попросили у нього грошей.

— Хай йому чорт! Тепер я розумію: пан Портос дуже не любить таких прохань, коли в нього порожньо в кишнях, але, наскільки я знаю, гроші в нього є.

— Ми теж так гадали, добродію. А що ми ретельно стежимо за порядком у нашому закладі й кожного тижня підбиваємо рахунки, то й попросили його розплатитися з нами. Однак ми, певно, прийшли до нього невчасно, бо тільки-но заговорили про гроші, як він послав нас до дідька. Правда, напередодні він грав.

— Грав? Із ким?

— О Боже! Хіба я знаю? З якимось приїжджим паном; запропонував йому партію в ландскнехт.

— Он воно що! Бідолаха, мабуть, усе програв.

— Навіть свого коня, добродію, бо коли незнайомец збирався в дорогу, ми помітили, що його слуга сідлає коня пана Портоса. Ми звернули на це його увагу, але пан гримнув, що ми пхаємо носа не в свої справи і що кінь належить йому. Ми одразу сказали про це панові Портосу, але він відповів, що тільки зухвальці можуть сумніватися в слові дворянина: коли той говорить, що кінь належить йому, то так воно і є.

— Впізнаю Портоса,— пробурмотів д'Артаньян.

— Тоді,— вів хазяїн далі,— я звелів йому передати, що

оскільки ми не можемо порозумітися з ним відносно сплати боргу, то я сподіваюсь — він принаймні ласкаво згодиться перебратися до мого сусіди, хазяїна «Золотого Орла»; але пан Портос відповів, що мій заїзд кращий і що він залишиться тут. Це дуже зворушило мене, і я не став наполягати на його від'їзді. Я тільки попросив звільнити кімнату, в якій він мешкав, найкращу, до речі, в усьому домі, й перебратися до невеличкої затишної кімнати на четвертому поверсі. Але пан Портос відповів, що от-от чекає свою коханку, одну з найшляхетніших дам королівського двору, тож я мушу зрозуміти — навіть та кімната, яку він удостоює своєю присутністю, надто вбога для такої особи. І все-таки, цілком визнаючи справедливість його слів, я зважився наполягати на своєму; аж тут, навіть не зволивши заперечити мені бодай словом, він узяв пістолет, поклав його на нічний столик і сказав, що при першому ж натяці на переїзд будь-куди — в іншу кімнату або до іншого хазяїна — він прострелить голову кожному, хто насмілиться втручатися в його справи. Відтоді, добродію, ніхто, крім його слуги, до нього не заходить.

— То й Мушкетон тут?

— Атож, добродію. Через п'ять днів після свого від'їзду він повернувся, і теж у дуже поганому гуморі; схоже, у нього теж були якісь прикrostі в дорозі. На жаль, він багато меткіший за свого хазяїна, задля якого перевертає в корчмі все догори дном, і, не бажаючи, щоб йому відмовляли в тому, чого він просить, сам бере все потрібне, не питаючись.

— Впізнаю Мушкетона, — відповів д'Артаньян, — я завжди помічав його дивовижну відданість і спритність.

— Цілком можливо, добродію. Але уявіть лишень: варто мені бодай чотири рази на рік зустрітись з такою спритністю та відданістю, і я піду по світу з торбами.

— Та ні, Портос вам запластить.

— М-м... — недовірливо промимрив корчмар.

— До нього дуже прихильна одна шляхетна дама, яка не залишить свого друга у скруті, надто коли йдеться про таку дрібницю.

— Якби мені було дозволено сказати, що я думаю про це...

— Що ж ви думаєте?

— Навіть більше — що знаю...

— Що ви знаєте?

— І навіть ще більше — в чому я впевнений.

- У чому ж ви впевнені? Кажіть.
- Я сказав би — мені відомо, хто ця шляхетна дама.
- Вам?
- Авжеж, мені.
- Як же ви довідалися про це?
- О добродію, коли б я міг сподіватися на вашу скромність...
- Кажіть. Слово дворянина — ви не будете жалкувати за своє довір'я.
- Так от, добродію, ви розумієте: турботи змушують часом робити таке...
- І що ж ви зробили?
- О, нічого такого, що перевищувало б право кредитора.
- Тобто?
- Пан Портос дав нам листа, адресованого цій герцогині, й наказав однести його на пошту. Його слуги тоді ще не було. Пан Портос ще не виходив з кімнати й мусив хоч-не-хоч доручити це нам.
- Далі.
- Я не поніс листа на пошту — це ніколи не буває цілком надійно, а, скориставшись з того, що мій слуга мав їхати до Парижа, доручив йому листа й наказав одвезти його герцогині. Тож я виконав бажання пана Портоса, який дуже турбувався про свого листа, чи не так?
- Приблизно...
- І знаєте, добродію, хто ця шляхетна дама?
- Ні. Я чув про неї від Портоса, тільки й того.
- Чи відомо вам, хто ця удавана герцогиня?
- Кажу ж вам, що не знаю.
- Це підстаркувата дружина прокурора з Шатле⁹⁰, добродію, пані Кокнар, якій щонайменше п'ятдесят років і яка ще намагається удавати ревниву жінку. Мені також здалося дивним, що герцогиня мешкає на Ведмежій вулиці.
- Звідки вам про це відомо?
- Та звідти ж, що, доставши листа, вона дуже розсердилась і сказала, що пан Портос — вітрогон і що його, мабуть, штрикнули шпагою через якусь жінку.
- То його штрикнули шпагою?
- О Боже! Що я сказав!..
- Ви сказали, що Портоса штрикнули шпагою.
- Так, але він якнайсуворіше заборонив мені розповідати про це!
- Чому?
- Чому! Та тому, добродію, що хоч він і нахвалявся

проштрикнути незнайомця, з яким тоді посварився, сталося так, що цей незнайомиць сам поклав пана Портоса, попри всі його вихваляння. А що пан Портос дуже чваньковито поводитьсь з усіма, крім цієї герцогині, яку сподівався розчулити розповіддю про свою пригоду, то й не хоче признаватися, що дістав удар шпагою.

— Отже, через цей удар шпагою він і лежить у ліжку?

— Ще й добрячий удар, можете мені повірити. Мабуть, у вашого друга душа цвяхами прибита до тіла.

— Ви були при цьому?

— З цікавості пішовши слідом за ними, я бачив бій, але так, що бійці не бачили мене.

— І як розгорталися події?

— О, це було недовго, мушу вам сказати. Супротивники стали в позицію; незнайомиць зробив випад, і так спритно, що коли пан Портос хотів його відбити, у нього в грудях уже сиділо три дюйми заліза. Він упав горілиць. Незнайомиць приставив йому до горла вістря шпаги, і пан Портос, побачивши, що його життя залежить од волі супротивника, визнав себе переможеним. Тоді незнайомиць спитав, як його звати, і, довідавшись, що він Портос, а не д'Артаньян, запропонував своєму недавньому супротивникові руку, довів його до корчми, скочив на коня і зник з очей.

— Отже, незнайомиць шукав сварки саме з д'Артаньяном?

— Певно, що так.

— І ви не знаєте, що з ним сталося потім?

— Ні. Я ніколи не бачив його ні до того, ні опісля.

— Чудово, я дізнався про все, що мені потрібно. То ви кажете, що Портосова кімната на другому поверсі? Номер один?

— Атож, добродію. Це найкраще помешкання в моєму закладі; кімната, яку я вже десять разів міг би здати за грубі гроші.

— Та заспокойтеся ви нарешті! — сказав усміхаючись д'Артаньян. — Портос заплатить вам грішми герцогині Кокнар.

— О добродію, хай вона буде ким завгодно, дружиною прокурора або герцогинею, аби тільки вона розв'язала свого гаманця! Так ні ж бо — вона відповіла, що домагання пана Портоса і його невірність їй остогидли і що вона не надішле йому жодного деньє.

— І ви переказали її відповідь вашому постояльцю?

— Ба ні, адже він міг би здогадатися, в який спосіб ми виконали його доручення.

— То він і досі чекає на гроші?

— О Господи! Звісно, що чекає! Вчора він знову написав їй листа; але цим разом листа відніс на пошту його слуга.

— То ви кажете, що дружина прокурора — стара й негарна?

— Їй щонайменше п'ятдесят років, добродію, і вона ніколи не була красунею, судячи з того, що розповів Пато.

— Тоді будьте певні: вона неодмінно подобришає. До того ж Портос не міг заборгувати надто багато грошей.

— Як це не міг? Пістолів із двадцять, коли не брати до уваги лікаря. Еге! Він ні в чому собі не відмовляє, ви ж знаєте його; одразу видно, що людиця звикла жити на широку ногу.

— Гаразд! Якщо навіть коханка покине його, в Портоса завжди знайдуться друзі, присягаюсь вам. Отож, мій любий хазяїне, не хвилюйтесь і слугуйте йому з тією повагою, якої вимагає його становище.

— Добродію, ви обіцяли не згадувати про дружину прокурора й мовчати про його поранення.

— Зайве нагадувати про це; я дав вам слово.

— Бо він уб'є мене, якщо дізнається!

— Не бійтеся; він не такий страшний, як здається.

З цими словами д'Артаньян піднявся по сходах, певний, що йому пощастило хоч трохи заспокоїти хазяїна, принаймні стосовно двох речей, якими той, безперечно, найбільше дорожив: стосовно гаманця й життя.

На найпримітніших в усьому коридорі дверях чорним чорнилом була виведена величезна цифра «1»; д'Артаньян постукав і, почувши пропозицію іти своїм шляхом, увійшов до кімнати.

Портос лежав у ліжку і, щоб набити руку, грав у ландскнехт з Мушкетеном. Над вогнищем обертався рожен з куріпкою, а обабіч кипіли на жаровнях дві каструлі, з яких смачно пахло кролячим фрікасе й рибою у винному соусі. Конторка й мармурова дошка комода були заставлені порожніми пляшками.

Побачивши друга, Портос радісно привітав його, а Мушкетон, шанобливо підвівшись, запропонував своє місце д'Артаньянові й пішов глянути на каструлі, які, слід гадати, перебували під його особливою опікою.

— Тисяча чортів! Це ви! — вигукнув Портос. — Прошу ласкаво й даруйте, що не встаю. До речі, — додав він,

занепокоєно глянувши на свого друга,— чи знаєте, ви, що з мною сталося?

— Ні.

— Хазяїн вам нічого не казав?

— Я спитав у нього, де ви, й одразу ж подався нагору. Портос полегшено зітхнув.

— А що ж таке з вами сталося, мій любий Портосе? — спитав д'Артаньян.

— Сталося таке, що, наступаючи на свого супротивника, якого я вже встиг пригостити трьома ударами шпаги, і збираючись покінчити з ним четвертим, я спіткнувся об камінь і звихнув собі ногу в коліні.

— Справді?

— Присягаюся честю! Пощастило цьому злодіяці, бо я прошив би його на місці, ручуся!

— А куди він подівся?

— Не знаю; він дістав по заслугі й утік, не прохаючи здачі. Але ви, мій любий д'Артаньяне,— що було з вами?

— Отже, мій любий Портосе,— правив своєї д'Артаньян, не відповідаючи на запитання,— саме через вивих у коліні ви й лежите в ліжку?

— Нічого не вдієш! А втім, хвала Богові, за кілька днів я вже буду на ногах.

— Чому ж ви не звеліли перевезти себе до Парижа? Адже тут так нудно.

— Саме це я і збирався зробити; однак, мій любий друже, мушу вам де в чому признатися.

— У чому саме?

— Я й справді дуже нудився. А що в кишені у мене, як ви знаєте, лежали ваших сімдесят п'ять пістолів, то, аби хоч трохи розважитись, запросив до себе одного дворянина, який зупинився тут проїздом, і запропонував йому партію в кості. Він погодився — і мої сімдесят п'ять пістолів перейшли з моєї кишені до нього, не кажучи про коня, якого він забрав на додачу. Ну, а ви, мій любий д'Артаньяне?

— Що вдієш, друже, не можна скрізь мати самий тільки успіх,— сказав д'Артаньян.— Знаєте приказку: «Кому не щастить у грі, тому щастить у коханні». Ви надто щасливі в коханні, щоб гра не мстилася вам за це. А втім, яке вам діло до примхливості долі, негідний ви щасливчику! Хіба у вас немає вашої герцогині, яка, безперечно, поквпатиться вам на допомогу?

— Саме тому, мій любий д'Артаньяне, що я такий

нещасливий гравець,— недбало відповів Портос,— я й написав їй, щоб вона надіслала луїдорів з п'ятдесят, які мені тепер украй необхідні.

— І що ж?

— Що ж! Мабуть, вона поїхала до якогось із своїх маєтків, бо я не дістав відповіді.

— Справді?

— Так. І вчора я надіслав їй ще одного листа, ще переконливішого за перший. Але ви тут, мій любий друже, тож поговорімо про ваші справи. Правду кажучи, я вже почав був непокоїтися за вас.

— Судячи з того, що я бачу, хазяїн добре дбає про вас, мій любий Портосе,— мовив д'Артаньян, показуючи на повні каструлі й порожні пляшки.

— Овва! — відповів Портос.— Кілька днів тому цей нахаба приніс мені рахунок, і я прогнав його разом з рахунком, тож тепер сиджу тут як переможець або як завойовник. Ось чому, побоюючись нападу, я й озброївся по самісінькі вуха.

— Проте, здається мені, часом ви робите вилазки,— сміючись, заперечив д'Артаньян.

І він показав пальцем на пляшки та каструлі.

— На жаль, це не я,— признався Портос.— Кляте коліно й досі тримає мене в ліжку, але Мушкетон ходить у розвідку й забезпечує нас харчами. Мушкетоне, друже,— звернувся Портос до слуги,— ви бачите: до нас наспіло підкріплення, тож доведеться вам поповнити запаси продовольства.

— Мушкетоне,— сказав д'Артаньян,— я хочу попросити вас про одну послугу.

— Про яку саме, пане?

— Навчіть вашої премудрості мого Планше; я теж можу колись опинитися в облозі, і було б дуже добре, якби він умів доглядати мене так, як ви свого пана.

— Та Боже ж ти мій, немає нічого простішого, добродію,— скромно сказав Мушкетон.— Треба бути спритним — тільки й того. Я виріс на селі, і мій батько на дозвіллі трохи браконьєрствував.

— А взагалі що він робив?

— Заробляв ремеслом, що його я завжди мав за досить вигідне, пане.

— Яким саме?

— Це було якраз під час безнастанних війн католиків з гугенотами. Батько бачив, як католики вбивають гугено-

тів, а гугеноти вбивають католиків, і все це в ім'я віри. І він винайшов для себе змішану релігію, яка дозволяла йому бути то католиком, то гугенотом. Отож він гуляв з самопалом на плечі за живоплотами понад дорогою, і коли помічав самотнього католика, протестантська віра одразу ж брала гору в його душі. Він прицілювався в подорожного; потім, коли той був кроків за десять од нього, батько починав з ним розмову, яка майже завжди кінчалася тим, що незнайомиць оддавав гаманець, аби тільки врятувати життя. Ну, а коли батько зустрічав гугенота, в його душі враз спалахувала така сама любов до католицької церкви, і він не міг узяти втямки, як це за чверть години до того був прихильником протестантів і сумнівався в перевазі нашої святої віри. Бо треба вам сказати, пане, що я католик; а от старшого брата батько, вірний своїм принципам, зробив гугенотом.

— А як скінчив своє життя цей шановний добродій? — спитав д'Артаньян.

— О пане, дуже погано. Одного чудового дня він зустрів на вузькій стежині гугенота й католика, з якими вже мав справу і які його впізнали; отож вони об'єдналися проти нього й повісили бідолаху на дереві. Потім вони стали вихвалитися своєю зухвалою витівкою в першій-ліпшій корчмі, а ми з братом саме сиділи там за чаркою.

— І що ви зробили? — спитав д'Артаньян.

— Ми дали їм домовити, — відповів Мушкетон. — А коли, покинувши корчму, вони розійшлися в різні боки, мій брат подався слідом за католиком, а я — за протестантом. Через дві години все було скінчено, і кожен з нас зробив свою справу, благословляючи нашого бідолаху батечка, який так завбачливо виховав своїх синів у різній вірі.

— Справді, Мушкетоне, ваш батько був розумакою і хвацьким хлопцем. То ви кажете, що на дозвіллі цей добродій браконьєрствував?

— Еге ж, пане. І він навчив мене ставити сільця та закидати вудочки. Тому, побачивши, що наш негідник-хазяїн годує нас старою яловичиною, яка годиться хіба для мужви, але не пасує таким ніжним шлункам, як наші, я пригадав своє давнє ремесло. Блукаючи по лісах його високості, я ставив сільця на оленячих стежках, а коли виходив на береги ставків принца, то закидав вудки. Отож тепер, хвалити Бога, у нас, як ви можете переконатись, добродію, є куріпки та кролі, коропи та вугри — їжа поживна й легка, придатна для хворих людей.

— Ну, а вино? — вів далі д'Артаньян. — Хто постачає вам вино? Хазяїн?

— Як вам сказати? І так, і ні.

— Як це — «і так, і ні»?

— Він постачає нам вино, але сам не знає, що має таку честь.

— Поясніть докладніше, Мушкетоне, у ваших словах завжди безліч повчального.

— Будь ласка, пане. Яюсь під час своїх мандрів я здивався з одним іспанцем, що побував у багатьох країнах і серед них — у Новому Світі⁹¹.

— Яке відношення має Новий Світ до пляшок, що стоять у вас на конторці й на комоді?

— Потерпіть, пане, всьому свій час.

— Ваша правда, Мушкетоне; я покладаюсь на вас і слухаю.

— Цей іспанець мав слугу, який супроводив його в подорожі до Мексики. Слуга був мій земляк, і ми заприятелювали з ним дуже швидко, бо дуже різнилися вдачею. Обоє ми над усе любили полювати, і він розповідав мені, що в пампасах тубільці ловлять тигрів та диких биків за допомогою звичайнісінького зашморга, що його накидають на шию цим страшним тварюкам. Спершу я не вірив, що, кинувши мотузку на двадцять, а то й тридцять кроків, можна поцілити зашморгом куди схочеш, та незабаром на власні очі переконався в цьому. Мій приятель ставив за тридцять кроків од себе пляшку й щоразу накидав їй на шийку зашморг. Я й собі почав учитися цієї премудрості. А що я вдався меткий та вправний, то тепер кидаю *ласо* не гірше за будь-якого мексиканця. От і все, ви зрозуміли? Наш хазяїн має багатий винний погрібець, але з ключем од нього ніколи не розлучається. Однак у погребі є душник. Через нього я й кидаю *ласо*. Тепер уже я знаю напевно, де стоїть краще вино, то звідти й черпаю свої припаси. Ось яке відношення, пане, має Новий Світ до пляшок, що стоять у нас на комоді й на конторці. А тепер чи не вип'єте склянку вина й не скажете, чи воно вам до смаку?

— Дякую, друже, дякую. На жаль, я щойно поснідав.

— Ну, Мушкетоне, — сказав Портос, — накривай на стіл. Поки ми з тобою снідатимемо, д'Артаньян розповість, що сталося з ним за ті десять днів, протягом яких ми не бачилися.

— Охоче, — відповів д'Артаньян.

Поки Портос і Мушкетон снідали з апетитом людей, що

видужують після тяжкої хвороби, і з братерською згодою, що так зближує невдах у біді, д'Артаньян розповів, як поранений Арамис мусив зупинитись у Кревкері, як Атос залишився в Ам'єні, відбиваючись од людей, що звинуватили його в збуті фальшивих грошей, і як він сам, д'Артаньян, щоб дістатись Англії, проштрикнув живіт графові де Варду.

Проте на цьому відвертість д'Артаньяна й скінчилася. Він розповів лише, що привіз з Англії чотирьох чудових скакунів — одного для себе, а решту для товаришів; потім він сказав Портосові, що його кінь уже стоїть у стайні корчмаря.

Аж тут до кімнати ввійшов Планше; він доповів хазяїнові, що коні відпочили й можна їхати далі, щоб заночувати в Клермоні.

Д'Артаньянові, вже майже спокійному за долю Портоса, не терпілося дізнатись про те, що сталося з двома іншими друзями. Тож він потиснув хворому руку й сказав, що їде далі шукати їх. Він мав намір вертатися цією самою дорогою і додав, що коли через тиждень Портос ще не виїде з корчми «Гран-Сен-Мартен», то він і його забере з собою.

Портос відповів, що хворе коліно навряд чи дозволить йому поїхати раніше. До того ж він конче хотів дочекатися листа від своєї герцогині.

Д'Артаньян побажав йому діждатися швидкої та приємної відповіді; потім, загадавши Мушкетонові й далі опікуватися Портосом та розплатившись з корчмарем, він рушив у дорогу разом з Планше, який вів тепер вже не трьох, а двох коней.

XXVI

АРАМИСОВА ДИСЕРТАЦІЯ

Д'Артаньян нічого не сказав Портосові ні про його рану, ні про дружину прокурора. Попри свою молодість, наш гасконець був вельми розумним хлопцем. Тому він удав, ніби вірить усьому, що розповів хвальковитий мушкетер, твердо переконаний, що ніяка дружба не встоїть перед розкритою таємницею, особливо коли ця таємниця вражає самолюбство; до того ж ми завжди відчуваємо певну моральну перевагу над тими, про кого знаємо більше, ніж вони гадають. Ось чому, складаючи плани на майбутнє й сподіваючись, що троє друзів допоможуть йому досягти

успіху, д'Артаньян хотів заздалегідь зібрати докупи ті невидимі нитки, які дали б йому змогу впливати на мушкетерів.

Проте всю дорогу глибокий сум краєв йому серце; він думав про молоду й гарну пані Бонасьє, що мала винагородити юнака за його відданість; але, як по правді, то найдужче за все він боявся, що з бідолашною жінкою скоїлося лихо, і аж ніяк не сумував за своїм утраченим щастям. Д'Артаньян не мав жодного сумніву, що пані Бонасьє— жертва помсти кардинала, а, як відомо, помста його високопреосвященства завжди була жахливою. Яким чином він сам заслужив прихильність міністра, д'Артаньян, ясна річ, не знав і досі; певно, він міг би скласти собі про це уявлення тільки після розмови з капітаном гвардії паном де Кавуа, коли б той застав його вдома.

Ніщо так не вкорочує час і відстань, як невідступна, всепоглинаюча думка. Людина перестає помічати реальний світ, думка неначе переносить її у світ химерних уявлень. Час тоді втрачає лік, а простір — віддаленість. Людина вирушає з одного місця і приїздить до другого — тільки й усього. Від того, щб було в дорозі, не лишається в пам'яті нічого, крім непевного туману, в якому бовваніють тисячі примарних образів — дерева, гори, долини. Так і д'Артаньян незчувся, як, давши волю своєму коневі, проїхав у полоні непевних видінь шість чи вісім льє од Шантільї до Кревкера, а прибувши в це село, тут же забув про все, що стрілося йому на шляху.

Тільки тут він прийшов до тями. Юнак похитав головою і, побачивши корчму, де залишив Арамиса, пустив коня клусом, аж поки той зупинився біля дверей заїзду.

Цим разом його зустрів не хазяїн, а хазяйка. Д'Артаньян був фізіономістом; тож, глянувши на її гладке, простодушне й веселе обличчя, він ураз відчув, що від цієї особи можна не критись і що боятися її нічого.

— Ласкава пані, чи не сказали б ви, де мені знайти одного з моїх друзів, якого ми залишили тут днів із десять тому? — спитав д'Артаньян.

— Вродливого молодика, двадцяти трьох — двадцяти чотирьох років, лагідного, люб'язного, ставного?

— І до того ж пораненого в плече.

— Саме так.

— Що так?

— А те, добродію, що він і досі тут.

— Ласкава пані,— вигукнув д'Артаньян, зіскакуючи з

коня й кидаючи поводи Планше,— ви даруєте мені життя. Де ж він, мій любий Арамис, якого я так хочу обійняти? Я й справді не діждусь, коли побачу його.

— Даруйте, добродію, але навряд чи він зможе вас зараз прийняти.

— Чому б то? Невже у нього в гостях жінка?

— Святий Ісусе! Що ви таке кажете, юначе? Ні, пане, в нього не жінка.

— Хто ж тоді?

— Кюре з Мондідьє та абат Ам'єнського монастиря езуїтів.

— Боже! — вигукнув д'Артаньян.— Йому погіршало?

— Ні, пане, навпаки; але після хвороби на нього впала благодать, і він вирішив прийняти духовний сан.

— А й правда,— зауважив д'Артаньян,— я зовсім забув, що він тільки тимчасово служить у мушкетерах.

— То ви, пане, неодмінно хочете його бачити?

— Більше ніж будь-коли.

— Тоді зійдіть сходами в двері праворуч, на третій поверх, у кімнату номер п'ять.

Д'Артаньян мерщій подався в двір і побачив відкриті сходи, які ще й нині можна зустріти в старовинних заїздах. Але не так просто було потрапити до майбутнього абата. Підступи до Арамисової кімнати охоронялися не менш суворо, ніж сади Арміди⁹²: в коридорі стояв Базен, який заступив д'Артаньянові дорогу з тим більшою безстрашністю, що після багаторічних випробувань бідолаха був нарешті близький до омріяної мети.

Справді, Базен давно вже хотів стати слугою духовної особи й нетерпляче чекав тієї хвилини, коли Арамис скине похідний плащ і вдягне сутану. Тільки раз у раз повторювана молодим мушкетером обіцянка, що ця хвилина неодмінно настане, тримала Базена на службі в Арамиса, де, за словами самого ж Базена, можна було лише занастити душу.

Отож Базен просто нетямився з радості. Судячи з усього, тепер уже хазяїн не повинен був зректися свого слова. Поєднання фізичного болю з моральним призвело до давно очікуваного рішення: Арамис, який страждав душею і тілом водночас, мав своє подвійне нещастя — несподіваний від'їзд коханої жінки та рану в плече — за пересторогу неба й звернув нарешті свої помисли до релігії.

За таких обставин поява д'Артаньяна прикро вразила Базена, бо він розумів, що той неодмінно наверне його

хазяїна до світських справ, яким Арамис так довго віддавав перевагу. І Базен вирішив захищати двері до останку; а що хазяйка вже виказала його і він не міг послатися на відсутність Арамиса, то й заходився доводити д'Артаньянові, як неделікатно було б втручатися в благочестиву спасенну розмову, що почалася рано-вранці і, на його переконання, мала скінчитися тільки пізно ввечері.

Проте красномовна тирада добродія Базена не справила враження на д'Артаньяна; не заходячи в суперечку з слугою свого друга, він мовчки відсторонив його однією рукою, а другою повернув клямку в дверях кімнати номер п'ять.

Двері відчинилися, і юнак увійшов до кімнати.

Арамис у широкому чорному вбранні, в кругленькій і плоскій шапочці на голові, що дуже скидалася на скуфію, сидів за довгим столом, захаращеним сувоями паперу й грубезними фоліантами; праворуч од нього сидів абат езуїтського монастиря, а ліворуч — кюре з Мондідьє. Завіси були наполовину опущені, і в кімнаті панував таємничий присмерк, що навіював благочестиві думки. Всі світські речі, які можна побачити в кімнаті молодого чоловіка, особливо коли цей молодий чоловік — мушкетер, зникли, немов за помахом чарівної палички, бо, побоюючись, щоб їх вигляд не навернув хазяїна до думок про цей світ, Базен якнайстаранніше заховав шпагу, пістолети, капелюх з пером, перев'язь і мереживо.

Замість усього цього на стіні, в найтемнішому кутку, висіла на цвяху якась дивна річ, що дуже скидалась на канчук для самокатування.

Почувши рипіння дверей, Арамис підвів голову й побачив свого друга. Але, на превеликий подив д'Артаньяна, його прихід не справив на мушкетера ніякого враження, такі далекі від усього земного були його думки.

— Добрий день, любий д'Артаньяне, — сказав Арамис. — Повірте, я радий вас бачити.

— Я також, — мовив д'Артаньян, — хоч, правду кажучи, й не певен, що переді мною Арамис.

— Це він, мій друже, це він; але чому у вас виник сумнів?

— Я подумав, чи, бува, не помилився кімнатою і чи не потрапив до помешкання якоїсь духовної особи; а коли я побачив вас у товаристві цих двох добродіїв, то й зовсім перелякався: мені здалося, що ви тяжко хворі.

Добродії в чорному, зрозумівши д'Артаньянів натяк, погрозово зиркнули на нього. Проте юнак не злякався.

— Чи не заважаю я вам, мій любий Арамисе? — спитав д'Артаньян. — Судячи з усього, що я тут побачив, ви сповідаєтеся цим добродіям.

Арамис зашарівся.

— Заважаєте? О ні, навпаки, мій любий друже, присягаюся вам; і на доказ цього дозвольте висловити радість з приводу того, що я бачу вас цілим і здоровим.

«О! Нарешті здогадався, — подумав д'Артаньян. — Що ж, могло бути й гірше».

— Цей пан, мій друг, чудом уникнув величезної небезпеки, — ласкаво провадив Арамис, показуючи на д'Артаньяна.

— Дякуйте Богові, пане, — відповіли духовні особи, вклоняючись.

— Я так і зробив, преподобні панотці, — мовив юнак, і собі вклоняючись.

— Ви приїхали дуже вчасно, любий д'Артаньяне, — сказав Арамис, — і якщо прилучитеся до нашої дискусії, то зможете показати свої знання. Пан абат Ам'єнського монастиря, пан кюре з Мондідьє і я розглядаємо деякі богословські питання, які вже давно привертають нашу увагу; я був би щасливий знати вашу думку.

— Думка військового не має ніякої ваги, — відповів д'Артаньян, збентежений таким поворотом розмови. — Йй-право, ви цілком можете покластися на вченість цих добродіїв.

Двоє добродіїв у чорному знову вклонилися.

— Навпаки, — відказав Арамис, — ваша думка буде для нас дуже цінною. Йдеться ось про що: пан абат вважає, що моя дисертація має бути виключно догматичною й дидактичною.

— Ваша дисертація! Ви пишете дисертацію?

— Авжеж, — обізвався езуїт. — Для іспиту, який передує висвяченню в духовний сан, дисертація конче необхідна.

— Висвячення! — вигукнув д'Артаньян, який і досі не вірив тому, що йому сказали хазяйка заїзду й Базен. — Висвячення!

І він обвів сторопілим поглядом усіх, хто був у кімнаті.

— Отож, — мовив Арамис, сідаючи в кріслі з такою вишуканістю, наче він був у якомусь аристократичному салоні, й милуючись своєю білою та ніжною, немов у жінки, рукою, яку він підніс угору, аби вона ще дужче побіліла, — отож, як ви чули, д'Артаньяне, пан абат хотів би, щоб моя дисертація була догматичною, але я схилиюся до написан-

ня дисертації споглядальної. Ось чому пан абат запропонував мені тему, якої ще ніхто не досліджував і в якій — я цілком визнаю — є вдячний матеріал для витлумачень: «*Utraque manus in benedicendo clericis inferioribus necessaria est*».

Д'Артаньян, з ерудицією якого ми вже встигли познайомитись, вислухав цю цитату так само безтурботно, як і ту, що її навів пан де Тревіль з приводу дарунків, гадаючи, що юнак дістав їх од герцога Бекінгема.

— Що означає, — пояснив Арамис, бажаючи допомогти д'Артаньянові розібратись у справі: — «Священнослужителям нижчого сану потрібні для благословення дві руки».

— Чудова тема! — вигукнув єзуїт.

— Чудова й догматична! — озвався й кюре, який, знаючи латину приблизно так само, як і д'Артаньян, уважно стежив за єзуїтом, не пропускаючи нагоди ступати за ним слід у слід і луною повторюючи його слова.

Що ж до Д'Артаньяна, то захопленість двох добродіїв у чорному його анітрохи не зворушила.

— Авжеж, чудова, *proorsus admirabile!*⁹³ — вів далі Арамис. — Але вона вимагає поглибленого вивчення творів отців церкви і Святого Письма. Тим часом — і я смиренно визнаю це перед ученими панотцями — чергування в нічний варті й королівська служба змусили мене трохи занедбати заняття. Тому мені буде легше, *facilius patans*⁹⁴, узяти таку тему на свій вибір, яка для складних проблем теології була б тим самим, чим є мораль для метафізики та філософії.

Д'Артаньян нудився, кюре також.

— Подумайте, який вступ! — вигукнув єзуїт.

— Вступ, — повторив кюре, аби й собі щось сказати.

— *Quemadmodum inter coelorum immensitatem*⁹⁵.

Арамис скоса глянув на д'Артаньяна. Той позіхав на весь рот.

— Говорімо по-французьки, панотче, — сказав Арамис єзуїтові, — тоді пан д'Артаньян зможе краще оцінити нашу розмову.

— Авжеж, — зауважив д'Артаньян, — я стомився з дороги, і вся ця латина вилетіла мені з голови.

— Гаразд, — трохи невдоволено відповів єзуїт, тоді як зрадлий кюре з безмежною вдячністю глянув на д'Артаньяна. — Отож розгляньмо складові частини цієї глоси⁹⁶. Мойсей, служитель Бога... він тільки служитель, зверніть на це увагу! Мойсей благословляє руками; коли євреї билися з своїми ворогами, він звелів підтримувати обидві його

руки, отже, він благословляв обома руками. До того ж у Євангелії так само сказано: «Imponite manus», а не «manus». «Покладіть руки», а не «руку».

— Покладіть руки,— повторив кюре, роблячи відповідний жест.

— А святому Петрові, намісниками якого є папи,— вів далі єзуїт,— було сказано навпаки: «Porrigite digitos». «Простягни персти». Зрозуміло?

— Звичайно,— відповів Арамис, упиваючись розмовою,— але це тонкощі.

— Персти! — повторив єзуїт.— Святий Петро благословляє перстами. Отже, папа теж благословляє перстами. А скількома перстами він благословляє? Трьома — во ім'я Отця, Сина і Святого Духа.

Всі перехрестилися; д'Артаньян зробив те саме.

— Папа — намісник святого Петра і уособлює в собі три божественні сили; решта, *ordines inferiores*⁹⁷ духовної ієрархії, благословляють іменем святих архангелів та ангелів. Найнижчі ж священнослужителі — приміром, наші дякони й ключарі — благословляють кропилами, що символізують безконечну кількість простягнутих для благословення перстів. Отака суть теми у спрощеному вигляді. *Argumentum omni denudatum ornamento*⁹⁸. Я зробив би з неї два таких томи, як цей,— додав єзуїт.

І в пориві натхнення він ляснув долонею по фоліанту святого Іоанна Златоуста, під яким угинався стіл.

Д'Артаньян здригнувся.

— Авжеж,— сказав Арамис,— я віддаю належне принадності такої теми, але водночас мушу признатися, що вважаю її непосильною для себе. Я обрав інший текст. Скажіть, любий д'Артаньяне, якої ви думки про нього: «*Non inutile est desiderium in oblatione*». Це означає: «Певний смуток личить тому, хто приносить жертву Богові».

— Схаменіться! — вигукнув єзуїт.— Цей текст межує з ерессю; майже таке саме положення є в «*Augustinus*», книзі ересіарха Янсенія⁹⁹, яка рано чи пізно буде спалена рукою ката. Стережіться, мій юний друже; так можна дійти до лжевчення, так можна занапастити душу, мій юний друже!

— Можна занапастити душу,— луною озвався кюре, сумно хитаючи головою.

— Ви порушили питання про свободу волі, яка є диявольською спокусою. Ви підійшли впритул до ересі пелагіанців і напівпелагіанців¹⁰⁰.

— Але ж, панотче...— спробував заперечити Арамис, приголомшений зливою аргументів, що ринули на нього.

— А як ви доведете,— не давши Арамисові докінчити, урвав єзуїт,— що треба сумувати за світом, коли приносиш себе в жертву Богові? Вислухайте таку дилему: Бог є Бог, а світ є диявол. Сумувати за світом — значить сумувати за дияволом; такий мій висновок.

— І мій також,— сказав кюре.

— Змилюсь сердьтєся!..— знову заговорив Арамис.

— *Desideras diabolum*¹⁰¹, нещасний! — вигукнув єзуїт.

— Він сумує за дияволом! О мій юний друже,— простогнав кюре,— не сумуйте за дияволом, благаю вас!

Д'Артаньянові голова пішла обертом; йому здавалося, що він потрапив до божевільні і що зараз він збожеволіє так само, як і ті, кого він бачив перед собою. Але він мусив мовчати, бо зовсім не розумів їхньої мови.

— І все-таки вислухайте мене,— сказав Арамис з ввічливістю, за якою можна було вловити ледь відчутне роздратування.— Я не кажу, що сумую; ні, я ніколи не вимовлю цих слів, які не відповідають духові істинної віри...

Єзуїт звів руки до неба, кюре зробив те саме.

— Але погодьтеся принаймні, що не годиться приносити в жертву Богові те, що вже набридло вам самим. Скажіть, д'Артаньяне, хіба це не правда?

— Та правда ж, хай йому чорт! — вигукнув юнак.

Кюре і єзуїт аж підскочили на своїх стільцях.

— Моя відправна точка — це силогізм: світ не позбавлений принадливості, я залишаю світ — отже, приношу жертву. Ще в Святому Письмі сказано: «Принесіть жертву Богові».

— Це так,— сказали супротивники.

— До того ж,— вів далі Арамис, пощипуючи мочку вуха, щоб вона стала рожевішою, як перед цим підносив руку, щоб вона стала білішою,— до того ж я написав на цю тему рондо, яке показав торік панові Вуатюру¹⁰², і цей великий поет розсипався переді мною в компліментах.

— Рондо! — зневажливо мовив єзуїт.

— Рондо! — машинально повторив кюре.

— Прочитайте, прочитайте! — вигукнув д'Артаньян.— Це трохи розважить нас.

— Ні, воно релігійного змісту,— відповів Арамис.— Можна сказати, що це теологія у віршах.

— Хай йому чорт! — вигукнув д'Артаньян.

— А втім, ось воно,— мовив Арамів із найскромнішим виглядом, який, проте, був не позбавлений лицемірства.

*Ти, що в біді оплакуєш минуле
І животиєш в ці скорботні дні,
Всі твої біді скінчатся страшні,
Коли творцеві звіриш серце чуле,
Ти, що в біді.*

Д'Артаньян і кюре були в захваті. Єзуїт наполягав на своєму:

— Стережіться світського духу в теологічному стилі! Що каже святий Августин? *Severus sit clericorum sermo*¹⁰³.

— Так, щоб проповідь була зрозумілою! — сказав кюре.

— Отож,— квалливо перебив єзуїт, побачивши, що його прибічник збився на манівці,— отож ваша дисертація сподобається дамам — тільки й того; вона матиме успіх не більший, ніж якась захисна промова пана Патрю¹⁰⁴.

— Дай Боже! — захоплено вигукнув Арамів.

— От бачите! — сказав єзуїт.— Світське промовляє в вас ще на повний голос, *altissima voce*¹⁰⁵. Ви ще мирянин, мій юний друже, і я боюся, що благодать може й не торкнутися вас.

— Заспокойтесь, панотче, я відповідаю за себе.

— Мирська зарозумілість.

— Я знаю себе, мій отче, моє рішення безповоротне.

— Отже, ви наполягаєте на тому, щоб працювати далі над своєю темою?

— Я відчуваю в собі покликання розглянути саме її і ніяку іншу; тому наважуся працювати далі й сподіваюсь, що вже завтра ви схвалите всі виправлення, які я внесу відповідно до ваших зауважень.

— Працюйте не поспішаючи,— сказав кюре,— ми залишаємо вас у чудовому настрої.

— Авжеж,— підхопив єзуїт,— ниву засіяно, і нам нічого боятися, що частина зерен упала на камінь або розвіялась по дорозі й що птахи небесні склюють решту — *aves coeli comederunt illam*.

«Щоб тебе чума задавила з твоєю латиною!» — подумки вилаявся д'Артаньян, відчуваючи, що знемагає.

— Прощайте, мій сину,— сказав кюре,— до завтра.

— До завтра, сміливий юначе,— сказав єзуїт.— Ви можете стати світочем церкви; боронь Боже, аби цей світоч перетворився на всепоглинаюче полум'я!

Д'Артаньян, який уже цілу годину від нетерплячки гриз нігті, тепер почав гризти пальці.

Добродії в чорному підвелися, вклонились Араміві та д'Артаньяну й пішли до дверей. Базен, який весь час був у кімнаті і з благочестивою радістю слухав цю вчену суперечку, підійшов до них, узяв молитовник кюре, требник єзуїта й шанобливо рушив уперед, прокладаючи їм дорогу.

Арамів провів гостей по сходах і одразу ж повернувся до д'Артаньяна, який і досі не оговтався від побаченого.

Кілька хвилин друзі ніяково мовчали; а втім, комусь треба було починати розмову. Д'Артаньян, очевидно, вирішив віддати цю честь Араміві, і той обізвався перший.

— Ви самі бачите,— сказав він,— що я знову повертаюся до своєї заповітної мрії.

— Авжеж, благодать і справді торкнулася вас, як тільки що сказав цей добродій.

— О, намір покинути світське життя виник у мене давно; я не раз розповідав вам про нього, правда ж, мій друже?

— Еге ж, але, чесно кажучи, я думав, що ви жартуєте.

— Жартувати такими речами! Та що ви, д'Артаньяне!

— Хай йому чорт! Але ж люди жартують навіть зі смертю.

— І помиляються, д'Артаньяне, бо смерть — це ворота, що ведуть до загибелі або до спасіння.

— Згоден. Але прошу вас, облишмо ці теологічні суперечки, Араміві; по-моєму, на сьогодні їх вам цілком досить. Що ж до мене, то я майже забув ту дрібку латини, якої, власне, ніколи й не знав до пуття. А ще, признаюся вам, я нічого не їв з десятої години ранку і страшенно зголоднів.

— Зараз ми пообідаємо, любий друже. Тільки майте на увазі: сьогодні п'ятниця. В такі дні я не тільки не їм м'яса, а й не дивлюся на нього. Якщо ви згодні розділити зі мною обід, то вам доведеться задовольнитись вареними тетрагонами й фруктами.

— А що це таке — тетрагони? — стурбовано спитав д'Артаньян.

— Шпинат,— відповів Арамів.— Але для вас я накажу подати ще й рідко зварені яйця, що, правда, буде істотним порушенням правил, бо ж яйця породжують курчат і, отже, вони також суть м'ясо.

— Бенкет не дуже розкішний, але що поробиш,— заради вашого товариства я згоден і на це.

— Дякую вам за жертву,— сказав Арамів.— І якщо вона не принесе користі вашому тілу, то, безперечно, буде корисною для вашої душі.

— Отже, Араміві, ви вирішили прийняти духовний сан.

А ви подумали, що скажуть про це ваші друзі, що скаже пан де Тревіль? Не забувайте: вони матимуть вас за дезертира.

— Я не приймаю духовний сан, я тільки повертаюсь до нього, Коли вже й вважати мене за дезертира, то хіба що по відношенню до церкви, яку я зрадив задля світського життя, бо ви знаєте не гірше за інших: вдягаючи плащ мушкетера, я вчинив над собою насильство.

— Я нічого про це не відаю.

— Отже, вам не відомо, що я пішов з семінарії?

— Зовсім не відомо.

— То слухайте... До речі, в Святому Письмі сказано: «Сповідайтесь одне одному». От я й сповідаюся перед вами, д'Артаньяне.

— А я наперед відпускаю вам гріхи — адже ви знаєте моє добре серце.

— Не жартуйте святими речами, мій друже.

— Гаразд, розповідайте, я вас слухаю.

— Я виховувався в семінарії з дев'яти років, через три дні мені мало минути двадцять, я став би священиком, і все було б скінчено. І от увечері, коли я, за звичкою, був в одному домі, де охоче збавляв час,— що вдієш, я був молодий і слабкий духом,— один офіцер, котрий завжди ревниво спостерігав, як я читаю життя святих хазяйці дому, несподівано ввійшов до кімнати. Я саме перекладав епізод з історії Юдіфи¹⁰⁶ і щойно прочитав ці вірші хазяйці, яка щиро похвалила їх і, схиливши голову мені на плече, разом зі мною стала перечитувати написане. Наша поза, яка, мушу признатися, могла здатися досить-таки невимушеною, не сподобалась офіцерові; він не сказав ні слова, але, побачивши, що я вийшов з дому, рушив слідом за мною.

— Пане абат,— спитав він, наздогнавши мене,— чи подобається вам, коли вас б'ють палицею?

— Не можу відповісти на це запитання, добродію,— сказав я,— бо досі ніхто ніколи не наважувався мене бити.

— Так от, пане абат, затямте: якщо ви ще раз прийдете туди, де я зустрівся з вами сьогодні, то я наважусь це зробити.

Мабуть, я таки дуже злякався; я зблід як стіна, земля захиталася в мене під ногами, я не знайшов, чим відповісти своєму кривдникові, і промовчав.

Не дочекавшись відповіді, офіцер засміявся мені у вічі, повернувся до мене спиною і зник у дверях дому. Я побрів до семінарії.

Я дворянин від роду, і кров у мене гаряча, як ви могли це помітити, мій любий д'Артаньяне; образа була жахлива, і, незважаючи на те, що про неї ніхто не знав, вона пойняла мені серце і спопеляла його. Я сказав панотцям, що не вважаю себе достатньо підготовленим для висвячення, і на моє прохання вони відклали цей ритуал на рік.

Я пішов до найкращого вчителя фехтування в Парижі, домовився брати в нього уроки і щодня протягом цілого року опановував прийоми бою. Рівно через рік, того самого дня, коли мене було ображено, я повісив сутану на цвях, одяг світське вбрання і з'явився на балі, який давала одна моя знайома дама і куди, як я знав, запросили й мого кривдника. Це було на вулиці Фран-Буржуа, неподалік од в'язниці.

Офіцер і справді був там; я підійшов до нього саме в ту мить, коли, ніжно поглядаючи на свою приятельку, він наспівував їй якусь любовну пісеньку, і перервав його на середині другого куплету.

— Добродію,— спитав я,— чи вам і тепер буде не до вподоби зустрітися зі мною у відомому вам домі на вулиці Пайєн і чи ви й тепер наважитесь побити мене палицею, якщо я не послухаюся вас?

Офіцер здивовано глянув на мене і сказав:

— Чого вам треба, пане? Я вас не знаю.

— Я той самий скромний абат,— відповів я,— який читає життя святих і перекладає вірші про Юдіф.

— Тепер пригадую,— чваньковито мовив офіцер.— То чого вам треба?

— Мені треба, щоб ви знайшли час прогулятися зі мною.

— Завтра вранці, якщо ви неодмінно цього бажаєте, і до того ж з превеликим задоволенням.

— Не завтра вранці, а негайно, будьте ласкаві.

— Якщо ви наполягаєте...

— Авжеж, наполягаю.

— Тоді ходіте. Вельможні пані,— звернувся він до дам,— не хвилюйтеся. Я тільки уб'ю цього добродія й одразу ж повернуся, щоб доспівати вам останній куплет.

Ми вийшли.

Я привів його на вулицю Пайєн, на те саме місце, де рівно за рік до того, хвилину в хвилину, він сказав мені вже відомі вам слова. Місяць освітлював усе довкола. Ми вихопили шпаги, і першим же ударом я поклав його на місці.

— Хай йому чорт! — вигукнув д'Артаньян.

— А що дами,— вів далі Арамис,— не дочекалися повернення свого співака, а вранці його знайшли на вулиці Пайен продірявленим ударом шпаги, то всі зрозуміли: це справа моїх рук, і пригода набула скандального характеру. Ось чому я змушений був на певний час відмовитись од сутани. Атос, з яким я саме тоді заприятелював, і Портос, який, на додачу до попередніх уроків фехтування, навчив мене ще кількох славних прийомів, умовили мене звернутися з проханням про мушкетерський плащ. Король дуже любив мого батька, вбитого під час облоги Арраса ¹⁰⁷, і мені було даровано цей плащ. Ви чудово розумієте, що саме тепер для мене настав час повернутися в лоно церкви.

— Але чому саме тепер, а не раніше і не пізніше? Які події могли навернути вас на такі прикрі думки?

— Ця рана, мій любий д'Артаньяне, стала для мене пересторогою неба.

— Ця рана? Що ви таке кажете! Вона майже загоїлась, і я певен — зараз ви більше страждаєте зовсім від іншої рани.

— Від якої? — спитав Арамис зашарівшись.

— У вас рана в серці, Арамисе, більш болюча й кривава рана, причиною якої є жінка.

Очі Арамиса мимоволі спалахнули.

— Та годі-бо вам! — вигукнув він, сподіваючись приховати хвилювання під машкарою байдужості.— Чи варто говорити про такі речі! Щоб я марнував час на такі думки? Щоб я сумував за любовними втіхами? Vanitas vanitatum! ¹⁰⁸ Чи не гадаєте ви, що я збожеволів? Але чому б то? Через якусь гризетку, через якусь покоївку, до якої я залицявся, будши в гарнізоні... Як ви могли таке подумати!

— Пробачте, любий Арамисе, але мені здавалось, що ви поціляли багато вище.

— Вище? Та хто я такий, щоб наважитися на щось подібне? Бідний мушкетер без грошей і без становища, людина, яка ненавидить залежність і відчуває себе серед мирян не на своєму місці!

— Арамисе, Арамисе! — вигукнув д'Артаньян, недовірливо глянувши на свого друга.

— Прах я є і в прах обернуся. Життя сповнене зневаги й гіркоти,— вів далі Арамис, посмутнівши.— Нитки, що зв'язують його з щастям, одна по одній рвуться в руці людини, і перш за все рвуться золоті нитки. О мій любий д'Артаньяне,— сказав Арамис з ледь відчутною гіркотою

в голосі,— послухайте мене: приховуйте свої рани, якщо тільки вони у вас будуть. Мовчанка — остання втіха знедолених; ніколи й нікому не звіряйтесь у своєму горі, бо людська цікавість так само живиться нашими сльозами, як мушва — кров'ю пораненої лані.

— На жаль, це так, мій любий Арамисе! — відповів д'Артаньян, і собі глибоко зітхнувши.— Бо ви розповідаєте мені мою власну історію.

— Як?

— Авжеж, у мене щойно підступно викрали жінку, яку я кохав, навіть більше того — обожнював. Я не знаю, де вона, куди її відвезли; може, вона у в'язниці, а може, й померла.

— Але ви принаймні можете втішатися тим, що вона залишила вас проти своєї волі, ви знаєте, що, коли від неї немає звістки, це тому, що їй заборонений будь-який зв'язок з вами. А я...

— Ви...

— Ні, нічого,— мовив Арамис.— Нічого.

— Отже, ви назавжди відмовляєтесь од світських утіх, це вирішено остаточно і безповоротно?

— Назавжди. Сьогодні ви ще мій друг, а завтра вже будете тільки тінню або й зовсім перестанете існувати для мене. Бо світ — це могила й нічого більше.

— Хай йому чорт! Які сумні речі ви кажете.

— Що вдієш? Моє покликання веде мене за собою, воно захоплює мою душу.

Д'Артаньян усміхнувся і нічого не відповів, Арамис вів далі:

— І все-таки, поки я ще остаточно не порвав з земними втіхами, я хотів би поговорити про вас, про наших друзів.

— А я,— відповів д'Артаньян,— хотів би поговорити про вас, хоч ваші думки вже так далеко від усього земного; кохання викликає у вас огиду, друзі стали тінями, а світ — могилою.

— На жаль, це так! І ви самі можете в цьому переконатись,— сказав Арамис, зітхаючи.

— Тоді обличмо цю розмову,— запропонував д'Артаньян.— І спалімо листа, в якому напевно сповіщається про нову зраду вашої гризетки чи покоївки.

— Якого листа? — схвильовано вигукнув Арамис.

— Листа, що надійшов, коли вас не було в Парижі. Мене попросили передати його вам.

— Від кого ж цей лист?

— Хіба я знаю! Від якої-небудь зарюмсаної служниці або невітійної гризетки; може, від покоївки пані де Шеврез, якій довелося повернутися до Тура разом з своєю господинею і яка з кокетства взяла напахчений папір та запечатала свій лист печаткою з герцогською короною.

— Що ви таке кажете?

— От лихо! Здається, я загубив його,— хитро мовив юнак, удаючи, ніби шукає листа.— Ще добре, що світ — це могила, що люди, а отже, й жінки,— тіні, і що кохання — це почуття, здатне викликати саму лиш огиду.

— Ах, д'Артаньяне! — вигукнув Арамис.— Ти вбиваєш мене!

— Нарешті, ось він! — сказав д'Артаньян.

І він витяг з кишені листа.

Арамис рвучко підвівся, схопив листа, прочитав, або, точніше, проковтнув його; очі мушкетера виблискували радістю.

— Схоже, у служниці непоганий стиль,— недбало зауважив посланець.

— Дякую, д'Артаньяне! — вигукнув Арамис у нестямі.— Йй довелося повернутись до Тура; вона не зрадила мене, вона все ще кохає мене. Йди сюди, мій друже, йди сюди, дозволь мені обняти тебе; я знемагаю від щастя!

І друзі пішли в танок навколо шановного Іоанна Златоуста, завзято тупаючи просто по аркушах дисертації, що розлетілися по підлозі.

Аж тут до кімнати ввійшов Базен, несучи тарелі з шпинатом та яєшнею.

— Біжи, нещасний! — вигукнув Арамис, кидаючи слугі в обличчя свою скуфію.— Іди туди, звідки прийшов, неси геть ці мерзенні овочі й нікчемну яєшню! Накажи зашпигувати зайця, спекти жирного каплуна, засмажити баранину з часником і подати чотири пляшки старого бургундського.

Базен, який дивився на свого хазяїна, нічого не розуміючи в цій зміні, меланхолійно вивернув яєшню в шпинат, а блюдо з шпинатом упустив додолу.

— Оце слухна хвилина, щоб присвятити ваше життя царю царів,— сказав д'Артаньян,— якщо ви хочете зробити йому приємне: «Non inutile desiderium in oblatione».

— К бісу латину! Пиймо вино, мій любий д'Артаньяне, пиймо за все найкраще, хай йому чорт, пиймо до дна! І розкажіть мені нарешті про те, що діється на білому світі.

XXVII

ДРУЖИНА АТОСА

— Тепер нам треба дізнатись, що сталося з Атосом,— сказав д'Артаньян Арамісові, який помітно повеселішав, коли гість розповів йому всі новини, що відбулися в столиці з дня його від'їзду, і коли розкішний обід примусив одного забути свою дисертацію, а другого — втому.

— Невже ви гадаєте, що з ним могло скоїтися якесь нещастя? — спитав Араміс.— Атос такий хоробрий, розважливий і так чудово орудує шпагою.

— Ваша правда, і я більше за будь-кого схиляюсь перед хоробрістю та спритністю Атоса; але, як на мене, краще захищатися шпагою від списа, ніж від палиці. Боюся, що Атоса пошарпали слуги, а цей народ б'ється завзято і не любить відступати, поки не доведе справу до кінця. Тому я й хотів би мерщій вирушити в дорогу.

— Я спробую поїхати з вами,— сказав Араміс,— хоч і відчуваю, що навряд чи зможу сісти на коня. Вчора я хотів повправлятися канчуком — он він висить на стіні,— але біль не дав мені продовжити цю благочестиву справу.

— Це тому, мій любий друже, що ніколи ще ніхто не лікував вогнепальну рану батогом; але ви були хворі, а хвороба впливає на голову, так що я дарую вам вашу слабкість.

— Коли ж ви їдете?

— Завтра на світанку; спробуйте добре виспатися за ніч, і, якщо зможете, завтра поїдемо разом.

— Тоді до завтра,— сказав Араміс.— Бо хоч ви й залізний, але треба ж і вам відпочити.

Вранці, зайшовши в Арамісову кімнату, д'Артаньян застав його біля вікна.

— Що ви там роздивляєтесь? — спитав юнак.

— Правду кажучи, милуюся отими трьома чудовими кіннями, яких конюхи тримають на поводі. Подорожувати на таких скакунах можуть собі дозволити тільки найшляхетніші вельможі.

— Любий мій Арамісе, ви теж матимете цю радість; один з коней — ваш.

— Та невже! Який саме?

— Той, який вам більше до вподоби: мені однаково.

— І розкішна попона на ньому теж моя?

— Авжеж.

— Ви смієтеся з мене, д'Артаньяне?

— Відтоді, як ви знову заговорили по-французьки, я не сміюся.

— Ці позолочені кобури, оксамитовий чепрак, гаптоване сріблом сідло — все це моє?

— Ваше, як і он той кінь, що б'є копитом, мій, а той, що гарцює, Атосів.

— Хай йому чорт! Усі троє просто чудові.

— Мені дуже приємно, що вони вам подобаються.

— Отже, король зробив вам такий подарунок?

— Можете бути певні, що принаймні не кардинал; але хай вас не обходить, звідки взялися ці коні; пам'ятайте тільки — один із них ваш.

— Я беру того, якого тримає рудий слуга.

— Чудово!

— Присягаюсь Богом! — вигукнув Арамис. — Це допоможе мені остаточно видужати; на такого коня я сів би навіть з тридцятьма кулями в тілі. А стремена які! Гей, Базене, йдіть-но сюди, та швидше!

Базен з'явився на порозі, сумний і понурий.

— Відполіруйте мою шпагу, почистіть капелюх, випра-суйте плащ і зарядіть пістолети, — сказав Арамис.

— Останній наказ зайвий, — урвав д'Артаньян. — У вас в кобурах лежать заряджені пістолети.

Базен зітхнув.

— Та годі вам, Базене, заспокойтесь, — сказав д'Артаньян. — Царство небесне можна заслужити у будь-якому званні.

— Мій пан був уже таким хорошим богословом! — відповів Базен, мало не плачучи. — Він міг би стати єпископом, а може, й кардиналом.

— Стривай, мій любий Базене, подумай гарненько й скажи: навіщо бути духовною особою? Адже це не позбавляє необхідності воювати; ось побачиш, кардинал обов'язково вирушить у перший же похід з шоломом на голові та протазаном ¹⁰⁹ у руці. А що ти скажеш про пана Ногаре де Лавалетта? ¹¹⁰ Він теж кардинал, а спитай-но в його слуги, скільки разів він щипав йому корпю.

— На жаль, усе це так, — зітхнув Базен. — Я добре бачу, добродію, що світ нині перевернувся догори дном.

Отак розмовляючи, д'Артаньян, Арамис і бідолашний слуга зійшли на подвір'я.

— Потримай стремено, Базене, — сказав Арамис.

І він легко й граціозно скочив у сідло. Але після кількох вольтів і курбетів ¹¹¹ благородної тварини Арамис відчув

такий нестерпний біль, що зблід і похитнувся. Обачний д'Артаньян, який не спускав з нього ока, кинувся до друга, підтримав його, допоміг злізти з коня й одвів до кімнати.

— Мій любий Арамисе, вам треба ще підлікуватися,— сказав він.— Я поїду розшукувати Атоса сам.

— Ви й справді залізний! — вигукнув Арамис.

— Мені щастить — тільки й того. Ну, а як ви житимете тут без мене? Суперечок про персти й благословення більше не буде?

Арамис усміхнувся.

— Я писатиму вірші,— сказав він.

— Авжеж, вірші, напахчені такими самими парфумами, що й записка служниці пані де Шеврез. Навчіть Базена правилам віршування, це трохи втішить його. Що ж до коня, то їздить на ньому щодня потроху, і ви знову звикнете до сідла.

— О, за це не турбуйтеся,— відповів Арамис.— До вашого приїзду я зовсім одужаю.

Вони попрощалися, і за десять хвилин д'Артаньян, доручивши Арамиса піклуванню Базена і хазяйки заїзду, вже скакав по Ам'єнській дорозі.

Яким він знайде Атоса, та й взагалі чи знайде його?

Адже д'Артаньян залишив Атоса в дуже скрутних обставинах: можливо навіть, його друг загинув. Ця думка так засмутила юнака, що він тяжко зітхнув і сам собі присягнувся помститися за свого товариша. З усіх д'Артаньянових друзів Атос був найстаршим і, здавалось би, мав бути найменш близький йому за смаками й навичками.

І все-таки д'Артаньян вирізняв його серед усіх. Шляхетна зовнішність Атоса, спалахи величі, що проривалися час од часу через тінь непомітності, якою він доброхить себе оточив, врівноваженість, витриманість, щира товарицькість, дошкульна веселість, нарешті хоробрість, яку можна було б назвати сліпою, коли б її не зумовлювала дивовижна холонокровність,— усе це викликало в д'Артаньяна почуття куди сильніші за повагу або дружню прихильність; наш юнак захоплювався Атосом.

Атоса, коли він був у гуморі, можна було порівняти з паном де Тревілем, цим вишуканим і благородним придворним. Він був середній на зріст, але такий стрункий і ставний, що не раз і не двічі, борючись з Портосом, перемагав цього велетня, про фізичну силу якого ходили чутки серед мушкетерів; його обличчя з проникливими очима, прямим носом і чітко окресленим, як у Брута¹¹²,

підборіддям, мало в міру владний і привітний вигляд; руки, за якими він зовсім не доглядав, доводили до відчаю Арамиса, який не жалів на свої ні мигдального мида, ні ароматичної олії; голос його був глибокий і водночас мелодійний; та найсуттєвішою прикметою, яка здавалася зовсім незбагненою в Атосі, що завжди намагався бути ненав'язливим і непомітним серед інших, було те знання світу та звичаїв найвишуканішого товариства, ті сліди шляхетного виховання, які мимоволі вчувалися в кожному його вчинку.

Коли йшлося про званий обід, Атос влаштував його краще за будь-кого з придворних, пропонуючи кожному гостю місце відповідно до того становища, яке він успадкував од предків або здобув сам. Коли йшлося про геральдику, Атос показував себе знавцем усіх дворянських ліній королівства, їх генеалогії, сімейних зв'язків, гербів і походження цих гербів. Він блискуче знав геть усе про старовинні звичаї та про спадкові права, які мають великі землевласники, й чудово розумівся на полюванні з псами та соколами; якимось у розмові про це високе мистецтво Атос здивував навіть самого короля Людовіка XIII, якого завжди мали за бездоганного знавця цієї справи.

Як і всі вельможі того часу, Атос блискуче фехтував та їздив верхи. Понад те, він так знався на схоластичних науках, які нечасто вивчалися тоді серед військових, що тільки поблажливо всміхався, дослухаючись до тих нечисленних латинських фраз, якими хизувався Арамис і які начебто розумів Портос. Кілька разів, коли Арамис припускався помилки в правилах граматики, Атос дозволяв собі, на превеликий подив друзів, поставити дієслово в потрібний час, а іменник — у належний відмінок. До того ж він був бездоганно чесним, і це в ту добу, коли військові так легко обходилися з вірою та совістю, коханці — з делікатністю, властивою для наших днів, а бідняки — з сьомою заповіддю Божою!¹¹³ Одне слово, Атос був незвичайною людиною.

Але траплялося й так, що часом цю витончену натуру, це прекрасне створіння, цей проникливий розум долала низька буденщина — подібно до того, як це буває з старими людьми, що помалу підупадають на силах і втрачають глузд. Коли — справа цілком звична — Атос потрапляв у скруту, все світле, що було в ньому, згасало, і всі його достоїнстві розвіювались, немов поглинуті темрявою ночі.

Напівбог зникав — але й людині майже не лишалося місця. Схиливши голову, ледве повертаючи язиком, Атос

довгими годинами дивився згаслими очима то на пляшку і склянку, то на Грімо, який, звикши підкорятися кожному його знаку, читав у безтямному погляді свого хазяїна найменші його бажання й одразу ж виконував їх. Якщо четверо друзів збиралися саме в такий час, Атос за всю розмову прохоплювався одним-двома словами, та й то сказаними через силу. Натомість він пив за чотирьох; але це зовсім не впливало на нього, хіба що він трохи більше насуплював брови та ставав ще сумнішим, ніж звичайно.

Д'Артаньян, що, як ми знаємо, мав допитливий і проникливий розум, не годен був, попри всю свою цікавість, збагнути причин цієї глибокої байдужості або хоч визначити обставини, що породжували її. Атос ніколи не отримував листів, як ніколи й не робив чогось такого, про що було б не відомо його друзям.

Не можна було сказати, що в такий смуток його вкидало вино: навпаки, він пив саме для того, щоб побороти журбу, хоч, як ми вже казали, ці ліки тільки додавали Атосові смутку. Не можна було пояснити його чорну меланхолію й невдалою грою, бо, на відміну від Портоса, який, залежно від повороту обставин, то горлав пісень, то вибухав прокльонами, Атос, виграючи, лишався таким самим байдужим, як і тоді, коли програвав. Розповідали, що якимось, сидячи в колі мушкетерів, він виграв за вечір тисячу пістолів, програв їх разом з гаптованою золотом парадною португезєю, відіграв усе це і понад те виграв ще сто луїдорів, і при цьому його гарні чорні брови ні на мить не насупилися, руки не втратили своєї сніжної білості, а розмова, яка неквапно точилася в той вечір, була весь час спокійною і приємною.

Смуток, що затьмарював йому обличчя, аж ніяк не можна було пояснити також впливом змін погоди, як це трапляється з нашими сусідами-англійцями. Його туга збільшувалася саме в найкращу пору року — червень і липень були для Атоса найгіршими місяцями.

Останнім часом ніхто не бачив його засмученим, і він тільки знижував плечима, коли з ним говорили про майбутнє; отож Атосова таємниця була пов'язана з минулим, і це потверджували непевні чутки, які дійшли свого часу й до д'Артаньяна.

Ця таємничість збуджувала тим більшу цікавість, що Атоса навіть у хвилини найсильнішого сп'яніння жодного разу не зрадили ні очі, ні язик, хоч які хитромудрі запитання ставили йому співбесідники.

— Лиха година! — міркував уголос д'Артаньян.— Може, бідолашний Атос помер, і помер з моєї вини, бо саме заради мене він погодився взяти участь у цій справі, не цікавлячись ні причиною, ні метою нашої подорожі й не сподіваючись на будь-яку винагороду для себе.

— Як по правді, пане,— додав Планше,— то я певен, що ми зобов'язані йому життям. Пригадуєте, він закричав: «Не гай часу, д'Артаньяне! Я в пастці!» А потім, вистреливши з двох пістолетів, відчайдушно кинувся на ворогів зі шпагою. Мені навіть здалося, що їх було там не менше двадцяти злодіяк, чи, радше, двадцяти розлючених чортів!

Ці слова подвоїли запал д'Артаньяна, і він підostroжив коня, який і без того ніс вершника чвалом.

Близько одинадцятої години ранку подорожні побачили Ам'єн; о пів на дванадцятую вони підскакали до дверей проклятої корчми.

Д'Артаньян уже не раз думав про те, яку найлютішу помсту обрати для підступного корчмаря. Отож він насунув капелюха на лоба, поклав ліву руку на ефес шпаги, у праву взяв канчук й переступив поріг.

— Чи впізнаєте ви мене? — спитав він хазяїна, який, вклоняючись, поспішив йому назустріч.

— Не маю честі, ваша світлосте,— відповів той, засліплений блискучим спорядженням д'Артаньяна.

— Ага! То ви мене не впізнаєте?

— Ні, ваша світлосте.

— Гаразд! Я вам нагадаю. Що ви зробили з дворянином, якого близько двох тижнів тому насмілились звинуватити в збуті фальшивих грошей?

Побачивши, що д'Артаньян войовничо насупив брови і що Планше зробив те саме, корчмар зблід як стіна.

— Ах, ваша світлосте, не нагадуйте мені про це! — мовив він плаксивим голосом.— Як дорого я заплатив за свою помилку! Боже, який я нещасний!

— Ще раз питаю: що сталося з тим дворянином?

— Благаю вислухати мене, ваша світлосте, і змилоствитись наді мною! Прошу пробачення, сідайте, будьте ласкаві.

Німих од гніву й хвилювання, д'Артаньян сів, грізний, немов судія. Планше гордовито став біля його крісла.

— Ось як усе сталося, ваша світлосте,— тремтячи, провадив корчмар.— Тепер я впізнав вас; адже це під час вашого від'їзду почалася та нещаслива суперечка з дворянином, про якого ви питаєте.

— Так, це я. Тож вам має бути ясно: коли ви не скажете мені правди, сподіватися на пощаду нічого.

— Ласкаво прошу вислухати мене, і я розповім усе, як було.

— Я слухаю.

— Начальство повідомило мене, що до моєї корчми має прийти відомий фальшивомонетник з кількома товаришами, перевдягнений в гвардійську або мушкетерську форму. Мені точно змалювали ваших коней, слуг і навіть прикмети ваших світлостей.

— Далі, далі! — сказав д'Артаньян, який одразу збагнув, звідки походять такі точні відомості.

— Отож за наказом начальства, яке вирідило до мене шістьох чоловік на підмогу, я вжив усіх заходів, щоб затримати так званих фальшивомонетників.

— Знову! — сказав д'Артаньян, якому слово «фальшивомонетник» різало слух.

— Даруйте, ваша світлосте, що я кажу про такі речі, але саме в них — моє виправдання. Начальство нагнало на мене страху, а ви ж знаєте, що корчмареві годиться підкорятися властям.

— Востаннє питаю: де дворянин? Що з ним сталося? Він помер? Чи живий?

— Потерпіть, ваша світлосте, ми вже майже підійшли до цього. Отже, сталося те, про що ви знаєте і чим цілком можна пояснити вашу поспішність під час від'їзду, — додав хазяїн з лукавством, яке не пройшло повз д'Артаньянову увагу. — Цей дворянин, ваш друг, одчайдушно захищався. Його слуга, який, на лихо, несподівано затіяв сварку з солдатами, перевдягненими в конюхів...

— Ага! Нещасний! — вигукнув д'Артаньян. — Ви всі були у змові, і я просто не розумію, чому й досі не розтрощив вам голови!

— Ба ні, ваша світлосте, ми не були у змові, і незабаром ви пересвідчитесь в цьому. Ваш шановний друг (пробачте, що я не називаю його тим високим іменем, яке він, безперечно, носить, але ми просто не знаємо його), отже, ваш шановний друг, поклавши двох солдатів двома пострілами з пістолета, почав відступати і, захищаючись врукопаш, покалічив ще одного з моїх людей шпагою, а мене оглушив, ударивши нею наопах.

— Та чи закінчиш ти нарешті, катюго? — вигукнув д'Артаньян. — Де Атос? Що сталося з Атосом?

— Відступаючи, він, як уже я казав вашій світлості,

опинився біля сходів, що вели до погребу. Двері до нього були не зачинені, ваш друг вихопив ключ і замкнувся зсередини. Певні, що він не втече, ми дали йому спокій.

— Авжеж,— сказав д'Артаньян,— ви не збиралися його бивати — вам треба було тільки ув'язнити його.

— Боже мій, ув'язнити! Та що ви таке кажете, ваша світлосте? Присягаюся — він сам себе ув'язнив. До того ж перед цим він накоїв таки чимало лиха: вбив одного солдата й тяжко поранив ще двох. Убитого та обох пораних віднесли їхні товариші, і більше я нічого не чув ні про кого з них. Ну, а я, опритомнівши, пішов до пана губернатора, все розповів йому і спитав, що маю робити з полоненим. Але пан губернатор наче з неба впав: сказав, що не розуміє моїх запитань, що накази, які я одержав, віддав не він і що коли я, на свою біду, бовкнув комусь, ніби він, губернатор, хоч трохи причетний до цієї відчайдушної витівки, то він накаже мене повісити. Мабуть, добродію, я помилюся й затримав когось іншого, а той, кого слід було арештувати, зник.

— Але ж Атос! — вигукнув д'Артаньян, обурення якого побільшало, коли він почув, що губернатор умив руки.— Що сталося з Атосом?

— Я хотів якнайшвидше спокутувати свою провину перед полоненим,— відповів корчмар,— тож і підійшов до погребу, щоб випустити його звідти. Ах, добродію, це вже була не людина, це вже був справжнісінький диявол! Почувши, що я запропонував йому вийти на волю, ваш друг сказав, що це пастка і що він не вийде, поки ми не виконаємо його умови. Розуміючи, в яке прикре становище я сам себе поставив, піднявши руку на мушкетера його величності, я покійно відповів, що наперед пристаю на будь-які умови.

— Перш за все,— сказав він,— я вимагаю, щоб мені повернули мого слугу разом з усією зброєю.

Цей наказ було виконано негайно; ви чудово розумієте, добродію, що ми були ладні зробити все, чого зажадає ваш друг. Пан Грімо (цей назвав своє ім'я, хоч він і не з говірких), незважаючи на свою рану, спустився в погріб. Тоді ваш друг знову замкнув двері, а нам гукнув, щоб ми забиралися геть.

— Та де він, нарешті? — вигукнув д'Артаньян.— Де Атос?

— У погребі, добродію.

— Негіднику, ви й досі тримаєте його в погребі?

— Боронь Боже! Ні, добродію. Чого б це нам тримати його там? А чи знаєте, що він там робить у погребі? Ах, добродію, якби вам пощастило примусити його вийти звідти, я був би вам вдячний до кінця віку, я молився б на вас, як на свого ангела-охоронця.

— То він таки там? І я зможу побачити його?

— Авжеж, добродію; він уперто не бажає виходити. Щодня ми просуваємо йому в дущник хліб на вилах, а коли він вимагає, то й м'ясо. Та, на жаль, не хліб і не м'ясо основний його харч. Якось я з двома слугами спробував був спуститися вниз, але він страх як розлютився. Я почув, як він заряджає пістолети, а його слуга готує до бою мушкети. Коли ми спитали про їхні наміри, ваш друг відповів, що в нього і в слуги є сорок набоїв і що вони розрядять їх до останнього, перш ніж дозволять бодай одному з нас увійти до погреба. Тоді, добродію, я вирішив поскаржитись губернаторові, але той відповів, що я дістав по заслугах і це навчить мене, як ображати шляхетних вельмож, котрі зупиняються в моїй корчмі.

— І з того часу?..— спитав д'Артаньян, не в силі стримати сміху й звертаючи погляд на ошелешеного хазяїна.

— І з того часу, добродію,— відповів корчмар,— нам стало непереливки, як ви можете в цьому пересвідчитись. Бо, щоб ви знали, всі наші припаси зберігаються в погребі; вино в пляшках і вино в бочках, пиво, олія й прянощі, свиняче сало й ковбаси — все там. А що спускатися вниз нам категорично заборонено, то ми мусимо відмовляти в їжі і в питві всім подорожнім, які до нас приїздять. Наша корчма занепадає! Якщо ваш друг просидить у погребі ще тиждень, ми підемо з торбами.

— І це тобі по заслугі, негіднику! Хіба не було видно, що ми порядні люди, а не якісь фальшивомонетники?

— О добродію, ваша правда,— відповів хазяїн.— Але послухайте, ось він знову розходився.

— Мабуть, його потурбували,— сказав д'Артаньян.

— Та ж ми не могли його не потурбувати! — вигукнув корчмар.— Щойно до нас приїхали двоє вельможних англійців.

— І що з того?

— Як це — що з того? Ви самі добре знаєте, добродію, що англійці люблять хороше вино, а ці зажадали найкращого. Моя дружина попросила в пана Атоса дозволу зайти в погріб, а він, за звичкою, відмовив. О Господи! Знову почався цей рейвах!

Д'Артаньян і справді почув сильний гамір. Він підвівся і, пропустивши вперед хазяїна, який розпачливо ламав руки, підійшов до погребу. Слідом ішов Планше, тримаючи напоготові мушкет.

Англійці були дуже сердиті; стомившись після довгої дороги, вони вмирали від голоду і спраги.

— Це насильство! — кричали вони французькою мовою, правда, з помітним іноземним акцентом.— Якийсь зайдиглова не дозволяє чесним людям розпоряджатися своїм власним вином. Ми висадимо двері, а якщо він зовсім розшаленіє, ми вб'ємо його!

— Стривайте, панове! — сказав д'Артаньян, витягаючи з-за пояса пістолети.— Ви, пробачайте, нікого не вб'єте.

— Гаразд, гаразд,— долинув з-за дверей спокійний голос Атоса,— випустіть сюди цих злодіяк, і ми ще побачимо, хто кого вб'є.

Хоч які безстрашні були англійці, вони нерішуче перезирнулись. Їм здалося, що в погребі сидить голодний людоджер, якесь казкове чудовисько, і ніхто не може безкарно ввійти до його печери.

На якусь мить запала мовчанка. Та потім англійцям стало соромно за свою нерішучість; найбільш нетерплячий з них спустився на п'ять чи шість сходинок вниз і вдарив ногою в двері. Здавалося, таким ударом можна проламати й муровану стіну.

— Планше,— сказав д'Артаньян, зводячи курки пістолетів,— я беру на себе того, що нагорі, а ти візьми нижнього. Гей, добродію! Ви хочете битися? Чудово! Нумо битись!

— О Боже! — глухо пролунав голос Атоса.— Невже я чую голос д'Артаньяна?

— Авжеж,— голосно відповів д'Артаньян,— це я, мій друже.

— От і чудово! — зауважив Атос.— Тепер ми покажемо цим заводіякам, як висаджувати двері.

Англійці схопилися за шпаги, але тут же зрозуміли, що опинилися між двох вогнів. Хвилинку вони вагалися, проте, як і вперше, самолюбство перемогло, і від другого удару двері погребу тріснули навпіл.

— Відійди, д'Артаньяне, відійди! — гукнув Атос.— Відійди, бо я зараз стрілятиму!

— Панове,— сказав д'Артаньян, якого ніколи не зраджувала здатність тверезо міркувати.— Панове, подумайте про своє становище! Спокійно, Атосе! Панове, ви затіваєте кепську справу й даремно лізете під кулі. Я й мій

слуга почаствуємо вас трьома пострілами, стільки ж ви дістанете з погребя; крім того, в нас є шпаги, якими, можете бути певні, я і мій друг непогано володіємо. Дайте мені владнати і ваші, і мої справи. Зараз ви матимете своє вино, обіцяю вам.

— Якщо тільки воно тут залишилося,— долинув глузливий голос Атоса.

В корчмаря аж мороз поза спиною пішов.

— Чому це — якщо тільки воно тут залишилося? — прошепотів він.

— Залишилося, хай йому чорт! — сказав д'Артаньян.— Заспокойтесь, удвох вони не могли випити весь погріб. Панове, вкладіть ваші шпаги у піхви.

— Гаразд! Але ви теж заткніть пістолети за пояс.

— Залюбки.

І д'Артаньян перший подав приклад. Потім, обернувшись до Планше, він знаком наказав йому розрядити мушкет.

Якусь мить повагавшись, англійці й собі вклали шпаги у піхви. Д'Артаньян розповів їм історію ув'язнення Атоса. А що вони були справжніми джентльменами, то в усьому звинуватили корчмаря.

— Тепер, панове,— сказав д'Артаньян,— ідіть до себе і повірте моєму слову: за десять хвилин вам принесуть усе, чого ви забажаєте.

Англійці вклонились і пішли.

— Нарешті я лишився сам, мій любий Атосе,— гукнув д'Артаньян,— і ви можете відчинити мені двері.

— Зачекайте хвилинку,— відповів Атос.

У погребі зашурхотіли оберемки хмизу й зарипіли колоди: то були бастіони й контрескарпи Атоса, що їх знищував сам обложений.

За хвилину двері прочинились, і в отворі з'явилося бліде обличчя Атоса. Він кинув меткий погляд праворуч і ліворуч.

Д'Артаньян підбіг до друга й ніжно обняв його; та коли він вирішив вивести Атоса з цього вогкого підземелля, то помітив, що той заточується.

— Ви поранені? — спитав д'Артаньян.

— Ні! Просто я п'яний, як ніколи, тільки й того. Ніколи ще ніхто не докладав таких зусиль, аби й справді напиться по зав'язку. Гей, хазяїне! Присягаюся Богом, мабуть, я вижлуктив не менше, ніж півторапта пляшок.

— Згляньтеся! — вигукнув корчмар.— Коли ще й слуга випив хоча б половину того, що випив його пан, я пропав.

— Грімо надто добре вихований, він не дозволить собі

пити те саме вино, що і я. Він пив тільки з барила. Правда, я не певен, що він не забув вставити чіп. Чуєте? Там щось цебенить!..

Д'Артаньян зареготав так голосно, що корчмаря наче жаром обсипало.

Аж тут слідом за Атосом з'явився Грімо з мушкетом на плечі. Голова в нього трусилася, і він був схожий на п'яного сатира, що зійшов з картини Рубенса¹¹⁴. Грімо весь був заллятий масною рідиною, в якій хазяїн упізнав свою найкращу прованську олію.

Процесія проминула велику залу і ввійшла до найкращої кімнати заїзду, яку д'Артаньян зайняв самохіть.

Тим часом хазяїн та його дружина, засвітивши лампи, поспішили в погріб, вхід до якого був їм так довго заборонений і де перед ними постало жахливе видовище.

За барикадою, крізь проломину якої вийшов Атос,— обремками хмизу, дошками й порожніми бочками, складеними за всіма правилами фортифікаційного мистецтва,— лежали в калюжах олії та вина обгризені кістки й недоїдки окостів. У лівому кутку видніла купа битих пляшок і перекинуте барило з відіткнутим чопом, звідки витікали останні краплі вина. Як казав стародавній поет, спустошення і смерть панували тут, ніби на полі бою.

З п'ятдесяти ковбас, підвішених до крокв, лишилося не більше десятка.

Голосіння корчмаря та його дружини, що долинуло з погребя, зворушило д'Артаньяна. Атос навіть не озирнувся.

А втім, скорботу дуже скоро заступила лють. Не тямлячи себе з одчаю, хазяїн схопив рожен і ввірвався до кімнати, де розмовляли наші друзі.

— Вина! — сказав Атос, побачивши корчмаря.

— Вина! — вигукнув приголомшений хазяїн. — Вина! Та ви випили більше, ніж на сто пістолів. Я пограбований, приречений, знищений!

— Дурниці! — мовив Атос. — Ми навіть не впилися як слід.

— Якби ви тільки пили, це було б іще з півбід, але ж ви побили всі пляшки.

— Ви самі штовхнули мене на цю купу, от вона й розвалилася. То ви й винні.

— Вся моя олія пропала!

— Олія — найкращий бальзам для ран, а бідолашному Грімо треба було їх гоїти — адже ви його поранили.

— Всі мої ковбаси з'їдені.
— У вашому погребі сила щурів.
— Ви заплатите мені за все! — розпачливо вигукнув хазяїн.

— Ну й негідник! — підводячись, сказав Атос. Але він одразу ж поточився і знову впав на стілець: сили зрадили його. Д'Артаньян прийшов товаришеві на допомогу й по-сварився канчуком на хазяїна.

Той позадкував і несподівано залився слізьми.

— Це навчить вас, — сказав д'Артаньян, — шанобливіше ставитися до гостей, яких посилає вам Бог.

— Бог! Скажіть краще — чорт!

— Мій любий друже, — вів далі д'Артаньян, — якщо ви й далі набридатимете нам, ми всі четверо замкнемось у вашому погребі, і тоді побачимо, чи й справді збитки такі великі, як ви кажете.

— Панове, ну гаразд, я винен, — мовив корчмар, — але ж немає такого гріха, якого не можна простити. Ви вельможні пани, а я бідний корчмар; згляньтесь наді мною.

— Оце зовсім інша розмова! — сказав Атос. — Чого доброго, ти ще розчулиш мені серце, і з моїх очей полльотяться слюзи, як вино з твоїх бочок. Ми не такі страшні, як тобі здається. Підходь ближче — поговоримо.

Хазяїн з острахом підійшов до мушкетера.

— Ближче, кажу тобі, не бійся, — провадив Атос. — Збираючись розплатитися з тобою, я поклав гаманець на стіл.

— Щира правда, ваша світлосте.

— В гаманці було шістдесят пістолів; де вони?

— Я віддав їх до канцелярії суду, ваша світлосте. Адже мені сказали, що це фальшиві гроші.

— То візьми гаманець назад і залиш ці шістдесят пістолів собі.

— Але ж ваша світлість добре знає, що суддівські чиновники не повертають того, що потрапило їм до рук. Якби це були фальшиві гроші, тоді можна б мати хоч якусь надію; та, на жаль, гроші були справжні.

— Домовляйся з судочинцями, як знаєш, чоловіче, мені це байдуже, тим більше, що в мене немає жодного лівра.

— Стривай, — обізвався д'Артаньян до корчмара, — куди ти подів Атосового коня?

— Він на стайні.

— Скільки він коштує?

— П'ятдесят пістолів, не більше,

— Ну, він коштує всі вісімдесят; так от, бери його собі, й по тому.

— Як! Ти продаєш мого коня? — здивувався Атос. — Мого Баязета? На чому ж я рушу в похід? На Грімо?

— Я привів тобі іншого, — відповів д'Артаньян.

— Іншого?

— І пречудового! — вигукнув хазяїн.

— Ну, якщо є інший, кращий і молодший, тоді бери собі старого й принеси вина.

— Якого? — спитав корчмар уже спокійно.

— Того, що в глибині погребя, біля ґрат; там ще стоїть двадцять п'ять пляшок, решта розбилася, коли я впав. Принеси шість.

— Це справжнісіньке барило, а не людина! — пробурмотів хазяїн заїзду. — Якби він пробув тут хоча б тижнів зо два й заплатив за все, що вип'є, я владнав би свої справи.

— І не забудь подати чотири пляшки того самого вина панам англійцям, — докинув д'Артаньян.

— А тепер, — сказав Атос, — поки нам принесуть вина, повідай мені, д'Артаньяне, що з нашими друзями.

Д'Артаньян розповів, як він застав Портоса в ліжку з вивихнутим коліном, а Араміса — за столом у товаристві двох богословів.

Тільки-но він скінчив свою розповідь, як до кімнати зайшов хазяїн з пляшками й окостом, що, на своє щастя, корчмар зберігав в іншому місці.

— Чудово, — мовив Атос, наливаючи собі й д'Артаньянові вина, — але ви розповіли мені тільки про Портоса й Араміса. А що сталося за цей час з вами, мій друже? Чомусь ви дуже сумні.

— На жаль, так, — відповів д'Артаньян. — І це тому, що я — найнещасніший серед усіх нас.

— Ти нещасний, д'Артаньяне? — вигукнув Атос. — Що ж сталося? Розкажи мені.

— Потім, — відповів д'Артаньян.

— Потім! Але чому потім? Ти гадаєш, що я п'яний, д'Артаньяне? Затям назавжди: ніколи моя голова не була такою ясною, як після пляшки вина. Ну, то розкажуй, я уважно слухаю.

Д'Артаньян розповів історію, що трапилась з пані Бонасьє.

Вислухавши його, Атос спокійно сказав:

— Це дрібниці, звичайнісінькі дрібниці.

«Дрібниці» було його улюблене слівце.

— Вам усе дрібниці, мій любий Атосе! — відповів д'Артаньян. — В устах людини, яка ніколи не кохала, це слово здається вельми непереконливим.

Згаслі очі Атоса раптом спалахнули; та за мить вони знову стали каламутними і тьмяними.

— Авжеж, — мовив він так само спокійно, — я не кохав ніколи.

— Тож у вас кам'яне серце, — сказав д'Артаньян, — ви маєте зрозуміти, що помиляєтесь, так суворо ставлячись до нас, людей з ніжним серцем.

— Ніжне серце — розбите серце, — зауважив Атос.

— Що ви хочете цим сказати?

— Я хочу сказати, що кохання — це лотерея, в якій тому, хто виграв, дістається смерть! Повірте мені, любий мій д'Артаньяне, вам дуже пощастило, що ви програли. І коли дозволите дати вам пораду, то от вона — програвайте завжди.

— Мені здавалося, що вона так мене кохає!

— Це вам тільки здавалося.

— О ні, вона й справді кохала мене.

— Хлопче! Немає на світі чоловіка, котрий не вірив би, як і ви, що його кохана кохає його. Так само — немає людей, яких їхні коханки не дурили б.

— Окрім вас, Атосе! Адже у вас ніколи не було коханки.

— Авжеж, — сказав Атос, хвилинку помовчавши, — у мене ніколи не було коханки. Вип'ємо!

— Але коли так, філософе, — вигукнув д'Артаньян, — навчіть мене, підтримайте мене; мені як ніколи потрібні зараз поради і співчуття.

— Співчуття? В чому?

— В моєму нещасті.

— Ваше нещастя — сміхота, — відповів Атос, знизуючи плечима. — Хотів би я знати, що б ви сказали, коли б я розповів вам одну любовну історію.

— Що сталася з вами?

— Або з одним із моїх друзів, байдуже!

— Розкажіть, Атосе, розкажіть.

— Вип'ємо, це буде краще.

— Пийте й розповідайте.

— Справді — це можна робити водночас, — сказав Атос, вихилив свою склянку і знову налив її.

— Я слухаю, — сказав д'Артаньян.

Атос замислився; що довше він мовчав, то дужче блід. Він був у тій стадії сп'яніння, коли звичайний п'яничка

падає й засинає. Але Атос тільки марив наяву. В цьому сомнамбулізмі сп'яніння було щось моторошне.

— Ви неодмінно цього хочете? — спитав Атос.

— Дуже прошу вас, — відповів д'Артаньян.

— Гаразд, хай буде по-вашому. Один з моїх друзів, слухайте уважно — один з моїх друзів, а не я, — сказав Атос, похмуро всміхаючись, — один граф, родом з тієї ж провінції, що й я, тобто з Беррі, знатний, як Дандоло¹¹⁵ або Монморансі¹¹⁶, закохався, коли йому було двадцять п'ять років, у шістнадцятилітню дівчину, чарівну, як саме кохання. Крізь властиву їй віковій наївність просвічував кипучий розум — не жіночий розум, розум поета; вона не просто подобалась — вона чарувала. Жила вона в маленькому містечку разом з братом, парафіяльним священником. Обоє були не з цих країв; ніхто не знав, звідки вони приїхали, але завдяки надзвичайній красі дівчини та високому благочестю брата нікому й на думку не спадало розпитувати їх про це. А втім, усе свідчило, що вони хорошого роду. Мій друг, знатний вельможа, міг би легко звести її або взяти силою — він був повновладним господарем у тому краї; та й хто став би оступатися за чужих, нікому не відомих людей? На жаль, він був чесною людиною. Він одружився з нею. Дурень, віслук, бовдур!

— Чому? Адже він кохав її! — спитав д'Артаньян.

— Почекайте трохи, — сказав Атос. — Він одвіз її до свого замку й зробив з неї першу даму в усій провінції. Треба віддати їй належне — вона чудово грала свою роль.

— І що ж далі? — перебив д'Артаньян.

— Що далі! Яюсь, коли вона разом з своїм чоловіком була на полюванні, — Атос говорив тихо, але дуже збуджено, — графиня впала з коня й знепритомніла. Граф кинувся на допомогу. Комір її сукні був надто тісний і заважав дихати. Граф розпорів його кинджалом і ненароком оголив плече. Вгадайте, д'Артаньяне, що було в неї на плечі? — спитав Атос, голосно зареготавши.

— Звідки мені знати? — відповів д'Артаньян.

— Квітка лілії, — сказав Атос. — Вона була затаврована.

І Атос воднодух вихилив склянку вина.

— Який жах! — вигукнув д'Артаньян. — Не може бути!

— Я кажу правду. Ангел виявився чортом, мій любий. Доброчесна дівчина була злодійкою.

— Що ж зробив граф?

— Граф був повновладним господарем на своїй землі, він мав право карати на смерть і милувати своїх підданців.

Він зірвав з графині одержу, зв'язав їй руки й повісив на гіллі дерева.

— О небо! Атосе! Це ж душоубство! — вигукнув д'Артаньян.

— Усього лише вбивство, не більше,— сказав Атос, блідий, як смерть.— Але що це? Здається, в мене немає більше вина.

Схопивши останню пляшку за шийку, Атос підніс її до губів і спорожнив одним ковтком, наче це була звичайнісінька склянка.

Потім він схилив голову на руки. Д'Артаньян, переляканий, стояв над ним.

— Це назавжди вилікувало мене від охоти мати справу з вродливими, поетичними й чарівними жінками,— трохи згодом сказав Атос, випростуючись і, певно, не збираючись доводити до кінця розповідь про графа.— Боронь Боже й вас од такої спокуси. Вип'ємо!

— То вона померла? — пробурмотів д'Артаньян.

— Так, тисяча чортів! Давайте вашу склянку!.. Шинки, блазню! — гукнув Атос до корчмаря.— Ми не можемо так пити.

— А брат? — боязко спитав д'Артаньян.

— Брат? — повторив Атос.

— Так, священник.

— А-а! Я хотів, щоб його теж повісили; але він випередив мене і встиг утекти з своєї парафії.

— І ви дізналися потім, хто був цей негідник?

— Мабуть, перший коханець і співучасник цієї красуні, пройдисвіт, який, либонь, і священником прикинувся, аби тільки одружити свою коханку та влаштувати її долю. Сподіваюсь, його вже четвертували.

— Боже мій, Боже мій! — вигукнув д'Артаньян, вражений страшною розповіддю.

— Пригощайтеся шинкою, д'Артаньяне, вона чудова,— сказав Атос, одрізаючи шматок і кладучи його на тарілку юнака.— А й справді шкода, що в погребі не було хоч би чотирьох таких окостів! Я б випив на п'ятдесят пляшок більше.

Д'Артаньян не міг далі підтримувати цієї розмови: голова йшла йому обертом. Він упав головою на руки і вдав, ніби заснув.

— Розучилася пити молодь,— сказав Атос, з жалем дивлячись на свого друга.— А цей же ще з кращик!..

ХХVІІІ ПОВЕРНЕННЯ

Д'Артаньян був приголомшений страшною таємницею Атоса. І все-таки він не все зрозумів з його напівсповіді. Передусім її було зроблено людиною п'яною як чіп, людини, п'яній тільки наполовину; і однаково, незважаючи на той туман, що плаває в голові після двох-трьох пляшок шампанського, д'Артаньян, прокинувшись уранці, пам'ятав учорашню Атосову розповідь так точно, наче кожне слово було вкарбоване в його свідомість. Недомовки друга тільки зміцнили бажання юнака з'ясувати загадку до кінця, і вранці він пішов до Атоса з твердим наміром продовжити розмову. Проте Атос уже заспокоївся й був, як завжди, стриманий, вишуканий і непроникливий.

І все-таки, потиснувши д'Артаньянові руку, мушкетер перший обізвався до нашого гасконця.

— Я був учора дуже п'яний, мій любий друже, — сказав Атос, — і збагнув це тільки сьогодні з того, що ледве можу повертати язиком, а серце й досі калатає, як дзвін. Ладен побитися об заклад, що ввечері я наверх вам цілу купу нісенітниць.

І він утупився в друга таким пильним поглядом, що той не зміг побороти ніяковості.

— Ні, — відповів д'Артаньян, — наскільки я пригадую, ви не казали нічого особливого.

— Правда? Дивно! А мені здалося, ніби я розповідав одну дуже сумну історію.

І він глянув на юнака так, наче хотів прочитати найглибші таємниці його серця.

— Мабуть, — сказав д'Артаньян, — я був іще п'яніший, ніж ви, бо я й справді нічого не пам'ятаю.

На Атоса ці слова не справили ніякого враження, і він повів далі:

— Ви, безперечно, помітили, мій любий друже, що кожен буває п'яний по-своєму: одні сумують, інші веселяться. Я, наприклад, коли вип'ю, стаю сумним і починаю розповідати страшні історії, які колись втовкмачила мені в голову моя дурна нянька. Це моя вада і, ніде правди діти, неабияка вада. А втім, якщо не брати цього до уваги, я вмю пити.

Атос говорив так природно, що д'Артаньян ладен був йому повірити.

— О, безперечно! — мовив юнак, намагаючись упіймати

істину, яка знову вислизала йому з рук.— Я, наче крізь сон, пригадую, ніби ви говорили про вішальників.

— От бачите,— сказав Атос, збліднувши і все-таки намагаючись усміхнутися,— я так і знав. Вішальники — мій споконвічний кошмар.

— Авжеж,— вів далі д'Артаньян,— тепер я пригадую: йшлося... стривайте... Авжеж, ішлося про жінку.

— Бачите,— відповів Атос, білий мов стіна,— це моя улюблена історія. Коли я починаю розповідати про біляву жінку, значить, я вже п'яний як чіп.

— Атож! — вигукнув д'Артаньян.— Ви розповідали про біляву жінку, струнку та вродливу, з блакитними очима.

— Так, і до того ж повішену.

— Своїм чоловіком, вельможним паном, одним із ваших знайомих,— закінчив д'Артаньян, пильно глянувши на Атоса.

— Ну от! Тепер ви самі бачите, як легко можна скомпрометувати людину, коли й сам не знаєш, що верзеш,— сказав Атос, знижуючи плечима, ніби з досади на самого себе.— Мені й справді не варто більше напиватись — надто погана це звичка.

Д'Артаньян промовчав.

— До речі,— провадив Атос, несподівано міняючи тему розмови,— дякую вам за коня, якого ви привели для мене.

— Він вам сподобався? — спитав д'Артаньян.

— Так, але він не дуже витривалий.

— Ви помиляєтесь; я проскакав на ньому десять льє менше ніж за півтори години, і після цього він стомився не більше, ніж коли б прогарцював площею Сен-Сюльпіс.

— Он як! Ви мене засмутили.

— Засмутив?

— Авжеж. Я його позбувся.

— Яким чином?

— Ось як це сталося. Я прокинувся о шостій годині ранку, ви спали, як мертвий, і я не знав, куди себе подіти, бо все ще не оговтався після вчорашньої гульні. Я спустився в залу, де побачив одного з наших англійців. Він торгував у лихваря коня, бо загнав свого скакуна вчора по дорозі. Я підійшов ближче і, почувши, що він пропонує сотню пістолів за темно-рудого мерина, сказав:

— Пробачте, пане, в мене теж є кінь на продаж.

— Чудовий кінь! — відповів він.— Я бачив його вчора, коли слуга вашого друга тримав його на поводі.

— Як ви гадаєте, коштує він сотню пістолів?

— Авжеж. І ви віддасте мені його за таку ціну?

— Ні, але я зіграю з вами на нього.

— Зіграєте на нього?

— Так.

— У що?

— В кості.

Сказано — зроблено; і я програв коня. Зате потім я відіграв сідло, — докінчив свою розповідь Атос.

Д'Артаньян скривився.

— Ви засмучені цим? — спитав Атос.

— Щиро кажучи, так, — відповів д'Артаньян. — По цих конях нас мали впізнати в день бою; це був дарунок, знак поваги. Ви були дуже необачні, Атосе.

— Та годі вам, мій любий друже! Поставте-но себе на моє місце, — мовив мушкетер. — Я так нудився! Крім того, повірте, я не люблю англійських скакунів. А коли йдеться тільки про те, щоб хтось упізнав нас, то, їй же право, цілком вистачить і сідла: адже воно досить-таки помітне. Що ж до коня, то ми знайдемо, чим виправдати його пропажу. Хай йому чорт! Коні, зрештою, смертні; припустімо, що мій загинув од сапу або від корости.

Д'Артаньян насупив брови.

— Мені дуже прикро, — вів далі Атос, — бо вам, певно, були надто дорогі ці коні. Та я ще не скінчив розповідати.

— Що ж ви ще накоїли?

— Коли я програв свого коня — дев'ять проти десяти, як вам це сподобається? — мені спало на думку пограти на вашого.

— Але я сподіваюсь — ви не зробили цього?

— Навпаки, я це зробив.

— І що ж? — занепокоєно вигукнув д'Артаньян.

— Я зіграв і програв його.

— Мого коня?

— Вашого коня; сім проти восьми, не вистачило одного очка... Знаєте приказку?

— Атосе, ви збожеволіли, присягаюся вам!

— Друже, було б сказати мені це вчора, коли я патякав казна-що, а не сьогодні. Я програв вашого коня разом з усім спорядженням.

— Це жажливо!

— Стривайте, ви ще не все знаєте, я був би блискучим гравцем, якби не захоплювався; але я надто захоплююсь, як і тоді, коли п'ю. Тож я захопився, і от...

— На що ж ви ще могли грати, коли у вас більше нічого не лишалось?

— Ні, друже, в нас лишався ще цей діамант, що сяє на вашому пальці. Я його ще вчора помітив.

— Мій діамант! — вигукнув д'Артаньян, затуляючи перстень долонею.

— А що в мене були колись свої діаманти і я знаюся на них, то я оцінив ваш у тисячу пістолів.

Д'Артаньян похолов.

— Сподіваюсь, — сказав він з притиском, — ви не мали серйозних намірів щодо мого діаманта?

— Навпаки, мій любий друже; ви самі розумієте, що цей діамант був останньою нашою надією. Я міг відіграти на нього нашу зброю, коней і до того ж виграти гроші на дорогу.

— Атосе, ви мене лякаєте! — вигукнув д'Артаньян.

— Отже, я сказав своєму партнерові про ваш діамант, що його, до речі, він теж помітив. Хай йому чорт! Мій любий, ви носите на пальці зірку з неба й хочете, щоб ніхто не звертав на неї уваги! Це неможливо!

— Далі, Атосе, швидше кажіть далі! — схвильовано мовив д'Артаньян. — Бо, слово честі, ваша холонокровність уб'є мене!

— Ми розділили ваш діамант на десять ставок по сотні пістолів кожна.

— Ви глузуєте з мене, випробовуючи моє терпіння? — вигукнув д'Артаньян, якого гнів уже захопив за чуба, як Мінерва Ахілла в «Іліаді»¹¹⁷.

— Не глузую, тисяча чортів! Хотів би я знати, що б ви вчинили на моєму місці! Адже я два тижні не бачив жодної людської істоти й геть здичавів, розмовляючи з самими пляшками.

— І все-таки це не причина, щоб грати на мій діамант! — суворо відповів д'Артаньян, заперечливо махнувши рукою.

— Вислухайте мене нарешті. Десять ставок по сотні пістолів кожна, за десять ходів, без права відіграватися. На тринадцятому ході я програв усе. На тринадцятому ході! Число тринадцять завжди було для мене фатальним, бо саме тринадцятого липня...

— Хай йому чорт! — вилаявся д'Артаньян, підводячись з-за столу; сьогоднішня історія змусила його забути про вчорашню.

— Терпіння, — сказав Атос, — у мене був свій план. Анг-

лієць — дивак, я бачив уранці, як він розмовляв з Грімо, і Грімо признався, що той запропонував йому піти до нього на службу. І от я граю з ним на Грімо, на мовчазного Грімо, поділеного на десять ставок.

— Ото чудасія! — вигукнув д'Артаньян й мимоволі засміявся.

— На Грімо, авжеж, на самого Грімо, уявіть собі! І завдяки поділеному на десять ставок Грімо, — а він не вартий одного-однісінького дукатона ¹¹⁸, — я відіграю діамант! Скажіть після цього, що наполегливість — не чеснота.

— Слово честі, все це дуже смішно! — з полегшенням вигукнув д'Артаньян, заходячись з реготу.

— Ну, то ви ж розумієте, що, збадьорений цією удачею, я тут же знову поставив діамант.

— Ах, чорт! — сказав д'Артаньян, одразу насупившись.

— Я відіграв ваше сідло, потім вашого коня, потім своє сідло, потім свого коня, потім знову програв. Коротше кажучи, я знову виграв ваше спорядження, потім своє. Ось які тепер наші справи. Це був блискучий хід, тому я й зупинився на ньому.

Д'Артаньян зітхнув так, наче йому звалилася з плечей уся корчма.

— Отже, діамант лишається у мене? — нерішуче спитав він.

— Авжеж, мій любий друже! Ще й сідла наших буцефалів ¹¹⁹.

— Та навіщо нам сідла без коней?

— Я маю щодо цього одну ідею.

— Атосе, ви мене лякаєте.

— Послухайте, д'Артаньяне, ви, здається мені, давно не грали.

— І не маю ані найменшої охоти.

— Не зарікайтесь. Я кажу: коли ви давно не грали, то вам мусить тепер щастити.

— Припустимо. Що далі?

— А ось що. Англієць зі своїм супутником іще тут. Я помітив — йому дуже шкода сідел. Як на мене, ви й справді дорожите своїм конем. На вашому місці я поставив би ваше сідло проти вашого коня.

— Але він не згодиться грати на одне сідло.

— Поставте обидва, біс би їх узяв! Я не такий егоїст, як ви.

— А ви пішли б на це? — нерішуче спитав д'Артаньян, мимоволі проймаючись вірою Атоса.

— Слово честі, на один-однісінький хід.

— Але затямте, що, втративши коней, я дуже хотів би зберегти хоча б спорядження.

— Тоді поставте свій діамант.

— О, про це не може бути й мови. Ніколи в житті!

— Хай йому чорт! — вилаявся Атос. — Я б запропонував вам зіграти на Планше, та англієць, мабуть, не згодиться — адже я вже ставив на слугу.

— Знаєте, мій любий Атосе, — сказав д'Артаньян, — я волів би не ризикувати.

— Шкода, — відповів Атос холодно, — англієць набитий пістолями. Та Боже ти мій! Наважтеся тільки на один хід, це хвилинна справа.

— А якщо я програю?

— Ви виграєте.

— Але якщо все-таки програю?

— Що ж, оддасте сідла.

— Гаразд, хай буде один хід, — сказав д'Артаньян.

Атос пішов по англійця і знайшов його на стайні, де той захоплено розглядав сідла. Кращої нагоди марно було й сподіватися. Атос запропонував умови: двоє сидел — проти одного коня або сотні пістолів. Англієць швидко підрахував: два сідла коштували разом триста пістолів. Він охоче погодився.

Тремтячи, мов у лихоманці, д'Артаньян кинув кості й побачив, що випало три очка. Його блідість злякала Атоса, але мушкетер обмежився тим, що сказав:

— Кепський хід, друже; ви матимете коней у повному спорядженні, добродію.

Англієць з радості навіть не став змішувати кості й, упевнений в перемозі, кинув їх на стіл не дивлячись. Д'Артаньян одвернувся, щоб приховати досаду.

— Оце так штука, — як завжди спокійно мовив Атос. — Такий незвичайний хід я бачив лише чотири рази за все своє життя: два очка!

Англієць глянув — і зацікавився здивування; д'Артаньян глянув — і зацікавився радості.

— Авжеж, — вів далі Атос, — лише чотири рази: вперше у пана де Крекі; вдруге у мене в замку в... одне слово, ще тоді, коли у мене був замок; утретє в пана де Тревілья, коли він здивував нас усіх; і, нарешті, вчетверте в одному шинку. Я кидав сам і програв сто лудорів та вечерю на додачу.

— Отже, добродій забирає свого коня назад? — спитав англієць.

— Звичайно, — відповів д'Артаньян.
— І відігратись я не можу?
— Ми ж домовились не відіграватися.
— Це правда; коня негайно віддадуть вашому слугі.
— Одну хвилинку, — мовив Атос. — З вашого дозволу, добродію, я хочу сказати моєму другові кілька слів.

— Прошу вас.

Атос одвів д'Артаньяна вбік.

— Ну, спокуснику, — сказав д'Артаньян, — чого ти ще хочеш од мене — щоб я продовжував гру, чи не так?

— Ні, я хочу, щоб ви подумали.

— Про що?

— Адже ви вирішили забрати коня, чи не так?

— Безперечно.

— Даремно, я взяв би сотню пістолів; адже ви не заперечуватимете, що ставили сідла проти коня або сотні пістолів на вибір.

— Так.

— Я взяв би сотню пістолів.

— Ну, а я візьму коня.

— І даремно, кажу вам іще раз. Що ми робитимемо з одним конем на двох? Не можу ж я сісти позаду вас, аби ми скидались на двох синів Емона, які загубили свого брата¹²⁰; до того ж ви не схочете принизити мене, гарцюючи поруч зі мною на цьому чудовому бойовому коні. Я, не вагаючись, узяв би сотню пістолів, бо для того, щоб дістатися до Парижа, нам потрібні гроші.

— Я дорожу цим конем, Атосе.

— І даремно, мій друже; кінь може спіткнутись і вивихнути ногу, кінь може облісіти на колінах; він може поїсти з ясел, з яких їв сапний кінь, і от уже ваш кінь пропав, а точніше, пропала сотня пістолів. Хазяїн мусить годувати свого коня, тоді як пістолі, навпаки, годують свого хазяїна.

— А на чому ми рушимо в дорогу?

— На конях наших слуг, тисяча чортів! Глянувши на нас, кожен і так зрозуміє, що ми не прості люди.

— Гарний вигляд ми матимемо на цих шкапинах поряд з Арамисом і Портосом, які красуватимуться на своїх скакунах!

— З Арамисом! З Портосом! — вигукнув Атос і засміявся.

— Що таке? — спитав д'Артаньян, не розуміючи, чому Атосові так весело.

— Ні, нічого, продовжимо розмову, — сказав Атос.

— Отже, по-вашому?..

— Треба взяти гроші, д'Артаньяне; на сотню пістолів ми зможемо бенкетувати до кінця місяця — всі ми дуже стомилися, й нам не завадило б хоч трохи відпочити.

— Мені — відпочити? О ні, Атосе! Тільки-но я повернуся до Парижа — почну розшукувати бідолашну пані Бонасьє.

— Ну і що з того? Невже ви гадаєте, що кінь згодиться вам у цій справі більше, ніж дзвінки золоті монети? Беріть сто пістолів, мій друже, беріть сто пістолів.

Д'Артаньянові бракувало лише одного доказу, щоб пристати на пораду друга. Остання думка здалася йому дуже переконливою. До того ж він боявся, щоб Атос не розцінив його впертість як прояв егоїзму. Отож він поступився й вирішив узяти сотню пістолів, які англієць одразу й віддав.

Ніщо більше не заважало друзям лаштуватися в дорогу. Мир з хазяїном коштував їм, крім колишнього коня Атоса, ще шістьох пістолів. Д'Артаньян і Атос сіли на коней Планше та Грімо, а слуги рушили пішки, несучи сідла на голові.

Хоч які погані були коні, все-таки обоє друзів швидко перегнали своїх слуг і першими прибули до Кревкера. Ще здалеку вони побачили Арамиса, який сумно сидів біля розчиненого вікна і, немов славнозвісна сестриця Анна з казки ¹²¹, дивився, як клубочиться курява над дорогою.

— Гей, Арамисе! Якого дідька ви тут робите? — вигукнули Атос і д'Артаньян.

— А-а, це ви, д'Артаньяне, і ви, Атосе,— сказав Арамис.— Я міркував про те, які скороминущі всі блага цього світу, і мій англійський кінь, котрий щойно зник у хмарах куряви, став для мене живим свідченням марності всього земного. Наше життя можна вмістити в три слова: *Erat, est, fuit* ¹²².

— Себто?..— спитав д'Артаньян, який починав здогадуватися, що тут сталося.

— Себто, мене обдурили: шістдесят луїдорів за коня, який, судячи з його ходи, може клусом пробігти п'ять лье за годину.

Д'Артаньян і Атос зареготали.

— Мій любий д'Артаньяне,— сказав Арамис,— не сердьтєся на мене, прошу вас. Нестаток не визнає закону; до того ж я постраждав більше за всіх, бо цей клятий гєндляр украв у мене щонайменше п'ятдесят луїдорів. От ви — бе-

режливі хазяї! Їдете на конях слуг, а своїх чудових скакунів наказали вести на поводі, потихеньку, невеликими переходами.

Саме в цю мить якийсь фургон, що за кілька хвилин до того з'явився на Ам'єнській дорозі, зупинився біля корчми, і з нього вилізли Планше та Грімо з сідлами на голові. Фургон повертався до Парижа порожнем, і слуги домовилися з візником, що він підвезе їх, пообіцявши всю дорогу поїти його вином.

— Що це таке? — здивувався Арамис. — Самі тільки сідла?

— Тепер ви розумієте? — спитав Атос.

— Друзі мої, я зробив так само. Я теж залишив сідло, сам не знаю чому. Гей, Базене! Візьміть моє сідло й покладіть його поряд з сідлами цих панів.

— А як ви поквиталися з вашими священиками? — спитав д'Артаньян.

— Любий мій, наступного дня я запросив їх на обід, — відповів Арамис. — Тут, до речі, є чудове вино, і я напоїв їх по саму зав'язку. Після цього кюре заборонив мені й думати про відмову од військового мундира, а єзуїт став благати, щоб я виклопотав для нього мушкетерський плащ.

— Тільки без дисертацій! — вигукнув д'Артаньян. — Без дисертацій! Я вимагаю відміни дисертацій!

— Відтоді, — вів далі Арамис, — я дуже приємно проводжу час. Я почав писати поему однокладовими віршами; це досить важко, але головна якість кожної речі полягає саме в її складності. Зміст любовний, я прочитаю вам першу пісню, в ній чотириста рядків, а звучить вона лише хвилину.

— Знаєте, мій любий Арамисе, — сказав д'Артаньян, що ненавидів вірші майже так само, як латину, — додайте до складності ще й стислість — і ви можете бути певні: ваша поема матиме принаймні дві позитивні якості.

— До того ж, — вів далі Арамис, — вона сповнена благородних пристрастей, ви самі переконаєтеся в цьому. Отже, друзі, ми повертаємось до Парижа? Браво! Я готовий їхати; ми знову побачимо нашого славного Портоса, це чудово. Ви не можете собі уявити, як мені бракувало цього простодушного велетня! От він вже не продасть свого коня, навіть коли б йому пропонували за нього ціле королівство. Хотів би я побачити, як він красуватиметься на своєму скакуні, та ще й у новому сідлі. Я певен — це буде справжній Великий Могол¹²³.

Друзі переждали годину, щоб дати відпочинок коням; потім Арамис розрахувався з хазяїном, посадовив Базена в фургон до його товаришів, і всі рушили в дорогу, сподіваючись дуже скоро побачити Портоса.

Вони застали його в доброму гуморі й далеко не такого змарнілого, як під час перших відвідин д'Артаньяна. Портос сидів за столом, на якому стояли чотири прибори, дарма що мушкетер був сам; на обід були приготовані найрізноманітніші м'ясні страви, добірні вина й розкішні фрукти.

— Який я радий! — сказав Портос, підводячись з-за столу.— Ви приїхали саме вчасно, бо я тільки-но сів їсти. Пообідаймо разом.

— Ти диви! — вигукнув д'Артаньян.— Навряд чи Мушкетон міг виловити такі пляшки своїм ласо; до того ж я бачу тут шпиговане фрикандо й філе з яловичини.

— Я набираюся сил,— сказав Портос,— авжеж, я мушу набиратися сил, бо ніщо так не виснажує людину, як ці клятві вивихи суглобів; чи доводилось вам коли-небудь вивихнути ногу, Атосе?

— Ніколи. Але я пригадую: якось в одній із сутичок на вулиці Феру мене поранили шпагою, і днів через п'ятнадцять — двадцять після того я почував себе точнісінько так, як ви тепер.

— Але ж цей обід призначався не тільки для вас, мій любий Портосе?— спитав Арамис.

— Так,— відповів Портос.— Я чекав у гості кількох дворян, які живуть по сусідству, але вони вибачились, що не зможуть приїхати. Ви пообідаєте за них, і я нічого не втрачу від цієї заміни. Гей, Мушкетоне! Принеси стільці й ще кілька пляшок.

— Чи знаєте ви, що ми зараз їмо?— спитав Атос через кілька хвилин.

— Ще б пак не знати!— відповів д'Артаньян.— Я, наприклад, їм телятину, шпиговану артишоками й мозком.

— А я — бараняче філе,— обізвався Портос.

— А я — курячу грудинку,— відгукнувся Арамис.

— Ви помиляєтесь, панове,— статечно зауважив Атос,— ви їсте конятину.

— Та годі вам!— сказав д'Артаньян.

— Конятину!— повторив Арамис, скривившись од відрази.

Портос мовчав.

— Авжеж, конятину! Портосе, адже ми їмо конятину? Може, ще й разом з сідлом?

— Ні, панове, спорядження я зберіг,— мовив Портос.

— Ми всі варті один одного,— сказав Арамис.— Можна подумати, що ми змовилися.

— Що вдієш,— зітхнув Портос.— Мої гості так заздрісно позирали на цього коня, що я просто не хотів їх принижувати.

— І до того ж ваша герцогиня й досі на водах, чи не так?— спитав д'Артаньян.

— На водах,— відповів Портос.— Крім того, мій кінь так сподобався губернаторові, до речі, одному з тих добродіїв, яких я запросив сьогодні на обід, що я віддав йому цю благородну тварину.

— Віддав!— вигукнув д'Артаньян.

— Боже! Авжеж віддав, саме віддав!— сказав Портос.— Бо кінь коштував принаймні сто п'ятдесят лґйдорів, а цей скнара ніяк не погоджувався заплатити мені за нього більше вісімдесяти.

— Без сідла?— спитав Арамис.

— Та без сідла...

— Зважте, панове,— втрутився Атос,— що саме Портос, як завжди, владнав свою справу найвигідніше з-поміж нас усіх.

Вибух реготу вкрай збентежив бідолашного Портоса. Та коли йому пояснили причину веселощів, він, за звичаєм, і собі гучно зареготав.

— То ми всі при грошах?— спитав д'Артаньян.

— Тільки не я,— відповів Атос.— Мені так сподобалось іспанське вино, яке ми пили з Арамисом, що я звелів перенести шістьдесят пляшок до фургону, в якому їхали наші слуги, і це таки помітно спорожнило мої кишені.

— А я, уявіть собі,— сказав Арамис,— геть усе віддав на церкву в Мондідьє та на Ам'єнський монастир; до того ж, сплативши деякі невідкладні борги, я замовив обідні, які служитимуть по мені та по вас, панове, і які, я певен, підуть усім нам на користь.

— А мій вивих коліна?— вигукнув Портос.— Може, гадаєте ви, він нічого мені не коштував? А рана Мушкетона? Я мусив запрошувати лікаря двічі на день— і він брав з мене подвійну плату, посилаючись на те, що цей дурень Мушкетон примудрився дістати кулю в таке місце, яке здебільшого показують тільки аптекарям. Ось чому я настійливо рекомендував йому надалі остерігатися таких ран.

— Авжеж,— сказав Атос, презирнувшись з д'Артаньяном та Арамисом,— я бачу, ви й справді великодушно обійшлися з бідолахою; таким і годиться бути доброму хазяїнові.

— Коротше кажучи,— вів далі Портос,— після того, як я розплачуся з своїми боргами, в мене залишиться не більше тридцяти екю.

— А в мене десять пістолів,— відгукнувся Арамис.

— Ну,— мовив Атос,— схоже на те, що ми креси в порівнянні з іншими. Скільки у вас залишилось од вашої сотні, д'Артаньяне?

— Від моєї сотні? По-перше, п'ятдесят пістолів я віддав вам.

— Ви так гадаєте?

— Тисяча чортів!

— А-а, правда! Пригадую.

— По-друге, я заплатив шість пістолів корчмареві.

— Ну і здирник цей корчмар! Навіщо ви дали йому шість пістолів?

— Ви самі сказали, щоб я дав йому стільки.

— Ет, надто я добрий! Одне слово, скільки у вас залишилось?

— Двадцять п'ять пістолів,— сказав д'Артаньян.

— А в мене,— Атос вийняв з кишені якийсь дріб'язок,— у мене...

— У вас — нічого.

— Або принаймні так мало, що не варто додавати до загальної суми. Тепер полічімо, скільки у нас всього грошей. Портосе?

— Тридцять екю.

— Арамисе?

— Десять пістолів.

— У вас, д'Артаньяне?

— Двадцять п'ять.

— Разом? — спитав Атос.

— Чотириста сімдесят п'ять ліврів! — сказав д'Артаньян, що рахував, як Архімед.

— Приїхавши до Парижа, ми ще матимемо не менше чотирьохсот ліврів,— зауважив Портос,— не кажучи про сідла.

— А як бути з ескадронними кіньми? — спитав Арамис.

— Чотирьох коней наших слуг ми перетворимо на двох для хазяїв і розіграємо їх; чотириста ліврів підуть на півконя для одного з тих, хто залишиться пішим. Потім ми

вивернемо кишені й усе, що там знайдемо, віддамо д'Артаньянові, в якого легка рука і який піде грати на них до першої-ліпшої картярні, тільки й того.

— Обідаймо,— сказав Портос,— усе прохололо.

І четверо друзів, заспокоївшись щодо свого майбутнього, віддали честь стравам. Вистачило їх ще й панам Мушкетонові, Базенові, Планше та Грімо.

Прибувши до Парижа, д'Артаньян знайшов листа від пана де Тревілья, в якому той сповіщав, що прохання юнака взято до уваги й що король ласкаво дозволив йому вступити до лав мушкетерів.

А що це було вершиною його сподівань — крім, звичайно, бажання знайти пані Бонасьє,— то д'Артаньян у захваті помчав до своїх друзів, яких залишив тільки півгодини тому і яких застав тепер дуже сумними й заклопотаними. Вони зібралися на раду в Атоса, а це означало: їм непереливки.

Пан де Тревіль сповістив їх, що, у зв'язку з твердим наміром його величності розпочати воєнні дії першого травня, їм належить негайно придбати все необхідне для походу спорядження.

Четверо філософів розгублено поглядали один на одного: пан де Тревіль не любив жартувати, коли йшлося про дисципліну.

— Скільки ж коштує це спорядження? — спитав д'Артаньян.

— О, тут справи кепські! — відповів Арамис.— Ми прикинули всі наші можливі витрати з невибагливістю спартанців, і все-таки кожному з нас треба принаймні півтори тисячі ліврів.

— Чотири рази по півтори тисячі — це шість тисяч ліврів,— сказав Атос.

— Мені здається,— зауважив д'Артаньян,— що, коли б у нас було навіть по тисячі ліврів на кожного... правда, я дивлюсь на це не як спартанець, а як судочинець...

Почувши слово «судочинець», Портос помітно пожвавішав.

— Стривайте, в мене є план! — вигукнув він.

— Це вже щось та значить: я, наприклад, не маю й натяку на план,— холодно відповів Атос.— Що ж до д'Артаньяна, панове, то щастя вступити до наших лав зовсім затьмарило йому розум. Тисяча ліврів! Та мені самому потрібно щонайменше дві тисячі.

— Чотири по дві — вісім,— підхопив Арамис.— Отже,

нам потрібно вісім тисяч на спорядження, з якого, правда, сідла ми вже маємо.

— А ще,— сказав Атос, зачекавши, поки д'Артаньян, який пішов дякувати панові де Тревілю, зачинить за собою двері,— а ще — чудовий діамант, що сяє на пальці нашого друга. Хай йому чорт! Д'Артаньян — надто хороший товариш, щоб залишити друзів у скруті, маючи на пальці такий безцінний скарб.

XXIX

ПОЛЮВАННЯ ЗА СПОРЯДЖЕННЯМ

Ясно, що з-поміж чотирьох друзів д'Артаньян був найбільше заклопотаний, хоч він, як гвардієць, міг далеко легше підшукати спорядження, ніж пани мушкетери, люди вельможного походження. Проте наш юний гасконець — читач, безперечно, вже помітив це — на вдачу був завбачливий мало не до скнарості і водночас (спробуйте пояснити таку суперечливість) майже такий марнославний, як Портос. І все-таки, попри всі його турботи, Д'Артаньяна весь час проймав неспокій менш егоїстичного характеру. Всі його спроби дізнатися про долю пані Бонасьє лишалися марними. Пан де Тревіль розповів про неї королеві; королева не знала, де перебуває молода дружина галантерейника, але пообіцяла організувати розшуки. Проте ця обіцянка була дуже непевна й аж ніяк не заспокоїла д'Артаньяна.

Атос не виходив з дому; він вирішив, що й кроку не ступить задля того, щоб роздобути спорядження.

— У нас іще є два тижні,— казав він друзям.— Так от, коли на кінець цих двох тижнів я нічого не знайду або, точніше, коли ніщо не знайде мене, то я, як добрий католик, що не бажає пустити собі кулю в лоба сам, влаштую сварку з чотирма гвардійцями його високопреосвященства або вісьмома англійцями та й битимусь доти, доки котрийсь із них уб'є мене: беручи до уваги їхню чисельність, це неминуче. Люди скажуть, що я вмер за короля — отже, я виконаю свій обов'язок і без необхідності шукати спорядження.

Портос походжав по кімнаті, заклавши руки за спину й похитуючи головою; час од часу він повторював:

— І все-таки я здійсю свій план.

Арамис, похмурий і недбало зачесаний, мовчав.

З усіх цих сумних прикмет можна було зробити висновок, що в гурті друзів панує цілковита розгубленість.

Слуги, подібно до бойових коней Іпполіта, поділяли сумну долю своїх панів¹²⁴. Мушкетон сушив сухарі; набожний Базен не виходив з церкви; Планше лічив мух; а Грімо, котрого навіть загальний смуток не міг примусити зламати мовчанку, якої неухильно вимагав од нього його хазяїн, зітхав так розпачливо, що, здавалось, і камінь би розчулився.

Троє друзів — бо, як ми вже казали, Атос присягнувся, що не ступить і кроку задля спорядження,— ото ж троє друзів виходили з дому рано-вранці й поверталися до себе пізно вночі. Вони блукали по вулицях, розглядаючи кожен камінь на бруківці, ніби шукали, чи не загубив хтось із перехожих свій гаманець. Можна було подумати, що вони йшли по сліду, так пильно придивлялися наші герої до всього, що зустрічалось їм по дорозі. А сходячись разом, вони знову обмінювалися скорботними поглядами, ніби промовляючи: «Невже й ти нічого не знайшов?»

А втім, Портос, що перший задумав план і весь час наполегливо обмірковував його, перший почав його й здійснювати. Він і справді був ділова людина, наш шановний Портос. Побачивши якось, що Портос попрямував до церкви Сен-Ле, д'Артаньян відчув непереборне бажання податися за ним назирці. Перш ніж увійти до храму, Портос підкрутив вуса й пригладив еспаньйолку, що завжди виказувало войовничість його намірів. Д'Артаньян намагався не потрапляти йому на очі, і Портос не помічав його. Юнак увійшов до церкви слідом за Портосом, коли той встиг уже притулитися до колони; непомітний мушкетерові, д'Артаньян притулився до тієї ж колони, тільки з протилежного боку.

Священик саме читав проповідь, і в церкві було чимало народу. Skorиставшись з цього, Портос нишком почав придивлятися до жінок. Завдяки доглядові Мушкетона, зовнішність мушкетера аж ніяк не виказувала скорботи, що поймала його серце; правда, його капелюх був потертий, перо полиняло, гаптування потьмяніло, а мереживо порвалося; але в напівтемряві, що панувала в церкві, всі ці дрібниці були непомітні, і Портос, як і раніше, був тим самим красенем Портосом.

На лаві, що стояла поряд з колоною, до якої притулилися д'Артаньян і Портос, юнак помітив перезрілу красуню в чорному головному уборі, в міру жовту і в міру кістляву,

але дуже пихату й гоноровиту на вигляд. Погляд Портоса то зупинявся непомітно на цій дамі, то пурхав далі, в глибину церкви.

Дама й собі, час од часу червоніючи, кидала швидкі, мов блискавка, погляди на вітрогона Портоса, і в ту ж мить його власний погляд починав іще завзятіше пурхати по церкві. Було ясно: це — спритний маневр, який до живого діймав даму в чорному, бо вона люто кусала собі губи, безперестанку терла кінчик носа й відчайдушно совалась на лаві.

Помітивши це, Портос знову підкрутив вуса, ще раз пригладив еспаньйолку й заходився подавати знаки гарній дамі, яка сиділа поблизу криласа і, поза всякими сумнівами, була не тільки гарна, а й вельможна, бо позад неї стояло негренья, що принесло їй подушку для колінопреклонінь, і служниця, що тримала прикрашену гербом сумочку для молитовника, по якому дама читала молитви.

Дама в чорному перехопила нарешті Портосів погляд і побачила, що він раз у раз зупиняється на дамі з оксамитовою подушкою, негреньям та служницею.

Тим часом Портос вів детально продуману гру: він підморгував, прикладав пальці до губів, посилав убивчі посмішки, які й справді вбивали зневажену красуню.

Нарешті, вдаривши себе в груди й ніби промовляючи «теасіпра»¹²⁵, вона так голосно кахикнула, що всі, навіть дама з червоною подушкою, озирнулися в її бік. Портос виявився на висоті — він усе зрозумів, але прикинувся глухим.

Дама з червоною подушкою, що й справді була надзвичайно гарна, справила сильне враження не тільки на даму в чорному, яка відчула в ній небезпечну суперницю. Вона справила не менше враження й на Портоса, який, безперечно, розумів, що вона набагато красивіша за даму в чорному, і на д'Артаньяна, котрий впізнав у ній ту саму незнайомку з Менга, Кале та Дувра, яку його переслідувач, дворянин зі шрамом, називав міледі.

Не спускаючи з ока даму з червоною подушкою, д'Артаньян далі стежив за маневрами Портоса, які дуже забавляли його; він збагнув, що дама в чорному — це й є дружина прокурора з Ведмежої вулиці, тим паче що церква Сен-Ле стояла зовсім недалечко від неї.

Оцінивши становище, юнак зрозумів також, що Портос прагне відігратися перед дружиною прокурора за свою

поразку в Шантілії. коли ця перезріла красуня з такою непохитністю захищала недоторканість свого гаманця.

Але за всім тим д'Артаньян помітив також, що ніхто не відповідав на залицяння Портоса. Все це були лише химери й ілюзії. Та хіба для справжнього кохання й для справжніх ревностей існує інша дійсність, крім ілюзій і химер?

Проповідь скінчилася. Дружина прокурора рушила до кропильниці. Портос пройшов перед нею і, замість умочити палець, занув у кропильницю всю руку. Дружина прокурора всміхнулася, вирішивши, що все це Портос робить для неї, але тут же й побачила, що жорстоко помилилася. Коли вона була не більше ніж за три кроки від нього, Портос раптом одвернувся й глянув на даму з червоною подушкою, яка підвелася з місця і тепер наближалась у супроводі негреньки та покоївки.

Побачивши біля себе даму з червоною подушкою, Портос витяг з чаші руку, окроплену святою водою. Чарівна богемка торкнулась своєю маленькою ручкою величезної руки Портоса, ледь помітно всміхнулася до нього, перехрестилась і вийшла з церкви.

Для дружини прокурора цього було досить: вона не мала жодного сумніву, що незнайома їй дама й Портос кохаються. Якби вона була вельможною пані, то неодмінно б знепритомніла; але вона була лише дружиною прокурора і тому задовольнилася тим, що сказала мушкетерові, ледве стримуючи гнів:

— Он воно що, пане Портос, ви вже не пропонуєте мені святої води?

Почувши звук її голосу, Портос здригнувся, наче людина, що прокинулася після столітнього сну.

— Па... пані! — вигукнув він. — Невже це ви? Як ведеться вашому чоловікові, шановному панові Кокнару? Він і досі такий самий скнара? Де ж були мої очі, що я не помітив вас за ті дві години, поки тривала проповідь?

— Я сиділа за два кроки од вас, пане, — відповіла дружина прокурора, — але ви не помітили мене, бо дивилися на красуню, якій тільки-но подали святу воду.

Портос прикинувся зниковілим.

— А-а, — сказав він, — ви помітили...

— Треба бути сліпою, щоб не бачити такого.

— Авжеж, — недбало мовив Портос, — це одна герцогиня, моя приятелька, з якою мені дуже важко зустрічатися через ревності її чоловіка і яка попередила мене, що прийде

сьогодні в цю жалюгідну церкву, на цю занедбану околицю, аби тільки побачитися зі мною.

— Пане Портос,— сказала дружина прокурора,— чи не будете ви ласкаві запропонувати мені руку на п'ять хвилин? Я б хотіла поговорити з вами.

— Аякже, пані,— відповів Портос, непомітно підморгнувши сам собі, як роблять гравці, що, вдаючись до спиритного ходу, наперед тішаться своєю перемогою.

Саме в цю мить, поспішаючи за міледі, їх проминув д'Артаньян; озирнувшись на Портоса, він помітив його переможний погляд.

«Еге! — подумав він відповідно до простих уявлень тієї легковажної епохи.— Хто-хто, а Портос неодмінно матиме своє спорядження до призначеного строку».

Скоряючись руці дружини прокурора, як човен керму, Портос попрямував на подвір'я монастиря Сен-Магдуар і опинився у відлюдному проході, відгородженому турнікетами з обох боків. Удень там можна було побачити самих лише жебраків за їжею та ще хіба дітей з їхніми забавками.

— Ах, пане Портос! — вигукнула дружина прокурора, переконавшись, що ніхто, крім постійних відвідувачів цього куточка, не побачить і не почує їх.— Ах, пане Портос! Схоже на те, що ви справжній джигун!

— Я, пані? — відповів Портос, випинаючи груди.— Чому ви так гадаєте?

— А знаки, які ви щойно подавали, а свята вода? Ця дама з негрням і покоївкою, певно, якась принцеса?

— Бог свідок, ви помиляєтесь,— сказав Портос.— Це всього лише герцогиня.

— А скороход, що чекав на неї біля входу, а карета з кучером у парадній ліврей на передку?

Портос не помітив ні лакея, ні карети, але пані Кокнар ревливим жіночим поглядом розгледіла все.

Портос пошкодував, що одразу не назвав даму з червоною подушкою принцесою.

— Ах, пане Портос, ви й справді жіночий мазунчик,— зітхнула дружина прокурора.

— Ну,— відповів Портос,— ви й самі розумієте, що з моєю зовнішністю мені не бракує любовних пригод.

— О Боже! Які забудьки всі чоловіки! — вигукнула дружина прокурора, зводячи очі до неба.

— І все-таки я певен — жінки ще забудькуватіші! — відповів Портос.— Бо зрештою, пані, я сміливо можу сказати, що став вашою жертвою, коли пораненого, мало не мертво-

го, лікарі покинули мене напризволяще і коли я, нащадок знатного роду, довірившись вашій дружбі, мало не вмер спочатку від ран, а потім од голоду в жалюгідній комірчині в Шантільї! А ви не удостоїли мене відповіддю на жоден з тих палких листів, які я писав вам.

— Але, пане Портос,— пробурмотіла дружина прокурора, збагнувши, що в порівнянні з тим, як обходились у ті часи найвельможніші дами, вона й справді дуже завинила перед мушкетером.

— Я, що пожертвував заради вас баронесою де...

— Я знаю це.

— Графинею де...

— Пане Портос, не докоряйте мені!

— Герцогинею де...

— Пане Портос, будьте великодушні!

— Гаразд, пані, не буду перелічувати далі.

— Але мій чоловік і слухати не хоче про позичку.

— Пані Кокнар,— сказав Портос,— пригадайте перший лист, якого ви мені написали і який я назавжди зберіг у своїй пам'яті.

Дружина прокурора глибоко зітхнула.

— Річ у тім,— відповіла вона,— що сума, яку ви просите в борг, і справді надто велика.

— Пані Кокнар, я віддав перевагу саме вам. Якби я написав хоч півслова герцогині де... Я не хочу називати її імені, бо уявляю, як можна скомпрометувати жінку; але я знаю, що коли б написав їй бодай півслова, вона відразу ж надіслала б мені півтори тисячі.

Дружина прокурора зарюмсала.

— Пане Портос,— сказала вона,— присягаюсь вам — я жорстоко покарана. Тож коли в майбутньому ви опинитесь у такому становищі, звертайтеся тільки до мене.

— Як вам не соромно, добродійко! — мовив Портос з удаваним обуренням.— Облишмо, будь ласка, ці балачки про гроші, вони принижують мене.

— То ви більше не кохаєте мене! — похнюпившись, промирилася дружина прокурора.

Портос набундючено мовчав.

— Он як ви мені відповідаєте? Ну що ж, я розумію...

— Подумайте тільки, як ви боляче мене зневажили, добродійко; ось куди ви вцілили,— сказав Портос, ударивши себе в груди проти серця.

— Повірте, мій любий Портосе, я спокутую свій гріх!

— А втім, про що я просив? — Портос знизав плечима

з найпростодушнішим виглядом.— Всього-на-всього про дріб'язок. Перш за все, я ще при здоровому глузді. Я знаю, що ви, пані Кокнар, не багаті і що ваш чоловік вичавлює з своїх бідолашних позивачів усе до останнього екю. О! Якби ви були графинею, маркізою або герцогинею, це була б зовсім інша річ, і тоді ваш учинок неможливо було б пробачити.

Ці слова зачепили дружину прокурора за живе.

— То знайте, пане Портос,— сказала вона,— що моя скриня, хоч це всього лише скриня дружини прокурора, можливо, набита грішми багато щільніше, ніж скрині всіх ваших розорених манірниць.

— В такому разі ви образили мене ще дужче,— мовив Портос, вивільняючи руку з-під руки дружини прокурора.— Якщо ви, пані Кокнар, і справді багаті, то ваша відмова взагалі не має ніякого виправдання.

— Коли я кажу «багата»,— заперечила дружина прокурора, збагнувши, що зайшла надто далеко,— це не слід розуміти буквально. Я зовсім не така багата, як ви гадаєте; в мене є трохи грошей — тільки й того.

— Добродійко,— сказав Портос,— облишмо, будь ласка, ці балачки. Ви од мене відмовились; будь-якій дружбі між нами кінець.

— Невдячний!

— Ага, вам же це й не до вподоби! — вигукнув Портос.

— Ідіть до своєї чарівної герцогині! Я вас не затримую.

— Принаймні, я певен, вона буде прихильніша, ніж ви.

— Стривайте, пане Портос! Скажіть востаннє: ви ще кохаєте мене?

— На жаль, добродійко,— відповів Портос, прибравши такого сумного вигляду, на який він тільки був здатен,— коли ми рушимо в похід, де, коли вірити моїм передчуттям, мене уб'ють...

— О, не кажіть цього! — вигукнула дружина прокурора, і сльози знову покотилися в неї з очей.

— Я це передчуваю,— вів далі Портос іще сумніше.

— Скажіть краще, що ви знову закохалися.

— Присягаюся — ні! Ніяка жінка не хвилює мене. Навіть більше: я відчуваю, що в глибині мого серця все ще жевріє почуття до вас. Але, як вам відомо, а може, й не відомо, за два тижні має розпочатися цей фатальний похід; я буду страшенно заклопотаний своїм спорядженням. До того ж мені доведеться поїхати до батьків, у Бретань, щоб дістати необхідні для походу гроші.

Портос помітив, що поєдинок між коханням і скнарістю наближається до кінця.

— Маєток герцогині,— повів мушкетер далі,— яку ви бачили в церкві, прилягає до мого; тож ми поїдемо разом. Ви самі знаєте, що дорога завжди здається багато коротшою, коли подорожуєш удвох.

— Отже, вам бракує друзів у Парижі, пане Портос? — спитала дружина прокурора.

— Я вважав, що вони є,— меланхолійно відповів Портос,— але переконався, що це не так.

— У вас є друзі, пане Портос, знайте це! — вигукнула дружина прокурора.— Приходьте завтра до нас. Ви — син моєї тітки, отже, мій кузен: ви приїхали з Нуайона, з Пікардії, щоб провести в Парижі кілька процесів, але у вас немає адвоката. Ви запам'ятаєте все це?

— Звичайно, добродійко.

— Приходьте в обід.

— Обов'язково.

— І глядіть не пробовкайтесь моєму чоловікові, бо хоч йому й минуло вже сімдесят шість років, але він такий самий пройда, як і раніше.

— Сімдесят шість років! Хай йому чорт! Поважний вік! — вигукнув Портос.

— Ви хотіли сказати «похилий вік». Авжеж, пане Портос, мій бідолашний чоловік може з хвилини на хвилину залишити мене вдовою,— провадила дружина прокурора, багатозначно глянувши на мушкетера.— На щастя, відповідно до нашої шлюбної угоди, все майно переходить до того з подружжя, хто житиме довше.

— Все майно? — перепитав Портос.

— Усе.

— А ви, я бачу, завбачлива жінка, моя люба пані Кокнар,— мовив Портос, ніжно стискаючи її руку.

— Так ми помирилися, мій любий пане Портос? — спитала дружина прокурора, ласкаво всміхаючись.

— На все життя,— відповів Портос у тому ж тоні.

— Тож до побачення, мій зраднику.

— До побачення, моя вітрогонко.

— До завтра, мій ангеле.

— До завтра, зоре мого життя.

XXX
МІЛЕДІ

Д'Артаньян пішов назирці за міледі. Він бачив, як вона сіла в карету, і чув, як наказала кучерові їхати в Сен-Жермен.

Марно було пішки переслідувати карету, яку помчала пара сильних коней. Тож д'Артаньян поспішив на вулицю Феру.

На вулиці Сени він побачив Планше. Той стояв під вікном кондитерської, втупивши захоплений погляд у пишний піріг.

Д'Артаньян наказав йому осідлати двох коней із стайні пана де Тревілья — одного для нього, д'Артаньяна, а другого для Планше — й заїхати по нього до Атоса. Пан де Тревіль раз і назавжди дозволив д'Артаньянові розпоряджатися його кіньми, як той сам схоче.

Планше подався на вулицю Старого Голубника, а д'Артаньян — на вулицю Феру. Атос сидів удома й сумно допивав одну з пляшок того чудового іспанського вина, що його привіз із Пікардії. Він знаком наказав Грімо принести склянку для д'Артаньяна, і Грімо, як завжди, мовчки виконав наказ.

Д'Артаньян розповів Атосові про все, що бачив і чув у церкві, додавши, що, на його переконання, Портос знайшов-таки спосіб придбати спорядження.

— А я спокійний, — відповів Атос, — бо знаю принаймні, що жодна жінка не буде клопотатися про спорядження для мене.

— Тим часом, любий мій Атосе, мало яка принцеса, а то й королева встояла б перед вашою красою, вихованістю й вельможним походженням.

— Який ще молодий цей д'Артаньян! — знизав плечима Атос.

І він знаком наказав Грімо принести ще одну пляшку.

Аж тут у прочинені двері просунув голову Планше і тихенько сказав д'Артаньянові, що коні готові.

— Які ще коні? — спитав Атос.

— Двоє коней, яких пан де Тревіль позичив мені для прогулянки і на яких я збираюся поїхати до Сен-Жермену.

— А що ви робитимете в Сен-Жермені? — знову спитав Атос.

Д'Артаньян розповів про те, що зустрів у церкві ту жінку,

котра, як і незнайомиць у чорному плащі і з шрамом на скроні, повсякчас займає його думки.

— Інакше кажучи — тепер ви закохані в цю жінку, як колись були закохані в пані Бонасьє,— сказав Атос і зневажливо стенив плечима, наче підкреслюючи свій жаль з приводу людської слабості.

— Та ні! — вигукнув д'Артаньян.— Мені цікаво з'ясувати пов'язану з нею таємницю — тільки й того. Не знаю чому, але я певен: ця не відома мені жінка, що, до речі, не знає й мене, має якийсь вплив на моє життя.

— О, ви маєте слухність! — сказав Атос.— Я не знаю жінки, яка була б варта того, щоб її розшукувати, коли вона зникла. Пані Бонасьє зникла — тим гірше для неї, навіть якщо вона й знайдеться.

— Ні, Атосе, ви помиляєтесь,— відповів д'Артаньян.— Я кохаю мою бідолашну Констанцію більше, ніж будь-коли, і якби я знав, де вона, хай це буде навіть на краю світу, то зробив би все, щоб вирвати її з рук ворогів. Але я не знаю цього, бо всі мої пошуки марні. Що вдієш, доводиться займатися іншими справами.

— Тоді займайтесь іншими справами з міледі, мій любий д'Артаньяне; бажаю вам цієї втіхи від щирого серця, якщо тільки вона зможе вас розважити.

— Послухайте, Атосе,— запропонував д'Артаньян,— замість сидіти вдома, наче ви й справді перебуваєте під арештом, сідаймо на коней і їдьмо разом до Сен-Жермену!

— Любий мій,— мовив Атос,— я їджу верхи, коли в мене є коні, а коли їх у мене немає, я ходжу пішки.

— Ну, а я,— заперечив д'Артаньян, кепкуючи з нетерпимості Атоса, яка в будь-кому іншому, звичайно, образила б його,— я не такий гордий, як ви, і їджу, на чому доведеться. Тож до побачення, мій любий Атосе.

— До побачення,— сказав мушкетер, знаком наказуючи Грімо відкоркувати пляшку.

Д'Артаньян і Планше посідали на коней і рушили до Сен-Жермену.

Всю дорогу Атосові слова про пані Бонасьє не виходили д'Артаньянові з голови. Гарненька дружина галантерейника залишила глибокий слід в його серці, дарма що наш гасконець аж ніяк не був сентиментальний. Щоб відшукати її, він таки й справді ладен був податися на край світу. Але земля має багато країв, тому вона й кругла; отож д'Артаньян і не знав, у який бік їхати.

А тим часом він вирішив будь-що дізнатися, хто ж

усе-таки міледі. Міледі розмовляла з незнайомцем у чорному плащі — отже, вона знала його. Тому д'Артаньян дійшов висновку, що саме цей незнайомиць викрав пані Бонасьє вдруге так само, як викрав її вперше. І, кажучи, що розшуки міледі — це водночас і розшуки Констанції, д'Артаньян брехав лише наполовину, а це вже майже зовсім не брехня.

Отак міркуючи і час од часу підострожуючи коня, д'Артаньян незчувся, як приїхав до Сен-Жермену. Він уже обминув павільйон, в якому через десять років судилося побачити світ Людовікові XIV. Д'Артаньян їхав по безлюдній вулиці, поглядаючи праворуч і ліворуч та шукаючи бодай якихось слідів гарної англійки, коли раптом побачив знайомого паруб'ягу, що прогулювався по завітчаній терасі біля долішнього поверху привітного будиночка, жодне вікно якого, за звичаєм того часу, не виходило на вулицю. Планше впізнав цього хлопця перший.

— Пане,— сказав він,— чи впізнаєте ви того бевзя, що ловить гав на терасі?

— Ні,— відповів д'Артаньян,— але я певен, що десь уже його бачив.

— Ще б пак! — мовив Планше.— Це бідолаха Любен, слуга графа де Варда, якого ви так добре втихомирили місяць тому в Кале, по дорозі до замиського будинку коменданта порту.

— Тепер упізнав! — вигукнув д'Артаньян.— А як ти гадаєш, він тебе впізнає?

— Знаєте, пане, він був такий переляканий, що навряд чи щось бачив узагалі.

— То підійди й поговори з ним,— сказав д'Артаньян.— Дізнайся, чи живий його хазяїн.

Планше зіскачів з коня, підійшов до Любена, який справді не впізнав його, і вони дуже скоро знайшли спільну мову. А д'Артаньян повернув коней у завулок і, об'їхавши навколо будинку, принишк за кущами, щоб почути їхню розмову.

За якусь хвилину долинуло рипіння коліс, і д'Артаньян побачив, що навпроти нього зупинилась карета міледі. Годі було помилитися: в кареті сиділа вона сама. Д'Артаньян пригнувся до шиї коня, щоб його не помітили, а він міг усе бачити.

Чарівна білява голівка міледі показалася у віконці карети, і молода жінка щось сказала служниці.

Служниця, вродлива дівчина років двадцяти — двадцяти

двох, жвава й моторна, справжня субретка вельможної пані, зіскочила з підніжки, де вона, як було заведено за тих часів, сиділа, й попрямувала до тераси, де д'Артаньян помітив Любена.

Юнак провів поглядом служницю й побачив, що вона підходить до тераси. Проте в цю мить хтось із кімнати покликав Любена, і на терасі лишився сам Планше, який озирався навсібіч, намагаючись вгадати, куди подівся його хазяїн.

Служниця підійшла до Планше і, маючи його за Любена, подала записку.

— Вашому панові,— сказала вона.

— Моєму панові? — здивовано повторив Планше.

— Так, і дуже спішно. Беріть швидше.

Потім вона хутко підбігла до карети, яка вже повернула назад, скочила на підніжку, і за мить карета зникла з очей.

Планше покрутив записку в руках, потім, вірний своїй звичці підкорятися будь-якому наказові, зіскочив з тераси, побіг у завулок і кроків через двадцять зустрівся з д'Артаньяном, який усе бачив і поїхав йому назустріч.

— Вам, пане,— сказав Планше, подаючи записку.

— Мені? — спитав д'Артаньян.— Ти певен у цьому?

— Тисяча чортів! Чи певен я? Служниця сказала: «Твоєму панові». В мене немає іншого пана, крім вас, отже... Ну й запашна ж дівчина ця служниця!

Д'Артаньян розкрив листа й прочитав:

«Особа, що цікавиться вами більше, ніж може про це сказати, хотіла б знати, коли обставини дозволять вам супроводити її на прогулянку за місто. Завтра в готелі «Золоте Поле» слуга в чорно-червоній лівреї чекатиме на вашу відповідь».

«Такої!— подумав д'Артаньян.— Дивний збіг обставин. Схоже, що і я, і міледі цікавимося здоров'ям однієї й тієї ж особи».

— Гей, Планше, як ведеться шановному панові де Варду? Судячи з усього, він не вмер?

— Навпаки, добродію, він почуває себе так добре, як тільки можливо при чотирьох ранах, бо ж ви, нівроку, пригостили цього пестунчика саме чотирма ударами шпаги; він ще дуже слабкий, оскільки втратив багато крові. Як я вже казав панові, Любен мене не впізнав і розповів нашу пригоду від початку до кінця.

— Чудово, Планше, ти найкращий серед слуг! А тепер сідай на коня — і мерщій за каретою.

Це тривало недовго. За п'ять хвилин вони побачили карету, що зупинилася на узбіччі; розкішно вбраний вершник гарцював на коні біля дверцят.

Міледі й вершник були так захоплені розмовою, що коли д'Артаньян зупинився з другого боку карети, ніхто, крім гарненької служниці, його не помітив.

Розмова точилася англійською мовою, якої д'Артаньян не знав. Але з тону юнак зрозумів: чарівна англійка дуже розгнівана. Її жест, яким вона супроводила останню фразу, не залишав жодного сумніву щодо характеру розмови. Міледі так нервово стиснула своє віяло, що воно розлетілося на друзки.

Вершник голосно зареготав, і це, мабуть, ще дужче розлютило міледі.

Д'Артаньян вирішив — настав час втрутитися. Він під'їхав до других дверцят і шанобливо зняв капелюха.

— Добродійко, — сказав він, — чи дозволите ви запропонувати вам свої послуги? Мені здалося, що цей кавалер розсердив вас. Одне лише слово, добродійко, і я покараю його за недостатню поштивість.

Міледі здивовано обернулась до д'Артаньяна.

— Добродію, — відповіла вона чудовою французькою мовою, — я б охоче віддала себе під ваш захист, якби пан, який сперечається зі мною, не був моїм братом.

— О, в такому разі пробачте мені, — мовив д'Артаньян. — Ви розумієте, добродійко, що я цього не знав.

— Чого цей дурисвіт втручається не в свої справи? — вигукнув, нахилиючись до дверцят, вершник, якого міледі назвала своїм братом. — І чому він не їде своєю дорогою?

— Самі ви дурисвіт, — відповів д'Артаньян, і собі нахилившись до шиї коня і глянувши на вершника крізь дверцята, біля яких він стояв. — Я не їду своєю дорогою тому, що мені хочеться зупинитися тут.

Вершник сказав сестрі кілька слів по-англійськи.

— Я розмовляю з вами по-французьки, — мовив д'Артаньян, — тож будьте ласкаві відповідати мені тією самою мовою. Ви брат цієї дами — чудово! Але ви, на щастя, не мій брат.

Можна було сподіватись, що міледі, з властивою жінкам боязкістю, втрутиться в сварку, щоб не дати їй зайти надто далеко. Та вона, навпаки, відхилилася в глиб карети й спокійно наказала кучерові:

— Жени додому!

Гарненька служниця стурбовано глянула на д'Артаньяна, зовнішність якого, мабуть, справила на неї враження.

Карета поїхала; вершники залишилися один проти одного. Тепер уже ніяка перешкода не розділяла їх.

Англієць хотів був поскакати за каретою; але д'Артаньян, який враз ще дужче розлютився, бо впізнав у незнайомці того самого англійця, що виграв у нього в Ам'єні коня і мало не виграв діамант в Атоса, рвонув за повід і зупинив його.

— Стривайте, пане,— сказав він,— ви, либонь, ще більший дурисвіт, ніж я, бо, здається мені, забули про невелику суперечку, яка сталася між нами.

— А-а, це ви, шановний,— відповів англієць.— Ви, певно, завжди граєте — то в ту, то в ту гру?

— Саме так. І ви нагадали мені, що я ще маю відігратися. Побачимо, шановний пане, чи ви так само вправно орудуєте шпагою, як різечком з костями.

— Ви ж бачите — при мені немає шпаги,— сказав англієць.— Чи, може, ви хочете похизуватися своєю хоробрістю перед неозброєною людиною?

— Сподіваюсь, вдома у вас є шпага,— відповів д'Артаньян.— Принаймні в мене є дві, і коли хочете, я програю вам одну з них.

— Це зайве,— мовив англієць,— у мене вдосталь такого причандалля вдома.

— Чудово, шановний кавалере! — вигукнув д'Артаньян.— Виберіть найдовшу й покажіть її мені сьогодні ввечері.

— Де вам буде завгодно глянути на неї?

— За Люксембурзьким палацом; це найкраще місце для таких прогулянок.

— Гаразд, я буду там.

— Коли?

— О шостій годині.

— До речі, у вас, мабуть, є один або двійко друзів?

— У мене їх троє, і всі вони вважатимуть за честь скласти мені партію.

— Троє? Дуже добре! Який збіг! — вигукнув д'Артаньян.— Саме стільки ж і в мене.

— А тепер скажіть: хто ви? — спитав англієць.

— Я д'Артаньян, гасконський дворянин, гвардієць роти пана Дезессара. А ви?

— Я лорд Вінтер, барон Шеффілд.

— Ну, то я — ваш покiрний слуга, пане барон, — сказав д'Артаньян, — хоч у вас i дуже складне iм'я.

Давши остроги коню, вiн пустив його чвалом i поскакав назад до Парижа.

Як завжди в таких випадках, д'Артаньян перш за все заїхав до Атоса.

Атос лежав на широкiй канапi й, за його власним висловом, чекав, поки до нього прийде його спорядження.

Д'Артаньян розповiв йому все, не згадавши лише про лист до пана де Варда.

Атос невимовно зрадiв, дiзнавшись, що має битися з англiйцем. Ми вже згадували, що вiн весь час мрiяв про це.

Друзi одразу ж послали слуг по Арамiса та Портоса й розповiли їм новину.

Портос вихопив шпагу з пiхов i почав фехтувати проти стiнки, час од часу відскакуючи й роблячи плiє, немов справдешний танцюрист. Арамiс, який ще не дописав своєї поеми, замкнувся в Атосовому кабiнетi й попросив не турбувати його, поки не настане час їхати на дуель.

Атос знаком наказав Грiмо принести пляшку вина.

А д'Артаньян тим часом обмiрковував невеличкий план, за здiйсненням якого ми простежимо далi i який, певно, обiцяв йому вельми приємну пригoду, судячи з усмiшки, що час од часу осявала його замислене обличчя.

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ

I

АНГЛІЙЦІ Й ФРАНЦУЗИ

Призначеної години друзі разом із своїми слугами прийшли до Люксембурзького палацу, на загороджений лужок, де паслися кози. Атос дав пастухові дрібну монету, і той, подався геть. Слуг поставили на сторожі.

Невдовзі на лужку з'явився мовчазний гурт людей, які підійшли до мушкетерів. За англійським звичаєм, перед дуеллю супротивники відрекомендувались одне одному.

Англійці всі були людьми найшляхетнішого походження; химерні імена супротивників не тільки здивували, а й збентежили їх.

— Панове,— зауважив лорд Вінтер, коли троє друзів назвали себе,— навіть почувши ваші імена, ми не знаємо, хто ви. Ми не можемо битися з людьми, які зветься так дивно, наче якісь пастухи.

— Ви, певно, здогадуєтесь, мілорде, що це вигадані імена,— сказав Атос.

— Тим більше ми хочемо знати ваші справжні,— відповів англієць.

— Проте ви ж грали з нами, не знаючи наших імен,— заперечив Атос,— і це навіть не завадило вам виграти коней.

— Ваша правда, але тоді ми ризикували тільки своїми грішми, а тепер — своєю кров'ю. Грати можна з будь-ким, битися — тільки з рівним.

— Згоден,— мовив Атос. І, відвівши вбік того з англійців, з яким мав битися, назвав йому пошепки своє ім'я.

Портос з Арамисом зробили те саме.

— Чи задовольнило це вас? — спитав Атос у свого супротивника. — І чи вважаєте ви мене досить вельможним, щоб зробити мені честь схрестити зі мною шпагу?

— Так, добродію,— відповів англієць, вклоняючись.

— Гаразд! Тоді дозвольте сказати вам ще про одне,— холодно мовив Атос.

— Про що саме? — спитав англієць.

— Було б краще, коли б ви не вимагали від мене, щоб я назвав своє ім'я.

— Чому?

— Бо мене вважають померлим, я маю певні підстави бажати, щоб ніхто не знав, що я живий, і, отже, я муситиму вас убити, аби зберегти свою таємницю.

Англієць глянув на Атоса, думаючи, що той жартує; проте Атос не жартував.

— Ви готові, панове? — спитав він, звертаючись водночас і до товаришів, і до ворогів.

— Так,— відповіли англійці й французи разом.

— Тоді почнімо! — вигукнув мушкетер.

Вісім шпаг блиснуло в променях вечірнього сонця. Почався запеклий бій між людьми, що були подвійними ворогами.

Атос нападав так спокійно й відбивав удари суперника так методично, ніби був у фехтувальному залі.

Портос, якому пригода в Шантільї трохи збила пиху й самовпевненість, фехтував спритно та обережно.

Араміс, який мав іще закінчити третю пісню своєї поеми, поспішав, як людина, в котрої дуже мало часу.

Атос перший убив свого супротивника: він зробив лише один випад, але, як і попереджав, удар виявився смертельним — шпага поцілила в серце.

Портос другий поклав на траву свого ворога, проколовши йому стегно. А що англієць припинив опір і віддав мушкетерові шпагу, то Портос на руках одніс його до карети.

Араміс так несамовито напосідав на свого супротивника, що, зрештою, відступивши кроків на п'ятдесят, той дремнув з поля бою під свист і регіт слуг.

Що ж до д'Артаньяна, то він якийсь час тільки оборонявся. Потім, побачивши, що супротивник зовсім знесилів, він одним спритним наскоком вибив шпагу йому з рук. Обеззброєний барон відступив на кілька кроків, але посковзнувся і впав навznak.

Д'Артаньян підскочив до нього й, приставивши шпагу англійцеві до горла, сказав:

— Я міг би убити вас, добродію. Ваше життя у мене в руках, але я вам дарую його з любові до вашої сестри.

Д'Артаньян не тямився від радості: це було початком здійснення того, про що він мріяв, накреслюючи свій план,

коли, як ми згадували, його обличчя осявала щаслива усмішка.

Англієць був у справжньому захваті від такої гречної поведінки французького дворянина. Він стис д'Артаньяна в обіймах і наговорив безліч люб'язних слів та компліментів йому і трьом його друзям. А що супротивник Портоса вже лежав у кареті, а супротивник Араміса втік, то всі гуртом заходилися коло вбитого.

Коли Портос з Арамісом, усе ж таки сподіваючись, що англієць поранений не смертельно, почали його роздягати, з-за пояса в нього випав туго набитий гаманець. Д'Артаньян підняв його і простяг лордові Вінтеру.

— Що я з ним робитиму? — спитав англієць.

— Віддасте рідним убитого, — відповів д'Артаньян.

— Його родичі прекрасно обійдуться й без такого дріб'язку; їм дістанеться в спадщину п'ятдесят тисяч луїдорів ренти. Подаруйте цей гаманець вашим слугам.

Д'Артаньян поклав гаман у кишеню.

— А тепер, мій юний друже, бо я сподіваюсь, ви дозволите так називати вас, — сказав лорд Вінтер, — якщо не заперечуєте, я сьогодні ж увечері познайомлю вас із сестрою, леді Кларік; дуже мені хочеться, аби й вона подарувала вам свою прихильність. А що сестра має неабиякий вплив при дворі, то, можливо, при нагоді буде вам корисною.

Д'Артаньян зашарівся від утіхи і вклонився на знак згоди.

Тут до нього підійшов Атос.

— Що ви збираєтеся робити з цим гаманом? — пошепки спитав він у юнака.

— Віддати його вам, мій любий Атосе.

— Мені? Чому саме мені?

— Тому, що ви вбили його хазяїна: це здобич переможця.

— Стати спадкоємцем ворога! — вигукнув Атос. — За кого ви мене маєте?

— Такий військовий звичай, — заперечив д'Артаньян. — Чому б не бути такому звичаю і в дуелях?

— Навіть на полі бою, — відповів Атос, — я ніколи не дозволяв собі нічого подібного.

Портос знизав плечима, Араміс схвально всміхнувся.

— Тоді, — сказав д'Артаньян, — оддамо цей гаман слугам, як запропонував лорд Вінтер.

— Гаразд,— погодився Атос,— віддамо його слугам, але не нашим — англійським.

Він узяв гаман і кинув кучерові:

— Вам і вашим товаришам.

Ця великодушність людини, в якій не було жодного су в кишені, вразила навіть Портоса, а французька щедрість, про яку потім скрізь розповідав лорд Вінтер і його друзі, викликала шанобливе захоплення у всіх, крім хіба що панів Грімо, Мушкетона, Планше та Базена.

Прощаючись з д'Артаньяном, лорд Вінтер дав йому адресу своєї сестри. Вона мешкала на Королівській площі, в модному на той час кварталі, в будинку номер шість. А втім, лорд Вінтер обіцяв заїхати по д'Артаньяна сам, щоб познайомити його з сестрою. Д'Артаньян призначив йому побачення о восьмій годині вечора в Атоса.

Майбутнє знайомство з міледі дуже хвилювало нашого молодого гасконця. Він пригадував, яким химерним способом поява цієї жінки перепліталася з його долею. Юнак був певен: вона — одна з креатур кардинала, і все-таки відчував до неї непереборний потяг, одне з тих почуттів, що непідвладні нашому розумові. Д'Артаньян побоювався тільки одного — аби міледі не впізнала в ньому подорожнього з Менга й не пригадала зустрічі в Дуврі. Тоді, знаючи, що він — друг пана де Тревіля, отже, тілом і душею відданий королю, міледі могла б відхилити д'Артаньянові зальоти, тим часом як тепер, коли міледі знала його не більше, ніж він її, їхні шанси у грі були однакові. Що ж до прихильних стосунків, які намічались у міледі з графом де Вардом, то вони не дуже бентежили самовпевненого юнака, хоч граф таки був молодий, вродливий, багатий та ще й до того ж користувався неабиякою ласкою в кардинала. В двадцять років усе здається простим, особливо коли ви народилися в Тарбі.

Перш за все д'Артаньян квапливо подався додому. Старанно одягшись, він знову пішов до Атоса і, як завжди в таких випадках, усе йому розповів. Вислухавши його плани, Атос скрушно похитав головою й порадив бути обережним.

— Дивно! — докинув він.— Ви тільки-но втратили жінку, яку вважали доброю, чарівною, найпрекраснішою в світі, і от ви вже в погоні за іншою!

Д'Артаньян відчув справедливість докору.

— Пані Бонасьє я кохаю серцем,— відповів він,— а мі-

леді люблю розумом. І я хочу познайомитися з нею для того, щоб з'ясувати її роль при дворі.

— Її роль при дворі, тисяча чортів! Та це й так зрозуміло з ваших розповідей. Вона таємний агент кардинала; ця жінка заманить вас до пастки, де ви позбудетеся голови, тільки й того.

— Хай йому чорт! Мій любий Атосе, мені здається, що ви бачите речі аж надто в похмурому світлі.

— Що вдієш, мій друже, я не довіряю жінкам. У мене є для цього підстави. І особливо я не довіряю ясноволосим жінкам. Адже ви казали, що міледі білява?

— В неї пречудові біляві кучері.

— Бідний хлопець! — зітхнув Атос.

— Збагніть, я хочу з'ясувати наші стосунки. Потім, довідавшись про те, що мені треба, я зникну.

— З'ясовуйте, — спокійно відповів Атос.

Лорд Вінтер з'явився точно о призначеній годині; Атос, який знав про це заздалегідь, перейшов до іншої кімнати. Тож англієць застав д'Артаньяна самого і, оскільки було вже близько восьмої, відразу ж забрав його з собою.

Внизу на них чекала гарна карета, запряжена парою чудових коней, які миттю домчали д'Артаньяна і лорда Вінтера до Королівської площі.

Леді Кларік зустріла д'Артаньяна стримано. Її особняк був справді розкішний. Гнані війною, майже всі англійці вже покинули Францію або збиралися виїздити; міледі ж, навпаки, не шкодуючи грошей, переобладнала будинок. Це свідчило, що загальне розпорядження про вислання англійців її не обходило.

— Перед вами, — сказав лорд Вінтер, знайомлячи сестру з д'Артаньяном, — молодий дворянин, який тримав моє життя в своїх руках, але не схотів скористатися з цього, хоч ми й були подвійними ворогами, бо я образив його перший і, крім того, я — англієць. Подякуйте ж йому, добродійко, якщо у вас є до мене хоч трохи дружнього почуття.

Міледі ледь помітно насупилась. Майже невловна тівь затьмарила їй чоло, а на устах з'явилася така дивна посмішка, що юнака, який помітив ці зміни, враз аж морозом обсипало.

Брат нічого не побачив; він саме відвернувся, щоб погратися з улюбленою мавпочкою міледі, яка схопила його за камзол.

— Ласкаво прошу, добродію, — сказала міледі голосом,

м'якість і ніжність якого дивно суперечили невдоволенню, що промайнуло в неї на обличчі.— Віднині ви здобули вічне право на мою влячність.

Барон Вінтер обернувся до них і почав докладно розповідати про дуель. Міледі слухала його дуже уважно, але, попри всі її зусилля приховати свої почуття, неважко було помітити, що ця розповідь їй дуже неприємна. Вона то червоніла, то блідла, а її маленька ніжка нервово постукувала об підлогу.

Та лорд Вінтер нічого не помічав. Закінчивши розповідь, він підійшов до столу, де на таці стояла пляшка іспанського вина й склянки. Наливши дві склянки, він знаком запропонував д'Артаньянові випити разом з ним.

Д'Артаньян знав, що відмовитись — значить криво образити англійця. Тож він підійшов до столу і взяв другу склянку. А втім, він не спускав ока з міледі й побачив у дзеркалі, як змінилося її обличчя. Тепер, коли вона думала, що на неї ніхто не дивиться, звіряча лють спотворила її риси. Вона запекло кусала носовичок.

У цю мить до кімнати ввійшла та сама молода й гарненька покоївка, яку д'Артаньян уже бачив раніше; вона щось сказала по-англійському лордові Вінтеру, і той, пославшись на невідкладні справи, попросив у д'Артаньяна дозволу залишити його, а сестрі доручив ще раз вибачитися за нього.

Д'Артаньян потис лордові Вінтеру руку й знову підійшов до міледі. Її обличчя враз прибрало найпривітнішого виразу, і лише кілька червоних цяток на носовичку свідчили про те, що міледі хвилину тому покусала собі губи до крові.

Губки у неї були чудові — червоні, немов коралі.

Розмова пожвавилася. Міледі опанувала себе. Вона розповіла, що лорд Вінтер їй не брат, а дівер: вона вийшла заміж за молодшого члена родини, який помер, залишивши її вдовою з дитиною. Якщо лорд Вінтер не одружиться, ця дитина буде єдиним спадкоємцем усіх його багатств. Слова міледі збудили в д'Артаньянові виразну підозру, що тут приховується якась таємниця, але розгадати її він ще не міг.

Незабаром д'Артаньян переконався, що міледі — його співвітчизниця: вона розмовляла французькою мовою так правильно й вишукано, що не лишалося жодних сумнівів щодо її походження.

Д'Артаньян наговорив співрозмовниці купу компліментів, запевняючи її в своїй відданості. Слухаючи теревені моло-

дого гасконця, міледі прихильно всміхалася. Нарешті наспів час прощатись. Д'Артаньян вклонився і вийшов з вігальні найщасливішим з людей.

На сходах він зустрів гарненьку покоївку, яка, проминаючи його, зачепила юнака краєчком сукні й, зашарівшись по самісінькі вуха, попросила вибачення таким ніжним голосом, що не вибачити її було просто неможливо.

Наступного дня д'Артаньян прийшов знову. Його зустріли ще привітніше, ніж напередодні. Лорда Вінтера цього разу не було, і весь вечір гостя розважала сама міледі. Здавалось, господиня дуже зацікавилася ним — розпитувала, звідки він родом, хто його друзі і чи не має він наміру вступити на службу до пана кардинала.

Тут д'Артаньян, що, як відомо, був дуже обачний у свої двадцять років, згадав про підозри щодо міледі. Він висловив велику прихильність до його високопреосвященства і сказав, що неодмінно вступив би замість гвардії короля до гвардії кардинала, коли б до знайомства з паном де Тревілем познайомився з паном де Кавау.

Міледі змінила тему розмови й найневимушенішим тоном спитала д'Артаньяна, чи бував він в Англії.

Д'Артаньян відповів, що пан де Тревіль посилав його туди закупити коней і що він навіть привіз чотирьох на зразок.

Міледі раз у раз кусала губи: цей гасконець вів спритну гру.

О тій самій годині, що й напередодні, д'Артаньян попрощався. В коридорі він знову зустрів гарненьку Кетті — так звали покоївку. Вона глянула на юнака з такою прихильністю, що годі було не зрозуміти її погляду. Але всі д'Артаньянові помисли були звернені до її господині, і він не помічав нікого, крім неї.

Д'Артаньян став учащати до міледі; вона приймала його чимдалі люб'язніше.

І щоразу — то в передпокої, то в коридорі, а то й на сходах — юнак зустрічав гарненьку Кетті.

Однак, як ми вже казали, він не звертав ніякісінької уваги на цю наполегливість бідолашної дівчини.

II

ОБІД У ПРОКУРОРА

Тим часом дуель, в якій Портос зіграв таку блискучу роль, аж ніяк не примусила його забути про обід у дружини прокурора. Наступного дня, десь о першій годині, Мушке-

тон востаннє торкнувся щіткою вбрання свого хазяїна, і сяючий Портос попростував на Ведмежу вулицю впевненою ходою людини, якій у всьому щастить.

Його серце тьохкало, але не так, як у закоханого, повного юнацького запалу д'Артаньяна. Ні, його запалювало інше, більш приземлене почуття: він мав переступити нарешті той таємничий поріг і зійти тими самими сходами, якими піднімалися вгору потерті й потьмянілі екою метра Кокнара.

Він мав нарешті увіч побачити ту заповітну скриню, яку не раз бачив у мріях; ту саму довгу та глибоку, замкнену на кілька замків, пригвинчену до підлоги скриню, про яку він стільки наслухався від дружини прокурора і яку тепер мали відчинити перед його захопленим поглядом її руки, вже, щоправда, доволі худі й зморщені, але все ще досить граційні.

Крім того, він — людина, що все життя тинялася по світу, людина без великих коштів і без родичів, солдат, що звик до заїжджих дворів і шинків, до таверн і трактирів, хоч і ласун, але змушений їсти все, що трапиться, — він тепер мав нарешті покуштувати смачних домашніх страв у затишку гарно вмебльованої їдальні, відчути на собі вплив лагідних турбот господині, до яких чоловіка вабить тим більше, чим гірше йому доводиться в житті, як кажуть старі солдати-рубачи.

Приходить щодня на родинний обід, назвавшись двоюрідним братом, розгляджувати своїми дотепами блідий, поораний зморшками лоб старого прокурора, скубити потроху молодих писарчуків, навчаючи їх грати в бассет, гальбик або ландскнехт, щоб після годинного навчання вигравати в них гроші, зібрані за цілий місяць, — усе це нестримно вабило Портоса.

Правда, мушкетерові пригадувалися погані чутки, що вже у ті часи ходили про прокурорів і пережили їх самих, — про їхню скнарість і дріб'язковість. Та коли не зважати на деякі ознаки ощадливості, що їх Портос вважав цілком доречними, дружина прокурора була досить щедра до нього — зрозуміло, як на дружину прокурора. Отож Портос сподівався побачити розкішний дім і поласувати розкішним обідом.

Однак вже біля дверей мушкетера охопили сумніви — підходи до помешкання були аж надто непривабливі: смердючий і брудний коридор, напівтемні сходи із загратованим вікном, крізь яке ледве пробивалося світло з сусід-

нього подвір'я. На другому поверсі — низькі, ковані залізом двері з такими ж головками цвяхів, як на воротах в'язниці Гран-Шатле.

Портос постукав; довготелесий блідий писар з кучмою волосся, що звисало йому на очі, відчинив двері і вклонився з виглядом людини, яку привчили вважати кремезну статуру за ознаку сили, військовий мундир — за ознаку високого становища й рум'яне обличчя — за ознаку забезпеченого та безтурботного життя.

Другий писар, трохи нижчий на зріст, визирнув з-за спини першого, третій, трохи вищий — слідом за другим, і, нарешті, миршавий писарчук років дванадцяти виткнувся слідом за третім.

Аж три з половиною писарі! На ті часи це свідчило про неабияке процвітання контори.

Хоч мушкетер і мав прийти о першій годині, дружина прокурора чекала на нього вже з полудня, сподіваючись, що коли не серце, то хоч би шлунок її милого приведуть його раніше.

Отож пані Кокнар вийшла з кімнати майже в ту саму мить, коли її гість проминув вхідні двері, і поява шановної господині вивела нашого мушкетера з великої скрути. Писарі втупилися в нього, і, не знаючи до пуття, що сказати цій висхідній і низхідній гамі, Портос стояв, проковтнувши язика.

— Це мій двоюрідний брат! — вигукнула дружина прокурора.— Заходьте ж, заходьте, пане Портос!

Ім'я «Портос» справило на писарів відповідне враження. І вони засміялися. Але мушкетер обернувся до них, і їхні обличчя знову споважніли.

Щоб потрапити до кабінету прокурора, треба було з передпокою, де зараз стояли писарі, пройти через контору, де їм належало сидіти. Контора являла собою брудну, захаращену паперами кімнату. Вийшовши з неї і лишивши кухню праворуч, гість і господиня вступили у приймальню.

Всі ці кімнати, що сполучалися між собою, зовсім не сподобалися Портосові. Крізь відчинені двері чути було кожне слово; крім того, мимохідь глянувши метким і досвідченим оком у кухню, мушкетер переконався — на сором дружині прокурора і на свій превеликий жаль,— що там не палало полум'я й не метушилися кухарі, як завжди буває перед смачним обідом у цьому олтарі обжерливості.

Прокурора, певно, попередили про візит, бо він анітрохи

не здивувався, коли Портос невимушено підійшов до нього і ввічливо привітався.

— Ми, здається, родичі, пане Портос? — спитав прокурор і, спираючись на бильця плетеного крісла, в якому сидів, трохи підвівся.

Одягнений у широчезний чорний камзол, що висів на ньому, мов на кілку, цей дідуган був сухий і зелений. Його сірі очиці блищали, наче два карбункули¹²⁶, здавалося, тільки в них та ще хіба в надто рухливому роті жевріло життя. На нещастя, ноги вже вгиналися під цим лантухом з кістками: відтоді, як півроку тому він зовсім заслаб, шановний прокурор, по суті, став рабом своєї дружини.

Що вдієш, — двоюрідного брата він сприймав як спокуту за свої хвороби. Якби метр Кокнар був здоровий, він ніколи не визнав би пана Портоса за свого родича.

— Так, добродію, ми й справді родичі, — не вагаючись відповів Портос, який ніколи, власне, й не сподівався на особливу прихильність прокурора.

— І, здається, з жіночого боку? — хитрувато спитав метр Кокнар.

Портос не зрозумів натяку й тільки посміхнувся в пишні вуса, подумавши, що прокурор — досить наївний чоловік. Пані Кокнар, добре знаючи, що наївний прокурор — явище дуже рідкісне, ніяково всміхнулася й зашарілась.

Відколи прийшов Портос, метр Кокнар неспокійно позирав на велику шафу, що стояла навпроти його дубової конторки. Портос зрозумів: оце і є заповітна скриня, хоч вона й не схожа на неї. Він подумки привітав себе з тим, що дійсність виявилася аж на шість футів вища за мрію.

Не заглиблюючись більше в генеалогічні дослідження, метр Кокнар перевів неспокійний погляд з шафи на Портоса й сказав:

— Сподіваюсь, що, перш ніж рушати в похід, наш пан родич зробить ласку й пообідає разом з нами. Чи не так, пані Кокнар?

Тепер удар влучив просто в шлунок, і Портос не міг не відчути його. Схоже, цей самий удар відчула й пані Кокнар, бо відповіла:

— Мій двоюрідний брат більше не прийде, якщо йому в нас не сподобається: проте якщо сподобається, то ми будемо його просити навідувати нас якнайчастіше, хоч пан Портос пробуде в Парижі недовго й не зможе обідати в нас щодня.

— О мої ноги, мої бідні ніженьки, де ви? — пробурмотів Кокнар, силкуючись усміхнутися.

Допомога, яка наспіла саме в ту мить, коли гастрономічним сподіванням Портоса починала загрожувати небезпека, викликала в нього почуття глибокої вдячності до дружини прокурора.

Невдовзі настав час обідати. Всі перейшли до їдальні, великої темної кімнати навпроти кухні.

Писарі, які, здавалося, почули в оселі незвичні запахи, з військовою точністю з'явилися до їдальні з табуретками в руках і стали напоготові. Їхні щелепи заздалегідь ворушилися, що свідчило про рішучість їхніх намірів.

«Хай вам біс! — подумав Портос, дивлячись на три голодні обличчя, бо менший з писарчуків, ясна річ, не був удостоєний честі обідати за панським столом.— Хай вам біс! На місці кузена я не тримав би в себе таких ненажер. Вони схожі на потерпілих корабельну катастрофу, які не їли принаймні півтора місяці».

З'явився метр Кокнар, якого везла в кріслі пані Кокнар, і Портос допоміг їй підкотити чоловіка до столу.

Щойно прокурор опинився в їдальні, його ніздрі й щелепи заворушилися точнісінько так, як у писарів.

— Ого-го! — сказав він.— Як смачно пахне суп!

«Що вони винюхали в цьому супі?» — подумав Портос, глянувши на поданий у великій мисці пісний бульйон, на блідій поверхні якого плавало, немов острівці архіпелагу серед безмежного моря, кілька грінок.

Пані Кокнар усміхнулася, і всі поквапилися за її сигналом сісти на свої місця.

Насамперед суп було подано метрові Кокнару, далі — Портосові. Потім пані Кокнар налила собі тарілку й розділила самі тільки грінки без бульйону між зголоднілими писарчуками.

В цю мить двері до їдальні з рипінням прочинилися, й Портос угледів за стулками найменшого писарчука, який, не маючи змоги бенкетувати разом з усіма, їв свою скибку хліба, присмачуючи її запахами, які линули і з кухні, і з їдальні.

Після супу служниця принесла варену курку — розкішну страву, побачивши яку, всі мало не осліпли.

— О, видно, що ви любите своїх родичів, пані Кокнар! — сказав прокурор з майже трагічною посмішкою.— Немає сумніву — всім цим ми завдячуємо тільки вашому братові.

Бідолашна курка була така худа і вкрита такою товстою

їжакуватою шкірою, що її неможливо було пробити ніякими кістками. Мабуть, господиня добре шукала, перш ніж знайшла курку на сідалі, куди вона забилася, щоб спокійнісінько померти від старості.

«Хай йому чорт! — подумав Портос. — Це й справді прикро; я поважаю старість, тільки не у вареному і не в смаженому вигляді».

І він почав роздивлятися навколо, щоб переконатися, чи всі такої самої думки. Де там! Мушкетер побачив самі тільки гарячково збуджені очі, які наперед пожирали цю чарівну курку, що викликала в нього таку зневагу.

Пані Кокнар присунула таріль до себе, відрізала дві великі почорнілі лапки й поклала їх своєму чоловікові; потім відрізала шийку й разом з головою поклала її на свою тарілку. Портосові вона поклала крильце й віддала курку служниці майже цілою, а та прибрала її з столу раніше, ніж мушкетер устиг спостерегти, як мінилися обличчя всіх, хто сидів за столом, — від палкої надії до смиренної покорі.

Тим часом на столі з'явилася величезна таріль з бобами, на якій лежало ще й кілька баранячих маслаків; з першого погляду могло здатися, що на них є м'ясо.

Але писарі не далися на облуду, і похмурий вираз на їхніх обличчях змінився виразом покірливості долі.

Пані Кокнар поділила між ними цю страву з поміркованою ощадливою господині.

Дійшла черга до вина. Метр Кокнар налив з невеличкої фаянсової карафки по третині склянки кожному з писарів, майже стільки ж націдив собі — і карафка одразу перейшла до Портоса та пані Кокнар.

Писарі долили склянки водою, потім, випивши по півсклянки, знову долили їх, і так до кінця обіду, коли вони вже пили напій, який замість кольору рубіну став нагадувати колір димчастого топазу.

Збентежений Портос з'їв куряче крильце і здригнувся, відчувши, що коліно дружини прокурора торкнулося під столом його коліна. Він теж випив півсклянки вина, до якого тут ставилися з такою ощадливістю і в якому він упізнав той поганющий монреїльський напій, що викликав огиду в людей, які бодай трохи знали на винах.

Метр Кокнар, глянувши, як мушкетер ковтає нерозбавлене вино, важко зітхнув.

— Чи не покуштуєте ви цих бобів, кузене Портос? — спитала пані Кокнар тоном, що ясно свідчив: «Краще не їжте їх».

— Чорти б мене взяли, коли б я хоч доторкнувся до цих бобів! — пробубонів Портос собі під ніс.

І голосно додав:

— Дякую, кузино, я вже ситий.

Запанувала мовчанка: Портос не знав, що робити далі. Прокурор кілька разів повторив:

— Ах, пані Кокнар, дякую вам, ви влаштували нам справжнісінький бенкет; Боже, як я наївся!

Метр Кокнар з'їв тарілку супу, дві чорні лапки та баранячу кістку — єдину, на якій було хоч трохи м'яса.

Портос подумав, що з нього кепкують, і почав уже підкручувати вуса й супити брови; але коліно пані Кокнар нечутно порадило йому заспокоїтись.

Ця мовчанка і зникнення зі столу всіх страв, зовсім незрозумілі для Портоса, були сповнені грізного змісту для писарів. Підкоряючись поглядові прокурора й посмішці пані Кокнар, вони повільно підвелися з-за столу, ще повільніше склали серветки, вклонилися й пішли з їдальні.

— Йдіть, молоді люди, йдіть: після обіду корисно працювати, — поважно сказав прокурор.

Коли писарі зникли за дверима, пані Кокнар підвелась з-за столу і дістала з буфета кусень сиру, вазочку з айзовим варенням та мигдальний пиріг з медом, який вона власноручно спекла з такої нагоди.

Побачивши стільки страв, метр Кокнар насупився. Портос прикусив губу, зрозумівши, що лишився без обіду.

Він глянув, чи стоїть ще на столі таріль з бобами, але вона вже зникла.

— Оце бенкет! Справжній бенкет! — вигукнув метр Кокнар, засовавшись на кріслі. — *Epulae epularum*¹²⁷; Лукулл обідає у Лукулла¹²⁸.

Портос глянув на карафку, яка стояла біля нього, сподіваючись, що дообідає вином, хлібом і сиром; але вина не лишилося, карафка була порожня. Пан і пані Кокнар удали, що не помічають цього.

«Ну що ж, — подумав Портос, — принаймні надалі знати-му, що й до чого».

Він покуштував ложечку варення й зав'яз зубами в глевкому тісті пані Кокнар.

«Отже, — сказав він собі, — жертву принесено. О, коли б я тільки не мав надії зазирнути разом з пані Кокнар до шафи її чоловіка!»

Після такого розкішного обіду метр Кокнар захотів поспати. Портос сподівався, що прокурор переспить

тут же, в ідальні. Проте клятий хазяїн зажадав, щоб його відвезли назад до кабінету, й наполягав, голосячи, доти, аж доки опинився біля своєї шафи, та ще й, про всяк випадок, поставив під неї ноги.

Дружина прокурора відвела Портоса до сусідньої кімнати й почала наводити мости для примирення.

— Ви зможете обідати в нас тричі на тиждень,— сказала пані Кокнар.

— Дякую,— відповів Портос,— але я не люблю нікого обтяжувати своєю присутністю; крім того, мені треба клопотатися про спорядження.

— Авжеж,— жалібно зітхнула дружина прокурора.— Ще й це нещасне спорядження...

— На жаль, так,— мовив Портос,— саме спорядження.

— Що ж являє ваше спорядження, пане Портос?

— О, чого тільки там нема! — вигукнув Портос.— Як вам відомо, мушкетери — це найдобріше військо, тож їм потрібно безліч таких речей, які зовсім ні до чого ні гвардійцям, ні швейцарцям.

— Яких же саме? Розкажіть докладніше.

— Тут може йтися...— почав Портос, який волів сперечатися за ціле, а не за його частки.

Дружина прокурора з жахом чекала продовження фрази.

— Про скільки? — спитала вона.— Сподіваюсь, не більше, ніж...

Вона замовкла, їй забракло слів.

— О ні,— відказав Портос,— не більше, ніж про дві з половиною тисячі ліврів. Сподіваюсь навіть, що за певної економії я вкладуся в дві тисячі ліврів.

— Дві тисячі ліврів! Боже мій! — вигукнула дружина прокурора.— Але ж це ціле багатство!

Портос гордо випростався, і пані Кокнар зрозуміла його.

— Я питаю про деталі через те,— пояснила вона,— що, маючи чимало родичів і клієнтів з-поміж комерсантів, майже певна: можна придбати потрібні вам речі вдвічі дешевше, ніж якби ви купували їх самі.

— А-а! — мовив Портос.— Он ви про що!

— Аякже, любий пане Портос! Тож, передусім, вам потрібен кінь?

— Авжеж, кінь.

— Чудово! В мене є саме те, що вам потрібно.

— Он як! — зраділо вигукнув Портос.— Отже, з конем справу владнано; але мені потрібна ще повна амуніція для коня, яка складається з таких речей, що їх може купити

тільки сам мушкетер. Вона коштуватиме не більше трьохсот ліврів.

— Трьохсот ліврів! Що ж, хай буде триста ліврів,— сказала дружина прокурора зітхаючи.

Портос усміхнувся: ми добре пам'ятаємо, що в нього було вже сідло, подароване герцогом Бекінгемом, тож ці триста ліврів він просто збирався покласти нишком до своєї кишені.

— До того ж,— вів далі мушкетер,— треба буде ще купити коня для слуги та валізу для мене; що ж до зброї, то вам нічого про неї турбуватись: вона в мене є.

— Коня для слуги? — нерішуче повторила дружина прокурора.— Знаєте, мій друже, це вже надто розкішно.

— Он як, добродійко! — згорда мовив Портос.— Може, ви вважаєте мене жебраком?

— Та ні! Я тільки хотіла сказати, що гарний мул часто не гірший за коня, і мені здається, що, коли придбати для Мушкетона гарного мула...

— Хай буде гарний мул,— погодився Портос.— Ви маєте слухність, я сам бачив дуже знатних іспанських вельмож, у яких весь почет їздив на мулах. Але тоді, як ви самі розумієте, пані Кокнар, мул має бути з китицями й бубонцями.

— О, звичайно! — відповіла дружина прокурора.

— Лишається валіза,— вів далі Портос.

— Хай це вас не хвилює! — вигукнула пані Кокнар.— Мій чоловік має п'ять чи шість валіз, можете вибрати собі найкращу. Одну з них він завжди брав з собою в подорожі, бо вона така велика, що туди можна упхати все, що завгодно.

— То ця валіза порожня? — простодушно спитав Портос.

— Звичайно, порожня,— так само простодушно відповіла дружина прокурора.

— Але ж валіза, потрібна мені, мусить бути повна, моя люба! — вигукнув Портос.

Пані Кокнар знову важко зітхнула. Мольєр ще не написав тоді свого «Скупого». Отже, пані Кокнар виявилась попередницею Гарпагона¹²⁹.

Кінець кінцем було домовлено і про решту спорядження. Дружина прокурора пообіцяла дати вісімсот ліврів грішми й придбати коня та мула, які мали б честь нести на собі Портоса та Мушкетона до слави.

Приставши на ці умови, Портос попрощався з пані

Кокнар. Вона, правда, хотіла була затримати його ніжним поглядом; але Портос послався на службові справи, і дружині прокурора довелося поступитися ним перед королем.

Мушкетер повернувся додому голодний і в дуже поганому настрої.

III

ПОКОЇВКА ТА ГОСПОДИНЯ

Тим часом, як ми вже казали, незважаючи на докори сумління й на мудрі поради Атоса, д'Артаньян дедалі більше закохувався в міледі. Він щодня бував у неї. Заповзятливий гасконець упадав біля молодої жінки, певний, що рано чи пізно вона неодмінно відповість на його залицяння.

Якось увечері, підходячи до будинку міледі з переможним і щасливим виглядом людини, для якої немає нічого недосяжного, він зустрів під ворітьми покоївку. Цим разом гарненька Кетті не обмежилася тим, що мимохіть торкнулась його, а ніжно взяла за руку.

«Чудово! — подумав д'Артаньян. — Певно, вона має передати якесь доручення від своєї господині. Зараз вона запросить мене на побачення, про яке міледі не наважується сказати сама».

І він глянув на вродливу дівчину поглядом переможця.

— Я хотіла б сказати вам кілька слів, пане кавалер... — прошепотіла покоївка.

— Кажі, дівчинко, кажі, — відповів д'Артаньян. — Я слухаю.

— Тільки не тут; те, що я маю вам довірити, не скажеш двома словами, а головне, це — велика таємниця.

— Гарзд! То що ж нам робити?

— Якби пан погодився піти зі мною, — несміливо мовила Кетті.

— Куди ти скажеш, красуне.

— Тоді ходімо.

Не випускаючи д'Артаньянної руки, Кетті повела його темними крученими сходами і, піднявшись на десять — п'ятнадцять сходинок, відімкнула двері.

— Заходьте, пане кавалер, — сказала вона. — Тут ми будемо самі й зможемо поговорити.

— А чия це кімната, моя чарівна красуне? — спитав д'Артаньян.

— Моя, пане кавалер; ці двері відчиняються в спальню моєї господині. Але будьте певні, міледі не почує нас, бо ніколи не лягає раніше півночі.

Д'Артаньян оглядівся. Маленька затишна кімнатчина була опоряджена зі смаком і сяяла чистотою. Але очі його мимоволі зверталися до тих дверей, що, як сказала Кетті, вели до спальні міледі!

Кетті здогадалась, що діялося в душі юнака, і зітхнула.

— Ви дуже кохаєте мою господиню, добродію! — вигукнула вона.

— О, в мене немає слів, Кетті! Це просто якесь шаленство!

— Кетті знову зітхнула.

— Ну що ж, пане! — сказала вона. — Це дуже прикро.

— Чому ж це так прикро, хай йому чорт? — спитав д'Артаньян.

— Тому, пане, — відповіла Кетті, — що моя господиня вас зовсім не кохає.

— Маєш! — мовив д'Артаньян. — Ти мені це кажеш за її дорученням?

— О ні, добродію, ні! Я сама, співчуваючи вам, вирішила це сказати.

— Дякую тобі, люба Кетті, але тільки за добрий намір. Бо ти й сама розумієш — не дуже приємно мені це чути.

— Так ви не вірите тому, що я сказала?

— Завжди важко буває вірити таким речам, бодай із самолюбства, моя чарівна красуне.

— Так-таки не вірите?

— Поки ти не доведеш мені, що...

— А що ви скажете ось на це?

І Кетті витягла з-за корсажа записочку.

— Це мені? — спитав д'Артаньян, вихоплюючи записку.

— Ні, іншому.

— Іншому?

— Так.

— Ім'я, його ім'я! — вигукнув д'Артаньян.

— Гляньте на адресу.

— «Панові графу де Варду».

Спогад про випадок у Сен-Жермені миттю промайнув у голові самовпевненого гасконця; блискавичним рухом він розпечатав листа, не звертаючи ані найменшої уваги на дівчину, яка, збагнувши, що він збирається робити, або, точніше, побачивши, що він уже зробив, перелякано скрикнула:

— О Боже, пане кавалер! Що ви робите?

— Нічого особливого!

І д'Артаньян прочитав:

«Ви не відповіли на мого першого листа: чи захворіли, чи вже забули про те, як дивились на мене на балі в пані де Гіз? Ось вам слухна нагода, графе! Скористайтеся з неї».

Д'Артаньян зблід; його самолюбство було вражене; він вирішив, що скривджене також і його кохання.

— Мій бідолашний, любий пане д'Артаньян! — співчутливо мовила Кетті, знову стискаючи юнакові руку.

— Ти жалієш мене, дівчинко? — спитав гасконець.

— О, від щирого серця! Бо я знаю, що́ таке кохання!

— Ти знаєш, що́ таке кохання? — вигукнув д'Артаньян, вперше уважно глянувши на Кетті.

— На жаль, знаю!

— Тоді, замість жаліти мене, ти б краще допомогла мені помститися своїй господині.

— А як би ви хотіли їй помститися?

— Щоб насміятися з неї, я залюбки зайняв би місце мого суперника.

— Ні, пане кавалер, я нізащо не буду допомагати вам у цьому! — миттю відповіла Кетті.

— Чому? — спитав д'Артаньян.

— З двох причин.

— З яких саме?

— Перш за все тому, що моя господиня ніколи вас не покохає.

— Звідки ти це знаєш?

— Ви смертельно образили її.

— Я? Чим я міг образити її, коли відтоді, як ми познайомились, я схилявся їй до ніг, мов покірливий раб? Прошу тебе, поясни мені.

— Я відкрию це лише тій людині... лише тій людині, яка зуміє прочитати, що діється в глибині мого серця.

Д'Артаньян удруге глянув на Кетті. Дівчина була така свіжа та гарна, що не одна герцогиня згодилась би віддати за цю красу свою корону.

— Кетті! — сказав юнак.— Я обов'язково зроблю це, коли тільки ти побажаєш. Немає нічого простішого, люба моя дівчинко.

І д'Артаньян поцілував її. Покоївка почервоніла, немов вишня.

— О ні! — вигукнула Кетті.— Ви не кохаєте мене! Ви кохаєте мою господиню, ви самі щойно сказали мені це.

— І це заважає тобі відкрити мені другу причину?

— Друга причина, пане кавалер,— вела далі Кетті, осміліла після поцілунку й підбадьорена поглядом юнака,— друга причина та, що в коханні кожен дбає про себе.

Тільки тепер д'Артаньян пригадав ніжні погляди Кетті, зустрічі з нею в передпокої, на сходах, у коридорі, дотики її рук і потаємні зітхання. Захоплений бажанням подобатися вельможній пані, він досі не звертав уваги на покоївку: полюючи за орлом, про горобців не думаєш...

Проте цього разу наш гасконець одразу збагнув усі переваги, що їх давало йому кохання Кетті, в якому вона так наївно, чи, скоріше, так безсоромно, йому освідчилася: змога перехоплювати листи, адресовані графові де Варду, дізнаватися про все, що діється в домі міледі, будь-коли користуватися кімнатою Кетті, суміжною із спальнею господині... Як бачимо, віроломний юнак ладен був пожертвувати бідолашною дівчиною, аби тільки домогтися кохання міледі добром чи силою.

— Гаразд,— сказав він.— Люба Кетті, хочеш переконатися, що ти даремно сумніваєшся в моєму коханні?

— В якому коханні? — спитала Кетті.

— В тому, яке я вже ладен відчути до тебе.

— Як же ви переконаєте мене в цьому?

— Хочеш, щоб я сьогодні був з тобою весь той час, який я проводжу з твоєю господинею?

— Авжеж! — Кетті заплескала в долоні.— Звичайно, хочу!

— Тоді, люба моя дівчинко,— сказав д'Артаньян, зручно вмоштуючись у кріслі,— ходи до мене, і я скажу тобі, що ти найгарніша покоївка, яку я будь-коли бачив.

І він розповів Кетті про це так красномовно, що бідолашна дівчина, якій і справді дуже хотілося повірити, повірила йому... Проте, на щирий подив д'Артаньяна, гарненька Кетті виявила неабияку рішучість і не склала зброї.

В нападах і в захисті час минає швидко.

Пробило північ. Тієї ж миті із спальні міледі пролунав дзвінок.

— Великий Боже! — вигукнула Кетті.— Мене кличе господиня! Йди, швидше йди звідси!

Д'Артаньян підвівся і взяв капелюх, наче збираючись вийти; та, замість цього, він хутко відчинив дверцята великої шафи, вскочив у неї й сховався між сукнями та пеньюарами міледі.

— Що ви робите? — зойкнула Кетті.

Д'Артаньян, який встиг схопити ключ, замкнувся зсередини і нічого не відповів.

— Кетті! — роздратовано гукнула міледі.— Ви що, заснули? Чому не йдете, коли я дзвоню?

І д'Артаньян почув, як двері зі спальні міледі відчинилися.

— Йду, міледі, йду! — Кетті кинулась назустріч господині.

Вони пішли до спальні. А що двері лишилися відчинені, то д'Артаньян чув, як міледі сварила покоївку. Нарешті вона заспокоїлась, і, поки Кетті прислужувала їй, розмова зайшла про нього.

— Послухай,— спитала міледі,— чому це сьогодні не було нашого гасконця?

— О пані! — сказала Кетті.— Він не приходив? Невже він може легковажити своїм щастям?

— Ні, певно, його затримав пан де Тревіль або пан Дезессар. Я знаю свої сили, Кетті, і я тримаю його в руках, повір мені.

— Що ви збираєтеся з ним зробити, пані?

— Що я збираюся з ним зробити!.. Затям, Кетті, між ним і мною існує щось таке, про що він і сам не знає... Через нього його високопреосвященство мало не позбавив мене своєї прихильності... О, я помщуся йому!

— Я гадала, що пані кохає його.

— Кохаю його? Та я його ненавиджу! Дурень, який тримав життя лорда Вінтера в своїх руках і не вбив його! Негідник, через якого я втратила триста тисяч ліврів ренти!

— Це правда,— сказала Кетті,— адже ваш син — єдиний спадкоємець свого дядька, і до його повноліття ви могли б розпоряджатися всіма цими грошима.

Почувши, як ця чарівна істота закидає йому те, що він не вбив людину, котру вона в нього ж на очах осипала знаками дружньої приязні, почувши цей пронизливий голос, яким вона вміла так підступно зачаровувати в світській розмові, д'Артаньян затремтів.

— Я б уже давно помстилася йому,— вела далі міледі,— коли б не кардинал. Не знати чому, він звелів щадити його.

— Авжеж! Зате пані не пощадила молоду жінку, яку він кохав.

— А, дружину галантерейника з вулиці Могильників! Хіба він ще не забув про її існування? Слово честі, славна помста!

Холодний піт зросив д'Артаньянові чоло: ця жінка й справді була страховиськом.

Він знову почав дослухатися, та, на жаль, туалет було закінчено.

— А тепер ідіть до себе,— сказала міледі,— й завтра обов'язково принесіть відповідь на листа, якого я вам дала.

— До пана де Варда? — спитала Кетті.

— Звичайно, до пана де Варда.

— По-моєму, ця людина — цілковита протилежність бідолашного пана д'Артаньяна,— мовила Кетті.

— Ідіть, моя любя,— відповіла міледі,— я не люблю зайвих балачок.

Д'Артаньян почув, як, зачиняючи двері, міледі клацнула двома замками в своїй спальні; Кетті теж замкнула двері на ключ з своєї кімнати, але намагалася зробити це якнайтихіше. Тоді д'Артаньян одчинив дверцята шафи.

— Боже! — ледь чутно вигукнула Кетті.— Що з вами? Який ви блідий!

— Тварюка! — прошепотів д'Артаньян.

— Мовчіть! Мовчіть! Ідіть! — сказала Кетті.— Між моєю кімнатою й спальнею міледі — тільки тонка стіна; там чути кожне слово.

— Тому я й не піду нікуди,— відповів д'Артаньян.

— Тобто як це не підете? — спитала Кетті зашарівшись.

— Або піду, тільки... пізніше.

І він обійняв Кетті. Чинити опір не можна було — від опору завжди стільки шуму! Тому Кетті не стала боронитися.

То була помста, спрямована проти міледі. Д'Артаньян переконався, якою солодкою може бути така помста. І якби в ньому бодай жевріло справжнє почуття, він, безперечно, задовольнився б цією новою перемогою. Однак ним володіли тільки гордість і честолюбство.

Проте — і це слід сказати на користь д'Артаньянові,— свій вплив на Кетті він використав передусім для того, аби дізнатися, що сталося з пані Бонасьє. Бідолашна дівчина поклялася на розп'ятті, що нічого не знає, бо її господиня ніколи й наполовину не звиряла їй своїх таємниць. Єдине, в чому вона не мала сумніву, було те, що пані Бонасьє жива.

Не знала Кетті й того, чому міледі мало не позбулася прихильності кардинала. Але тут уже д'Артаньян був поінформований краще, ніж вона: адже він бачив міледі на одному з затриманих кораблів у ту хвилину, коли відпливав

з Англії. Тож він не мав жодного сумніву, що йшлося про діамантові підвіски.

Але головне полягало в тому, що глибока затята ненависть міледі до д'Артаньяна була викликана тим, що він не вбив лорда Вінтера.

Наступного дня д'Артаньян знову прийшов до міледі. Міледі була в дуже поганому настрої, і д'Артаньян пояснив це собі тим, що вона й досі не дістала відповіді від пана де Варда. Ввійшла Кетті; але міледі зустріла її дуже суворо. Покоївка глянула на д'Артаньяна, ніби бажаючи сказати: «Бачите, скільки я терплю через вас!»

А втім, під кінець вечора прекрасна левиця пом'якшала; вона поблажливо слухала ніжні балачки д'Артаньяна і навіть дозволила йому поцілувати руку на прощання.

Д'Артаньян вийшов од неї, не знаючи, що й думати. Проте наш юнак був не з тих, хто легко втрачає здоровий глузд. Залицяючись до міледі, він водночас склав маленький план.

Як і напередодні, біля дверей д'Артаньян зустрів Кетті й піднявся до неї в кімнату. Кетті розповіла, що міледі дуже лаяла її й картала за недбалість. Міледі не розуміла, чому мовчить граф де Вард, і звеліла дівчині з'явитись до неї о дев'ятій годині ранку по новий лист — уже третій.

Д'Артаньян узяв з Кетті слово, що вранці вона принесе листа до нього. Бідолашна дівчина обіцяла все, чого вимагав од неї юнак: вона безтямно закохалася в гасконця.

Все сталося так само, як і напередодні: д'Артаньян сховався в шафі, міледі покликкала покоївку, перевдяглася, відіслала Кетті й замкнула двері. Як і вчора, д'Артаньян пішов додому лише о п'ятій годині ранку.

Об одинадцятій до нього прибігла Кетті; в руках у неї був лист од міледі. Цього разу бідолашка слухняно віддала його д'Артаньянові: дівчина ладна була зробити все, чого він зажадає. Тепер вона душею і тілом належала своєму красеню солдатові.

Д'Артаньян розпечатав листа й прочитав:

«Ось уже втретє я пишу вам про те, що кохаю вас. Стережіться, аби вчетверте я не написала, що ненавиджу вас.»

Якщо ви каєтеся в своїй поведінці, дівчина, передавши вам цю записку, скаже, в який спосіб чемний кавалер може здобути собі прощення.»

Читаючи, д'Артаньян то червонів, то блід.

— О, ви все ще кохаєте її! — вигукнула Кетті, яка ні на мить не відводила очей від д'Артаньянового обличчя.

— Ні, Кетті, ти помиляєшся. Я більше не кохаю її; але я хочу помститися за її зневагу.

— Я знаю, якою буде ваша помста; ви вже казали мені про неї.

— Кетті, та це ж байдуже! Адже ти знаєш — я кохаю тільки тебе.

— Хіба можна це знати?

— Знатимеш, коли побачиш, як я вчиню з нею.

Кетті зітхнула.

Д'Артаньян узяв перо й написав:

«Добродійко, досі я не йняв віри, що два перших листи й справді призначалися мені,— я вважав себе не гідним такої честі. До того ж я так нездужав, що однаково не зважився б вам відповісти.

Проте сьогодні я не можу не повірити вашій прихильності, бо не тільки ваш лист, а й ваша служниця стверджують, що ви ошчасливили мене своїм коханням.

Йї зовсім ні до чого вчити мене, як чемна людина може здобути прощення. Сьогодні об одинадцятій годині вечора я сам прийду благати у вас пробачення. Відкласти візит бодай на день, на моє переконання, буде новою образою для вас.

Той, кого ви зробили найшчасливішою людиною на землі.

Граф де Вард»

Цей лист, мало того, що був фальшивий, був нечемний; понад те, як на сучасні звичаї, він був ще й образливий. Але за тих часів люди церемонилися куди менше. До того ж д'Артаньян од самої міледі знав, що вона здатна зрадити у справах багато серйозніших, тож і не надто поважав її. І все-таки якесь божевільне почуття палало в ньому до цієї жінки. То була п'янка пристрасть, змішана з презирством; пристрасть чи навіть шал — це вже як кому буде завгодно.

Д'Артаньянів задум був дуже простий: з кімнати Кетті увійти до спальні її хазяйки. Скористатися з першої миті здивування, сорому, страху, щоб досягти свого; може, йому й не пощастить, але він мусить спробувати. Через тиждень йому треба буде вирушати в похід; д'Артаньян просто не мав часу для того, щоб розігрувати любовну ідилію.

— Ось,— сказав юнак, передаючи Кетті запечатаного листа,— віддай його міледі. Це відповідь пана де Варда.

Здогадавшись про зміст записки, бідолашна Кетті зблідла як стіна.

— Слухай, люба дівчинко,— мовив д'Артаньян,— ти сама розумієш: все це має рано чи пізно скінчитися. Міледі може дізнатись, що ти передала першого листа не графському, а моєму слугі, що це я розпечатав і всі інші записки, які мав розпечатати граф де Вард. Тоді міледі прожене тебе, а ти ж її знаєш — вона не з тих жінок, які обмежують цим свою помсту.

— Авжеж! — відповіла Кетті.— І через кого доведеться мені страждати?

— Через мене, я добре це знаю, моя красуне,— сказав юнак,— і, слово честі, я дуже тобі вдячний за твою відданість.

— А що написано у вашому листі?

— Міледі тобі скаже.

— О, ви не кохаете мене! — вигукнула Кетті.— Я така нещасна!

На ці слова існує відповідь, якою завжди обманювали жінок; д'Артаньян відповів саме так, і Кетті опинилась дуже далеко від істини.

Дівчина все-таки гірко поплакала, перш ніж наважилася віддати листа міледі; але зрештою наважилась, і це було саме те, чого хотів д'Артаньян.

До того ж він обіцяв Кетті, що сьогодні піде від міледі рано й неодмінно завітає до неї.

Ця обіцянка остаточно заспокоїла бідолашну Кетті.

IV

ДЕ РОЗПОВІДАЄТЬСЯ ПРО СПОРЯДЖЕННЯ АРАМІСА ТА ПОРТОСА

Відтоді, як четверо друзів кинулися полювати за спорядженням, вони бачилися рідко. Обідали кожен окремо, де трапиться, або, точніше, де перепаде. Служба теж забирала чимало дорогоцінного й швидкоплинного часу. Отож вони домовилися неодмінно збиратися раз на тиждень, близько першої години дня, в Атоса, бо, вірний своїй клятві, він не виходив за поріг будинку.

Того дня, коли Кетті була в д'Артаньяна, друзі саме мали зібратися разом.

Д'Артаньян попрощався з Кетті й подався на вулицю Феру.

Він застав Атоса та Араміса за філософською бесідою. Араміс говорив про те, що має намір знову прийняти духовне звання. Атос, як завжди, не перечив, але й не схвалював його наміру. Він стояв на думці: хай кожен робить те, що має за потрібне. Він давав поради лише тоді, коли його про це просили. До того ж — тільки тоді, коли дуже просили.

— Здебільшого люди питають поради для того, щоб не послухатись її,— казав Атос.— А коли хтось і слухається, то теж тільки для того, аби в разі невдачі було кому дорікати.

Слідом за д'Артаньяном прийшов Портос. Отже, зібралися всі четверо друзів.

На чотирьох обличчях відбивалися зовсім різні почуття. Обличчя Портоса було спокійне, обличчя д'Артаньяна — осяяне надією, обличчя Араміса — затуманене тривогою, обличчя Атоса — безтурботне.

По короткій розмові, під час якої Портос натякнув, що одна висока особа висловила бажання допомогти йому в скруті, з'явився Мушкетон.

Він прийшов по свого господаря, сказавши з отетерілим виглядом, що його присутність конче необхідна вдома.

— Це з приводу мого спорядження? — спитав Портос.

— І так, і ні,— відповів слуга.

— Ти що, не можеш сказати?..

— Ходіть, пане, ходіть!

Портос підвівся, попрощався з друзями й вийшов з Мушкетеном.

За хвилину на порозі став Базен.

— Чого вам треба, мій друже? — спитав Араміс тим солодкавим голосом, яким він говорив щоразу, коли подумки вертався до церкви.

— Вдома на вас чекає незнайомиць,— відповів Базен.

— Незнайомиць? Який незнайомиць?

— Якийсь жебрак.

— Подайте йому милостиню, Базене, і скажіть, щоб він помолився за бідолашного грішника.

— Він конче хоче вас бачити й запевняє, що ви будете раді з ним зустрітись.

— Чи не просив він що-небудь переказати особисто?

— Авжеж. «Коли пан Араміс не захоче побачитися зі мною,— сказав він,— перекажіть, що я прибув з Тура».

— З Тура? — вигукнув Араміс.— Тисяча пробачень, па-

нове, але цей незнайомець, безперечно, привіз мені новини, на які я чекав.

Зірвавшись з місця, він квапливо вийшов з кімнати.

Атос і д'Артаньян лишилися удвох.

— Мені здається, що ці хлопці владнали свої справи. Що ви думаєте з цього приводу, д'Артаньяне? — спитав Атос.

— В Портоса, я знаю, все йде гаразд, — відповів д'Артаньян. — Про Араміса я, правду кажучи, ніколи й не турбувався по-справжньому. А от ви, мій любий Атосе, ви, хто так щедро роздав пістолі англійця, які належали вам по праву, що ви збираєтесь робити?

— Я дуже задоволений з того, що вбив цього шалапуту, мій сину. Вбити англійця — свята справа; однак я ніколи не пробачив би собі, якби поклав до кишені його пістолі.

— Та годі вам, любий Атосе! У вас і справді якісь незбагненні звички.

— Годі — то й годі!.. До речі, пан де Тревіль, який зробив мені вчора честь своїм візитом, сказав, що ви часто навідуєте якихось підозрілих англійців, котрим протегує кардинал.

— Тобто я навідую одну англійку, ту саму, про яку я вже вам казав.

— Авжеж, ви казали про біляву жінку. Саме з цього приводу я дав вам кілька порад і, безперечно, даремно: вам і на думку не спало їх послухатись.

— Я навів вам свої докази.

— Так, так: здається, ви ще сказали, що це допоможе вам придбати спорядження.

— Та ні! Я дістав докази того, що ця жінка причетна до викрадення пані Бонасьє.

— Ясно! Щоб розшукати одну жінку, ви залицяєтесь до другої: цей шлях найдовший, але й найприємніший.

Д'Артаньян ледве стримав себе, щоб не розповісти Атосові про все; його зупинило одне міркування — Атос був украй суворий в питаннях честі, а в тому маленькому плані, який замислив палкий юнак щодо міледі, були такі деталі, що їх, на глибоке переконання д'Артаньяна, відразу б одхилив цей пуританин¹³⁰. Ось чому д'Артаньян зважив за краще промовчати. А що Атос ніколи ні про що не допитувався, то відвертість д'Артаньяна на цьому й урвалася.

Отож лишімо наших друзів, у яких вже нічого важливого не лишилося розповісти одне одному, й підемо за Арамісом.

Ми бачили, як поквапливо кинувся він наздоганяти, або, точніше, переганяти, Базена, почувши, що той, хто хоче з ним говорити, прибув з Тура. Одним духом він промчав із вулиці Феру до вулиці Вожірар.

Араміс увійшов до кімнати й побачив невеличкого на зріст чоловіка з розумними очима, вдягненого в лахміття.

— Це ви мене питали? — сказав мушкетер.

— Тобто я питаю пана Араміса: це ваше ім'я?

— Моє; ви маєте щось мені переказати?

— Так, якщо ви покажете відому вам гаптовану хусточку.

— Ось вона, — мовив Араміс, дістаючи з внутрішньої кишені ключик і відмикаючи скриньку з чорного дерева з перламутровою інкрустацією. — Ось вона, дивіться.

— Гарзд, — сказав жебрак. — Відшліть вашого слугу.

Справді, Базен, якому дуже кортіло довідатись про дла, що їх жебрак мав до його пана, послішив слідом за Арамісом і прибіг додому майже водночас із ним. Однак марно він поспішав: мушкетер жестом наказав йому вийти, і Базен мусив підкоритися.

Тільки-но він вийшов, жебрак кинув швидкий погляд навколо і, переконавшись, що його ніхто не побачить і не почує, розстебнув недбало підперезаний шкіряним поясом подертий камзол, підпоров комір і витяг листа.

Вгледівши печатку, Араміс, не в силі стримати радості, поцілував підпис і побожно розкрив записку, в якій повідомлялося:

«Друже, нам судилося ще якийсь час бути розлученими. Але прекрасна молодість не втрачена безповоротно. Виконуйте свій обов'язок у поході; я виконуватиму свій в іншому місці. Прийміть же те, що вам передасть пред'явник цього листа; воюйте так, як личить благородному та хороброму дворянинові, й думайте про ту, хто ніжно цілує ваші чорні очі.

Прощайте, або, точніше, до побачення!»

Тим часом жебрак поров і поров свій камзол. Потім він неквапно витяг з-під брудного лахміття сто п'ятдесят подвійних іспанських пістолів і поклав їх на стіл; тоді одчинив двері, вклонився і зник, перше ніж вражений мушкетер встиг сказати йому бодай слово.

Араміс ще раз прочитав листа й помітив приписку:

«P. S. Прийміть пред'явника листа з повагою — це граф й іспанський гранд».

— О золоті мрії! — вигукнув Арамис. — О чарівна мить! Так, ми молоді! Для нас ще настануть щасливі дні! Тобі, тобі єдиній — моє кохання, моя кров, моє життя! Все, все тобі, моя кохана красуне!

І він ще раз палко поцілував лист, навіть не глянувши на золото, що виблискувало на столі.

Базен тихенько постукав у двері. В Араміса більше не було причин тримати його за порогом; він дозволив слугі зайти до кімнати.

Вгледівши стільки грошей, Базен отетерів і вмить забув, що прийшов сказати про д'Артаньяна, який по дорозі від Атоса завітав до Араміса дізнатися, хто ж усе-таки був цей жебрак.

Та побачивши, що Базен забув доповісти про нього, і не дуже церемонячись з Арамісом, наш гасконець доповів про себе сам.

— Хай йому чорт! Мій любий Арамісе, — мовив д'Артаньян, — коли ці сливи надіслали вам з Тура, то я прошу передати моє щире захоплення садівникові, який їх виростив.

— Помиляєтесь, мій друже, — як завжди стримано заперечив Арамис. — Це мій видавець надіслав гонорар за ту поему, яку я почав писати односкладовими віршами ще під час нашої подорожі.

— Он воно що! — сказав д'Артаньян. — Ваш видавець — дуже щедра людина, мій любий Арамісе, це все, що я можу вам сказати.

— Як, добродію? Та невже за поеми платять такі гроші? — вигукнув Базен. — Це просто неймовірно! О добродію! Ви здатні зробити все, що схочете, ви можете стати нарівні з паном де Вуатюром або з паном де Бенсерадом. Це мені теж до вподоби. Поет — це майже те саме, що й абат. О пане Араміс, будьте поетом, я вас дуже прошу!

— Базене, друже мій, — сказав Арамис, — мені здається, ви втручаєтесь у розмову.

Базен схаменувся й, похнюпившись, вийшов з кімнати.

— Отже, — мовив д'Артаньян усміхаючись, — ви продаєте свої твори на вагу золота. Вам дуже щастить, мій друже; тільки будьте обережні й не загубіть листа, який видніє у вас із кишені, бо він теж, певно, від вашого видавця.

Арамис почервонів по самісінькі вуха, глибше засунув лист і застібнув камзол.

— Мій любий д'Артаньяне, — сказав він, — коли ви не маєте нічого проти, ходімте до наших друзів. А що я

забагатів, то ми знову будемо обідати разом, аж поки прийде черга забагатіти вам.

— Як по правді,— відповів д'Артаньян,— з превеликим задоволенням. У нас вже давно не було пристойних обідів; до того ж сьогодні ввечері я маю досить-таки ризиковану зустріч і, признаюсь, зовсім не від того, щоб трохи підігріти себе кількома пляшками старого бургундського.

— Згоден і на старе бургундське; я теж не відмовлюся від нього,— зауважив Арамис, який, побачивши золото, враз забув про повернення в лоно церкви.

Поклавши в кишеню кілька подвійних пістолів, мушкетер замкнув решту в скриньку з чорного дерева з перламутровою інкрустацією, де вже лежала та сама хусточка, що правила йому за талісман.

Отож друзі подалися спочатку до Атоса, який, вірний своїй клятві нікуди не виходити, взявся замовити обід до себе додому. Д'Артаньян та Арамис, маючи його за найкращого знавця гастрономії та кулінарії, охоче пристали на пропозицію довірити цю важливу справу його турботам.

Потім друзі пішли до Портоса. Аж тут на розі вулиці Бак вони зустріли Мушкетона, який, похнюпившись, гнав перед собою мула й коня.

Радісний вигук вихопився з д'Артаньянових грудей.

— Ти ба! Та це ж мій жовтогарячий кінь! — пояснив він.— Арамисе, ви тільки гляньте на цього коня!

— Ну й шкапина! — сказав Арамис.

— Так от, мій любий,— вів далі д'Артаньян,— це той самий кінь, на якому я приїхав до Парижа.

— Як, пане, ви знаєте цього коня? — здивовано спитав Мушкетон.

— Ну й дивна масть! — мовив Арамис.— Вперше бачу.

— Ще б пак! — підхопив д'Артаньян.— Якщо я продав цього мерина за три екю, то саме завдяки його масті, бо за решту мені, звичайно, не дали б і вісімнадцяти ліврів... Мушкетоне, яким чином ця шкапина опинилася в тебе?

— Ах,— відповів слуга,— краще не питаєте, добродію! Цей паскудний жарт зіграв з нами чоловік нашої герцогині.

— Який саме, Мушкетоне?

— Бачите, до нас дуже ласкава одна вельможна дама, герцогиня де... А втім, прошу вибачити, мій пан просив мене не бовкати зайвого... Так от, вона примусила нас прийняти невеличкий подарунок — чудового іспанського коня й андалузького мула. А чоловік герцогині, довідав-

шись про це, перехопив по дорозі і коня, і мула та й надіслав замість них цих здохляк.

— І ти ведеш їх назад? — спитав д'Артаньян.

— Авжеж,— відповів Мушкетон.— Ви самі розумієте, що ми аж ніяк не можемо прийняти цих шкапин замість тих, яких нам пообіцяли.

— Звичайно, хоч я й хотів би побачити Портоса верхи на моєму жовтогарячому коні, чорт забирай! Отоді б я уявив собі, на кого був схожий сам, коли вперше приїхав до Парижа... Ну, ми не затримуватимемо тебе, Мушкетоне; йди, виконуй доручення свого пана. Він удома?

— Так, пане,— відповів Мушкетон.— Але він дуже сердитий, самі розумієте!

І поки друзі стали дзвонити в двері безталанного Портоса, Мушкетон подався далі, до набережної Великих Августинців. Помітивши д'Артаньяна та Араміса під дверима, Портос вирішив не відчиняти. Отож дзвонили вони марно.

А тим часом Мушкетон, поганяючи худобу, чвалав далі й, проминувши Новий міст, дістався до Ведмежої вулиці. Тут, виконуючи наказ свого пана, він прив'язав коня й мула до молотка на дверях прокурорського будинку; потім, не турбуючись про їхню дальшу долю, повернувся додому й сказав Портосові, що його доручення виконано.

Незабаром кінь і мул, не годовані з самого ранку, зняли такий грюкіт, смикаючи за припони, прив'язані до молотка на дверях, що прокурор звелів писарчуку вийти на вулицю й спитати в сусідів, чия це худоба.

Пані Кокнар, упізнавши свій подарунок, спершу не збагнула, що означає це повернення. Та візит Портоса пояснив їй усе. Гнів, що, незважаючи на все бажання мушкетера стримати себе, палахкотів в його очах, настрахав м'якосерду коханку. Бо Мушкетон, не ховаючись, розповів своєму хазяїнові, що зустрів д'Артаньяна з Арамісом і що д'Артаньян упізнав у жовтогарячій шкапині свого беарнського коня, на якому він приїхав до Парижа і якого продав за три екю.

Портос призначив дружині прокурора побачення біля монастиря Сен-Маглуар і попросився. Побачивши, що гість збирається йти, прокурор запросив його пообідати, але мушкетер величним жестом відхилив запрошення.

Пані Кокнар прийшла до монастиря Сен-Маглуар і, тремтячи, стала чекати на цілком заслужені докори; але світські манери Портоса просто зачарували її.

Всі прокляття й докори, які тільки ображена в своєму

самолюбстві людина може вилити на голову винного, Портос вилив на низько схилену голову дружини прокурора.

— О, я ж хотіла зробити як краще! — виправдовувалась вона. — Один наш клієнт торгує кіньми, він був винен конторі гроші й не хотів платити. Я взяла мула й коня в рахунок боргу; він обіцяв коней, гідних самого короля.

— Так знайте, пані, — відповів Портос, — що коли цей баришник завинив вам більше, ніж п'ять екю, то він просто злодій.

— Нікому ще не забороняється шукати те, що дешевше, пане Портос, — пробелькотіла дружина прокурора на своє виправдання.

— Авжеж, пані, але той, хто шукає дешевизни, повинен дозволити іншим шукати щедріших друзів.

І Портос, повернувшись на підборах, хотів піти геть.

— Пане Портос! Пане Портос! — скрикнула дружина прокурора. — Я винна, я признаюся в цьому. Мені не треба було торгуватися, коли йшлося про спорядження для такого кавалера, як ви!

Портос мовчки ступив іще один крок.

Дружині прокурора раптом здалося, що навколо мушкетера хмарами в'ються герцогині та маркізи, які кидають торбинки з золотом йому до ніг.

— Благаю вас, зупиніться, пане Портос! — вигукнула вона. — Зупиніться, нам треба поговорити.

— Розмови з вами приносять мені нещастя, — відказав Портос.

— Та скажіть же: чого ви вимагаєте?

— Нічого, бо вимагати від вас чогось чи не вимагати — це марна справа.

Дружина прокурора повисла на руці в Портоса і з розпачем зойкнула:

— Пане Портос, я зовсім на цьому не розуміюсь! Хіба я знаю, що таке кінь? Хіба я знаю, що таке збрюя?

— Треба було покластися на мене, пані, адже я з'їв на цьому зуби. Але ви схотіли заощадити і, отже, вдалися до лихварства.

— Я винна, пане Портос. І я все поправлю, слово честі!

— Яким чином? — спитав мушкетер.

— Ось послухайте. Сьогодні ввечері пан Кокнар їде до герцога де Шьона, який викликав його до себе. Їхня розмова триватиме щонайменше дві години. Ви прийдете до мене, ми будемо самі, і я певна — ми порозуміємось.

— Оце інша справа, моя любя!

— То ви пробачаєте мені?

— Побачимо,— велично відповів Портос.

І сказавши одне одному: «До вечора», — вони розійшлися.

«Хай йому чорт,— думав Портос, ідучи своєю дорогою,— здається, цього разу я таки доберусь нарешті до скрині метра Кокнара».

V

УНОЧІ ВСІ КОТИ СІРІ

Вечір, якого так нетерпляче ждали Портос і д'Артаньян, нарешті настав.

Д'Артаньян, як завжди, прийшов до міледі близько дев'ятої години. Він застав її в чудовому настрої; ніколи ще вона не приймала його так ласкаво. Наш гасконець одразу збагнув, що його листа передано і що він справив належне враження.

Ввійшла Кетті й подала шербет. Господиня ласкаво глянула на неї й усміхнулася найчарівнішою усмішкою, але дівчина була така сумна, що навіть не помітила прихильності міледі.

Д'Артаньян спостерігав за обома жінками й змушений був визнати, що, створюючи їх, природа припустилася помилки: вельможній дамі вона дала продажну й низьку душу, а покоївці — серце герцогині.

О десятій годині міледі почала нервувати, і д'Артаньян зрозумів, що це означає. Вона поглядала на годинник, підводилася з місця, знову сідала і всміхалася до д'Артаньяна з таким виглядом, який ясно промовляв: «Ви, безперечно, дуже люб'язні, але будете просто чарівні, якщо підете геть!»

Д'Артаньян підвівся і взяв капелюх, міледі простягла йому руку для поцілунку. Юнак відчув, як вона стиснула його руку, і зрозумів: це було зроблено не з кокетства, а з почуття вдячності за те, що він іде.

— Вона нестямно його кохає,— прошепотів він і пішов.

Цим разом Кетті не перестріла його ні в передпокої, ні в коридорі, ні біля воріт. Д'Артаньянові довелося самому шукати сходи до маленької кімнатки.

Кетті сиділа, затуливши руками обличчя, і плакала.

Вона почула, як д'Артаньян увійшов до кімнати, але

голови не підвела; юнак підступився до неї, взяв її руки в свої, і тоді вона розридалася.

Як і сподівався д'Артаньян, міледі, одержавши листа, в пориві радості розповіла все служниці; потім, у подяку за те, що Кетті виконала доручення, вона подарувала їй гаманець з грошима.

Увійшовши до своєї кімнатки, Кетті шпурнула гаманець у куток, і з нього на килим вискотилося кілька золотих монет.

Почувши, як д'Артаньян ніжно торкнув її за плечі, бідолашна дівчина підвела голову. Вираз її обличчя злякав навіть д'Артаньяна; вона благально простягла руки, але не могла вимовити жодного слова.

Хоч яким малочутливим було д'Артаньянове серце, а й він був зворушений цією німою скорботою. Проте юнак вирішив не відступати від своїх планів і ні в чому не змінювати заздалегідь наміченого порядку дій. Тому він не подав Кетті жодної надії на те, що їй пощастить умовити його, а став доводити, що тільки помста спонукає його до цього кроку.

Ця помста полегшувалась для нього тією обставиною, що міледі, сподіваючись, певно, приховати від свого коханця рум'янець сорому на обличчі, звеліла Кетті погасити лампи в усіх кімнатах і навіть у себе в спальні. Граф де Вард мав піти до світанку, поночі.

Невдовзі вони почули, як міледі ввійшла до спальні. Д'Артаньян прожогом кинувся в шафу. Ледве він там сховався, як пролунав дзвінок.

Кетті пішла до господині й зачинила за собою двері; але перегородка була така тонка, що чути було майже всю розмову жінок.

Міледі наче сп'яніла від радості. Вона примусила Кетті повторити подробиці вигаданого побачення її з де Вардом, розпитувала, як він узяв листа, як писав відповідь, який вираз мало його обличчя, чи здавався він по-справжньому закоханим. На всі ці запитання бідолашна Кетті, силкуючись зберігати спокій, відповідала приглушеним голосом, сумного відтінку якого не помічала її господиня,— адже щастя завжди егоїстичне.

Час побачення з графом наближався. Міледі наказала Кетті погасити світло в спальні і йти до себе в кімнату, а як прийде де Вард, привести його до неї.

Кетті не довелося довго чекати. Ледве д'Артаньян побачив у щілину, що кімнати поринули в морок, він вискочив зі

своєї засідки. навіть не давши Кетті замкнути двері до спальні господині.

— Що там за гомін? — спитала міледі.

— Це я,— півголосом відповів д'Артаньян,— я, граф де Вард.

— О Боже, Боже! — прошепотіла Кетті.— Він навіть не може діждатися того часу, який сам призначив.

— Ну, то чому ж він не входить? — схвильовано вигукнула міледі.— Графе, графе,— додала вона,— адже ви знаєте, що я чекаю на вас.

Почувши ці слова, д'Артаньян лагідно відсторонив Кетті й кинувся до спальні.

Немає більшої люті й несамовітшого болю, ніж лютя і біль, що крають душу коханця, який видає себе за іншого й приймає кохання та пестощі, звернені до його щасливого суперника.

Д'Артаньян опинився в такому нестерпному становищі, якого сам не сподівався. Ревнощі терзали його серце, і він страждав майже так само, як бідолашна Кетті, що плакала в цю мить у сусідній кімнаті.

— Авжеж, графе,— ніжно говорила міледі, стискаючи його руку,— я щаслива коханням, яке ваші очі й ваші слова виказували мені щоразу, коли ми зустрічалися. Я теж кохаю вас. О, завтра я хочу дістати од вас доказ того, що ви думаєте про мене. А щоб ви не забули мене — ось, візьміть це.

Вона зняла з пальця перстень і наділа його на палець д'Артаньяна.

Юнак пригадав — він уже бачив цей перстень на руці в міледі: це був чудовий сапфір в оправі з діамантів.

Першим поривом д'Артаньяна було віддати міледі перстень, але вона заперечила:

— Ні, ні, залиште його собі на знак кохання до мене. До того ж, приймаючи цей перстень,— тут голос міледі дивно затремтів,— ви, самі того не відаючи, зробите мені величезну послугу.

«Скільки таємниць у цієї жінки!» — подумав д'Артаньян.

Йому нестерпно закортіло сказати міледі всю правду. Він уже розкрив рота, щоб признатися, хто він і з яким мстивим наміром з'явився сюди, та міледі озвалася перша:

— Бідолашний мій друже, це страховисько, цей гасконець мало не вбив вас.

Страховисько був він, д'Артаньян.

— Ваші рани й досі болять? — спитала міледі.

— Дуже болять,— відповів д'Артаньян, аби тільки щось сказати.

— Будьте певні,— прошепотіла міледі,— я помщуся за вас! І помста моя буде жорстокою!

«Хай йому чорт! — подумки вилаявся д'Артаньян.— Мить одвертості між нами ще не настала».

Він не одразу отямився після цього короткого діалогу, але всі його помисли про помсту зникли без вороття. Ця жінка мала над ним дивовижну владу, він ненавидів і водночас обожнював її; він ніколи не думав раніше, що два таких протилежних почуття можуть існувати в одному серці і, з'єднавшись разом, перетворитися на якесь химерне, просто-таки диявольське кохання...

Аж тут долинув бій дзигарів; настав час прощатися. Д'Артаньян відчував пекучий жаль від того, що треба розстатися з міледі. Палко попросившись, вони призначили побачення на наступний тиждень. Бідолашна Кетті сподівалася, що їй пощастить сказати д'Артаньянові бодай кілька слів, коли він пройдётиме через її кімнату; але міледі сама провела його в темряві й розсталася з ним тільки на сходах.

Уранці д'Артаньян помчав до Атоса. Він потрапив у таку дивну історію, що потребував поради. Юнак усе розповів мушкетерові. Атос невдоволено насупив брови.

— Як на мене, ваша міледі — мерзенне створіння,— сказав він.— І все-таки, обдуривши її, ви зробили помилку: так чи інакше, ви нажили собі страшного ворога.

Промовляючи ці слова, Атос пильно дивився на сапфір в оправі з діамантами, який замінив тепер на пальці д'Артаньяна перстень королеви, що його юнак дбайливо сховав у скриньку.

— Ви дивитесь на цю каблучку? — спитав гасконець, радий з можливості похизуватися перед другом таким коштовним подарунком.

— Еге ж,— мовив Атос,— вона нагадує мені одну фамільну коштовність.

— Гарна каблучка, чи не так? — сказав д'Артаньян.

— Чудова! — потвердив Атос.— Я не сподівався, що на світі може бути два сапфіри такої чистої води. Ви, певно, виміняли її на свій діамант?

— Ні,— відповів д'Артаньян,— це подарунок моєї чарівної англійки, або, точніше, моєї чарівної французенки, бо я переконаний, що вона народилась у Франції, хоч і не питав цього в неї.

— Ви дістали каблучку від міледі? — у сильному хвилюванні вигукнув Атос.

— Від неї; вона подарувала мені її сьогодні вночі.

— Покажіть мені цей перстень! — сказав Атос.

— Прошу, — мовив д'Артаньян, знімаючи його з пальця.

Роздивившись перстень, Атос зблід, потім приміряв його на підмізинний палець лівої руки. Він прийшовся впору, ніби був замовлений саме для нього. Гнівний і мстивий вираз затьмарив таке завжди спокійне обличчя Атоса.

— Не може бути, що це той самий перстень! — мовив він. — Як би він потрапив до рук леді Кларік? І водночас годі уявити, щоб два персні були такі схожі.

— Вам знайома ця каблучка? — спитав д'Артаньян.

— Мені здалося, що я впізнав її, — відповів Атос, — але, мабуть, я й помилився.

І він оддав перстень д'Артаньянові, не відводячи від нього погляду.

— От що, д'Артаньяне, — обізвався Атос за хвилину, — зніміть з пальця каблучку або поверніть її каменем всередину; вона викликає в мене болючі спогади; я навіть не можу спокійно розмовляти з вами. Здається, ви хотіли про щось порадитися зі мною, казали, що ви в скруті... Стривайте... покажіть мені ще раз цей сапфір: на тому, про який я згадував, збоку має бути подряпина... внаслідок одного випадку...

Д'Артаньян знову зняв з пальця перстень і віддав його Атосові.

Атос здригнувся.

— Гляньте, ось подряпина! — вигукнув він. — Хіба це не дивно?

І він показав подряпину д'Артаньянові.

— Від кого ви дістали цей сапфір, Атосе?

— Від моєї матері, яка свого часу одержала його від своєї. Як я вам уже казав, це старовинна фамільна коштовність... що ніколи не повинна була залишати нашу сім'ю.

— І ви... ви продали сапфір? — нерішуче спитав д'Артаньян.

— Ні, — відповів Атос з дивною усмішкою. — Я подарував його в ніч кохання, так само, як сьогодні його подарували вам.

Д'Артаньян замислився. В цю мить душа міледі уявлялася йому бездонною й похмурою прірвою.

Він не став надівати перстень на палець, а поклав його до кишені.

— Д'Артаньяне,— сказав Атос, узявши юнака за руку.— ви знаєте, що я люблю вас; якби в мене був син, я не любив би його більше, ніж вас. Послухайте мене — відмовтесь од цієї жінки. Я не знаю її, але якийсь внутрішній голос каже мені: це пропаща істота, в ній є щось фатальне.

— Ваша правда,— відповів д'Артаньян.— Так, я розстануся з нею, бо, признаюся вам, ця жінка лякає й мене.

— Чи вистачить у вас рішучості? — спитав Атос.

— Вистачить,— мовив д'Артаньян.— І я зроблю це не відкладаючи.

— Ну що ж, мій сину, ви правильно вирішили,— сказав Атос, стискаючи руку гасконця з майже батьківською ніжністю.— Дай Боже, щоб ця жінка, яка тільки що ввійшла в ваше життя, не залишила в ньому страхітливого сліду!

Атос кивнув д'Артаньянові, даючи зрозуміти, що він хоче побути на самоті з своїми думками.

Вдома на д'Артаньяна чекала Кетті. Після місяця гарячки бідолашна дівчина не змінилася б більше, ніж після однієї цієї страшної безсонної ночі.

Господиня послала її до уявного де Варда. Міледі збожеволіла від кохання, сп'яніла від щастя. Їй хотілося знати, коли милий подарує їй другу ніч.

Нещасна Кетті, бліда й тремтяча, чекала від д'Артаньяна відповіді.

Атос мав на юнака великий вплив: тепер, коли його самолюбство й жадоба помсти були вдоволені, поради друга, поєднавшись з голосом власного серця, дали д'Артаньянові силу зважитися на розрив з міледі. Отож він узяв перо й написав такого листа:

«Не сподівайтесь, добродійко, на побачення зі мною в ближчі дні: після одужання я маю стільки подібних запрошень, що мушу навести в них якийсь лад. Коли надійде ваша черга, я матиму честь повідомити вас про це.

Цілую ваші ручки.

Граф де Вард»

Про сапфір у листі не було й слова. Може, наш гасконець хотів зберегти його як зброю проти міледі, а може — будьмо щирі,— вирішив залишити перстень у себе як останній засіб заплатити за спорядження.

А втім, неправильно було б оцінювати вчинки людей

однієї доби з точки зору іншої. Те, що кожна порядна людина вважала б для себе ганебним у наші дні, здавалося тоді простим та цілком природним, і юнаки з найкращих сімей радісінько дозволяли своїм коханкам утримувати себе.

Не запечатуючи листа, д'Артаньян оддав його Кетті. Прочитавши записку, дівчина спершу нічого не зрозуміла; та коли прочитала її вдруге, невимовно зраділа.

Кетті не вірила своєму щастю: д'Артаньян мусив переповісти їй те, про що йшлося в листі. Незважаючи на небезпеку, яку таїла для бідолашної дівчини запальна вдача міледі, Кетті побігла на Королівську площу, щоб якнайшвидше віддати листа своїй господині.

Серце навіть найкращої жінки безжальне до страждань суперниці.

Міледі розгорнула листа так само квапливо, як покоївка принесла його, та, прочитавши перші слова, зблідла, мов смерть. Зібгавши папір, міледі обернулась до Кетті, і очі її люто заблищали.

— Що це за лист? — спитала вона.

— Це відповідь на вашу записку, пані, — тремтячи, відповіла Кетті.

— Не може бути! — вигукнула міледі. — Не може бути, щоб дворянин зважився написати жінці такого листа!

Раптом вона здригнулася.

— Боже мій! Невже він дізнався... — Міледі замовкла на півслові.

Вона зціпила зуби, обличчя в неї стало сірим, мов попіл. Вона хотіла була підійти до вікна, щоб вдихнути повітря, але спромоглася тільки простягти руку; ноги їй підігнулися, і вона впала у крісло.

Кетті, думаючи, що господиня знепритомніла, підбігла, щоб розстебнути корсаж. Але міледі враз випросталася.

— Чого вам треба? — спитала вона. — Як ви насмілились доторкнутися до мене?

— Я гадала, пані, що ви знепритомніли, і хотіла допомогти вам, — відповіла покоївка, жажнувшись із страшного виразу обличчя своєї господині.

— Я знепритомніла! Я! Я! Ви, певно, маєте мене за слабодуху жіночку! Коли мене ображають, я не втрачаю тям — я мщуся за себе, чуєте?

І вона знаком наказала Кетті вийти.

МРІЯ ПРО ПОМСТУ

Увечері міледі, як завжди, наказала ввести до неї д'Артаньяна, тільки-но він прийде. Але він не прийшов.

Наступного ранку Кетті прибігла до юнака й розповіла все, що сталося напередодні. Д'Артаньян усміхнувся: ревнивий гнів міледі — це вже була помста.

Увечері міледі була ще більш роздратована, ніж учора, і знову повторила свій наказ щодо гасконця. Проте і цього разу вона чекала його марно.

Ще через день Кетті прийшла до д'Артаньяна, але не радісна й жвава, як раніше, а дуже сумна.

Д'Артаньян спитав, що з нею; замість відповіді Кетті вийняла з кишені листа й віддала юнакові.

Лист був написаний рукою міледі; тільки цього разу він був адресований не графові де Варду, а д'Артаньянові.

Юнак розгорнув його й прочитав:

«Любий пане д'Артаньян, негарно забувати своїх друзів, особливо коли попередю така довга розлука. Лорд Вінтер і я марно чекали вас учора й позавчора. Невже так буде й сьогодні?»

*Щиро прихильна до вас
леді Кларік»*

— Все ясно,— сказав д'Артаньян,— я чекав цього листа. Мої шанси ростуть настільки, наскільки падають шанси графа де Варда.

— То ви підете? — спитала Кетті.

— Послухай, люба дівчинко,— сказав гасконець, шукаючи способу виправдати перед власною совістю намір порушити слово, яке він дав Атосові,— ти сама розумієш: нечемно не відгукнутися на таке пряме запрошення. Якщо я не прийду, міледі не зрозуміє, чому я перестав відвідувати її, й запідозрить мене в чомусь лихому. А хтозна, до чого може дійти помста такої жінки, як вона!

— Боже мій,— вигукнула Кетті.— Ви завжди вмієте повернути все так, що правда на вашому боці. Але ж ви знову почнете залицятися до неї. І коли цього разу ви захопите її під своїм справжнім іменем і коли їй сподобається ваше справжнє обличчя, це буде багато гірше, ніж першого разу!

Бідолашна дівчина мимоволі передчувала те, що мало

статися. Д'Артаньян як міг заспокоїв її й пообіцяв, що не піддасться чарам міледі.

Юнак доручив передати міледі його найщирішу подяку за прихильність і сказати, що буде до її послуг сьогодні ввечері. Написати листа наш гасконець не наважився, бо не був певен, чи зуміє так змінити свій почерк, щоб гострі очі міледі не впізнали його.

Рівно о дев'ятій годині д'Артаньян був на Королівській площі. Певно, лакеїв, що чекали в передпокої, було попереджено, бо тільки-но юнак увійшов, як один з них побіг сказати про нього міледі, хоч мушкетер не встиг навіть спитати, чи приймає вона.

— Просіть,— сказала міледі коротко, але таким різким голосом, що д'Артаньян почув аж у передпокої.

Його ввели до вітальні.

— Мене ні для кого немає вдома,— мовила міледі.— Чуйте, ні для кого!

Лакей вийшов.

Д'Артаньян цікавим оком глянув на міледі: вона була бліда, очі втомлені — чи то від сліз, чи то від безсоння. В кімнаті було не так ясно, як звичайно, і все-таки цей навмисний півморок не міг приховати слідів нервового збудження, що мучило міледі останні два дні.

Д'Артаньян підійшов до неї такий само люб'язний, як і раніше. Міледі зробила над собою неймовірне зусилля й привітно всміхнулася, але усмішка аж ніяк не пасувала до її спотвореного хвилюванням обличчя.

Д'Артаньян спитав, як міледі почувається.

— Погано,— відповіла вона,— дуже погано.

— В такому разі,— мовив д'Артаньян,— я зайвий, бо вам, безперечно, потрібен відпочинок. Тож дозвольте мені піти.

— Ні, ні,— відказала міледі,— прошу вас, залишайтеся, пане д'Артаньян! Ваше люб'язне товариство розважить мене.

«Авжеж,— подумав д'Артаньян,— вона ніколи не була такою чарівною, треба бути насторожі».

Міледі якнайприятніше усміхнулася і завела невимушену розмову. Збудження, що було на мить зрадило її, повернулося до неї, очі заблищали, щоки заповум'яніли, губи порожевіли. Перед д'Артаньяном знову постала Цірцея¹³¹, що вже давно причарувала його. Він вважав, що його кохання згасло, але воно тільки заснуло. Тепер воно знову

прокинулося в серці юнака. Міледі всміхалася — і д'Артаньян ладен був занাপастити душу заради цієї усмішки.

На мить він навіть відчув щось схоже на докори совісті.

А міледі тим часом стала ще ласкавішою. Вона спитала, чи є в д'Артаньяна коханка.

— О! Як ви можете бути такою жорстокою, щоб питати про це в мене? — якнайщиріше вигукнув д'Артаньян.— Адже відтоді, як я вас побачив, я тільки вами й живу!

Міледі всміхнулася дивною усмішкою.

— То ви кохаєте мене? — спитала вона.

— Невже я мушу ще говорити про свої почуття? Невже ви самі їх не помічаєте?

— Ну гаразд. Але ж ви знаєте — чим більше в серці гордості, тим важче здолати її.

— О, труднощі мене не лякають,— сказав д'Артаньян.— Мене жахає тільки те, що неможливе.

— Для справжнього кохання немає нічого неможливого,— відповіла міледі.

— Нічого, добродійко?

— Нічого,— явторила міледі.

«Еге, це зовсім інша справа,— подумав д'Артаньян.— Хай йому чорт! Чи не закохалася, бува, в мене ця капризуха і чи не збирається вона подарувати мені ще один сапфір, подібний до того, який вона подарувала гаданому графові де Варду?»

І він підсунув свій стілець до крісла міледі.

— А що б ви зробили, аби довести ваше кохання? — спитала вона.

— Все, чого ви від мене зажадали б. Наказуйте, я готовий.

— На все?

— На все! — скрикнув д'Артаньян, який наперед знав, що, даючи таку обіцянку, він мало чим ризикує.

— Гаразд! Тоді поговорімо,— сказала міледі, підсуваючи й своє крісло до стільця д'Артаньяна.

— Я слухаю вас, пані,— відповів юнак.

Якусь мить міледі мовчала, немов вагаючись, а потім, наважившись, мовила:

— У мене є ворог.

— У вас, пані? — вигукнув д'Артаньян, удаючи здивованого.— Боже мій, це просто неймовірно! У вас, такої чарівної й доброї!

— Смертельний ворог.

— Невже?

— Ворог, який образив мене так жорстоко, що тепер між ним і мною війна на смерть. Чи можу я розраховувати на вас як на помічника?

Д'Артаньян одразу збагнув, куди хилить ця мстива жінка.

— Можете, пані,— палко сказав він.— Моя шпага і моє життя належить вам разом з моїм коханням.

— У такому разі,— мовила міледі,— коли тільки ваша хоробрість дорівнює вашому коханням...

Вона замовкла.

— Що тоді? — спитав д'Артаньян.

— Тоді,— помовчавши якусь мить, провадила міледі,— від сьогоднішнього дня для вас не існує нічого неможливого.

— Я не переживу цього щастя! — вигукнув д'Артаньян, кидаючись до ніг міледі й вкриваючи поцілунками простягнуті до нього руки.

«Помстися за мене цьому нікчемному де Вардові,— думала, зціпивши зуби, міледі,— а там я зумію тебе позбутися, подвійний дурню. Ти — моя шпага!»

«Впади добровільно в мої обійми, лицемірна й небезпечна жінко,— думав д'Артаньян,— і я насміюся з тебе за твоїм глузуванням разом з тим, кого ти хочеш убити моєю рукою».

Д'Артаньян підвів голову.

— Я готовий,— сказав він.

— То ви зрозуміли мене, любий пане д'Артаньян? — спитала міледі.

— Я вгадав би ваше бажання з єдиного вашого погляду.

— І ви скористаєтеся задля мене вашою шпагою, яка вже дістала таку славу?

— Хоч зараз.

— Але чим я віддячу вам за таку послугу? — мовила міледі.— Я знаю закоханих — вони нічого не роблять за дарма.

— Вам відомо, про яку подяку я мрію,— відповів д'Артаньян.— Вона єдина гідна вас і мене!

І юнак ніжно пригорнув міледі до себе.

Вона майже не пручалася.

— Користолюбце! — тільки й мовила усміхаючись.

— О! — вигукнув д'Артаньян, і справді охоплений пристрастю, яку ця жінка вміла запалити в його серці.— Я не вірю своєму щастю і, боячись, щоб воно не розвіялось, мов сон, хочу швидше зробити його дійсністю.

— Ну що ж! Заслужить омріяне щастя.

- Я чекаю, наказуйте! — сказав д'Артаньян.
- Справді? — мовила міледі, відкидаючи останні сумніви.
- Назвіть мені ім'я негідника, який примусив плакати ваші чарівні очі.
- Хто вам сказав, що я плакала? — спитала вона.
- Мені здалося...
- Такі жінки, як я, не плачуть, — мовила міледі.
- Тим краще! Отже, скажіть мені його ім'я.
- Саме в його імені й полягає моя таємниця.
- Але ж я мушу його знати.
- Так, мусите; бачите, як я вам довіряю!
- Ви мені даруєте щастя! То як його звати?
- Ви його знаєте.
- Знаю?
- Так.
- Сподіваюсь, це не котрийсь із моїх друзів? — спитав д'Артаньян, удаючи нерішучого, аби ще міцніше переконати міледі в тому, що він нічого не знає.
- А коли б це був котрийсь із ваших друзів, ви дозволили б собі сумніватись? — спитала міледі. Погрозливі вогники спалахнули в її очах.
- Ні! Хоч би це був навіть мій рідний брат! — наче в нестямі, вигукнув д'Артаньян.
- Наш гасконець нічим не ризикував; він знав, чого хоче.
- Мені до вподоби ваша відданість, — сказала міледі.
- Гай-гай! Це все, що вам в мені до вподоби? — спитав д'Артаньян.
- Ви самі теж мені до вподоби, — відповіла вона, взявши юнака за руку.
- Від жагучого потиску її руки д'Артаньян затремтів, наче і йому передалася та лихоманка, що спопеляла міледі.
- Ви кохаєте мене! — вигукнув він. — О, коли це так, я збожеволю!
- І він обняв її. Міледі не ухилилася від поцілунку, але й не відповіла на нього.
- Губи її були холодні; д'Артаньянові здалося, що він поцілував статую.
- І все-таки він сп'янів од радості, переповнений коханням; він майже повірив у ніжні почуття міледі; він майже повірив у злочин де Варда. Якби де Вард був у цю мить біля нього, він убив би його.
- Міледі скористалася з нагоди.
- Його звать... — почала вона.

— Де Вард, я знаю! — вигукнув д'Артаньян.

— Як ви дізналися про це? — спитала міледі, схопивши юнака за руки й намагаючись поглядом осягнути те, що діялося в його душі.

Д'Артаньян збагнув, що захопився і припустився помилки.

— Кажіть, та кажіть же нарешті! — повторювала міледі. — Як ви дізналися про це?

— Як дізнався? — перепитав д'Артаньян.

— Авжеж!

— Учора в домі, де я був, де Вард показав перстень і сказав, що це ви подарували його.

— Негідник! — вигукнула міледі.

Це слово, як легко здогадатися, дійшло д'Артаньянові до самісінького серця.

— Отже?... — знову почала міледі.

— Отже, я помщуся за вас цьому негідникові, — войовниче відповів д'Артаньян.

— Дякую, мій хоробрий друже! — вигукнула міледі. — І коли ж ви помститеся за мене?

— Завтра, негайно — коли тільки схочете.

Міледі мало не вигукнула: «Негайно!» — але тут же похопилася, щоб д'Артаньян, бува, не розцінив таку покvapливiсть як вияв нечемності до нього.

До того ж їй треба було запобігти безлічі несподіванок і дати своєму заступникові тисячу порад, щоб той не почав розмову з графом при свідках. Д'Артаньян випередив її єдиною фразою.

— Завтра, — сказав він, — я або помщуся за вас, або помру.

— Ні! — відповіла вона. — Ви помститеся за мене; але ви не помрете. Він — боягуз.

— З жінками — можливо, але не з чоловіками... Хто-хто, а я дещо знаю про нього.

— Одначе мені здається — у вашій сутичці з ним вам не довелося скаржитись на свою долю.

— Доля — куртизанка: ласкава вчора, вона може показати спину завтра.

— А це означає, що ви вагаєтесь сьогодні.

— Ні, я не вагаюся, боронь Боже! Та чи справедливо буде послати мене на видиму смерть, не подарувавши чогось бодай трохи більшого за надію?

Міледі відповіла поглядом, який промовляв: «Та про те ж і йдеться!..»

І, щоб розвіяти останні сумніви, вона ніжно сказала:

— Ваша правда, друже.

— О, ви ангел! — вигукнув д'Артаньян.

— То ми домовилися про все? — спитала міледі.

— Крім того, про що я вас прошу, моя люба!

— Але ж я сказала, що ви можете бути певні в моєму коханні!

— В мене немає завтрашнього дня, і я не можу чекати.

— Замовкніть! Я чую кроки брата: він не повинен застати вас тут.

Вона подзвонила; ввійшла Кетті.

— Вийдіть цими дверима, — сказала міледі, відчинивши маленький потаємний хід, — і повертайтеся об одинадцятій годині; ми закінчимо нашу розмову. Кетті проведе вас до мене.

Почувши ці слова, бідолашна дівчина мало не знепритомніла.

— Моя люба, чого це ви остовпіли? Стоїте мов статуя! Я ясно сказала: сьогодні об одинадцятій годині ви проведете пана д'Артаньяна до мене. Ви чули?

«Здається, всі свої побачення вона призначає на одинадцятую годину, — подумав д'Артаньян, — Це вже звичка».

Міледі простягла руку, і він ніжно поцілував її.

«А втім, — думав він далі, виходячи з кімнати й майже не звертаючи уваги на докори Кетті, — як би мені не пошитися в дурні. Ця жінка, безперечно, здатна на будь-який злочин. Обережно, д'Артаньяне, обережно!»

VII

ТАЄМНИЦЯ МІЛЕДІ

Д'Артаньян вийшов од міледі, так і не піднявшись до Кетті, дарма що дівчина просила його про це. Він вчинив так з двох причин: по-перше, не хотів чути докорів, звинувачень і благань, а по-друге, треба було хоч трохи заспокоїтись, розібратися в своїх думках і, скільки буде змоги, в думках цієї жінки.

Єдине було ясно д'Артаньянові — це те, що він шалено кохає міледі і що вона зовсім не кохає його. В якусь мить юнак навіть подумав: чи не краще прийти додому, написати міледі довгого листа, де признатися, що він і де Вард були досі однією й тією ж особою, а отже, що вбивство де Варда стало б для нього рівнозначним самогубству. Але нашого

гасконця підхльостувала люта жага помсти; він хотів володіти цією жінкою, але вже під власним ім'ям. А що ця помста видавалася юнакові досить принадною, то він аж ніяк не збирався від неї відмовлятися.

Д'Артаньян п'ять чи шість разів обійшов Королівську площу, озираючись через кожні десять кроків, аби глянути на світло, що струмило крізь жалюзі з кімнат міледі. Певно, сьогодні міледі не так поспішала до спальні, як раніше.

Нарешті світло згасло.

Разом із світлом в серці д'Артаньяна згасли й останні вагання. Йому згадалися подробиці першої ночі, і, не тямлячи себе від жаги, він кинувся до особняка й поквалливо ввійшов у кімнату Кетті.

Бліда як смерть, не в силі стримати дрожу, дівчина хотіла заступити шлях своєму коханому. Але міледі, що була на сторожі, почула, як д'Артаньян увійшов, і сама відчинила двері.

— Заходьте, — сказала вона.

Все це було зроблено з такою неймовірною безсоромністю й дивовижною зухвалістю, що д'Артаньян не міг пойняти віри ні власним очам, ні вухам. Йому здалося, що він заплутався в фантастичній пригоді — одній з тих, які трапляються тільки уві сні.

І все-таки він рвонувся до міледі, піддаючись тій невідпорній силі, з якою магніт притягає залізо.

Двері за ним зачинилися.

Кетті шарпнулася до дверей.

Ревнощі, лють, ображена гордість — всі почуття, що шаленіють в душі закоханої жінки, — спонукали її до викриття. Але вона неминуче загинула б, признавшись, що причетна до цієї інтриги, а головне — д'Артаньян був би втрачений для неї назавжди. І вона перемогла себе, вирішивши принести ще й цю, останню жертву.

Що ж до д'Артаньяна, то він досяг вінця своїх бажань. Зараз міледі кохала не його суперника — вона кохала або вдавала, ніби кохає, його самого. Правда, потаємний внутрішній голос підказував юнакові, що він — лише знаряддя помсти, що його пестять лише для того, аби він вчинив убивство; але гордість, самолюбство, шалений запал примушували замовкнути цей голос. До того ж наш гасконець, котрий, як відомо, був досить-таки самовпевнений, подумки порівнював себе з де Вардом і ніяк не міг зрозуміти, чому б, зрештою, міледі не покохати його, д'Артаньяна, заради нього самого.

Отже, він цілком віддався своїм почуттям. Міледі вже не була для нього фатальною жінкою, яка жахала його; тепер це була його коханка — жагуча й палка жінка, що, здавалося, цілком віддавалася почуттям. Так минуло близько двох годин.

Запал коханців потроху вщух; міледі, яку, на відміну від д'Артаньяна, ні на мить не полишала думка про помсту, перша повернулась до дійсності й спитала в юнака, чи надумав він привід, щоб завтра викликати графа де Варда на дуель.

Проте д'Артаньян, якого поймали зовсім інші чуття, не надав значення її запитанню й відповів: зараз надто пізно, аби говорити про поєдинки на шпагах.

Ця байдужість до єдиної речі, що турбувала міледі, збентежила молоду жінку, і вона вирішила не відступати.

Д'Артаньян, який ніколи не думав серйозно про цю немислиму дуель, спробував повернути розмову на інше, але то було марною справою.

Твердий розум і залізна воля міледі утримували його в межах, які вона наперед визначила для цієї розмови.

Д'Артаньян не знайшов нічого дотепнішого, як порадити міледі пробачити де Вардові й відмовитись від своїх лютих замірів.

Але, почувши такі слова, молода жінка відсахнулась од нього й затремтіла.

— Чи не боїтеся ви часом, мій любий д'Артаньяне? — глузливо спитала вона, і її різкий голос химерно пролунав у темряві.

— Ви самі не вірите в це, моя кохана! — відповів д'Артаньян. — Зрештою, може, цей бідолашний граф де Вард не так уже й завинив, як ви гадаєте?

— У кожному разі, — суворо сказала міледі, — він обдурив мене, отже, він мусить померти.

— Якщо ви засудили його, він помре! — мовив д'Артаньян так непохитно, що міледі враз повірила в його безмежну відданість.

І вона знову присунулась до нього.

Ми не знаємо, чи довгою здалася ця ніч міледі. Але д'Артаньянові здалося, що він не пробув у її спальні й двох годин, коли крізь щілини жалюзі заяснів світанок і заповнив кімнату тьмяним світлом.

Побачивши, що д'Артаньян збирається йти, міледі нагадала про обіцянку помститися де Вардові.

— Я готовий,— сказав д'Артаньян,— але спершу я хотів би бути певним в одній речі.

— В чому саме? — спитала міледі.

— В тому, що ви мене кохаєте.

— Хіба я не довела вам цього?

— Авжеж! І я так само — увесь ваш.

— Дякую, мій хоробрий коханцю! Але так само, як я довела вам свої почуття, ви мусите довести мені свої, чи не правда?

— Безперечно. Та коли ви й справді кохаєте мене так, як кажете,— додав д'Артаньян,— то невже ви зовсім не боїтеся за мене?

— Чого я мушу боятися?

— Того, зрештою, що мене можуть небезпечно поранити, навіть убити.

— Цього не станеться,— заперечила міледі.— Ви такий хоробрий і так чудово володієте шпагою.

— А чи не хотіли б ви,— спитав д'Артаньян,— вдатися до якогось іншого способу помсти, ніж дуель?

Міледі мовчки глянула на свого коханця. Тьмяні промені вранішньої зорі надавали їй блакитним очам дивовижного, зловісного виразу.

— Мені здається,— сказала вона,— що ви таки почали вагатися.

— Ні, я не вагаюся; але відтоді, як ви розлюбили цього бідолашного графа де Варда, мені його просто шкода. По-моєму, для кожного втрата вашого кохання — це вже така жорстока кара, що немає потреби карати його ще в якийсь спосіб.

— Хто вам сказав, що я його кохала? — спитала міледі.

— Принаймні наслідую думати без зайвої самовпевненості: зараз ви кохаєте іншого,— ніжно сказав юнак.— І повторюю: я співчуваю графові.

— Ви? — перепитала міледі.

— Авжеж, я.

— Але чому саме ви?

— Бо тільки я знаю...

— Що?

— Що він далеко не так завинив перед вами, як здається.

— Он як! — схвильовано вигукнула міледі.— Поясніть мені все це докладніше, бо я й справді не збагну, що ви хочете сказати.

Вона пильно глянула на д'Артаньяна, який тримав її в обіймах, і в її очах спалахнув лихий вогник.

— Бачите, я людина порядна,— сказав д'Артаньян, вирішивши враз покінчити з усім.— І відтоді, як ваше кохання належить мені, відколи я певен у ньому, адже я можу бути певен у цьому, чи не так?

— Авжеж, цілком. Кажіть далі...

— Так от, я в захваті, але мене мучить одне признання.

— Признання?

— Якби я сумнівався у вашому коханні, я б не признався... Але ж ви мене кохаєте, моя чарівна подруго? Ви справді мене кохаєте?

— Безперечно.

— В такому разі, якби через своє надмірне кохання я в чомусь завинив перед вами, ви простили б мені?

— Можливо!

Д'Артаньян якнайніжніше усміхнувся й хотів був поцілувати міледі, але вона відштовхнула його.

— Признання,— сказала вона, збліднувши.— Що ж це за признання?

— У вас було в цей четвер побачення з де Вардом тут, у цій спальні, чи не так?

— У мене? Та що ви! Нічого подібного,— сказала міледі таким твердим тоном і з таким байдужим виразом, що, коли б д'Артаньян не був певен у протилежному, він би її повірив.

— Не вигадуйте, мій чарівний ангеле,— усміхаючись заперечив д'Артаньян,— це нічого не змінить.

— У чім річ? Кажіть! Ви вбиваєте мене!

— О заспокойтесь, ви нічим не завинили переді мною, і я вже простив вам.

— Далі, далі!

— Де Вард не може нічим похвалитися.

— Чому? Адже ви самі сказали, що цей перстень..

— Моя люба, цей перстень у мене. Граф де Вард, який був у вас в четвер, і сьогоднішній д'Артаньян — одна й та сама особа.

Необачний юнак сподівався сором'язливого замішання, легкої бурі, яка скінчиться сльозами. Але він жорстоко помилився і в ту ж мить зрозумів, що схибив.

Бліда й страшна, міледі підвелась і, відштовхнувши д'Артаньяна сильним ударом в груди, зірвалася на ноги.

Вже зовсім розвиднілось.

Бажаючи виблагати прощення, д'Артаньян схопив край її

пеньюара з тонкого індійського батисту; але міледі спробувала вирватися з його рук. У ту ж мить від її сильного й різкого руху батист розірвався, плечі її оголились, і на одному з цих чарівних, ніжно-білих округлих плечей д'Артаньян з невимовним жахом побачив квітку лілії, це ганебне тавро, залишене караючою рукою ката.

— Боже милосердний! — вигукнув він, випускаючи пенюар.

Похолонувши з жаху, він уляк на місці.

Але саме цей жах юнака й підказав міледі, що її викрито. Безперечно, д'Артаньян бачив усе: відтепер він знав її таємницю, пекельну таємницю, якої ніхто, крім неї, не відав.

На нього глянула не розлючена жінка, а поранена пантера.

— Негіднику! — сказала міледі. — Ти не тільки підло зрадив мене — ти ще й дізнався про мою таємницю! Ти помреш!

Вона підбігла до невеличкої інкрустованої скриньки, що стояла на туалеті, похапцем відчинила її непевною рукою, схопила маленький кинджал з золотим руків'ям, з гострим та тонким лезом і кинулась до д'Артаньяна.

Хоч який хоробрий був наш гасконець, а втім, і його злякало це спотворене обличчя, ці страхітливо розширені зіниці, бліді щоки й криваво-червоні губи. Він одсахнувся до самої стіни, наче вгледівши змію, що підповзала до нього, і, випадково натрапивши вологою від поту рукою на шпагу, вихопив її з піхов.

Не звертаючи уваги на шпагу, міледі спробувала забратися на ліжку і вдарити юнака кинджалом. Вона зупинилася тільки тоді, коли відчула кінчик леза біля своїх грудей.

Вона намагалася схопити шпагу руками; але д'Артаньян не дозволив їй зробити цього і, приставляючи шпагу то до її очей, то до грудей, зіскочив на підлогу й позадкував до дверей, які вели до кімнати Кетті.

Проте міледі, нестямно лаючись, дедалі несамовитіше напосідала на юнака.

Це вже скидалося на справжню дуель; тож д'Артаньян потроху прийшов до тями.

— Чудово, моя красуне, чудово! — примовляв він. — Але, ради Бога, вгомоніться, бо я намалюю ще одну лілію — на ваших чарівних щічках.

— Негідник! Негідник! — вигукувала міледі.

Та, задкуючи до дверей, д'Артаньян старанно захищався.

Почувши грюкіт у спальні міледі — вона перекидала стільці, щоб підступитися до юнака, а він, боронячись, ховався за них,— Кетті відімкнула двері. Д'Артаньян, який усе ще маневрував, щоб наблизитись до цих дверей, був кроків за три від них. Він миттю вскочив до кімнати покоївки, блискавично зачинив двері й наліг на них усім тілом, аж поки Кетті замкнула їх на засув.

Міледі в нестямі почала ломитися в стіну, яка відділяла спальню від кімнати служниці; переконавшись, що це — марна справа, вона заходилась колоти двері кинджалом. Кілька ударів пробили дерево наскрізь.

За кожним ударом чулися страшні прокльони.

— Швидше, швидше, Кетті,— прошепотів д'Артаньян, тільки-но дівчина замкнула двері.— Допоможи мені вийти з дому, бо якщо ми дамо їй час оговтатись, вона накаже лакеям мене вбити.

— Але ви не можете піти в такому вигляді,— заперечила Кетті.— Ви пошарпані, роздягнені.

— Твоя правда,— сказав д'Артаньян, який тільки тепер це помітив.— Дай мені в щось одягтися, тільки швидше. Збагни: адже йдеться про життя і про смерть...

Кетті чудово розуміла це. За якусь мить вона похапцем натягала на д'Артаньяна квітчастий халат, великий чепець і накидку, дала взути капці на босу ногу й мерщій потягла його вниз по сходах. Це було саме вчасно, бо міледі вже встигла подзвонити й розбудила всіх у домі. Воротар відімкнув двері саме в ту мить, коли міледі, теж напівроздягнена, гукнула, вихилившись з вікна:

— Не відчиняйте!

VIII

ЯК АТОС БЕЗ ЖОДНИХ КЛОПОТІВ ЗНАЙШОВ СВОЄ СПОРЯДЖЕННЯ

Поки д'Артаньян утікав, міледі безсило сварилася йому вслід стиснутими кулаками. Та тільки-но він зник за ворітьми, вона впала непритомна.

Д'Артаньян був такий збурений, що, навіть не думаючи про Кетті, пробіг пів-Парижа й зупинився лише біля дверей Атоса. Розгубленість, жах, що підганяли його, вигуки патрулів, які намагалися наздогнати страхополоха, свист перехожих, яких, попри ранню годину, вже чимало було на вулицях, спонукали юнака припустити ще швидше.

Він проминув подвір'я, піднявся на третій поверх і загнував у двері Атоса.

Йому відчинив Грімо з запухлими від сну очима. Д'Артаньян увірвався до кімнати, мало не збивши його з ніг.

Всупереч своїй звичній німоті, цього разу бідолаха заговорив.

— Стривайте! — вигукнув він. — Чого вам треба, соромітнице? Куди ви лізете, розпуснице?

Д'Артаньян зсунув набік чепець і вивільнив руки з-під накидки. Побачивши вуса й шпагу, бідолашний Грімо збагнув, що має справу з чоловіком.

Тоді він вирішив, що це вбивця.

— На допомогу! Рятуйте! На допомогу! — заволав він.

— Замокни, дурню! — сказав юнак. — Я д'Артаньян, чи ти не впізнав мене? Де твій пан?

— Це ви, пане д'Артаньян? — вигукнув Грімо. — Не може цього бути!

— Грімо, — мовив Атос, виходячи в халаті зі спальні, — здається, ви дозволили собі заговорити.

— О пане, якби ви...

— Замокніть!

Грімо мовчки тицьнув пальцем на д'Артаньяна.

Атос упізнав товариша і, всупереч своїй звичній стриманості, зайшовся сміхом. Та й справді, годі було не засміятися, побачивши цей чудернацький маскарад: чепець набакир, спідниця, що волочилася по підлозі, засукані рукава — й вуса, що кумедно стирчали на розгубленому обличчі.

— Не смійтесь, мій друже! — вигукнув д'Артаньян. — Небом благаю, не смійтеся, бо, присягаюсь душею, тут нема з чого сміятися.

Він мовив це так серйозно і з таким непідробним страхом, що Атос схопив його за обидві руки й стурбовано спитав:

— Чи не поранені ви, мій друже? Ви так змінилися на обличчі.

— Ні, але я вскочив у жахливу халепу. Ви самі, Атосе?

— Хай йому чорт? Хто може бути в мене о такій порі?

— Це добре, дуже добре.

І д'Артаньян хутко ввійшов до Атосової спальні.

— Ну, розповідайте! — сказав Атос, зачинивши двері й замкнувши їх на засув, щоб ніхто не перешкодив розмові. — Може, помер король? Чи вбили пана кардинала? Ви як не при собі; кажіть-бо швидше, що з вами трапилось, бо я й справді страшенно хвилююся.

— Атосе,— мовив д'Артаньян, скинувши з себе жіноче вбрання й лишаючись у самій сорочці,— приготуйтеся вислухати неймовірну, нечувану історію.

— Вдягніть спочатку цей халат,— запропонував мушкетер.

Д'Артаньян був ще й досі такий схвильований, що, вдягаючи халат, не одразу попав у рукава.

— Отже? — спитав Атос.

— Отже,— відповів д'Артаньян, нахидляючись до Атоса й притишуючи голос,— отже, в міледі на плечі тавро — квітка лілії.

— Ах! — вигукнув мушкетер, ніби вражений в серце кулею.

— Послухайте,— сказав д'Артаньян,— ви певні, що *та жінка* справді померла?

— *Та жінка?* — перепитав Атос таким глухим голосом, що юнак ледве почув його.

— Авжеж, та сама, про яку ви мені розповідали в Ам'єні.

Атос застогнав і схилив голову на руки.

— Цій жінці,— вів далі д'Артаньян,— років двадцять шість — двадцять сім.

— У неї біляве волосся? — спитав Атос.

— Так.

— Ясні, напрочуд ясні блакитні очі, чорні брови й чорні вії?

— Так.

— Висока на зріст, ставна? Зліва поряд з очним у неї немає зуба?

— Так.

— Квітка лілії невеличка, рудувата й ніби напівстерта?

— Так.

— Але ж ви казали, що вона англійка.

— Її називають міледі, але цілком імовірно, що вона французенка. До того ж лорд Вінтер — її дівер, а не брат.

— Д'Артаньяне, я хочу її побачити!

— Стережіться, Атосе, стережіться! Ви намагались убити її, а це така жінка, яка здатна відплатити вам тим самим і не схибити.

— Вона не насмілиться нічого зробити, бо це її викаже.

— Вона здатна на все! Ви хоч раз бачили її розлюченою?

— Ні,— відповів Атос.

— Це тигриця, пантера! Ах, мій любий Атосе! Я дуже боюсь, що накликав страхітливую помсту на нас обох!

І д'Артаньян розповів про безтямний гнів міледі та про погрози вбити його.

— Ви маєте слухність, і, присягаюсь душею, я не дав би зараз за своє життя жодного су,— сказав Атос.— На щастя, післязавтра ми виїздимо з Парижа. Скорше за все, нас пошлють до Ла-Рошелі, а коли вже ми поїдемо...

— Вона подасться за вами на край світу, Атосе, якщо тільки вас упізнає. То хай уже краще її гнів окошиться на мені.

— Ах, мій друже! Та мені байдуже, коли вона уб'є й мене! — заперечив Атос.— Невже ви гадаєте, що я дорожу життям?

— За всім цим ховається якась жахлива таємниця, Атосе! Ця жінка — шпигун кардинала, я певен цього.

— В такому разі — стережіться! Якщо тільки кардинал не в захваті від вашої лондонської історії, то він напевно зненавидів вас за неї. Але оскільки він не може звинуватити вас відкрито, а ненависть неодмінно має знайти вихід — надто якщо це ненависть кардинала,— то стережіться! Коли ви йтимете у справах, не виходьте з дому самі; коли їстимете, будьте обережні. Одне слово, не довіряйте нікому, навіть власній тіні!

— На щастя,— сказав д'Артаньян,— нам треба дотягти тільки до післязавтрашнього вечора. Сподіваюсь, у цю дорогу не доведеться стерегтися нікого, крім ворожих солдатів.

— А тим часом,— мовив Атос,— я зрікаюся свого заворництва й скрізь супроводитиму вас. Вам зараз треба повернутися додому, на вулицю Могильників; я йду з вами.

— Хоч це й зовсім близько,— відповів д'Артаньян,— однаково я не можу йти по вулиці в такому вигляді.

— Авжеж,— погодився Атос і подзвонив.

Увійшов Грімо.

Атос знаком наказав йому піти до д'Артаньяна й принести одяг.

Грімо так само знаком відповів, що все чудово розуміє, й вийшов.

— Мушу сказати, мій любий друже: все це аж ніяк не допомагає нам у справі з спорядженням,— зауважив Атос.— Коли не помиляюсь, усе ваше вбрання залишилося в міледі, а вона навряд чи буде такою люб'язною, щоб віддати його. На щастя, у вас є сапфір.

— Сапфір належить вам, мій любий Атосе! Ви самі сказали, що це родинний перстень.

— Авжеж, мій батько купив його за дві тисячі еку —

так він казав мені колись. Ця каблучка була серед весільних подарунків, які він зробив моїй матері. Перстень справді чудовий. Мати подарувала перстень мені, а я, неприторенний дурень, замість берегти сапфір, як святиню, подарував його цій мерзенній жінці.

— В такому разі, мій любий, візьміть перстень назад; я добре розумію, як ви маєте ним дорожити.

— Забрати перстень після того, як він побував у безчесних руках! Ніколи; цей перстень заплямований, д'Артаньяне!

— Тоді продайте його.

— Продати сапфір, подарований мені матір'ю? Признаюсь, я вважав би це блюзнірством.

— Ну, тоді заставте його, і ви напевно матимете не менше тисячі екю. Цієї суми вистачить на всі ваші потреби, а потім, коли у вас будуть гроші, ви викупите перстень, і він, пройшовши через руки лихварів, повернеться до вас очищеним од усіх своїх плям.

Атос усміхнувся.

— Ви чудовий товариш, д'Артаньяне,— сказав він.— Своєю незмінною веселістю ви здатні розвіяти будь-яку тугу. Гарзд! Заставимо перстень, але за однієї умови!

— Якої?

— П'ятсот екю берете ви, п'ятсот — я.

— Та що ви, Атосе! Мені не треба й четвертої частини цієї суми, адже я — тільки гвардієць; продавши сідло, я матиму саме стільки, скільки потрібно. Що мені треба? Коня для Планше — от і все. До того ж ви забули: і в мене є перстень.

— Який ви, мабуть, бережете ще більше, ніж я свій; принаймні так мені здалося.

— Авжеж, бо, в крайньому разі, завдяки йому ми можемо не тільки вийти із скрути, а й врятуватися від серйозної небезпеки; це не тільки коштовний діамант — це також і чарівний талісман.

— Я не дуже вас розумію, але вірю вам. Та поговорімо краще про мій перстень, або, точніше, про ваш. Ви візьмете половину тих грошей, які нам за нього дадуть, або я викину його в Сену, а я не певен того, чи знайдеться знову рибина, яка буде настільки люб'язна, що принесе його нам, неначе Полікратові¹³².

— Що з вами вдієш! Згоден! — сказав д'Артаньян.

Аж тут до кімнати ввійшов Грімо і з ним Планше.

Турбуючись за свого пана й прагнучи дізнатися, що з ним сталося, він скористався з нагоди й приніс одяжу сам.

Д'Артаньян одягся, Атос зробив те саме. Перш ніж вийти на вулицю, Атос знаком показав Грімо, що прицілюється; Грімо зняв зі стіни мушкет і приготувався супроводити свого пана.

Вони щасливо дісталися до вулиці Могильників. Бонасьє, який стояв біля дверей, насмішкувато глянув на д'Артаньяна.

— Не гайте часу, шановний пожителю,— сказав він,— на вас чекає гарненька дівчина, а жінки, як вам відомо, не люблять, щоб їх примушували чекати.

— Це Кетті! — вигукнув д'Артаньян.

І він кинувся нагору.

Справді, в передпокої, біля його кімнати, притулившись до одвірка, стояла перелякана Кетті. Побачивши д'Артаньяна, вона вигукнула:

— Ви обіцяли захистити мене, ви обіцяли врятувати мене від її гніву! Подумайте — адже це ви занести мене!

— Гарзд, люба Кетті, не хвилюйся,— сказав д'Артаньян.— Розкажи краще, що сталося після того, як я пішов.

— Я й сама до пуття не знаю,— відповіла Кетті.— На крик міледі збіглися слуги. Вона нетямилася з люті. Які прокляття вивергала вона на вас! Я злякалась, як би вона не згадала, що ви потрапили до її спальні через мою, і не запідозрила, що я — ваша співниця. Тож я взяла весь свій злиденний скарб і втекла.

— Бідолашна дівчинко! Що ж я можу зробити для тебе? Післязавтра я вирушаю в похід.

— Все, що завгодно, пане кавалер! Допоможіть мені виїхати з Парижа, допоможіть виїхати з Франції!

— Та не брати ж тебе на облогу Ла-Рошелі! — заперечив д'Артаньян.

— Звичайно, ні; проте ви можете влаштувати мене десь у провінції, наприклад, у якої-небудь знайомої дами на вашій батьківщині.

— Люба моя дівчинко, в мене на батьківщині дами не тримають покоївок. Проте стривай: я знаю, що ми зробимо! Планше, біжи по Араміса, хай негайно йде сюди. У нас є до нього дуже серйозна розмова.

— Розумію,— сказав Атос.— Але чому не до Портоса? Мені здається, що його маркіза...

— Портосова маркіза вдягається за допомогою писарчуків свого чоловіка,— сміючись мовив д'Артаньян.— До того ж Кетті не хоче жити на Ведмежій вулиці, чи не так, моя люба?

— Я житиму де завгодно,— відповіла Кетті,— аби тільки мене як слід сховали і ніхто не знав, де я.

— А тепер, Кетті, коли ми розлучаємося з тобою і, отже, ти більше не ревнуєш мене...

— Пане кавалер,— відказала Кетті,— хоч би де я була, далеко чи близько, я завжди кохатиму вас!

— Ось де, хай йому грець, звилася гніздо вірності! — прошепотів Атос.

— Я теж,— мовив д'Артаньян,— я теж завжди кохатиму тебе, будь певна. А тепер скажи мені щиро: чи не чула ти про молоду жінку, котру викрали якось вночі? Мені дуже важливо це знати.

— Стривайте... О Боже, пане кавалер, невже ви кохаєте ще й цю жінку?

— Ні, її кохає один з моїх друзів. Та ось і він, поглянь, це — Атос.

— Я? — вигукнув Атос з таким жахом, ніби він наступив на вужа.

— Ну звичайно ж, ти! — сказав д'Артаньян, стискаючи Атосові руку.— Ти чудово знаєш, як ми всі прихильні до бідолашної пані Бонасьє. До того ж Кетті нікому не прохопиться й словом, чи не так, Кетті? Розумієш, дівчинко,— вів далі гасконець,— це дружина того бридкого гладуна, якого ти, мабуть, помітила біля дверей, коли входила до мене.

— О Боже! — вигукнула Кетті.— Не нагадуйте мені про нього. Я так боюсь його; тільки б він не впізнав мене!

— Тобто як — не впізнав? Хіба ти раніше його бачила?

— Він двічі приходив до міледі.

— Он воно що! Коли?

— Тижнів зо два — зо три тому.

— Так, так...

— І вчора ввечері він приходив.

— Вчора ввечері?

— Авжеж, саме перед тим, як прийшли ви.

— Любий Атосе, ми оточені шпигунами!.. І ти гадаєш, що він упізнав тебе, Кетті?

— Помітивши його, я насунула на обличчя чепець, але, може, було вже пізно...

— Зійдіть униз, Атосе, до вас він ставиться не так

підозріливо, як до мене, й гляньте, чи й досі він стоїть біля дверей.

Атос зійшов униз і незабаром вернувся.

— Його немає,— сказав він,— і двері замкнені.

— Він пішов доповісти, що всі голуби злетілися до голубника.

— Тоді розлітаймося,— мовив Атос,— і залишмо тут самого Планше; він розповість нам про дальші події.

— Хвилинку! Але ж ми послали по Араміса!

— Авжеж,— похопився Атос.— Зачекаймо Араміса.

Тут до кімнати ввійшов Араміс.

Йому про все розповіли й пояснили, чому конче треба знайти у когось з його вельможних знайомих місце для Кетті.

Араміс на хвилину замислився й спитав, зашарівшись:

— Я справді прислужуся вам цим, д'Артаньяне?

— Буду вам вдячний на все життя.

— Так от, пані де Буа-Трасі просила мене знайти для однієї з її приятельок, яка, здається, живе десь у провінції, надійну покоївку; коли ви, мій любий д'Артаньяне, можете поручитися за панночку...

— О добродію! — вигукнула Кетті.— Запевняю вас: я буду безмежно віддана тій особі, що дасть мені можливість виїхати з Парижа.

— Все буде гаразд,— сказав Араміс.

Він сів до столу, написав записку, запечатав її своїм перснем і віддав Кетті.

— А тепер, моя люба,— мовив д'Артаньян,— ти сама знаєш, що залишатися тут небезпечно — і нам, і тобі. Тому ми мусимо розлучитись. Ми зустрінемося з тобою в кращі часи.

— Хоч би коли, хоч би де ми зустрілися,— відповіла Кетті,— я завжди кохатиму вас так само, як кохаю зараз!

— Клятва гравця,— сказав Атос, коли д'Артаньян вийшов на сходи провести Кетті.

За хвилину троє молодих людей розійшлися в різні боки, домовившись зустрітися о четвертій годині в Атоса й доручивши Планше стерегти квартиру.

Араміс рушив додому, Атос із д'Артаньяном подалися заставляти сапфір.

Як і передбачав наш гасконець, їм дали під заставу триста пістолів. Більше того, лихвар сказав, що, коли б вони побажали продати йому перстень, він дав би за нього

п'ятсот пістолів, бо цей сапфір чудово підходить до однієї пари сережок.

Атосові й д'Артаньянові, як добрим солдатам і неабияким знавцям, вистачило трьох годин, щоб придбати все мушкетерське спорядження. До того ж Атос, як несперечлива людина й широка натура, не торгуючись, платив ті гроші, які правили за ту чи іншу річ, аби тільки вона йому подобалась. Д'Артаньян спробував був зауважити другові, проте Атос, лагідно усміхнувшись, поклав йому руку на плече, і д'Артаньян зрозумів: коли йому, бідному гасконському дворянинові, й годиться торгуватись, то це аж ніяк не личить людині, котра поводитья, як принц крові.

Мушкетер нагледів чудового андалузького коня шести років, чорного, як агат, з яскраво-червоними ніздрями, з тонкими й стрункими ногами. Він пильно оглянув його, але не знайшов жодної вади. За коня заправили тисячу ліврів.

Може, його віддали б і дешевше; але поки д'Артаньян сперечався з баришником, Атос поклав сто пістолів на стіл.

Для Грімо купили пікардійську конячину, яка коштувала триста ліврів.

Та купивши сідло для цієї конячини і зброю для Грімо, Атос побачив, що від його ста п'ятдесяти пістолів не лишилося й сліду. Д'Артаньян запропонував другові частину своїх грошей, аби той згодом оддав борг.

Атос лише стеновав плечима.

— Скільки пропонував лихвар за сапфір, якщо я згоджуся продати його? — спитав Атос.

— П'ятсот пістолів.

— Тобто на двісті пістолів більше; сто — вам; сто — мені. Друже мій, та це ж ціла спадщина; йдіть до лихваря.

— Як, ви хочете...

— Цей перстень справді навіював би мені надто сумні спогади; до того ж у нас ніколи не буде трьохсот пістолів, щоб викупити його; отже, ми марно втратимо на цій справі дві тисячі ліврів. Скажіть йому, д'Артаньяне, що він може забрати собі перстень назавжди, і вертайтеся з двома сотнями пістолів.

— Подумайте як слід, Атосе.

— Дзвінка монета дорого коштує в наш час; крім того, треба вміти приносити жертви. Йдіть, д'Артаньяне, йдіть. Грімо супроводитиме вас із своїм мушкетом.

За півгодини д'Артаньян вернувся з двома тисячами ліврів. не зазнавши ніяких пригод.

Отак Атос знайшов гроші на спорядження, яких зовсім не сподівався.

ІХ

ВИДІННЯ

Отож о четвертій годині четверо друзів зібралися в Атоса. З турботами про спорядження було покінчено, і тепер на обличчі кожного відбивалися тільки власні потаємні турботи. Адже, крім усього іншого, кожна хвилина здобутого сьогодні щастя таїть у собі тривогу за майбутнє.

Несподівано прийшов Планше з двома листами, адресованими д'Артаньянові.

Один являв собою маленьку записочку, вишукано згорнену впродовж аркуша й запечатану гарною печаткою зеленого воску з зображенням голуба, що несе в дзьобі зелену гілочку.

Другий був великий, чотирикутний; на ньому виблискував грізний герб його високопреосвященства герцога-кардинала.

Коли д'Артаньян побачив маленького листа, серце йому радісно закалатало: юнакові здалося, ніби він упізнав почерк, який запам'ятав на все життя, дарма що бачив його лише раз.

Юнак схопив цей лист і відразу ж розпечатав його.

«Найближчої середи,— писалося в листі,— між шостою і сьомою годиною вечора будьте на Шайотській дорозі й пильно придивляйтесь до карет, що проїздитимуть повз вас; але коли вам дороге ваше життя й життя тих, хто вас кохає, не кажіть жодного слова, не робіть жодного руху, щоб ніхто не здогадався, ніби ви впізнали особу, яка не зупиняється ні перед чим, аби тільки побачити вас хоч на мить».

Підпису не було.

— Це пастка, д'Артаньяне,— сказав Атос,— не ходіть туди.

— Але мені здається, що я впізнаю почерк,— відповів д'Артаньян.

— Почерк можна й підробити,— заперечив Атос.— О шостій чи о сьомій годині вечора в таку пору року

Шайотська дорога зовсім безлюдна; їхати туди все одно, що іти на прогулянку до лісу Бонді.

— А що, як ми поїдемо разом? — спитав д'Артаньян. — Хай йому біс! Адже не проковтнуть нас усіх чотирьох одразу; та ще з чотирма слугами, та з кіньми, та зі зброєю...

— До того ж це була б слухна нагода показати наше спорядження, — докинув Портос.

— Якщо це справді пише жінка, — заперечив Арамис, — і якщо ця жінка не хоче, аби її бачили, ви скомпрометуєте її, д'Артаньяне, зятяйте собі. Такий вчинок не гідний дворянина.

— Ми залишимося позаду, — сказав Портос, — а д'Артаньян поїде до карети сам.

— Так-то воно так, але з карети, яка мчить на повному ході, дуже легко вистрілити з пістолета.

— Ба! — мовив д'Артаньян. — Куля може не влучити. А ми тим часом наздоженемо карету й переб'ємо всіх, хто в ній сидітиме. Все-таки кількома ворогами буде менше.

— Він каже правду, — погодився Портос. — Я за бійку: треба, зрештою, випробувати нашу зброю.

— Що ж, дозволимо собі таку втіху, — озвався Арамис своїм звичним лагідним і недбалим тоном.

— Як хочете, — сказав Атос.

— Панове, вже пів на п'яту, — зауважив д'Артаньян. — Ми ледве встигнемо до шостої години на Шайотську дорогу.

— Крім того, якщо ми виїдемо надто пізно, — докинув Портос, — нас ніхто не побачить, а це було б дуже прикро. Отож лаштуймося в путь, панове!

— А ви ж забули про другий лист, — спинив їх Атос. — Судячи з печатки, він здається мені, заслуговує на те, аби його розпечатали: признаюся, мій любий д'Артаньяне, мене він турбує куди більше, ніж та записка, яку ви непомітно сховали в себе на грудях.

Д'Артаньян зашарівся.

— Гаразд, панове, — сказав юнак, — подивімося, чого хоче від мене його високопреосвященство.

Д'Артаньян розкрив листа й прочитав:

«Пана д'Артаньяна, королівського гвардійця роти Дезесара, запрошують сьогодні на восьму годину вечора до палацу кардинала.»

*Ля Удіньєр,
капітан гвардії»*

— Ти ба! — мовив Атос.— Це побачення далеко небезпечніше, ніж перше.

— Я піду на друге, побувавши на першому,— відповів д'Артаньян.— Одне призначено на сьому годину, друге на восьму; часу вистачить на обидва.

— Гм... А я б не пішов,— озвався Арамис.— Вихований кавалер не може не піти на побачення, призначене дамою; але завбачливий дворянин завжди може знайти виправдання, щоб не з'явитися до його високопреосвященства, надто коли в нього є підстави вважати, що його запрошено зовсім не з люб'язності.

— Я згоден з Арамисом,— докинув слово Портос.

— Панове,— відповів д'Артаньян,— я вже одного разу дістав через пана де Кавуа таке запрошення від його високопреосвященства. Я знехтував ним — і наступного дня зі мною скоїлося велике нещастя! Зникла Констанція. То ж хай буде, що буде, але я піду.

— Якщо ви так твердо вирішили — йдіть,— сказав Атос.

— А Бастілія? — спитав Арамис.

— Яка дурниця! Ви визволите мене звідти,— зауважив д'Артаньян.

— Безперечно,— відповіли Арамис і Портос так упевнено, наче це було само собою зрозуміло.— Звичайно, ми визволимо вас звідти. Але післязавтра нам треба вирушати в похід, отже, було б краще, якби ви не лізли в Бастілію.

— Зробімо краще так,— мовив Атос.— Не спускатимемо з нього очей весь вечір, і коли він піде в палац до кардинала, кожен з нас, узявши ще троє мушкетерів на підмогу, стане біля кожного виходу й чатуватиме. Якщо звідти виїде підозріла карета з загратованими віконцями, ми нападємо на неї. Давненько ми вже не скубли пір'ячка гвардійцям пана кардинала, і пан де Тревіль, мабуть, гадає, що ми мертві.

— Йй же право, Атосе, ви створені бути полководцем! — вигукнув Арамис.— Що ви скажете про цей план, панове?

— Він просто чудовий! — разом відповіли молоді люди.

— Отже,— сказав Портос,— я біжу до казарм попередити товаришів, щоб вони були готові на восьму годину. Ми зустрінемося з ними всіма на площі перед палацом кардинала. Тим часом ви накажете слугам осідлати наших коней.

— Але в мене немає коня,— зауважив д'Артаньян.— Правда, я міг би послати по коня до пана де Тревіля.

— Це ні до чого,— мовив Арамис,— ви можете взяти якогось з моїх.

— Скільки ж їх у вас? — спитав д'Артаньян.

— Троє, — усміхаючись відповів Арамис.

— Друже мій! — обізвався Атос. — Я певен — кіньми ви забезпечені краще, ніж усі поети Франції та Наварри.

— Любий Арамісе, вам, мабуть, і самому невтямки, що робити з трьома кіньми. Я просто не розумію, навіщо ви купили відразу трьох.

— Ні, третього коня мені привів сьогодні вранці якийсь слуга без лівреї. Він не схотів сказати, в кого служить, а тільки торочив, що має наказ од свого пана...

— Або від своєї пані, — перебив д'Артаньян.

— Це однаковісінько, — сказав Арамис зашарівшись. — Отже, слуга торочив, що має наказ од своєї пані привести мені коня й не казати, від кого саме.

— Такі речі трапляються тільки з поетами, — поважно мовив Атос.

— Ну, то давайте вирішувати. Якого коня берете ви: купленого чи подарованого? — спитав д'Артаньян.

— Звичайно, подарованого; ви самі розумієте, д'Артаньяне, що я не можу образити...

— Невідомого дарувальника, — підхопив д'Артаньян.

— Або таємничу дарувальницю, — докинув слівце Атос.

— То куплений кінь вам уже не потрібен?

— Авжеж.

— Ви самі його вибирали?

— І до того ж якнайстаранніше; хто не знає, що безпека вершника майже завжди залежить від його коня!

— Так відступіть його мені за ту ціну, яку заплатили за нього.

— Я й сам збирався запропонувати його вам, любий д'Артаньяне, і ви зможете віддати мені ці гроші у будь-який зручний для вас час.

— Скільки ви заплатили за коня?

— Вісімсот ліврів.

— Ось вам сорок подвійних пістолів, любий друже, — сказав д'Артаньян, виймаючи з кишені гроші. — Я знаю: саме такою монетою вам платять за ваші поеми.

— То ви багаті? — здивовано спитав Арамис.

— Багатий, дуже багатий, мій друже!

І д'Артаньян забряжчав у кишені пістолями.

— Нехай Планше віднесе ваше сідло до мушкетерських казарм, і вам приведуть вашого коня разом з нашими.

— Чудово. Тільки незабаром уже п'ята година, і нам треба поспішати.

За чверть години в кінці вулиці Феру з'явився Портос на розкішному іспанському огирі. Слідом за ним їхав Мушкетон верхи на овернській конячині, меншій на зріст, але теж дуже гарній. Портос, здавалося, випромінював радість і пиху.

Через хвилину з другого кінця вулиці виїхав Арамис на чудовому англійському скакуні; за ним на руанській кобилі їхав Базен, ведучи на повіді могутнього мекленбурзького коня: то був кінь для д'Артаньяна.

Мушкетери з'їхалися біля дверей; Атос і д'Артаньян побачили їх з вікна.

— Хай йому чорт! — сказав Арамис. — У вас чудовий кінь, мій любий Портосе!

— Авжеж, — відповів Портос. — Це саме той, якого мені мали прислати з самого початку. Чоловік вирішив був пожартувати й замінити його іншим, але, зрештою, дістав добрячого прочухана від своєї дружини. Тепер я цілком задоволений.

Тут з'явився Планше, а з ним і Грімо, який вів коня для свого пана. Д'Артаньян і Атос вийшли з дому, скочили в сідла, і всі четверо рушили в путь: Атос на коні, яким мав завдячувати своїй дружині, Арамис — коханці, Портос — дружині прокурора, а д'Артаньян — своєму щастю, найкращій коханці в світі.

Слуги їхали позаду своїх панів.

Як і передбачав Портос, кавалькада справляла на перехожих неабияке враження, і коли б пані Кокнар зустріла зараз Портоса й побачила, як велично він сидить на своєму чудовому іспанському огирі, то, певно, не пошкодувала б про кровопускання, що його вона мусила зробити грошовій скрині свого чоловіка.

Поблизу Лувру друзі здибали пана де Тревілья; той повертався з Сен-Жермену. Він зупинив мушкетерів, щоб похвалити їхнє спорядження, і за якусь мить навколо них зібралася юрба цікавих.

Д'Артаньян скористався з нагоди й розповів панові де Тревілью про лист з великою червоною печаткою та герцогським гербом; про другий лист він, звичайно, не сказав жодного слова.

Пан де Тревіль схвалив прийняте друзями рішення і запевнив, що коли д'Артаньян не прийде до нього завтра, він сам знайде можливість його розшукати, хоч би де той був.

Аж тут годинник на Самаритянці вибив шосту. Послав-

шись на термінове побачення, четверо друзів перепросили пана де Тревіля й попросилися з ним.

Вони пустили коней чвалом і виїхали на Шайотську дорогу. Вже сутеніло, але карети ще проїздили повз них. Д'Артаньян тримався попереду, друзі, охороняючи його, відступили на кілька кроків назад. Юнак вдивлявся у кожну карету, проте не бачив жодного знайомого обличчя.

Так минуло чверть години. Вже зовсім смеркло. Раптом на дорозі з'явилася карета, яка швидко наближалася з боку Севрського шляху. Передчуття підказало д'Артаньянові, що саме у цій кареті їде особа, яка призначила йому побачення: юнак і сам здивувався, відчувши, як закалатало в нього серце. Тої ж миті з віконця карети висунулася жіноча голівка; два пальчики, прикладені до губів, чи то вимагали мовчанки, чи то послали йому поцілунок. Д'Артаньян не міг стримати радісного вигуку: ця жінка, або, точніше, це видіння, — бо карета промчала з швидкістю блискавки, — була пані Бонасьє.

Не в силі опанувати себе і всупереч одержаному застереженню, д'Артаньян пустив коня учвал і за якихось кілька секунд наздогнав карету. Але віконце було вже щільно завішене; видіння зникло.

Тільки тоді д'Артаньян згадав про пересторогу: «Коли вам дороге ваше життя й життя тих, хто вас кохає, не руште з місця, наче ви нічого не бачили».

Він зупинився, пойнятий тривогою — не за себе, а за бідолашну жінку: це побачення, безперечно, загрожувало їй неабиякою небезпекою.

Тим часом карета швидко помчала далі; трохи згодом вона влетіла в Париж і зникла з очей.

Збентежений д'Артаньян не знав, що подумати. Якщо він бачив пані Бонасьє і якщо вона повертається до Парижа — для чого це хвилине побачення, цей миттєвий обмін поглядами, цей потаємний поцілунок? Коли ж він бачив не її — а це цілком імовірно, бо в сутінках легко помилитися, — тож коли він бачив не її, може, це початок чиєїсь помсти? Може, хтось хоче принадити юнака жінкою, яку він кохає? Адже свого кохання він ні від кого не приховував...

До д'Артаньяна підїхали друзі. Всі троє чудово бачили, як з віконця карети визирнула жіноча голівка, але ніхто, крім Атоса, не знав пані Бонасьє в обличчя. На думку Атоса, то, безперечно, була вона. Проте, на відміну від

д'Артаньяна, Атос помітив не тільки її гарненьке личко, а ще й чоловічу голову в глибині карети.

— Коли це так,— сказав д'Артаньян,— то, певно, вони перевозять її з однієї в'язниці до іншої. Але що хочуть вони зробити з цією бідолашною жінкою? Чи зустрінусь я з нею ще коли-небудь?

— Затямте, друже,— серйозно мовив Атос,— тільки з мертвими не можна зустрітися тут, на землі. Ми з вами дещо знаємо про це, чи не так? Отож коли ваша кохана не вмерла, коли ми бачили в кареті саме її, то ви її знайдете — рано чи пізно. І можливо,— додав він з властивою йому похмурістю,— можливо, це буде навіть раніше, ніж ви самі хотіли б.

Годинник вибив пів на восьму. Карета спізнилася хвилини на двадцять проти часу, зазначеного в листі. Друзі нагадали д'Артаньянові: на нього чекає ще одне побачення, зауваживши, що ще не пізно від нього відмовитись.

Але д'Артаньян був упертий і цікавий на вдачу водночас. Він твердо вирішив піти в палац до кардинала й дізнатися, що хоче сказати його високопреосвященство. Ніяка сила не могла примусити його змінити це рішення.

Друзі поскакали на вулицю Сент-Оноре й на площі Кардинальського Палацу зустріли дванадцятьох мушкетерів, які вже чекали на них. Тільки тепер їм пояснили, що вони повинні робити.

Д'Артаньяна добре знали в славному полку королівських мушкетерів, де було відомо також, що незабаром він одягне мушкетерську форму; отож його мали тут за свого товариша. Зрозуміло, що кожен охоче погодився прилучитися до справи, для якої його було запрошено. До того ж ішлося, як можна було здогадатися, про те, щоб допекти панові кардиналу та його людям, а ці гідні дворяни завжди радо приставали на такі пропозиції.

Атос поділив усіх на три загони, взяв на себе командування одним з них, другий віддав Арамісові, третій — Портосові. Всі три загони засіли навпроти кожних воріт кардинальського палацу.

Що ж до д'Артаньяна, то він хоробро попрямував до головного входу.

Дарма що юнак відчував за собою сильну підтримку — він усе-таки хвилювався, піднімаючись широкими сходами. Історію з міледі могли витлумачити тут як зраду; д'Артаньян не мав жодного сумніву, що між цією жінкою і кардиналом існують якісь стосунки політичного характе-

ру. До того ж де Вард, з яким він так жорстоко повівся, теж був одним з прибічників його високопреосвященства, а д'Артаньян знав: наскільки його високопреосвященство був нещадний до ворогів, настільки прихильний і щирий до своїх друзів.

«Якщо де Вард розповів кардиналові про всю нашу історію — а це, до речі, не підлягає сумніву, — і якщо він довідався, хто я, — бо й це теж цілком імовірно, — можна бути певним: покарання мені вже визначене, — міркував д'Артаньян, похитуючи головою. — Але чому тоді кардинал зволікав до сьогоднішнього дня? Та дуже просто — міледі поскаржилась йому на мене з тим святенницьки-сумним виглядом, який так їй личить, і це було останньою краплею, яка переповнила чашу його терпіння... На щастя, — подумки додав д'Артаньян, — мої щирі, добрі друзі стоять за ворітьми й не дозволять арештувати мене, не спробувавши відбити в охорони. А втім, навіть уся рота мушкетерів пана де Тревіля навряд чи зможе виграти війну з кардиналом, який має під своєю орудою всі війська Франції і перед яким безпорадна сама королева й часто безвладний навіть король. Д'Артаньяне, друже мій, ти юнак хоробрий та удатний, але жінки занাপастять тебе!»

Ось з якими сумними думками увійшов наш герой до передпокою палацу. Він подав листа служителю, і той, провівши молодого гвардійця до прийомної зали, зник у глибині приміщення.

У залі було п'ятеро чи шестеро гвардійців кардинала, які, помітивши д'Артаньяна, котрий — вони це знали — поранив Жюссака, поглядали на нього, якось дивно посміхаючись.

Їхні посмішки здалися д'Артаньянові поганою ознакою; але оскільки залякати нашого гасконця було нелегко, або, точніше, оскільки завдяки надзвичайно розвиненому почуттю гордості, властивому гасконцям, він не любив виставляти напоказ те, що було в нього на душі, особливо коли це нагадувало страх, то він з незалежним виглядом проминув панів гвардійців і, спершись рукою на ефес шпаги, зупинився у позі, не позбавленій величі.

Тут увійшов служитель і знаком запросив д'Артаньяна йти за ним. Юнакові здалося, ніби гвардійці перешіптують за його спиною.

Він пройшов коридор, перетнув велику залу, вступив до бібліотеки й зупинився перед людиною, яка сиділа біля письмового стола й щось писала.

Служитель вийшов, не промовивши жодного слова. Д'Артаньян стояв, уважно роздивляючись хазяїна бібліотеки.

Спершу юнак подумав, що перед ним суддя, який вивчає чийсь справу, але незабаром помітив, що, сидячи за столом, незнайомиць пише, або, точніше, виправляє рядки неоднакової довжини, відлічуючи склади по пальцях. Д'Артаньян збагнув, що перед ним поет. За хвилину поет склав свій рукопис, на обкладинці якого було написано: «Мірам, трагедія на п'ять дій»¹³³, і підвів голову.

Д'Артаньян упізнав кардинала.

Х

ГРІЗНИЙ ПРИВИД

Кардинал сперся ліктем на рукопис, а щокою на руку і якусь мить дивився на юнака. Ні в кого не було такого пронизливого й допитливого погляду, як у кардинала Рішельє, і д'Артаньян відчув, що його поїняло жаром.

Однак він стримав хвилювання і, держачи капелюх у руці, чекав без зайвої пихи, але й без зайвої покірливості, поки його високопреосвященство матиме ласку заговорити з ним.

— Добродію, — нарешті озвався кардинал, — це ви д'Артаньян з Беарна?

— Так, монсеньйоре, — відповів юнак.

— У Тарбі та в його околицях є кілька родин д'Артаньянів, — вів далі кардинал. — До якої з них належите ви?

— Я син того д'Артаньяна, який брав участь у війнах за віру разом з великим королем Генріхом, батьком його величності короля.

— Зрозуміло. Отже, це саме ви сім чи вісім місяців тому залишили свою батьківщину й поїхали шукати щастя в столиці?

— Так, монсеньйоре.

— Ви проїхали через Менг, де з вами скоїлась якась історія, не пригадую вже, яка саме, але щось-таки там сталося.

— Монсеньйоре, — сказав д'Артаньян, — зі мною трапилось...

— Не треба, не треба, — урвав кардинал з посмішкою, яка ясно промовляла, що він знає цю історію не гірше за того, хто збирається її розповісти. — Ви мали рекомендаційного листа до пана де Тревія, чи не так?

— Так, монсеньйоре; але саме під час цієї нещасливої пригоди в Менгу...

— Лист зник,— докінчив кардинал.— Авжеж, я знаю про це; але пан де Тревіль — чудовий фізіономіст. Він розпізнає людей з першого погляду. Тож він влаштував вас до роти свого зятя Дезессара, пообіцявши, що з часом ви вступите й до лав мушкетерів.

— Ви прекрасно поінформовані, монсеньйоре,— зауважив д'Артаньян.

— Відтоді з вами сталося чимало різних пригод. Ви були на прогулянці за картезіанським монастирем того дня, коли вам би годилося бути в іншому місці. Потім ви разом зі своїми друзями вирушили на води до Форжа; друзі затрималися в дорозі, але ви подалися далі. І це так природно — адже у вас були справи в Англії.

— Монсеньйоре,— спантеличено мовив д'Артаньян,— я їхав...

— На полювання до Віндзора або ще кудись — це бай-дуже. Коли я знаю про це, то тільки тому, що моє становище змушує мене все знати. Повернувшись з Англії, ви були прийняті однією короною особою, і мені приємно бачити, що ви зберегли її подарунок.

Д'Артаньян схопився за подарований королевою перстень і квапливо повернув його каменем усередину; але було вже пізно.

— Наступного дня вас одвідав Кавуа,— провадив кардинал.— Він передав вам запрошення з'явитися до мого палацу; ви знехтували цим запрошенням і припустилися помилки.

— Монсеньйоре, я боявся накликати на себе немилість вашого високопреосвященства.

— Чому б то, добродію? Тому, що виконали наказ свого начальства спритніше й відважніше, ніж це зробив би хтось інший на вашому місці? Ба ні, ви заслужили тільки похвалу! Я караю лише непокірних і не збираюся карати тих, хто, подібно до вас, виконує накази... аж надто ретельно... На доказ цього пригадайте той день, коли я посилав по вас, і ту подію, яка сталась увечері того самого дня.

Саме того вечора було викрадено пані Бонасьє. Д'Артаньян здригнувся; він пригадав, що півгодини тому бідолашна жінка промчала повз нього, перебуваючи, безперечно, в руках у тих, хто організував її викрадення.

— Зрештою,— вів далі кардинал,— оскільки протягом тривалого часу я нічого про вас не чув, то мені спало на

думку дізнатися, що ви робите тепер. До речі, ви все-таки маєте бути мені вдячні: мабуть, ви й самі помітили, як вас щоразу оберігали від неприємностей.

Д'Артаньян шанобливо вклонився.

— Це не тільки з природного почуття справедливості,— сказав кардинал.— Я мав щодо вас певний план.

Д'Артаньян дивувався чимдалі дужче.

— Я хотів розповісти вам про цей план того дня, коли ви одержали моє перше запрошення; але ви не прийшли. На щастя, це запізнення нічого не змінило, і ви дізнаєтеся про мій план сьогодні. Сідайте тут, навпроти мене, пане д'Артаньян; ви дворянин надто шляхетний, щоб слухати мене стоячи.

І кардинал показав юнакові на стілець. Але д'Артаньяна все це так вразило, що його співрозмовникові довелося повторити запрошення.

— Ви хоробрий юнак, пане д'Артаньян,— провадив кардинал,— і обережний, що ще важливіше. Я люблю людей розсудливих і запальних водночас. Не лякайтеся,— усмінувся кардинал,— говорячи про людей запальних, я маю на увазі сміливців. Проте, незважаючи на вашу молодість і на те, що ви тільки-но починаєте своє життя у світі, ви вже маєте запеклих ворогів. Якщо ви не стерегтиметесь їх, вони вас згублять!

— Авжеж, монсеньйоре,— відповів юнак,— і, на жаль, їм буде дуже легко це зробити. Вони сильні й мають могутню підтримку, а я сам-один.

— Це правда; та хоч ви й один, а вже встигли багато чого зробити й зробите ще більше — не маю в цьому жодного сумніву. А втім, на мій погляд, ви потребуєте керівництва на тому сповненому випадковостей шляху, який собі обрали; адже, коли я не помиляюсь, ви приїхали до Парижа з честолюбним наміром зробити кар'єру.

— Мій вік, монсеньйоре, це вік безумних надій,— сказав д'Артаньян.

— Безумні надії існують лише для дурнів, добродію, а ви — розумний юнак. Слухайте, а що б ви сказали про чин лейтенанта в моїй гвардії та про командування ротою після кампанії?

— О монсеньйоре!

— Ви згодні, чи не так?

— Монсеньйоре...— розгублено повторив д'Артаньян.

— Невже ви відмовляєтесь? — здивовано вигукнув кардинал.

— Я служу в гвардії його величності, монсеньйоре, і не маю жодних причин бути невдоволеним.

— Але мені здається,— відповів кардинал,— що мої гвардійці — це водночас і гвардійці його величності, і що хоч в яких частинах французької армії ви служитимете, ви однаково служитимете королю.

— Ви не так зрозуміли мої слова, монсеньйоре.

— Вам потрібен привід, чи не так? Розумію. Гаразд, у вас буде такий привід. Підвищення, кампанія, що починається, вигідні умови, які я вам пропоную,— так можна це пояснити стороннім людям. А для вас самих — необхідність мати надійний захист; бо не завадить вам знати, пане д'Артаньян, що мені дуже серйозно скаржаться на вас. Не всі свої дні та ночі віддаєте ви королівській службі.

Д'Артаньян почервонів.

— До речі,— кардинал поклав руку на стос паперів,— мені приготували цілу справу на вас. Та, перш ніж прочитати її, я хотів поговорити з вами. Я знаю — ви людина рішуча, і служба, якби її належним чином спрямувати, могла б, замість шкоди, принести вам велику користь. Тож подумайте і вирішуйте.

— Ваша доброта бентежить мене, монсеньйоре,— відповів д'Артаньян,— і перед душевною величчю вашого високопреосвященства я відчуваю себе нікчемним хробаком. Але якщо монсеньйор дозволить мені говорити широко...

Д'Артаньян замовк.

— Кажіть, я слухаю.

— Тоді я скажу вашому високопреосвященству, що всі мої друзі належать до мушкетерів і до гвардійців короля, а всі вороги, з незбагненої для мене фатальної випадковості, служать вашому високопреосвященству. Отож мене погано зустріли б тут і зовсім не зрозуміли б там, якби я пристав на вашу пропозицію, монсеньйоре.

— Чи не зайшла ваша зарозумілість так далеко, що ви вирішили, ніби я пропоную вам менше того, чого ви варті, добродію? — спитав кардинал, зневажливо посміхаючись.

— Ваше високопреосвященство в стократ добріше до мене, ніж я на те заслуговую, і я, навпаки, вважаю, що дуже мало зробив для того, аби бути гідним вашої ласки. Незабаром почнеться облога Ла-Рошелі, монсеньйоре. Ваше високопреосвященство зможе пересвідчитися в тому, як я служитиму. Якщо я матиму щастя діяти під час цієї облоги так, що заслужу вашу прихильність, тоді принаймні за мною буде хоч якийсь подвиг, що пояснив би ваше

заступництво, коли ви матимете ласку здійснити його. Всьому свій час, монсеньйоре: можливо, в майбутньому я дістану право безкорисливо віддати себе вам, тоді як зараз можуть подумати, ніби я вам продався.

— Інакше кажучи, ви відмовляєтесь служити мені, добродію,— сказав кардинал з досадою, за якою, проте, вгадувалося щось схоже на повагу.— В такому разі залишайтеся вільним і тримайте при собі ваші симпатії та антипатії.

— Монсеньйоре...

— Гаразд, гаразд,— урвав кардинал,— я не маю на вас зла. Але ви самі розумієте: коли ми захищаємо й винагороджуємо своїх друзів, то це зовсім не означає, що ми хоч чимось зобов'язані своїм ворогам. І все-таки я дам вам одну пораду: стережіться, пане д'Артаньян, бо з тієї хвилини, як ви позбудетесь мого заступництва, я не дам за ваше життя й мідного шеляга.

— Постараюся, монсеньйоре,— відповів гасконець з благородною певністю.

— Якщо з вами колись скоїться нещастя,— багатозначно мовив Рішельє,— згадайте тоді, що я сам посилав по вас і зробив усе, що міг, аби лихо вас не спіткало.

— Хоч би що сталося зі мною в майбутньому,— вигукнув д'Артаньян, притискаючи руку до серця і вклоняючись,— я завжди буду вдячний вашому преосвященству за те, що ви зробили для мене в цю хвилину!

— Отже, пане д'Артаньян, як ви й самі сказали, побачимося після кампанії; я стежитиму за вами, бо теж буду там,— додав кардинал, показуючи д'Артаньянові розкішну зброю, яку йому приготували для походу,— і коли ми повернемось... що ж, тоді й поквитаємось!

— О монсеньйоре, зніміть з мене тягар вашої немилості! — вигукнув д'Артаньян.— Будьте безсторонні, монсеньйоре; адже ви певні, що я вчинив так, як годиться порядній людині.

— Юначе,— мовив Рішельє,— як тільки я зможу колись сказати вам ще раз те, що сказав сьогодні, обіцяю це зробити.

В останніх словах кардинала вчувався страхітливий сумнів; вони жахнули д'Артаньяна більше, ніж пряма погроза, бо він зрозумів, що це — пересторога. Отже, Рішельє застерігав юнака від нещастя, яке чатувало на нього. Наш герой відкрив був рота для відповіді, але кардинал гордовитим жестом дав йому зрозуміти: аудієнцію скінчено.

Д'Артаньян вийшов. Та коли він переступив поріг, мужність мало не зрадила його, — ще трохи, і він повернувся б до кабінету. Але в ту ж мить перед його очима несподівано постало серйозне й строге обличчя Атоса: якби він згодився на пропозицію кардинала, Атос більше не подав би йому руки, Атос назавжди зрікся б його.

Тільки ця думка й стримала д'Артаньяна — отакий вплив справляє по-справжньому благородна людина на все, що її оточує.

Наш гасконець спустився по тих самих сходах, по яких прийшов до кардинала, й побачив біля виходу Атоса та чотирьох мушкетерів, які чекали його повернення і вже почали турбуватися. Д'Артаньян заспокоїв їх, і Планше побіг до інших постів сказати, що все гаразд і що його пан вийшов від кардинала цілим і здоровим.

На квартирі в Атоса Арамис і Портос стали розпитувати про причини цього незвичайного побачення. Але д'Артаньян сказав тільки, що пан Рішельє пропонував йому вступити лейтенантом до кардинальської гвардії і що він odmовився.

— І добре зробили! — в один голос вигукнули Портос та Арамис.

Атос глибоко замислився й нічого не відповів. Та коли вони лишилися з д'Артаньяном самі, він сказав другові:

— Ви вчинили так, як повинні були вчинити, д'Артаньяне, проте, можливо, ви припустилися помилки.

Д'Артаньян зітхнув. Атосові слова дивовижно відповідали потаємному голосові його власного серця, який підказував, що на нього чекають великі нещастя.

Наступного дня всі лаштувалися до від'їзду. Д'Артаньян пішов попроситися з паном де Тревілем. Всі вважали, що розлука гвардійців з мушкетерами буде дуже недовга, бо в цей день король засідав у парламенті й збирався виїхати завтра вранці. І пан де Тревіль обмежився тим, що спитав у д'Артаньяна, чи не потребує він чого-небудь. Д'Артаньян з гордістю відповів, що в нього є все необхідне.

Пізно ввечері гвардійці роти пана Дезессара зібралися разом з мушкетерами роти пана де Тревіля — вони вже давно широко товаришували між собою. Друзі розлучалися, аби зустрітися знову, коли це буде завгодно Богові і якщо це взагалі буде йому завгодно. Тож зрозуміло, що всю ніч вони бенкетували, наче намагалися здолати свою тугу веселощами й безтурботністю.

Почувши вранці звуки сурм, друзі попрощалися: мушке-

тери побігли до казарм пана де Тревілья, гвардійці — до казарм пана Дезессара. Обидва капітани одразу ж повели свої роти до Лувру, де король призначив військові огляд.

Людовік XIII був чимось засмучений і здавався хворим, що трохи пом'якшувало пихатий вираз його обличчя. Справді, напередодні, під час засідання парламенту, його схопила пропасниця. І все-таки він не відклав походу й хотів виступити того ж вечора, хоч як його вмовляли не робити цього. Він наказав шикувати військо для огляду, сподіваючись, що зусиллям волі переборе хворобу.

Після огляду гвардійці рушили в похід самі, бо мушкетери мали виїхати з Парижа тільки з королем, і це дозволило Портосові показатися у своєму блискучому вбранні на Ведмежій вулиці.

Він проїхав під вікнами дружини прокурора в новому мундирі, верхи на чудовому коні. Пані Кокнар надто кохала Портоса, щоб відпустити його просто так: вона знаком запросила його спішитись і завітати до неї. Портос був просто розкішний; його остроги видзвонювали, кіраса виблискувала, шпага нещадно біла його по литках. Цього разу він мав такий пишний і грізний вигляд, що писарям і на думку не спало сміятися з нього.

Мушкетера ввели до кабінету метра Кокнара. Сірі очиці прокурора гнівно блиснули, коли він побачив «кузена» в нових пишних шатах. Проте він потай плекав надію, що Портоса вб'ють, бо всі казали, що похід буде небезпечний. Це трохи втішало метра Кокнара.

Портос сказав прокуророві кілька люб'язних слів і по-прощався з ним. Метр Кокнар побажав йому всього найкращого. Що ж до пані Кокнар, то вона не змогла стримати сліз; але ніхто погано не подумав про її тугу, бо всі знали про її палку любов до своїх родичів, через яких вона без угаву сварилася з чоловіком.

Проте справжнє прощання відбулося в спальні у пані Кокнар: це було несамовите прощання.

Потім дружина прокурора, вихилившись з вікна так, ніби збиралася вистрибнути з нього, довго махала хусточкою вслід своєму коханцеві. Портос приймав знаки прихильності з виглядом людини, яка звикла до таких сцен. І тільки завертаючи за ріг, він зняв капелюха й помахав ним на прощання.

Арамис того дня писав довгого листа. До кого? Цього ніхто не знав. Кетті, яка мала ввечері виїхати до Тура, чекала в сусідній кімнаті.

Атос маленькими ковтками допивав останню пляшку іспанського вина.

А тим часом д'Артаньян уже вирушив у похід зі своєю ротою.

Коли вони під'їхали до Сент-Антуанського передмістя, наш герой озирнувся й весело глянув на Бастілію. А що він дивився тільки на Бастілію, то й не помітив міледі, яка, сидячи верхи на буланому коні, показувала на нього двом підозрілим з вигляду чоловікам, котрі одразу ж підступилися ближче до гвардійських лав, аби краще роздивитися юнака. На їхні запитальні погляди міледі знаком відповіла, що це саме той, кого вона має на увазі. Певна, що тепер їй нема чого турбуватися за виконання своїх наказів, вона стьобнула коня й зникла з очей.

Двоє незнайомців разом з юрбою цікавих подалися слідом за ротою і біля Сент-Антуанської застави сіли на коней, яких тримав наготові слуга без лівреї, що чекав на них.

ХІ

ОБЛОГА ЛА-РОШЕЛІ

Облога Ла-Рошелі була великою політичною подією часів владарювання Людовіка XIII і одним з найбільших воєнних заходів кардинала. Тому буде цікаво і навіть необхідно сказати про неї кілька слів. До того ж чимало обставин цієї облоги так тісно пов'язані з історією, яку ми розповідаємо, що нам просто неможливо обійти їх мовчанкою.

Розпочати облогу кардинала примусили досить поважні політичні міркування. Ми спершу змалюємо саме їх, а вже тоді перейдемо й до мотивів особистих, які, либонь, мали для його високопреосвященства значення не менше, ніж причини політичні.

З усіх великих міст, відданих Генріхом IV гугенотам для гарантії їхньої безпеки, на той час у них лишалась тільки Ла-Рошель. Тож ішлося, по суті, про зруйнування останнього оплоту кальвінізму, цього небезпечного зародку, з якого безнастанно проростало сім'я внутрішнього народного обурення та зовнішніх воєн.

Невдоволені іспанці, англійці, італійці, авантюристи з усього світу, колишні солдати з найрізноманітніших сект на перший-ліпший заклик гуртувалися під прапорами протестантів у своєрідне широке об'єднання, що невпинно розга-

лужувалося в усі боки й охоплювало часом мало не всю Європу.

Отож Ла-Рошель, яка набула особливого значення після того, як інші міста, що належали кальвіністам, було у них відібрано, стала осередком розбрату й честолюбних замірів. Окрім того, порт Ла-Рошелі був останнім морським портом, що відкривав англійцям вхід до французького королівства, і, закриваючи його для Англії, цього споконвічного ворога Франції, кардинал мав завершити справу Жанни д'Арк¹³⁴ і герцога де Гіза¹³⁵.

Ось чому Бассомп'єр, який водночас був і протестантом, і католиком — протестантом за переконаннями і католиком як командор ордена Святого Духа, — Бассомп'єр, який був німцем по крові й французом в душі, — одне слово, той самий Бассомп'єр, котрий під час облоги Ла-Рошелі командував окремим загоном, примовляв, стріляючи в голови таких самих протестантських дворян, як і він сам:

— Ось побачите, панове, ми будемо такі дурні, що й справді захопимо Ла-Рошель!

І Бассомп'єр мав-таки слушність: обстріл острова Ре провівистив настання Севеннських драгонад¹³⁶, а взяття Ла-Рошелі стало прелюдією до відміни Нантського едикту¹³⁷.

Але, як ми вже сказали, поряд з цими ясними й широкими планами міністра, що належали історії, літописець мусить визнати й існування дрібних, себелюбних замірів закоханої людини та заздрісного суперника.

Адже відомо, що Рішельє кохав королеву. Чи диктувалося це кохання звичайнісіньким політичним розрахунком, чи воно й справді було тим глибоким почуттям, що його Анна Австрійська навіювала всім, хто її оточував, — сказати важко. Та ми вже бачили з розвитку подій, що Бекінгем переміг кардинала і в двох чи трьох випадках (надто в історії з підвісками) зумів, завдяки відданості трьох мушкетерів та мужності д'Артаньяна, жорстоко насміятися з нього.

Тому Рішельє мав намір не тільки захистити Францію від ворога, а й помститися суперникові; до того ж ця помста мала бути разючою й беззаперечною, цілком гідною людини, яка тримала в своїх руках військові сили цілого королівства.

Рішельє знав, що, перемігши Англію, він цим самим перемаже Бекінгема; що, тріумфуючи над Англією, він тріумфуватиме й над Бекінгемом; що, нарешті, принизивши

Англию в очах Європи, він принизить Бекінгема в очах королеви.

З свого боку й Бекінгем — хоч він над усе ставив честь Англії, — також діяв під впливом тих самих міркувань, які керували кардиналом. Герцог і собі прагнув вдовольнити почуття особистої помсти: ніщо не могло змусити його повернутися до Франції послом — він хотів увійти туди тільки переможцем.

Отож можна зробити висновок: справжньою ставкою в цій партії, яку два наймогутніших королівства грали з примхи двох закоханих, був один-однісінький прихильний погляд Анни Австрійської.

Першу перемогу здобув герцог Бекінгем: несподівано підійшовши до острова Ре з дев'ятьма десятками кораблів та тисячами двадцятьма солдатів, він зненацька напав на розгубленого графа де Туара¹³⁸, який командував тут од імені короля; після кровопролитного бою герцог висадився на острові.

Зауважимо принагідно, що в цьому бою загинув барон де Шанталь — той самий барон де Шанталь, котрий залишив після себе маленьку сирітку, півторарічну дівчинку.

Ця дівчинка стала згодом пані де Севіньє¹³⁹.

Граф де Туара відступив з гарнізоном у фортецю Сен-Мартен і залишив сотню чоловік у маленькому форті де Ля Пре.

Це змусило кардинала поквартитися з відповідними заходами; не чекаючи, поки король і він сам зможуть виїхати під Ла-Рошель, щоб очолити її облогу, яка була вже вирішена, Рішельє послав туди герцога Орлеанського для керівництва першими операціями й наказав зібрати на театрі воєнних дій усі війська, які були в його розпорядженні.

До цього передового загону й потрапив наш друг д'Артаньян.

Король, як ми вже казали, мав вирушити в похід одразу по закінченні засідання в парламенті; але на цьому засіданні, 23 червня, його схопила лихоманка. Він усе-таки наважився виїхати, але в дорозі занедужав ще більше й змушений був затриматися в Віллеруа.

А там, де зупинявся король, зупинялися й мушкетери; отже, д'Артаньянові, який служив лише в гвардії, довелося, принаймні тимчасово, розлучитися з своїми вірними друзями Атосом, Портосом та Арамисом. Зрозуміло, ця розлука, що здавалася йому просто прикрою недоречністю, стурбу-

вала б його набагато дужче, коли б він міг наперед знати, яка небезпека і які непередбачені випробування чигають на нього з усіх боків.

І все-таки 10 вересня 1627 року наш гасконець щасливо прибув до табору, розташованого під Ла-Рошеллю.

Тут усе лишалося по-старому; герцог Бекінгем та його англійці, захопивши острів Ре, засіли на ньому й обложили, хоча й без видимого успіху, фортецю Сен-Тартен та форт де Ля Пре; сутички з ларошельцями почалися тільки два-три дні тому, коли герцог Ангійомський збудував новий форт поблизу самого міста.

Гвардійці на чолі з паном Дезессаром отаборились у францисканському монастирі.

Проте, як нам відомо, д'Артаньян, охоплений честолюбною мрією стати мушкетером, мало дружив із своїми товаришами по гвардійській роті; тож він опинився на самоті з власними думками.

Думки ці були не дуже веселі. За ті два роки, відколи наш юнак приїхав до Парижа, він багато разів прилучався до політичних інтриг; але в своїх особистих справах — і в коханні, і в кар'єрі — успіху так і не досяг.

Коли говорити про кохання, то єдиною жінкою, яку д'Артаньян справді кохав, була пані Бонасьє; але пані Бонасьє зникла, а він і досі не довідався, що з нею сталося.

Коли ж говорити про кар'єру, то тут він, дарма що був незначною, малопомітною людиною, зумів нажити ворога в особі кардинала, — а перед кардиналом тремтіли всі в королівстві, починаючи з самого короля.

Рішельє міг розчавити його, але чомусь не зробив цього. Проникливий і розумний д'Артаньян мав таку поблажливість за просвіток, у якому вбачав краще майбутнє.

Крім того, юнак нажив ще одного ворога, менш небезпечного (так принаймні він думав), але яким — він підсвідомо відчував це, — годі було нехтувати; цим ворогом була міледі.

Натомість д'Артаньян дістав прихильність і заступництво королеви. Але прихильність королеви була в ті часи тільки ще одним приводом для переслідувань, а її заступництво, як відомо, дуже непевно захищало від лиха: доказом цього були Шале та пані Бонасьє.

Отже, єдиним безперечним надбанням за весь цей час був діамантовий перстень вартістю п'ять чи шість тисяч ліврів, який д'Артаньян носив на пальці; і все-таки навіть цей діамант. — коли мати на увазі, що д'Артаньян задля

своїх честолюбних задумів хотів зберегти його, аби коли-небудь по цьому персню його впізнала королева, — отож, повторюємо, навіть цей діамант, оскільки наш герой не міг його продати або заставити, становив не більшу цінність, ніж ті камінці, що по них він ступав ногами.

Ми згадали про камінці в нього під ногами, бо, замислившись над усім цим, д'Артаньян саме брів по мальовничій кам'янистій стежці, що вела від табору до села Ангутен. За цими своїми думками юнак не помітив, як зайшов далі, ніж передбачав. День хилився до вечора. Раптом д'Артаньянові здалося, що в промінні призахідного сонця за живоплотом блиснуло дуло мушкета.

У д'Артаньяна було зірке око й меткий розум; він одразу збагнув, що мушкет не прийшов сюди сам собою і що той, хто тримає його в руках, ховається за живоплотом аж ніяк не з дружніми намірами. Отож він вирішив тікати, аж тут з другого боку дороги, за великим каменем, блиснуло дуло другого мушкета.

Це була засідка.

Юнак глянув на перший мушкет і не без тривоги помітив, що він опускається. — хтось цілився просто в нього. Тільки-но дуло мушкета застигло, д'Артаньян ницьма упав на землю. Майже водночас пролунав постріл, і юнак почув, як куля просвистіла над самісінькою його головою.

Не можна було гаяти жодної хвилини. Д'Артаньян схопився на рівні ноги, — і в ту саму мить куля з другого мушкета розкидала камінці на тому місці стежки, де він тільки-но лежав.

Д'Артаньян був не з тих відчайдухів, які шукають дурної смерті, аби тільки про них сказали, що вони не відступили ні на крок; до того ж тут взагалі не йшлося про хоробрість: адже наш гасконець попав у звичайнісіньку пастку.

«Якщо буде третій постріл, — подумав він, — мені кінець!»

І він дременував до табору так, як уміють бігати тільки гасконці, що славляться своєю проворністю. Та хоч як він мчав, перший стрілець устиг перезарядити свій мушкет і вистрілив удруге, та ще й так влучно, що куля пробила д'Артаньянів капелюх, відкинувши його кроків на десять уперед.

Д'Артаньян, не маючи іншого капелюха, на ходу підхопив цього. Захеканий, блідий, він прибіг до себе в кімнату, сів на ослін і, нікому нічого не сказавши, почав обмірковувати становище.

Ця подія могла мати три пояснення.

Перше й найприродніше: це була засідка ларошельців, які охоче вбили б одного з гвардійців його величності перш за все тому, щоб мати на одного ворога менше, а ще сподіваючись знайти в цього ворога в кишені тугий гаманець.

Д'Артаньян узяв капелюх, оглянув дірку від кулі й похитав головою. Куля була пущена не з мушкета, а з аркебузи. Влучність пострілу з самого початку навела юнака на думку, що це — незвичайна зброя: куля була не каліберна; отже, то була не військова засідка ларошельців.

Це могло бути також люб'язне нагадування пана кардинала. Читач пам'ятає, що саме в ту хвилину, коли завдяки благословенним променям сонця д'Артаньян помітив дуло аркебузи, він дивувався з довготерпіння його високопресвященства.

Тут д'Артаньян знову заперечливо похитав головою. Маючи справу з людьми, яких він легко знищив би одним пальцем, Рішельє рідко вдавався до таких заходів.

Це могла бути помста міледі.

Так, це найвірогідніше.

Д'Артаньян марно силкувався пригадати обличчя або одяг убивць; він утік од них так швидко, що не встиг нічого розгледіти.

— О мої любі друзі! — прошепотів гасконець. — Де ви? Як шкода, що вас зараз немає зі мною!

Д'Артаньянові кепсько спалося цієї ночі. Три чи чотири рази він прокидався, бо йому ввижалося, що хтось підкрадається до ліжка, щоб заколоти його кинджалом. А втім, ніч минула спокійно, і, зрештою, настав ранок.

І все-таки д'Артаньян був майже певен, що це тільки початок, що на цьому справа не скінчиться.

Весь день юнак просидів удома. Він шукав собі виправдання в тому, що була погана погода.

Ще через день, о дев'ятій ранку, засурмили збір. Герцог Орлеанський об'їздив пости. Гвардійці вишикувалися в лави, і д'Артаньян став на своє місце.

Його високість оглянув військо; потім усі старші офіцери, і серед них капітан гвардії пан Дезессар, підійшли до герцога, щоб привітати його.

За хвилину д'Артаньянові здалося, що пан Дезессар знаком кличе його до себе; аби переконатися, що це й справді так, він почекав повторного сигналу, а коли пан

Дезессар вдруге подав йому знак, д'Артаньян вийшов з строю і хутко підбіг до свого командира.

— Зараз його високість викликатиме добровольців для небезпечного доручення, яке уславить тих, хто його виконає, і я хочу попередити вас, щоб ви були напоготові.

— Дякую, мій капітане! — відповів гасконець, зрадівши з нагоди відзначитися перед конетаблем.

Вночі ларошельці зробили вилазку й відбили бастион, що його захопило королівське військо за два дні до того. Тож ішлося про те, щоб послати туди кілька чоловік на дуже небезпечну рекогносцировку, аби дізнатися, як охороняється бастион.

Справді, за кілька хвилин герцог Орлеанський голосно сказав:

— Мені потрібні для цієї справи троє або четверо охочих під керівництвом надійної людини.

— Я маю таку надійну людину, ваша високосте, — сказав пан Дезессар, показуючи на д'Артаньяна. — Що ж до чотирьох або п'яти охочих, то варто вашій високості сказати слово — і їх буде вдосталь.

— Чи знайдеться четверо сміливців, ладних піти зі мною на смерть? — вигукнув д'Артаньян, піднімаючи шпагу.

Двоє його товаришів-гвардійців одразу ж виступили наперед, до них приєдналося ще два солдати. Потрібну кількість добровольців було набрано; щоб не ображати тих, хто зголосився перший, решті д'Артаньян відмовив.

Було невідомо, чи евакуювали ларошельці бастион після того, як захопили його, чи залишили там гарнізон. Щоб дізнатися про це, треба було пильно оглянути укріплення з досить близької відстані.

Д'Артаньян разом із своїми чотирма помічниками рушив у розвідку вздовж траншеї; гвардійці крокували поруч, солдати йшли трохи позаду.

Ховаючись за бруствером, вони незабаром підступилися до бастиону й зупинились кроків за сто від нього. Д'Артаньян озирнувся й побачив — солдатів немає.

Він подумав, що, злякавшись, вони зупинились на півдорозі, й вирішив не чекати на них.

Повернувши разом з гвардійцями за ріг траншеї, юнак опинився кроків за шістдесят од бастиону.

Там не було видно жодної людини. Бастион здавався покинутим.

Троє сміливців стали радитися, чи варто йти далі. Раптом

цю кам'яну брилу оперезало кільце диму. Навколо Д'Артаньяна та його супутників засвістили кулі.

Тепер вони дізналися про те, про що мали дізнатися: бастион охоронявся. Далі перебувати в такому небезпечному місці не було потреби. Д'Артаньян з гвардійцями повернули назад і почали відступ, що дуже скидався на втечу.

Коли вони добігли до повороту траншеї, який мав захистити їх од ларошельців, один з гвардійців упав: куля влучила йому в груди. Другий гвардієць щодуху помчав до табору.

Д'Артаньян не схотів залишати товариша напризволяще й нахилився, щоб підняти його та допомогти дістатися до своїх. Але в цю саму мить пролунало ще два постріли; одна куля поцілила пораненому в голову, друга розплющилась об камінь за якихось два дюйми від д'Артаньяна.

Юнак хутко обернувся, зрозумівши, що стріляли не з бастиону, який лишився за поворотом траншеї. Він згадав про двох зниклих солдатів: цілком імовірно, що саме вони намагалися вбити його два дні тому. Цього разу д'Артаньян вирішив неодмінно з'ясувати, в чім річ, і впав на тіло свого товариша, прикинувшись мертвим.

З-за напівзруйнованого земляного валу, кроків за тридцять од траншеї, виткнулося дві голови: то й справді були голови удаваних добровольців. Д'Артаньян не помилився: вони пішли з ним лише для того, аби вбити його, сподіваючись, що смерть юнака можна буде приписати ворогові.

А що він міг бути тільки поранений і згодом розповісти про їхній злочин, бандити підійшли ближче — добити його. На щастя, обдурені хитрістю д'Артаньяна, вони не зарядили знову рушниць.

Коли солдати наблизилися кроків на десять, д'Артаньян, який, падаючи, завбачливо не випустив з рук шпаги, зірвався на рівні ноги й одним стрибком підскочив до них.

Убивці збагнули, що коли вони, лишивши д'Артаньяна живим, побіжать до табору, він викаже їх. Тому вони вирішили втекти до ворога. Один із них схопив рушницю за дуло і став орудувати нею як палицею. Він завдав би д'Артаньянові страхітливого удару, якби юнак не відскочив убік; проте цей стрибок звільнив бандитові дорогу, і він прожогом побіг до бастиону. Не знаючи про наміри втікача, ларошельці, які охороняли бастион, відкрили вогонь, і зрадник упав — куля роздробила йому плече.

Тим часом д'Артаньян із шпагою в руці кинувся на другого солдата. Боротьба тривала недовго, бо негідник мав

для захисту саму тільки розряджену аркебузу, яка вже не являла для юнака небезпеки. Шпага гвардійця ковзнула по її дулу, влучила убивці в стегно, і той упав. Д'Артаньян приставив вістря шпаги йому до горла.

— О, не вбивайте мене! — вигукнув бандит.— Змилуйтеся, змилуйтеся наді мною, пане офіцер! Я розповім вам усе.

— А чи варта твоя таємниця того, щоб я дарував тобі життя? — спитав юнак, відводячи шпагу.

— Варта, коли вам дороге ваше життя у двадцять два роки. Адже це вік, в якому з вашою зовнішністю й хоробрістю можна досягти всього, чого хочеш.

— Негіднику! — вигукнув д'Артаньян.— Кажі швидше: хто доручив тобі вбити мене?

— Жінка, якої я не знаю, але яку називали «міледі».

— Коли ти не знаєш цієї жінки, звідки тобі відоме її ім'я?

— Так називав її мій товариш. Він був з нею знайомий, бо вона домовлялася з ним, а не зі мною; у нього в кишені є навіть лист од цієї особи, і, судячи з того, що я чув про цей лист, він має для вас неабияке значення.

— Чому ж ти став учасником цього злочину?

— Товариш запропонував мені допомогти вбити вас, і я погодився.

— І скільки вона заплатила вам за цю добродісну справу?

— Сто луїдорів.

— Оце здорово! — засміявся д'Артаньян.— Певно, вона таки дорого цінує моє життя! Сто луїдорів! Це справжній скарб для двох таких злиднів, як ви. Тепер я розумію, чому ти пішов на цей злочин, і згоден пробачити тобі, але за однієї умови.

— За якої? — стривожено спитав солдат, збагнувши, що справу ще не скінчено.

— Ти дістанеш мені листа, схованого в кишені у твого приятеля.

— Але ж це тільки інший спосіб мене вбити! — вигукнув бандит.— Як я дістану листа під обстрілом з бастіону?

— І все-таки тобі доведеться зважитись на це, бо присягаюсь — інакше ти помреш од моєї руки.

— Помилуйте! Будьте милосердні до мене, пане! Заради тієї молоді дами, яку ви кохаєте і вважаєте мертвою, хоч вона жива! — вигукнув бандит, падаючи на коліна й спираючись на руку, бо зовсім ослаб від утрати крові.

— А звідки ти знаєш, що є молода жінка, яку я кохаю і яку вважаю мертвою? — спитав д'Артаньян.

— З того листа, що лишився в кишені у мого товариша.

— Тепер ти сам бачиш: мені конче потрібен цей лист, — сказав д'Артаньян. — Отож поквался, годі вагатися, бо, хоч як мені гидко ще раз бруднити свою шпагу кров'ю такого негідника, як ти, але присягаюся словом чесної людини, що...

Д'Артаньян супроводив ці слова таким грізним жестом, що поранений підвівся.

— Заждіть! Заждіть! — вигукнув він, з переляку стаючи сміливішим. — Я піду... піду!..

Д'Артаньян забрав у солдата аркебузу, пропустив його вперед і підштовхнув шпагою.

Страшно було дивитись, як цей сердега, лишаючи за собою довгий кривавий слід, блідий од страху, плазом посувався до тіла свого спільника, що лежав за двадцять кроків од нього, — назустріч видимій смерті.

Холодний піт скропив його спотворене жахом обличчя. Д'Артаньян пожалів нещасного і, змірявши його зневажливим поглядом, мовив:

— Стривай! Зараз я покажу тобі, яка різниця між сміливцем і боягузом. Залишайся тут, я піду сам.

Спритно кинувшись уперед, пильно озираячись довкола, стежачи за кожним рухом ворога й приміряючись до всіх нерівностей місцевості, д'Артаньян за хвилину дістався до другого солдата.

Було лише два способи дістати листа: обшукати пораненого на місці або, прикриваючись ним, перетягти до траншеї й там обшукати.

Д'Артаньян обрав другий спосіб і взяв солдата на плечі саме в ту мить, коли ворог відкрив вогонь.

Легкий поштовх, приглушений звук трьох куль, що пробили тіло, останній зойк, передсмертна судорога — все це підказало д'Артаньянові, що той, хто хотів убити його, зараз мимоволі врятував йому життя.

Юнак добіг до траншеї й кинув тіло поруч з пораненим, що був блідий, як смерть.

Не гаючи часу, д'Артаньян обшукав кишені вбитого: шкіряний бумажник, гаманець з грішми, певно, одержаними за зраду, ріжечок для гральних костей і самі кості — ото й уся його спадщина.

Д'Артаньян лишив кості з ріжечком там, де вони розсипались, кинув гаманець пораненому й схопив бумажник.

Між паперів він знайшов листа — того самого, задля якого ризикував життям. Ось він:

«Коли ви вже загубили слід цієї жінки, що перебуває тепер у цілковитій безпеці в монастирі, куди ви не повинні були її допустити, то спробуйте принаймні не прогавити її друга. Ви знаєте, що в мене довга рука, і коли ви не виконаєте й цього мого наказу, то дорого заплатите за ті сто л'юдорів, що я вам їх передала».

Підпису не було. А втім, д'Артаньянові було ясно: листа написала міледі. Тому він залишив його собі як речовий доказ і, сховавшись за поворотом траншеї, став розпитувати пораненого. Той признався, що вони вдвох із спільником погодилися викрасти молоду жінку, яка мала виїхати з Парижа через заставу Ла-Вільєт, але що, засидівшись у шинку, вони запізнилися на десять хвилин і прогавили карету.

— І що ви повинні були зробити з цією жінкою? — стурбовано спитав д'Артаньян.

— Відвезти її в особняк на Королівській площі, — відповів поранений.

— Авжеж! — прошепотів д'Артаньян. — Так воно і є — відвезти до міледі.

Юнак жажнувся, збагнувши, яка страхітлива жадоба помсти керувала цією жінкою в її намаганні знищити його самого та всіх, хто його кохав, і як добре їй були відомі всі придворні справи, коли вона так легко зуміла про все дізнатися. Поза всякими сумнівами, ці відомості вона дістала від кардинала.

Але, попри все це, д'Артаньян із щирою радістю зрозумів і те, що королева нарешті знайшла в'язницю, де бідолашна пані Бонасьє спокутувала свою відданість, і що вона визволила її з цієї в'язниці. Тепер уже лист, що його д'Артаньян одержав від пані Бонасьє, і її поява на Шайотській дорозі — поява, яка скидалася скорше на химерне видіння, — стали зрозумілими.

Отже, як і передрікав Атос, з'явилася надія розшукати пані Бонасьє: немає на світі такого монастиря, куди не можна знайти дороги.

Від цієї думки д'Артаньян полагіднішав. Він обернувся до пораненого, який з тривогою стежив за його обличчям, і, простягнувши до нього руку, сказав:

— Я не хочу залишати тебе напризволяще. Спирайся на мене й ходімо назад до табору.

— Правда? — вигукнув солдат, не вірячи такій великодушності.— Та чи не збираєтеся ви відправити мене в такий спосіб на шибеницю?

— Я дав тобі слово,— відповів д'Артаньян,— і тепер вдруге дарую тобі життя.

Поранений упав на коліна й став цілувати ноги свого рятівника. Але д'Артаньян, який не мав більше ні причин, ні бажання залишатися так близько від ворожого бастиону, поклав край цьому вияву вдячності.

Гвардієць, що прибіг до табору після перших пострілів з бастиону, сповістив про смерть усіх чотирьох супутників. Тож у полку дуже здивувалися, а ще дужче зраділи, побачивши д'Артаньяна цілим і здоровим.

Юнак сказав, що його супутника поранено шпагою під час ворожої вилазки. Він розповів також про смерть другого солдата й про небезпеку, якої їм пощастило уникнути. Ця історія принесла йому славу. Усе військо цілий день тільки й говорило про розвідку, і навіть сам герцог Орлеанський звелів переказати д'Артаньянові подяку.

А що кожний добрий вчинок таїть винагороду в собі самому, то цей випадок повернув д'Артаньянові спокій. Бо й справді, знаючи, що один із двох його ворогів мертвий, а другий беззастережно відданий йому, юнак відтепер був певен у своїй безпеці.

Одначе ця певність доводила тільки одне: д'Артаньян дуже погано знав міледі.

ХІІ

АНЖУЙСЬКЕ ВИНО

Розмови про майже безнадійну хворобу короля змінилися в таборі чутками про його одужання. А що всі знали про бажання Людовіка XIII якнайшвидше взяти особисту участь в облозі, то у війську пішов поголос: король вирушить у похід негайно, тільки-но зможе сісти на коня.

Тим часом герцог Орлеанський, розуміючи, що не сьогодні-завтра має передати пост командуючого герцогові Ангулемському¹⁴⁰, Бассомп'єрові або Шомберові¹⁴¹, кожен з яких наполегливо домагався його, майже нічого не робив, марнував час на дрібні сутички з ворогом і, лишаючи основні сили проти Ла-Рошелі, не наважувався на велику операцію, щоб вибити англійців з острова Ре, де вони й досі тримали в облозі фортецю Сен-Тартен та форт де Ля Пре.

Д'Артаньян, як ми сказали, трохи заспокоївся, що завжди буває, коли небезпека мине або коли вже здається неістотною. Його непокоїло тільки те, що й досі немає жодної звістки від друзів.

Та якось уранці, на початку листопада, він одержав з Віллерау такого листа:

«Пане д'Артаньян,

добродії Агос, Портос і Арамис, зібравши у мене добірне товариство й добряче побенкетувавши, так галасували, що комендант палацу, людина дуже суворих правил, взяв їх під варту на кілька день. Але я все-таки вирішив виконати їхнє доручення й надсилаю вам дюжину пляшок анжуйського вина, яке їм дуже сподобалось. Вони просять вас випити це вино за їхнє здоров'я.

Що я й роблю, добродію, з глибокою повагою до вас, лишаючись вашим найпокірнішим і найшанобливішим слугою,

*Годо,
корчмар панів мушкетерів»*

— Чудово! — вигукнув д'Артаньян. — Вони не забувають мене в свої веселі часи, як я не забуваю їх у годину скрути. Звичайно ж, я вип'ю за їхнє здоров'я від щирого серця; але я не питиму сам.

І д'Артаньян побіг до двох гвардійців, з якими він приятелював більше, ніж з іншими, щоб запросити їх випити чудового анжуйського вина, надісланого з Віллерау. Проте один гвардієць мав уже йти в гості сьогодні ввечері, а другий — завтра. Тому зустріч було призначено на після-завтра.

Прийшовши додому, д'Артаньян наказав віднести всю дюжину пляшок до похідного гвардійського буфету й попросив сказати, щоб їх там зберігали якнайретельніше. В день бенкету — він мав відбутися ополудні — д'Артаньян вирядив Планше до буфету о дев'ятій ранку, щоб той устиг як слід накрити стіл.

Гордий з свого нового почесного звання метрдотеля, Планше вирішив зробити все якнайкраще. Тому він узяв собі на допомогу слугу одного із запрошених на обід гостей, якого звали Фурро, і того самого солдата, котрий хотів убити д'Артаньяна; після того, як юнак врятував йому життя, солдат, не належачи до жодної частини, став прислужувати молодому гасконцеві, або, точніше, Планше.

Гості з'явилися на обід точно о призначеній годині

й посідали за пишно накритий стіл. Планше стежив за порядком з серветкою, перекинутою через руку; Фурро відкорковував пляшки, а Брізмон — так звали третього — переливав вино в скляні карафки, оскільки в ньому був якийсь осад, певно, від тряської дороги. Вино в першій пляшці трохи скаламутніло; Брізмон вилив залишки в склянку, і д'Артаньян дозволив йому випити їх: бідолаха після поранення був іще дуже кволий.

З'ївши суп, гості вже були піднесли до губів склянки з вином, коли раптом з боку Нового форту й форту Людовіка гримнули гарматні постріли. Вирішивши, що це ларошельці або англійці напали на французьке військо, гвардійці миттю схопили шпаги. Д'Артаньян, не менш меткий, ніж вони, зробив те саме, і всі троє побігли до своїх постів.

Та тільки-но вони вискочили з буфету, як збагнули справжню причину шуму. З усіх боків лунали вигуки: «Хай живе король! Хай живе пан кардинал!» — і звідусюди було чути барабанний дріб.

Справді, король, як ми вже сказали, не в силі стримати нетерпіння, проїхав без відпочинку два перегони і саме в цю мить прибув до табору із своїм почтом та підкріпленням у десять тисяч солдатів; попереду і ззаду їхали мушкетери. Д'Артаньян, стоячи в лавах гвардійської роти, жестом радісно вітав своїх друзів, які не відводили від нього очей, і пана де Тревіля, який теж помітив його.

Незабаром церемонія зустрічі скінчилась, і друзі кинулися один одному в обійми.

— Тисяча чортів! — вигукнув д'Артаньян. — Не можна було приїхати більш вчасно, бо я певен, що жодна страва ще не вичахла й не захолола. Чи не так, панове? — докинув він, звертаючись до двох гвардійців, яких познайомив зі своїми друзями.

— Еге! Схоже, що ми бенкетуємо, — сказав Портос.

— Сподіваюсь, — додав Арамис, — на нашому обіді не буде дам!

— А чи знайдеться пристойне вино у вашій глушині? — спитав Атос.

— Хай йому чорт! Та в мене ж є ваше вино, мій любий друже! — відповів д'Артаньян.

— Наше вино? — здивовано перепитав Атос.

— Авжеж, те саме, яке ви мені надіслали.

— Ми надіслали вам вино?

— А хіба ви вже забули про це молоде слабеньке вино з анжуйських виноградників?

— Так, я знаю, про яке вино ви кажете...

— Про вино, яке вам подобається більше за інші.

— Звичайно, якщо в мене немає ні шампанського, ні шамбертена.

— Ну що ж! Коли немає шампанського й шамбертена, доведеться задовольнитися анжуйським.

— То ви виписали анжуйське вино, ласун ви такий? — спитав Портос.

— Ні. Це те вино, яке мені надіслали від вашого імені.

— Від нашого імені? — враз вигукнули три мушкетери.

— Арамісе, це ви надіслали вино? — спитав Атос.

— Ні, а ви, Портосе?

— Ні, а ви, Атосе?

— Ні.

— Якщо не ви, — мовив д'Артаньян, — то, значить, ваш корчмар.

— Наш корчмар?

— Авжеж! Ваш корчмар Годо, корчмар мушкетерів.

— Зрештою, що нам до того, звідки взялося це вино! — сказав Портос. — Покуштуємо його і, коли воно смачне, то й вип'ємо.

— Ба ні, — відповів Атос, — ми не питимемо вина, що його надіслано невідомо звідки.

— Ви маєте слухність, Атосе, — погодився д'Артаньян. — Отже, ніхто з вас не доручав корчмареві Годо надіслати мені вино?

— Ні! І все-таки він надіслав від нашого імені?

— Ось лист! — сказав д'Артаньян.

І він оддав товаришам листа.

— Це не він писав! — мовив Атос. — Я знаю його руку, бо перед від'їздом розраховувався з ним.

— Лист фальшивий, — підтвердив Портос. — Ніхто нас не арештовував.

— Д'Артаньяне, невже ви могли повірити, що ми галасували? — докірливо кинув Араміс.

Д'Артаньян зблід і мимоволі затремтів.

— Ти лякаєш мене, — сказав Атос, який звертався до нього на «ти» лише за надзвичайних обставин. — Що, зрештою, сталося?

— Мерщій, друзі мої, мерщій! — вигукнув д'Артаньян. — У мене виникла жахлива підозра! Невже це знову помста тієї жінки?

Тепер уже зблід і Атос.

Д'Артаньян побіг до буфету, три мушкетери та обидва гвардійці поспішили за ним.

У буфеті д'Артаньян побачив Брізмона, який конав на підлозі в передсмертних корчах.

На смерть перелякані Планше і Фурро намагалися допомогти йому. Але було ясно: ніщо бідоласі не зарадить. Брізмон уже вмирав.

— А-ах! — простогнав він, угледівши д'Артаньяна.— Який жах! Ви вдали, що даруєте мені життя, а самі отруїли мене!

— Я? — вигукнув д'Артаньян.— Я, нещасний? Та що ти таке кажеш?

— Я кажу, що ви дали мені це вино; я кажу, що ви примусили мене його випити; я кажу, що ви вирішили помститися мені; я кажу, що це жахливо!

— Це неправда, Брізмоне, неправда! — відповів д'Артаньян.— Запевняю вас, присягаюся вам...

— Але є Бог! Він покарає вас! О Боже! Пошли йому такі муки, які терплю я!

— Присягаюся на Євангелії,— вигукнув д'Артаньян, кидаючись до смертного,— я не знав, що вино отруєне, і сам збирався пити його!

— Я не вірю вам,— простогнав солдат.

Його востаннє скорчило, і він помер.

— Жах, який жах! — прошепотів Атос, тим часом як Портос бив пляшки, а Арамис віддавав розпорядження — щоправда, трохи запізніле,— покликати священника.

— Друзі мої,— сказав д'Артаньян,— ви ще раз врятували мені життя, і не тільки мені, а й цим добродіям. Панове,— звернувся юнак до гвардійців,— прошу вас, нікому не кажіть про те, що тут скоїлося; в тому, що ви бачили, можуть бути зацікавлені дуже високі особи, і нам тоді не минути біди.

— Ах, пане! — пробурмотів Планше, ледь живий зі страху.— Ах, пане! Мені, либонь, пощастило!

— Як, шибенику! — вигукнув д'Артаньян.— Ти хотів випити моє вино?

— За здоров'я короля, пане. Я зібрався випити один-однісінький ковточок за здоров'я короля, коли Фурро сказав, що мене кличуть.

— На жаль, це правда,— мовив Фурро, клацаючи зубами з переляку.— Я хотів спровадити його, щоб випити самому.

— Панове,— сказав д'Артаньян, обертаючись до гвардійців,— ви самі розумієте, що після всіх цих подій наш бенкет вийшов би дуже невеселий. Тож вибачте мені, й відкладімо його на інший день, дуже вас прошу.

Гвардійці чемно прийняли вибачення д'Артаньяна і, розуміючи, що четверо друзів хочуть лишитися самі, попросилися.

Коли свідки пішли, д'Артаньян і троє мушкетерів перезирнулися з таким виглядом, який свідчив, що кожен з них добре розуміє серйозність становища.

— Перш за все,— обізвався Атос,— ходімо з цієї кімнати; не вельми приємно бути в товаристві покійника, та ще й такого, який помер не своєю смертю.

— Планше! — покликав д'Артаньян слугу.— Доручаю вам тіло цього бідолахи. Хай його поховають на освяченій землі. Хоч він і вчинив злочин, та потім розкаявся в ньому.

І четверо друзів вийшли з кімнати, довіривши Планше та Фурро дурботи про похорон Брізмона.

Хазяїн відвів їм іншу кімнату й подав рідко зварені яйця та воду, яку Атос сам набрав з колодязя. Портосові й Арамисові коротко розповіли про суть справи.

— Любий друже,— сказав д'Артаньян Атосові,— ви й самі бачите: це війна не на життя, а на смерть.

Атос похитав головою.

— Авжеж,— відповів він,— я згоден з вами; та невже ви й справді гадаєте, що це вона?

— Я певен цього.

— А я, правду кажучи, все ще маю сумнів.

— Але ця лілія на плечі?

— Це англійка, що вчинила у Франції якийсь злочин, і за нього її затаврували.

— Атосе, це ваша дружина, запевняю вас! — мовив д'Артаньян.— Хіба ви забули, що збігаються всі прикмети?

— І все-таки я вважаю, що та, інша, померла; я так добре її повісив.

Тепер уже д'Артаньян похитав головою.

— Що ж нам робити? — спитав він.

— Справді, не можна завжди жити під мечем, що навис у тебе над головою,— сказав Атос.— Треба знайти якусь раду.

— Яку ж саме?

— Спробуйте побачитися з нею й порозумітись. Скажіть їй: «Мир або війна! Даю слово дворянина — я ніколи не мовлю про вас жодного слова, ніколи не буду шкодити вам.

Але й ви повинні урочисто присягнути, що не будете переслідувати мене. А ні — то я дійду до канцлера, дійду до короля, я знайду ката, я підніму проти вас двір, я розповім про те, що ви затавровані, я віддам вас до суду, і якщо вас виправдають, тоді... ну що ж, тоді, даю слово дворянина, я уб'ю вас де-небудь під парканом, як сказано-го собаку».

— Я не проти такого способу, — сказав д'Артаньян. — Але як мені побачитися з нею?

— Час, мій любий друже, час подарує вам змогу зустріти її. Випадок дає людині подвійні шанси на виграш: чим більше ви поставили, тим більше виграєте, якщо тільки зумієте дочекатися.

— Все це чудово, але чекати в оточенні убивць і отруйників...

— Нічого! — мовив Атос. — Бог беріг нас досі, Бог берегтиме нас і надалі.

— Так, нас; зрештою, ми солдати, і, власне кажучи, для нас цілком природно ризикувати життям, але вона!.. — додав д'Артаньян, стишуючи голос.

— Хто — вона? — спитав Атос.

— Констанція.

— Пані Бонасьє? Це правда! — сказав Атос. — Я й забув, що ви закохані, мій бідолашний друже!

— Стривайте! — мовив Арамис. — Хіба ви не дізналися з листа, якого знайшли у вбитого негідника, що вона — в монастирі? В монастирях не так уже й погано, і я обіцяю: тільки-но закінчиться облога Ла-Рошелі, я особисто...

— Авжеж, мій любий Арамисе, — урвав його Атос. — Ми знаємо, що ваші помисли спрямовані до релігії.

— Я тільки тимчасово служу в мушкетерах, — смиренно відповів Арамис.

— Мабуть, він знову не має листів од своєї коханки, — тихо сказав Атос. — Але не звертайте уваги; ми вже не вперше це чуємо.

— Послухайте! — озвався Портос. — Мені здається, тут є один дуже простий спосіб.

— Який? — спитав д'Артаньян.

— Ви кажете, що вона в монастирі? — вів далі Портос.

— Атож.

— Чудово! Після облоги ми викрадемо її з монастиря.

— Але спершу треба дізнатися, в якому саме монастирі вона перебуває.

— Ваша правда, — погодився Портос.

— Я пригадую,— сказав Атос,— що ви, мій любий д'Артаньяне, говорили, ніби королева сама обрала для неї монастир?

— Я принаймні вважаю, що це так.

— Дуже добре! Тоді Портос допоможе нам у цій справі.

— Себто як, дозвольте вас спитати?

— Та через вашу ж маркізу, герцогиню чи принцесу; в неї напевно мусять бути високі зв'язки.

— Цитьте! — прошепотів Портос, прикладаючи пальця до губів.— Я підозрюю, що вона кардиналістка, і їй зовсім ні до чого про все це знати.

— Тоді я берусь дізнатися про пані Бонасьє,— мовив Арамис.

— Ви, Арамисе? — вигукнули друзі хором.— Ви? Як саме?

— Через духівника королеви. Ми з ним приятелі,— зашарівшись, відповів Арамис.

По цій обіцянці друзі, закінчивши свій скромний обід, розпрощалися, домовившись про зустріч на той же вечір. Д'Артаньян подався до францисканського монастиря, а три мушкетери пішли до королівської резиденції: їм треба було поклопотатися про житло.

ХІІІ

КОРЧМА «ЧЕРВОНИЙ ГОЛУБНИК»

Тим часом король, який справді хотів чимшвидше стати віч-на-віч з ворогом і з набагато більшим правом, ніж кардинал, поділяв його ненависть до Бекінгема, вирішив не гаючись ужити всіх необхідних заходів для того, щоб спочатку вибити англійців з острова Ре, а потім посилити облогу Ла-Рошелі. А втім, не так легко було подолати незгоди, які виникли між Бассомп'єром та Шомбером з одного боку і герцогом Ангулемським — з другого.

Бассомп'єр і Шомбер були маршалами Франції й домагалися свого права очолити військо під верховним командуванням короля. Проте кардинал, боячись, що Бассомп'єр, гугенот в глибині душі, не буде активно діяти проти англійців та ларошельців, своїх братів по вірі, запропонував на цей пост герцога Ангулемського, якого король, на вимогу Рішельє, й призначив старшим серед генералів. Щоб не допустити від'їзду Бассомп'єра та Шомбера з війська, довелося доручити кожному командування окремими заго-

нами: Бассомп'єрові призначили ділянку на північ од міста, від Лальо до Домп'єра, герцогові Ангулемському — східну ділянку, від Домп'єра до Періньї, а Шомберові — південну, від Періньї до Ангутена.

Резиденція герцога Орлеанського була в Домп'єрі.

Резиденція короля була почасти в Етре, почасти в Лажаррі.

Кардинал оселився в дюнах, неподалік од Кам'яного мосту, в невеличкому будиночку, навколо якого не було жодних укріплень.

Отже, герцог Орлеанський стежив за Бассомп'єром; король — за герцогом Ангулемським; кардинал — за Шомбером.

Вирішивши все, що стосувалося організації командування військом, король наказав готуватися до вигнання англійців з острова.

Обставини сприяли французам. Англійцям, яким для того, щоб бути хорошими солдатами, треба, крім усього іншого, ще й добре попоїсти, бракувало харчів: від гнилої солонини та цвілих сухарів у таборі пішли пошесті. До того ж море, дуже бурхливе в цю пору року на всьому узбережжі, щодня трощило їхні невеличкі кораблі, так що весь берег од Егійонського мису до самісіньких траншей після кожного прибою був усіяний уламками шлюпок, фелюг та інших суден. З усього цього випливало, що навіть коли б солдати короля взагалі не виходили із свого табору, то й тоді Бекінгемові, який сидів на острові Ре тільки з затиючі, довелося б коли не сьогодні, то завтра зняти облогу.

Тож коли пан де Туара доповів, що у ворожому таборі все-таки готуються до нового приступу, король вирішив, що наспів час покінчити з усім цим, і віддав наказ про генеральний бій.

Ми не маємо наміру докладно змальовувати весь перебіг облоги, а тому обмежимось описом лише тих подій, що мають безпосередній зв'язок з історією, яку розповідаємо. Скажемо коротко: цей бій скінчився блискучою перемогою — на превеликий подив короля і на гучну славу кардинала. Англійці, відступаючи крок за кроком, зазнаючи невдачі в кожній сутичці й остаточно розгромлені під час переходу з острова Луа, втекли на свої кораблі; вони залишили на полі бою дві тисячі чоловік, серед яких було п'ять полковників, три підполковники, двісті п'ятдесят капітанів і двадцять вельможних дворян, а ще чотири гармати

й шістдесят прапорів, привезених Клодом де Сен-Сімоном до Парижа й тріумфально підвішених до склепінь собору Паризької богоматері.

Урочисті відправи відбувалися спершу в таборі, а потім і по всій Франції.

Кардинал дістав тепер цілковиту можливість довести до кінця облогу Ла-Рошелі, не боячись, принаймні тимчасово, ніяких несподіванок з боку англійців.

А втім, як ми вже сказали, спокій і справді був лише тимчасовим.

Незабаром у полон попав один з кур'єрів герцога Бекінгема, офіцер на ім'я Монтегю; через нього стало відомо про існування союзу між Австрією, Іспанією, Англією та Лотарингією¹⁴².

Цей союз був спрямований проти Франції.

Крім того, у ставці Бекінгема, яку йому довелося залишити куди квапливіше, ніж він сподівався, були знайдені папери, що ще раз підтверджували існування такого союзу; до того ж, як кардинал пише в своїх «Мемуарах», ці папери кидали тінь на пані де Шеврез, а отже, й на королеву.

Вся відповідальність падала, зрозуміло, на кардинала: не можна бути повновладним міністром і лишатися при цьому безвідповідальною особою. Тому, напружуючи всі сили свого далекосяжного розуму, він удень і вночі стежив за найменшими змінами, які відбувалися в кожній з великих держав Європи.

Рішельє знав про енергію, а головне про силу ненависті Бекінгема. Якби союз, що загрожував Франції, переміг, кардинал втратив би весь свій вплив: іспано-австрійська політика спиралася б на своїх постійних представників у луврському кабінеті, де поки що в неї були лиш окремі прибічники,— і він, Рішельє, французький міністр, міністр переважно національний, перестав би існувати. Король, який підкорявся йому, немов дитина, але й ненавидів його, як дитина ненавидить знавіснілого вчителя, негайно віддав би його до рук герцога Орлеанського та королеви, котрі тільки й чекали змоги помститися. Одне слово, Рішельє, безперечно, загинув би, і, можливо, Франція загинула б разом з ним. Отож треба було цьому запобігти.

Тому в маленькому будиночку поблизу Кам'яного мосту, який кардинал обрав собі за резиденцію, вдень та вночі змінювали один одного кур'єри, і їх ставало чимраз більше.

Це були ченці, які так невміло носили свої рясни, що

відразу можна було здогадатися про їхню приналежність до церкви, але до церкви войовничої; жінки, яким добрячє-таки заважав одяг пажів, що під ним однаково вгадувались обриси їхніх фігур; нарешті селяни з брудними руками, але з стрункою й вишуканою поставою, яка за цілу мило виказувала людей вельможного походження.

Траплялися й інші, не такі приємні візити: двічі чи тричі розносилися чутки про замах на життя кардинала.

Правда, вороги його високопреосвященства казали, буцімто він сам наймав удаваних вбивць, аби й собі мати можливість в разі потреби поквитатися з недругами. Одначе ніколи не слід вірити ні тому, що кажуть міністри, ні тому, що твердять їхні вороги.

А втім, усе це не заважало кардиналові, якому навіть найзапекліші його огудники ніколи не відмовляли в особистій хоробрості, влаштовувати нічні поїздки — то для того, щоб передати важливі розпорядження герцогові Ангулемському, то для того, щоб порадитися з королем, а то й для того, щоб зустрітися з кимось із тих посланців, чия поява в його домі була небажана.

Тим часом мушкетери, які майже не брали участі в облозі і в яких не було причин для надто суворого розпорядку, жили весело й безтурботно. Це було для них, а надто для наших друзів, тим простіше, що пан де Тревіль, з яким вони підтримували дружні стосунки, досить часто давав їм дозвіл повертатися до табору після відбою.

Якось увечері, коли д'Артаньян стояв на варті в траншеї й не міг взяти участі в їхній поїздки, Атос, Портос та Арамис верхи на своїх бойових конях, загорнувшись у похідні плащі й тримаючи пістолети напоготові, поверталися з корчми «Червоний Голубник», яку Атос надібав два дні тому по дорозі з Лажаррі. Прямуючи, як ми вже сказали, до табору й тримаючись назирці, аби не потрапити в засідку, мушкетери раптом, десь за чверть льє від села Буанар, почули кінський тупіт. Усі троє підїхали ближче один до одного, зупинилися й стали чекати. За хвилину, при світлі місяця, що саме визирнув з-за хмари, вони побачили двох вершників, які їхали їм назустріч. Помітивши мушкетерів, ті й собі зупинилися — певно, щоб порадитися, їхати далі чи повернути назад. Ця нерішучість видалася трьом друзям підозрілою, і Атос, виїхавши вперед, гукнув своїм владним голосом:

— Хто ви такі?

— А ви хто такі? — спитав один з вершників.

— Це не відповідь! — заперечив Атос.— Кажіть, а то ми стрілятимемо.

— Обережніш, панове,— промовив незнайомец. Голос його свідчив про те, що він звик наказувати.

— Мабуть, це якийсь старший офіцер робить нічний об'їзд,— прошепотів Атос.— Що нам робити, панове?

— Хто ви такі? — знову спитав незнайомец.— Кажіть, бо ви пожалкуєте за свою непокірливість.

— Королівські мушкетери,— відповів Атос, усе більше пересвідчуючись, що той, хто їх питає, має на це право.

— Якої роти?

— Роти де Тревеля.

— Під'їздіть по черзі й пояснюйте, що ви тут робите о такій пізній порі.

Троє друзів, зрозумівши, що мають справу з людиною сильнішою за них, під'їхали ближче й гречно схилили голови. Вести переговори було доручено Атосові.

Один із вершників — той, що заговорив другим,— був кроків на десять попереду від супутника. Атос знаком запропонував Портосові й Арамісові зупинитися й під'їхав сам.

— Прошу вибачення, пане офіцер! — мовив Атос.— Ми не знали, з ким маємо справу, і, як бачите, були наготові.

— Ваше ім'я? — спитав офіцер, насуваючи каптур плаща на обличчя.

— Добродію,— відповів Атос, якого почав дратувати цей допит,— прошу вас навести свідчення того, що ви маєте право запитувати мене.

— Ваше ім'я? — повторив вершник, скидаючи каптур й відкриваючи обличчя.

— Пане кардинал! — вражено вигукнув мушкетер.

— Ваше ім'я? — втретє мовив кардинал.

— Атос,— сказав мушкетер.

Кардинал знаком покликав свого супутника. Той під'їхав до нього.

— Ці троє мушкетерів супроводитимуть нас,— тихо мовив кардинал.— Я не хочу, аби в таборі знали, що я був відсутній. Коли вони поїдуть з нами, ми будемо певні в їхній мовчанці.

— Ми дворяни, монсеньйоре,— сказав Атос.— Візьміть з нас слово і ні про що не хвилюйтеся. Хвалити Бога, ми вміємо берегти таємниці.

Кардинал утупив свої пронизливі очі в сміливого співрозмовника.

— У вас тонкий слух, пане Атос,— зауважив Рішельє.— А тепер вислухайте те, що я вам скажу. Я прошу вас супроводити мене не тому, що не довіряю вам, а тільки задля власної безпеки. Ваші супутники — це, безперечно, добродії Портос та Арамис?

— Так, ваше високопреосвященство,— відповів Атос.

Обидва мушкетери під'їхали ближче з капелюхами в руках.

— Я знаю вас, панове,— вів далі кардинал.— Мені відомо, що ви не належите до числа моїх друзів, і це дуже засмучує мене, але я знаю й те, що ви хоробрі та чесні дворяни і що вам можна довіритись. Отже, пане Атос, зробіть мені честь супроводити мене разом з вашими товаришами, і тоді я матиму таку охорону, якій позаздрив би навіть король, якби ми його зустріли.

Мушкетери низько схилилися, вклоняючись мало не до грив своїх коней.

— Присягаюся честю, ваше високопреосвященство,— мовив Атос,— ви чините слушно, беручи нас із собою: ми зустріли по дорозі кількох небезпечних осіб і з чотирма із них навіть мали суперечку в «Червоному Голубнику».

— Суперечку? З якого приводу, панове? — спитав кардинал.— Я, ви знаєте, не люблю суперечок.

— Саме тому я й наслідуюсь попередити ваше високопреосвященство про те, що сталося, бо інакше ви могли б дізнатися про це від інших осіб, які сказали б вам неправду, і подумати, що ми — винуватці подій.

— А чим скінчилася ваша суперечка? — вів далі кардинал, насупивши брови.

— Мого друга Араміса, який стоїть перед вами, легко поранили шпагою в руку, хоч це й не завадить йому завтра ж піти на приступ, коли тільки ваше високопреосвященство віддасть наказ про штурм.

— Ну, ви не з тих людей, які дозволяють безкарно колоти себе шпагою! — відповів кардинал.— Панове, будьте відвертими: адже кілька ударів ви напевно повернули назад. Сповідайтесь мені — ви знаєте, що я маю право відпускати гріхи.

— Я, монсеньйоре,— сказав Атос,— навіть не доторкнувся до шпаги, а просто викинув свого супротивника у вікно. Здається,— вів далі Атос з непевністю в голосі,— що, впавши, він зламав собі ногу.

— Ага! — вигукнув кардинал.— Ну, а ви, пане Портос?

— Знаючи, що дуелі заборонені, я, монсеньйоре, схопив

лаву і вдарив нею одного з цих розбишак. Певно, я перебив йому плече.

— Он як! — пробурмотів кардинал.— А ви, пане Арамис?

— Оскільки я, монсеньйоре, маю дуже лагідну вдачу й до того ж збираюсь постригтися в ченці, що, можливо, невідомо вашому високопреосвященству, то й намагався розборонити суперників. Та зненацька один з цих негідників по-зрадницьки вдарив мене шпагою в ліву руку. Тут уже мені урвався терпець, і я теж вихопив шпагу, а коли той знову кинувся до мене, то не знаю як, але він сам же й наразився грудьми на вістря моєї рапіри: я знаю тільки, що він упав. По-моєму, його винесли з кімнати разом із спільниками.

— Хай йому чорт, панове! — мовив кардинал.— Покласти трьох за одним замахом у звичайній сварці в корчмі! Ніде правди діти — руки в вас добре почеплені. До речі, з якого приводу виникла сварка?

— Ці негідники були п'яні,— сказав Атос.— Коли вони дізналися, що ввечері до корчми приїхала якась жінка, то вирішили виламати двері до її кімнати.

— Виламати двері! — повторив кардинал.— Навіщо?

— Напевно, щоб збезчестити її,— відповів Атос.— Я вже мав честь доповісти вашому високопреосвященству, що ці негідники були п'яні.

— А жінка була молода і вродлива? — спитав кардинал; у голосі його бриніло хвилювання.

— Ми не бачили її, монсеньйоре,— відповів Атос.

— А-а, ви не бачили її! Це дуже добре,— з полегкістю сказав кардинал.— Ви добре вчинили, заступившись за честь жінки. Я сам зараз їду до «Червоного Голубника», тож буду радий пересвідчитись у правдивості ваших слів.

— Монсеньйоре,— гордо мовив Атос,— ми дворяни й не стали брехати б навіть, щоб врятувати свої голови.

— Тому я й не маю сумніву в правдивості ваших слів, пане Атос, не маю жодного сумніву! А втім, скажіть,— додав кардинал, щоб змінити тему розмови,— хіба ця дама була сама?

— Разом з дамою в кімнаті був якийсь кавалер,— відповів Атос.— Але він не вийшов на гамір. Слід гадати, що це боягуз.

— В Євангелії сказано: «Не судіть нерозважливо»,— заперечив кардинал.

Атос уклонився.

— А тепер, панове, годі, — вів далі Рішельє. — Я дізнався про все, що хотів. Рушайте за мною.

Мушкетери пропустили кардинала вперед; він знову на-сунув на обличчя каптур, стьобнув коня й поскакав на вісім-десять кроків попереду супутників.

Незабаром загін під'їхав до корчми, яка здавалась безлюдною й мовчазною: хазяїн, мабуть, знав, який поважний гість має прибути до нього, і заздалегідь випроводив надокучливих гостей.

За кілька кроків перед дверима кардинал знаком наказав усім зупинитися. Побачивши прив'язаного до віконниці осідланого коня, він тричі постукав у двері через певні проміжки часу.

З будинку вийшов незнайомиць, загорнутий у плащ, і обмінявся з кардиналом кількома словами; потім він скочив на коня й помчав по дорозі до Сюржера, що вела також і до Парижа.

— Під'їздіть ближче, панове, — сказав кардинал. — Ви сказали правду, — мовив він до трьох мушкетерів. — А що це залежатиме від мене, то наша сьогоднішня зустріч піде вам на користь. Тим часом ідіть за мною.

Кардинал спішився, мушкетери зробили те саме; кардинал кинув поводи своєму супутникові, мушкетери прив'язали коней до віконниць.

Корчмар стояв на порозі. Він мав кардинала за звичайного офіцера, що приїхав на побачення з дамою.

— Чи немає у вас внизу якої-небудь кімнати, де ці добродії зачекали б мене й погрілися біля каміна? — спитав кардинал.

Корчмар відчинив двері великої кімнати, де недавно, замість поганенької груби, поставили чудовий великий камін.

— Ось, — сказав він.

— Прекрасно! — відповів кардинал. — Заходьте сюди, панове, й зачекайте мене; я не затримаю вас більше, ніж на півгодини.

І поки мушкетери входили до кімнати нижнього поверху, кардинал, не чекаючи зайвих пояснень, швидко піднявся по сходах як людина, що не потребує того, аби їй показували дорогу.

ПРО КОРИСТЬ ГРУБНИХ ДИМАРІВ

Було ясно: троє наших друзів, самі того не підозрюючи, в пориві рицарських почуттів і відваги прислужились якійсь особі, що користувалася високим заступництвом кардинала.

Хто ж ця особа? Ось запитання, яке мушкетери поставили собі перш за все. Потім, зрозумівши, що однаково про це не здогадаються, Портос покликав корчмаря й звелів принести гральні кості.

Портос та Арамис сіли за стіл і заходилися грати. Атос, замислившись, походжав по кімнаті.

Міркуючи і прогулюючись, він щоразу проминав димар напіврозваленої груби, другий кінець якого було виведено в кімнату горішнього поверху, і щоразу, наблизившись до димаря, чув якісь приглушені голоси. Кінець кінцем ці голоси привернули його увагу. Атос підійшов ближче, прислухався й розібрав кілька слів, які так зацікавили його, що він знаком попросив друзів замовкнути й закликав на місці, нахилившись і притуливши вухо до отвору в димарі.

— Міледі, справа дуже важлива,— почув він голос кардинала.— Отже, сідайте, нам треба поговорити.

— Міледі! — прошепотів Атос.

— Ваше високопреосвященство, я слухаю якнайуважніше,— відповів жіночий голос.

Почувши його, Атос затремтів.

— Невеличке судно з англійською командою, капітанові якого я цілком довіряю, чекає на вас біля гирла Шаранти, поблизу форту Ла Пуант; воно зніметься з якоря завтра вранці.

— Отже, мені треба виїхати туди сьогодні ввечері?

— Цієї ж самої хвилини, негайно після того, як ви дістанете від мене вказівки. Двоє чоловіків, яких ви побачите біля дверей корчми, охоронятимуть вас у дорозі. Я виїду перший, а через півгодини рушите в дорогу і ви.

— Гаразд, ваша світлосте. А тепер розкажіть про доручення, яке ви мені даєте. А що я хочу й надалі бути гідною довіри вашого високопреосвященства, то, прошу, викладіть його ясно й чітко, щоб я часом не припустилась якоїсь недоречності.

Співрозмовники на мить замовкли. Було ясно: кардинал задалегідь зважує свої слова, а міледі збирається з думка-

ми, аби якнайкраще зрозуміти і запам'ятати все, що він скаже.

Скориставшись з цієї хвилини, Атос попросив друзів замкнути двері й знаком запропонував їм послухати розмову разом.

Обидва мушкетери, які не звикли відмовляти собі в зручностях, принесли стільці для себе та стілець для Атоса. Всі троє вмостилися біля каміна, нахиливши голови до димаря.

— Ви поїдете до Лондона,— знову озвався кардинал.— В Лондоні ви підете до Бекінгема.

— Я хочу нагадати вашому високопреосвященству,— мовила міледі,— що після історії з діамантовими підвісками, до якої герцог і досі вважає мене причетною, його світлість не довіряє мені.

— Цим разом,— заперечив кардинал,— ідеться зовсім не про те, щоб добитися його довіри, а про те, щоб ви відкрито й чесно з'явилися до нього як посередниця.

— Відкрито й чесно,— повторила міледі з ледь уловимим відтінком двозначності.

— Авжеж, відкрито й чесно,— ствердив кардинал тим самим тоном.— Усі ці переговори мають провадитися відкрито.

— Я виконаю всі вказівки вашого високопреосвященства якнайточніше і з готовністю чекаю на них.

— Ви з'явитесь до Бекінгема від мого імені й скажете, що мені відомі всі його приготування, але що вони мало мене бентежать, бо тільки-но він зробить перший крок, як я занапащу королеву.

— Чи повірить він, що ваше високопреосвященство здійснить свою погрозу?

— Так, бо я маю докази.

— Чи треба, щоб я навела йому ці докази і він мав змогу їх оцінити?

— Безперечно. Отож ви скажете йому, що я опублікую донесення де Буа-Робера й маркіза де Ботрю про побачення герцога з королевою в дружини конетабля¹⁴³ того вечора, коли вона давала бал-маскарад. А щоб у нього не лишилося жодних сумнівів, ви скажете: він приїхав туди в костюмі Великого Могола, в якому збирався бути на балі кавалер де Гіз, і який він купив у де Гіза за три тисячі пістолів.

— Гаразд, монсеньйоре.

— Я знаю до найменших подробиць, як він зайшов,

а потім вийшов уночі з палацу, куди пробрався перевдягнений італійцем-провісником. Щоб остаточно переконати герцога у вірогідності моїх відомостей, ви скажете Бекінгемові, що під плащем у нього було широке біле вбрання, всіяне чорними блискітками, черепами та схрещеними кістками, оскільки, на випадок несподіваних ускладнень, він сподівався видати себе за привид Білої Дами, що, як усім відомо, завжди з'являється в Луврі напередодні важливих подій.

— Це все, монсеньйоре?

— Скажіть йому, що я знаю також усі подробиці пригоди в Ам'єні й накажу викласти їх у вигляді невеличкого дотепного роману з планом саду та портретами головних дійових осіб цієї нічної сцени.

— Я скажу йому це.

— Скажіть, крім того: Монтегю в моїх руках, Монтегю в Бастилії, і — дарма що в нього не знайшли жодного листа, — тортурами можна примусити його сказати те, що він знає, і навіть... те, чого він не знає.

— Дуже добре.

— І, нарешті, додайте, що герцог, втікаючи з острова Ре, в поспіху забув на своїй квартирі листа від пані де Шеврез, який дуже компрометує королеву, бо він доводить не тільки те, що її величність може кохати ворогів короля, а й те, що вона спілкується з ними в їхній змові проти Франції. Ви добре запам'ятали все, що я вам сказав, чи не так?

— Судить самі, ваше високопреосвященство: бал у дружини конетабля; ніч у Луврі; вечір в Ам'єні; арешт Монтегю; лист пані де Шеврез.

— Все правильно, — сказав кардинал. — У вас чудова пам'ять, міледі.

— А що, як герцог, незважаючи на всі ці докази, не поступиться й далі загрожуватиме Франції? — відповіла та, якій кардинал сказав цей комплімент.

— Герцог закоханий, як божевільний, або, точніше, як дурень, — з глибокою гіркотою мовив Рішельє. — Подібно до паладинів¹⁴⁴ минулих часів, він затіяв цю війну тільки для того, щоб заслужити прихильний погляд своєї дами. Коли він знатиме, що війна коштуватиме честі, а можливо, й свободи володарці його помислів, як він сам про це каже, то ручуся: він дуже серйозно замислиться, перш ніж наважитись на продовження війни.

— І все-таки — якщо він стоятиме на своєму? — спитала міледі з упертістю, яка свідчила, що вона хоче до кінця з'ясувати мету покладеної на неї місії.

— Якщо він стоятиме на своєму?..— повторив кардинал.— Це малоймовірно.

— Це можливо,— відповіла міледі.

— Якщо він стоятиме на своєму...— кардинал замовк. За хвилину він повів далі: — Ну, якщо він стоятиме на своєму, мені лишиться сподіватися на одну з тих подій, які змінюють обличчя держави.

— Якби ваше високопреосвященство ласкаво погодились навести кілька таких прикладів з історії,— сказала міледі,— я, можливо, й розділила б вашу впевненість.

— Гаразд, слухайте! — мовив Рішельє.— Наприклад, у тисяча шістсот десятому році, коли славної пам'яті король Генріх Четвертий, керуючись майже такими мотивами, які нині спонукають до дії герцога, збирався водночас напасти на Фландрію та Італію, щоб із двох боків водночас ударити по Австрії,— хіба не сталася тоді подія, яка врятувала Австрію? І хіба королю Франції не може пощастити так само, як імператорові?

— Ваше високопреосвященство має на увазі удар кинджалом на Залізній вулиці?

— Атож,— сказав кардинал.

— А чи не вважає ваше високопреосвященство, що страта Равальяка ¹⁴⁵ стала грізною пересторогою для всіх, кому хоч на мить спаде на думку наслідувати його приклад?

— За всіх часів і в усіх державах, особливо якщо ці держави роздирали релігійні чвари, ніколи не бракувало фанатиків, котрі нічого так не прагнуть, як стати мучениками. Я оце пригадав, що пуритани страшенно злі на герцога Бекінгема і що їхні проповідники називають його антихристом.

— То й що ж? — спитала міледі.

— А те,— вів далі кардинал байдужим голосом,— що тепер досить було б лише зустріти, наприклад, жінку — молоду, вродливу і спритну, яка прагнула б помститися за себе герцогові. Таку жінку не так важко й знайти: герцог має неабиякий успіх у жінок, і якщо він своїми клятвами у вірності навіки збудив у їхніх серцях кохання до себе, то так само заронив у них і зерна ненависті своїми безнастанними зрадами.

— Звичайно,— сказала міледі холодно,— таку жінку можна знайти.

— Ну що ж! Така жінка, вклавши в руки якого-небудь

фанатика кинджал Жана Клемана ¹⁴⁶ або Равальяка, врятувала б Францію.

— Так, але вона стала б співучасницею вбивці.

— А хіба хтось дізнався про імена співучасників Равальяка або Жана Клемана?

— Ні, бо, певно, ці люди стояли надто високо, щоб їх наважилися шукати там, де вони були. Не для кожного сплять палату суду, монсеньйоре.

— То ви гадаєте, що пожежа палати суду не була випадкова? — спитав Рішельє таким тоном, наче це запитання не мало для нього ніякого значення.

— Особисто я, монсеньйоре, взагалі нічого не гадаю,— відповіла міледі,— я наводжу факти — тільки й того. Я лише кажу, що коли б носила ім'я мадемуазель де Монпансьє ¹⁴⁷ або королеви Марії Медічі, то стереглася б куди менше, ніж тепер, називаючись леді Кларік.

— Ваша правда,— погодився Рішельє.— То чого б ви хотіли?

— Я хотіла б мати наказ, який наперед схвалював би все, що я вважатиму за потрібне зробити на благо Франції.

— Але спершу треба знайти жінку, про яку я казав і яка мріяла б про помсту герцогові.

— Її знайдено,— сказала міледі.

— Потім треба знайти цього злиденного фанатика, який правитиме за зняряддя божественного правосуддя.

— Він знайдеться.

— Ну що ж! — мовив кардинал.— Тоді й настане час віддати наказ, про який ви оце згадали.

— Ваше високопреосвященство має слухність,— відповіла міледі,— і я глибоко помилялась, вбачаючи в дорученні, яким ви мене удостоюєте, щось інше, ніж те, що я маю зробити насправді: тобто переказати герцогові від імені вашого високопреосвященства, що ви знаєте все про те перевдягання, яке дозволило йому зустрітись з королевою на маскарадї в дружини конетабля; що у вас є докази побачення в Луврі королеви з якимось італійським астрологом, хоч це був не хто інший, як герцог Бекінгем; що ви наказали написати невеличкий і вельми дотепний роман про відомі пригоди в Ам'єні з планом саду, де ці пригоди розігрувались, і з портретами виконавців, які брали в них участь; що Монтегю в Бастілії і що тортури можуть змусити його сказати те, що він пам'ятає, і навіть те, що він міг забути; нарешті, що вам до рук потрапив лист од пані де Шеврез, який був знайдений на квартирі його світлості

й цілком викриває не тільки ту особу, котра його написала, а й іншу — ту, від імені якої цього листа було написано. Коли ж усе-таки герцог не відступиться від своїх намірів, то, оскільки моя місія обмежується тільки цими дорученнями, мені лишиться єдине — благати Бога, щоб він створив чудо, яке врятувало б Францію. Правильно я вас зрозуміла, ваше високопреосвященство? Мені більше нічого не треба робити?

— Ви зрозуміли мене правильно, — сухо відказав кардинал.

— А тепер, — вела далі міледі, мовби не помічаючи, що герцог Рішельє заговорив іншим тоном, — тепер, коли я маю вказівки вашого високопреосвященства щодо ваших ворогів, чи не дозволить ваше високопреосвященство сказати два слова про моїх?

— Ви маєте ворогів? — спитав Рішельє.

— Так, монсеньйоре, я маю ворогів, проти яких ви повинні всіма засобами підтримати мене, бо я здобула їх, виконуючи доручення вашого високопреосвященства.

— Хто ж вони?

— По-перше, ця нікчемна інтриганка Бонасьє.

— Вона в Мантській в'язниці.

— Тобто вона була там, — відповіла міледі, — але тепер королева, діставши від короля наказ, перевела її до монастиря.

— До монастиря? — перепитав Рішельє.

— Так, до монастиря.

— До якого?

— Не знаю, це зберігається в таємниці.

— Я дізнаюсь про цю таємницю!

— І ваше високопреосвященство скаже, в якому монастирі перебуває ця жінка?

— Чом би й ні! — відповів кардинал.

— Чудово. Але я маю ще одного ворога, куди небезпечнішого, ніж ця жалюгідна пані Бонасьє.

— Хто він?

— Її коханець.

— Як його звуть?

— О, ваше високопреосвященство добре його знає! — гнівно вигукнула міледі. — Це наш із вами злий геній: той самий, завдяки якому мушкетери короля перемогли в сутичці гвардійців вашого високопреосвященства; той самий, який тричі вдарив шпагою де Варда, вашого емісара, і зіпсував усю справу з діамантовими підвісками; це той,

нарешті, хто, дізнавшись, що я викрала пані Бонасьє, поклявся вбити мене.

— А-а,— мовив кардинал,— я знаю, про кого ви кажете.

— Я кажу про цього негідника д'Артаньяна.

— Він сміливий юнак,— зауважив Рішельє.

— Саме тому, що він сміливий юнак, його й слід бо-
ятися.

— Добре було б,— сказав герцог,— мати бодай якийсь доказ його таємних стосунків з Бекінгемом.

— Доказ! — вигукнула міледі.— Та я дістану вам десяток таких доказів.

— Чудово! Подайте мені ці докази, і я звелю кинути його до Бастілії.

— Гаразд, монсеньйоре! А потім?

— Для тих, хто потрапляє до Бастілії, немає ніякого «потім»,— глухим голосом відповів кардинал.— Ет, хай йому чорт! — вів далі Рішельє.— Коли б я так само легко міг позбутися свого ворога, як позбавити вас ваших, і коли б мені треба було боротися проти тих людей, щодо яких ви просите в мене безкарності!..

— Монсеньйоре, ну ж бо поміняймося! — вигукнула міледі.— Життя за життя, людина за людину! Віддайте мені цього, а я віддам вам того, іншого.

— Не знаю, що ви хочете сказати,— відповів кардинал,— і не хочу цього знати. Але я не від того, аби зробити вам приємне, і не бачу жодної причини, чому б не виконати вашого прохання щодо такої нікчемної особи, тим паче, що ви кажете, ніби цей д'Артаньян — розпусник, дуелянт і зрадник.

— Він безчесний, монсеньйоре, безчесний!

— Дайте мені папір, перо й чорнило,— сказав кардинал.

— Прощу, монсеньйоре.

Запала тиша. Мабуть, кардинал обмірковував, що писати, або писав. Атос, який не пропустив жодного слова з розмови, взяв своїх друзів під руки й одвів у протилежний куток кімнати.

— Стривай! — сказав Портос.— Чого тобі треба й чому ти не даєш нам дослухати розмову до кінця?

— Тихше! — прошепотів Атос.— З їхньої розмови ми дізналися про все, що нам треба було знати. А втім, я не заважатиму вам дослухати до кінця; але мені треба йти.

— Йти? — повторив Портос.— А коли кардинал питає про тебе, що ми йому відповімо?

— Не чекайте, коли він питає про мене, а самі скажіть,

що я поїхав дозором, бо після розмови з корчмарем у мене збудилася підозра, що дорога не зовсім безпечна. Я скажу це й зброєносцеві кардинала. А решта — то вже моя справа, хай воно тебе не обходить.

— Будьте обережні, Атосе! — мовив Арамис.

— Не турбуйтеся, — відповів Атос. — Ви ж знаєте, що я вмію володіти собою.

Портос і Арамис знову посідали біля димаря.

Що ж до Атоса, то він, не ховаючись, вийшов, одв'язав свого коня, прив'язаного разом з конями друзів до засувів віконниць, мовив кілька слів зброєносцеві про необхідність обстежити шлях, підкреслено ретельно перевірів свій пістолет, оглянув шпагу і, як солдат, що доброхіть зголосився на небезпечне завдання, поскакав по дорозі до табору.

XV

ПОДРУЖНЯ СЦЕНА

Як і передбачав Атос, кардинал майже одразу спустився вниз. Він одчинив двері кімнати, де на нього чекали мушкетери, і побачив, що Портос та Арамис азартно грають у кості. Кинувши метким оком по кімнаті, Рішельє побачив, що одного з його охоронців немає.

— Куди подівся пан Атос? — спитав він.

— Монсеньйоре, — відповів Портос, — він поїхав дозором уперед, бо, за словами нашого корчмаря, дорога може бути небезпечною.

— А ви що робили, пане Портос?

— Я виграв у Араміса п'ять пістолів.

— І тепер ви можете поїхати разом зі мною назад?

— Ми всі до ваших послуг, монсеньйоре.

— Отже, на коней, панове! Час уже пізній.

Зброєносець чекав біля дверей, тримаючи кардиналового коня на повідку. Трохи віддалік у мороці видніли двоє чоловіків і троє коней; це були ті самі люди, які мали супроводити міледі до форту де Ла Пуант і простежити за її посадкою на корабель.

Зброєносець повторив кардиналові все, що йому сказали мушкетери про Атоса. Кардинал кивнув головою, сів на коня й рушив уперед з тією ж обережністю, як і тоді, коли їхав на побачення з міледі.

Залишмо його по дорозі до табору під охороною зброєносця та двох мушкетерів і повернімось до Атоса.

Якусь сотню кроків Атос проїхав так само не кваплячись; але, переконавшись, що за ним не стежать, одразу повернув праворуч, манівцями проскакав назад і, сховавшись у чагарях кроків за двадцять від дороги, став чекати, коли кардинал із своїм супроводом проїде повз нього. Впізнавши широкі криси капелюхів на головах своїх товаришів і золоті торочки кардиналового плаща, Атос дав вершникам проминути поворот дороги і, тільки-но вони зникли з очей, чвалом поскакав до корчми, де йому відразу ж одчинили.

Корчмар упізнав мушкетера.

— Мій офіцер, — сказав Атос, — забув передати одне важливе розпорядження дамі з горішнього поверху, і послав мене до неї.

— Пройдіть нагору, — відповів корчмар, — вона ще в себе.

Атос подякував за дозвіл, піднявся, якомога тихіше ступаючи по сходах, нагору й крізь прочинені двері побачив, що міледі зав'язує стрічки капелюшка.

Він увійшов до кімнати й замкнув за собою двері.

Почувши брязкіт засува, міледі озирнулася.

Атос стояв біля дверей, загорнувшись у плащ і насунувши капелюха на очі.

Побачивши цю мовчазну, нерухому, наче статуя, постать, міледі злякалася.

— Хто ви? Чого вам треба? — вигукнула вона.

— Вона! Це справді вона! — прошепотів Атос.

Він одкинув плащ, зсунув з лоба капелюх і підійшов до міледі.

— Чи впізнаєте ви мене, добродійко? — спитав мушкетер.

Міледі ступила крок уперед і раптом відсахнулася, неначе вгледівши змію.

— Ну що ж, — сказав Атос, — це добре. Я бачу — ви мене впізнали.

— Граф де Ля Фер! — прошепотіла міледі, збліднувши й відступаючи все далі від дверей, аж поки наштоткнулася на стіну.

— Авжеж, міледі, — відповів Атос, — граф де Ля Фер, власною персоною, навмисне з'явився з того світу, щоб втішитися, побачивши вас. Тож сядьмо й поговорімо, як казав пан кардинал.

Скута невимовним жахом, міледі сіла, не сказавши й слова.

— Ви демон, посланий на землю! — вів далі Атос. — Ва-

ша влада велика, я знаю; але вам відомо також, що люди з Божою допомогою часто перемагають найстрашніших демонів. Ви вже одного разу стали мені на шляху. Я сподівався, що знищив вас, добродійко; але або я помилився, або ж пекло воскресило вас.

Ці слова збудили в міледі страшні спогади; вона схилила голову й глухо застогнала.

— Так, пекло воскресило вас,— провадив Атос,— пекло зробило вас багатою, пекло дало вам інше ім'я, пекло навіть мало не до невпізнанності змінило ваше обличчя; але воно не змило ні бруду з вашої душі, ні тавра з вашого тіла.

Міледі скочила, наче підкинута пружиною, очі їй заблищали. Атос лишився сидіти.

— Ви вважали, що я помер, як і я думав, що ви померли, чи не так? Однак ім'я Атоса сховало графа де Ля Фера так само, як ім'я міледі Кларік сховало Анну де Бейль! Хіба не так вас звали, коли ваш шановний брат повинчав нас? Йй-право, ми з вами опинилися в дивовижному становищі,— засміявся Атос.— Ми обоє жили досі тільки тому, що мали одне одного за мертвих. Адже спогади не такі обтяжливі, як живі істоти, хоч іноді й вони нестерпно крають серце!

— Скажіть,— глухо мовила міледі,— що привело вас до мене? І чого ви від мене хочете?

— Я хочу сказати, що, лишаючись невидимим для вас, я ні на мить не втрачав вас з поля зору.

— Вам відомо, що я робила?

— Я можу день за днем перелічити всі ваші вчинки, починаючи з того часу, коли ви вступили на службу до кардинала, й аж по сьогоднішній вечір.

Недовірлива посмішка скривила бліді губи міледі.

— Тож слухайте. Це ви зрізали дві діамантові підвіски з плеча герцога Бекінгема; це ви викрали пані Бонасьє, це ви, закохавшись у де Варда і мріючи провести з ним ніч, впустили до себе пана д'Артаньяна; це ви, гадаючи, що де Вард обдурив вас, хотіли примусити суперника де Варда вбити його; це ви, коли суперник дізнався про вашу ганебну таємницю, наказали двом найманим убивцям, яких ви послали по його слідах, застрелити д'Артаньяна; це ви, дізнавшись, що кулі не влучили в нього, надіслали йому отруєне вино з фальшивим листом, бажаючи переконати вашу жертву, що вино — подарунок його друзів. Нарешті тут, у цій кімнаті, сидючи на цьому самому стільці, де сиджу я, ви тільки що пообіцяли кардиналові Рішельє підіслати

вбивцю до герцога Бекінгема. За це кардинал обіцяв вам дозволити вбити д'Артаньяна.

Міледі зблідла.

— Ви справжній сатана...— прошепотіла вона.

— Можливо,— відповів Атос.— Та зятяте принаймні одне: уб'єте ви чи доручите комусь убити герцога Бекінгема — мені це байдуже. Я не знаю його, і до того ж він англієць. Але не смійте торкнутися й волосинки на голові д'Артаньяна, мого вірного друга, якого я люблю і оберігаю, або, присягаюсь пам'яттю мого батька, цей ваш злочин, хай ви його вчините, буде останнім!

— Пан д'Артаньян жорстоко образив мене,— глухим голосом сказала міледі,— пан д'Артаньян помре.

— Хіба вас можна образити, добродійко? — усміхнувся Атос.— Він вас образив — і він помре?

— Він помре! — повторила міледі.— Спочатку вона, потім він.

Атосові запаморочилась голова. Вигляд цієї тварюки в подобі жінки збудив у ньому болісні спогади. Він пригадав, як одного разу, за обставин менш небезпечних, ніж зараз, він уже хотів принести її в жертву своїй честі; жагуче бажання вбити її знову спалахнуло в його серці й заволоділо ним з непереборною силою. Він підвівся, вихопив з-за пояса пістолет і клацнув курком.

Міледі хотіла крикнути, але з блідих заціпенілих її уст зірвався лише хрипкий звук, що не мав нічого спільного з людською мовою й нагадував скорше рикання дикого звіра. Притиснувшись до темної стіни, простоволоса й розпатлана, вона була наче живе втілення жаху.

Атос повільно підняв пістолет, простяг руку так, що дуло майже торкнулося лоба міледі, і спокійно, твердим голосом, від чого він здавався ще страшнішим, мовив:

— Добродійко, ви негайно віддасте мені папір, якого підписав кардинал, або, присягаюсь життям, я всаджу вам кулю в лоб.

Комусь іншому міледі, може, й не повірила б. Але вона знала Атоса. І все-таки вона не ворухнулася.

— Даю вам секунду подумати,— сказав Атос.

З виразу його обличчя міледі зрозуміла: зараз пролунає постріл. Вона піднесла руку до грудей, витягла з-за корсажа папірець і подала Атосові.

— Беріть і будьте прокляті! — мовила вона.

Атос узяв папірець, засунув пістолет за пояс, підійшов до

лампи — пересвідчитись, що це саме той лист, який йому потрібен, розгорнув його й прочитав:

«Те, що вдіяв пред'явник цього листа, зроблено ним згідно мого наказу й на користь держави.

3 грудня 1627 року.

Рішельє»

— А тепер,— сказав Атос, загортаючись у плащ і надягаючи капелюха,— тепер, коли я вирвав у тебе зуби, гадюко, кусайся, якщо зможеш!

І він, не озирнувшись, вийшов з кімнати.

Біля дверей корчми він побачив двох вершників, які тримали на поводі ще одного коня.

— Панове,— мовив до них Атос,— його високопреосвященство наказав, як вам уже відомо, не гаючись одвезти цю жінку до форту де Ла Пуант і не відходити від неї доти, аж поки вона сяде на корабель.

Слова Атоса відповідали наказові, що його одержали ці люди; тож вони вклонилися на знак згоди.

Що ж до Атоса, то він спритно скочив у сідло й помчав чвалом. Але, замість їхати по дорозі, він подався навпростець через поле, без упину підстрожуючи коня й час од часу зупиняючись, щоб дослухатися.

Нарешті він почув тупіт коней по дорозі. Атос зрозумів, що це кардинал та його охорона. Він проскакав ще трохи вперед, обтер коня вересом та листям і кроків за двісті до табору виїхав на дорогу.

— Хто ви такі? — вигукнув він, побачивши вершників.

— Це, здається, наш хоробрий мушкетер,— мовив кардинал.

— Так, монсеньйоре,— відповів Атос.— Це я.

— Пане Атос,— сказав Рішельє,— я вам дуже вдячний за те, що ви нас так добре охороняли. От ми вже й приїхали, панове; рушайте до лівої застави, пароль «Король і Ре».

Кардинал кивком голови відпустив трьох друзів і, в супроводі свого зброєносця, повернув праворуч, бо цього разу він збирався заночувати в таборі.

— Так от,— сказали разом Портос і Араміс, тільки-но кардинал од'їхав на таку відстань, що не міг їх почути,— так от: він підписав папір, якого вона вимагала!

— Знаю,— спокійно відповів Атос.— Ось цей папір.

Троє друзів не перекинулися більше жодним словом до

самої своєї квартири, коли не рахувати того, що вони назвали пароль вартовим.

Єдине, що вони зробили,— послали Мушкетона передати Планше, що його пана просять, тільки-но він відстоїть варту в траншеї, поспішити до мушкетерів на квартиру.

Ну, а міледі, як і передбачав Атос, зустрівши біля корчми людей, що чекали на неї, без зайвих слів поїхала з ними. Правда, на якусь мить у неї з'явилося бажання наздогнати кардинала і все йому розповісти. Але це її викриття спричинилося б іще до одного викриття. Вона, звичайно, сказала б, що Атос колись повісив її, але й Атос розповів би, що її затавровано. Отож міледі вирішила: тим часом краще промовчати, таємно виїхати до Англії, спритно виконати взяте на себе складне доручення й лише після того, як усе буде зроблено на цілковите задоволення кардинала, з'явитися до нього й зажадати, щоб він допоміг їй помститися за себе.

А тим часом, проскакавши верхи цілу ніч, вона о сьомій годині ранку прибула до форту де Ла Пуант, о восьмій годині була вже на борту судна, а о дев'ятій годині корабель, маючи каперне свідоцтво за підписом кардинала про відплиття до Байонни¹⁴⁸, знявся з якоря й поплив до берегів Англії.

XVI

БАСТІОН СЕН-ЖЕРВЕ

Прийшовши до друзів, д'Артаньян застав їх усіх у тій самій кімнаті. Атос сидів замислившись, Портос підкручував вуса, Арамис молився, час од часу заглядаючи до невеличкого молитовника, вишукано оправленого в блакитний оксамит.

— Тисяча чортів, панове! — сказав д'Артаньян. — Сподіваюся, ваші новини справді варті уваги, бо я ніколи в світі не подарую вам, коли ви змусили мене марно бігти до вас, замість дати спокій після нічного штурму бастиону й роззброєння його гарнізону. Ах, панове, чому вас там не було! Ото було жарко!

— Ми потрапили до іншого місця, де теж було не холодно! — відповів Портос, хвацько підкручуючи вуса.

— Тихше! — прошепотів Атос.

— Ого! — мовив д'Артаньян, помітивши, що мушкетер

ледь помітно насупив брови.— Схоже, ви й справді маєте якісь новини.

— Арамісе,— спитав Атос,— ви, здається, снідали позавчора в корчмі «Гугенот»!

— Авжеж.

— Як там?

— Я дуже погано поїв: був пісний день, а вони подавали тільки скромне.

— Такої! — здивувався Атос.— Щоб у морській гавані та не було риби?

— Вони кажуть,— відповів Араміс, знову беручи в руки свого молитовника,— що відколи, за наказом кардинала, стали будувати дамбу, вся риба втекла у відкрите море.

— Тільки я не про це вас питаю, Арамісе,— вів далі Атос.— Я хочу знати: чи вільно ви себе там почували і чи ніхто вас не турбував?

— Здається, мені там і справді ніхто не докучав... Авжеж, Атосе, для того, що ви маєте на увазі, «Гугенот» — підходяще місце.

— То ходіть до «Гугенота»,— запропонував Атос,— бо тут стіни наче з паперу.

Д'Артаньян, який добре вивчив звички свого друга і з єдиного його слова, жесту або знаку міг збагнути всю серйозність становища, взяв Атоса під руку й вийшов з ним із кімнати, ні про що не питаючи. Портос та Араміс рушили слідом за ними, розмовляючи про щось.

Зустрівши по дорозі Грімо, Атос знаком запропонував йому йти з ними. Грімо, як і завжди, мовчки підкорився; бідолаха дійшов до того, що вже майже розучився розмовляти.

Друзі зайшли до корчми. Була сьома година ранку, тільки-но почало розвиднятися. Вони замовили сніданок і посідали в залі, де, за словами хазяїна, їм ніхто не міг заважати.

Та, на жаль, час для таємної розмови вони обрали невдало: щойно просурмили вранішню зорю. Драгуни, швейцарці, гвардійці, мушкетери й кіннотники, щоб розігнати сон та зігрітися від ранкової свіжості, гуртами й по одному заходили до корчми перехилити склянку вина. Це було дуже вигідно корчмареві, але псувало плани чотирьох друзів. Тож вони вельми нечемно відповідали на привітання, тости і жарти своїх бойових товаришів.

— Годі! — сказав Атос.— Так ми ще можемо посваритися з ким-небудь, а це нам зараз зовсім ні до чого.

Д'Артаньяне, розкажіть, як ви провели цю ніч; про свою ми розповімо вам пізніше.

— А й справді,— озвався якийсь кіннотник, перевальцем підходячи до них із склянкою горілки, що нею він, не поспішаючи, смакував,— ви вночі були в траншеях, панове гвардійці, і, здається, добряче поскубли ларошельців?

Д'Артаньян глянув на Атоса, ніби питаючи, чи відповідаєти непроханому співрозмовникові.

— Слухай,— сказав Атос,— невже ти не чуєш, що пан де Бюзіні робить тобі честь і звертається до тебе? Розкажи, що сталося у вас сьогодні вночі, адже добродіям цікаво знати про це.

— Фи фзяли бастіон? — спитав швейцарець, який пив ром з пивного кухля.

— Так, добродію,— вклонившись, відповів д'Артаньян,— нам випала така честь. Ми навіть підклали, як ви, може, чули, під один з його рогів бочку з порохом, і коли вона вибухнула, то зробила в стіні чималий пролом; та й всі стіни почали обсипатися — адже бастіон досить старий.

— А який це бастіон? — спитав драгун, тримаючи на-штрикнуту на шаблю гуску, яку він приніс сюди засмажити.

— Бастіон Сен-Жерве,— відповів д'Артаньян,— з якого ларошельці весь час обстрілювали нашу фортифікаційну команду.

— Жарко було?

— Ще б пак! Ми втратили п'ятох товаришів, а ларошельці — вісім чи й десять душ.

— Тшорт запирай! — вигукнув швейцарець, який, незважаючи на чудовий вибір лайок, що існував у німецькій мові, лаявся тільки по-французьки.

— Цілком можливо,— зауважив кіннотник,— що вранці вони пошлють туди саперів, і ті відбудують бастіон.

— А чого ж,— відповів д'Артаньян.

— Панове,— сказав Атос,— пропоную заклад.

— Авшеш, саклат! — підхопив швейцарець.

— Який заклад? — спитав кіннотник.

— Стривайте,— мовив драгун і поклав свою шаблю, наче рожен, на два великих залізних тагани, під якими палав огонь,— я теж не маю нічого проти закладу. Гей, корчмарю! Мерщій підставте деко, а то сало капатиме у вогонь. Чого пропадати такій смакоті!

— Це прафта,— сказав швейцарець.— Гусячи шир душе смашно з фаренням.

— Отак! — полегшено зітхнув драгун.— А тепер поговорімо про заклад! Ми слухаємо вас, пане Атос!

— На що ви хочете закластися? — спитав кіннотник.

— Ось послушайте! Я пропоную вам, пане де Бюзіньї, йти в заклад,— відповів Атос,— що ми — троє моїх друзів, добродії Портос, Арамис і д'Артаньян, та я — поснідаємо в бастіоні Сен-Жерве й пробудемо там рівно годину, хвилину в хвилину, хоч би як ворог намагався вибити нас звідти.

Портос і Арамис презирнулись, зрозумівши, що Атос має на гадці.

— Зглянься,— прошепотів д'Артаньян на вухо Атосові,— адже нас там убу'ють.

— Нас неодмінно убу'ють, якщо ми не підемо туди,— відповів Атос.

— Слово честі, панове! — сказав Портос, зручніше вмошуючись на стільці й підкручуючи вуса.— Це, далєбі, чудовий заклад.

— І тому я його приймаю,— підхопив пан де Бюзіньї.— Лишається тільки визначити умови.

— Вас четверо, панове,— відповів Атос,— і нас четверо; обід на вісім персон на вибір кожного, це вам підійде?

— Якнайкраще,— мовив пан де Бюзіньї.

— Я згоден,— кивнув головою драгун.

— І мені пітійте,— сказав швейцарець.

Четвертий учасник, який грав у цій сцені німу роль, нахилив голову на знак згоди.

— Ваш сніданок готовий, панове, озвався корчмар.

— То принесіть його! — звелів Атос.

Корчмар приніс сніданок. Атос покликав Грімо, показав йому на великий кошик, що валявся в кутку зали, і жестом наказав загорнути в серветки принесену смаженю.

Грімо миттю збагнув, що йдеться про сніданок десь на повітрі. Він узяв кошик, поклав у нього смаженю, поставив пляшки й повісив кошик на руку.

— Де ж ви збираєтесь снідати? — спитав корчмар.

— Чи вам не однаково? — відповів Атос.— Аби за сніданок було заплачено.

І він величним жестом кинув на стіл два пістолі.

— Накажете дати здачі, пане офіцер? — спитав корчмар.

— Ні; додай тільки дві пляшки шампанського, а решту візьми собі за серветки.

Справа виявилася не такою вигідною, як корчмареві здалося спочатку, але він надолужив на тому, що поклав

у кошик замість шампанського дві пляшки анжуйського вина.

— Пане де Бюзіні,— сказав Атос,— зволите поставити ваш годинник за моїм чи накажете мені поставити свій за вашим?

— Будь ласка, добродію! — відповів кіннотник, виймаючи з кишені золотого годинника, оздобленого діамантами.— Зараз пів на восьму.

— У мене тридцять п'ять на восьму,— мовив Атос.— Отже, мій годинник поспішає на п'ять хвилин проти вашого, добродію.

Вклонившись приголомшеним свідкам закладу, друзі рушили до бастиону Сен-Жерве в супроводі Грімо, що ніс кошик, і гадки не маючи, куди він іде. Звиклий беззастережно слухатися Атоса, він не насмілювався навіть спитати про це.

Поки друзі простували через табір, вони не обмінялися жодним словом; до того ж слідом за ними сунула ціла юрба цікавих, які, почувши про заклад, хотіли знати, як ці четверо виплутаються зі скрути. Але, тільки-но друзі проминули смугу табірних укріплень та опинилися посеред чистого поля, д'Артаньян, який і досі не збагнув, про що йдеться, вирішив, що наспів час з'ясувати обставини.

— Мій любий Атосе,— спитав він,— зробіть ласку й скажіть, куди ми йдемо.

— Як бачите, ми йдемо на бастион,— відповів Атос.

— А що ми там робитимемо?

— Ви ж чули — ми маємо там поснідати.

— А чому ми не поснідали в «Гугеноті»?

— Бо нам треба поговорити про дуже важливу справу, а в «Гугеноті» повно людей, які тільки те й роблять, що приходять та виходять, вітаються та чіпляються з балачками. В корчмі не можна спокійно порозмовляти й п'ять хвилин. Тут принаймні,— Атос показав на бастион,— ніхто нам не заважатиме.

— Але мені здається,— сказав д'Артаньян з тією розсудливістю, яка так природно поєднувалася в ньому з хоробрістю,— мені здається — ми могли б знайти для розмови якесь зручне місце в дюнах, на березі моря.

— Де б усі побачили, що ми зібралися вчотирьох, після чого, за якихось чверть години, кардиналові шпигуни доповіли б йому, що ми про щось радимось.

— Авжеж,— мовив Араміс,— Атос має слухність: Animadvertuntur in desertis¹⁴⁹.

— Пустеля, либонь, підійшла б нам якнайкраще,— озвався Портос,— та де її знайдеш?

— Немає такої пустелі, де б птах не міг пролетіти над головою, де риба не могла б випірнути з води, де заєць не міг би вискочити з нори, а я далеко не певен, що і птахи, і риби, і звірі — всі вони не стали шпигунами кардинала. Тож краще буде все-таки докінчити нашу справу, тим паче що відступитися від неї нам уже не можна, а то ми зганьбимо себе. Ми побилися об заклад несподівано, це не могло бути задумано нами заздалегідь, і я не вірю, аби хтось відгадав його справжню причину. Щоб виграти наш заклад, ми мусимо протриматися на бастионі годину. Або нас атакують, або цього не станеться. Якщо нас не атакують, ми матимемо час на розмову, і ніхто нас не підслухає, бо, ручуся, стіни цього бастиону не мають вух. Якщо ж нас атакують, ми все-таки зуміємо поговорити про наші справи і до того ж, обороняючись, ще й уславимо себе. Отже, ви самі бачите — все складається для нас на добре.

— Воно-то так,— мовив д'Артаньян,— але нам не минути кулі.

— Ет, мій любий, ви чудово знаєте, що найнебезпечніші кулі — зовсім не ті, які посилає нам ворог,— відповів Атос.

— І все-таки, як на мене, в таку експедицію годилося б узяти мушкети,— обізвався Портос.

— Ви дурень, друже Портос; навіщо тягти на собі зайву ношу?

— Стаючи він-на-віч з ворогом, я зовсім не вважаю, що добрий мушкет, дюжина набоїв та споряджена порохівниця були б мені зайві.

— А хіба ви не чули, що сказав д'Артаньян? — заперечив Атос.

— А що він сказав? — спитав Портос.

— Д'Артаньян сказав, що в нічній атаці вбито вісім чи десять французів і стільки ж ларошельців.

— Ну то й що?

— Їх не встигли пограбувати, чи не так? Адже всі були заклопотані важливішими справами.

— І що з того?

— А те, що ми матимемо їхні мушкети, порохівниці та набої і — замість чотирьох мушкетів та дюжини куль — півтора десятка рушниць і сотню набоїв про запас.

— Атосе! — вигукнув Арамис.— Ти справді велика людина!

Портос кивнув головою на знак того, що цілком згоден з Арамисом.

Але д'Артаньяна ці докази, здавалося, не переконали.

А втім, Грімо теж, либонь, поділяв сумніви юнака, бо, побачивши, що всі вони йдуть у бік бастиону,— а він досі в це не вірив,— смикнув свого пана за край камзола.

«Куди ми йдемо?» — жестом спитав Грімо.

Атос показав на бастион.

«Але,— вів далі тією самою мовою мовчун-слуга,— нас там уб'ють».

Атос звів очі й руки до неба.

Грімо поставив кошик на землю, сів біля нього й заперечливо пөхитав головою.

Атос витяг з-за пояса пістолет, перевірів, чи добре він заряджений, клацнув курком і приставив дуло до вуха Грімо.

Грімо зірвався на рівні.

Тоді Атос знаком наказав йому взяти кошик і йти вперед.

Грімо підкорився.

Єдине, чого Грімо досяг цією хвилиною пантомімою, було те, що з ар'єргарду загону він перейшов до авангарду.

Наблизившись до бастиону, четверо друзів обернулися.

Понад триста солдатів юрмилися біля воріт табору, а трохи віддалік стояли пан де Бюзіні, драгун, швейцарець та четвертий учасник закладу.

Атос скинув капелюха, надів його на вістря шпаги й помахав ним у повітрі.

Глядачі відповіли на його привітання багатоголосим «ура», що долинуло аж до стін бастиону.

Після цього четверо друзів зникли всередині бастиону, де на них уже чекав Грімо.

XVII

РАДА МУШКЕТЕРІВ

Як і сподівався Атос, на бастионі не було нікого. Лежали тільки тіла вбитих французів та ларошельців.

— Панове,— сказав Атос, узявши на себе командування експедицією,— поки Грімо накриватиме на стіл, зберімо всі рушниці та набої. Водночас ми зможемо й поговорити про те, задля чого сюди прийшли. Ці добродії нас не почують,— додав він, показуючи на вбитих.

— Ми могли б скинути їх у рівчак,— зауважив Портос,— оглянувши, звичайно, спершу їхні кишені.

— Авжеж,— мовив Арамис,— це справа Грімо.

— То нехай Грімо обшукає їх та перекине через стіни,— сказав д'Артаньян.

— Ні в якому разі,— відповів Атос,— вони можуть нам придатися.

— Ці небіжчики можуть нам придатися? — здивувався Портос.— Та ти з'їхав з глузду, любий друже!

— «Не судить нерозважливо!» — застерігають нас Євангеліє та пан кардинал,— сказав Атос.— Скільки мушкетів, панове?

— Дванадцять,— відповів Арамис.

— Скільки можна зробити пострілів?

— Десь із сотню.

— Це більш ніж нам потрібно. Зарядімо мушкети.

Друзі взялися до справи. Коли вони скінчили заряджати, Грімо знаками доповів, що сніданок готовий.

Атос зробив схвальний жест і показав на сторожову вежу, де, як зрозумів Грімо, він має нести варту. А щоб Грімо було не так нудно там стояти, Атос дозволив йому взяти з собою хлібець, пару котлет і пляшку вина.

— А тепер — до столу,— запросив Атос.

Усі посідали на землю, схрестивши ноги, наче турки або кравці.

— Отже, Атосе,— сказав д'Артаньян,— тобі вже нічого боятися, що нас підслухають. Сподіваюсь, ти нарешті розповіси нам про свою таємницю.

— Гадаю, панове, вам не бракуватиме ні втіхи, ні слави,— мовив Атос.— Я влаштував для вас чудову прогулянку; перед вами смачний сніданок, а он там — ви самі можете це побачити крізь бійниці — п'ятсот душ глядачів, які мають нас за безумців або за героїв, так чи інакше — за дурнів, які дуже схожі один на одного.

— Ну, а таємниця? — спитав д'Артаньян.

— Таємниця полягає в тому,— відповів Атос,— що вчора ввечері я бачив міледі.

Д'Артаньян саме підносив до рота склянку, але коли він почув слово «міледі», рука йому затремтіла так, що він мусив поставити склянку на землю, аби не розлити вино.

— Ти бачив свою друж...

— Тсс! — перебив його Атос.— Ви забуваєте, мій любий, що ці добродії не знають, як ви, моїх сімейних справ. Так, я бачив міледі.

— Де саме? — спитав д'Артаньян.

— Приблизно за два льє звідси, в корчмі «Червоний Голубник».

— Тоді я загинув, — мовив д'Артаньян.

— Ну, я б цього не сказав, — заперечив Атос. — Зараз міледі вже має залишити береги Франції.

Д'Артаньян полегшено зітхнув.

— Зрештою, хто вона така, ця міледі? — спитав Портос.

— Чарівна жінка, — відповів Атос, пригублюючи пінисте вино. — Сто чортів! — вигукнув він. — Цей паскудник-корчмар підсунув нам анжуйське вино замість шампанського, гадаючи, що нас можна обдурити!.. Авжеж, — повів Атос далі, — чарівна жінка, яка була дуже прихильна до нашого друга д'Артаньяна. Та він чимось її образив, і от вона вирішила помститися йому: місяць тому підіслала до нього вбивць, тиждень тому спробувала його отруїти, а вчора ввечері випросила в кардинала його голову.

— Як! Випросила в кардинала мою голову? — вигукнув д'Артаньян, збліднувши.

— Свята правда, — ствердив Портос. — Я чув це на власні вуха.

— Я також, — додав Араміс.

— Коли це так, — пригнічено мовив д'Артаньян, — то марно боротися далі. Краще вже я пущу собі кулю в лоб і відразу покінчу з усім.

— Цю дурницю ти завжди встигнеш зробити, — зауважив Атос. — Та не забувай: вона — непоправна.

— Але мені не минути загибелі, маючи таких могутніх ворогів, — відповів д'Артаньян. — По-перше, незнайомиць з Менга; далі де Вард, якого я тричі поранив шпагою; потім міледі, таємницю якої я випадково розкрив; і, нарешті, кардинал, якому я став на перешкоді в його помсті.

— І що з того? — мовив Атос. — Кінець кінцем їх лише четверо, і нас також четверо, отже — один проти одного. Тисяча чортів! Якщо вірити знакам, що їх подає Грімо, ми зараз матимемо справу з набагато більшою кількістю ворогів. Що там сталося, Грімо? — гукнув Атос. — Зважаючи на серйозність становища, я дозволяю вам говорити, мій друже, але прошу бути небагатослівним. Що ви побачили?

— Загін.

— Скільки чоловік?

— Двадцять.

— Хто вони?

— Шістнадцять саперів і чотири солдати.

— За скільки кроків?

— Кроків за п'ятсот.

— Ну, то ми ще встигнемо доїсти курку й випити по склянці вина за твоє здоров'я, д'Артаньяне!

— За твоє здоров'я! — підхопили Портос і Арамис.

— Гаразд, за моє здоров'я! Хоч я й не певен, що ваші побажання принесуть мені велику користь.

— Стривай! — сказав Атос. — Аллах великий, як кажуть послідовники Магомета, і майбутнє в його руках.

Вихиливши склянку й поставивши її біля себе, Атос неквапливо підвівся, взяв перший-ліпший мушкет і підійшов до бійниці.

Портос, Арамис і д'Артаньян зробили те саме. Що ж до Грімо, то він дістав наказ стати позаду чотирьох друзів і перезаряджати мушкети.

За хвилину показався гурт людей. Вони йшли вздовж вузької траншеї, що правила за хід сполучення між бастіоном і містом.

— Хай йому грець! — вигукнув Атос. — Бракувало ще нам мати клопіт через якихось городян, озброєних кирками, заступами й лопатами! Досить було Грімо подати їм знак, і вони забралися б геть. Я певен: ці небораки дали б нам спокій.

— А я маю щодо цього сумнів, — сказав д'Артаньян, — бо щось вони прямують до нас аж надто рішуче. До того ж там не тільки городяни; з ними йдуть бригадир і четверо солдатів, озброєних мушкетами.

— Це тому вони такі рішучі, що не бачать нас, — зауважив Атос.

— Правду кажучи, — вигукнув Арамис, — мені просто гидко стріляти в цих бідолашних городян.

— Поганий той священик, — мовив Портос, — який жаліє еретиків.

— Справді, — погодився Атос. — Арамис має слушність. Я піду й попереджу їх.

— Якого біса ви надумали? — вигукнув д'Артаньян. — Вас уб'ють, мій любий Атосе.

Та Атос, пустивши повз вуха ці слова й ставши в проломі з мушкетом в одній руці та капелюхом у другій, гукнув до солдатів і землекопів. Ті, вражені його появою, зупинилися за півсотні кроків од бастіону.

Атос шанобливо вклонився й крикнув:

— Панове! Я й мої друзі снідаємо зараз на бастіоні. А що ви самі знаєте, як неприємно, коли вам перебивають

сніданок, то ми просимо вас, якщо вже вам і справді конче треба побувати тут, зачекати, поки ми доснідаємо, або прийти сюди трохи пізніше, коли, звичайно, вам просто не спаде на думку рятівна ідея покинути бунтівників і разом з нами підняти келих за здоров'я французького короля.

— Стережись, Атосе! — вигукнув д'Артаньян. — Хіба ти не бачиш, що вони ціляться в тебе?

— Та бачу, бачу, — відповів Атос. — Але ці городяни так погано стріляють, що не влучать у мене.

Тої ж самої миті пролунало чотири постріли. Але кулі, пролетівши повз Атоса, розплющились об каміння навколо нього.

Чотири постріли одразу ж прогрімילו у відповідь. Проте вони були багато влучніші, ніж постріли нападаючих: троє солдатів упали мертвими, а одного землекопа було поранено.

— Грімо, другий мушкет! — наказав Атос, усе ще стоячи в проломі.

Грімо негайно виконав наказ. Портос, Арамис і д'Артаньян знову зарядили свої рушниці. За першим залпом пролунав другий: бригадир і два землекопи лягли на місці, решта кинулися навтьоки.

— Вперед, панове! — скомандував Атос.

Вискочивши з-за стін форту, четверо друзів побігли до поля бою, підбрали чотири мушкети та спис бригадира і, певні, що втікачі тепер не спиняться аж до самого міста, повернулися на бастион з трофеями.

— Перезарядіть мушкети, Грімо, — наказав Атос. — А нам, панове, треба доснідати й закінчити розмову. На чому ми зупинились?

— Я пригадую, — сказав д'Артаньян, дуже зацікавлений тим, куди саме має вирушити міледі, — ти казав, що міледі залишила береги Франції.

— Вона поїхала до Англії, — пояснив Атос.

— Навіщо?

— Вона має намір або сама вбити Бекінгема, або підіслати до нього вбивцю.

Д'Артаньян не міг стримати обурення.

— Та це ж підлість! — вигукнув він.

— О, щодо підлості, — мовив Атос, — то, повірте, це мало мене обходить. Тепер, Грімо, коли ви знову зарядили мушкети, — вів мушкетер далі, — візьміть спис бригадира, прив'яжіть до нього серветку й приладняйте його на вежі нашого бастиону, аби ці бунтівники ларошельці бачили, що

вони мають справу з хоробрими й вірними солдатами короля.

Грім мовчки виконав наказ. За хвилину над головами друзів замайорів білий прапор. Грім оплесків привітав його появу: на валу вже юрмилася сила-силенна солдатів — не менше половини табору.

— Як! — знову озвався д'Артаньян.— Тебе анітрохи не бентежить, що вона вб'є Бекінгема або підішле когось іншого вбити його? Але ж герцог — наш друг.

— Герцог — англієць, герцог воює проти нас. Хай вона робить з герцогом, що хоче, мене це цікавить так само мало, як порожня пляшка.

І Атос жбурнув у дальній куток пляшку, з якої вилив усе до останньої краплини в свою склянку.

— Ні,— заперечив д'Артаньян,— я не покину напризволяще Бекінгема. Хоч би вже й тому, що він подарував нам чудових коней...

— А головне, чудові сідла,— докинув Портос, в якого на плащі вже давно був нашитий галун від його сідла.

— До того ж Бог завжди хоче каяття грішника, а не його смерті,— мовив Арамис.

— Амінь,— сказав Атос.— Ми повернемося до цього згодом, якщо вам буде завгодно. Але в ту хвилину мене понад усе турбувало — і я певен, д'Артаньяне, що ти зрозумієш мене,— як би відібрати в цієї жінки листа, що його вона випросила в кардинала й за допомогою якого збиралася любесенько знищити тебе, а можливо, і всіх нас.

— Та що вона, й справді якийсь демон? — вигукнув Портос, передаючи свою тарілку Арамисові, що саме розкладав смаженю.

— А цей лист,— спитав д'Артаньян,— цей підписаний кардиналом лист лишився в неї?

— Ні, тепер він у мене; але повірте, дістався він мені нелегко.

— Мій любий Атосе,— мовив д'Артаньян,— я вже й справді не знаю, скільки разів маю завдячувати вам життям.

— То ти залишив нас для того, щоб зустрітися з нею? — сказав Арамис.

— Авжеж.

— І цей лист кардинала в тебе? — спитав д'Артаньян.

— Ось він,— відповів Атос.

І він витяг з кишені плаща дорогоцінний лист.

Д'Артаньян тремтячою рукою розгорнув його, навіть не намагаючись приховати свого хвилювання, й прочитав:

«Те, що вдіяв пред'явник цього листа, зроблено ним згідно мого наказу й на користь держави.»

5 грудня 1627 року

Рішельє»

— О, це відпущення гріхів складено за всіма правилами,— сказав Арамис.

— Треба негайно порвати цей папір,— мовив д'Артаньян, якому здалося, що він прочитав свій смертний вирок.

— Навпаки,— відповів Атос,— його треба берегти, як зіницю ока; я не віддам цього листа, хай навіть мене обсіплють золотом.

— А що тепер робитиме міледі? — спитав юнак.

— Можливо,— відповів Атос байдужим тоном,— вона напише кардиналові, що один клятий мушкетер, на ймення Атос, силоміць забрав у неї охоронну грамоту; можливо, в цьому ж листі вона порадить кардиналові позбутися й двох друзів цього мушкетера, Портоса та Арамиса; кардинал пригадає, що це саме ті люди, які завжди ставали йому на шляху; отож одного чудового ранку він накаже арештувати д'Артаньяна, а щоб він сам не нудився, то й запротрує нас гуртом до Бастилії.

— Хай йому чорт! — вигукнув Портос.— Чогось ти надто похмуро жартуєш, мій любий друже.

— Я зовсім не жартую,— відповів Атос.

— А чи знаєш ти,— вів далі Портос,— що скрутити ший цій клятій міледі — гріх куди менший, ніж убивати бідолашних гугенотів, злочин яких полягає тільки в тому, що вони співають по-французьки ті самі псалми, які ми співаємо латиною!

— А якої про це думки наш абат? — спокійно спитав Атос.

— Я поділяю думку Портоса,— відповів Арамис.

— А я й поготів! — сказав д'Артаньян.

— На щастя, міледі тепер далеко,— зауважив Портос.— Бо, правду кажучи, вона дуже непокоїла б мене тут.

— А мене і в Англії вона непокоїть не менше, ніж у Франції,— докинув Атос.

— Вона непокоїть мене всюди,— сказав д'Артаньян.

— Атосе, якщо вона потрапила тобі до рук, то чому ти

не втопив її, не задушив, не повісив? — спитав Портос. — Адже мертві не повертаються назад.

— Ви так гадаєте? — відповів Атос з похмурою посмішкою, яку зрозумів тільки д'Артаньян.

— Мені сяйнула одна думка, — мовив д'Артаньян.

— Ми слухаємо тебе, — відповіли мушкетери.

— До зброї! — вигукнув Грімо.

Друзі скочили й схопили мушкети.

Цього разу в загоні було не менше двадцяти — двадцяти п'яти душ. Але це вже були не землекопи, а солдати гарнізону.

— Чи не повернутися нам до табору? — мовив Портос. — По-моєму, сили явно не рівні.

— Це неможливо з трьох причин, — сказав Атос. — По-перше, ми ще не досідали. По-друге, не скінчили розмови про важливі справи. І по-третє, нам треба побути тут ще десять хвилин, щоб виграти заклад.

— Тоді ми маємо скласти план бою, — зауважив Арамис.

— Він дуже простий, — відповів Атос. — Коли ворог підійде на відстань мушкетного пострілу, ми відкриємо вогонь; якщо ларошельці продовжуватимуть наступ, ми будемо стріляти знову і стрілятимемо доти, поки матимемо чим заряджати рушниці. А коли ті, що вціліють, вирішать іти на приступ, ми дамо їм спуститися до рову, а тоді скинемо на голови уламок стіни, який тільки чудом тримається на місці.

— Браво! — вигукнув Портос. — Ти й справді народжений бути полководцем, Атосе! Сам кардинал, хоч він і має себе за військового генія, ніщо в порівнянні з тобою.

— Панове, — застеріг Атос, — не стріляйте двоє в одну ціль, прошу вас. Хай кожен цілиться в свого супротивника.

— Я взяв на мушку свого, — сказав д'Артаньян.

— Я свого, — мовив Портос.

— Я теж, — відгукнувся Арамис.

— Тоді вогонь! — скомандував Атос.

Чотири постріли злилися в один, і четверо солдатів упало на землю.

Одразу ж забив барабан, і загін пішов у наступ.

Постріли лунали один за одним, такі ж само влучні. Але ларошельці, ніби знаючи, що наших друзів усього четверо, все наближалися, тепер уже врозсип.

Від трьох пострілів упало ще двоє; і все-таки ті, хто вцілів, не уповільнювали кроку.

До бастіону добігло чоловік дванадцять, а то й п'ятна-

дцять; їх зустріли ще одним залпом, але це їх не зупинило: вони скочили до рову, щоб звідти вдертися в пролом.

— Ну, друзі,— сказав Атос,— покінчимо з ними одним ударом. До стіни! До стіни!

Четверо друзів разом з Грімо, який допомагав їм, мушкетерами заходилися підважувати величезний уламок стіни. За хвилину він нахилився, ніби під подувом вітру, і, зірвавшись із своєї опори, з оглушливим гуркотом упав у рів. Розлігся жахливий зойк, хмара пилу знялася до неба — і все було скінчено.

— Здається, ми знищили їх усіх до одного,— мовив Атос.

— Слово честі, так воно і є,— сказав д'Артаньян.

— Ні,— заперечив Портос,— он двоє чи троє тікають зовсім покалічені.

І справді, кілька нещасних людей, перемазаних землею і кров'ю, тікало по ходу сполучення до міста. Тільки вони залишилися від загону.

Атос глянув на годинник.

— Панове,— сказав він,— минула рівно година, як ми прийшли сюди; отже, ми виграли заклад. Але граймо вже до кінця! До того ж д'Артаньян не встиг розповісти, що йому спало на думку.

І мушкетер спокійнісінько сів закінчувати сніданок.

— Що мені спало на думку? — перепитав д'Артаньян.

— Авжеж, ви сказали, що вам сяйнула одна думка,— відповів Атос.

— А-а, так,— згадав д'Артаньян.— Ось що мені сяйнуло. Я знову поїду до Англії й розшукаю герцога Бекінгема.

— Ви цього не зробите, д'Артаньяне,— холодно мовив Атос.

— Чому? Хіба я вже раз не зробив цього?

— Так; але тоді не було війни. Тоді пан Бекінгем був нашим союзником, а не ворогом. Те, що ви хочете зробити зараз, можна буде розцінити як зраду.

Д'Артаньянові цей доказ здався переконливим; він не знайшов, що заперечити.

— Я теж щось надумав,— сказав Портос.

— Послухаємо, що надумав Портос! — озвався Арамис.

— Я попрошу у пана де Тревіля відпустку з якогось приводу. Привід ви мені підкажете: у мене бракує хисту, щоб вигадати його. Міледі не знає мене, я розшукаю її, не викликаючи підозри, а вже коли знайду цю красу, то задушу її.

— Ну,— сказав Атос,— я не від того, щоб пристати на Портосову пропозицію.

— Панове, як можна!— заперечив Арамис.— Убити жінку! Стривайте, ось мені таки сяйнула ідея!

— Кажіть, Арамісе! — мовив Атос, який завжди ставився з повагою до молодого мушкетера.

— Треба попередити королеву.

— А й справді треба! — вигукнули в один голос Портос і д'Артаньян.

І д'Артаньян додав:

— По-моєму, ви знайшли правильний спосіб.

— Попередити королеву! — повторив Атос.— Але як це зробити? Хіба у нас є зв'язки при дворі? Хіба ми можемо послати когось до Парижа, щоб про це одразу не дізнався весь табір? Звідси до Парижа сто сорок льє; ваш лист не встигне дійти до Анжера, а ми вже всі сидітимемо у в'язниці.

— Щодо того, як надійно передати листа її величності,— сказав Арамис зашарівшись,— то я беру це на себе; я знаю в Турі одну спритну особу...

Арамис замовк, побачивши, що Атос усміхнувся.

— От тобі й маєш! Ви проти цієї пропозиції, Атосе? — спитав д'Артаньян.

— Я її не відхиляю взагалі,— відповів Атос.— Я лиш хотів сказати Арамісові, що він не може виїхати з табору; що ми маємо право покладатися тільки на самих себе; що через дві години по від'їзді нашого гінця всі капуцини, всі шпигуни, всі кардиналові поплічники знатимуть кожне слово нашого листа напам'ять, і тоді арештують і нас, і вашу спритну особу.

— До того ж,— докинув слово Портос,— королева врятує пана Бекінгема, але навряд чи захоче рятувати нас.

— Панове,— зауважив д'Артаньян,— Портос має слухність.

— Стривайте! Що це діється в місті? — перебив Атос.

— Б'ють тривогу.

Друзі прислухалися; справді, до них долинув барабанний бій.

— Ось побачите, вони вирядять проти нас цілий полк,— сказав Атос.

— То чи не збираєтесь ви часом виступити проти цілого полку? — спитав Портос.

— Чом би й ні? — відповів мушкетер.— Я б не відмо-

вився виступити й проти цілої армії, якби тільки ми здогадалися взяти з собою на дюжину пляшок більше.

— Слово честі, барабанний бій наближається! — вигукнув д'Артаньян.

— Хай собі наближається, — сказав Атос. — Звідси до міста не менше чверті години ходи — отже, з міста сюди рівно стільки ж. Цього часу більше ніж досить, щоб дійти якогось рішення. Коли ми підемо звідси, то ніде більше не знайдемо такого зручного місця для розмови. І знаєте, панове, мені саме зараз сягнула одна чудова думка.

— Кажіть.

— Дозвольте мені спершу віддати Грімо кілька необхідних розпоряджень.

Атос зробив знак своєму слугі підійти.

— Грімо, — сказав він, показуючи на тіла забитих, що лежали в бастіоні, — візьміть цих панів, притуліть їх до стіни, вдягніть їм на голови капелюхи і вкладіть у руки мушкети.

— Оце голова! — вигукнув д'Артаньян. — Я тебе розумію.

— Ви розумієте? — спитав Портос.

— А ти, Грімо, розумієш? — звернувся Арамис до слуги. Грімо знаком показав, що розуміє.

— Це все, що нам треба, — вів далі Атос. — Тож повернімося до моєї думки.

— Я все-таки хотів би знати, в чому тут річ, — не відступався Портос.

— Це зовсім ні до чого.

— Авжеж, послухаємо Атоса, — сказали разом д'Артаньян і Арамис.

— Ця міледі, ця жінка, це мерзенне створіння, цей демон має, як ви, д'Артаньяне, здається, мені говорили, дівера.

— Так, і я його добре знаю. Як на мене, він не дуже полюбляє свою невістку.

— Це не так уже й погано, — зауважив Атос. — Коли б він її ненавидів, було б іще краще.

— В такому разі обставини цілком відповідають вашим бажанням.

— Одначе, — знову озвався Портос, — я хотів би знати, навіщо Грімо притуляє до стіни забитих...

— Замовкни, Портосе! — урвав його Арамис.

— Як звати її дівера?

— Лорд Вінтер.

— Де він тепер?

— Коли почалася війна, він одразу ж поїхав до Лондона.

— Чудово! Саме така людина нам і потрібна,— вів далі Атос.— Ми повідомимо заздалегідь, що його невістка хоче когось убити, й попросимо не спускати її з ока. В Лондоні, я гадаю, є який-небудь благодійний заклад на зразок притулку святої Магдалини¹⁵⁰ або обителі розкаяних грішниць. Лорд Вінтер накаже помістити туди свою невістку, і ми будемо спокійні.

— Еге ж,— мовив д'Артаньян,— поки вона звідти не втече.

— Ну, ви вже й справді надто багато хочете, д'Артаньяне,— заперечив Атос.— Я сказав усе, що тільки міг надумати. Більш нічого вигадати не можу.

— А я вважаю,— стояв на своєму Арамис,— що найкраще буде попередити і королеву, і лорда Вінтера.

— Гаразд. А хто повезе листи до Тура й до Лондона?

— Я ручуся за Базена,— сказав Арамис.

— А я за Планше,— мовив д'Артаньян.

— Справді,— підхопив Портос,— коли ми самі не можемо виїхати з табору, то нашим слугам не так уже й важко це зробити.

— Безперечно,— погодився Арамис.— Ми сьогодні ж напишемо листи, дамо їм грошей, і вони рушать у дорогу.

— Дамо грошей? — перепитав Атос.— А хіба у вас є гроші?

Друзі презирнулися, і їхні прояснілі на мить обличчя знову затьмарилися.

— Увага! — раптом вигукнув д'Артаньян.— Я бачу чорні й червоні цятки, що рухаються вдалині. А ви ще казали про полк, Атосе! Та це ж ціле військо!

— Ага,— мовив Атос,— от і вони. Ач, які хитруни, йдуть тихцем, без барабанів та сурм. Грімо, ти вже скінчив свою справу?

Грімо кивнув головою й показав ряд забитих, яких він розставив під стіною в наймальовничіших позах: ті стояли з мушкетами на плечі, ті наче цілилися, ті тримали в руках шпаги.

— Браво, Грімо! — похвалив Атос.— Це робить честь твоєї фантазії.

— І все-таки,— правив своєї Портос,— я дуже хотів би знати, в чому тут річ.

— Спершу виберемося звідси,— сказав д'Артаньян,— а потім ти про все дізнаєшся.

— Хвилиночку, панове, хвилиночку! Хай Грімо прибере зі столу.

— Ого! — вигукнув Арамис.— Чорні й червоні цятки помітно більшають, і я приєднуюсь до д'Артаньянної думки. Як на мене, нам нема чого гаяти час. Треба якнайшвидше вертатися до табору.

— Правду кажучи, я теж не від того,— мовив Атос,— щоб відступити. Ми билися об заклад, що пробудемо тут одну годину, а протрималися півтори. Тепер ніхто нам нічого не закине. Ходімте, панове, ходімте.

Грімо вже поспішив уперед з кошиком і залишками сніданку.

Друзі рушили слідом за ним. Та за якусь мить Атос вигукнув:

— Хай йому чорт! Що ж це ми робимо, панове?

— Ти щось забув? — спитав Арамис.

— Прапор! Не можна залишати прапор ворогові, навіть коли це звичайна серветка.

Атос бігом кинувся назад до бастіону, видерся на вежу й зняв прапор. Ларошельці, які вже наблизились на відстань мушкетного пострілу, відкрили шалений вогонь по людині, яка, наче їм на втіху, підставляла себе під кулі.

Проте Атос був ніби зачарований: кулі свистіли навколо, але жодна не зачепила його.

Атос обернувся спиною до захисників міста й помахав прапором, вітаючи захисників табору. У відповідь розляглися голосні вигуки: з одного боку — люта лайка, з другого — гомін захоплення.

За першим залпом пролунав другий. Три кулі, пробивши серветку, перетворили її на справжній прапор. З французького табору лунало:

— Злазьте, злазьте!

Атос зліз униз; товариші, які нетерпляче чекали на нього, зустріли свого друга з щирою радістю.

— Ходімо, Атосе, ходімо! — квапив д'Артаньян.— Хутчій, хутчій! Тепер, коли нам ясно все, крім того, де дістати грошей, було б непростимою дурницею дозволити себе вбити.

Та Атос не слухав умовлянь своїх товаришів і йшов так само повільно; ті, зрозумівши, що його нічим не переконаш, musiли рівнятися на його крок.

Грімо зі своїм кошиком значно випередив їх, і кулі вже до нього не долітали.

Раптом друзі почули шалену стрілянину.

— Що таке? — спитав Портос.— В кого вони стріляють? Я не чую свисту куль і нікого не бачу.

— Вони стріляють в забитих, поставлених попід стіною,— відповів Атос.

— Але ж ті не можуть їм відповісти.

— Безперечно. Тоді вони подумують, що це якась засідка, й почнуть радитися; потім пошлють парламентаря. Коли ж нарешті зрозуміють, що їх обдурено, вони в нас уже не поцілять. Тож нам нема чого квапитися й наживати собі кольки в боці.

— О, тепер мені все ясно! — в захваті вигукнув Портос.

— Нарешті! — сказав Атос, знизуючи плечима.

Тим часом французи, побачивши, що друзі повертаються неквапним кроком до табору, зустріли їх радісними вигуками.

Знову гримнули постріли, але тепер кулі розплющувалися об придорожні камені навколо наших героїв і зловісно свистіли їм повз вуха. Певно, ларошельці заволоділи бастионом.

— На диво невправні стрільці,— мовив Атос.— Скількох ми поклали? Дванадцятьох?

— Якщо не п'ятнадцятьох.

— А скількох задавили?

— Ще вісьмох чи десятьох.

— А в нас — жодної подряпини? Ні, стривайте! Що це у вас на руці, д'Артаньяне? Чи не кров часом?

— Нічого, дрібниця,— відповів д'Артаньян.

— Сліпа куля?

— Навіть і не куля.

— Що ж тоді?

Ми вже казали, що Атос любив д'Артаньяна, як рідного сина; цей суворий мушкетер мав до юнака майже батьківське почуття.

— Подряпина,— сказав д'Артаньян.— Я прищемив палець в кладці стіни й подряпався каменем персня.

— От що значить носити діаманти, шановний добродію! — зневажливо мовив Атос.

— Оце так! — вигукнув Портос.— У нас є діамант, а ми, хай йому грець, нарікаємо, що сидимо без грошей?

— А й справді! — підхопив Арамис.

— Молодець, Портосе; ось коли тобі сяйнула справді щаслива думка.

— Авжеж,— сказав Портос, запишавшись од похвали Атоса,— якщо є діамант, то його можна продати.

— Але це подарунок королеви,— заперечив д'Артаньян.

— Тим більше підстав пустити його в діло,— відповів Атос.— Те, що подарунок королеви врятує пана Бекінгема, її коханого, буде якнайсправедливіше; те, що він врятує нас, її друзів, буде якнайдобродечесніше. Отже, ми конче мусимо продати діамант. Що думає про це пан абат? Я не питаю Портосової думки, вона нам відома.

— Я гадаю так,— сказав Арамис, зашарівшись.— Раз цей перстень — не подарунок коханої жінки, тобто не запурука кохання,— то д'Артаньян має право продати його.

— Мій любий друже, вашими устами промовляє свята істина. Отже, на вашу думку?..

— Нам слід продати діамант,— відповів Арамис.

— Гаразд! — весело вигукнув д'Артаньян.— Продамо діамант, і не варто більше говорити про це.

Стрілянина тривала, але наші друзі були вже на відстані, недосяжній для пострілів, і-ларошельці ціляли в них тільки для годиться.

— Слово честі, ця думка сяйнула Портосові дуже вчасно; от ми вже й прийшли. Панове, жодного слова про цю справу! На нас дивляться, до нас ідуть і зараз влаштують урочисту зустріч.

Справді, як ми вже казали, весь табір був збурений до краю; понад дві тисячі чоловік були, наче під час спектаклю, свідками сміливої витівки чотирьох друзів, яка так щасливо закінчилась і про справжню мету якої ніхто, ясна річ, і гадки не мав.

— Хай живуть гвардійці! Хай живуть мушкетери! — лунало звідусіль.

Пан де Бюзіньї підійшов перший — потиснути руку Атосові й сказати, що заклад він програв. За де Бюзіньї з'явилися драгун та швейцарець. Слідом за ними кинулись і всі їхні товариші.

Дружнім вітанням, рукостисканням, обіймам та насмішкам з ларошельців не було кінця-краю. Знявся такий галас, що пан кардинал стурбувався, чи не починається часом бунт, і вирядив капітана своєї гвардії Ля Удін'єра дізнатись, що сталося в таборі.

Посланцеві охоче все розповіли.

— Ну, що там таке? — спитав кардинал, коли Ля Удіньєр повернувся для доповіді.

— А те, монсеньйоре, — сказав капітан, — що троє мушкетерів і один гвардієць побились об заклад з паном де Бюзіні, запевнивши його, що поснідають на бастіоні Сен-Жерве, і за цим сніданком не тільки протрималися дві години проти ворога, а ще й поклали цілу купу ларошельців.

— Ви спитали, як звать цих трьох мушкетерів?

— Так, монсеньйоре.

— То як же?

— Це добродії Атос, Портос і Арамис.

— Знову ті самі троє сміливців! — прошепотів кардинал. — А гвардієць?

— Пан д'Артаньян.

— Знову той самий молодий шибайголова! Конче треба, щоб ці четверо стали моїми...

Вечері того ж дня кардинал завів з паном де Тревільєм розмову про подвиг відчайдушної четвірки, який жваво обговорювався в усьому таборі. Пан де Тревільє уже чув про цю пригоду з уст самих учасників, тож і переказав її з усіма подробицями його високопреосвященству, не забувши й про епізод з серветкою.

— Чудово, пане де Тревільє, — мовив кардинал. — Хай мені надішлють цю серветку. Я накажу вигаптувати на ній три золоті лідії¹⁵¹ і вручу її як прапор вашій роті.

— Монсеньйоре, — відповів пан де Тревільє, — це буде несправедливо щодо гвардійців: адже пан д'Артаньян перебуває не під моєю орудою, він служить у пана Дезесара.

— То візьміть його до себе, — сказав кардинал. — Навіщо чотирьом сміливцям, які так люблять один одного, служити в різних ротах?

Того ж вечора пан де Тревільє сповістив цю приємну новину трьом мушкетерам і д'Артаньянові, запросивши всіх чотирьох наступного дня до себе на сніданок.

Д'Артаньян був на сьомому небі. Як ми вже знаємо, він давно мріяв про те, щоб стати мушкетером.

Троє його друзів теж були дуже щасливі.

— Слово честі, — мовив д'Артаньян до Атоса, — тобі сяйнула геніальна ідея. Як ти й казав, ми не тільки здобули там славу, а й обмінялися думками про дуже важливі для нас обставини.

— І цю розмову ми можемо продовжити тут, не збуджуючи ні в кого підозри: відтепер, з Божою допомогою, нас усі матимуть за кардиналістів.

Д'Артаньян одразу пішов до пана Дезессара висловити йому свою повагу й повідомити про перехід до роти мушкетерів.

Пан Дезессар, що дуже любив гасконця, запропонував йому свої послуги: перехід до іншого полку був пов'язаний з великими витратами на спорядження.

Д'Артаньян подякував за увагу й відмовився від допомоги; але, скориставшись з нагоди, попросив пана Дезессара, щоб той наказав оцінити діамант, і віддав йому перстень, сказавши, що хотів би обернути його на гроші.

Наступного ранку, рівно о восьмій годині, слуга пана Дезессара приніс д'Артаньянові гаман із золотом, в якому було сім тисяч ліврів.

То була вартість діаманта королеви.

ХVIII

СІМЕЙНА СПРАВА

Атос знайшов назву: *сімейна справа*. В сімейні справи кардинал не мав права втручатися; сімейні справи не обходили нікого; врешті-решт, сімейними справами можна було займатися у всіх на очах.

Отже, Атос знайшов назву: сімейна справа.

Арамис знайшов засіб: слуги.

Портос знайшов гроші: діамант.

І тільки д'Артаньян, який мало не завжди був найзапозятливішим з усіх чотирьох, нічого не знайшов. А втім, слід сказати, що цього разу саме лиш ім'я міледі паралізувало всі його думки.

Ба ні, ми таки помилилися: він знайшов покупця на діамант.

На сніданку в пана де Тревіля всі були дуже веселі. Д'Артаньян з'явився в новій мушкетерській формі. Оскільки він був майже такий самий на зріст, як Арамис, а сам Арамис, діставши, як пригадує читач, од видавця небувало щедро винагороду за свою поему, справив необхідне обмундирування в подвійній кількості, то він і відступив д'Артаньянові один комплект.

Д'Артаньян вважав би себе найщасливішим із смертних,

якби не міледі, що, немов чорна хмара, невідступно стояла на його обрії.

Після сніданку друзі домовились зібратися ввечері в Атоса й остаточно обговорити свої справи.

Д'Артаньян цілий день ходив по табору, красуючись у своїй мушкетерській формі.

Увечері, рівно о призначеній годині, четверо друзів зібралися разом. Вони мали вирішити три питання: що написати брату міледі; що написати спритній особі в Тур; хто із слуг повезе листи.

Кожен пропонував свого. Атос посилався на скромність і мовчазність Грімо, який говорить тільки тоді, коли його хазяїн дозволяє йому розтулити губи; Портос вихваляв силу Мушкетона, який з його могутньою статурою легко може подужати чотирьох чоловіків середнього зросту; Араміс, захоплюючись спритністю Базена, розсипався в пишних похвалах своєму кандидатові; нарешті д'Артаньян, який цілком покладався на хоробрість Планше, звичайно ж, згадав про його поведінку в делікатній булонській справі.

Всі ці чотири чесноти запекло змагалися між собою, даючи поживу для виголошення блискучих промов, яких ми не наводимо тут тільки тому, щоб вони не видалися занадто довгими.

— На жаль,— сказав Атос,— треба було б, щоб наш посланець поєднував у собі всі ці чотири якості.

— А де ви знайдете такого?

— Ніде, звичайно! — погодився Атос.— Я й сам це знаю. А тому візьміть Грімо.

— Візьміть Мушкетона.

— Візьміть Базена.

— Візьміть Планше. Планше хоробрий і спритний; це вже дві чесноти з чотирьох.

— Панове,— мовив Араміс.— Головне полягає не в тому, щоб знати, хто з наших чотирьох слуг найскромніший, найдужчий, найспритніший або найхоробріший; головне полягає в тому, щоб знати, хто з них найбільше любить гроші.

— Дуже розумна думка,— сказав Атос.— Треба розраховувати на людські вади, а не на їхні чесноти. Пане абат, ви й справді великий мораліст!

— Так, це головне,— вів далі Араміс.— Адже нам потрібні надійні виконавці наших доручень не лише для того, щоб досягти успіху, а й для того, щоб не зазнати

невдачі. Бо в разі невдачі важитиме своєю головою не слуга...

— Тихше, Арамісе! — мовив Атос.

— Ви маєте слухність, — погодився Араміс. — Тож я кажу: не слуга, а його пан і навіть усі ми, панове! Чи віддані нам наші слуги настільки, щоб заради нас ризикувати життям? Ні.

— Слово честі, — сказав д'Артаньян, — я майже ладен поручитися за Планше.

— Так от, мій любий друже, додайте до безкорисливої відданості вашого Планше чималу суму грошей, яка забезпечила б йому певний достаток, і тоді ви зможете ручитися за нього цілком.

— Такої! Вас однаково обдурять, — обізвався Атос, який був оптимістом, коли йшлося про речі, і песимістом, коли йшлося про людей. — Вони пообіцяють усе, аби тільки одержати гроші, а в дорозі від страху забудуть навіть рідного батька. Коли їх спіймають, то негайно притиснуть; а притиснуті, вони в усьому признаються. Якого чорта! Ми не діти! Щоб дістатись до Англії (Атос стишив голос), треба проїхати всю Францію, всіяну кардиналовими шпигунами та поплічниками; щоб сісти на корабель, треба мати перепустку; щоб знайти дорогу до Лондона, треба знати англійську мову. Як на мене, справа аж надто складна.

— Та ні, — відповів д'Артаньян, якому дуже хотілося, щоб їхня справа вдалася. — Навпаки, я вважаю, що вона дуже легка. Ну, звичайно, хай йому чорт, коли написати лордові Вінтеру про двірцеві справи, про лихі заміри кардинала...

— Тихше! — знову застеріг Атос.

— Про всі інтриги й державні таємниці, — вів далі д'Артаньян, мимоволі стишуючи голос, — то, звичайно, нас усіх колесують живцем. Однак, ради Бога, Атосе, не забувайте, що ми йому напишемо, як ви самі сказали, про сімейну справу, ми напишемо тільки для того, аби після приїзду міледі до Лондона він позбавив її змоги шкодити нам. Я б написав йому приблизно так...

— Послухаймо, — сказав Араміс, заздальгідь прибираючи невдоволеного вигляду.

— «Шановний добродію і любий друже...»

— Еге ж, писати «любий друже» англійцеві! — урвав

Атос.— Оце так початок! Браво, д'Артаньяне! За самé це звертання вас не колесують, а четвертують.

— Гаразд! Хай буде по-вашому. Я напишу коротко: «Шановний добродію».

— Можете навіть написати «мілорде»,— зауважив Атос, який завжди мав за потрібне дотримуватися звичних форм ввічливості.

— «Мілорде, чи пам'ятаєте ви невеличку галявину за Люксембургом, де паслися кози?»

— Отакої! Тепер іще й Люксембург! Подумають, що ви натякаєте на королеву-матір. Нічого не скажеш, дотепна вигадка! — всміхнувся Атос.

— Ну, тоді напишемо так: «Мілорде, чи пам'ятаєте ви ту невеличку галявину, де вам урятували життя?»

— Мій любий д'Артаньяне,— сказав Атос,— ви ніколи не навчитеся писати листи. «Де вам урятували життя!» Яка ганьба! Це не гідно шляхетної людини. Про такі послуги порядним людям не нагадують. Докоряти благодіянням — значить ображати.

— Ах, мій друже,— заперечив д'Артаньян,— ви нестерпні. Якщо треба писати під вашою цензурою, то я відмовляюся від цього.

— І правильно робите, любий. Орудуйте мушкетом і шпагою — ви маєте до цього неабиякий хист. Перо ж віддайте панові абатові, це йому більше до снаги.

— Справді,— сказав Портос,— віддайте перо Арамісові, адже він навіть пише дисертації латиною.

— Про мене! — здався д'Артаньян.— Тож напишіть нам цю записку, Арамісе. Тільки благаю вас ім'ям найсвятішого отця нашого — папи,— будьте обачливі, бо попереджаю, що я теж не подарую вам жодної невдалої фрази.

— Залюбки,— відповів Араміс з простодушною самопевненістю, властивою всім поетам.— Але ознайомте мене докладніше з обставинами. Правда, я не раз чув розмови про те, що невістка лорда Вінтера велика негідниця, і навіть сам у цьому переконався, підслухавши її розмову з кардиналом...

— Та тихше-бо, хай йому чорт! — мовив Атос.

— Але,— закінчив свою думку Араміс,— мені не відомі подробиці.

— І мені також,— докинув Портос.

Д'Артаньян та Атос якийсь час мовчки дивились один на одного. Нарешті Атос, зібравшись з думками й збліднувши

більше, ніж звичайно, кивнув головою, і д'Артаньян зрозумів: можна говорити.

— Гаразд! Ось як треба написати,— почав він.— «Мілорде, ваша невістка — безчесна лиходійка, яка намагалась підіслати до вас убивць, щоб успадкувати ваші гроші. Але вона не мала права одружитися з вашим братом, бо вже була заміжня у Франції, і...»

Тут д'Артаньян зупинився, ніби шукаючи потрібного слова, і глянув на Атоса.

— «І чоловік вигнав її»,— підказав Атос.

— «Бо вона затаврована»,— повів далі д'Артаньян.

— Та годі вам! — вигукнув Портос.— Бути цього не може! Вона хотіла підіслати вбивцю до свого дівера?

— Так.

— Вона була вже заміжня? — спитав Арамис.

— Так.

— І її чоловік побачив у неї на плечі лілію? — вигукнув Портос.

— Так.

Ці три «так» вимовив Атос, і кожне наступне звучало похмуріше за попереднє.

— А хто бачив на ній це тавро? — спитав Арамис.

— Д'Артаньян і я, або, точніше, щоб зберегти хронологічний порядок, я і д'Артаньян, — відповів Атос.

— А чоловік цієї страхітливої почвари ще живий? — поцікавився Арамис.

— Живий.

— Ви певні цього?

— Авжеж, певен.

На якусь мить запала напружена тиша — кожен перебував під враженням почутого.

— Цього разу,— обізвався Атос, перший порушуючи мовчанку,— д'Артаньян дав нам блискучий начерк, і саме з нього й слід починати листа.

— Хай йому чорт! Ви таки маєте слухність, Атосе,— сказав Арамис.— Скласти такого листа — річ дуже делікатна. Навіть сам пан канцлер добряче впрів би, перш ніж написати таке хитромудре послання, хоч він і знається на редагуванні протоколів. А втім, байдуже! Помовчте хвилину, я спробую щось придумати.

Арамис узяв перо, на якусь мить замислився, потім написав дрібним і гарним, майже жіночим почерком десяток рядків, а тоді неголосно й повільно, зважуючи кожне слово, прочитав:

«Мілорде!

Той, хто пише вам ці кілька рядків, мав честь схрестити з вами шпаги на невеличкій галявині на вулиці Пекла. Ви після того не раз були такі ласкаві, що називали себе другом цієї особи; тож і ваш знайомий має за свій обов'язок засвідчити свою дружбу до вас доброю порадою. Двічі ви мало не стали жертвою вашої близької родички, яку вважаєте своєю спадкоємицею, оскільки вам невідомо, що вона одружилася в Англії, будучи вже заміжною у Франції. Але втретє, тобто тепер, ви можете загинути. Ваша родичка цієї ночі виїхала з Ла-Рошелі до Англії. Простежте за її прибуттям, бо вона має дуже далекосяжні й страхітливі заміри. Коли ви хочете знати, на що вона здатна, прочитайте минуле цієї жінки на її лівому плечі».

— О, це просто чудово! — сказав Атос. — Ви пишете як державний секретар, мій любий Арамісе. Тепер лорд Вінтер неодмінно затримає свою невістку, якщо, звичайно, одержить нашого листа. А якщо він і попав би до рук його високопреосвященства, то однаково не зашкодив би нам. Проте слуга, якого ми відрядимо з листом, може доїхати лише до Шательро, а нам збрехати, що був у Лондоні. Тож ми дамо йому разом з листом тільки половину грошей, пообіцявши віддати другу половину, коли він привезе відповідь. Діамант у вас? — обернувся він до д'Артаньяна.

— Я маю щось краще, ніж діамант. Я маю гроші.

І д'Артаньян кинув на стіл гаман. Почувши дзенькіт золота, Араміс підвів очі, Портос здригнувся, і тільки Атос лишився так само незворушний.

— Скільки в цій торбинці? — спитав він.

— Сім тисяч ліврів луїдорами по двадцять франків.

— Сім тисяч ліврів! — вигукнув Портос. — Оцей маленький діамант коштував сім тисяч ліврів?

— Схоже на те, — сказав Атос, — коли вже вони на столі. Навряд чи наш друг д'Артаньян додав до них свої гроші.

— Панове, — зауважив д'Артаньян, — але ж ми зовсім забули про королеву. Подумаймо хоч якось про здоров'я любого її серцю Бекінгема. Це найменше, що ми повинні для неї зробити.

— Правильно, — схвалив Атос. — А втім, це вже прямо стосується Араміса.

— Гаразд! — відповів Араміс, зашарівшись. — Що я маю зробити?

— Дурницю,— мовив Атос.— Скласти ще одного листа — цього разу до тієї спритної особи, що мешкає в Турі.

Арамис знову взяв перо, знову трохи подумав і написав такі рядки, які одразу ж віддав на суд своїм друзям:

«Люба кузино...»

— Ага, ця спритна особа — ваша родичка! — вигукнув Атос.

— Двоюрідна сестра,— сказав Арамис.

— Що ж, хай буде двоюрідна сестра!

Арамис читав далі:

«Люба кузино, його високопреосвященство кардинал — хай Бог береже його на благо Франції та на посоромлення ворогів королівства — вже майже покінчив з бунтівними єретиками з Ла-Рошелі: цілком імовірно, що англійський флот, який іде до них на допомогу, навіть близько не підступиться до фортеці. Насмілюся навіть висловити певність, що яка-небудь важлива подія неодмінно стане на заваді від'їздові пана Бекінгема з Англії. Його високопреосвященство — найушлюбленіший державний діяч минулого, теперішнього, а можливо, й майбутнього. Він затьмарив би сонце, якби воно йому зважало. Повідомте про ці радісні новини вашу сестру, любя кузино. Мені приснилося, що цей клятий англієць помер. Не пригадую вже, чи то від удару кинджалом, чи то від отрути. Єдине можу сказати напевне — мені приснилося, ніби він помер, а ви знаєте, що мої сні ніколи мене не обманюють. Сподівайтесь скоро мене побачити».

— Чудово! — вигукнув Атос.— Ви король поетів; мій любий Арамисе, ви говорите, як Апокаліпсис, і прорікаєте істину, як Євангеліє. Тепер вам лишається тільки написати на цьому листі адресу.

— Це дуже просто,— мовив Арамис.

Він кокетливо склав листа й надписав:

«Мадемуазель Мішон, білошвейці з Тура».

Троє друзів, сміючись, презирнулися: вони дістали облизня.

— Тепер ви розумієте, панове,— сказав Арамис,— що тільки Базен може відвезти цього листа до Тура. Моя кузина знає лише Базена й довіряє йому одному: будь-хто інший зіпсує всю справу. До того ж Базен честолюбний і в науках тямить. Базен читав історичні книги, панове, він знає, що Сікст П'ятий, перш ніж стати папою, був свинопав-

гом. А що Базен має намір прийняти духовний сан водночас зі мною, то він не втрачає також надії стати колись і папою або принаймні кардиналом. Ви самі розумієте: людина, яка плакає такі плани, не дасть себе схопити, вже коли її і ввіймають, вона скорше помре під тортури, ніж мовить бодай слово.

— Ну, гаразд,— погодився д'Артаньян.— Базен — так Базен. Але віддайте мені мого Планше! Міледі якось наказала відшмагати його канчуком і вигнати з свого дому. Планше має добру пам'ять, і я ручуся, що, коли йому випаде нагода помститися, він радше дасть себе вбити, ніж відмовиться від цієї втіхи. Якщо справи в Турі стосуються вас, Арамісе, то справи в Лондоні стосуються особисто мене. Тому я прошу вас зупинити свій вибір на Планше. До того ж він уже раз був зі мною в Лондоні й уміє цілком пристойно сказати: «London, sir, if you please»¹⁵² та «my master lord d'Artagnan»¹⁵³. Будьте певні — з такими знаннями він чудово дістанеться до Англії й повернеться назад.

— В такому разі,— мовив Атос,— дамо Планше сімсот ліврів до від'їзду й сімсот після повернення, а Базенові триста ліврів, коли він від'їздитиме, і триста ліврів, коли повернеться. Це зменшить наше багатство до п'яти тисяч ліврів; кожен з нас візьме собі по тисячі ліврів і використає їх на свій розсуд, а останню тисячу ми відкладемо на чорний день, на випадок непередбачених витрат або для спільних потреб, доручивши зберігати гроші абатові. Чи згодні ви на це?

— Любий мій Атосе,— відповів Араміс,— ви говорите як Нестор¹⁵⁴, який — це ж бо всім відомо! — був найбільшим мудрецем у Греції.

— Отже, вирішено,— підсумував Атос.— Поїдуть Планше та Базен. Правду кажучи, я зовсім не від того, щоб залишити Грімо при собі: він звик до мене, і я ціную його. Вчорашній день напевно виснажив його, а ця подорож просто dokonala б мого слугу.

Друзі покликали Планше і пояснили, що він має робити. Д'Артаньян, який уже попередив його про все, пообіцяв передусім славу, потім гроші й тільки під кінець згадав про небезпеку.

— Я сховаю листа за підкладку рукава,— сказав Планше,— і проковтну його, якщо мене схоплять.

— Але ж тоді ти не виконаєш доручення,— заперечив д'Артаньян.

— Дайте мені ввечері копію листа, і завтра я знатиму його напам'ять.

Д'Артаньян глянув на друзів, ніби хотів сказати:

«Ну як? Що я вам говорив?»

— Планше,— повів д'Артаньян далі,— ти маєш вісім діб на те, щоб добратися до лорда Вінтера, і вісім діб на повернення — всього шістнадцять діб. Якщо на шістнадцятий день після від'їзду, о восьмій годині вечора, ти не повернешся, то не одержиш решти грошей, навіть коли ти з'явишся на п'ять хвилин пізніше.

— В такому разі, пане,— сказав Планше,— купіть мені годинника.

— Візьми мій,— мовив Атос, простягаючи Планше з властивою йому безтурботною щедрістю годинника,— і постарайся виконати доручення якнайкраще. Затям, що, коли ти довіришся кому-небудь, прохопишся необережним словом чи будеш десь вештатися, ти занести свого пана, який так довіряє твоїй відданості, що поручився нам за тебе. Але затям також і те, що, коли з твоєї вини д'Артаньянові скоїться щось лихе, я знайду тебе скрізь, хоч би де ти був, і тоді — прощайся з життям!

— О пане! — мовив Планше, ображений підозрою, а ще більше наляканий незворушним виглядом мушкетера.

— А я,— сказав Портос, люто обертаючи очима,— зуплю з тебе живого шкіру.

— Ах, пане!

— А я,— обізвався Арамис своїм лагідним, мелодійним голосом,— спалю тебе на повільному вогні, як це роблять дикуни.

— Ох пане!

І Планше заплакав. Та ми не зважимося сказати, чи від страху він плакав, чи від замилування такою непорушною одностайністю чотирьох друзів.

Д'Артаньян потиснув Планше руку й обійняв його.

— Розумієш, Планше,— сказав він,— добродії кажуть тобі все це тільки з прихильності до мене, а насправді вони тебе щиро люблять.

— О пане! — вигукнув Планше.— Або я виконаю доручення, або хай мене четвертують. Але навіть якщо мене четвертуватимуть, то будьте певні, що жоден шматочок мого тіла не викаже вас.

Вирішили — Планше їде завтра о восьмій ранку, щоб за ніч він міг вивчити листа напам'ять. Хитрий слуга виграв на

цій умові рівно дванадцять годин — адже він мав повернутися на шістнадцятий день о восьмій вечора.

Вранці, коли Планше сідав на коня, д'Артаньян, який у душі відчував прихильність до герцога Бекінгема, відвів свого слугу вбік і промовив:

— Слухай, коли ти передаси листа лордові Вінтеру й він прочитає його, то скажи: «Пильнуйте його світлість лорда Бекінгема, бо його хочуть убити». Але розумієш, Планше, це така серйозна й важлива таємниця! В тому, що довіряю її тобі, я не признався навіть своїм друзям. І не написав би про це в листі, хоч би мені пообіцяли чин капітана.

— Будьте певні, пане,— відповів Планше,— ви самі побачите, чи можна покластися на мене.

Планше скочив на чудового коня, якого він мав замінити за двадцять льє від табору на поштових, і поскакав чвалом. Серце його, ніде правди діти, трохи щеміло від спогадів про погрози трьох мушкетерів, та все ж він був у прегарному настрої.

Базен виїхав наступного ранку до Тура, маючи вісім діб для виконання покладеного на нього доручення.

Тим часом, поки їхні посланці були відсутні, четверо друзів з цілком зрозумілих причин були як ніколи обережні й до всього придивлялися та прислухалися. Вони намагались дізнатися, про що гомонять у таборі, стежили за кожним кроком кардинала й рознюхували, чи не прибув часом до Рішельє який-небудь новий посланець. Не раз і не двічі вони жахалися, коли їх несподівано викликали до начальства. Крім того, їм треба було дбати й про власну безпеку: міледі, як страхітливий привид, повсякчас стояла перед їхніми очима й не давала їм спати спокійно.

На ранок восьмого дня Базен, як завжди, бадьорий і, своїм звичаєм, усміхнений, увійшов до корчми «Гугенот», де саме снідали четверо друзів, і сказав, як було домовлено:

— Пане Арамис, ось відповідь од вашої кухні.

Друзі радісно презирнулися: половину справи зроблено! Щоправда, ця половина була куди простіша й вимагала багато менше часу.

Почервонівши, Арамис узяв листа, написаного незграбним почерком і з орфографічними помилками.

— Боже мій! — сміючись вигукнув він.— Це таки безнадійно! Ніколи бідолашна Мішон не навчиться писати, як пан де Вуатюр.

— Що тсе за отна, тся Мішон? — спитав швейцарець,

який теж снідав у «Гугеноті» і саме розмовляв з чотирма друзями.

— О Боже! Та всього-на-всього чарівна юна білошвейка, яку я колись кохав. Тож я попросив її написати мені на пам'ять кілька рядків,— відповів Арамис.

— Хай йому тшорт! Якщо фона така ш фелика сама, як і її літери, ви туше шаслифий, тофаришу! — сказав швейцарець.

Арамис прочитав листа й віддав Атосові.

— Погляньте, що вона написала, Атосе,— сказав він.

Атос пробіг очима послання й, щоб остаточно розвіяти підозри швейцарця, прочитав уголос:

— *«Любий кузене, моя сестра і я дуже добре відгадуємо сни й страшенно боїмося їх. Але про ваш, сподіваюсь, можна сказати — не вір у сни, омана вони. Прощайте! Залишайтеся здорові й час од часу нагадуйте про себе.*

Аглая Мішон»

— Про який це сон вона пише? — спитав драгун, що й собі підійшов до гурту.

— Авшеш, про який сон? — підхопив швейцарець.

— Хай йому чорт! — відповів Арамис.— Яюсь мені приснився страшний сон, і я розповів його кузині.

— О так, хай йому тшорт! Це душе просто розповісти свій сон, але я шотного расу не пачив сніф.

— Ви дуже щасливий,— мовив Атос, підводячись з-за столу.— Я був би радий, якби міг сказати те саме про себе!

— Шотного расу! — повторив швейцарець, запишавши з того, що така людина, як Атос, бодай у чомусь йому заздрить.— Шотного расу!

Тільки-но Атос підвівся, д'Артаньян теж устав з-за столу, взяв друга під руку й вийшов разом з ним.

Портос і Арамис мусили залишитись, щоб відповідати на грубуваті жарти драгуна та швейцарця.

Базен одразу пішов спати, підмостивши собі під голову жмут соломи. А що він мав жвавішу уяву, ніж швейцарець, то йому приснилося, ніби пан Арамис, ставши папою, одягає йому на голову кардинальську шапку.

Проте, як ми вже казали, своїм щасливим поверненням Базен тільки трохи розвіяв ту тривогу, яка поймала наших друзів. Дні чекання тягнуться довго, і д'Артаньян ладен був побитися об заклад, що доба мала тепер сорок вісім годин. Він забував про вимушену довготривалість подорожі по

морю, він перебільшував всемогутність міледі. Д'Артаньян гадав, що в цієї жінки, яка здавалася йому втіленням демонічної сили, є такі самі надприродні спільники. Почувши ледве відчутний шурхіт, він думав, що це вже прийшли по нього або привели назад Планше для очної ставки з ним та його друзями. Крім того, його щира довіра до шановного пікардійця меншала з кожним днем. Тривога д'Артаньяна, яку він уже не міг приховати, передалася Портосові й Арамисові. Тільки Атос був, як завжди, незворушний, наче на нього не чатувала небезпека, й життя, як і раніше, минало спокійно та буденно.

На шістнадцятий день д'Артаньян та двоє його друзів хвилювалися так, що не могли всидіти на місці. Ніби привиди, тинялись вони по дорозі, якою мав приїхати Планше.

— Йй же право,— казав їм Атос,— ви не чоловіки, а діти. Отак боятися жінки! По суті, що нам загрожує? В'язниця? Нас звідти визволять: адже визволили пані Бонасьє. Нам відрубують голови? Щодня в траншеях ми наражаємось на більшу небезпеку, бо ядро може розтрити нам ногу, і я певен, що хірург завдасть нам куди більших страждань, відрізаючи ногу, ніж кат, відрубуючи голову. Отож чекайте спокійно; за дві години, за чотири, найпізніше, за шість годин Планше буде тут. Він обіцяв вернутися вчасно, а я дуже довіряю обіцянкам Планше й маю його за хороброго хлопця.

— А якщо він не приїде? — спитав д'Артаньян.

— Якщо не приїде — значить, запізниться, тільки й того. Він може впасти з коня, може звалитися з мосту, від швидкої їзди може схопити запалення легенів. Ех, панове! Треба брати до уваги всі ймовірні випадковості. Життя — це безнастанний ланцюжок дрібних прикростей, які філософ, сміючись, перебирає замість чоток. Будьмо ж, подібно до мене, філософами!.. Сідаймо за стіл і налиймо чарки: ніколи майбутнє не постає в такому рожевому світлі, як коли на нього дивляться крізь склянку шамбертена.

— Так-то воно так,— відповів д'Артаньян.— Але мені набридло, відкорковуючи нову пляшку, щоразу остерігатися, чи вона, бува, не з погребів міледі.

— Ви надто затятий, д'Артаньяне,— сказав Атос.— Адже міледі така чарівна жінка!

— Жінка, позначена міткою найвищої якості! — мовив Портос і, своїм звичаєм, голосно зареготав.

Атос здригнувся, провів рукою по чолю, ніби витираючи піт, і підвівся, не в силі приховати нервового збудження.

Тим часом день минув, і хоч вечір спускався повільніше, ніж друзям хотілось би, але, зрештою, він усе-таки настав. До шинків посунули завсідники. Атос, діставши свою частку від вартості діаманта, частенько зазирає до «Гугенота». В панові де Бюзіні, який, до речі, влаштував нашим друзям чудовий обід, він знайшов цілком гідного партнера.

Отож вони, за звичкою, грали вдвох у кості, коли пробило сьому годину; повз вікна пройшли патрулі, які мали посилити сторожові пости. О пів на восьму просурмили вечірню зорю.

— Ми пропали! — прошепотів д'Артаньян на вухо Атосові.

— Ви хочете сказати, що пропали наші гроші? — спокійно заперечив Атос, виймаючи з кишені чотири пістолі й кидаючи їх на стіл.— Ну, панове,— вів він далі,— б'ють зорю, ходіть спати.

Атос і д'Артаньян вийшли з «Гугенота». Слідом за ними вийшли й Арамис з Портосом під руку. Арамис понуро бурмотів якісь вірші, а Портос у розпачі виривав волосинки з вусів.

Аж тут із темряви виступила постать, обриси якої здалися д'Артаньянові дивно знайомими, і звичний його слуху голос сказав:

— Я приніс вам плащ, добродію; сьогодні надто холодний вечір.

— Планше! — радісно вигукнув д'Артаньян.

— Планше! — підхопили Портос і Арамис.

— Авжеж, Планше,— мовив Атос.— Що в цьому дивно-го? Він обіцяв приїхати о восьмій годині — а зараз саме б'є восьму. Молодець, Планше, ви вмієте дотримувати слова. Якщо вам коли-небудь схочеться піти від свого пана, я візьму вас до себе.

— О ні,— відповів Планше.— Я ніколи не піду від пана д'Артаньяна.

Тої ж миті д'Артаньян відчув, як Планше поклав йому в руку записку.

Д'Артаньянові дуже кортіло обійняти Планше, як це він зробив при його від'їзді; але юнак боявся, що така прихильність до слуги може видатися кому-небудь з перехожих підозрілою, і стримав себе.

— Записка у мене,— сказав він Атосові й решті друзів.

— Добре,— відповів Атос.— Ходімо додому й прочитаємо.

Записка пекла д'Артаньянові пальці. Він хотів наддати ходи, та Атос узяв його під руку, і юнакові мимоволі довелось йти в ногу з другом.

Нарешті вони ввійшли до намету. Засвітили лампу, Планше став біля дверей, щоб ніхто не заскочив друзів зненацька, і д'Артаньян тремтячою рукою зламав печатку й розгорнув листа.

В ньому було всього піврядка, написаного суто британським почерком за формою і в абсолютно спартанських виразах за змістом:

«Thank you, be easy».

Що означало:

«Дякую, будьте певні».

Атос узяв у д'Артаньяна записку, підніс її до лампи, запалив і не випускав з рук доти, аж поки вона не перетворилася на попіл.

Потім він покликав Планше й сказав:

— А тепер, мій любий хлопче, можеш правити з нас свої сімсот ліврів, хоч ти й мало чим ризикував з такою запискою.

— Проте це не завадило мені відчайдушно хитрувати, аби тільки щасливо довести її,— відповів Планше.

— То розкажи нам про свої пригоди! — мовив д'Артаньян.

— О, моя розповідь була б дуже довга, пане.

— Ти маєш слухність, Планше,— сказав Атос.— До того ж уже пробили зорю, і якщо наша лампа горітиме довше, ніж в інших, це помітять.

— Гарзд, лягаймо спати,— погодився д'Артаньян.— Спи спокійно, Планше!

— Слово честі, пане, вперше за шістнадцять днів я засну спокійно!

— Я також! — сказав д'Артаньян.

— Я також! — сказав Портос.

— Я також! — сказав Араміс.

— Ну що ж! Відкрити вам правду? Я також! — сказав Атос.

ПРИРЕЧЕНІСТЬ

Тим часом міледі, мало не божеволіючи з лютої й шкірячи зуби, немов загнана на корабель левиця, металась по палубі, ледве стримуючи себе, щоб не кинутися в море й не поплисти назад до берега. Їй було несила змиритися з думкою, що вона залишає Францію, не помстившись ні д'Артаньянові, який образив її, ні Атосові, який насмілювався їй погрожувати. Незабаром ця думка так полонила її, що, забувши про небезпеку, міледі почала благодіяти капітана причалити до берега. Проте капітан, непохитний у своєму прагненні якнайшвидше вислизнути з поля зору французьких та англійських військових кораблів, як це намагається робити кажан, потрапивши поміж зграй пацюків та птахів, поспішав дістатися берегів Англії й рішуче відмовився пристати на те, що він вважав жіночими примхами. Він лише обіцяв своїй пасажирці, яку, до речі, кардинал доручив його особистому догляду, що висадить її, коли, звичайно, дозволять море і французи, в одному з бретонських портів — у Лоріані чи в Бресті. Але вітер був несприятливий, море хвилювалося, і капітанові доводилось докладати всіх сил, аби хоч якось утримати корабель на потрібному курсі. Через дев'ять днів після виходу з Шаранти міледі, бліда від горя й лютої злости, побачила вдалині тільки синюваті береги Фіністера.

Вона прикинула: щоб дістатися з цього куточка Франції до кардинала, їй потрібно щонайменше три дні; як додати до них іще день на висадку — вийде чотири дні; додати ці чотири до решти дев'яти — буде тринадцять утрачених днів. Аж тринадцять днів, протягом яких у Лондоні могло статися стільки важливих подій! Міледі подумала, що цей її приїзд, безперечно, розлютить кардинала і що, ясна річ, він буде більш схильний слухати скарги на неї, ніж її звинувачення проти інших. Тому, коли корабель проходив повз Лоріан та Брест, вона вже не наполягала на висадці, а капітан, з свого боку, навмисне не нагадував про це. Отож міледі продовжувала свій шлях, і того самого дня, коли Планше з Портсмута відпливав до Франції, довірена особа його високопреосвященства, подолавши всі злигодні морської подорожі, входила в цей порт.

Місто було до краю збуджене — саме спускали на воду чотири великих нових кораблі. На молу, весь у золоті,

діамантах і самоцвітах, у капелюсі з білим пером, що спадало йому на плече, стояв Бекінгем, оточений почтом, майже таким само пишним, як і він.

Був один з тих рідкісних погожих зимових днів, коли Англія згадує, що на світі є сонце. Згасаюче, але все ще розкішне світило ховалося за обрій, обливаючи пурпуром небо і море й кидаючи на вежі та старовинні будинки міста останні золоті промені, що мерехтіли в шибках, наче відблиск пожежі. Впиваючись свіжим морським повітрям, що, в міру наближення до берега, наче всотувало в себе пахощі землі, оглядаючи ці грізні приготування, які їй доручено було знищити, оцінюючи могутність армії, що її вона — слабка, тендітна жінка — повинна була зруйнувати за допомогою кількох торбинок з золотом, міледі подумки порівнювала себе з Юдіф'ю, грізною месницею, що, пробравшись до табору ассирійців, побачила там безліч колісниць, коней, вояків та зброї, які з одного помаху її руки мали розвіятися димом.

Корабель став на рейді; та коли вже все було готове для того, щоб кинути якір, до нього підійшов добре озброєний катер берегової охорони і спустив шлюпку, що швидко підпливла до трапу. В шлюпці сиділи офіцер, боцман та восьмеро веслярів. Офіцер піднявся на борт корабля, де його зустріли з поштивістю, з якою цивільні моряки звикли ставитися до людей у військовій формі.

Офіцер сказав щось капітанові судна й дав йому прочитати папери, що їх привіз із собою. Після цього, за наказом капітана, всіх матросів і пасажирів покликали на палубу.

Коли всі вишикувалися в ряд, офіцер голосно спитав, з якого порту вийшов бриг, який тримав курс і де приставав до берега. Капітан дав на все чіткі й вичерпні відповіді. Тоді офіцер одного по одному обійшов усіх, хто був на палубі, і, наблизившись до міледі, пильно глянув на неї, але не мовив жодного слова.

Потім він повернувся до капітана й сказав йому ще щось; за тим, наче перебравши на себе його обов'язки, віддав матросам команду зробити маневр, який ті одразу ж виконали. Корабель рушив далі, тепер уже в супроводі маленького катера, що, тримаючи його під жерлами всіх своїх шести гармат, плыв поряд, і ще меншої шлюпки, яка, пливучи в кільватері корабля, в порівнянні з ним здавалася зовсім крихітною.

Поки офіцер розглядав міледі, вона, звичайно, теж не зводила з нього очей. Та хоч як звикла ця жінка з

пронизливим і палаючим поглядом читати думки й осягати в серцях людських їхні таємниці, цього разу перед нею постало таке незворушне обличчя, що прозирнути на ньому не можна було нічого. Офіцерові, який стояв перед міледі й мовчки вдивлявся в неї, було років двадцять п'ять — двадцять шість. Він мав бліде обличчя й голубі, трохи запалі очі; тонкі, правильно окреслені губи були щільно стиснуті; підборіддя, що помітно виступало вперед, виказувало ту силу волі, яка в простолюдному британському типі здебільшого являє собою ознаку впертості; на чоло, трохи похиле, як у поетів, мрійників і солдатів, спадало коротке рідке волосся, що, як і борода, що вкривала нижню частину обличчя, відсвічувало приємним темно-каштановим кольором.

До гавані ввійшли вже поночі. Морок здавався ще щільнішим через туман, який оповив сигнальні ліхтарі на щоглах і вогні молу серпанком, схожим на той, що огортає місяць перед дощами. Повітря було вологе й прохолодне.

Міледі, ця сильна, рішуча жінка, мимоволі здригнулася.

Офіцер зажадав, щоб йому показали речі міледі, й звелів віднести її вантаж у шлюпку. Потім він запросив її спуститися туди ж і запропонував руку.

Міледі глянула на нього й нерішуче зупинилася.

— Хто ви такий, добродію, — спитала вона, — щоб так люб'язно опікуватися мною?

— Ви можете здогадатися про це з мого мундиру, пані; я офіцер англійського флоту, — відповів той.

— Невже офіцери англійського флоту мають віддавати себе в розпорядження своїх співвітчизниць, які прибувають до портів Великобританії, й бути такими люб'язними, щоб супроводжувати їх аж до берега?

— Так, міледі, але це здебільшого робиться не з люб'язності, а з перестороги, бо під час війни іноземців одвозять до відведеного для них готелю, де вони й залишаються під наглядом, поки про них зберуть найточніші відомості.

Ці слова були сказані з бездоганною ввічливістю й найспокійнішим тоном. Проте вони не переконали міледі.

— Я не іноземка, добродію, — мовила вона найчистішою англійською мовою, яку будь-коли можна було почути від Портсмута до Манчестера, — моє ім'я леді Кларік; отже, ця пересторога...

— Ця пересторога обов'язкова для всіх, міледі, і ви марно наволягаєте, щоб для вас зробили виняток.

— В такому разі я йду за вами, добродію.

І, спершись на руку офіцера, міледі почала спускатися по трапу, внизу якого на неї чекала шлюпка. Офіцер зійшов за нею слідом. На кормі було розіслано широкий плащ; офіцер запропонував міледі місце на ньому й сам сів поруч.

— Вперед! — наказав він матросам.

Вісім весел водночас занурилися у воду, їхні удари злились в один звук, а гребки — в один рух. Шлюпка мовби полетіла по воді.

За п'ять хвилин вони пристали до берега.

Офіцер зіскочив на набережну й простяг міледі руку.

На них чекала карета.

— Ми поїдемо в цій кареті? — спитала міледі.

— Так, пані, — відповів офіцер.

— Хіба готель так далеко?

— Він на другому кінці міста.

— Їдьмо, — сказала міледі.

І, не вагаючись, вона сіла в карету.

Офіцер простежив, щоб її багаж ретельно прив'язали, потім сів поряд з міледі й зачинив дверцята.

Не чекаючи наказу і навіть не питаючи, куди їхати, кучер пустив коней вскач, і карета помчала по вулицях міста.

Такий дивний прийом давав міледі неабияку поживу для роздумів. Переконавшись, що молодий офіцер не виявляє ані найменшого бажання почати розмову, вона забилася в куток карети й подумки стала перебирати всі можливі наслідки сьогоднішньої пригоди.

За чверть години, здивована з того, що вони так довго їдуть, міледі глянула у віконце, сподіваючись дізнатися, куди її везуть. Будинків не було видно: дерева здавалися в темряві величезними чорними примарами, що гналися одна за одною.

Міледі здригнулася.

— Одначе ми вже за містом, добродію, — сказала вона.

Офіцер мовчав.

— Попереджаю вас: я не поїду далі, аж поки ви не скажете, куди мене везете.

Ця погроза теж лишилася без відповіді.

— О, це вже занадто! — вигукнула міледі. — На допомогу! На допомогу!

Ніхто не відгукнувся на її крик. Карета так само швидко мчала по дорозі; офіцер сидів, як кам'яна статуя.

Міледі глянула на нього з виразом такої люті, який рідко коли не справляв належного враження; очі її хижо виблискували в темряві.

Офіцер сидів так само непорушно.

Міледі хотіла відчинити дверцята й вискочити з карети.

— Стережіться, добродійко,— спокійно сказав офіцер,— ви вб'єтеся.

Міледі знову сіла, задихаючись од безсилої люті. Офіцер нахилився, глянув на неї й здивувався, побачивши, що її обличчя, ще зовсім недавно таке вродливе, спотворилося від несамовитого гніву й стало дуже страшним. Лукава жінка збагнула, що загине, коли дасть змогу зазирнути собі в душу. Вона якнайлагідніше глянула на офіцера й мовила жалісливим голосом:

— В ім'я неба, добродію! Благаю вас, скажіть, кому саме — вам, вашою урядові чи котромусь з моїх ворогів — я маю завдячувати насильством, яке тут мені чинять?

— Вам не чинять ніякого насильства, добродійко, і те, що з вами сталося,— тільки захід перестороги, який ми змушені застосовувати до всіх, хто приїздить до Англії.

— То ви мене зовсім не знаєте, добродію?

— Я вперше маю честь бачити вас.

— І, скажіть по правді, у вас немає причини ненавидіти мене?

— Ніякої, присягаюсь вам.

В голосі офіцера вчувався такий спокій, така врівноваженість і навіть лагідність, що міледі заспокоїлась.

Десь через годину карета зупинилася перед залізними загратованими ворітьми, що перекривали безлюдну дорогу, яка вела до суворого громаддя самотнього замку. Тепер, коли колеса карети зашурхотіли по дрібному піску, міледі почула гучний шум і здогадалась, що це море накочує хвилі на стрімкий берег.

Карета проїхала попід двома склепіннями й нарешті зупинилася в темному чотирикутному дворі; дверцята майже одразу відчинились, офіцер спритно скочив на землю й подав руку міледі, яка сперлася на неї й досить спокійно вийшла з карети.

— І все-таки,— озвалася вона, огледівшись довкола й перевівши погляд на офіцера,— я полонянка. А втім, я певна — це не надовго,— додала вона, подарувавши офіцерові найчарівнішу усмішку.— Моє сумління й ваша поштивість, добродію, запорука тому.

Хоч який приємний був комплімент, офіцер не відповів на нього. Натомість, витягнувши з-за пояса срібний свисток, схожий на той, що ним користуються боцмани на військових кораблях, він тричі свиснув, щоразу по-новому. Тої ж

миті з'явилися слуги; вони розпрягли змилених коней і поставили карету в сарай.

Офіцер так само чемно та спокійно запросив полонянку зайти до замку. Усміхаючись, вона сперлася на його руку і ввійшла в низькі склепінчасті двері, за якими освітлений з глибини коридор вів до кручених кам'яних сходів. Піднявшись по сходах, міледі й офіцер зупинились перед важкими дверима. Молодий офіцер одімкнув їх ключем, якого мав при собі, двері важко повернулися на завісах і відчинилися в кімнату, призначену для міледі.

Одним-єдиним поглядом окинувши кімнату, полонянка розгледіла все до найменших подробиць.

Умеблювання цієї кімнати було однаково придатне і для в'язниці, й для помешкання вільної людини. Проте грати на вікнах і зовнішні засуви на дверях схилили до думки, що це все-таки в'язниця.

На якусь мить сили зрадили цю загартовану нелюдськими випробуваннями жінку. Вона впала в крісло, схрестила руки й схилила голову, чекаючи, що ось-ось до кімнати зайде суддя та почне допит.

Але зайшли лише кілька солдатів морської піхоти, які внесли багаж міледі. Поставивши все в кутку, вони мовчки вийшли.

Офіцер розпоряджався солдатами з тим самим, уже знайомим міледі спокоєм, не мовлячи жодного слова й віддаючи накази жестами чи свистком.

Здавалося, для нього та для його підлеглих взагалі не існує мови або вона їм не потрібна.

Кінець кінцем міледі не витримала й порушила мовчанку.

— В ім'я неба, добродію! — вигукнула вона. — Що означає все це? Розвійте мої сумніви; в мене стане мужності пережити будь-яку небезпеку, коли її можна передбачити, або нещастя, яке можна зрозуміти. Де я і хто я тут? Я вільна? То навіщо ці залізні грати й двері? Я полонянка? То в чому полягає мій злочин?

— Ви перебуваєте в кімнаті, яку призначено для вас, добродійко. Мені було наказано вийти вам назустріч у море й привезти вас сюди, у цей замок. Сподіваюсь, я виконав наказ із усією непохитністю солдата й водночас із шанобливістю дворянина. На цьому кінчаються, принаймні зараз, покладені на мене турботи про вас; решта стосується іншої особи.

— Хто ж ця інша особа? — спитала міледі. — Чи не могли б ви назвати її?..

Аж тут на сходах лунко задзвеніли остроги й почулися голоси. Потім усе затихло. До дверей наближались людські кроки.

— Ось ця особа, добродійко,— сказав офіцер.

Він одійшов від дверей і виструнчився в шанобливій та покірливій позі.

Двері відчинились; на порозі з'явилася постать чоловіка.

Він був без капелюха, із шпагою при боці, з носовою хусточкою в руках.

Міледі здалося, що в напівморозі кімнати вона впізнає прибулдого; вона сперлася рукою на бильце крісла й підвела голову наче для того, щоб пильніше вдивитися в незнайомця.

Той неквапно підійшов. Що ближче він підступався й лампа яскравіше освітлювала його, то глибше відкидалась міледі у кріслі.

Нарешті, переборовши заціпеніння, вона вигукнула:

— Як! Мій брат! Це ви?

— Авжеж, чарівна дамо! — відповів лорд Вінтер, напівувічливо-напівглузливо вклоняючись.— Це я, власною особою.

— Отже, цей замок?..

— Належить мені.

— Ця кімната?

— Належить вам.

— То я ваша полонянка?

— Майже.

— Але ж це насильство!

— Без гучних слів, прошу вас. Сядьмо поруч і поговорімо спокійно, як і личить братові з сестрою.

Обернувшись до дверей і побачивши, що молодий офіцер чекає на його накази, лорд Вінтер сказав:

— Дякую вам. А тепер залиште нас, пане Фелтон ¹⁵⁵.

XX

РОЗМОВА БРАТА З СЕСТРОЮ

Поки лорд Вінтер замикав двері, зачиняв віконниці й присував стілець до крісла своєї невістки, міледі подумки перебирала найрізноманітніші припущення і, зрештою, збагнула той потаємний намір, якого вона не могла передбачити, поки не дізналася, до чиїх рук потрапила. Вона знала свого дівера як чесного дворянина, завзятого мислив-

ця й невгамовного гравця, як джигуна, що любить упадати за жінками, але не вміє плести інтриги. Як він довідався про її приїзд? Як її вистежив? Чому тримає її під замком?

Правда, Атос сказав тоді кілька слів, які свідчили, що її розмову з кардиналом підслухано. Проте міледі ніяк не могла повірити, що Атос зумів так швидко вжити проти неї таких сміливих заходів.

Вона скорше повірила б, що з'ясувалися її колишні справи в Англії. Бекінгем міг здогадатись, що саме вона зрізала дві діамантові підвіски, і помститися за цю дрібну зраду. Але Бекінгем був не здатен учинити насильство над жінкою, надто коли вважав, що ця жінка діяла під впливом ренощів.

Така думка здалася міледі найвірогіднішою. Отже, їй хочуть помститися за минуле, а не застерегти на майбутнє. І вона щиро зраділа, що потрапила не до рук справжнього й розумного ворога, а до рук свого дівера, якого сподівалася досить легко перехитрити.

— Авжеж, поговорімо, мій брате,— сказала вона майже весело, розраховуючи вивідати з цієї розмови — хоч би який потайний був лорд Вінтер — усе, що їй треба було знати.

— Отже, ви все-таки вирішили повернутися до Англії,— почав лорд Вінтер,— хоч не раз казали мені в Парижі, що ніколи більше нога ваша не ступить на британську землю.

Міледі відповіла запитанням на запитання.

— Перш за все,— сказала вона,— поясніть мені, яким чином ви зуміли так спритно простежити за мною, що заздалегідь дізналися не тільки про мій приїзд, а й про те, якого дня, о котрій годині та до якої гавані я прибуду?

Лорд Вінтер вирішив наслідувати тактику міледі, розмірковуючи, що коли вже його невістка вдається до неї, то ця тактика й справді найкраща.

— Люба моя сестро,— заперечив він,— спершу ви розкажіть мені, чого приїхали до Англії?

— Я приїхала побачитися з вами,— відповіла міледі, і в гадці не маючи, що цими словами підтверджує підозри, які збудив у її дівера д'Артаньянів лист, і сподіваючись цією брехнею здобути прихильність співрозмовника.

— Он воно як! Побачитися зі мною? — похмуро перепитав лорд Вінтер.

— Авжеж, побачитися з вами. Що в цьому дивного?

— Тож, їдучи до Англії, ви не мали ніякої іншої мети?

— Ні.

— Отже, тільки задля мене ви не побоялися перепливти Ла-Манш?

— Тільки задля вас.

— Хай йому чорт! Яка ніжність, люба моя сестро!

— А хіба я не найближча ваша родичка? — спитала міледі з найзворушливішою наївністю в голосі.

— І навіть моя єдина спадкоємиця, чи не так? — і собі спитав лорд Вінтер, глянувши міледі просто в вічі.

Хоч як добре вміла міледі володіти собою, вона мимоволі здригнулася. А що, кажучи ці слова, лорд Вінтер поклав руку на невістчине плече, то він відчув її дрож.

Удар справді був влучний та глибокий. В міледі промайнула думка, що її виказала Кетті, що саме Кетті розповіла баронові про те корисливе й недобррозичливе ставлення до нього, яке міледі так необачно виявила в присутності служниці. Вона згадала також свою безтямну й необережну вихватку проти д'Артаньяна після того, як він подарував життя лордові Вінтеру.

— Я не збагну, мілорде,— мовила вона, аби виграти час і змусити супротивника розкрити карти,— що ви хочете сказати? І чи немає в ваших словах якогось таємного змісту?

— Боронь Боже! — відповів лорд Вінтер з удаваною добродушністю.— У вас виникає бажання побачити мене, і ви приїздите до Англії. Я довідаюсь про це ваше бажання, або, точніше, здогадуюсь про нього, і з наміром позбавити вас усіх прикрощів нічного прибуття та всіх незручностей висадки, відряджаю одного з моїх офіцерів зустріти вас. Я віддаю в його розпорядження карету, і він привозить вас сюди, до цього замку. Я тут володар, я щодня приїжджаю сюди. І я наказав приготувати тут для вас кімнату, щоб ми могли вдовольнити наше обопільне бажання бачити одне одного. Хіба в цьому є щось більш дивовижне, ніж те, про що ви самі сказали мені?

— Ні, я здивована лише з того, що вас попереджено про мій приїзд.

— Та це ж найпростіша річ, люба моя сестро! Ви самі все добре бачили. Перед тим, як стати на рейд, капітан вашого корабля послав за дозволом на вхід до порту невеличку шлюпку з судовим журналом і списком команди та пасажирів. Я — начальник порту, мені принесли цей список,— я прочитав у ньому ваше ім'я. Серце підказало мені те, що зараз ствердили ви. Я зрозумів, задля чого ви

піддавали себе небезпеці такого нелегкого в наш час плавання, й вислав вам назустріч свій катер. Решту ви знаєте.

Міледі збагнула — лорд Вінтер каже неправду, — і це ще більше насторожило її.

— Мій брате, — озвалася вона знову, — чи не мілорда Бекінгема бачила я сьогодні ввечері на березі, коли ми входили до порту?

— Саме його. А-а, тепер я зрозумів! — відповів лорд Вінтер. — Побачивши його, ви перелякалися. Ви прибули з країни, де всі мають цікавитися його намірами, і я знаю: його приготування до війни з Францією дуже турбують вашого друга кардинала.

— Мого друга кардинала! — вигукнула міледі, переконуючись, що і в цьому питанні лорд Вінтер добре поінформований.

— А хіба він не ваш друг? — байдуже спитав барон. — Тоді пробачте! Мені здавалося, що це так. Але ми повернемося до мілорда герцога трохи згодом, а тим часом не ухиляймося від того вкрай чутливого напрямку, якого набула наша розмова. Отже, ви кажете, що приїхали побачитись зі мною?

— Так.

— Чудово! Я вам відповів: усе влаштовано згідно з вашими бажаннями, і ми будемо бачитись щодня.

— То я навіки маю залишитися тут? — з ледве відчутним відтінком страху спитала міледі.

— Може, вам тут не зовсім зручно, сестро? Скажіть, чого вам не вистачає, і я звелю принести вам усе необхідне.

— Я не маю ні служниць, ні лакеїв...

— Ви їх матимете, добродійко; скажіть лише, як було в домі вашого першого чоловіка, і хоч я тільки ваш дівер, проте все зроблю так само.

— В домі мого першого чоловіка! — вигукнула міледі, розгублено глянувши на лорда Вінтера.

— Авжеж, при вашому чоловікові — французові; я кажу не про мого брата. А втім, коли ви про це встигли забути, то, оскільки ваш чоловік іще живий, я напишу до нього листа, і він повідомить мене про всі подробиці.

Холодний піт зросив міледі чоло.

— Ви жартуєте! — мовила вона глухим голосом.

— Хіба я схожий на жартівника? — спитав барон, підвівшись й відступивши на крок.

— Точніше, ви ображаєте мене, — вела далі міледі, впи-

ваючись пальцями в бильця крісла й теж намагаючись підвестися.

— Я вас ображаю? — зневажливо всміхнувся лорд Вінтер.— Невже, добродійко, ви й справді гадаєте, що це можливо?

— Добродію,— сказала міледі,— ви або п'яні, або збожеволіли; йдіть геть і накажіть прислати до мене жінку для послуг.

— Жінки надто балакучі, сестро! Чи не міг би я замінити вам покоївку? В такий спосіб усі наші сімейні таємниці залишаються при нас.

— Зухвалець! — вигукнула міледі й, мовби підкинута пружиною, підскочила до барона, який стояв, схрестивши руки на грудях, та все ж був назирці, щоб у разі потреби вихопити шпагу.

— Еге! — мовив він.— Я знаю — вам не вперше вбивати людину. Але попереджаю: я боронитимусь, навіть хоч би й проти вас.

— О, ваша правда! — сказала міледі.— Такий боягуз, як ви, може підняти руку й на жінку.

— Либонь, і так. Але мені легко буде виправдатись: я — не перший чоловік, який зняв на вас руку.

І, наче суддя, що звинувачує злочинця, барон неквапним жестом показав на ліве плече міледі, мало не торкнувшись його пальцем.

Міледі глухо зойкнула й метнулася в дальній куток кімнати, мов пантера, яка стискається в клубок, щоб краще приготуватися до стрибка.

— О! Гарчіть скільки завгодно! — вигукнув лорд Вінтер.— Але не намагайтесь укусити, бо попереджаю, що це для вас кепсько скінчиться. Тут немає прокурорів, які наперед визначають права спадковості, немає й мандрівного рицаря, що викликав би мене на герць заради чарівної дами, яку я тримаю під замком. Зате в мене є судді, і, коли це буде потрібно, вони справедливо покарають безсоромну жінку, котра при живому чоловікові прокралася в подружню постіль мого старшого брата, лорда Вінтера. Можете мені повірити: ці судді віддадуть вас катові, який зробить вам одне плече схожим на друге.

Очі міледі блищали. І хоч лорд Вінтер був мужчиною й стояв зі шпагою перед беззбройною жінкою, він відчув, що в душі його заворушився страх. Та все-таки він говорив далі, не в силі стримати своєї люті:

— Авжеж, я розумію, що, діставши спадщину після мого

брата, ви б хотіли успадкувати й моє майно. Але зятяте: навіть якби ви вбили мене або підіслали до мене убивць, я заздалегідь ужив необхідних заходів; жодне пенні ¹⁵⁶ з того, чим я володію, не перейде до ваших рук. Невже вам іще мало багатства? Ви маєте майже мільйонний статок! Невже не наспів час зупинитися на вашому фатальному шляху, коли ви чинили зло з однієї тільки невситимої жаги чинити його? О, клянусь, якби пам'ять брата не була для мене священною, я згноїв би вас в якій-небудь державній в'язниці або відправив би в Тайберн ¹⁵⁷ на втіху матросам! Я мовчатиму, але й ви мусите змиритися із своїм ув'язненням. Через п'ятнадцять — двадцять діб я вирушаю з військом до Ла-Рошелі. Напередодні від'їзду я посаджу вас на корабель, який відпливе в мене на очах, і він одвезе вас до однієї з наших південних колоній. Я приставлю до вас наглядача, і можете бути певні, що при першій вашій спробі вернутися до Англії або на материк він застрелить вас.

Міледі слухала уважно, і її широко розплющені очі горіли вогнем.

— А тим часом,— вів далі лорд Вінтер,— ви житимете в цьому замку. Його стіни міцні, двері важкі, ґрати на вікнах надійні. До того ж ваше вікно прорубано високо над самим морем. Матроси мого екіпажу беззастережно віддані мені й несуть варту перед цією кімнатою, вони охороняють усі проходи, що ведуть на подвір'я. Та коли б ви й пробралися туди, вам однаково треба було б проминути ще троє загратованих залізних воріт. Віддано найсуворіший наказ: один лише крок, один рух, одне слово, яке свідчило б про спробу втекти,— і в вас стрілятимуть. Якщо вас уб'ють, англійське правосуддя, сподіваюсь, буде мені вдячне — адже я позбавлю його неприємних клопотів. А-а, ваше обличчя вже знову спокійне й самовпевнене! «П'ятнадцять — двадцять діб,— думаєте ви.— Дурниці! Я винахідлива: за цей час я щось та вигадую. Я пекельно хитра: я знайду якусь жертву. Через п'ятнадцять діб,— кажете ви собі,— мене тут не буде». Ну, то спробуйте!

Збагнувши, що лорд Вінтер угадав її думки, міледі вп'ялася нігтями в долоні, аби придушити в собі найменший порух душі, який міг би відбитися на її обличчі. Хай воно виражає тільки тужливу скорботу...

Лорд Вінтер вів далі:

— Офіцера, який буде тут за начальника на час моєї відсутності, ви вже бачили, отже, знаєте його. Ви переконалися, що він уміє виконувати накази, бо, знаючи вас,

я певен, що по дорозі сюди ви, безперечно, намагалися викликати його на розмову. І що ви скажете про нього? Чи могла б мармурова статуя бути мовчазніша й холодніша за нього? Ви вже не раз випробовували ваші чари на багатьох людях і, на лихо, завжди успішно; випробуйте їх на цьому офіцерові. Коли, тисяча чортів, ви й тут доможетеся свого, я ладен буду ручитися, що ви — сам демон.

Лорд Вінтер підійшов до дверей і рвучко відчинив їх.

— Покличте пана Фелтона, — наказав він і, обертаючись до міледі, додав: — Зараз я познайомлю його з вами.

В кімнаті запала німа тиша. За хвилину з-за дверей долинули повільні й розмірені звуки кроків, що наближалися. Незабаром у півмороці коридора з'явилася людська постать. Молодий офіцер, з яким ми вже познайомилися, зупинився на порозі, чекаючи на розпорядження барона.

— Заходьте, мій любий Джоне, — сказав лорд Вінтер. — Заходьте й замкніть двері.

Офіцер увійшов до кімнати.

— Прошу, — вів далі барон, — подивіться на цю жінку: вона молода, вона гарна, вона володіє всіма земними чарами. І що ж? Це страховисько, якому ледве минуло двадцять п'ять років, вчинило стільки злочинів, скільки ви не налічите й за цілий рік в архівах наших судів. Голос цієї жінки заворожує, краса принаджує жертву, тіло платить те, що вона обіцяє, — в цьому слід віддати їй належне. Вона пробуватиме звабити вас, а може, навіть і вбити. Я витяг вас із злиднів, Фелтоне, я дав вам чин лейтенанта, одного разу я навіть урятував вам життя — ви знаєте, за яких обставин це було. Я не тільки ваш заступник, а й друг, не тільки благодійник, а й батько. Ця жінка приїхала до Англії, щоб улаштувати замах на моє життя. Я тримаю цю змію в своїх руках. І от я покликав вас і кажу вам: «Друже мій, Фелтоне, Джоне, дитино моя, пильнуй мене й особливо сам стережися цієї жінки. Присягнися спасінням своєї душі, що збережеш її для тієї кари, на яку вона заслуговує. Джоне Фелтоне, я покладаюсь на твоє слово, Джоне Фелтоне, я вірю в твою чесність».

— Мілорде, — відповів молодий офіцер, кидаючи на міледі сповнений ненависті погляд. — Мілорде, присягаюсь вам: все буде зроблено так, як ви бажаєте.

Міледі зустріла цей погляд з виглядом покірливої жертви. Годі було собі уявити смиренніший і лагідніший вираз, ніж той, що осявав її чарівне личко. Навіть лорд Вінтер

ледве впізнав у ній ту тигрицю, з якою хвилину тому ледве не вступив у люту боротьбу.

— Вона не повинна виходити з цієї кімнати, чуєте, Джоне? — вів далі лорд Вінтер.— Вона ні з ким не повинна листуватися; вона не повинна говорити ні з ким, окрім вас, коли, звичайно, ви зробите їй честь, розмовляючи з нею.

— Я присягнувся, мілорде, цього досить.

— А тепер, добродійко, благайте прощення в Бога, бо людський суд над вами вже звершено.

Міледі схилила голову, ніби цей вирок її й справді приголомшив. Лорд Вінтер вийшов з кімнати, жестом запросивши Фелтона. Той поспішив слідом за ним і замкнув двері.

За хвилину в коридорі залунали важкі кроки солдата морської піхоти, що вартував з палашем за поясом і з мушкетом в руках.

Якийсь час міледі сиділа непорушно, гадаючи, що за нею можуть стежити крізь замкову щілину. Потім вона повільно підвела голову, і її обличчя знову набуло страхітливого виразу погрози та виклику. Вона підбігла до дверей і прислухалась, тоді глянула у вікно, відійшла від нього, знову сіла в глибоке крісло й замислилася.

XXI

ОФІЦЕР

Тим часом кардинал чекав новин з Англії, але ніяких вістей не надходило, крім хіба що неприємних та загрозливих.

Хоч Ла-Рошель перебувала в щільній облозі й успіх її, завдяки вжитим заходам, особливо завдяки дамбі, яка не давала човнам пробиратись у місто, видавався безсумнівним, проте блокада могла тривати ще довго, на превелику ганьбу королівського війська та на превелике невдоволення кардинала. Правда, йому не треба було більше сварити Людовіка XIII з Анною Австрійською — це вже він зробив,— але він мав у майбутньому мирити пана де Бассомп'єра, що несподівано посварився з герцогом Англемським.

Що ж до брата короля, герцога Орлеанського, який почав облогу, то турботу про її завершення він цілком переклав на кардиналові плечі.

Ларошельці, попри надзвичайну стійкість свого мера,

зробили спробу збунтуватись, щоб скласти зброю. Мер наказав повісити бунтівників. Розправа над заводіями втихомирила найвідчайдушніших, і вони вирішили краще замордувати себе голодом. Ця загибель здавалася їм не такою скорою, а головне, не такою неминучою, як смерть на шибениці.

З свого боку, французи час від часу ловили гінців, яких ларошельці послали до Бекінгема, або шпигунів, яких Бекінгем послав до ларошельців. В усіх випадках суд був короткий. Пан кардинал вимовляв одне-однісіньке слово «Повісити!». Запрошували короля подивитися на страту. Людовік XIII з'являвся, не поспішаючи, й сідав на таке місце, звідки можна було бачити процедуру в усіх подробицях. Це трохи розважало його й додавало терпіння продовжувати нудну облогу, хоч він раз у раз повторював, що хоче швидше повернутися до Парижа. Тож якби не ці шпигуни та гінці, його високопреосвященство, незважаючи на всю свою винахідливість, опинився б у великій скруті.

Проте час минав, а ларошельці не здавалися: останній гонець, якого впіймали французи, віз листа Бекінгемові. В листі, правда, мовилося, що місто перебуває в жахливому становищі; але замість написати: «Якщо ваша допомога не наспіє протягом двох тижнів, ми здамося»,— автори повідомляли зовсім інше: «Якщо ваша допомога не наспіє протягом двох тижнів, то на той час, коли вона з'явиться, ми всі сконаємо з голоду».

Отож ларошельці покладали всі надії тільки на Бекінгема. Вони мали Бекінгема за свого месію. Було ясно: якби вони напевне дізналися, що на Бекінгема розраховувати вже марно, то разом з надією втратили б і всю свою мужність.

Тому кардинал дуже нетерпляче чекав з Англії вістей про те, що Бекінгем не прибуде до Ла-Рошелі.

Питання про взяття міста приступом часто розглядалося на королівській раді, проте його щоразу відхиляли. По-перше, всі вважали Ла-Рошель неприступною, а по-друге, кардинал, хоч би що він говорив у приватних розмовах, чудово розумів: згода на страхітливе пролиття крові в бою, де французам довелося б воювати проти самих французів, була б у політиці поверненням на шістдесят років назад,— а кардинал був для свого часу людиною, як тепер кажуть, передових поглядів. Бо й справді, пограбування Ла-Рошелі та знищення кількох тисяч гугенотів, котрі скорше дали б себе вбити, ніж склали зброю, аж надто скидалося б

у 1628 році на Варфоломіївську ніч 1572 року. Нарешті, цей крайній захід, проти якого сам король, як ревний католик, правда, не заперечував, повсякчас відкидали генерали, висуваючи такий аргумент: Ла-Рошель можна взяти тільки голодом.

Кардинал так і не міг побороти страху, який навювала йому згадка про його помічницю, бо він і сам уже давно помітив дивні риси цієї жінки, яка видавалась йому то змією, то левицею. Чи не зрадила вона його? А чи, бува, не вмерла? Рішельє вже досить добре вивчив міледі й знав: незалежно від того, служить вона йому чи його супротивникам, незалежно від того, друг вона йому чи ворог,— вона не може бути бездіяльною, хіба що її змусять до цього якісь непередбачені обставини. Але звідки б виникли такі обставини? Саме цього кардинал і не міг збагнути.

В усьому іншому він твердо покладався на міледі. Він здогадувався, що з минулим цієї жінки пов'язані страшні речі, приховати які могла тільки його червона мантія, і відчував, що, з тієї чи іншої причини, але міледі перебуває в його владі, бо тільки в нього одного знайде підтримку і захист від небезпеки, яка їй загрожує.

Отже, він вирішив вести війну сам, чекаючи на сторонню допомогу так, як чекають щасливої нагоди. Він докінчував будувати славнозвісну дамбу, що мала задушити ларошельців голодом. А тим часом, дивлячись на це нещасне місто, що поєднувало такі страшні злигодні з такою героїчною мужністю, кардинал, пригадуючи слова Людовіка XI, свого політичного попередника, подібно до того, як сам він був попередником Робесп'єра¹⁵⁸ повторював вислів цього спритного заступника Трістана¹⁵⁹: «Розділяти, щоб владарювати».

Обложивши Париж, Генріх IV наказав кидати через стіни міста хліб та інший харч. Кардинал наказав підкидати листи, в яких пояснював ларошельцям, що поведінка їхніх начальників несправедлива, егоїстична та жорстока. У цих начальників вдосталь зерна, однак вони не хочуть ділити його між населенням; вони дотримуються правил, бо в них, бачте, теж є свої правила: не біда, якщо помруть жінки, діти й старі,— аби тільки чоловіки, котрі мусять захищати стіни їхнього міста, були здорові й повні сил. На той час це правило — може, тому, що городяни ладні були на самопожертву, а може, й тому, що вони не могли йому протидіяти,— хоч і не дістало загального схвалення, а перейшло все-таки з царини теорії в практику. А втім, кардинальські

листи робили свою справу. Ці листи нагадували чоловікам, що приречені на смерть діти, жінки й старі — то їхні сини, дружини та батьки; що було б куди справедливіше, аби всі розділяли загальну біду, бо тоді спільне лихо спонукало б ларошельців до одностайних рішень.

Листи спричинилися саме до тих наслідків, на які сподівався їх автор: вони схилили багатьох ларошельців вступити в сепаратні переговори з королівським військом.

Але якраз у той час, коли кардинал уже бачив, що винайдений ним захід починає приносити свої плоди, і радів, що так удало застосував його, один з мешканців Ла-Рошелі, котрий зумів перейти лінію королівських військ, — самому тільки Богові відомо, як йому пощастило обдурити пильність Бассомп'єра, Шомбера та герцога Ангюлемського, за якими, в свою чергу, пильно стежив кардинал, — отож, повторюємо, один з мешканців Ла-Рошелі пробрався до міста просто з Портсмута й повідомив: він бачив там великий флот, готовий підняти вітрила не пізніше ніж за тиждень. Крім того, Бекінгем сповіщав мера, що воєнний союз проти Франції от-от має бути нарешті підписаний і що англійські, імперські¹⁶⁰ та іспанські війська водночас почнуть наступ на французьке королівство. Цей лист читали на всіх майданах міста, копії з нього розвісили на перехрестях вулиць, і навіть ті, хто почав був переговори з королівським військом, припинили їх, вирішивши діждатися обіцяної допомоги.

Ця несподівана обставина збудила в Рішельє колишній неспокій і мимоволі змусила його знову звернути свій погляд на той бік моря.

Тим часом королівське військо, зовсім не думаючи про турботи, що обсіли його єдиного справжнього володаря, досить безжурно збавляло час. Ні провіанту, ні, тим паче, грошей у таборі не бракувало. Цілі роти й полки змагалися між собою в завзятті й веселощах. Ловити шпигунів і вішати їх, влаштовувати відчайдушні експедиції на дамбу або на море, затівати найбезрозсудніші вилазки й холоднокровно здійснювати їх — ось як проводили вояки дні, що так довго тяглися не тільки для ларошельців, знеможених від голоду й безнастанних тривог, а й для кардинала, що вперто будував фортифікаційні споруди.

Іноді, коли кардинал, який завжди їздив верхи, наче звичайнісінький кіннотник, подумки вдивлявся в ці укріплення, що їх, всупереч усім сподіванням, так довго споруджували під його керівництвом інженери, котрих Рішельє

наказав зібрати з усіх кінців Франції,— він випадково зустрічав мушкетера з полку де Тревіля. Кардинал під'їздив до нього, приглядався й, не признавши в мушкетерові жодного з наших чотирьох друзів, звертав на щось інше свої гострі очі та допитливий розум.

Одного разу, пригнічений смертельною тугою, не сподіваючись більше на переговори з містом і досі не маючи відомостей з Англії, кардинал без будь-якої певної мети виїхав з дому в супроводі Каюзака та Ля Удіньєра й, віддавшись у владу неосяжності своїх дум та милуючись неосяжністю океану, рушив уздовж піщаного берега. Неспішно піднявшись на пагорок, він раптом помітив недалеко за живоплотом сімох чоловік, що, розкидавши навколо порожні пляшки, лежали на піску й грілися в променях вже досить скупого в цю пору року сонця. Четверо з них були наші мушкетери; вони зібралися, аби послухати листа, щойно одержаного одним з них. Цей лист видавався їм таким важливим, що задля нього вони навіть покинули на барабані приготовані для гри карти й кості.

Троє інших зішкрібали смолу з шийки величезної, обплетеної соломкою пляшки коліурського вина. Це були слуги наших героїв.

Кардинал, як ми вже сказали, був у поганому настрої, а коли це з ним траплялося, то ніщо так його не гнівило, як веселощі інших. До того ж він мав дивне упередження, вважаючи, що причиною веселощів інших є саме те, що засмучує його самого. Отож він зробив Каюзакові й Ля Удіньєрові знак зупинитися, зійшов з коня й попрямував до реготунів, сподіваючись, що пісок заглушить шум його кроків, живоплітховає його самого і він без перешкод підслухає бодай кілька слів з розмови, напевне, дуже цікавої. Підійшовши ближче до живоплоту, Рішельє впізнав вимову гасконця. А що раніше він розгледів саме мушкетерів, то й не мав тепер жодного сумніву: троє інших — це ті, кого називають нерозлучними друзями,— Атос, Портос та Арамис.

Неважко зрозуміти, що при цьому відкритті кардиналові ще дужче закортіло почути їхню розмову. Очі його набули дивного виразу, і він котячою ходою нечутно підкрався до живоплоту. Та ледве він устиг вловити кілька звуків, не розібравши до пуття жодного окремого слова, як лункий і уривчастий крик примусив його здригнутися.

— Офіцер! — вигукнув Грімо.

Мушкетери й собі підвели голови.

— Ви, здається, заговорили, негіднику,— сказав Атос, підвівшись на лікті й змірявши Грімо гнівним поглядом.

Грімо мовчки тицьнув пальцем у бік живоплоту, сповіщаючи про появу кардинала та його почту.

Мушкетери враз зірвались на рівні ноги й шанобливо вклонилися.

Кардинал ледве стримував лють.

— Здається, панове мушкетери наказують охороняти себе! — мовив він.— Чи не підходять, бува, по суходолу англійці, чи, може, мушкетери вважають себе вищими офіцерами?

— Монсеньйоре,— озвався Атос, бо серед загального замішання тільки він зберіг спокій та холонокровність справжнього вельможі, що ніколи його не зраджували,— монсеньйоре, мушкетери у вільний від служби час п'ють вино й грають у кості, але для своїх слуг вони завжди лишаються офіцерами вельми високого рангу.

— Слуги! — пробурмотів кардинал.— Слуги, яким наказано попереджати своїх панів, коли хтось проходить повз них, вже не слуги, а вартові.

— А втім, ваше високопреосвященство, ви самі добре бачите: якби ми не вдалися до цієї перестороги, то були б позбавлені змоги засвідчити вам нашу пошану й подякувати за те, що ви ласкаво погодились з'єднати нас усіх разом. Д'Артаньяне,— вів далі Атос,— адже ви оце говорили, що дуже хотіли б знайти нагоду висловити свою подяку. Така нагода трапилася, скористайтесь із неї.

Ці слова були сказані з тим непохитним спокоєм, який відзначав Атоса в хвилини небезпеки, і з тією надзвичайною чемністю, яка робила його в певні хвилини величнішим, ніж королі.

Д'Артаньян підійшов і промимрив кілька слів подяки, які, проте, застрягли у нього в горлі під похмурим поглядом кардинала.

— Однаково, панове,— мовив Рішельє, якого зауваження Атоса анітрохи не похитнуло в намірі з'ясувати обставини,— однаково, панове, я не люблю, коли прості солдати, тільки тому, що вони служать у привілейованому полку, вдають із себе вельможних панів. Вони повинні дотримуватись дисципліни, обов'язкової для всіх.

Атос вислухав кардинала до кінця й, уклонившись на знак згоди, відповів:

— Сподіваюсь, монсеньйоре, ми нічим не порушили дисципліни. Ми зараз не на службі й тому вважали, що

можемо скористатися з нашого часу на свій розсуд. Коли ваше високопреосвященство зволить дати нам яке-небудь особливе доручення, ми будемо щасливі виконати його. Ви самі бачите, монсеньйоре,— провадив Атос, насупивши брови, бо цей допит починав дратувати його,— що ми взяли з собою зброю, аби бути наготові при найменшій тривозі.

І він показав кардиналові на чотири мушкети, складені біля барабана, на якому лежали карти й кості.

— Будьте певні, ваше високопреосвященство,— докинув д'Артаньян,— ми вийшли б вам назустріч, аби тільки знали, що це саме ви під'їздите до нас з таким нечисленним почтом.

Кардинал кусав вуса й губи.

— Чи відомо вам, на кого ви схожі, коли ось так збираєтеся разом, завжди при зброї й під охороною своїх слуг? — спитав він.— Ви схожі на чотирьох змовників.

— Так воно і є, монсеньйоре,— сказав Атос,— ми й справді складаємо змови, як ваше високопреосвященство самі переконались одного чудового ранку, але тільки проти ларошельців.

— Еге, панове політики! — відповів кардинал, і собі насупивши брови.— В ваших головах можна знайти чимало розгадок різних таємниць, аби тільки вони були такі ж приступні для читання, як той лист, що ви його сховали, коли помітили мене.

Атос спалахнув і ступив крок до його високопреосвященства.

— Виходить, ви підозрюєте нас, монсеньйоре, і піддаєте справжньому допитові. Якщо це так, то хай ваше високопреосвященство ласкаво пояснить причини, і тоді ми знатимемо принаймні, як поводитись.

— А коли б це й справді був допит? — спитав кардинал.— Не таких людей, як ви, допитували, пане Атос, і вони відповідали.

— Ось чому, монсеньйоре, я й сказав вашому високопреосвященству, що ви маєте право запитувати нас, а ми готові відповідати.

— Що це за лист, якого ви почали читати, пане Арамис, а потім сховали?

— Це лист од жінки, монсеньйоре.

— О, я розумію,— сказав кардинал,— про такі листи не годиться багато говорити. Але їх можна показувати духівникові, а, як вам відомо, мене посвячено в духовний сан.

— Монсеньйоре,— незворушно мовив Атос, і його спокій

був тим страшніший, що, відповідаючи в такий спосіб, мушкетер важив головою,— цей лист од жінки, але він не підписаний ні Маріон Делорм, ні пані д'Егійон¹⁶¹.

Кардинал зблід як смерть; очі його спалахнули зловісним огнем. Він обернувся, ніби для того, щоб оддати наказ Каюзакові та Ля Удінєрові. Атос уловив цей рух; він ступив крок до мушкетерів, з яких не зводили очей і його друзі, зовсім не схильні дозволити себе арештувати. На боці кардинала, разом з ним самим, було троє; мушкетерів з їхніми слугами було семеро. Кардинал зрозумів: гра буде нерівною, бо Атос із своїми товаришами й справді про щось таємно домовлялися. І він удався до одного з тих несподіваних поворотів, що їх завжди тримав напоготові. Його обличчя засяяло усмішкою.

— Ну, гаразд, гаразд! — сказав кардинал. — Ви хоробрі молоді люди, горді при світлі дня, віддані в мороці ночі. Немає нічого поганого в тому, щоб оберегати себе, коли вмієш добре оберегати інших. Панове, я не забув тієї ночі, коли ви охороняли мене по дорозі до «Червоного Голубника». Коли б на тій дорозі, по якій я маю їхати зараз, мені загрожувала небезпека, я попросив би вас супроводити мене. Але тут усе спокійно; тож лишайтесь на місці, допивайте ваше вино, закінчуйте гру й дочитуйте свого листа. Прощайте, панове!

Він сів на коня, якого підвів йому Каюзак, попрощався з мушкетерами помахом руки і поскакав уперед.

Четверо друзів стояли нерухомо, мовчки дивлячись кардиналові вслід, аж поки він зник з очей.

Тоді вони перезирнулися.

Всі були пригнічені, бо розуміли, що хоч його високопреосвященство й попрощався привітно, він поїхав страшенно розлючений.

Тільки Атос усміхався своєю владною, зневажливою усмішкою. Коли кардинал од'їхав так далеко, що не міг уже ні чути, ні бачити їх, Портос, якому не терпілося зірвати на комусь гнів, вигукнув:

— Цей Грімо надто пізно схаменувся!

Грімо хотів був щось сказати на своє виправдання. Атос підняв палець, і Грімо промовчав.

— Чи віддали б ви листа, Арамісе? — спитав д'Артаньян.

— Я б зробив ось що,— відповів Араміс своїм мелодійним голосом.— Коли б він зажадав, щоб я віддав листа,

я однією рукою вручив би його, а другою проколов би кардинала шпагою наскрізь.

— Саме цього я й боявся,— мовив Атос.— Ось чому я втрутився у вашу розмову з кардиналом. Правду кажучи, він наражається на велику небезпеку, заходячи в такі розмови з озброєними людьми. Можна подумати, що йому доводиться мати справу тільки з жінками та дітьми.

— Мій любий Атосе,— зауважив д'Артаньян,— я в захопленні від вас, але, кінець кінцем, ми все-таки трохи винні.

— Чому б то? — обурено вигукнув Атос.— Кому належить повітря, яким ми дихаємо? Цей океан, на який ми дивимось? Пісок, на якому ми лежимо? Кому належить лист од вашої коханої? Хіба кардиналові? Присягаюся честю — цей дивак гадає, що він володар світу. Ви стояли перед ним зацікавлений, приголомшений, розчавлений; можна було подумати, що ворота Бастілії вже зачинилися за вами й що величезна Медуза¹⁶² от-от оберне вас на каміння. Скажіть, хіба бути закоханим означає бути змовником? Ви закохані в жінку, яку кардинал кинув до в'язниці, і хочете визволити її з його рук. Це партія, яку ви граєте з його високопреосвященством; ваш лист — ваш козир. Навіщо ж ви хочете показати партнерові ваші карти? Цього ніхто не робить. Хай він їх відгадає, щастя йому! А ми відгадуватимемо його гру!

— Слушно кажете, Атосе! — мовив д'Артаньян.— Ваші слова справедливі.

— То не будемо більше згадувати про те, що сталося. Хай Арамис дочитує листа від кухні — з того місця, на якому кардинал його урвав.

Арамис вийняв листа з кишені, троє друзів присунулись до нього, а слуги знову схилилися над пляшкою.

— Ви прочитали лише кілька перших слів,— сказав д'Артаньян,— краще послухаймо все спочатку.

— Гаразд,— відповів Арамис.

«Мій любий кузене, я, здається, наважусь поїхати до Стенé, де моя сестра влаштувала нашу юну служницю до монастиря кармеліток. Бідолашна жінка упокорилася своїй долі: вона знає, що не може жити в іншому місці, не наражаючись на небезпеку занести свою душу. А втім, коли наші сімейні справи влагодяться так, як ми сподіваємось, то цілком можливо, що вона наважиться накликати на себе прокляття й повернеться до тих, за ким побиваєть-

ся, тим паче, що про неї безнастанно думають, і вона знає про це. А тим часом вона не така вже й нещасна; єдине її бажання — дістати листа від свого коханого. Я знаю, що такі листи нелегко переправити за ґрати монастиря; але, попри все це, як уже я довела вам, мій любий кузене, я не така невправна й візьмусь за це доручення. Моя сестра вдячна вам за вашу незмінну добру пам'ять про неї. Був час, коли вона дуже турбувалася; але тепер трохи заспокоїлась, надіславши туди свого повіреного, щоб там не скоїлося чогось непередбаченого.

Прощайте, мій любий кузене, пишть про себе якомога частіше, тобто щоразу, коли матимете певність, що ваш лист надійде до нас. Обіймаю вас.

Марі Мішон»

— О, чим я зможу віддячити вам, Арамісе? — вигукнув д'Артаньян.— Люба Констанція! Нарешті я маю про неї звістку; вона жива, вона в монастирі, в безпеці, вона в Стенел! Як ви гадаєте, Атосе, Стене — це де?

— В Лотарінгії, за кілька льє від кордону з Ельзасом ¹⁶³; коли закінчиться облога, ми зможемо туди поїхати.

— Треба сподіватися — цього вже недовго чекати,— зауважив Портос.— Сьогодні вранці повісили одного шпигуна, так він признався, що ларошельці їдять шкіру зі своїх черевиків. Певне, з'ївши шкіру, вони візьмуться до підошов... Я вже й не знаю, що вони їстимуть далі, хіба що одне одного.

— Бідолашні дурні! — сказав Атос, перехиливши склянку чудового бордоського вина, що хоч і не користувалося тоді такою доброю славою, як нині, але заслуговувало на неї не менше теперішнього.— Бідолашні дурні! Можна подумати, що католицтво — не найзручніше й не найприємніше з усіх віросповідань! І все-таки,— закінчив він, допивши вино й цмокнувши язиком,— вони молодці... Але що це ви, хай йому чорт, робите, Арамісе? — вів далі Атос.— Ви ховаєте листа до кишені?

— Авжеж,— озвався д'Артаньян.— Атос має слушність: листа треба спалити. А втім, хтозна — може ми його спалимо, а кардинал знає спосіб, як читати на попелі?

— Та вже ж напевно знає,— мовив Атос.

— Що ж ви хочете зробити з листом? — спитав Портос.

— Ходіть-но сюди, Грімо,— покликав Атос.

Грімо підвівся й підійшов.

— На знак покарання за те, що ви заговорили без

дозволу, мій друже, ви мусите з'їсти цей аркуш паперу, а потім, в нагороду за послугу, яку нам зробите, вип'єте цю склянку вина. Ось спершу лист; розжуйте його як слід.

Грімо всміхнувся й, спрямувавши погляд на склянку, яку Атос налив по вінця, розжував папір і проковтнув його.

— Браво! Молодець, Грімо! — похвалив його Атос. — А тепер беріть склянку; гаразд, можете не дякувати.

Грімо так само мовчки перекинув склянку бордоського, але його звернені до неба очі промовляли, поки він займався цим приємним ділом, красномовніше за будь-які слова.

— Так от, — повів далі Атос, — якщо тільки панові кардиналу не спаде на думку хитромудра ідея розпороти Грімо живіт, ми можемо бути більш-менш спокійні.

Тим часом його високопреосвященство продовжував свою меланхолійну прогулянку й бурмотів собі під ніс:

— Ні, таки треба, щоб ця четвірка стала моєю.

XXII

ПЕРШИЙ ДЕНЬ УВ'ЯЗНЕННЯ

Але повернімось до міледі, яку ми, кинувши погляд на береги Франції, мимохіть втратили з поля зору.

Ми застанемо її в тому ж безнадійному становищі, в якому й залишили, заглибленою в сумні думки, кинуту в самісіньке пекло, біля воріт якого вона залишила будь-яку надію; це вперше в житті беруть її сумніви, вперше в житті охоплює страх.

Двічі щастя зрадило її, двічі її розгадали й занастили, і обидва рази винуватцем її невдачі був злий дух, якого, безперечно, послав їй Всевишній, щоб здолати її: д'Артаньян переміг її, цю досі непереможну злу силу.

Він насміявся з її кохання, принизив її гордість, обдурив її честолюбні заміри і ось тепер хоче позбавити її багатства, зазіхає на свободу й навіть загрожує життю. Більше того — він зірвав краєчок її маски, тієї егіди¹⁶⁴, якою міледі так уміло прикривалась і яка робила її такою сильною.

Д'Артаньян відвернув од Бекінгема, котрого міледі ненавидить, як ненавидить усе, що перш кохала, бурю, якою йому й королеві погрожував Рішельє. Д'Артаньян видав себе за де Варда, до якого вона спалахнула пристрастю тигриці, жагучою, як взагалі пристрасть жінок такої вдачі. Д'Артаньян знає її страшну таємницю, — а вона ж присягалася, що той, хто довідається про це, накладе головою.

І нарешті в ту хвилину, коли їй пощастило дістати охоронну грамоту, за допомогою якої вона збиралась помститися своєму ворогові, цю охоронну грамоту виривають у неї з рук, і все той самий д'Артаньян тримає її в ув'язненні й запроторить до якогось проклятого Ботанібєя¹⁶⁵, до якогось ганебного Тайберна в Індійському океані.

Бо все це, поза всякими сумнівами, походить від д'Артаньяна. Хто інший міг так зганьбити її? Тільки він міг повідомити лорда Вінтера про всі ці страхітливі таємниці, які він так фатально розкрив одну по одній. Він знає її дівера і, звичайно, написав йому.

Яка ненависть клекоче в міледі! Вона сидить непорушно, втупивши палаючий погляд в глиб безлюдної кімнати, і тільки глухий стогін, що раз по раз вихоплюється їй з грудей, згідно вторує гомону хвиль, які здійснюються, гуркочуть і з ревінням споконвічного й безсилового відчаю розбиваються об скелі, на яких змуровано цей похмурий і гордовитий замок! Які солодкі плани помсти, що сягають у примарну далеч майбутнього, викохує проти пані Бонасьє, проти Бекінгема і, головне, проти д'Артаньяна розум міледі в палахкотінні грозово-буряного гніву!

Усе це так; але ж для помсти треба бути вільною. А щоб стати вільною, коли перебуваєш в ув'язненні, треба проламати стіну, розпиляти ґрати, розібрати підлогу — зробити те, що до снаги наполегливому й дужому чоловікові, але не під силу гарячково збудженій слабкій жінці. До того ж на це треба мати час — місяці, роки, а в неї... у неї попереду лише десять чи дванадцять днів, як сказав лорд Вінтер, її брат і грізний тюремник.

І все-таки, якби вона була чоловіком, то спробувала б вибратися звідси й, можливо, досягла б успіху. Чому небо так помилилось, що вклало таку мужню душу в таке кволе й зманіжене тіло!

Отож перші хвилини ув'язнення були жахливі: міледі не могла побороти спазми люті, що корчили її; жіноча слабкість віддала данину природі. Але потроху вона вгамувала пориви нестямного гніву. Нервовий дроз, що поймав усе її тіло, затих, і, наче втомлена змія, вона згорнулася в клубок для відпочинку.

— Ну, годі, годі, це ж божевілля — так лютувати! — сказала вона, дивлячись у дзеркало, в якому відбивався її вогненний погляд, що, здавалось, звертався із запитанням до неї самої. — Не треба лютувати, лють — ознака слабості. До того ж цей засіб ніколи мені не допомагав; можливо,

якби я мала справу з жінками, то й знайшла б слабкіших за себе й перемогла б їх. Але я веду боротьбу з мужчинами, і для них я лишаюсь жінкою. Тож треба боротися далі жіночою зброєю; моя сила — в моїй слабості.

Ніби бажаючи переконатися, наскільки вільно володіє вона своїм виразним і рухливим обличчям, міледі стала спостерігати, як, залежно від її бажання, на ньому мінялися всі відтінки почуттів — од гніву, що спотворював його риси, до найлагіднішої, найніжнішої й найзвабливішої усмішки. Потім вона прибрала своє розкішне волосся, щоб ще краще відтінити свою вроду. Нарешті вона прошепотіла, милуючись собою:

— Нічого ще не втрачено. Я все-таки дуже гарна.

Було близько восьмої години вечора. Погляд міледі зупинився на ліжку; вона вирішила, що недовгий відпочинок освіжить не тільки голову й думки, а й покращить колір обличчя. Проте, перш ніж лягти, вона надумала щось багато краще. Міледі згадала, що при ній говорили про вечерю. Вона вже понад годину сиділа в цій кімнаті, отже, їй незабаром мали принести попоїсти. Полонянка не хотіла гаяти часу й вирішила цього ж вечора пильніше придивитися до тих людей, яким було доручено її стерегти.

У щілині під дверима з'явилося світло; воно сповіщало про прихід її тюремників. Міледі, яка була підвелася, знову покvapливо сіла в крісло й відкинула назад голову, від чого її гарне волосся розсипалося по плечах, а груди ледь оголилися під зім'ятим мереживом. Поклавши одну руку на серце, другу вона звисила з крісла.

Загриміли засуви, двері зарипіли, і в кімнаті пролунали кроки.

— Поставте цей стіл тут,— почула вона голос, що належав Фелтонові.

Наказ було виконано.

— Принесіть свічки й змініть вартового,— вів далі Фелтон.

Цей подвійний наказ молодого лейтенанта переконав міледі, що солдати й прислужують, і стережуть її водночас.

До того ж накази Фелтона виконувалися з тією мовчазною швидкістю, яка свідчила про беззастережну дисципліну.

Нарешті Фелтон, який досі не дивився на міледі, глянув у її бік.

— Ага,— сказав він,— вона спить. Гарзд: вона повечереє, як прокинеться.

І він пішов до дверей.

— Але, пане лейтенант,— зауважив солдат, який підійшов до міледі ближче за свого незворушного начальника,— ця жінка не спить.

— Як це — не спить? — спитав Фелтон.— А що ж вона робить?

— Вона непритомна; обличчя в неї дуже бліде, і скільки я не прислухаюсь, я не чую дихання.

— Ваша правда,— мовив Фелтон, пильніше глянувши на міледі, але все ще не рухаючись з місця.— Повідомте лорда Вінтера, що його полонянка знепритомніла, бо цей випадок не був передбачений, і я не знаю, що треба робити.

Солдат вийшов передати наказ свого офіцера. Фелтон сів у крісло, яке стояло біля дверей, і став чекати, такий же мовчазний та нерухомий. Міледі досконало володіла жіночим мистецтвом дивитися з-під довгих вій, наче й не розплющуючи повік; вона помітила, що Фелтон сидить до неї спиною. Не відводячи погляду, міледі спостерігала за ним хвилин з десять; за всі ці десять хвилин її незворушний вартувий жодного разу не озирнувся.

Міледі збагнула, що зараз прийде лорд Вінтер і що його поява додасть її тюремникові нових сил. Її перша спроба виявилась марною, і вона примирилася з цим, як жінка, що має ще чимало способів у запасі. Тож вона підвела голову, розплющила очі й ледь чутно зітхнула.

Почувши зітхання, Фелтон нарешті озирнувся.

— От ви й прокинулись, добродійко! — сказав він.— Отже, мені тут більше нічого робити. Коли вам щось буде потрібно, ви подзвоните.

— Ах, Боже мій, Боже мій! Як мені було погано! — прошепотіла міледі тим милозвучним голосом, що, подібно до голосів античних звабниць, зачаровував усіх, кого вона хотіла занапастити.

І, випроставшись у кріслі, вона прибрала ще принаднішої й невимушенішої пози, ніж та, в якій лежала досі.

Фелтон підвівся.

— Вам приноситьимуть їсти тричі на день, добродійко,— сказав він,— вранці о дев'ятій годині, о першій годині пополудні та о восьмій вечора. Якщо цей розпорядок вам не підходить, ви можете призначити свої години замість тих, які я вам пропоную, і ми намагатимемось виконати ваші бажання.

— Невже мені завжди доведеться бути самій у цій величезній похмурій кімнаті? — спитала міледі.

— Вже домовлено з жінкою, яка живе по сусідству: вона буде завтра в замку й приходитиме раз у раз, коли вам будуть потрібні її послуги.

— Дякую вам, добродію,— смиренно відповіла полонянка.

Фелтон ледь помітно вклонився й пішов до дверей. Аж тут у коридорі з'явився лорд Вінтер із солдатом, якому було наказано доповісти, що міледі знепритомніла. Лорд Вінтер тримав у руці флакон з нюхальною сіллю.

— Ну, що тут таке? Що скоїлося? — спитав він глузливо, побачивши, що його полонянка вже підвелась, а Фелтон збирається вийти з кімнати.— Отже, покійниця воскресла? Тисяча чортів, Фелтоне, хлопче, хіба ти не зрозумів, що тебе мають за новачка й розігрують перед тобою першу дію комедії, яку ми, поза всякими сумнівами, матимемо втіху подивитися до кінця?

— Я так і подумав, мілорде,— відповів Фелтон.— Але полонянка — все-таки жінка, і я хотів виявити до неї повагу, яку вихований офіцер має виявляти до кожної дами коли не заради неї самої, то принаймні задля власної гідності.

Міледі затремтіла. Фелтонові слова холодили їй кров.

— Отже,— засміявшись, сказав Вінтер,— це знадливо розпущене гарне волосся, це біле тіло й млосний погляд не спокусили тебе, кам'яне серце?

— Ні, мілорде,— спокійно відповів молодий лейтенант.— Повірте, потрібно щось багато більше, ніж жіночі хитрощі й кокетство, аби спробувати підкупити мене.

— В такому разі, мій хоробрий лейтенанте, дамо міледі пошукати інших засобів, а самі ходімо вечеряти. О, ти можеш бути певен, фантазія в неї невичерпна, і друга дія комедії не забариться змінити першу!

З цими словами лорд Вінтер узяв Фелтона під руку і, сміючись, вивів його в кімнати.

— О, я знайду принаду й для тебе,— процідила крізь зуби міледі.— Можеш бути в цьому певен, злиденний невдахо-ченцю, нещасний навернений солдате, якому саме впору перешити мундир на рясу!

— До речі,— зауважив Вінтер, зупиняючись на порозі,— мені було б дуже прикро, якби ця невдача позбавила вас апетиту, міледі. Покуштуйте це курча і цю рибу, які, слово честі, я й на гадці не мав отруїти. Мене цілком влаштовує мій кухар; а що він не чекає після мене спадщини, то я відчуваю до нього цілковиту і безмежну довіру. Беріть

з мене приклад. Прощайте, любя сестро! До наступної вашої неприємності.

Це було понад те, що могла стерпіти міледі. Вона вп'ялася пальцями в бильця крісла, заскреготіла зубами, звернула лютий погляд на двері, які зачинилися за лордом Вінтером та Фелтоном, і, залишившись нарешті сама, відчула, що знову втрачає самовладання. Міледі глянула на стіл, побачила в сяєві свічок ніж і миттю схопила його. Але її спіткало жорстоке розчарування: лезо ножа було зроблене з м'якого срібла і мало тупий закруглений кінець.

За нещільно причиненими дверима пролунав голосний регіт, і вони знову відчинилися.

— Ха-ха! — реготав лорд Вінтер. — Ха-ха-ха! От бачиш, мій славний Фелтоне, бачиш, що я тобі казав: цей ніж був призначений для тебе. Вона б убила тебе, сину мій; розумієш, це одне з її дивацтв — у той чи інший спосіб звільнитися від людей, що заважають їй. Якби я тебе послухав і дозволив подати їй гострий сталевий ніж, то Фелтонові був би кінець. Спочатку вона зарізала б тебе, а потім і всіх нас. Тож придивляйся, Джоне, як добре вона вміє володіти ножем.

Справді, міледі ще тримала ніж у судомно стиснутій руці, але останні слова лорда Вінтера — ця страхітлива образа — примусили її руки розтиснутись, позбавили її сили й навіть волі. Ніж упав додолу.

— Ви маєте слухність, мілорде, — сказав Фелтон з глибокою відразою, якою пройняв міледі до самісінького серця. — Ви маєте слухність, я й справді помилявся.

І вони вийшли з кімнати.

На цей раз міледі дослухалась уважніше, ніж першого разу, і зачекала, поки їхні кроки віддалилися й затихли в глибині коридора.

— Я загинула, — пршепотіла вона. — Я у владі людей, на яких усі мої хитрощі так само мало впливають, як на бронзові чи гранітні статуї. Вони розкусили мене й невразливі проти будь-якої моєї зброї. І все-таки я не дозволю, щоб усе це скінчилося так, як їм хочеться.

Справді, як свідчило останнє міркування міледі та її інстинктивне повернення до надії, — ні страх, ані розгубленість надовго не оволодівали цією сильною душею. Міледі сіла до столу, смачно попоїла, випила трохи іспанського вина й відчула, що до неї знову повернулася вся її рішучість.

Перш ніж лягти, вона вже встигла розібрати, обміркува-

ти, витлумачити й всебічно вивчити всі слова, вчинки, жести, найменші рухи, ба навіть мовчанку своїх співрозмовників і зробити з цього глибокого, вмілого та ретельного дослідження висновок: з двох її мучителів Фелтон був усе-таки вразливіший.

Одна фраза особливо запам'яталася полонянці:

«Якби я тебе послухав»,— сказав лорд Вінтер Фелтонові.

Отже, Фелтон говорив на її користь, коли вже лорд Вінтер не схотів його послухати.

— Слабкий чи сильний,— повторювала міледі,— а він проте має в душі якусь іскру жалості до мене. З цієї іскри я роздмухаю полум'я, що спопелить його. Що ж до лорда Вінтера — він мене знає, боїться й чудово розуміє, чого можна сподіватися від мене, якби мені пощастило вирватися з його рук; тому спробувати підкорити його — марна справа. А от Фелтон — зовсім інша річ, він наївний молодик, чистий душею і, мабуть, добродішесний. Його можна спокусити.

Міледі лягла й заснула з усмішкою на устах; той, хто побачив би її під час сну, подумав би, що це молода дівчина й що сниться їй вінок з квітів, який вона сплела для себе на свято.

XXIII

ДРУГИЙ ДЕНЬ УВ'ЯЗНЕННЯ

Міледі снилося, що д'Артаньян нарешті в її руках і що вона спостерігає за його стратою; саме коли під сокирою ката заструменіла ненависна кров юнака, міледі чарівливо усміхнулася вві сні.

Вона спала, як спить в'язень, заколисаний надією, що вперше замріла перед ним.

Вранці, коли ввійшли до кімнати міледі, вона ще лежала в ліжку. Фелтон лишився в коридорі. Він привів ту саму жінку, про яку казав напередодні. Жінка підступилася до міледі й запропонувала їй свої послуги.

Міледі мала дуже бліде обличчя, і це часто вводило в оману кожного, хто бачив її вперше.

— Я нездужаю,— сказала полонянка.— Я ні на мить не склепила очей за всю цю довгу ніч. Як я страждаю! Чи можу я сподіватися, що ви поставитесь до мене людяніше, ніж ті, хто приходив сюди вчора? А втім, я прошу одного-єдиного — щоб мені дозволили залишитися в ліжку.

— Чи не бажаєте ви, щоб покликали лікаря? — спитала жінка.

Фелтон мовчки слухав цю розмову.

Міледі враз збагнула: чим більше буде біля неї людей, тим більше їй доведеться їх розжалювати, отже, посиляться й нагляд лорда Вінтера. До того ж лікар міг сказати, що її хвороба удавана, а міледі, програвши першу гру, не хотіла програвати другу.

— Послати по лікаря? — мовила вона. — Навіщо? Ці добродії сказали вчора, що моя хвороба — комедія; те ж саме вони, безперечно, сказали б і сьогодні, бо коли б вони схотіли, то ще вчора попередили б лікаря.

— В такому разі, — нетерпляче озвався Фелтон, — скажіть самі, добродійко, як ви хочете лікуватись,

— Боже мій, хіба я знаю як! Я відчуваю, що нездужаю, — тільки й того. Хай мені дають що завгодно, мені однаково.

— Запросіть сюди лорда Вінтера! — звелів Фелтон, якого вже втомили ці безнастанні ремствування.

— О ні, ні! — вигукнула міледі. — Ні, добродію, не кличте його, благаю вас, мені вже зовсім добре, мені нічого не треба, тільки не кличте його!

Вона вигукнула це так палко, такий біль вчувався в її голосі, що Фелтон мимоволі ступив кілька кроків і ввійшов у кімнату.

«Він увійшов!» — промайнуло в голові у міледі.

— А втім, добродійко, — мовив Фелтон, — якщо ви й справді нездужаєте, ми пошлемо по лікаря. Ну, а якщо ви нас обдурюєте — тим гірше для вас; але ми принаймні не матимемо в чому дорікати собі.

Міледі нічого не відповіла; натомість вона впала своїм чарівним личком у подушки й заридала.

Якусь мить Фелтон дивився на неї з своєю звичайною байдужістю. Потім, збагнувши, що плач може тривати довго, він вийшов; жінка подалася слідом за ним. Лорд Вінтер ще не прийшов.

— Здається, я починаю дещо розуміти, — з нестримною радістю прошепотіла міледі, вкриваючися ковдрою з головою, щоб ті, хто, можливо, підглядає за нею, не помітили цієї радості.

Минуло дві години.

«Ну, час мені вже й одужати, — сказала міледі сама до себе. — Встанемо й сьогодні ж спробуємо щастя. В мене

лишилося тільки десять днів, і другий з них минає цього вечора».

Ще вранці міледі принесли сніданок. Було ясно, що незабаром прийдуть прибирати зі столу, і тоді вона зможе ще раз побачити Фелтона.

Міледі не помилилась: Фелтон прийшов знову і, не звернувши уваги на те, чи їла міледі, чи ні, знаком наказав винести стіл, який перед тим унесли вже накритим.

Фелтон лишився в кімнаті останнім; в руках у нього була книжка.

Чарівна, бліда й покірлива, міледі напівлежала в кріслі, що стояло біля каміна, і скидалася на святу діву, яка чекає на мученицьку смерть.

Фелтон підійшов до неї і сказав:

— Лорд Вінтер, католик, як і ви, добродійко, подумав, що неможливість виконувати обряди вашої церкви та відвідувати її служби може завдати вам прикрощів. Тож він дав згоду на те, аби ви щодня читали ваші молитви з цього молитовника.

Помітивши, з яким виглядом Фелтон поклав молитовник на стіл перед нею, яким тоном мовив: «Ваші молитви» і яка зневажлива усмішка майнула на його обличчі, міледі підвела голову й уважніше глянула на офіцера.

І тоді з його простої, строго гладенької зачіски, з надмірної скромності вбрання, з його чистого, наче витесаного з мармуру, але такого ж суворого й непроникливого чола міледі вгадала в ньому одного з тих похмурих пуритан, яких вона часто зустрічала не тільки при дворі короля Якова, а й при дворі французького короля, куди, незважаючи на спогади про Варфоломійську ніч, вони іноді приїздили шукати притулку.

Її враз осяяло натхнення, як це буває тільки з людьми геніальними в момент катастрофи, в такі критичні хвилини, коли вирішується їхня доля або навіть життя.

Цих двох слів: «Ваші молитви» — й миттєвого погляду, кинутого на Фелтона, було досить, аби міледі збагнула всю важливість того, що вона має сказати у відповідь.

Тепер вона діяла майже інстинктивно.

— Я? — сказала вона з тією зневагою, яку вчула в голосі молодого офіцера.— Я, добродію, мої молитви? Лорд Вінтер, цей розбещений католик, чудово знає, що я не одного з ним віросповідання. Це звичайнісінька пастка, в яку він хоче мене заманути!

— Якого ж ви віросповідання, добродійко? — спитав

Фелтон із подивом, що його, незважаючи на вміння володіти собою, так і не зміг приховати.

— Я скажу це лише тоді, коли відчую, що достатньо постраждала за віру! — палко вигукнула міледі.

Погляд, яким Фелтон глянув на міледі, розкрив їй, як багато вона виграла однією цією фразою.

Проте молодий офіцер стояв так само непорушно й мовчав; тільки очі його промовляли красномовніше за будь-які слова.

— Я в руках моїх ворогів, — вела далі міледі тим нахненним тоном, який, вона підмітила, був властивий пуританам. — Ну що ж! Або мене врятує Бог, або я загину за нього! Ось моя відповідь, і я прошу переказати її лордові Вінтеру. Що ж до цієї книжки, — вона показала на молитовник пальцем, не торкаючись його, ніби боялася себе осквернити, — то ви можете віднести її й читати по ній молитви самі, бо ви, безперечно, подвійний спільник лорда Вінтера — і в переслідуваннях, і в ересі.

Фелтон нічого не відповів, узяв молитовник з тою самою огидою, якої вже раз не міг приховати, й, замислений, вийшов з кімнати.

Близько п'ятої години пополудні завітав лорд Вінтер. За весь день міледі мала доволі часу, щоб обміркувати свою поведінку на майбутнє. Тож вона зустріла свого дівера як жінка, що вже цілком опанувала себе.

— Здається, — почав барон, сідаючи в крісло навпроти міледі й зневажливо простягаючи ноги перед каміном, — здається, ми вдалися до невеличкого віровідступництва!

— Що ви хочете сказати, добродію?

— Я хочу сказати, що відтоді, як ми з вами бачилися востаннє, ви змінили віру. Чи не одружилися ви часом з третім чоловіком — протестантом, наприклад?

— Кажіть ясніше, мілорде, — зверхньо мовила полонянка. — Бо попереджаю вас: хоч я й чую ваші слова, та зовсім не розумію їх.

— Отже, ви взагалі не визнаєте ніякої віри; це мені навіть більше подобається, — глузливо відповів лорд Вінтер.

— Але це більше узгоджується з вашими правилами, — холодно зауважила міледі.

— О! Мушу признатися -- мені це зовсім байдуже.

— О! Якби ви й не призналися в своїй байдужості до питань віри, мілорде, ваша розбещеність і ваше беззаконня викрили б вас.

— Такої! І ви ще кажете про розбещеність, пані Месса-

ліно ¹⁶⁶, леді Макбет! ¹⁶⁷ Або я гаразд не зрозумів вас, або, тисяча чортів, ви надто безсоромні!

— Ви кажете так, бо знаєте, що нас слухають,— так само холодно мовила міледі,— отже, хочете підбурити проти мене ваших тюремників та катів.

— Моїх тюремників! Моїх катів! Он воно як, добродійко! Ви впадаєте в патетичний тон, і на зміну вчорашній комедії пропонуєте нам сцени з трагедії. А втім, за тиждень ви будете там, де вам належить бути, і я виконаю щодо вас свій намір.

— Ганебний намір! Безбожний намір! — мовила міледі з екзальтацією жертви, що кидає виклик своєму судді.

— Слово честі,— сказав лорд Вінтер, підвівшись,— мені здається, що ця розпусниця божеволіє. Ну, годі, годі, заспокойтесь, пані пуританко, або я накажу кинути вас до карцеру. Тисяча чортів! Невже моє іспанське вино так запаморочило вам голову? Але будьте певні — це сп'яніння цілком безпечне і не матиме згубних наслідків.

І лорд Вінтер вийшов, сиплячи прокльонами; за тих часів це було звичним навіть серед людей вищого світу.

Фелтон справді стояв за дверима і чув усю розмову від слова до слова.

Міледі й цього разу не помилилась.

— Іди, йди! — прошепотіла вона вслід діверові.— Згубні для тебе наслідки незабаром будуть, але ти, дурню, помітиш їх тільки тоді, коли вже не зможеш уникнути.

В кімнаті запала тиша. Минуло дві години. Коли солдати принесли вечерю, міледі голосно читала молитви, яких навчив її старий слуга її другого чоловіка, найревніший пуританин. Вона була наче в екстазі й не звертала уваги на те, що діялось навколо неї. Фелтон зробив знак, щоб їй не заважали, і, коли все було розставлено, тихцем вийшов разом із солдатами.

Міледі знала, що за нею стежать, тож прочитала молитви до кінця, і їй здалося, що вартовий біля дверей перестав ходити й прислухається.

В цей вечір їй більше нічого й не треба було. Вона підвелася, сіла до столу, трохи попоїла й випила самої тільки води.

За годину солдати прийшли винести стіл, але цього разу Фелтона з ними не було.

Отже, він боявся надто часто бачити її.

Міледі одвернулась до стіни, приховуючи усмішку, таку радісну, що вона могла б її виказати.

Полонянка почекала з півгодини. Коли в старому замку запанувала тиша й стало чути тільки безугавний гомін прибою — цей безмежний подих океану,— вона своїм чистим, милозвучним голосом заспівала перший вірш улюбленого псалму пуритан:

Ти нас, о Боже, покидаєш,
Щоб взнати нашу силу й міць,
А потім сам же освяєш
Небесним щастям нас усіх, хто вмів терпіть.

Ці вірші були дуже недосконалі; але ж відомо — пуритани ніколи не могли похвалитися зразками поетичної майстерності.

Співаючи, міледі прислухалась; вартовий біля дверей зупинився й став непорушно, наче скам'янів. З цього міледі легко було зробити висновок, яке враження справляє її голос.

Вона знову заспівала, зворушливо й натхненно. Їй навіть самій здавалося, що чарівні звуки, які лунають під склепіннями замку, заворожують серця її тюремників. Але вартовий, безперечно, ревний католик, не піддався чарам і гукнув з-за дверей:

— Замовкніть-бо, добродійко! Ваша пісня навиває тугу, як «De profundis»¹⁶⁸, і якщо, крім сумнівної втіхи стояти тут на варті, нам доведеться слухати ще й отакі співи, то годі буде й витримати.

— Мовчати! — суворо промовив хтось, і міледі впізнала голос Фелтона.— Не втручайтеся не в свою справу, зухвальцю! Хіба вам наказано забороняти цій жінці співати? Ні. Вам звеліли стерегти її й стріляти, якщо вона пробуватиме втекти. Стережіть її; якщо вона тікатиме, стріляйте. Але не відступайте від даного вам наказу.

Вираз невимовної радості, миттєвий, як спалах блискавки, осяяв обличчя міледі. Ніби не чувши цієї розмови, з якої насправді вона не впустила жодного слова, полонянка заспівала знову, намагаючись, щоб її голос бринів з усією повнотою звуку, з усією чарівністю й принадністю, якими тільки наділив її демон:

Для сліз гірких, для туги й скрути,
Для підземель і кайданів
Є молодість і є спокута
Від Бога, котрий знає все, що я стерпів.

Цей голос, на диво чистий і глибокий, надавав незграбним віршам такої магічної сили й такої виразності, яку

найревніші пуритани рідко коли чули в співах своїх братів по вірі, дарма що ті намагались якнайвищадливіше прикрашати псалми. Фелтонові здалося, що він чує пісню ангела, який утішав трьох єврейських отроків у печі вогняній ¹⁶⁹.

Міледі співала далі:

Та час визволення наспіє
Для нас, о Боже всеблагий;
А якщо зрадять нас надії,
Лишаться муки смерті та вінець святий.

Цей вірш, в який грізна чарівниця вклала всю свою душу, до краю схвилював молодого офіцера. Фелтон різким рухом одчинив двері й став перед міледі. Він був блідий, як завжди, але очі його палали.

— Навіщо ви так співаєте, та ще й таким голосом? — спитав він.

— Пробачте, добродію, — лагідно відповіла міледі, — я зовсім забула, що мої пісні недоречні в цьому домі. Можливо, я образила ваші релігійні почуття, та присягаюся вам — це ненавмисно. Пробачте мою провину, може, й велику, але справді мимовільну.

Міледі була така прекрасна в цю мить, а релігійний екстаз, в якому вона, здавалось, перебувала, надавав такого неземного виразу її обличчю, що засліпленому її вродою Фелтонові уявилося, ніби він бачить перед собою ангела, спів якого оце чув.

— Так, так, — сказав він, — ви бентежите, ви збуджуєте серця людей, які живуть у цьому замку.

Бідолашний безумець не помічав недоладності своїх слів. Міледі намагалась прочитати те, що діється в його серці.

— Я не співатиму більше, — втупивши очі долу, мовила вона з усією лагідністю, якої тільки могла надати своєму голосу, і з тією покірливістю, яку тільки могла удати своїм виглядом.

— Ні, ні, добродійко, — відповів Фелтон. — Співайте, але не так голосно, особливо вночі.

І з цими словами молодий офіцер, відчуваючи, що більше не в силі бути суворим з полонянкою, кинувся геть з кімнати.

— Ви добре зробили, пане лейтенант, — сказав солдат. — Її спів перевертає душу. А втім, до цього швидко звикаєш — голос у неї і справді чарівний!

ТРЕТІЙ ДЕНЬ УВ'ЯЗНЕННЯ

Фелтон усе-таки прийшов. Але міледі треба було зробити ще одне зусилля: затримати його, або, точніше, домогтися того, щоб він сам затримався. Як це зробити, міледі поки що не знала.

А втім, вона мала добитися ще більшого: примусити Фелтона розмовляти, щоб і самій говорити з ним. Міледі добре знала: чи не найбільша її звабність таїться у голосі. Як тонко, як майстерно вміла вона орудувати своїм голо-сом, надаючи йому найрізноманітніших відтінків — од звичайної людської мови аж до ангельського співу!

І все-таки, попри всі свої чари, міледі побоювалась, що зазнає поразки. Адже Фелтон був попереджений і навіть упереджений проти неї. Ось чому вона пильно стежила за кожним його вчинком, за кожним словом, за найнепомітнішим поглядом і жестом, ба навіть за подихом — бо подих можна було витлумачити як зітхання. Інакше кажучи, вона ретельно вивчала все, як досвідчений актор, котрому щойно дали нову й незвичну для нього роль.

Стосунки з лордом Вінтером її не бентежили — ще напередодні міледі вирішила, як себе з ним поводити. Вона поклала бути мовчазною й сповненою гідності, час од часу дратувати дівера підкресленою зневагою, яким-небудь зухвалим словом провокуючи його на погрози й насильства, що ще дужче підкреслювало б її покірливість. Фелтон бачитиме все це; можливо, він нічого не скаже, але він усе бачитиме.

Вранці Фелтон з'явився, як звичайно, але міледі за весь час, поки він стежив за приготуванням сніданку, не обізвалася до нього жодним словом. Зате коли він уже збирався вийти, в неї блиснула надія: міледі здалося, що Фелтон хоче заговорити сам. Губи його ворухнулися, проте він одразу ж опанував себе. Затаївши в серці слова, які мало не вихопилися йому з уст, він вийшов.

Близько полудня нагодився лорд Вінтер.

Був досить погожий зимовий день, і промінь тьмяного англійського сонця, що тільки світить, але не гріє, зазирнув крізь ґрати до в'язниці міледі.

Вона саме дивилась у вікно і вдала, що не чує, як відчиняються двері.

— Он як! — усміхнувся лорд Вінтер.— Розігравши спо-

чатку комедію, а потім трагедію, ми захопились тепер меланхолією.

Полонянка не відповіла.

— Так, так, розумію,— вів далі лорд Вінтер.— Ви були б не від того, щоб опинитись на волі на цьому березі; вам хотілося б сісти на добрий корабель, який поніс би вас по смарагдових хвилях цього моря; ви радо влаштували б мені — на суходолі чи в океані — одну з тих спритних засідок, до яких ви такі охочі. Потерпіть! Потерпіть ще трохи! За чотири дні берег стане для вас приступним, а море відкритим, і навіть більш відкритим, ніж ви того бажаєте, бо за чотири дні Англія нарешті позбудеться вас.

Міледі благально склала руки й, підвівши свої чарівні очі до неба, мовила з ангельською лагідністю:

— Боже, Боже! Пробач йому, як я йому пробачаю.

— Авжеж, молись, клята! — вигукнув лорд.— Твоя молитва тим великодушніша, що, присягаюся, ти перебуваєш в руках людини, яка тобі ніколи не пробачить!

І він вийшов з кімнати.

У той момент, коли він переступав поріг, міледі помітила Фелтона, який рвонувся в темний куток, щоб вона його не побачила.

Тоді вона впала навколішки й почала голосно молитися.

— Боже мій! Боже мій! — примовляла вона.— Ти знаєш, за яку святу справу я страждаю! Дай же мені сили витерпіти ці страждання до кінця!

Двері тихо відчинились. Чарівна богомолка, здавалось, не чула рипіння і з слізьми в голосі вела далі:

— Боже караючий! Боже милосердний! Невже ти дозволиш, щоб справдилися жахливі заміри цієї людини?

І аж тепер міледі вдала, що почула кроки Фелтона. Вона миттю скочила на ноги й зашарілася, ніби засоромившись, що до неї ввійшли в ту мить, коли вона стояла навколішках і молилася.

— Я не люблю заважати тим, хто молиться, добродійко,— серйозно сказав Фелтон,— а тому хай моя присутність вас не бентежить.

— Чому ви вирішили, що я молюся, добродію? — спитала міледі, ледве стримуючи сльози.— Ви помиляєтесь, я не молилася.

— Невже ви вважаєте, добродійко,— відповів Фелтон так само серйозно, хоч і трохи лагіднішим голосом,— що я маю право не дозволити впасти на коліна перед Творцем?

Боронь Боже! До того ж каяття — природна річ для тих, хто завинив. Хоч би який страшний був злочин, грішник святий для мене, якщо він припадає до ніг Всевишнього.

— Завинила, я завинила! — мовила міледі з усмішкою, яка обеззброїла б навіть ангела на Страшному Суді.— Боже, ти єдиний знаєш, так це чи ні! Скажіть, що мене засуджено, добродію, це буде правда; але вам відомо, що Бог любить мучеників і що він іноді дозволяє засуджувати невинних.

— Засуджена ви чи мучениця, — відповів Фелтон, — вам однаково треба молитися, і я теж молитимуся за вас.

— О, ви праведник! — вигукнула міледі й упала йому до ніг.— Вислухайте, я не можу більше таїтися перед вами; я боюсь, що мені забракне сил у ту мить, коли я муситиму витримати боротьбу й відкрито сповідати свою віру. Вислухайте ж благання доведеної до відчаю жінки. Вас обманюють, добродію, але не в цьому річ. Я прошу у вас тільки однієї милості, і якщо ви мені її зробите, я благословлятиму вас на цьому й на тому світі.

— Поговоріть про це з моїм начальником, добродійко, — відповів Фелтон, — я, на щастя, не маю права ні милувати, ні карати; цю відповідальність Бог поклав на того, хто вищий за мене.

— Ні, на вас, на вас одного! Вислухайте мене, перш ніж сприяти моїй загибелі або безчестю.

— Якщо ви заслужили цю ганьбу, добродійко, якщо ви накликали на себе це безчестя, треба витерпіти все, підкрившись волі Божій.

— Що ви таке кажете? О, ви не зрозуміли мене! Ви, мабуть, вважаєте, що, говорячи про безчестя, я маю на увазі якийсь покарання, в'язницю або смерть! Дай Боже, щоб це було так! Щоб мені смерть або в'язниця!

— Я не розумію вас, добродійко.

— Або вдаєте, що не розумієте, — відповіла полонянка, недовірливо усміхаючись.

— Ні, добродійко, присягаюся честю солдата, присягаюсь вірою християнина!

— Як! Вам невідомі наміри лорда Вінтера щодо мене?

— Невідомі.

— Це неможливо — адже ви його повірений!

— Я ніколи не брешу, добродійко.

— О, він майже не приховує своїх намірів! Їх легко відгадати.

— Я не намагаюсь нічого відгадувати, добродійко; я

чекаю, аби мені довірилися, а лорд Вінтер, крім того, що він казав при вас, нічого більше мені не довіряв.

— То ви не його спільник, ви не знаєте, що він готує мені ганьбу, в порівнянні з якою всі земні покарання не варті й згадки? — вигукнула міледі з невимовною щирістю в голосі.

— Ви помиляєтесь, добродійко, — червоніючи, відповів Фелтон. — Лорд Вінтер не здатен на такий злочин.

«Чудово! — подумала міледі. — Ще не знаючи, про що йдеться, він називає це злочином!»

І додала вголос:

— Друг підлої людини здатен на все.

— Кого ви називаєте підлою людиною? — спитав Фелтон.

— Хіба є в Англії інша людина, яку можна було б назвати таким ім'ям?

— Ви говорите про Джорджа Вільєрса? — перепитав Фелтон, і очі в нього заблищали.

— Якого язичники та віровідступники називають герцогом Бекінгемом, — додала міледі. — Я не сподівалась, що в Англії знайдеться бодай один англієць, якому треба так довго пояснювати, про кого я кажу!

— Десниця Господня простерта над нами, — сказав Фелтон, — і він не мине заслуженої кари.

Фелтон висловлював лише те почуття огиди, що його всі англійці відчували до герцога, якого навіть католики називали здирцем, хабарником і розпусником, а пуритани — просто сатаною.

— О Боже мій! Боже мій! — вигукнула міледі. — Коли я молю тебе наслати на цю людину заслужену кару, ти знаєш, що я роблю це не з почуття особистої помсти, а заради визволення цілого народу.

— То ви знаєте його? — спитав Фелтон.

«Нарешті він звернувся до мене з запитанням», — подумала міледі, не в силі стримати радості від того, що так швидко досягла успіху.

— О! Чи знаю я його? Звичайно ж, я його знаю! На моє нещастя, на моє вічне нещастя!..

І міледі заламала руки, немов у пориві скорботи. Фелтон, певно, відчув, що стійкість залишає його, і ступив кілька кроків до дверей. Полонянка, яка не зводила з нього очей, кинулась за ним і зупинила його.

— Добродію! — вигукнула вона. — Будьте добросердим, будьте милостивим — вислухайте моє прохання: цей ніж,

що його барон з фатальної перестороги забрав у мене, знаючи, для чого я хочу ним скористатись... О, вислухайте мене до кінця! Дайте мені цей ніж лише на одну хвилину, зробіть це з вашої ласки, з жалості до мене! Ось я біля ваших ніг! Повірте, це вас не стосувалося, я й на гадці не мала зазіхати на ваше життя. Боже! Замірятися на вас, на єдину справедливу, добру та співчутливу людину, яку я зустріла! На вас, мого рятівника, можливо! На одну тільки хвилину, на одну-єдину хвилину дайте мені цей ніж, і я поверну його вам через віконце дверей; лише на одну хвилину, пане Фелтон, і ви врятуєте мою честь!

— Ви хочете вбити себе! — з жахом вигукнув Фелтон, забувши вивільнити свої руки з рук полонянки.— Ви хочете вбити себе!

— Я прохопилася, добродію,— ледь чутно прошепотіла міледі, безсило опускаючись на підлогу.— Я виказала свою таємницю! Тепер він знає все! Боже мій, я загинула!

Фелтон стояв нерухомо, не знаючи, на що наважитись.

«Він ще сумнівається,— подумала міледі,— я говорила не досить переконливо».

Аж тут вони почули, що хтось іде по коридору. Міледі впізнала кроки лорда Вінтера. Фелтон теж упізнав їх і рушив до дверей.

Міледі кинулась до нього.

— О, мовчіть,— пошепки мовила вона,— жодного слова цій людині! Інакше я загину, і це ви, ви...

Кроки чимраз наближались, і міледі замовкла, боячись, що її голос почують. З виразом безмежного жаху приклала вона свої чарівні пальчики до губів Фелтона. Фелтон м'яко відсторонив міледі, і вона впала у крісло.

Лорд Вінтер не зупиняючись проминув двері, і його кроки почали віддалятися.

Фелтон, блідий мов стіна, ще кілька секунд напружено прислухався, а потім, коли кроки затихли, зітхнув, як людина, що прокинулась од сну, і кинувся геть з кімнати.

— А-а! — сказала міледі, й собі прислухаючись до кроків Фелтона, що віддалялись у бік, протилежний тому, куди пішов лорд Вінтер.— Нарешті ти мій!

Раптом обличчя її знову затьмарилось.

«Якщо він скаже все баронові,— подумала вона,— я загинула, бо барон, який знає, що я не вб'ю себе, при ньому дасть мені ножа, і Фелтон одразу ж переконається, що мій страхотливий відчай був тільки грою».

Міледі сіла біля дзеркала й глянула на себе. Ніколи ще вона не була така гарна.

— Ні! — мовила вона, всміхнувшись. — Фелтон не скаже йому нічого.

Увечері, коли принесли вечерю, прийшов і лорд Вінтер.

— Добродію, — озвалась до нього міледі, — невже ваша присутність — необхідна умова мого ув'язнення? Чи не могли б ви позбавити мене тих нестерпних мук, що їх завдає мені ваш прихід?

— Оце так, любя сестро! — сказав лорд Вінтер. — Чи не ви ж самі з усією можливою зворушливістю, вашими чарівними устами, з яких я зараз чую ці жорстокі слова, сказали, що приїхали до Англії тільки для того, щоб мати втіху бачитися зі мною? Адже відсутність цієї втіхи, за вашими власними словами, ви так болісно відчували, що зважились на все: на морську хворобу, на бурю, на полон! Так от, я перед вами; ви мусите бути задоволені. До того ж цим разом я маю особливі підстави навідати вас.

Міледі здригнулась, подумавши, що Фелтон виказав її; мабуть, іще ніколи серце в цієї жінки, яка зазнала в своєму житті стільки гострих і різноманітних переживань, не калатало так сильно, як у цей момент.

Міледі сиділа. Лорд Вінтер присунув до неї своє крісло, сів поруч, вийняв з кишені якийсь папірець і неквапно розгорнув його.

— Гляньте! — сказав він. — Цей складений мною документ відтепер правитиме вам за посвідку на проживання, оскільки я згоден зберегти вам життя.

Він перевів погляд з міледі на папір і прочитав уголос:

— *«Наказ відвезти до...»*. Назву ми проставимо згодом, — пояснив Вінтер. — Якщо вам до вподоби якийсь певне місце, можете назвати його, аби тільки воно було не ближче, ніж за тисячу миль від Лондона; я обіцяю виконати ваше прохання. Отже, читаю далі: *«Наказ відвезти до... названу Шарлотту Баксон, затавровану судом французького королівства, але звільнену після покарання; вона має жити у вказаному місці, ніколи не виїжджаючи з нього далі, ніж за три милі. На випадок спроби втекти вона має бути покарана на смерть. Їй видаватиметься по п'ять шилінгів¹⁷⁰ на день для витрат на житло та їжу»*.

— Цей наказ стосується не мене, — холодно відповіла міледі, — в ньому проставлене не моє ім'я.

— Ім'я! Хіба у вас є ім'я?

— Я ношу ім'я вашого брата.

— Ви помиляєтесь: мій брат був вашим другим чоловіком, а перший живий і досі. Назвіть мені ім'я вашого першого чоловіка, і я поставлю його замість імені Шарлотти Баксон... Ні?.. Ви не хочете?.. Мовчите? Гаразд. Вас буде внесено до арештантського списку під ім'ям Шарлотти Баксон.

Міледі залякла й заніміла. Цього разу вона вже не вдавала розпачу, а таки й справді перелякалася. Вона подумала, що наказ має бути виконаний негайно, що лорд Вінтер прискорив її від'їзд і що її повезуть у заслання сьогодні ж увечері. На якусь мить їй здалося, що все вже втрачено. Аж тут вона помітила, що під наказом немає підпису.

Радість від цього відкриття була така велика, що міледі не зуміла її приховати.

— Авжеж,— сказав лорд Вінтер, який це помітив,— авжеж, ви шукаєте підпису й кажете собі: «Не все ще втрачено, бо на документі немає підпису. Мені показують його, щоб налякати, тільки й того». Ви помиляєтесь: завтра ж цей наказ буде надіслано до лорда Бекінгема. Після-завтра, підписаний ним власноручно і скріплений його печаткою, він повернеться до мене, а ще через добу, можете мені повірити, буде виконаний. Прощайте, добродійко; це все, що я хотів вам сказати.

— А я відповім вам, добродію, що це зловживання владою і що заслання під вигаданим ім'ям — підлість.

— Чи не хотіли б ви бути повішеною під своїм справжнім ім'ям, міледі? Адже вам відомо, що англійські закони безжально карають за злочини проти шлюбу. Будьмо відверті: дарма, що моє ім'я, або, точніше, ім'я мого брата, заплутано у цю ганебну історію,— я зважусь на публічний скандал, аби тільки мати цілковиту певність, що раз і назавжди позбувся вас.

Міледі нічого не відповіла, але зблідла як смерть.

— А-а! Бачу — вам більше подобається далека подорож? Чудово, добродійко! Недарма в старовинному прислів'ї мовиться, що подорожі виховують молодих людей. Слово честі, ви не помилились, бо життя — прекрасна річ. Ось чому я роблю все для того, щоб ви його в мене не відняли... Нам лишається домовитися щодо п'яти шилінгів. Я, либонь, здаюся вам трохи дріб'язковим? Це пояснюється моїм піклуванням про те, щоб ви не підкуповували вартових. А втім, при вас залишаються ваші чари. Скори-

стайтеся з них, коли невдача з Фелтоном не відбила вам охоту до спроб такого роду.

«Фелтон не зрадив мене,— подумала міледі.— Отже, нічого ще не втрачено».

— А тепер, добродійко, до побачення. Завтра я повідомлю вас про від'їзд мого гінця.

Лорд Вінтер підвівся, глузливо вклонився міледі й вийшов з кімнати.

Міледі полегшено зітхнула: вона мала ще чотири дні попереду. Цих днів досить, щоб остаточно спокусити Фелтона.

Та враз їй сянула страхітлива думка: а що, як лорд Вінтер відрядить до Бекінгема саме Фелтона? Тоді Фелтон вислизне з її рук, а для повного успіху їй треба було весь час тримати в руках свою жертву.

І все-таки, як ми вже казали, одна обставина втішила міледі: Фелтон не зрадив її.

Не бажаючи показати, що погрози лорда Вінтера злякали її, міледі сіла до столу й повечеряла.

Потім, як і напередодні, вона впала навколішки й прочитала молитви.

Як і напередодні, солдат перестав ходити за дверима й зупинився, дослухаючись.

Незабаром вона почула: хтось, ступаючи легше, ніж вартовий, підійшов до дверей і зупинився.

«Це він»,— подумала міледі.

І вона заспівала той самий гімн, який учора так зворушив Фелтона.

Та хоч як мелодійно й проникливо бринів цього разу її чистий, глибокий і дзвінкий голос, двері не відчинилися. Міледі крадькома глянула на загразоване віконце, і їй здалося, що вона бачить блискучі очі молодого офіцера. Чи це було насправді, чи тільки привиділося їй, вона не могла сказати напевне. Проте цього разу Фелтонові стало самовладання не зайти до кімнати.

І тільки за хвилину по тому, як міледі доспівала гімн, їй вчулося неначе глибоке зітхання. Легкі кроки, що незадовго до цього наблизились до дверей, повільно й наче нехотя віддалились.

ЧЕТВЕРТИЙ ДЕНЬ УВ'ЯЗНЕННЯ

Коли наступного дня Фелтон зайшов до міледі, вона стояла на кріслі й тримала в руках мотузку, звиту з батистових хусточок, розірваних на вузькі смужки, заплетених джгутами і зв'язаних одна з одною. Почувши рипіння дверей, міледі хутко скочила з крісла і вдала, що ховає імпровізовану мотузку за спиною.

Молодий офіцер був блідіший, як звичайно; його почервонілі від безсоння очі свідчили, що він провів тривожну ніч.

А втім, обличчя його було ще суворіше, ніж завжди.

Фелтон неквапно підійшов до міледі, яка сіла в крісло, і, взявши саморобний смертоносний зашморг, що їй вона ненароком, а може, й навмисне покинула на видноті, холодно спитав:

— Що це таке, добродійко?

— Нічого,— відповіла міледі із скорботним виразом, який вона так вправно вміла надавати своїй усмішці.— Нудьга — пекельний ворог в'язнів. Нудьгуючи, я розважалася тим, що сплела мотузку.

Фелтон глянув угору й побачив над кріслом, над самісінькою головою міледі, вбитий у стіну позолочений цвях, що правив чи то за вішалку для вбрання, чи то за гак для зброї.

Він здригнувся. Полонянка це помітила, бо хоч вона й опустила очі, ніщо не проходило повз її увагу.

— А що ви робили, стоячи на цьому кріслі? — спитав Фелтон.

— Хіба вам не однаково? — відповіла міледі.

— Але,— наполягав Фелтон,— я все-таки хотів би знати.

— Не питайте мене,— мовила полонянка.— Ви знаєте, що нам, справжнім християнам, заборонено брехати.

— Гаразд! — мовив Фелтон.— Тоді я сам скажу, що ви робили, або, точніше, що хотіли зробити. Ви хотіли здійснити фатальний намір, який плаче в душі. Подумайте, добродійко! Якщо наш Бог забороняє брехати, то ще суворіше він забороняє чинити самогубство.

— Коли Бог бачить, що одне з його творінь несправедливо піддають переслідуванню і що цьому творінню доводиться вибирати між самогубством та безчестям, то, повір-

те мені, добродію, Бог пробачить самогубство,— заперечила міледі тоном глибокого переконання.— Бо це, власне, не самогубство, а смерть мученика.

— Або ви перебільшуєте, або не договорюєте. Поясніть мені все, добродійко. В ім'я неба, відкрийтеся мені.

— Розповісти вам про свої нещастя? Ви подумаєте, що це вигадка. Звірити вам свої задуми? Ви їх викажете моему гнобителю. Ні, добродію! До того ж, щоб для вас життя або смерть нещасної приреченої жертви? Адже ви відповідаєте тільки за моє тіло, чи не так? І коли ви покажете мій труп, аби тільки в ньому впізнали мене, з вас більше нічого не спитають, а може, навіть ще й винагородять.

— Мене, добродійко, мене? — вигукнув Фелтон.— Ви припускаєте, що я можу взяти винагороду за ваше життя? О! Ви й самі не вірите в те, що кажете.

— Дайте мені докінчити мою справу, Фелтоне, не стійте мені на дорозі! — й собі вигукнула міледі.— Кожен солдат має бути честолюбним, чи не так? Ви лейтенант — тож за моєю труною ви йтимете вже в чині капітана.

— Чим я завинив перед вами,— мовив уражений її словами Фелтон,— що ви покладаєте на мене таку відповідальність перед людьми і перед Богом? За кілька день ви поїдете з цього замку, добродійко, мені не треба буде більше охороняти ваше життя, і тоді,— додав він зітхаючи,— робіть з ним усе, що вам заманеться.

— Отже,— вигукнула міледі, наче не в силі стримати священного гніву,— ви, побожна людина, ви, кого вважають праведником, хочете тільки одного: щоб вас не звинуватили в моїй смерті, щоб моя загибель не заподіяла вам ніяких турбот!

— Мені наказано оберігати ваше життя, добродійко, і я зумію це зробити.

— Але чи розумієте ви, який на вас покладено обов'язок? Те, що ви чините, було б жорстоко, навіть коли б я й справді завинила. Як же ви назвете свою поведінку, як назве її Бог, коли я не винна?

— Я солдат, добродійко, і виконую накази.

— Може, ви сподіваєтесь, що в день Страшного Суду Бог розділить катів, які сліпо підкорялися наказам, і неправедних суддів? Ви не хочете, щоб я вбила своє тіло, але ж ви допомагаєте тому, хто мріє занапастити мою душу!

— Повторюю,— нерішуче сказав Фелтон,— жодна не-

безпека вам не загрожує, і я відповідаю за лорда Вінтера, як за самого себе.

— Безумець! — вигукнула міледі.— Нещасний безумець той, хто наслідкується ручитися за іншого, коли навіть наймудріші та найугодніші Богові люди не наслідкуються ручитися за самих себе. Безумець той, хто стає на бік сильного і щасливого, щоб приборкати недужого і нещасного!

— Неможливо, добродійко, неможливо,— прошепотів Фелтон, серцем відчуваючи справедливість цих слів.— Поки ви перебуваєте в ув'язненні, я не дозволю вам вийти на свободу; поки ви живі, я не дам вам позбутися життя.

— Але тоді,— вигукнула міледі,— я позбудуся того, що мені набагато дорожче за життя! Я позбудуся честі, Фелтоне. І саме вас я змушена буду назвати відповідальним перед Богом та людьми за мій сором і за мою ганьбу.

Фелтон, хоч який безпристрасний він був або хоч як намагався вдавати такого, відчув, що не може більше опиратися таємничому впливові, який дедалі дужче оволодавав ним. Бачити цю чарівну й чисту, як непорочне видіння, жінку то безутішною, а то розлюченою, повсякчас піддаватися то невимовній силі її скорботи, то чарам її вроди — це було занадто для розуму мрійника, забагато для духу, розпаленого пристрастями фанатичної віри, надміру для серця, що його сповнювала спопеляюча любов до Бога й безтямна ненависть до людей.

Міледі помітила його розгубленість і збагнула, яке бурхливе полум'я протилежних пристрастей палає в душі молодого фанатика. Подібно до того, як досвідчений полководець, побачивши, що ворог ось-ось тікатиме, кидає на нього полки з переможним кличем, так і вона, чарівна, немов антична жриця, натхненна, як християнська діва, підвелася з простертою вперед рукою, з розстебнутим коміром, з розпущеним волоссям, з очима, що горіли вогнем, який уже встиг збурити почуття пуританина. Сором'язливо притримуючи на грудях сукню, міледі ступила крок до Фелтона і в нестримному пориві заспівала своїм знадливим голосом, якому, коли треба було, вміла надавати такого грізного виразу:

Киньте в пазурі Ваала¹⁷¹
Бідну жертву зради й мсти:
Раю вам не досягти!..
Я навіки вас прокляла.

Почувши це химерне звертання, Фелтон скам'янів з несподіванки.

— Хто ви така, хто ви така? — вигукнув він, благально стискаючи руки.— Провісниця неба чи служниця пекла, ангел чи демон, Еола ¹⁷² чи Астарта? ¹⁷³

— Хіба ти не впізнав мене, Фелтоне? Я не ангел і не демон, я дочка землі, я твоя сестра по вірі — тільки й того.

— Авжеж, авжеж! — мовив Фелтон.— Ще зовсім недавно я сумнівався в цьому, але тепер я вірю вам.

— Ти кажеш, що віриш, а тим часом ти — спільник цього виродека Веліала ¹⁷⁴, якого звать лордом Вінтером! Ти кажеш, що віриш, а тим часом лишаєш мене в руках моїх ворогів, ворога Англії, ворога Бога! Ти кажеш, що віриш, а тим часом віддаєш мене тому, хто наповнює й оскверняє світ ерессю та розбещеністю, цьому мерзенному Сарданапалові ¹⁷⁵, якого сліпці звать герцогом Бекінгемом, а віруючі — антихристом!

— Я віддаю вас Бекінгемові? Я? Та що ви таке кажете?

— Хто має очі, не побачить! — вигукнула міледі.— Хто має вуха, не почує ¹⁷⁶.

— Так, так, — сказав Фелтон, провівши рукою по зрошеному рясним потом чолі, наче для того, щоб розвіяти останні сумніви.— Авжеж, я впізнаю голос, що з'явився до мене уві сні; я впізнаю риси ангела, який з'являється до мене щоночі, промовляючи до моєї душі, що не знає спокою: «Вбий його, врятуй Англію, врятуй самого себе, бо ти помреш, так і не впокоривши гніву Божого!» Кажіть далі, кажіть! — вигукнув Фелтон.— Нарешті я почав вас розуміти.

Бісівська радість, миттєва, мов спалах думки, сяйнула в очах міледі.

Та хоч який скороминущий був цей племінь, Фелтон уловив його й здригнувся, наче він і справді освітив усю безодню серця цієї жінки.

Фелтонові враз пригадалися застереження лорда Вінтера й перші спроби міледі спокусити його. Він одійшов на крок і схилив голову. Проте, наче й справді заворожений цим дивовижним створінням, він усе ще не міг одвести від міледі погляду.

Вона добре розуміла причину його нерішучості. Непорушна холоднокрівність, що тайлася за удаваним хвилюванням міледі, ні на хвилину не зрадила цю жінку. Перш ніж Фелтон знову заговорив і тим примусив би міледі продовжити розмову в тому збудженому тоні, що так уже

стомив її, вона опустила руки, ніби жіноча слабкість узяла гору над фанатичним піднесенням, і сказала:

— Дарма, мені не бути Юдіф'ю, яка визволить Ветулію від Олоферна. Меч Усевишнього надто важкий для моєї руки. Тож дозвольте мені померти, щоб уникнути безчестя, дозвольте мені знайти порятунок в смерті мучениці. Я не прошу у вас ні свободи, як зробила б злочинниця, ні помсти, як зробила б язичниця. Дайте мені померти — тільки й того. Я благаю вас, навколішках прошу вас: дозвольте мені померти, і своїм останнім зітханням я благословлю свого рятівника.

Почувши цей лагідний благальний голос, зустрівши цей сумний і несміливий погляд, Фелтон знову підійшов до міледі. Мало-помалу спокусниця знову постала перед ним у тому магічному уборі, що його вона з власної примхи то виставляла напоказ, то ховала і який складали врода, лагідність, сльози й особливо невідпорна привабливість містичного любовострастя — найзгубніша з усіх пристрастей.

— Дарма! — сказав Фелтон. — Єдине, що я можу зробити, коли ви доведете, що ви й справді жертва, — це пожалити вас. Але лорд Вінтер звинувачує вас у тяжких гріхах. Ви християнка, моя сестра по вірі; ви мимоволі вабите мене — мене, який ніколи нікого не любив, крім свого благодійника, який не зустрічав у житті нікого, крім зрадників та безбожників. Але ви, добродійко, ви, така чарівна на вигляд і, безперечно, така ж чиста душею, — ви, певно, й справді мали вчинити якусь несправедливість, коли вже навіть лорд Вінтер переслідує вас.

— Хто має очі, не побачить, — повторила міледі з відтінком невимовного смутку в голосі, — хто має вуха, не почує.

— Якщо це так, — вигукнув молодий офіцер, — то кажіть далі, довіртеся мені!

— Довірити вам свою ганьбу! — мовила міледі, зашарівшись, наче від сорому. — Адже дуже часто злочин однієї людини спричиняється до ганьби іншої. Мені, жінці, довірити свою ганьбу вам, чоловікові! О, — вела вона далі, сором'язливо затуляючи рукою свої чарівні очі, — о, ніколи, ніколи я не зможу розповісти вам цього!

— Мені, своєму братові? — спитав Фелтон.

Міледі довго дивилась на нього з виразом, який молодий офіцер мав за вагання, але який скорше свідчив про те, що молода жінка вивчає його, наче й справді хоче зачарувати.

Фелтон благально склав руки.

— Ну гаразд,— мовила міледі,— я довірюся своєму братові, я наважусь!

Аж тут залунали кроки лорда Вінтера. Але цього разу грізний дівер міледі не пройшов повз двері, як учора, а зупинився біля вартових, обмінявся з ними кількома словами, а тоді відчинив двері й увійшов до кімнати.

Поки тривала ця коротка розмова за дверима, Фелтон устиг відскочити від міледі, і коли лорд Вінтер став на порозі, молодий офіцер був уже за кілька кроків од полонянки.

Перевівши допитливий погляд з міледі на молодого офіцера, барон сказав:

— Щось ви давненько тут, Джоне. Чи не розповідає вам часом ця жінка про свої злочини? Тоді мене не дивує тривалість вашої бесіди.

Фелтон здригнувся, і міледі збагнула: вона загине, якщо негайно не прийде на допомогу розгубленому пуританинові.

— Ага! Ви боїтесь, щоб полонянка не вислизнула з рук! — озвалася вона.— Ну що ж! Спитайте у вашого шановного тюремника, про яку милість я зараз його благала.

— Ви просили про милість? — підозріливо спитав барон.

— Так, мілорде,— збентежено мовив молодий офіцер.

— Про яку саме?

— Вона просила у мене ніж, обіцяючи віддати його за хвилину у віконце дверей,— відповів Фелтон.

— А хіба тут хто-небудь переховується, кого ця чарівна особа хоче зарізати? — глузливо, з зневагою в голосі спитав лорд Вінтер.

— Тут є я,— відповіла міледі.

— Я запропонував вам Америку або Тайберн на вибір,— зауважив лорд Вінтер.— Оберіть Тайберн, міледі: мотузка, повірте, надійніша за ніж.

Фелтон зблід і ступив крок уперед, згадавши, що в ту хвилину, коли він увійшов до кімнати, міледі тримала в руках мотузку.

— Ви маєте слухність,— сказала полонянка,— я вже думала про це.— Потім додала приглушеним голосом: — І ще подумаю.

Фелтон здригнувся. Лорд Вінтер, певно, це помітив.

— Не вір їй, Джоне,— сказав він.— Джоне, друже мій, я поклався на тебе, будь обережний! Я застеріг тебе, мій сину! А втім, не втрачай надії: за три дні ми позбудемося

цієї жінки, і там, куди я виряджу її, вона нікому не зможе завдати шкоди.

— Ти чуєш це! — голосно вигукнула міледі з таким розрахунком, щоб барон подумав, ніби вона звертається до Бога, а Фелтон — що вона мовить до нього.

Барон узяв Фелтона під руку й пішов з ним до дверей, повернувши голову через плече й не зводячи з міледі очей, аж поки обоє не опинилися в коридорі.

— Еге,— сказала полонянка, коли двері за ними зачинилися.— Виявляється, я не так багато досягла, як сподівалась. Вінтер змінив свою звичну дурість на неабияку обачливість. От що значить жадоба помсти і як вона формує людську вдачу! Ну, а Фелтон усе ще вагається! Ах, далеко йому до того клятого д'Артаньяна! Пуританин любить тільки непорочних дів, і до того ж він любить їх, молитовно стискаючи руки. А мушкетер любить реальних жінок, і любить їх, стискаючи в обіймах.

І все-таки міледі чекала Фелтона нетерпляче. Вона була певна, що він обов'язково прийде до неї пізно ввечері. Нарешті, через годину після змальованої нами сцени, вона почула за дверима тиху розмову; потім двері відчинилися, й перед нею з'явився Фелтон.

Молодий офіцер швидко увійшов до кімнати, залишивши двері напівпрочиненими, і зробив міледі знак, щоб вона мовчала. Обличчя його було стурбоване.

— Чого вам треба? — спитала міледі.

— Слухайте,— пошепки мовив Фелтон,— я відіслав вартового, щоб мій прихід лишився для всіх таємницею і щоб ніхто не підслухав нашої розмови. Барон розповів мені страхітливу історію.

Міледі усміхнулася з виразом покірливої жертви й похитала головою.

— Або ви демон,— вів далі Фелтон,— або барон, мій благодійник, мій батько — чудовисько. Я знаю вас лише чотири дні, а його я люблю вже два роки. Я не зважуюся зупинити на комусь із вас свій вибір. Не лякайтесь моїх слів: я мушу переконатися, що ви кажете правду. Сьогодні після півночі я прийду до вас, і ви мене переконаєте.

— Ні, Фелтоне, ні, брате мій,— відповіла міледі,— ваша жертва надто велика, і я розумію, чого вона вам варта. Ні, я загинула, тож не губить і себе разом зі мною. Моя смерть буде багато красномовніша за моє життя, і мовчазність трупа переконає вас куди краще, ніж слова полонянки.

— Замовкніть, добродійко! — вигукнув Фелтон.— Не ка-

жіль цього! Я прийшов сюди просити вас: дайте мені слово честі, присягніться всім для вас святим, що не позбавите себе життя.

— Я нічого не обіцятиму вам,— відповіла міледі,— бо ніхто так не поважає клятви, як я, і вже коли я обіцяю, то мушу дотримати слова.

— Гаразд! — мовив Фелтон.— Тож пообіцяйте принаймні зачекати, поки ми побачимось знову. А коли після того, як ми побачимось, ви все-таки наполягатимете на своєму, ну що ж, тоді нічого не вдієш. Ви будете вільні чинити на свій розсуд, і я сам дам вам до рук зброю, яку ви в мене просили.

— Що ж,— сказала міледі,— задля вас я почекаю.

— Присягніться.

— Присягаюсь вам нашим Богом. Чи задоволені ви?

— В такому разі до ночі! — відповів Фелтон.

По цих словах він кинувся з кімнати, зачинив за собою двері й, зі списом в руці, став у коридорі, ніби замінюючи вартового.

Коли солдат повернувся, Фелтон оддав йому зброю.

Підійшовши до дверей, міледі крізь загразоване віконце помітила, з якою несамовитістю Фелтон перехрестився і в якій безтямній радості побіг по коридору.

Що ж до полонянки, то, скрививши губи у злій і зневажливій усмішці, вона знову вместилася в кріслі, з блюзнірським зухвальством повторюючи грізне ім'я Бога, яким вона щойно присягалася, хоч так і не навчилась його шанувати.

— Мій Бог! — казала вона.— Божевільний фанатик! Мій Бог — це я, я та ще той, хто допоможе мені помститися за себе.

XXVI

П'ЯТИЙ ДЕНЬ УВ'ЯЗНЕННЯ

І все-таки міледі вже наполовину могла святкувати перемогу. Успіх, якого вона досягла, додавав полонянці сили.

Досі їй легко було перемагати людей, які не могли встояти перед спокусою і яких галантне придворне виховання робило безпорадними перед її тенетами. Міледі була досить вродлива, щоб підкоряти чоловіків у своїх любовних пригодах, і досить спритна, щоб долати всі перепони, які виникали в боротьбі духовній.

Але цим разом вона вступила в двобій з людиною, яка за довгі роки самокатування виховала в собі непохитну твердість, замкненість, нечутливість. Релігія й суворий послух зробили Фелтона неприступним для житейських спокус. У його голові роїлися такі широкі плани й такі бентежні задуми, які не лишали місця для випадкового кохання, що породжується пристрастю, живиться неробством і зростає під впливом моральної розбещеності. Правда, міледі досягла неабиякого успіху, удаваною доброчесністю похитнувши уявлення про себе людини, страхітливо упередженої проти неї, а вродю підкоривши серце людини, цнотливої й чистої душою. Нарешті вона, яка й сама досі не знала цього за собою, показала, на що здатна, змагаючись з найупертішою істотою, яку тільки природа й релігія могли поставити їй на шляху.

Однак не раз і не двічі за вечір міледі зневірялась і в своїй долі, і в самій собі. Ми вже знаємо, що вона не зверталася до Бога; але вона покладалась на владу зла, цю могутню силу, яка панує над кожним проявом людського життя і якій, немов в арабській казці, досить одного-єдиного гранатового зернятка, щоб відродити з руїни Всесвіт.

Міледі добре підготувалась до приходу Фелтона; вона була готова до наступного двобою. Адже в неї лишалося всього два дні: тільки-но Бекінгем підпише наказ (а Бекінгем неодмінно підпише його, бо ж у наказі проставлене вигадане ім'я, отже, він не знатиме, про яку жінку йдеться), — отож, повторюємо, тільки-но наказ буде підписаний, як лорд Вінтер негайно відвезе її на корабель. Крім того, вона знала, що засудженням на заслання жінкам куди важче спокусити будь-кого, ніж тим, яких вважають доброчесними, якими захоплюються в придворних салонах, чию вроду осяває блиск вищого світу і чия принадність відзолочує чарівними променями аристократичного походження. Бути засудженою до принизливого, ганебного покарання — ще не означає для жінки втратити вроду; але це стає нездоланною перешкодою для досягнення могутності знову. Як усі по-справжньому обдаровані люди, міледі чудово розуміла, в якому оточенні найкраще розкриваються особливості її вдачі, її природного хисту. Злидні виклика́ли в неї огиду, моральне убозтво віднімало дві третини її могутності. Міледі була королевою тільки між королевами; вона прагнула влади для того, щоб удовольнити свою пиху. Наказувати слабшим було для неї скорше приниженням, ніж утіхою.

Безперечно, вона зуміла б повернутися з заслання, в

цьому вона не мала жодного сумніву; але скільки часу триватиме це заслання? Для діяльної та властолюбної натури міледі дні, що їх вона не використала для досягнення високих честолюбних замірів, були фатально втраченими днями. Як же знайти слово, щоб ним назвати дні, загублені в животінні на самому дні суспільства! Втратити рік, два роки, три роки, тобто цілу вічність; вернутись, коли щасливий і тріумфуючий д'Артаньян разом зі своїми друзями вже дістане від королеви нагороду, на яку вони цілком заслуговують за свою службу! Ці думки були нестерпні для такої жінки, як міледі. А втім, буря, що лютувала в ній, додавала їй снаги, і вона відчувала, що здатна розтрити стіни своєї в'язниці, аби тільки її фізичні сили могли б хоч на мить зрівнятися з незламністю її духу.

До того ж, попри все це, серце її краяли спогади про кардинала. Що мусив думати, як собі пояснював її мовчанку недовірливий, неспокійний, підозріливий кардинал, той самий кардинал, який був не тільки її єдиною опорою, єдиною підтримкою і єдиним заступником тепер, а й головним знаряддям її щастя та помсти в майбутньому? Вона знала його й розуміла, що, після її невдалої подорожі, хоч як переконливо посилалася б вона на несподіване ув'язнення, хоч як красномовно розповідала б про свої страждання,— кардинал однаково сказав би їй у відповідь з глузливим спокоєм скептика, сильного своєю владою і своїм розумом: «Не треба було попадатися!»

Отож міледі збирала в кулак всю свою енергію, подумки повторюючи ім'я Фелтона, що було для неї єдиним променем світла на дні того пекла, в якому вона опинилася.

О дев'ятій годині прийшов, своїм звичаєм, лорд Вінтер, оглянув вікно та ґрати, перевірів підлогу й стіни, зазирнув у камін і за двері. Поки тривав цей довгий і ретельний огляд, ні він, ні міледі не мовили жодного слова.

Безперечно, вони розуміли, що становище аж надто серйозне, аби марнувати час на непотрібні розмови й безплідний гнів.

— Сподіваюся,— сказав барон, виходячи з кімнати,— сьогодні вночі вам іще не пощастить утекти!

О десятій годині Фелтон прийшов поставити вартового; міледі впізнала його кроки. Вона вгадувала їх тепер, як коханка вгадує кроки свого коханого,— а тим часом міледі ненавиділа й зневажала цього слабодухого фанатика.

Та умовлений час іще не настав, і Фелтон не зайшов до її кімнати.

Через дві години, коли пробило північ, знову змінилася варта.

Тепер було саме вчасно. Міледі стала нетерпеливо чекати побачення.

Новий вартовий ходив по коридору.

За десять хвилин прийшов Фелтон.

Міледі прислухалась.

— Ні в якому разі не відходь од цих дверей,— сказав Фелтон вартовому.— Ти ж знаєш — минулої ночі мілорд покарав одного з солдатів за те, що той на хвилину залишив пост, хоч я сам вартував за нього під час його недовгої відсутності.

— Так, я це знаю,— відповів солдат.

— Тому я наказую тобі стежити якнайретельніше. Ну, а я,— додав Фелтон,— зайду ще раз оглянути кімнату цієї жінки, бо мені здалося, що вона збирається накласти на себе руки, а я маю наказ стежити за нею.

— Чудово,— прошепотіла міледі.— Суворий пуританин уже почав брехати!

Що ж до солдата, то він тільки всміхнувся.

— Лихо йому в печінку, пане лейтенант! — мовив він.— Навряд чи ви можете поскаржитись на таке доручення, особливо якщо мілорд уповноважив вас оглянути також і її ліжко.

Фелтон зашарівся; за будь-яких інших обставин він суворо відчитав би солдатові, який дозволив собі такий жарт. Але сумління говорило в ньому надто голосно, щоб уста наважились що-небудь мовити.

— Якщо я покличу тебе,— сказав він,— заходь до кімнати; а якщо хтось з'явиться в коридорі, негайно поклич мене.

— Слухаюсь, пане лейтенант,— відповів солдат.

Фелтон увійшов до міледі. Міледі підвелася.

— Це ви? — спитала вона.

— Я обіцяв прийти,— відповів Фелтон,— і от я тут.

— Ви обіцяли мені ще й інше.

— Що саме? Боже мій! — мовив молодий офіцер, який, попри все своє самовладання, відчув, що коліна в нього затремтіли, а чоло зрослося потом.

— Ви обіцяли принести ніж і залишити його мені після нашої розмови.

— Не згадуйте про це, добродійко,— сказав Фелтон.— Немає такого становища, хоч яке б воно було жахливе, що давало б право Божому створінню позбавити себе життя.

Я вже міркував про це й вирішив, що ніколи не візьму на свою душу такого гріха.

— Ах, ви міркували! — зневажливо усміхаючись, сказала полонянка й сіла в крісло. — Я теж міркувала й теж дійшла рішення.

— Якого?

— Я вирішила, що мені нічого сказати людині, яка не дотримує слова.

— О Боже мій! — прошепотів Фелтон.

— Ви можете йти, — мовила міледі, — я нічого вам не скажу.

— Ось ніж! — сказав молодий офіцер, виймаючи з кишені зброю, що її він приніс, як і обіцяв, але не наважився віддати полонянці відразу.

— Дайте мені глянути на нього, — зажадала міледі.

— Навіщо?

— Присягаюсь честю, я вам негайно поверну його; ви покладете ніж на стіл і станете між ним і мною.

Фелтон простяг ножа. Міледі ретельно оглянула лезо й випробувала вістря на кінчику пальця.

— Добре, — сказала вона, віддаючи ніж молодому офіцерові, — цей ніж з чудової твердої сталі, ви вірний друг, Фелтоне.

Фелтон узяв ніж і, як було домовлено, поклав його на стіл.

Міледі простежила за Фелтоном поглядом і вдоволено кивнула головою.

— А тепер, — сказала вона, — вислухайте мене.

Це запрошення було зайве: молодий офіцер стояв перед нею, нетерпляче чекаючи її слів.

— Фелтоне, — почала міледі з меланхолійною урочистістю. — Фелтоне, уявіть собі, що ваша сестра, дочка вашого батька, сказала вам: коли я була ще зовсім молода й, на лихо, надто вродлива, мене заманили до пастки. Але я вистояла. Зі мною повелися ще підступніше й жорстокіше — я теж вистояла. Стали паплюжити віру, яку я сповідаю, й Бога, якому я молюсь, бо я кликала на допомогу свого Бога і цю мою віру. Але й тут я вистояла. Вдалися до найдошкульніших образ — проте занাপастити мою душу було не під силу. Тоді вирішили назавжди заплямувати моє тіло. Кінець кінцем...

Міледі замовкла; гірка усмішка майнула на її губах.

— Кінець кінцем, — повторив Фелтон, — що ж зробили кінець кінцем?

— Кінець кінцем надумали паралізувати мою впертість, яку не спромоглися подолати силою. Отож якось увечері мені у воду підсипали снодійний порошок. Повечерявши, я відчула, що впадаю в якийсь дивовижне заціпеніння. Хоч я нічого й не підозрювала, мною оволодів страх, і я спробувала перебороти сон. Я підвелася, хотіла підбігти до вікна, щоб покликати на допомогу, але ноги угнулися піді мною. Мені здалося, ніби стеля опускається і от-от впаде на мене. Я простягла руки, силкуючись заговорити, але не змогла вимовити жодного слова. Непереборне заціпеніння поійняло мене, я вхопилась за крісло, щоб не впасти, але за якусь мить цієї опори стало для моїх знесилених рук уже не досить. Я опустила на одне коліно, потім на обидва. Я хотіла помолитися, але язик мені занімів; Бог, напевно, не бачив і не чув мене, і я впала на підлогу, знеможена сном, що майже нічим не відрізнявся од смерті.

Про те, що сталося, поки я спала, і про те, скільки часу тривав мій сон, я не зберегла жодного спогаду. Пригадую лише, що прокинулась я, лежачи в ліжку в якійсь круглій, пишно вмебльованій кімнаті, до якої світло потрапляло крізь отвір у стелі. Крім цього отвору, я не помітила жодних дверей; можна було подумати, що мене кинули до розкішної в'язниці.

Я довго не в силі була збагнути, де я. Мій розум марно боровся з пільмою цього химерного сну, якого я не могла перебороти. Я неясно пригадувала якийсь рух, що скидався на їзду в кареті, і якийсь страхітливе сновидіння, що забрало в мене всі сили. Але все це уявлялося мені так плутано й так непевно, ніби відбувалося не зі мною, а з кимось іншим, хоч, внаслідок незбагненого роздвоєння ества, і вплелося в моє життя.

Певний час стан, в якому я перебувала, здавався мені таким неймовірним, що я вирішила, ніби бачу все це уві сні. Я підвелася, похитуючись. Мій одяг лежав на стільці біля мене; я не пам'ятала, ні як роздягалась, ні як лягала в ліжку. Та помалу дійсність відкрилася мені з усією страхіливою й ганебною ясністю. Я зрозуміла, що перебуваю не вдома; наскільки я могла судити з сонячного світла, день уже хилився до вечора. Я заснула напередодні ввечері. Отже, я проспала близько доби. Що ж відбувалося тут протягом такого довгого сну?

Я вдяглася так швидко, як тільки дозволяли мої сили. Всі мої рухи, кволі й повільні, свідчили про те, що снодійний порошок і досі діяв. Ця кімната, судячи з її умеблювання,

призначалася для прийому жінки; найвередливіша кокетка, оглянувши помешкання, переконалася б, що всі її примхи передбачено наперед.

Звичайно, я була не першою полонянкою, замкненою в цій розкішній в'язниці. Та ви самі розумієте, Фелтоне: чим вишуканішою була в'язниця, тим більший жах мене охоплював.

Так, це була й справді в'язниця, бо я марно намагалася вийти з неї. Щоб знайти двері, я обстукала всі стіни, але вони відлунювали однаковим глухим звуком.

Я, мабуть, разів з двадцять обійшла кімнату, шукаючи виходу. Дверей не було. Виснажена страхом і втомою, я впала в крісло.

Настала ніч, а з нею побільшав і мій страх. Я не знала, куди сховатись. Мені здавалося, що звідусюди на мене чигає небезпека і що варто мені ступити бодай один крок, як я загину. Хоч я нічого не їла з учорашнього дня, страх брав гору над голодом.

Жодного звуку, який дозволив би визначити час, не долиняло знадвору. Проте я вирішила, що вже повернуло на восьму годину вечора, бо все це відбувалося в жовтні, і вже зовсім споночіло.

Раптом заскреготіли дверні засуви. Я здригнулася; над заксленим отвором стелі повисла лампа у вигляді вогняної кулі. Вона яскраво освітила кімнату, і я з жахом побачила: за кілька кроків од мене стоїть чоловік.

Ніби за помахом чарівної палички, посеред кімнати з'явився стіл, накритий для вечері на дві персони.

Це був саме той, хто переслідував мене вже цілий рік і хто запрягся збезчестити мене. З перших же його слів я зрозуміла, що минулої ночі він здійснив свою присягу.

— Негідник! — прошепотів Фелтон.

— Так, негідник! — вигукнула міледі, побачивши, з якою увагою слухає молодий офіцер цю дивовижну розповідь. — Так, він негідник! Він гадав, що коли силою взяв мене під час сну, то всьому й край, усе вирішено. Він прийшов, сподіваючись, що я погоджусь визнати свою ганьбу, коли вже ця ганьба спіткала мене. Він з'явився запропонувати мені своє багатство замість мого кохання.

Я вилила на нього всю зневагу й усе презирство, яке тільки може вмістити серце жінки. Мабуть, він звик до таких докорів, бо з зневажливою усмішкою спокійно вислухав мене, схрестивши руки. Вирішивши, що я сказала все,

він ступив крок до мене; я кинулась до столу, схопила ніж і приставила його собі до гудей.

— Ще один крок,— сказала я,— і вам доведеться спокутувати не тільки моє безчестя, а й мою смерть.

У моєму погляді, голосі, в усій моїй постаті було, мабуть, стільки щирої промовистості, що вона переконала б навіть найрозбещеніших людей. Тож він зупинився.

— Вашу смерть? — перепитав він.— О ні! Ви надто чарівна коханка, щоб я погодився так просто втратити вас. Прощайте, моя красуне! Я зачекаю, коли ви будете в кращому гуморі, і тоді знову навідаю вас.

Сказавши це, він свиснув; вогняна куля, що освітлювала кімнату, піднялася вгору й зникла. Стало зовсім темно. За якусь мить я почула скрегіт дверей, що відчинились і тут же зачинились, вогненна куля знову опустилася, і я залишилась сама.

Це була жахлива мить; якщо досі я ще сумнівалася в своєму нещасті, то тепер страхітлива дійсність розвіяла останні сумніви: я потрапила до рук людини, яку не тільки ненавиділа, а й зневажала, до рук людини, здатної на все,— до негідника, який уже так фатально довів мені, що він може вчинити.

— Хто ж це був? — спитав Фелтон.

— Я просиділа всю ніч на стільці, здригаючись від найменшого шереху, бо близько півночі лампа погасла і я знову опинилась у темряві. Проте ніч минула, а мій переслідувач більше не з'являвся. Настав день; стіл зник, і тільки ніж я й досі стискала в руці.

Цей ніж був моєю надією.

Я знемагала від втоми; очі мені пекли від безсоння. Я не наважувалася заснути ні на хвилину. Денне світло трохи заспокоїло мене, я кинулась у ліжку й сховала свій рятівний ніж під подушку.

Прокинувшись, я знову побачила в кімнаті накритий стіл.

Цього разу, хоч яка я була перелякана, хоч яка знеможена, голод нагадав мені про себе: вже дві доби я не мала й ріски в роті. Я з'їла трохи хліба та фруктів; потім, згадавши про снодійний порошок, підмішаний до води, яку мені дали напередодні, я не стала пити тієї, що стояла на столі, й наповнила свою склянку водою з мармурового фонтана, вмурованого в стіну над умивальником.

Та, незважаючи на цю пересторогу, я все-таки дуже турбувалася. Але цього разу мої побоювання були марні:

день минув, і я не відчула нічого схожого на те, чого чекала з таким страхом.

Щоб ніхто не здогадався про мою недовірливість, я передбачливо наполовину вилила воду з карафки.

Настав вечір, а з ним спустилися й сутінки; проте, хоч яка темрява огорнула все навкруги, мої очі потроху почали зникати до неї. Я побачила в мороці, як стіл зник в отворі, що відкрився в паркеті; за чверть години стіл знову піднявся, накритий для вечері; ще за мить вгорі з'явилась та сама лампа й освітила кімнату.

Я вирішила їсти тільки те, у що не можна було домішати снодійного порошку. Двоє яєць і трохи фруктів склали мою вечерю. Потім я налила склянку води з мого рятівного фонтана й стала пити.

Зробивши кілька ковтків, я відчула, що вода не така на смак, як уранці. В мені збудилася підозра, і я зупинилась. Але я вже відпила півсклянки.

Я вилила решту води й з жахом чекала, що буде далі.

Якийсь невидимий свідок, безперечно, бачив, що я брала воду з фонтана, і вирішив скористатися з моєї простодушності, щоб остаточно занепасти мене. Він усе холодно-кровно обміркував і прагнув цього досягти із страхітливою жорстокістю.

Через півгодини з'явилися ті ж ознаки, що й першого разу. Але тепер я випила лише півсклянки, отож довше, ніж напередодні, боролася зі сном і таки не заснула, а наче тільки задрімала. Я чула й відчувала все, що діялося навколо, проте зовсім не мала сили ні для опору, ні для втечі.

Я спробувала доповзти до ліжка, щоб дістати з-під подушки єдиний засіб захисту — мій рятівний ніж. Та, ледве дотягшись рукою до подушки, я впала на коліна й зрозуміла, що загинула.

Фелтон зблід; його поймав судорожний дріж.

— Та найстрашніше було те, — схвильовано вела далі міледі, немов і досі не могла перебороти тривоги, яка охопила її в ту жахливу хвилину, — що цього разу я ясно усвідомлювала небезпеку; що душа моя не спала, хоч тіло й було безвільне; що я все бачила і все чула. Це й справді було схоже на сон; але від того моє становище було ще нестерпніше.

Я бачила, як лампа піднялася вгору, і я знову опинилась у темряві. Потім я почула вже добре знайомий скрегіт дверей, хоч досі вони відчинялися при мені тільки двічі.

Я інстинктивно відчула: до мене хтось наближається. Кажуть, що нещасні бідологи, заблукавши в безлюдних просторах Америки, саме так відчувають наближення змії.

Я намагалась перебороти свою немічність і закричати; неймовірним зусиллям волі я навіть підвелася, але тільки для того, щоб одразу ж і впасти... впасти в обійми мого ката.

— То скажіть же мені: хто це був? — вигукнув молодий офіцер.

Міледі бачила й розуміла, яких страждань вона завдає Фелтонові, зупиняючись на всіх подробицях цієї історії. Але вона аж ніяк не хотіла позбавити його мук. Чим глибше вона вразить серце молодого офіцера, тим більше буде певна, що він помститься за неї. Тож вона розповідала далі, наче й не почувши його вигуку, або, скорше, вирішивши, що час відповісти на Фелтонове запитання ще не наспів.

— Проте цього разу негідник мав справу не з безвільною й нерухомою подобою трупа. Я вже казала вам: неспроможна цілком опанувати свої фізичні й душевні сили, я все-таки усвідомлювала небезпеку, що загрожувала мені. Певно, я відчайдушно пручалася і, хоч яка була знесилена, чинила впертий опір, бо почула — мій кат вигукнув:

— Ці кляті пуританки! Я знав, що вони доводять до знемоги катів, але гадав, що вони менш стійкі з тими, хто їх кохає.

— Гай-гай! Мій безнадійний опір не міг тривати довго, я відчувала, що втрачаю останні сили. І цього разу негідник скористався не з мого сну, а з того, що я знепритомніла.

Фелтон слухав і час од часу приглушено стогнав. Холодний піт струменів йому по блідому чолу, рука судорожно притискалася до грудей.

— Опритомнівши, я спробувала знайти під подушкою ніж; коли він не прислужився мені для захисту, то принаймні міг послужити моїй спокуті.

Та коли я взяла ніж, Фелтоне, страхітлива думка сяйнула мені в голові. Я заприсяглася сказати вам усе і скажу все; я обіцяла відкрити вам правду й відкрию її — хай навіть занапащу себе цим.

— Вам спало на думку помститися за себе своєму мучителеві, чи не так? — вигукнув Фелтон.

— Авжеж! — відповіла міледі. — Я знаю, що така думка не личить християнці. Безперечно, її навів цей споконвічний ворог душі нашої, ця потвора, що безнастанно рикає навколо нас. Що вам сказати, Фелтоне? — вела далі міледі.

тоном жінки, яка сама себе звинувачує в злочині.— Ця думка сяднула мені і вже не виходила з голови. І цей гріховний замір я мушу тепер спокутувати.

• — Кажіть, кажіть далі! — вигукнув Фелтон.— Я не дочекаюсь, коли ви розповісте про свою помсту.

— О! Я вирішила помститись якомога швидше, я була певна, що він прийде наступної ночі. Вдень мені нічого було боятися.

Тому, коли настав час снідати, я не вагаючись з'їла й випила те, що подали до столу. За вечерею я вирішила тільки вдати, що їм, а насправді ні до чого не торкатись, тож мені треба було вранці добре підживитися.

А що за ті дві доби, протягом яких мені довелося пробути без їжі й питва, я найбільше страждала від спраги, то вирішила сховати склянку води від сніданку.

Все, що я передумала за день, ще більше утвердило мене в прийнятому рішенні. Я тільки пильнувала, щоб моє обличчя не виказало того, що було в мене на серці, бо й на мить не сумнівалася: за мною наглядають. Я навіть кілька разів упіймала себе на тому, що мимоволі усміхаюся. Фелтоне, я не зважуюсь признатися вам, якій думці я всміхалася, ви б відчули до мене огиду.

— Кажіть, кажіть далі! — знову вигукнув Фелтон.— Ви самі бачите, як уважно я слухаю вас і як хочу довідатись, чим усе кінчилось.

— Настав вечір, усе відбувалось у тому ж порядку. Як звичайно, мені в темряві подали вечерю; потім засвітилася лампа, і я сіла до столу.

Я попоїла самих тільки фруктів; вдала, що налила собі води з карафки, але випила тільки ту, яку залишила в склянці після сніданку. Цю підміну я зробила так добре, що мої шпигуни, якби вони й справді у мене були, нічого б не запідозрили.

Після вечері я вдала, що знову впадаю в заціпеніння. Але цього разу, прикинувшись, що знемагаю від втоми та що взагалі звикла до небезпеки, я дочвалала до ліжка, роздяглася й лягла в постіль.

Я намацала під подушкою ніж і, заплющивши очі, немов зморена сном, гарячково вп'ялася пальцями в його рукоятку.

Минуло дві години, але нічого не змінилось. І я — Боже мій, чи могла б я цьому повірити ще напередодні! — я почала непокоїтись, що він не прийде.

Аж ось лампа повільно піднялася й зникла. Темрява

огорнула кімнату. Зусиллям волі я примусила себе прозирнути крізь цей морок.

Минуло не більше десяти хвилин. Я не чула нічого, крім ударів власного серця.

Я благала небо, щоб він прийшов.

Нарешті я почула такий знайомий скрегіт дверей і кроки, під якими, незважаючи на товщину килима, зарипіла підлога. Хоч як було темно, я розгледіла постать, що підступала-ся до мого ліжка.

— Кажіть, кажіть швидше! — вигукнув Фелтон.— Хіба ви не бачите, що кожне ваше слово спопеляє мене, немов розплавлений свинець!

— Тоді,— вела міледі далі,— я збрала всі сили; я сказала собі, що година помсти, або, точніше, година правосуддя настала; я вважала себе новою Юдіф'ю; я міцно стиснула в руці ніж і, побачивши, як мій кривдник простягнув руки, шукаючи в темряві свою жертву, вдарила його в самісінькі груди, вклавши в цей удар всю свою скорботу і розпач.

Негідник! Він усе передбачив. Його груди захищала кольчуга; мій ніж зламався.

— Ага! — вигукнув він, схопивши мене за руку й віднявши зброю, що так погано прислужилася мені.— Ви вирішили позбавити мене життя, моя чарівна пуританко! Але ж це більше, ніж просто ненависть,— це невдячність! Годі вам, вгамуйтеся, моя чарівна дитино! Я сподівався, що ви станете лагіднішою. Я не належу до тих тиранів, які утримують жінку силою: ви не кохаєте мене, я не вірив у це через властиву мені самовпевненість, тепер я в цьому переконався. Завтра ви будете вільні.

Я бажала тільки одного — щоб він убив мене.

— Стережіться,— сказала я,— бо моє звільнення загрожувє вам безчестям.

— Поясніть свої слова, моя чарівна сивіло ¹⁷⁷.

— Тільки-но я вийду звідси, як розповім про все: про насильство, що ви його наді мною вчинили, про мій полон. Я розповім про цей палац, в якому чиняться бридкі речі. Ви високо поставлені, але дарма, мілорде, тремтіть! Над вами є король, а над королем — Бог.

Хоч як добре володів собою мій кат — він не міг приховати своєї люті. Я не розгледіла виразу його обличчя, але відчула: під моєю рукою затремтіла його рука.

— То ви не вийдете звідси! — сказав він.

— Чудово! — вигукнула я.— В такому разі місце мого катування стане мені й могилою. Чудово! Я помру тут, і ви

ще переконаєтесь, що звинувачення померлої бувають часом страшніші за погрози живої людини.

— У вас немає ніякої зброї.

— У мене лишається та єдина зброя, яку безнадія дарує кожній істоті, аби тільки вона не побоялась скористатися з неї. Я замордую себе голодом.

— Послухайте,— сказав негідник,— чи не краще мир, ніж така війна? Я негайно повертаю вам свободу, засвідчую вашу доброчесність і проголошую вас Лукрецією Англії.

— А я скажу, що ви її Секст¹⁷², я викрию вас перед людьми, як уже викрила перед Богом. Коли треба буде скріпити, як це зробила Лукреція, своє звинувачення кров'ю, я й перед цим не зупинюся.

— Он воно що! — глузливо відказав мій ворог.— Тоді це інша справа. Слово честі, вам, зрештою, тут не так уже й погано; ви маєте все, що вам потрібно, отже, коли й замордуєте себе голодом, то самі будете в цьому винні.

З цими словами він вийшов. Я почула, як відчинилися й знову зачинилися двері, і залишилась сама, розчавлена не стільки горем, як, мушу признатися, соромом, що так і не помстилася за себе.

Він дотримав слова. Я не бачила його цілу добу. А втім, я теж дотримувала слова й нічого не їла та не пила; я таки вирішила замордувати себе голодом.

Весь день і всю ніч я молилася, бо все ще сподівалась, що Бог пробачить мені самогубство.

Наступної ночі двері знову відчинилися. Я лежала долі, сили почали зраджувати мене.

Почувши скрегіт дверей, я підвелась, спираючись на руку.

— Ну гаразд! — долинув до мене голос, який так страшно відлунив мені у вухах, що я не могла впізнати його.— Гаразд! Може, ми все-таки хоч трохи пом'якшали й погодимось купити собі свободу ціною однієї лише обіцянки мовчати? Послухайте, я людина добра,— додав він,— і, дарма що не люблю пуритан, оддаю їм належне, особливо — гарненьким пуританкам. Та ну ж бо, присягніться тільки на розп'ятті, і я більше нічого від вас не вимагатиму.

— Присягнутися на розп'ятті! — вигукнула я, підводячись і відчуваючи, що при звуках цього ненависного голосу до мене повернулися сили.— На розп'ятті! Присягаюсь, що ніякі обіцянки, ніякі погрози, ніякі тортури не примусять мене мовчати. На розп'ятті! Присягаюсь, що я скрізь викриватиму вас як убивцю, як гвалтівника, як мерзенного

боягуза. На розп'ятті! Присягаюсь, що коли тільки мені пощастить вирватися звідси, я благатиму весь рід людський помститися вам.

— Стережіться! — сказав він таким суворим голосом, якого я ще ніколи не чула від нього. — На крайній випадок я маю надійний засіб заткнути вам пельку або принаймні не дозволити людям повірити бодай одному вашому слову.

Я збрала решту сил і засміялась йому в обличчя.

Він зрозумів, що відтепер між нами — вічна війна не на життя, а на смерть.

— Послухайте, — сказав він, — я даю вам решту цієї ночі й завтрашній день. Подумайте як слід: коли ви пообіцяєте мовчати, на вас чекатиме багатство, пошана й навіть пошесті. Коли ж ви погрозуватимете викриттям, я піддам вас безчестю.

— Ви! — вигукнула я. — Ви!

— Вічному, незгладимому безчестю!

— Ви! — повторила я.

О, запевняю вас, Фелтоне, я вважала його божевільним.

— Авжеж, я! — відповів він.

— Ах, залиште мене! — сказала я. — Йдіть геть, коли не хочете, щоб я у вас на очах розбила собі голову об стінку!

— Гаразд, — мовив він, — як вам буде завгодно, до завтрашнього вечора!

— До завтрашнього вечора! — відповіла я, падаючи на підлогу й кусаючи килим од люті...

Фелтон спирався на крісло, і міледі з демонічною радістю бачила, що йому навряд чи стане сили дослухати до кінця її розповідь.

XXVII

ЗАСІБ КЛАСИЧНОЇ ТРАГЕДІЇ

Якусь хвилину міледі крадькома спостерігала за молодим офіцером, а потім заговорила знову:

— Я вже майже три дні нічого не пила й не їла, тож відчувала нестерпні муки. Часом мені здавалося, наче якась хмара оповиває мені чоло й засліплює очі. Це була гарячка.

Увечері я мало не кожної хвилини непритомніла від слабості; втрачаючи свідомість, я дякувала Богові в надії, що це вже смерть.

Раптом двері відчинились. Від страху я прийшла до тями.

Він з'явився в супроводі людини, обличчя якої було

сховане під маскою, та й сам він був у масці. Але я впізнала його кроки, впізнала його голос, впізнала цей величний вигляд, яким пекло наділило його на погибель людям.

— Чи згодні ви присягнулися в тому, про що я вас просив? — спитав він.

— Ви самі сказали, що пуритани вміють тримати слово; я присягнулась, і ви це чули, віддати вас на землі до суду людського, а на тому світі — до суду Божого.

— Отже, ви непохитні?

— Присягаюсь Богом, який мене чує: я шукатиму свідків вашого злочину доти, аж поки знайду того, хто помститься за мене!

— Ви повія,— голосно сказав він,— тож і будете за це покарані! Затаврована в очах світу, на допомогу якого ви сподіваєтесь, спробуйте відтепер довести світові, що ви не злочинниця й не божевільна!

Обернувшись до свого супутника, він наказав:

— Кате, виконуй свій обов'язок!

— О! Його ім'я, його ім'я! — вигукнув Фелтон.— Назвіть його ім'я!

— Даремно я волила про допомогу й чинила відчайдушний опір, бо зрозуміла — на мене чекає щось набагато гірше, ніж смерть!.. Кат схопив мене, повалив на підлогу й здушив своїми свинцевими руками. Задихаючись від ридань, майже непритомна, сподіваючись лише на милість Бога, який не чув мене, я нестямно закричала від болю й сорому: розпечене залізо, залізо ката вогненним жалом уп'ялося мені в плече!..

Фелтон застогнав.

— Погляньте,— мовила міледі, велично, немов королева, підводячись з крісла,— погляньте, Фелтоне, які нові муки вигадали для молодої безневинної дівчини за те, що вона стала жертвою лиходійського насильства. Навчіться пізнавати серця людей і надалі не ставайте сліпим знаряддям їхньої несправедливої помсти.

Міледі хутко розстебнула сукню, розірвала батист, що прикривав її груди, і, зашарівшись з удаваного гніву та сорому, показала молодому офіцерові незгладимий слід безчестя на своєму чарівному плечі.

— Але,— вигукнув Фелтон,— я бачу тут квітку лілії!

— В тім-то й уся підлість! — відповіла міледі.— Якби це було англійське тавро!.. Треба було б іще довести, який суд засудив мене до такого покарання, і я могла б подати

скаргу до всіх судів королівства. Але французьке тавро... О, ним, тільки ним і можна було мене надійно затаврувати.

Цього було занадто для Фелтона.

Блідий, непорушний, розчавлений страхітливим зізнанням міледі, засліплений її надлюдською вродою, вражений тим, як вона оголила своє плече з безсоромністю, яку він прийняв за особливу велич душі, Фелтон упав перед нею на коліна, як це робили перші християни перед непорочними святими мученицями, що їх переслідування імператорів приводили до цирків на глум кровожерливої черні. Тавро перестало існувати для нього — залишилась сама тільки врода.

— Пробачте, пробачте! — вигукнув Фелтон. — О, пробачте мені!

Міледі прочитала в його очах: кохаю, кохаю вас!

— За що вас пробачити? — спитала вона.

— Пробачте, що я став спільником ваших переслідувачів.

Міледі простягла до нього руку.

— Така вродлива, така молода! — вигукнув Фелтон, укриваючи цю руку поцілунками.

Міледі подарувала йому один з тих поглядів, які раба роблять королем.

Фелтон був пуританином: він випустив руку міледі й став цілувати її ноги.

Він уже не кохав — він обожнював її.

Коли цей порив душевного захоплення минув, коли міледі вдала, що опанувала себе, хоч насправді вона й на хвилину не втрачала самовладання; коли Фелтон побачив, що покров цнотливості знову приховав скарби кохання, які ця жінка так ретельно оберігала від його погляду для того, щоб іще більш роз'ятрити його бажання, — він сказав:

— О! Тепер мені лишається спитати у вас тільки про одне — про ім'я вашого справжнього ката, бо я вважаю, що він один був катом. Інший був його знаряддям, тільки й того.

— Брате мій! — вигукнула міледі. — Тобі треба, щоб я назвала його? Ти ще не здогадався?

— Як! — мовив Фелтон. — Це він?.. Знову він!.. Як і раніше, він!.. Як! Справжній винуватець...

— Справжній винуватець, — сказала міледі, — спустошитель Англії, гнобитель істинно віруючих, мерзенний крадій честі стількох жінок, той, хто з примхи свого розбещеного

серця має намір залити кров'ю Англію, хто сьогодні захищає протестантів, а завтра зрадить їх...

— Бекінгем! То це Бекінгем! — люто вигукнув Фелтон.

Міледі затулила обличчя руками, наче не могла перебороти сорому, що його викликало в неї це ім'я.

— Бекінгем — кат цього ангельського створіння! — вигукнув Фелтон. — І ти, Боже, не спопелив його! І ти дозволив йому лишатися вельможним, шановним, всевладним на погибель усім нам!

— Бог відступається від тих, хто сам від себе відступається! — сказала міледі.

— Він хоче накликати на свою голову прокляття! — чимдалі схвильованіше говорив Фелтон. — Він хоче, щоб людська помста впала на нього перед карою небесною!

— Люди бояться його й спускають йому.

— О! — відповів Фелтон. — Я не побоююсь і не спущу!..

Душа міледі сповнилась пекельною радістю.

— Але як лорд Вінтер, мій заступник, мій батько, причетний до всього цього? — спитав Фелтон.

— Поряд з людьми підлими й вартими зневаги є ще й натури благородні та великодушні, — відповіла міледі. — Я мала нареченого, якого кохала і який кохав мене. Фелтоне, він був серцем і душею подібний до вас. Я прийшла до нього й розповіла йому все. Він знав мене, отож і не вагався. Це був вельможний пан, в усьому рівний Бекінгемові. Він не сказав нічого у відповідь, лише взяв шпагу, загорнувся у плащ і поспішив до Бекінгемового палацу.

— Так, так, — сказав Фелтон, — я розумію. Однак коли маєш справу з такими людьми, треба брати не шпагу, а кинджал.

— Саме напередодні Бекінгем поїхав надзвичайним посьом до Іспанії, де він мав просити руки інфанти для короля Карла I, який тоді ще був принцом Уельським. Мій наречений повернувся ні з чим.

— Послухайте, — сказав він мені, — герцог поїхав, і я тим часом не можу помститись; поки він повернеться, обвинчаймося, як ми це й вирішили зробити, а тоді вже покладіться на лорда Вінтера, який зуміє захистити й свою честь, і честь своєї дружини.

— Лорда Вінтера! — вигукнув Фелтон.

— Авжеж, — відповіла міледі, — лорда Вінтера. Тепер ви все зрозуміли, чи не так? Бекінгем не повертався до Англії близько року. За тиждень до його повернення лорд Вінтер

несподівано помер, залишивши мене своєю єдиною спадкоємицею. Звідки цей удар? Єдиному Богові це відомо, я не звинувачую нікого...

— О, яка безодня, яка безодня! — жахнувся Фелтон.

— Лорд Вінтер помер, нічого не сказавши своєму братові. Страхітлива таємниця мала лишатися таємницею доти, доки вона, як громом, не вразила б винуватця. Ваш заступник не дуже втішався з того, що його старший брат одружився з молодого дівчиною без посагу. Я зрозуміла: мені важко сподіватися на підтримку людини, обманутої в своїх сподіваннях на спадщину. Отож я виїхала до Франції, вирішивши зостатися там до кінця мого життя. Але все моє майно лишилося в Англії; коли у зв'язку з війною сполучення між обома державами припинилось, я стала відчувати нестатки. Мимоволі довелося приїхати сюди; шість днів тому я висадилась у Портсмуті.

— А далі? — спитав Фелтон.

— Далі? Бекінгем, безперечно, довідався про моє повернення, сказав це лордові Вінтеру, вже й без того упередженому проти мене; сказав і те, що його невістка — повія, затаврована злочинниця. Мій чоловік помер і не може підняти свого правдивого, шляхетного голосу на мій захист. Лорд Вінтер повірив усьому тим охочіше, що це йому вигідно. Він наказав арештувати мене, привезти сюди й віддати під вашу охорону. Все інше вам відомо: післязавтра він висилає мене на заслання, відправляє на поселення; післязавтра він на все життя полишає мене в середовищі безчесних людей. О, повірте, змову добре підготовлено, тенета міцно сплетено, і честь моя загине! Ви самі добре бачите, Фелтоне: я мушу померти. Фелтоне, дайте мені ніж!

З цими словами міледі, ніби втративши останні сили, знеможена й млосна, впала на руки молодому офіцерові, сп'янілому від кохання, гніву й незнаного доти любово-стра-стят; затремтівши від тепла її дихання, знетямившись від дотику до її ніжних персів, Фелтон підхопив міледі й палко пригорнув до свого серця.

— Ні, ні! — мовив він. — Ти житимеш усіма шанованою й незаплямованою; ти житимеш для того, щоб перемогти своїх ворогів.

Міледі відсторонила його повільним рухом руки, хоч погляд її й вабив до себе. Та Фелтон знову обійняв її, гарячково звівши на полонянку очі, немов перед ним і справді було якесь божество.

— О смерть, смерть! — ледве чутно мовила міледі, млос-

но примружуючи вії.— О, краще смерть, ніж ганьба. Фелтоне, брате мій, друже мій, заклинаю тебе!

— Ні! — вигукнув Фелтон.— Ні, ти житимеш, і житимеш відомщеною.

— Фелтоне, я приношу нещастя всім, хто мене оточує! Залиш мене! Дай мені померти!

— Тоді ми помремо разом! — вигукнув Фелтон, цілючи міледі в губи.

Аж тут у двері часто й гучно загреюкали. Міледі вже по-справжньому відштовхнула Фелтона.

— Чуєш? — сказала вона.— Нас підслухали, сюди йдуть! Усе скінчено, ми загинули!

— Ні,— відповів Фелтон,— це вартовий попереджає, що підходить дозір.

— Тоді мерщій до дверей і відімкніть їх самі!

Фелтон підкорився; ця жінка оволоділа вже всіма його помислами, всією його душею.

Відчинивши двері, він побачив сержанта, який командував сторожовим патрулем.

— Що сталося? — спитав молодий лейтенант.

— Ви наказали мені відчинити двері, коли я почую, що ви кличете на допомогу. Проте ви забули залишити ключ,— відповів солдат.— Я почув крик, але не розібрав слів, штовхнув двері, та вони були замкнені зсередини. Отож я покликав сержанта.

— І от я тут,— доповів сержант.

Фелтон, розгублений до краю, застиг на місці, не знаючи, що сказати.

Міледі зрозуміла, що від неї тепер залежить, як розгорнуться далі події. Вона підбігла до столу, схопила покладений Фелтоном ніж і вигукнула:

— А з якого права ви не дозволяєте мені померти?

— Боже мій! — жажнувся Фелтон, побачивши у неї в руці ніж.

Аж тут у коридорі пролунав глузливий сміх.

Почувши гомін, барон, як був у халаті, але з шпагою під пахвою, підійшов і став на порозі.

— А-а! — мовив він.— От ми й дочекались останньої дії трагедії. Ви самі бачите, Фелтоне, що драма пройшла одну за одною всі фази, як я вам і казав. Однак будьте певні: кров не проллється.

Міледі збагнула, що загине, коли негайно не дасть Фелтонові незаперечного доказу своєї мужності.

— Ви помиляєтесь, мілорде! — вигукнула вона.— Кров

пролеться, і нехай ця кров впаде на тих, хто примусив її пролитися!

Фелтон скрикнув і кинувся до міледі. Але було пізно: полонянка вдарила ножем себе в груди.

А втім, певно, завдяки щасливому випадку, а ми скажемо — завдяки спритності міледі, ніж ковзнув по одній з сталевих планшеток корсета, які за тих часів, подібно до панцира, захищали груди жінок; тож, ковзнувши по цій планшетці, він розірвав одяг і тільки кінчиком зачепив тіло біля ребер.

І все-таки на сукні міледі з'явилася кров.

Полонянка впала горілиць і, здавалося, знепритомніла.

Фелтон витяг ніж.

— Гляньте, мілорде,— похмуро сказав він.— Жінка, яка була під моєю охороною, позбавила себе життя!

— Будьте певні, Фелтоне,— відповів лорд Вінтер,— вона не вмерла. Демони так легко не вмирають; заспокойтесь і почекайте мене в моїх покоях.

— Але, мілорде...

— Ідіть, я вам наказую.

Фелтон підкорився. Проте, виходячи з кімнати, він сховав ніж у себе на грудях.

Що ж до лорда Вінтера, то він покликав жінку, яка прислужувала міледі, а коли та з'явилася, доручив її турботам полонянку, й досі непритомну.

Проте, побоюючись, що рана все-таки серйозна, він негайно відрядив верхівця по лікаря.

XXVIII

ВТЕЧА

Як і передбачав лорд Вінтер, рана міледі була зовсім не тяжка. Залишившись на самоті з викликаною бароном служницею, яка почала її квалливо роздягати, міледі розплющила очі.

А втім, слід було прикинутися хворою і кволою. Це було легко для такої комедіантки, як міледі. Вона спритно обдурила служницю, й та вирішила просидіти біля її ліжка всю ніч, хоч міледі й заперечувала проти цього.

Проте присутність цієї жінки не завадила полонянці віддатися своїм думкам.

Поза всякими сумнівами, Фелтон беззастережно повірив їй. Фелтон був відданий їй усією душею; якби йому тепер

з'явився ангел і став звинувачувати міледі, то молодий офіцер напевно вирішив би, що це посланець чорта.

Міледі всміхнулася такій своїй думці: віднині Фелтон став її єдиною надією, єдиним засобом порятунку.

Але лорд Вінтер міг його запідозрити, і за самим Фелтоном могли тепер встановити нагляд.

Лікар приїхав близько четвертої години ранку. Рана міледі майже закрилася: тож лікар навіть не міг сказати, чи глибока вона. Але з частоти пульсу він визначив, що стан хворої анітрохи не загрозливий.

Вранці міледі відпустила служницю, пославшись на те, що та не спала всю ніч і що їй теж потрібен відпочинок.

Вона сподівалася, що Фелтон приїде, коли їй принесуть сніданок. Але Фелтон не прийшов.

Невже її побоювання справдились? Невже барон запідозрив Фелтона, і молодий офіцер не допоможе їй у вирішальну хвилину? Їй лишався тільки один день: лорд Вінтер повідомив, що відплиття призначене на двадцять третє число, а вже настав ранок двадцять другого.

І все-таки міледі досить терпляче чекала обіду.

Хоч уранці вона нічого не їла, обід принесли о звичайній порі. Міледі з жахом помітила, що солдати, які охороняли її тепер, одягнені в іншу форму.

Тоді вона наважилася спитати, що сталося з Фелтоном. Їй відповіли, що годину тому Фелтон сів на коня й кудись поїхав.

Вона поцікавилась, чи барон у замку; солдат відповів ствердно і додав, що лорд Вінтер наказав сповістити його, коли ув'язнена захоче з ним поговорити.

Міледі сказала, що зараз вона ще надто квола й що єдине її бажання — залишитися на самоті.

Солдат поставив обід і вийшов.

Фелтона відсторонили, солдатів морської піхоти замінили — отже, Фелтонові більше не довіряли.

Це був останній удар.

Лишившись сама, міледі встала; ліжка, в якому вона завбачливо пролежала весь ранок, щоб усі вважали, ніби вона тяжко поранена, палило її, немов розпечена жаровня. Вона глянула на двері: віконце було забите дошкою. Мабуть, лорд Вінтер боявся, щоб вона в якийсь демонський спосіб не спокусила через цей отвір вартових.

Міледі аж усміхнулася з радості; нарешті вона могла вільно виявляти свої почуття, не боячись, що за нею підглядають. В пориві несамовитої люті вона заметалася

по кімнаті, наче тигриця, яку замкнули в залізну клітку. Мабуть, якби їй залишили ніж, вона мріяла б про те, щоб убити цього разу не себе, а барона.

О шостій годині прийшов лорд Вінтер; він був озброєний по самісінькі вуха. Барон, про якого міледі досі думала, що він лише не вельми розумний придворний кавалер, став чудовим тюремником: здавалося, він усе передбачав, про все здогадувався, все попереджав.

З одного кинутого на міледі погляду він зрозумів усе, що відбувається у неї в душі.

— Хай так,— сказав він,— але принаймні сьогодні ви мене ще не вб'єте; у вас немає зброї, до того ж я насторожі. Ви почали розбещувати мого бідолашного Фелтона: він став уже піддаватися вашому пекельному впливові. Але я хочу врятувати його. Він вас більше не побачить, усе скінчено. Зберіть свої речі: завтра ви рушаєте в дорогу. Я був призначив відплиття на двадцять четверте число, але потім подумав: чим швидше справу буде владнано, тим усе це буде певніше. Завтра опівдні я матиму наказ про ваше заслання, підписаний Бекінгемом. Якщо ви, перш ніж сісти на корабель, скажете хоч комусь бодай одне слово, мій сержант всадить вам кулю в лоб — він має такий наказ. Якщо на кораблі ви без дозволу капітана скажете хоч комусь бодай одне слово, капітан накаже викинути вас у море — він має таке розпорядження. До побачення; це все, що я хотів вам сказати. Завтра я ще раз прийду сюди — попрощатися з вами!

Барон вийшов з кімнати.

Міледі вислухала погрозливу тираду із зневажливою усмішкою на губах, але з шаленою люттю в душі.

Принесли вечерю; полонянка відчула, що їй треба піджитися, — адже вона не знала, що станеться цієї ночі, яка вже наближалась, похмура й грізна, бо по небу клубочились важкі хмари, й далекі спалахи блискавок віщували грозу.

Гроза почалася близько десятої години. Міледі з радістю бачила, що природа поділяє сум'яття, яке панувало у неї в душі. Грім гримів у небі, мов гнів у її серці; їй здавалось, що пориви вітру куйовдять її волосся точнісінько так, як гнуть віти дерев і зривають з них листя. Вона голосила, наче ураган, і її голос зливався з могутнім голосом природи, яка немовби теж несамовито стогнала в розпуці.

Раптом міледі почула — хтось стукає в шибку. В спалаху блискавки вона помітила за ґратами людське обличчя.

Вона підбігла до вікна й відчинила його.

— Фелтоне! — вигукнула вона. — Я врятована!

— Так, — відповів Фелтон, — але тихше, тихше! Мені треба ще підпиляти прuti на ґратах. Стережіться, щоб вони не побачили вас у віконечко дверей.

— Оце вже вам доказ того, що Бог за нас, Фелтоне, — сказала міледі. — Вони забили віконце дошкою.

— Це добре, Бог позбавив їх розуму! — відповів Фелтон.

— Що я маю робити? — спитала міледі.

— Нічого. Тільки зачиніть вікно. Спробуйте заснути або принаймні лягайте в ліжко не роздягаючись; коли я скінчу роботу, то постукаю в шибку. Але чи зможете ви йти за мною?

— Авжеж!

— А ваша рана?

— Завдає мені страждань, але не заважає ходити.

— Тоді будьте наготові; чекайте мого знаку.

Міледі зачинила вікно, погасила лампу й лягла, скрутившись калачиком у ліжку. Серед стогону бурі вона чула скрегіт ножівки по ґратах і за кожним спалахом блискавки бачила Фелтонову тінь за шибкою.

Цілу годину вона пролежала, затамувавши подих, дослухаючись, вкриваючись холодним потом і відчуваючи, як серце в неї заходиться від моторошного страху при найменшому шурхоті, що долинав з коридора.

Бувають години, довші за роки.

Нарешті Фелтон знову постукав у шибку.

Міледі скочила з ліжка й відчинила вікно. Два прuti ґрат були перепиляні, і в отвір могла вільно пролізти людина.

— Ви готові? — спитав Фелтон.

— Так. Що мені взяти з собою?

— Золото, коли воно у вас є.

— Так, на щастя, мені залишили те золото, яке я мала при собі.

— Тим краще, бо я витратив усі свої гроші, щоб найняти корабель.

— Візьміть, — сказала міледі, віддаючи Фелтонові мішечок з луїдорами.

Фелтон узяв його й кинув униз, до підніжжя стіни.

— А тепер, — мовив він, — спускаймося.

— Гарзд.

Міледі стала на крісло і висунулась у вікно. Вона побачила, що молодий офіцер висить над безоднею на мотузяній драбині.

Вперше в житті її охопив жах: адже вона все-таки була жінка.

Вона мало не заточилась.

— Саме цього я й боявся,— мовив Фелтон.

— Дрібниці, дрібниці,— відповіла міледі.— Я заплющу очі.

— Ви довіряєте мені? — спитав Фелтон.

— Ще б пак!

— Простягніть мені руки, схрестіть їх. Ось так.

Фелтон зв'язав їй зап'ястя своєю хусткою, а поверх хустки ще й мотузкою.

— Що ви робите? — здивовано спитала міледі.

— Покладіть мені руки на шию й нічого не бійтеся.

— Але ж ви можете втратити рівновагу, і ми обоє розіб'ємось.

— Будьте спокійні, я моряк.

Не можна було гаяти ні хвилини. Міледі обхопила руками шию Фелтона і прослизнула у вікно.

Фелтон почав повільно спускатися зі сходинки на сходинку. Незважаючи на вагу двох тіл, драбина хиталася в повітрі від лютих поривів бурі.

Раптом Фелтон зупинився.

— Що сталося? — спитала міледі.

— Тихше,— сказав Фелтон,— я чую кроки.

— Нас помітили?

Вони замовкли, прислухаючись.

— Ні,— мовив нарешті Фелтон,— нічого страшного.

— Чиї це кроки?

— Це вартові обходять замок.

— А де вони мають пройти?

— Саме під нами.

— Вони нас помітять.

— Ні, якщо не спалахне блискавка.

— Вони зачеплять за кінець драбини.

— На щастя, вона на шість футів не дістає до землі.

— Ось вони, Боже мій!

— Тихше!

Затамувавши подих, втікачі нерухомо висіли в двадцяти футах над землею. Саме в цю мить під ними, сміючись і розмовляючи, проходили солдати.

Для втікачів настала страшна хвилина.

Патруль пройшов; кроки подаленіли, й голоси мало-помалу затихли.

— Тепер,— сказав Фелтон,— ми врятовані.

Міледі зітхнула й знепритомніла.

Фелтон знову почав спускатися. Діставшись до кінця драбини й не відчуваючи далі опори під ногами, він став чіплятися за сходинки руками. Вхопившись нарешті за останню сходинку, молодий офіцер повис на ній і торкнувся ногами землі. Фелтон нахилився, підібрав мішечок із золотом і взяв його в зуби.

Потім він схопив міледі на руки й хутко подався в бік, протилежний тому, куди пішов патруль. Незабаром він звернув з дозорного шляху, спустився поміж стрімчаків до моря і, діставшись до берега, свиснув.

У відповідь долинув такий самий свист, і за п'ять хвилин неподалік з'явився човен з чотирма веслувальниками.

Човен підплив так близько, як тільки було можливо, але недостатня глибина все-таки не дозволяла йому пристати до берега. Фелтон увійшов по пояс у воду, нікому не довіряючи свою дорогоцінну ношу.

На щастя, буря почала вщухати. Тільки море ще лютувало. Маленький човен стрибав на хвилях, неначе горіхова шкаралупа.

— До шхуни! — наказав Фелтон. — Веслуйте швидше.

Матроси почали гребти. Але море так вирувало, що весла ледве розтинали воду.

І все-таки втікачі віддалялись од замку; це було найважливіше. Ніч видалась така темна, що з човна майже неможливо було розрізнити берег, а про те, щоб з берега хтось побачив човен, годі було й думати.

На воді похитувалась чорна цятка.

Це була шхуна.

Поки матроси завзято веслували до неї, Фелтон розплу-тав спочатку мотузку, а потім і хустку, якою були перев'язані руки міледі.

Вивільнивши їй руки, він зачерпнув морської води і збризнув утікачці обличчя.

Міледі глибоко зітхнула й розплющила очі.

— Де я? — спитала вона.

— Ви врятовані, — відповів молодий офіцер.

— Врятована! Врятована! — вигукнула міледі. — Так, ось небо, ось море! Повітря, яким я дихаю, повітря волі. Ах!.. Дякую вам, Фелтоне, дякую!

Молодий офіцер пригорнув її до серця.

— А що з моїми руками? — мовила міледі. — Мені їх наче здушили в лещатах!

Міледі звела руки: її зап'ястя й справді зацімбили й посиніли.

— Бідолашна! — зітхнув Фелтон, дивлячись на ці гарні руки й сумно схиливши голову.

— О, це дрібниці, дрібниці! — вигукнула міледі.— Тепер я пригадала!

Вона кинула оком довкола себе.

— Він тут,— сказав Фелтон, ногою підсунувши до неї гаманець із золотом.

Втікачі підпливли до шхуни. Вахтовий гукнув до них; з човна відповіли.

— Що це за корабель? — спитала міледі.

— Шхуна, яку я найняв для вас.

— Куди вона мене доведе?

— Куди вам буде завгодно, аби тільки ви висадили мене в Портсмуті.

— Що ви збираєтесь робити в Портсмуті? — спитала міледі.

— Виконати наказ лорда Вінтера,— відповів Фелтон з похмурою усмішкою.

— Який наказ? — спитала міледі.

— Невже ви не розумієте? — сказав Фелтон.

— Ні, поясніть, прошу вас.

— Не довіряючи мені більше, він вирішив стерегти вас сам, а мені звелів одвезти на підпис Бекінгемові наказ про ваше заслання.

— Коли він вам не довіряє, як же він не побоявся доручити вам цей наказ?

— Хіба мені треба знати, що я везу?

— Ваша правда. І ви їдете до Портсмута?

— Я не можу гаяти часу: завтра двадцять третє число, і Бекінгем відпливає з флотом.

— Куди ж він рушає?

— До Ла-Рошелі.

— Він не повинен туди поїхати! — вигукнула міледі, забувши про своє звичне самовладання.

— Будьте певні,— відповів Фелтон,— він не поїде.

Міледі затремтіла з радості. Вона прочитала в найпотамнішій глибині серця молодого офіцера: там була написана смерть Бекінгема.

— Фелтоне,— сказала вона,— ви великий, як Іуда Маккавей!¹⁷⁹ Якщо ви помрете, я помру разом з вами. Це все, що я можу вам сказати.

— Тихше! — зупинив її Фелтон.— Ми підходимо.

Справді, човен підпливав до шхуни.

Фелтон перший вибрався по трапу й подав міледі руку. Матроси підтримали її, бо море ще хвилювалося.

За хвилину втікачі ступили на палубу.

— Капітане,— сказав Фелтон,— ось особа, про яку я вам казав і яку треба цілою та здоровою доправити до Франції.

— За тисячу пістолів,— відповів капітан.

— Я вже дав вам п'ятсот.

— Це правда,— мовив капітан.

— Ось решта п'ятсот,— озвалася міледі, взявши в руки мішечок із золотом.

— Ні,— відповів капітан,— я людина слова, і я вже дав його молодому офіцерові. Решта п'ятсот пістолів я маю дістати, коли прибудемо до Булоні.

— А чи доберемося ми туди?

— Авжеж! — відказав капітан.— Це така самісінька правда, як і те, що мене звать Джек Бутлер.

— Ну що ж,— мовила міледі,— коли ви дотримаєте слова, я дам вам не п'ятсот, а тисячу пістолів.

— Ура вам, чарівна дамо! — вигукнув капітан.— І дай мені Боже частіше мати таких пасажирів, як ваша милість!

— А тим часом,— сказав Фелтон,— доведіть нас до бухти... Адже ми з вами домовились, що ви приставите нас саме туди.

Капітан наказав узяти належний курс, і близько сьомої години ранку невеличкий корабель кинув якір у вказаній Фелтоном бухті.

Під час цього переїзду Фелтон усе розповів міледі: як, замість поїхати до Лондона, він найняв корабель, як повернувся назад, як видерся на стіну, забиваючи залізні гаки між камінням і стаючи на них, і як, нарешті, добравшись до заграбованого вікна, прив'язав мотузяну драбину. Все інше міледі було відомо.

Зі свого боку, міледі намагалася зміцнити Фелтона в його замірах; але вже з перших сказаних ним слів вона зрозуміла: молодого фанатика треба скорше стримувати, ніж заохочувати.

Вони домовились, що міледі чекатиме на Фелтона до десятої години і що коли о десятій годині він не з'явиться до неї, вона рушить у дорогу сама.

Тоді, якщо він буде на волі, вони зустрінуться у Франції в монастирі кармеліток у Бетюні.

ЩО СТАЛОСЬ У ПОРТСМУТІ
23 СЕРПНЯ 1628 РОКУ

Поцілувавши міледі руку, Фелтон попрощався з нею так, як прощається брат із сестрою, коли збирається на звичайну прогулянку.

Зовні він, як і завжди, здавався спокійним; але його очі блищали незвичним, якимось наче гарячковим блиском, обличчя було блідше, ніж звичайно; він зціпив зуби, і слова, що їх промовляв коротко й уривчасто, виказували ті пекельні почуття, які лютували в його душі.

Поки Фелтон плив човном назад до берега, він не відводив очей від міледі, яка, стоячи на палубі, проводжала його поглядом. Вони вже майже не боялися погоні: до кімнати міледі ніхто не заходив раніше дев'ятої години, а щоб дістатися від замку до Лондона, потрібно не менше трьох годин їзди.

Фелтон зійшов на берег, видерся на стрімчак, востаннє помахав міледі рукою й подався в місто.

Дорога спускалася вниз, і коли він, одійшовши кроків на сто від берега, озирнувся, то побачив саму тільки щоглу шхуни.

Молодий офіцер поспішив до Портсмута, вежі й будинки якого, огорнуті вранішнім туманом, видніли перед ним за півмилі.

Прямо за Портсмутом на воді похитувалися під вітром кораблі, чиї щогли скидалися на тополиний ліс, оголений зимовими вітрами.

Швидко крокуючи вперед, Фелтон перебрав у пам'яті всі ті звинувачення, справжні чи вигадані, що за два роки пильних спостережень на службі та за ще довший час перебування серед пуритан він зібрав проти Бекінгема, фаворита Якова I та Карла I.

Порівнюючи публічні злочини цього міністра, злочини незаперечні й, сказати б, європейські, з нікому не відомими злочинами в приватному житті, які приписувала герцогові міледі, Фелтон вважав, що з двох злочинців, які уживалися в Бекінгемові, більш винен той, чиї вчинки невідомі широкому загалу. Кохання цього фанатика, таке химерне, несподіване й жагуче, малювало йому безчесні й брехливі звинувачення міледі ще страхітливішими, ніж вони були насправді, подібно до того, як неловима для неозброєного

ока, дрібніша за найменшу мурашку порошинка здається нам крізь збільшувальне скло жажливим чудовиськом.

Швидка хода ще більше розпалила його. Думка про те, що там, позаду, лишилася, наражаючись на небезпеку страхітливої помсти, жінка, яку він кохає, або, скорше, обожнює, немов святу, нервова втома після недавніх переживань — усе це збуджувало його майже до нестями.

Він увійшов до Портсмута близько восьмої години ранку. Все місто було вже на ногах. На вулицях і в гавані били в барабани; військо, що мало відпливати з флотом, спускалося до моря.

Фелтон підбіг до адміралтейства, спітнілий та запорошений, червоний, як жар, від швидкої ходи й гніву. Вартовий не хотів його пропускати. Але Фелтон покликав начальника караулу і, виїнявши з кишені наказ, який йому доручено було передати, мовив:

— Терміновий пакет од лорда Вінтера.

Почувши ім'я лорда Вінтера, що його всі знали як одного з найближчих друзів його світлості, начальник караулу звелів пропустити Фелтона, який до того ж був вдягнений у форму морського офіцера.

Фелтон майже вбіг до палацу.

В ту мить, коли він входив до вестибюля, туди ж убіг незнайомиць, теж увесь запорошений і захеканий до знемоги; він залишив на подвір'ї поштового коня, що, доскакавши до ганку, тут же впав на коліна.

Обидва посланці водночас звернулися до Патріка, довіреного камердинера герцога. Фелтон послався на лорда Вінтера, незнайомиць відмовився назвати будь-кого, сказавши, що пояснить, хто він такий, тільки герцогові. Кожен наполягав на тому, щоб його пропустили першим.

Патрік, знаючи, що лорда Вінтера зв'язують з герцогом не тільки службові справи, а й давня дружба, віддав перевагу тому, хто з'явився від його імені. Другому гінцеві довелось поступитися, і було тяжко дивитись, як він проклинає цю затримку.

Камердинер провів Фелтона через велику залу, в якій чекала прийому депутація мешканців Ла-Рошелі на чолі з принцом Субізом¹⁸⁹, і підступився до дверей кімнати, де Бекінгем, щойно прийнявши ванну, із звичною ретельністю закінчував свій туалет.

— Лейтенант Фелтон, — доповів Патрік. — З'явився за дорученням лорда Вінтера.

— За дорученням лорда Вінтера? — повторив Бекінгем.— Впустіть його.

Фелтон увійшов до кабінету. Саме в цю хвилину Бекінгем кинув на канапу розкішний гаптований золотом халат і став одягати синій оксамитовий камзол, розшитий перлинами.

— Чому барон не приїхав до мене сам? — спитав Бекінгем.— Я чекав на нього сьогодні вранці.

— Він доручив передати вашій світлості, що дуже сумує з неможливості скористатися такою щасливою нагодою, але змушений лишитися на варті в замку,— відповів Фелтон.

— Так, так,— сказав Бекінгем,— я знаю, в нього там арештантка.

— Саме про цю арештантку я й хотів би поговорити з вашою світлістю,— зауважив Фелтон.

— Кажіть.

— Цього не повинен чути ніхто, крім вас, мілорде.

— Залиште нас самих, Патріку,— звелів Бекінгем,— але будьте поблизу, щоб одразу ж з'явитись на мій дзвоник; дуже скоро я вас покличу.

Патрік вийшов.

— Ми самі, добродію,— мовив Бекінгем.— Кажіть.

— Мілорде,— сказав Фелтон,— кілька днів тому барон Вінтер звернувся до вас з листом, в якому просив підписати наказ про заслання однієї молодої жінки на ймення Шарлотта Баксон.

— Так, добродію, і я йому відповів, щоб він привіз сам або надіслав до мене цей наказ, який я негайно підпишу.

— Ось він, мілорде.

— Давайте,— сказав герцог.

І, взявши з рук Фелтона папір, він швидко пробіг його очима. Переконавшись, що це саме той наказ, про який попереджав лорд Вінтер, Бекінгем поклав його на стіл і взяв перо, збираючись поставити підпис.

— Пробачте, мілорде,— мовив Фелтон, зупиняючи герцога,— але чи знає ваша світлість, що Шарлотта Баксон — не справжнє ім'я цієї жінки?

— Так, добродію, мені це відомо,— відповів герцог і вмочив перо в чорнило.

— Отже, ваша світлість знає її справжнє ім'я? — спитав Фелтон уривчастим голосом.

— Знаю.

Герцог підніс перо до паперу. Фелтон зблід.

— І, знаючи це справжнє ім'я, — повів він далі, — ваша світлість усе-таки підпише наказ?

— Безперечно, — відповів Бекінгем, — і навіть з особливою охотою.

— Я не можу повірити, — різким і уривчастим голосом сказав Фелтон, — що вашій світлості відомо — йдеться-бо про леді Вінтер...

— Мені це чудово відомо, хоч я й здивований з того, що це знаєте також і ви!

— І ваша світлість підпише цей наказ без докорів сумління?

Бекінгем спогорда глянув на молодого офіцера.

— Добродію, — сказав він, — чи не здається вам, що ви ставите мені дивні запитання і що я виявляю до вас надмірну поблажливість, відповідаючи на них?

— Відповідайте, ваша світлосте! — вигукнув Фелтон. — Становище куди серйозніше, ніж ви, можливо, гадаєте.

Бекінгем вирішив, що молодий офіцер, з'явившись за дорученням лорда Вінтера, говорить від його імені, і пом'якшав.

— Без жодних докорів сумління, — повторив він, — бо баронові, так само, як і мені, добре відомо: леді Вінтер — велика злочинниця. Обмежити її покарання засланням — майже те саме, що помилувати її.

Герцог пером торкнувся паперу.

— Ви не підпишете цього наказу, мілорде! — сказав Фелтон, ступивши крок до герцога.

— Я не підпишу цього наказу? — перепитав Бекінгем. — Чому?

— Тому що ви звіритесь із своїм сумлінням і вчините з міледі по справедливості.

— Справедливість вимагала б вирядити її до Тайберна, — сказав Бекінгем. — Міледі — безчесна жінка.

— Ваша світлосте, міледі — ангел, ви це добре знаєте, і я прошу вас звільнити її!

— Оце так! — вигукнув Бекінгем. — Чи не збожеволіли ви часом, що розмовляєте зі мною в такому тоні?

— Пробачте мені, мілорде! Я розмовляю так, як умію; я намагаюсь стримувати себе. Однак, мілорде, подумайте про те, що ви збираєтесь вчинити, і стережіться переступити міру!

— Хай пробачить мені Бог! — вигукнув Бекінгем. — Ви, здається, насмілюєтесь погрожувати!

— Ні, мілорде, я все ще прошу вас і кажу вам: однієї

краплини досить, щоб вона перелилась через вінця чаші; одна незначна похибка може накликати кару на голову того, кого доля берегла, незважаючи на його злочини.

— Пане Фелтон, будьте ласкаві вийти звідси й передати, що я звелів арештувати вас! — наказав Бекінгем.

— Будьте ласкаві вислухати мене до кінця, мілорде! Ви спокусили цю молоду дівчину, ви її жорстоко образили, заплямували її честь. Спокутайте свою провину, дайте їй без перешкод виїхати звідси, і я нічого більше не вимагатиму від вас.

— Нічого більше не вимагатимете! — мовив Бекінгем, здивовано глянувши на Фелтона й роблячи наголос на кожному слові.

— Мілорде,— вів далі Фелтон, чимраз дужче запалюючись,— стережіться, мілорде! Вся Англія втомилась од ваших беззаконних діянь. Мілорде, ви зловживали королівською владою, яку ви майже узурпували. Мілорде, ви ненависні людям і Богові. Бог покарає вас згодом, але я покараю вас сьогодні!

— Ну, це вже занадто! — вигукнув Бекінгем, зробивши крок до дверей.

Фелтон заступив йому дорогу.

— Уклінно прошу вас,— сказав він,— підписати наказ про звільнення леді Вінтер. Згадайте, що це та сама жінка, яку ви збечестили.

— Забирайтеся геть, добродію,— відповів Бекінгем,— або я покличу варту й накажу закувати вас у кайдани.

— Ви нікого не покличите,— сказав Фелтон, кинувшись між герцогом і дзвіночком, що стояв на столику із срібними інкрустаціями.— Стережіться, мілорде, ви тепер у руках Божих.

— В руках чорта, хочете ви сказати! — вигукнув Бекінгем, підвищуючи голос, щоб привернути увагу людей у сусідній кімнаті, але ще прямо не кличучи на допомогу.

— Підпишіть, мілорде, підпишіть наказ про звільнення леді Вінтер! — мовив Фелтон, простягаючи до герцога папір.

— Ви погрожуєте мені силою? Ви глузуєте з мене?.. Гей, Патріку!

— Підпишіть, мілорде!

— Ніколи!

— Ніколи?

— До мене! — гукнув герцог і схопився за шпагу.

Але Фелтон не дав йому часу вихопити її з піхов. На

грудях він тримав напоготові ніж, яким міледі поранила себе. Одним стрибком він опинився біля герцога.

Тут до кабінету ввійшов Патрік.

— Мілорде, вам лист із Франції! — голосно мовив він.

— З Франції? — вигукнув Бекінгем, забувши про все на світі й думаючи тільки про те, від кого лист.

Скориставшись з цієї миті, Фелтон встромив герцогові в бік ножа по самісіньке руків'я.

— А-а, зраднику! — зойкнув Бекінгем.— Ти вбив мене...

— Убивство! — крикнув Патрік.

Фелтон озирнувся навкруги й, побачивши, що двері прочинені, кинувся тікати. Він убіг до сусідньої зали, де, як ми вже казали, чекала прийому депутація Ла-Рошелі, хутко проминув її й поспішив до сходів. Аж тут він зустрів лорда Вінтера, який, угледівши бліде обличчя Фелтона, його нестямний погляд і плями крові на руках, схопив його за горло й закричав:

— Я так і знав! Я здогадувався про це, але запізнився лише на одну хвилину! О, я нещасний, нещасний!..

Фелтон і не пробував захищатися. Лорд Вінтер передав його до рук варті, яка, чекаючи на дальші розпорядження, відвела молодого офіцера на невеличку терасу, що виходила на море, а сам квапливо подався до кабінету Бекінгема.

На зойк герцога, на крик Патріка незнайомиць, з яким Фелтон зустрівся в передпокої, вбіг до кабінету.

Герцог лежав на канапі, судорожно притискаючи рукою рану.

— Ля Порте! — мовив Бекінгем кволим голосом.— Ля Порте, ти від неї?

— Так, ваша світлосте,— відповів вірний слуга Анни Австрійської,— але, здається, я запізнився.

— Тихше, Ля Порте! Вас можуть почути. Патріку, не впускайте нікого: о, я так і не дізнаюсь, що вона наказала мені передати! Боже мій, я вмираю!

І герцог знепритомнів.

Тим часом лорд Вінтер, посланці Ла-Рошелі, начальник експедиційних військ та офіцери пошту Бекінгема поспішили до його кімнати. Звідусюди лунали розпачливі зойки, голосний плач. Незабаром сумна звістка рознеслася по всьому місту.

Гарматний постріл сповістив: сталося щось важливе й несподіване.

Лорд Вінтер рвав на собі волосся.

— Запізнився на одну хвилину! — стогнав він.— На одну лиш хвилину! О Боже, Боже, яке нещастя!

Справді, о сьомій годині ранку йому доповіли, що під одним з вікон замку висить мотузяна драбина. Він кинувся до кімнати міледі й побачив, що вона порожня, вікно розчинене, а прuti грат перепиляні. Пригадавши застереження д'Артаньяна, передане його гінцем, лорд Вінтер затремтів од страху за герцога, побіг до стайні, скочив на незасідланого коня, щодуху помчав до адміралтейства, кинув коня на подвір'ї, пробіг сходами і, як ми вже казали, зустрівся на верхній сходинці з Фелтоном.

А втім, герцог був іще живий: він прийшов до тями, розплющив очі, і серця всіх, хто оточував його, сповнилися надією.

— Панове,— сказав Бекінгем,— залиште мене з Патріком і Ля Портом... А, це ви, Вінтере! Сьогодні вранці ви прислали до мене якогось дивного шаленця. Гляньте, що він зі мною зробив!

— О мілорде! — вигукнув барон.— Я ніколи собі цього не пробачу...

— І зробиш помилку, мій любий Вінтере,— мовив Бекінгем, простягаючи йому руку.— Я не знаю жодної людини, яка заслуговувала б на те, щоб хтось оплакував її все життя. А тепер залиш нас, прошу тебе.

Барон, ридаючи, вийшов.

У кімнаті лишилися тільки герцог, Ля Порт і Патрік.

Лікар іще не прибув, хоч по нього давно вже послали.

— Ви житимете, мілорде, ви житимете,— повторював, стоячи на колінах перед канапою, вірний слуга Анни Австрійської.

— Що вона мені пише? — ледве чутно спитав Бекінгем. Стікаючи кров'ю, він тамував нестерпний біль, аби тільки говорити про ту, кого він кохав.— Що вона мені пише? Прочитай мені її листа.

— О мілорде! — вигукнув Ля Порт.

— Слухай мене, Ля Порте; хіба ти не бачиш, що я не могу гаяти часу?

Ля Порт зламав печатку й підніс пергамент до очей герцога. Та марно Бекінгем силкувався розібрати написане.

— Читай-бо,— наказав він,— читай! Я вже не бачу нічого. Читай! За хвилину я, може, нічого вже не чутиму й помру, не дізнавшись, що вона мені написала.

Ля Порт підкорився. Він прочитав:

«Мілорде,

я стільки вистраждала через Вас і задля Вас відтоді, як знаю Вас, що в ім'я цього благаю: припиніть Ваші військові приготування проти Франції й покладіть край війні, про яку воголос говорять, що релігія — її видима причина, а пошепки твердять, що справжня її причина — Ваше кохання до мене. Ця війна може спричинитися до катастрофічних наслідків не тільки для Франції та Англії, а й принести велике нещастя Вам, мілорде, що зробить мене навіки невтішною.

Бережіть своє життя, якому загрожує небезпека і яке стане для мене ще дорожчим з тієї хвилини, коли я не буду змушена бачити в Вас ворога.

Прихильна до Вас
Анна»

Бекінгем зібрався на силах, щоб вислухати лист до кінця. Потім, коли лист був прочитаний, герцог спитав тоном гіркого розчарування:

— Невже вам нічого передати мені на словах, Ля Порте?

— Ваша світлосте, королева доручила сказати, щоб ви стереглися, бо її попередили — вас хочуть убити.

— І це все, це все? — нетерпеливо мовив Бекінгем.

— Вона ще доручила мені сказати, що, як і раніше, кохає вас.

— О, слава Богові! — вигукнув Бекінгем. — Отже, моя смерть не буде для неї байдужою!..

Ля Порт заливався сльозами.

— Патріку, — сказав герцог, — принесіть скриньку, в якій лежали діамантові підвіски.

Патрік приніс скриньку, і Ля Порт упізнав її — це була скринька королеви.

— А тепер білий атласний мішечок, на якому перлами вигаптуваний її вензель.

Патрік виконав і цей наказ.

— Візьміть, Ля Порте, — мовив Бекінгем, — ось єдині знаки прихильності, які я мав од неї: скринька і ці два листи. Ви віддасте їх її величності; і як останню згадку про мене... — він очима пошукав навколо себе якусь коштовну річ, — приєднайте до них...

Він знову став шукати щось поглядом, але його затьмарені близькою смертю очі розгледіли тільки закривавлений ніж, який випав з рук Фелтона.

— Приєднайте цей ніж,— сказав герцог, стискаючи руку Ля Порта.

В Бекінгема ще стало сили покласти в скриньку мішечок і ніж: але він знаком показав Ля Портові, що не може більше говорити. Потім він судорожно затремтів і впав з канапи на паркет.

Патрік закричав.

Бекінгем ще хотів усміхнутися, але смерть зупинила його думку. На обличчі його застиг вираз останнього прощання.

Тут до кімнати вбіг розгублений лікар герцога. Він був уже на адміральському кораблі, і по нього довелося посилати аж туди.

Лікар підійшов до герцога, взяв його руку, подержав і опустив.

— Усе марно,— сказав він,— герцог помер.

— Помер, помер! — відчайдушно закричав Патрік.

На цей крик усі знову збіглися до кімнати, розгублені та збуджені.

Переконавшись, що Бекінгем помер, лорд Вінтер кинувся до Фелтона, якого солдати стерегли на терасі палацу.

— Негіднику! — сказав він молодому офіцерові, до якого після смерті Бекінгема повернулися звичний його спокій і рівновага.— Негіднику! Що ти накоїв?

— Я помстився за себе,— відповів Фелтон.

— За себе! — повторив барон.— Скажи краще, що ти прислужився знаряддям цієї проклятої жінки! Та присягаюсь тобі: цей її злочин буде останнім.

— Я вас не розумію,— спокійно відповів Фелтон,— і не знаю, про кого ви кажете, мілорде. Я вбив пана Бекінгема за те, що він двічі відхилив ваше прохання призначити мене капітаном; я покарав його за несправедливість — тільки й того.

Вінтер приголомшено дивився на солдатів, які зв'язували Фелтона, і не знав, що й подумати про таку душевну черствість.

Одна тільки думка тьмарила незворушне чоло Фелтона. Щоразу, коли до нього долинав якийсь гомін, наївному пуританинові здавалося, що це кроки й голос міледі, яка прибігла кинутися до нього в обійми, визнати свою провину й загинути разом з ним.

Та ось, звернувши погляд на море, що на всю широчінь розлягалось перед терасою, він побачив удалині ледь помітну цятку й здригнувся. Орлиним зором моряка молодий офіцер розгледів те, що комусь іншому здалося б із такої

відстані чайкою на бурхливих хвилях: вітрило шхуни, яка пливла до берегів Франції.

Фелтон зблід і підніс руку до серця: він збагнув усю глибину зрадництва міледі.

— Прошу вас про останню ласку, мілорде! — мовив він до барона.

— Про яку? — спитав лорд Вінтер.

— Скажіть, котра година.

Барон глянув на годинника.

— За десять хвилин дев'ята, — відповів він.

Міледі на півтори години прискорила свій від'їзд; почувши гарматний постріл, що сповіщав про фатальну подію, вона одразу ж наказала підняти якір.

Шхуна пливла під ясним блакитним небом уже далеко від берега.

— Така була воля Божа, — мовив Фелтон з покірливістю фанатика, не в силі проте відвести очей від суденця, на борту якого, здавалося йому, він бачить білу постать тієї, задля кого мав тепер піти на смерть.

Вінтер простежив за поглядом Фелтона, допитливо глянув на його страдницьке обличчя і все зрозумів.

— Спочатку тебе скарають самого, негіднику, — сказав він Фелтонові, який, не відриваючи погляду від моря, покірливо рушив за солдатами. — Але присягаюсь пам'яттю мого брата, якого я так щиро любив, що твоїй спільниці теж не врятуватися!

Фелтон похнюпився, не обізвавшись і словом.

Що ж до лорда Вінтера, то він бігцем спустився по сходах і квапливо подався до гавані.

XXX

У ФРАНЦІЇ

Коли англійському королю Карлові I доповіли про смерть Бекінгема, він передусім подумав, як би зарадити тому, щоб ця страшна звістка зовсім не збентежила ларошельців. Отож він спробував, як пише в своїх «Мемуарах» Рішельє, приховувати від них новину якомога довше: наказав закрити всі гавані свого королівства й ретельно стежити за тим, щоб жоден корабель не вийшов у море, аж поки військо, яке споряджав Бекінгем, не вирушить під Ла-Рошель. За відправкою війська, після смерті Бекінгема, король узявся наглядати сам.

Він довів суворість цієї заборони до того, що навіть затримав в Англії датських послів, які вже відбули прощальну аудієнцію, і постійного представника Голландії, який мав супроводити до Фліссінгена ост-індські кораблі¹⁸¹, що їх Карл I повернув Сполученим Нідерландам¹⁸².

Та що цей наказ він оддав тільки через п'ять годин після трагічної події, тобто о другій годині пополудні, то два кораблі встигли все-таки вийти з гавані. На одному з них, як ми знаємо, пливла міледі, котра вже здогадувалась про те, що сталося, і остаточно переконаласть у справедливості своїх припущень, побачивши, як на щоглі адміральського корабля затріпотів чорний прапор.

Що ж до другого корабля, то про те, як він відплив і хто був на ньому, ми розповімо трохи згодом.

А втім, у таборі під Ла-Рошеллю за цей час не сталося нічого нового. Тільки король, який завжди страшенно нудьгував, а в таборі, слід гадати, нудьгував іще більше, вирішив поїхати інкогніто до Сен-Жермена на день святого Людовіка й доручив кардиналові спорядити йому ескорт лише з двадцятьох мушкетерів. Кардинал, якому іноді також передавалась нудьга короля, залюбки надав цю відпустку своєму можновладному помічникові; той обіцяв повернутися не пізніше п'ятнадцятого вересня.

Поставлений до відома його високопреосвященством, пан де Тревіль негайно зібрався в дорогу і, знаючи, що його друзям, з невідомих йому причин, дуже хочеться, а точніше, конче треба побувати в Парижі, включив їх до королівського ескорту.

Наші мушкетери дізналися про цю новину за чверть години після пана де Тревіля, бо він саме їм першим сповістив про неї. Ось коли д'Артаньян зміг нарешті повною мірою оцінити милість кардинала, який таки дозволив йому надіти мушкетерський плащ. Якби не ця обставина, юнакові довелося б залишатися в таборі, і друзі б поїхали без нього.

Нема чого й казати, що цю нетерплячку повернутись до Парижа викликала в них небезпека, яка загрожувала пані Бонасьє, коли б вона зустрілася в Бетюнському монастирі зі своїм смертельним ворогом — міледі. Тому, як ми вже знаємо, Арамис негайно написав листа до Тура тій самій білошвейці Марі Мішон, що мала такі впливові знайомства, й попросив її дістати в королеви дозвіл на звільнення пані Бонасьє з монастиря та на її від'їзд до Лотарінгії або до

Бельгії. Відповідь не примусила себе довго чекати, і за півтора тижня Арамис одержав такого листа:

*«Мій любий кузене,
ось вам дозвіл моєї сестри забрати нашу юну служницю з Бетюньського монастиря, повітря якого, на вашу думку, шкідливе для неї. Моя сестра надсилає вам свій дозвіл тим охочіше, що вона дуже любить славну дівчину й сподівається стати їй згодом у пригоді.*

*Обіймаю вас.
Марі Мішон»*

До цього листа було додано дозвіл такого змісту:

«Абатисі Бетюньського монастиря належить передати під отіку тієї особи, що привезе їй цього листа, черницю, яка перебуває у неї в монастирі за мою рекомендацією й користується моїм заступництвом.

*У Луврі, 10 серпня 1628 року.
Анна»*

Можна собі уявити, яку зливу дотепів викликали в наших друзів ці родинні стосунки Арамиса з білошвейкою, що називала королеву своєю сестрою. А втім, двічі чи тричі зашарівшись по самісінькі вуха від досить-таки брутальних жартів Портоса, Арамис попросив більше про це не згадувати й сказав, що коли хтось із друзів прохопиться бодай єдиним словом, він більше ніколи не звернеться в таких справах по допомогу до своєї кузини.

Отож вони більше не говорили про Марі Мішон, тим паче що четверо мушкетерів досягли своєї мети: вони дістали дозвіл забрати пані Бонасьє з Бетюньського монастиря кармеліток. Правда, від цього дозволу, поки друзі перебували в таборі під Ла-Рошеллю, тобто на другому кінці Франції, їм було мало користі, а тому д'Артаньян уже збирався прямо сказати панові де Тревілью, яка важлива для нього ця поїздка, й попросити у свого капітана відпустку. Аж тут молодого гасконця та його товаришів повідомили, що король вирушає до Парижа в супроводі ескорту з двадцяти мушкетерів і що вони призначені в цей ескорт.

Друзі невимовно зраділи. Вони послали слуг уперед з вантажем, а на ранок виїхали самі.

Кардинал супроводив його величність від Сюржера до Мозе́, і там король та його міністр побажали одне одному всього найкращого, наче найщиріші друзі.

Хоч король хотів прибути до Парижа двадцять третього

числа, тож прагнув їхати якомога швидше, проте він щоразу зупинявся помилуватись природою й розважитись своїм улюбленим соколиним полюванням, до якого його приохотив ще герцог де Люїн¹⁸³. Коли таке траплялось, шістнадцять мушкетерів з двадцяти дуже радо розважалися; але четверо наших друзів проклинали все на світі. Особливо нервував д'Артаньян, в якого з досади аж у вухах дзвеніло, що Портос пояснював такими словами:

— Одна дуже вельможна дама казала мені: це ознака того, що про вас десь згадують.

Нарешті в ніч проти двадцять третього ескорт проминув Париж і прибув до місця призначення. Король подякував панові де Тревілю й дозволив йому розподілити між мушкетерами чотириденні відпустки з умовою, щоб ніхто з щасливців, під страхом ув'язнення в Бастилії, не показувався в людних місцях.

Перші чотири відпустки, як легко здогадатися, дістали наші друзі. Крім того — Атос домігся в пана де Тревіля шістьох днів замість чотирьох, приєднавши до них ще й дві ночі, бо вони виїхали двадцять четвертого о п'ятій годині вечора, а пан де Тревіль милостиво позначив відпускне свідоцтво ранком двадцять п'ятого.

— Йй-Богу, по-моєму, ми самі вигадуємо складності з приводу найпростіших речей, — сказав д'Артаньян, що, як відомо, ніколи ні в чому не сумнівався. — За два дні, загнавши двох чи трьох коней (мені це байдуже, гроші я маю), я домчу до Бетюна, віддам абатисі листа королеви й відвезу мою кохану Констанцію не до Лотарингії й не до Бельгії, а до Парижа, де вона знайде ще надійніший притулок, особливо поки кардинал лишатиметься під Ла-Рошеллю. А тоді, повернувшись з походу, ми вже зуміємо добитися від королеви — почасти з допомогою її кухарки, почасти за послуги, зроблені нами самими, — всього, чого попросимо. Тож сидіть собі тут і не витрачайте марно сил. Ми вдвох — я і Планше — впораємося з цією нескладною справою.

Вислухавши д'Артаньяна, Атос спокійно сказав:

— Ми теж маємо гроші, бо я ще не встиг пропити всього того, що одержав за діамант, а Портос з Арамисом не встигли проїсти свою частку. Отож ми так само легко можемо загнати чотирьох коней, як і одного. Тільки не забувайте, д'Артаньяне, — додав він таким зловісним тоном, що юнак мимоволі здригнувся, — не забувайте, що Бегюн — те саме місто, де кардинал призначив побачення

жінці, яка скрізь, де тільки вона з'являється, приносить з собою нещастя. Якби ви мали справу лише з чотирма чоловіками, д'Артаньяне, я б не вагаючись відпустив вас самого, але ви маєте справу з цією жінкою, тож їдьмо вчотирьох, і дай Боже, щоб усіх нас разом з чотирма слугами було не замало!

— Ви мене лякаєте, Атосе! — вигукнув д'Артаньян. — Боже мій, чого ви боїтеся?

— Усього! — відповів Атос.

Д'Артаньян пильно глянув на своїх товаришів; як і Атос, вони були стурбовані. Не мовивши більше жодного слова, всі щодуху помчали вперед.

Двадцять п'ятого числа надвечір, коли при в'їзді до Арраса д'Артаньян зіскочив з коня біля корчми «Золота Борона», щоб випити склянку вина, якийсь вершник, змінивши на поштовому дворі коня, виїхав на дорогу і чвалом помчав у бік Парижа. В ту мить, коли незнайомиць виїздив з воріт, вітер шарпонував плащ, в який він був закутаний, дарма що надворі тільки кінчався серпень, і мало не зірвав йому з голови капелюха. Подорожній спритно схопив його за криси й, впіймавши на льоту, хутко насунув на очі.

Д'Артаньян, який не зводив погляду з цього вершника, зблід і впустив з рук склянку.

— Що з вами, пане? — спитав Планше. — Гей, панове, мерщій сюди, моєму панові недобре!

Друзі підбігли й побачили, що д'Артаньян, живий і здоровий, кинувся до свого коня. Вони заступили йому дорогу.

— Стривай! Куди ти, до біса, зібрався? — вигукнув Атос.

— Це він! — блідий од люті, з холодним потом на чолі, крикнув д'Артаньян. — Це він! Пустіть! Дайте мені наздогнати його!

— Хто — він? — спитав Атос.

— Він, цей незнайомиць?

— Який незнайомиць?

— Той клятий незнайомиць, мій злий геній, що з'являється мені на очі щоразу перед якимось нещастям! Той, хто супроводив цю страхітливу жінку, коли я вперше її зустрів; той, кого я шукав, коли викликав на дуель нашого друга Атоса; той, кого я бачив ранком того самого дня, коли викрали пані Бонасьє! Я добре розгледів — це він! Я впізнав його, коли вітер мало не зірвав з нього плаща!

— Хай йому чорт! — задумливо мовив Атос.

— На коней, панове, на коней! Поскачемо за ним і наздоженемо його.

— Мій любий друже,— сказав Арамис,— зважте на те, що він їде у бік, протилежний тому, куди їдемо ми; що він має свіжого коня, а наші коні втомилися; що ми заженемо їх без жодної надії наздогнати його. Облишмо незнайомця, д'Артаньяне, рятуймо жінку!

— Гей, добродію! — вигукнув у цей час конюх, вибігаючи з воріт і кидаючись слідом за незнайомцем.— Гей, добродію! Ось папірець, що випав з вашого капелюха! Гей, добродію! Гей!

— Друже,— зупинив його д'Артаньян,— ось тобі півпістоля за цей папірець!

— О добродію, з превеликим задоволенням, звичайно! Прошу вас!

І конюх, у захопленні від такої щасливої операції, подався назад до корчми. Д'Артаньян розгорнув папірець.

— Ну, що там? — спитали мушкетери, підходячи до друга.

— Тільки одне слово! — відповів д'Артаньян.

— Так,— сказав Арамис,— але це слово — назва міста або села.

— «Армантьєр»,— прочитав Портос.— Армантьєр... Не знаю такої назви!

— А втім, ця назва міста або села написана її рукою! — вигукнув Атос.

— Коли так, сховаймо цей папірець якнайретельніше,— мовив д'Артаньян.— Хтозна, може, не даремно віддав я за нього останні гроші. На коней, друзі, на коней!

І четверо друзів чвалом поскакали по дорозі на Бетюн.

XXXI

МОНАСТИР КАРМЕЛІТОК У БЕТЮНІ

Нерідко великим злочинцям, мовби за велінням долі, до певного часу щастить долати всі перепони й уникати всіх небезпек. Та зрештою провидіння, втомившись, кладе край їхній бісівській удачі.

Так було і з міледі: їй пощастило проскочити між сторожовими кораблями обох держав і благополучно прибути до Булоні.

Висаджуючись у Портсмуті, міледі сказала, що вона англійка, яка покинула Ла-Рошель через переслідування

французів. Висаджуючись після дводенної морської подорожі в Булоні, вона вдала з себе французенку, якій англійці з ненависті до Франції чинили утиски в Портсмуті.

До того ж міледі мала одне з найнадійніших пропускних свідоцтв: вроду, вельможний вигляд і щедрість, з якою вона роздавала пістолі. Звільнена, завдяки привітній усмішці й вишуканим манерам, підстаркуватим начальником порту (він навіть поцілував їй руку) від усіх необхідних формальностей, міледі пробула в Булоні рівно стільки, скільки потрібно для того, щоб надіслати поштою такого листа:

«Його високопреосвященству монсенйору кардиналові де Рішельє, в табір під Ла-Рошеллю.

Монсенйоре, хай ваше високопреосвященство не хвилюється: його світлість герцог Бекінгем ніколи більше не прибуде до Франції.

Булонь, увечері 25 серпня.

*Міледі де ***.*

Р. S. На бажання вашого високопреосвященства я їду до монастиря кармеліток у Бетюні, де чекатиму на ваші розпорядження».

Того ж таки вечора міледі виїхала з Булоні. Ніч застала її в дорозі; вона переночувала в заїзді. О п'ятій годині ранку міледі рушила далі й через три години була вже в Бетюні.

Розпитавшись, де міститься монастир кармеліток, вона відразу ж поїхала туди.

Назустріч їй вийшла абатиса; міледі віддала їй наказ кардинала. Абатиса звеліла приготувати гості кімнату й нагодувати її сніданком.

Усе минуле вже встигло стертися з пам'яті міледі, і, звертаючи погляд у майбутнє, вона бачила перед собою тільки знаки високої прихильності кардинала, якому так щасливо прислужилася, ні в чому не заплямувавши його імені в цій кривавій справі. Щораз нові пристрасті, які вирували в ній, робили життя міледі схожим на ті хмари, що, пливучи по небу й відбиваючи то блакить, то полум'я, а то й непроникну темінь бурі, лишають по собі на землі самі тільки руїни та смерть.

Після сніданку абатиса прийшла до міледі з візитом. У монастирі мало розваг, і добрій паніматці не терпілося ближче познайомитися з новою гостею.

Міледі хотіла сподобатись абатисі, що, звичайно, було неважко для такої розумної й гарної жінки. Вона була

напрочуд люб'язною й таки досягла свого, обвороживши паніматку цікавою розмовою та чарівністю, якою було сповнене все її ество.

Абатиса, особа вельможного походження, над усе любила розповіді про придворні інтриги, які так рідко доходили до віддалених куточків королівства; особливо ж важко було пройти тим чуткам крізь високі монастирські мури, перед порогом яких мала згинути мирська суєта.

Міледі ж, навпаки, була чудово обізнана з усіма аристократичними інтригами, серед яких вона постійно жила протягом останніх п'яти чи шести років. Тож вона залюбки розважала добру абатису розмовами про легковажні світські звичаї французького двору, що мирно сусідили з підкресленою набожністю короля, та про скандальні пригоди знатних дам і вельмож, імена яких добре були відомі абатисі; вона навіть натякнула на кохання королеви й Бекінгема. Одне слово, міледі говорила й говорила, щоб викликати на відвертість співрозмовницю.

Проте абатиса лише слухала й усміхалась, не кажучи у відповідь жодного слова. Помітивши, що такі балачки їй до серця, міледі вела далі в тому ж дусі. Потім вона звернула розмову на кардинала.

А втім, тут міледі серйозно задумалась: вона ще не знала, роялістка абатиса чи кардиналістка. З обережності міледі вирішила триматися середини; але паніматка й собі стала ще обережнішою і тільки низько схиляла голову щоразу, коли гостя згадувала ім'я його високопреосвященства.

В міледі зрештою майнула думка, що їй буде доволі нудно в монастирі, й вона вирішила зважитись на ризикований крок, аби з'ясувати, як поводитися надалі. Щоб пересвідчитись, чи далеко заходить стриманість доброї абатиси, вона почала спершу непевно натякати, а потім і більш одверто гудити кардинала, розповідаючи про його любовні походеньки з пані д'Егійон, Маріон Делорм та іншими жінками.

Абатиса стала слухати пильніше, пожвавішала й усміхнулася.

«Ну, — подумала міледі, — мої теревені їй до смаку. Якщо вона й кардиналістка, то принаймні не з фанатичних».

Гостя заходилась розповідати про те, як кардинал переслідуює своїх ворогів. Абатиса перехрестилась, не мовивши жодного слова ні на знак схвалення, ні на знак осуду.

Це ствердило міледі в думці, що її паніматка скоріше роялістка, ніж кардиналістка.

Тож вона говорила далі, наводячи чимраз разючіші приклади.

— Я дуже мало знаю про все це,— озвалася нарешті абатиса,— та хоч які ми далекі від двору й від мирських справ, проте і в нас є досить сумні свідчення того, про що ви розповідаєте. Одна з наших послушниць багато витерпіла від мстивості й переслідувань пана кардинала.

— Одна з ваших послушниць? — перепитала міледі.— О Боже! Бідолашна жінка, я дуже співчуваю їй.

— Авжеж, вона й справді гідна співчуття: в'язниця, погрози, жорстоке поводження — чого тільки їй не довелося зазнати. А втім,— додала паніматка,— можливо, пан кардинал мав якись тверді підстави так чинити, бо хоч з вигляду вона й справжнісінький ангел, однак не завжди про людей можна судити з їхньої зовнішності.

«Чудово! — подумала міледі.— Хтозна! Чого доброго, я ще й розвідаю що-небудь. Мені просто щастить».

І вона надала своєму обличчю найщирішої лагідності.

— Так,— сказала вона,— на жаль, мені це відомо. Нездарма кажуть, що не можна вірити обличчю людини... Але чому ж тоді й вірити, як не найпрекраснішому витворові Божому! Певно, я все життя помилятимусь; але я завжди довірятиму людині, обличчя якої мені симпатичне.

— То ви схильні вважати,— мовила абатиса,— що ця молода особа ні в чому не винна?

— Пан кардинал переслідує не тільки за злочини,— відповіла міледі.— Є чесноти, за які він карає навіть суворіше, ніж за злодіяння.

— Дозвольте, пані, висловити своє здивування,— сказала паніматка.

— З якого приводу? — наївно спитала міледі.

— З приводу того, що ви мені розповідаєте.

— Що ж такого дивного в моїй розповіді? — всміхнулася міледі.

— Кардинал послав вас сюди — отже, ви його друг; а тим часом...

— А тим часом я кажу про нього прикрі речі,— докінчила міледі.

— Принаймні ви не кажете про нього нічого хорошого.

— Це тому, що я не його друг,— зітхнула міледі,— а жертва.

— Що ж тоді означає цей лист, в якому він доручає вас моїм турботам?

— Для мене це наказ залишатися тут, як у в'язниці, аж

поки він доручить комусь із своїх прибічників забрати мене звідси.

— Чого ж ви не втекли?

— А куди я втечу? Невже ви гадаєте, що на світі є таке місце, до якого б не добрався кардинал, якби тільки він схотів простягти руку! Коли б я була мужчиною, може, я й спробувала б утекти; але що може зробити жінка?.. А ця молода послушниця, яка живе у вас, хіба вона намагалась утекти?

— Ні, не намагалась; але там, по-моєму, зовсім інша справа: її у Франції втримує кохання до когось.

— Ну,— сказала міледі, зітхнувши,— якщо вона кохає, то не така вже вона й нещасна.

— То виходить,— мовила абатиса, з усе більшою цікавістю придивляючись до міледі,— я бачу перед собою ще одну бідолашну, гнану жертву?

— На жаль, так! — відповіла міледі.

Якусь мить паніматка схвильовано дивилася на міледі, наче враз їй сяйнула несподівана думка.

— Чи не ворог ви нашої святої віри? — спитала вона, затинаючись.

— Я! — вигукнула міледі.— Я — протестантка? О ні! Присягаюсь ім'ям Бога, який чує нас: навпаки, я — ревна католичка.

— Тоді заспокойтесь, добродійко,— всміхнувшись, мовила абатиса.— Цей дім не буде для вас суворою в'язницею; ми зробимо все, щоб полегшити ваше ув'язнення. Більше того, ви побачитеся з цією молодю жінкою, переслідуваною, мабуть, у зв'язку з якоюсь придворною інтригою. Вона дуже люб'язна і привітна.

— Як її звуть?

— Одна дуже висока особа доручила її моїм турботам під іменем Кетті. Я не питала в неї справжнього імені.

— Кетті! — вигукнула міледі.— Як! Ви певні?..

— Що вона так називає себе? Авжеж, пані. А хіба ви її знаєте?

Міледі всміхнулася, подумавши, що це може бути її колишня камеристка. Спогад про молоду дівчину викликав у неї почуття гніву, і жадоба помсти спотворила її обличчя; а проте за мить воно набуло того ж спокійного й лагідного виразу. Ця жінка вміла володіти собою!

— Коли ж я зможу побачити цю молоду даму, до якої я вже відчуваю приязнь? — спитала міледі.

— Та хоч сьогодні ввечері,— відповіла абатиса,— навіть

удень. Однак ви самі сказали, що вам довелося подорожувати чотири доби; сьогодні ви прокинулись о п'ятій годині ранку й, мабуть, хочете відпочити. Лягайте й засніть, перед обідом ми вас розбудимо.

Схвильована новою пригодою, від якої з новою силою закалатало її схильне до інтриг серце, міледі чудово могла б обійтися й без сну. Проте вона скористалася з поради: за останні два тижні їй випало стільки переживань, що хоч її залізне тіло ще витримувало втому, душа потребувала відпочинку.

Вона попросилася з абатисою й лягла, заколисувана приємними думками про помсту, на які її мимоволі навело ім'я Кетті. Міледі згадала майже беззастережну обіцянку кардинала надати їй свободу дій, коли вона успішно виконає його доручення. Вона досягла успіху — отже, д'Артаньян належав їй!

Одне тільки жахало міледі — спогад про чоловіка, графа де Ля Фера, про якого вона думала, що він помер або принаймні виїхав з Франції, і якого так несподівано впізнала в Атосі, кращому другові д'Артаньяна.

А якщо він друг д'Артаньяна, то, певно, допомагає йому в усіх заходах, за допомогою яких королева розбила заміри його високопреосвященства; якщо він друг д'Артаньяна, то він — ворог кардинала. О, їй конче треба заманити його в тенета помсти, в яких вона зуміє задушити молодого мушкетера!

Отож, заколисана цими надіями, міледі незабаром заснула.

Її розбудив ніжний мелодійний голос, що пролунав біля ліжка. Міледі розплющила очі й побачила абатису та молоду жінку — біляву, білолицю та рум'яну. Жінка дивилася на неї з ласкавою цікавістю.

Обличчя молодої жінки було міледі зовсім незнайоме. Привітавшись, вони пильно глянули одна на одну. Обидві були дуже гарні, але кожна по-своєму. А втім, міледі усміхнулась, відзначивши, що має, в порівнянні з своєю новою знайомою, куди вельможніший вигляд та аристократичніші манери. Правда, одяг послушниць на молодій жінці навряд чи міг допомогти їй у цьому змаганні.

Познайомивши жінок, абатиса попросила дозволу залишити їх, сказавши, що обов'язки наставниці вимагають її присутності в церкві. Міледі й молода послушниця zostали удвох.

Послушниця, побачивши, що міледі ще лежить у ліжку, хотіла піти слідом за абатисою, та міледі затримала її.

— Пані,— мовила вона,— ледве я вас побачила, як ви хочете позбавити мене свого товариства. А я, признатись, дуже розраховувала на нього в цій тихій обителі.

— Ні, добродійко,— відповіла послушниця,— просто я подумала, що прийшла невчасно: ви спали, вам треба відпочити.

— Що з того? — сказала міледі.— Чого можуть бажати ті, хто спить? Щасливого пробудження. Ви мені його дали; тож дозвольте мені скористатися з нього.

І, взявши молоду жінку за руку, міледі запропонувала їй крісло, що стояло біля ліжка.

Послушниця сіла.

— Боже мій! — сказала вона.— Яка я нещасна! Вже півроку, як я живу тут, не маючи й тіні розради. Тепер приїхали ви; ваша присутність могла б подарувати мені чарівне товариство. А я, може, от-от муситиму залишити монастир!

— Як! — здивувалась міледі.— Ви маєте намір залишити монастир?

— Принаймні маю на це надію,— відповіла послушниця, навіть не ховаючи своєї радості.

— Мені казали, що ви натерпілися лиха через кардинала,— вела міледі далі.— Коли це так, то ось іще одна причина для нашої обопільної приязні.

— Отже, паніматка сказала правду, і ви, так само, як і я, жертва цього злого пастиря?

— Цитуйте! — застережливо мовила міледі.— Навіть тут не треба говорити про нього. Всі мої нещастя почалися з того, що я сказала приблизно те саме, що ви зараз, жінці, яку вважала своїм другом і яка зрадила мене. То й ви теж жертва зрадництва?

— Ні,— відповіла послушниця,— я жертва відданості: відданості жінці, яку любила, за яку віддала життя й ладна віддати його знову.

— І яка покинула вас у біді? Так завжди буває!

— Я була настільки несправедлива, що теж думала так, але кілька днів тому я переконалась у протилежному й дякую за те Богові. Мені важко було б повірити, що вона про мене забула. Але ви, пані,— вела далі послушниця,— ви, здається, вільні, і якби захотіли втекти, то це залежало б тільки від вас.

— А куди б ви хотіли, щоб я втекла, не маючи ні друзів,

ні грошей, у тій частині Франції, в якій я раніше ніколи не бувала?

— О! — вигукнула послушниця.— Щодо друзів, то вони знайдуться у вас скрізь, хоч би де ви опинились! Адже ви така добра й така гарна!

— Що не заважає мені бути самотньою і гнаною,— відповіла міледі, всміхаючись ангельською усмішкою.

— Вірте мені,— мовила послушниця,— треба надіятись на провидіння. Неодмінно настане така хвилина, коли зроблене кимось добро стає його заступником перед Богом, і, може, хоч яка я безсила й нікчемна, ваше щастя в тому, що ви зустріли мене. Якщо я вийду звідси, в мене знайдуться впливові друзі, котрі, виступивши на мій захист, виступлять потім і на ваш.

— О-о! Коли я сказала, що я самотня,— вела далі міледі, сподіваючись викликати на відвертість послушницю,— то це не означає, що в мене зовсім немає впливових знайомих. Але вони самі тремтять перед кардиналом. Навіть королева не наслідуюється суперечити грізному міністрові; її величність — я маю чимало доказів цього,— незважаючи на своє добре серце, не раз була змушена віддавати на поталу його високопреосвященству тих, хто вірно служив їй.

— Повірте мені, пані, королева може вдати, що вона від них відступається. Але не слід робити поспішних висновків. Чим більше їх переслідують, тим більше королева думає про них. І часто саме тоді, коли ці люди менш за все на те сподіваються, вони переконуються в тому, що не забуті її милосердною увагою.

— Гай-гай! — зітхнула міледі.— Я вірю вам: адже королева справді дуже добра.

— О! То ви знаєте нашу чарівну й великодушну королеву, якщо так кажете про неї! — в захопленні вигукнула послушниця.

— Тобто,— відповіла міледі, прагнучи обійти непередбачену перешкоду,— я не маю честі знати її особисто, але я знайома з багатьма її ближчими друзями: з паном де Пютанжем, знала в Англії пана Дюжара, зустрічалася з паном де Тревілем.

— З паном де Тревілем? — вигукнула послушниця.— Ви знайомі з паном де Тревілем?

— Авжеж, дуже добре, навіть близько знайома.

— З капітаном королівських мушкетерів?

— З капітаном королівських мушкетерів.

— О! В такому разі ви самі переконаєтесь,— сказала послушниця,— що дуже скоро ми з вами станемо близькими знайомими, майже друзями. Якщо ви знайомі з паном де Тревілем, то, певно, бували у нього вдома?

— І досить часто! — відповіла міледі, яка, побачивши, що брехня її дуже доречна, вирішила не зупинятися на півдорозі.

— То ви, мабуть, зустрічали там і декотрих з його мушкетерів?

— Усіх, кого він тільки приймає в себе! — відповіла міледі, для якої ця розмова ставала й справді цікавою.

— Назвіть когось із них, і ви побачите, що це будуть мої друзі.

— Ну, наприклад,— у замішанні сказала міледі,— я знаю пана де Сувіні, пана де Куртвірона, пана де Ферюссака.

Послушниця не перебивала її; потім, коли міледі замовкла, вона спитала:

— А чи знаєте ви мушкетера, на ймення Атос?

Міледі зблідла, як простирадла, що на них вона лежала, і хоч як уміла володіти собою — не змогла стримати схвильованого вигуку. Схопивши свою співрозмовницю за руку, вона вп'ялася в неї очима.

— Що з вами? — спитала послушниця.— О Боже мій! Чи не сказала я вам чогось образливого?

— Ні, але це ім'я так уразило мене тому, що я теж знаю цього мушкетера, і мені видалося дивним зустріти людину, що, як і я, добре знайома з ним.

— Авжеж, добре! Дуже добре! І не тільки з ним, а й з його друзями: панами Портосом та Арамісом.

— Справді? Але ж і я їх знаю! — вигукнула міледі, холонучи з жаху.

— Ну, а коли ви їх знаєте, то вам, безперечно, мусить бути відомо, що вони чесні й сміливі люди. Чом би вам не звернутися до них по допомогу?

— Та ні,— пробелькотіла міледі.— Я ні з ким із них дуже близько не знайома; я знаю їх тільки з численних розповідей одного з їхніх друзів, пана д'Артаньяна.

— Ви знаєте пана д'Артаньяна! — вигукнула послушниця, й собі схопивши міледі за руку та упинаючись в неї поглядом.

Потім, помітивши дивний вираз обличчя міледі, вона спитала:

— Пробачте, пані, а в яких ви з ним стосунках?

— Ми з ним друзі,— ніяково відповіла міледі.

— Ви кажете мені неправду, добродійко,— заперечила послушниця.— Ви були його коханкою.

— Це ви були нею, пані! — вигукнула міледі.

— Я?

— Авжеж, ви! Тепер я знаю, хто ви. Ви — пані Бонасьє. Молода жінка відсахнулася з жахом і здивуванням водночас.

— О! Не відмагайтеся! Відповідайте! — наполягала міледі.

— Ну що ж! Так, добродійко! — відповіла послушниця.— Отже, ми суперниці?

Обличчя міледі спалахнуло таким лютим огнем, що за будь-яких інших обставин пані Бонасьє від страху кинулася б тікати; але в цю хвилину вона була цілком заповнена ревностями.

— Скажіть правду, добродійко,— мовила вона таким твердим тоном, якого, здавалося, годі було від неї сподіватися,— ви були чи ще й тепер його коханка?

— О ні! — вигукнула міледі голосом, який не давав жодного приводу сумніватися в її правдивості.— Ніколи! Ніколи!

— Я вірю вам,— сказала пані Бонасьє.— Але чому ви так схвилювалися?

— Невже ви не розумієте? — відповіла міледі, яка вже поборолала розгубленість і цілком опанувала себе.

— Що я мушу розуміти? Я нічого не знаю.

— Невже ви не розумієте, що, будши моїм другом, пан д'Артаньян довіряв мені свої сердечні таємниці?

— Не може бути!

— Ви не розумієте, що мені відомо все: ваше викрадення з будиночка в Сен-Клу, його відчай, відчай його друзів, їхні марні розшуки? Як же мені не дивуватись, коли я так несподівано зустріла вас, ту саму пані Бонасьє, про яку ми стільки говорили з ним, ту саму, яку він кохає всією душею, до якої прихилив і мене ще раніше, ніж я вас побачила. Ах, моя люба Констанціє, нарешті я знайшла вас, нарешті я можу на вас надивитись!

Міледі простягла до пані Бонасьє руки; а та, переконана її словами, бачила тепер у цій жінці, яку вона ще хвилину тому мала за свою суперницю, щирого й відданого друга.

— О, даруйте мені! Даруйте! — вигукнула вона, схилившись на плече міледі.— Я так його кохаю!

Жінки кинулись одна одній в обійми. Певно, якби сили

міледі дорівнювали її ненависті, пані Бонасьє знайшла б у тих обіймах свою смерть. Але, неспроможна задушити молоду жінку, міледі лише всміхнулася до неї.

— О моя люба красуне! Моя люба дитино! — вигукнула міледі.— Яка я щаслива бачити вас! Дайте мені на вас надивитись! — І, промовляючи ці слова, вона уп'ялась в пані Бонасьє поглядом.— Авжеж, це ви. О, я згадую, щб він розповідав мені, і впізнаю вас, впізнаю в усьому!

Бідолашна пані Бонасьє не здогадувалась про ті жорстокі заміри, що таїлися за цим ясним чолом, за цими блискучими очима, в яких вона читала тільки щиру цікавість і співчуття.

— Отже, ви знаєте, скільки я вистраждала, якщо він розповідав вам про мої муки,— сказала пані Бонасьє.— Але страждати заради нього — це щастя.

Міледі машинально повторила:

— Так, це щастя.

Але думала вона зовсім про інше.

— До того ж,— вела далі пані Бонасьє,— мої муки незабаром скінчаться. Завтра, а може, й сьогодні ввечері я знову побачу його, і все минуле піде в забуття.

— Сьогодні ввечері? Завтра? — вигукнула міледі, яку ці слова вивели з задуми.— Що ви хочете цим сказати? Чи не чекаєте ви від нього якоїсь звістки?

— Я чекаю на нього самого.

— На нього самого? Д'Артаньян буде тут?

— Так, буде.

— Це неможливо! Він на облозі Ла-Рошелі, разом з кардиналом; він повернеться тільки після взяття міста.

— Ви так гадаєте? Але хіба є на світі щось неможливе для мого д'Артаньяна, для цього шляхетного й чесного дворянина!

— Ні, я однаково не вірю!

— Не вірите? Тоді читайте самі! — і нещасна молода жінка в пориві погордливої радості простягла міледі листа.

«Почерк пані де Шеврез! — подумала міледі.— Ага! Я так і знала, вони підтримують зв'язок з цим табором!»

В листі було написано таке:

«Люба дитино, будьте наготові; наш друг дуже скоро навідає вас і навідає з єдиною метою — визволити вас із в'язниці, де ви мусили переховуватися для власної безпеки. Тож приготуйтеся до від'їзду й ніколи не втрачайте надії на нас.

Наш чарівний гасконець нещодавно показав себе, як завжди, хоробрим і відданим; перекажіть йому від однієї особи подяку за попередження».

— Так, так,— сказала міледі,— з листа все ясно. Чи відомо вам, що це за попередження?

— Ні. Я тільки здогадуюся, що він, мабуть, попередив королеву про якісь нові заміри кардинала.

— Так, безперечно, так! — мовила міледі, віддаючи пані Бонасьє листа й знову задумливо схиляючи голову.

Аж тут вони почули кінський тупіт.

— Ах! — вигукнула пані Бонасьє, кидаючись до вікна.— Невже це він?

Міледі лишилася в ліжку, залякла й заніміла. Стільки несподіванок звалилось на неї одразу, що вона вперше в житті розгубилася.

— Він! Він! Невже це він? — шепотіла міледі, втупивши нерухомий погляд перед себе.

— На жаль, це не він! — мовила пані Бонасьє.— Це якийсь не знайомий мені вершник. Проте він, здається, мчить саме до нас. Так, він стримує коня, зупиняється біля воріт, дзвонить.

Міледі скочила з ліжка.

— Ви й справді певні, що це не він? — спитала вона.

— Певна.

— Може, ви не розгледіли його?

— Ба ні! Коли б я побачила хоч саме перо на його капелюсі або хоч краєчок плаща, я б ураз його впізнала!

Міледі похапцем одяглася.

— Це байдуже! Адже ви самі сказали, що незнайомиць їде сюди?

— Так, він уже проминув ворота.

— Це або по вас, або по мене.

— Ах, Боже мій! Як це вас схвилювало!

— Мушу признатися, я не така довірлива, як ви; я ладна всього чекати від кардинала.

— Тсс! — зупинила її пані Бонасьє.— Сюди йдуть!

Справді, двері відчинились, і на порозі стала абатиса.

— Це ви приїхали з Булоні? — спитала вона у міледі.

— Атож,— відповіла міледі, намагаючись опанувати себе.— Хто хоче мене бачити?

— Якийсь незнайомиць; він одмовляється себе назвати, але каже, що прибув за дорученням кардинала.

— І він хоче говорити зі мною? — спитала міледі.

— Він хоче говорити з дамою, що приїхала з Булоні.
— Будь ласка, попросіть його сюди, добродійко.
— О Боже мій! Боже мій! — жажнулась пані Бонасьє.—
Він, певно, привіз якусь лиху звістку!
— Боюсь, що так.
— Я залишу вас з цим незнайомцем, проте коли він поїде, я, з вашої ласки, знову прийду до вас.
— О, прошу вас!
Абатиса й пані Бонасьє вийшли з кімнати.
Лишившись сама, міледі прикипіла очима до дверей. За якусь мить на сходах лунко продзвеніли остроги, потім двері відчинились і на порозі став незнайомиць.
Міледі радісно скрикнула. Цей незнайомиць був граф де Рошфор, душею й тілом відданий його високопреосвященству.

XXXII

ДВА РІЗНОВИДИ ДЕМОНІВ

— А! — вигукнули водночас Рошфор і міледі.— Це ви?!
— Так, це я.
— І ви приїхали?..— спитала міледі.
— З-під Ла-Рошелі, а ви?
— З Англії.
— Що з Бекінгемом?
— Помер або небезпечно поранений; коли я від'їздила, то ще не могла напевно довідатись. Один фанатик перед цим мав його вбити.
— Це й справді щасливий випадок! — усміхнувся Рошфор.— Він буде до вподоби його високопреосвященству! Чи повідомили ви його про те, що сталося?
— Я написала йому з Булоні. Але чому ви тут?
— Його високопреосвященство непокоїться, тож і відрядив мене розшукати вас.
— Я тільки вчора приїхала.
— А що ви робили з учорашнього дня?
— Я не гаяла часу.
— О, в цьому я не маю жодного сумніву!
— Знаєте, кого я тут зустріла?
— Ні.
— Відгадайте.
— Як я можу відгадати?..
— Ту молоду жінку, яку королева звільнила з в'язниці.

— Ту молодичку, в яку закохався цей хлопчисько д'Артаньян?

— Так, пані Бонасьє, місце перебування якої було невідоме кардиналові.

— Ну що ж! — сказав Рошфор. — От ще один щасливий випадок, до пари тому, першому. Пану кардиналові й справді щастить!

— Ви уявляєте собі моє здивування, — вела далі міледі, — коли я опинилась віч-на-віч з цією жінкою?

— Вона вас знає?

— Ні.

— То ви для неї зовсім незнайома?

Міледі всміхнулася.

— Я її найкращий друг!

— Присягаюсь честю, — мовив Рошфор, — тільки ви, моя люба графине, можете творити такі чудеса!

— І це дуже добре, що мені пощастило стати її другом, шевальє, — сказала міледі, — бо чи знаєте ви, що тут коїться?

— Ні.

— Завтра або післязавтра по неї мають приїхати з наказом королеви.

— Он воно що! А хто саме?

— Д'Артаньян та його друзі.

— Вони таки діждуться, що ми змушені будемо запроторити їх до Бастилії!

— Чому цього не зроблено й досі?

— Нічого не вдієш! Пан кардинал ставить до цих людей з якоюсь дивною прихильністю.

— Справді?

— Еге ж.

— Ну, то скажіть йому ось що, Рошфоре: скажіть йому, що ця четвірка підслухала нашу розмову в корчмі «Червоний Голубник»; скажіть, що після того, як він попрощався зі мною, один з них з'явився до мене й сілomisць забрав охоронного листа, якого я дістала від кардинала; скажіть, що вони попередили лорда Вінтера про мій приїзд до Англії, що й цього разу вони мало не перешкодили мені виконати його доручення, так само, як раніше стали на заваді у справі з підвісками. Скажіть йому, що з цієї четвірки слід остерігатися лише двох — д'Артаньяна й Ато-са; скажіть, що третій, Арамис — коханець пані де Шеврез: його треба залишити живим, таємницю його ми знаємо, отож він може бути нам корисним. Що ж до четвертого,

Портоса, то це дурень, хлюст і йолоп, якого не варто брати до уваги.

— Але всі четверо тепер мають бути на облозі Ла-Рошелі.

— Я теж так вважала; але з листа, якого пані Бонасьє дістала від дружини конетабля й мала необережність показати мені, ясно, що всі четверо не сьогодні-завтра прийдуть сюди викрасти її.

— Хай йому чорт! Що ж нам робити?

— А що сказав вам кардинал відносно мене?

— Одержати ваші донесення, письмові або усні, й повернутися на поштових. Коли він знатиме все, що ви зробили, тоді й вирішить, як вам діяти далі.

— Значить, я маю залишатися тут?

— Тут або десь поблизу.

— Ви не можете взяти мене з собою?

— Ні, я маю точний наказ. Біля табору вас можуть упізнати, а ваша присутність, ви самі розумієте, скомпрометує його високопреосвященство.

— Ну що ж, доведеться чекати тут або десь поблизу.

— Тільки скажіть наперед, де ви чекатимете вістей од кардинала, щоб я знав, де вас шукати.

— Слухайте, цілком імовірно, що я не зможу залишатися тут.

— Чому?

— Хіба ви забули, що з хвилини на хвилину сюди мають приїхати мої вороги?

— Ваша правда. Але тоді ця молода особа втече від його високопреосвященства?

— О ні! — відповіла міледі з властивою тільки їй одній усмішкою. — Ви забуваєте, що я її найкращий друг.

— Авжеж! Отже, щодо цієї жінки я можу сказати кардиналові...

— Щоб він був спокійний.

— Це все?

— Він зрозуміє, що це означає.

— Принаймні здогадається. А що робити мені?

— негайно рушати в дорогу; по-моєму, відомості, які ви привезете кардиналові, варті того, щоб поспішити.

— Моя карета поламалася недалеко від Лільє.

— Чудово!

— Чому це — чудово?

— А тому, що ваша карета потрібна мені.

— Як же я доберусь до Ла-Рошелі?

- Верхи.
- Легко вам казати! Це ж сто вісімдесят лье.
- Хіба це так багато?
- Домовились. Далі?
- Далі: з Лільє ви пошлете карету до мене й скажете своєму лакею, що він переходить у моє розпорядження.
- Гаразд.
- Ви, звичайно, маєте з собою наказ кардинала?
- Я маю письмове повноваження діяти на власний розсуд.
- Ви ознайомите з ним абатису і скажете, що не сьогодні-завтра по мене прийдуть і що мені наказано рушати в дорогу з тією особою, яка прибуде від вашого імені.
- Дуже добре!
- Розмовляючи з абатисою, не забудьте поскаржитися на мене.
- Навіщо?
- Я — жертва кардинала. Мені треба завоювати довір'я цієї недолугої пані Бонасьє.
- Це правда. А тепер, як ваша ласка, складіть рапорт про те, що вами зроблено.
- Та я ж вам усе розповіла! Ви маєте хорошу пам'ять; повторіть, що я вам сказала, а папір може загубитись.
- Ви маєте слухність. Коли б тільки я знав, де вас знайти, щоб не довелося потім марно шукати по околицях.
- Це справедливо... Стривайте!
- Вам потрібна карта?
- О, я чудово знаю ці місця!
- Ви? А коли ж ви тут бували?
- Я тут виховувалась.
- Справді?
- Як бачите, іноді навіть те, що ви десь виховувалися, може стати в пригоді.
- Отже, де ви на мене чекатимете?..
- Дайте подумати... Гаразд — в Армантьєрі.
- А що це таке — Армантьєр?
- Невеличке місто на річці Ліс; варто перебратися через цю річку — і я вже буду за кордоном.
- Чудово! Звичайно, ви це зробите тільки на випадок крайньої небезпеки?
- Ясна річ.
- А як я довідаюсь, де саме зможу вас побачити в такому випадку?
- Вам потрібен ваш лакей?

- Ні.
- Це надійний хлопець?
- Надійний і випробуваний.
- Віддайте його мені. Ніхто його не знає в цих краях; я залишу його там, звідки виїду, і він приведе вас туди, де я на вас чекатиму.
- То ви кажете, що чекатимете на мене в Армантьєрі?
- В Армантьєрі.
- Напишіть цю назву на клаптику паперу, а то я можу її забути. Навряд чи назва міста може когось скомпрометувати, чи не так?
- Хтозна? А втім, однаково,— мовила міледі, пишучи назву на папірці,— я згодна себе скомпрометувати.
- Гаразд! — сказав Рошфор і, взявши у міледі папірець, склав його й засунув за підкладку капелюха.— Проте не хвилюйтесь: байдуже, якби я й загубив вашу записку. Я завчу назву напам'ять, повторюючи її всю дорогу, як це роблять діти. Тепер нарешті все?
- Здається, так.
- Тож повтोरімо все спочатку: Бекінгема вбито або тяжко поранено; вашу розмову з кардиналом підслухано чотирма мушкетерами; лорда Вінтера було попереджено про ваш приїзд до Портсмута; д'Артаньяна й Атоса — до Бастілії; Арамис — коханець пані де Шеврез; Портос — хлюст; пані Бонасьє знайдено; для вас якнайшвидше прислати карету; віддати мого лакея у ваше розпорядження; зобразити вас жертвою кардинала, щоб в абатиси не виникло ніяких підозр; Армантьєр на березі Лісу. Так?
- О любий шевальє, у вас чудова пам'ять! Ну, і додайте до цього ще одну річ...
- Яку саме?
- Я бачила тут прегарний гай, що, мабуть, прилягає до монастирського саду. Скажіть, що мені дозволено там гуляти. Хтозна? Може, мені доведеться тікати звідси чорним ходом.
- Ви все передбачили.
- А ви забули ще про одне...
- Про що саме?
- Спитати, чи є в мене гроші.
- Слушно кажете. Скільки вам треба?
- Все золото, яке ви маєте з собою.
- Я маю близько п'ятсот пістолів.
- Я маю стільки ж. З такою сумою можна не боятися перешкод; вивертайте ваші кишені.

— Прощу.

— Гаразд! Коли ви рушаєте в дорогу?

— За годину; я тільки нашвидку пообідаю, а тим часом хай пошлють по поштового коня.

— Чудово! Прощавайте, шевальє!

— Прощавайте, графине!

— Засвідчіть моє шанування кардиналові.

— А ви — моє шанування сатані.

Міледі та Рошфор усміхнулись одне до одного й розійшлися в різні боки.

За годину Рошфор уже мчав чвалом назад. Через п'ять годин він проминув Аррас.

Наші читачі вже знають, яким чином д'Артаньян упізнав його і як ця зустріч, посиливши підозри чотирьох мушкетерів, змусила їх прискорити свою подорож.

XXXIII

КРАПЛЯ ВОДИ

Щойно Рошфор попрощався, як пані Бонасьє ввійшла до кімнати. Вона побачила, що міледі радісно всміхається.

— Ну, сталось те, чого ви так боялися? — спитала молодда жінка.— Сьогодні ввечері або завтра кардинал забере вас звідси?

— Хто вам про це сказав, дитино моя? — й собі спитала міледі.

— Я про це чула від самого гінця.

— Сідайте тут, біля мене,— запропонувала міледі.

— З охотою.

— Заждіть, поки я гляну, чи не підслуховує нас хто-небудь.

— Навіщо ці перестороги?

— Зараз дізнаєтесь.

Міледі підвелася з стільця, підійшла до дверей, відчинила їх, визирнула в коридор, а потім знову сіла біля пані Бонасьє.

— Отже, він добре зіграв свою роль? — спитала вона.

— Хто — він?

— Той, хто назвався абатисі посланцем кардинала.

— Так він тільки грав роль?

— Авжеж, дитино моя.

— І він не...

— Він,— сказала міледі, стишивши голос,— мій брат.

— Ваш брат! — вигукнула пані Бонасьє.

— Тільки вам одній звіряю я цю таємницю, дитино моя! Якщо ви скажете це хоч комусь — я загинула, а можливо, і ви також.

— О Боже мій!

— Послухайте, що сталося: мій брат, який поспішав до мене на допомогу, щоб, у разі потреби, силою звільнити мене звідси, зустрів гінця, якого кардинал послав сюди, і поїхав слідом за ним. У безлюдному й віддаленому місці він вихопив шпагу й зажадав, щоб той оддав йому папери, які він везе з собою. Гонець став боронитись, і брат убив його.

— Ах! — здригнулася пані Бонасьє.

— Іншої ради не було, збагніть це! Тоді брат подумав, що краще діяти хитрістю, а не силою. Він узяв папери, приїхав сюди під виглядом кардиналового посланця, і за годину або дві, від імені його високопреосвященства, по мене має прибути карета.

— Розумію: цю карету надішле до вас брат.

— Авжеж. Та це ще не все: лист, якого ви одержали, сподіваючись, що він написаний пані де Шеврез...

— Ну?

— Фальшивий.

— Як так?

— А так, фальшивий: це пастка, влаштована для того, щоб ви не опиралися, коли по вас приїдуть.

— Але ж приїде д'Артаньян!

— Не треба впадати в оману: д'Артаньян та його друзі на облозі Ла-Рошелі.

— Звідки ви знаєте?

— Мій брат зустрів посланців кардинала, перевдягнених мушкетерами. Вас викликали б до воріт, ви подумали б, що це друзі, а насправді вас просто викрали б і відвезли назад до Парижа.

— О Боже! В мене голова йде обертом від цього хаосу злочинів. Коли так триватиме й далі,— мовила пані Бонасьє, підносячи руку до чола,— я збожеволю!

— Стривайте...

— Що таке?

— Я чую цокіт копит. Це скаче мій брат; я хочу ще раз попрощатися з ним. Підійдіть сюди.

Міледі відчинила вікно й жестом покликала пані Бонасьє. Молода жінка підійшла до неї.

Рошфор пустив коня вчвал.

— Прощавай, брате! — вигукнула міледі.

Вершник глянув угору, помітив молодих жінок і на всьому скаку привітно махнув міледі рукою.

— Славний Жорж! — сказала вона, зачиняючи вікно й надаючи своєму обличчю ніжного та замріяного виразу.

Вона знову сіла на стілець і вдала, що поринула в глибокі роздуми.

— Люба добродійко, — мовила пані Бонасьє, — пробачте, що я відволікаю вас од ваших дум! Але що ви мені порадите робити? Боже мій! Ви краще за мене знаєте життя, тож говоріть, я слухаю вас.

— Перш за все, — сказала міледі, — я можу й помилитись. Не виключено, що д'Артаньян та його друзі таки прийдуть вам на допомогу.

— О! Це була б занадто велика радість! — вигукнула пані Бонасьє. — Таке щастя не для мене!

— Ну, ви самі розумієте, що це лише питання часу, своєрідне змагання — хто приїде перший. Коли ваші друзі встигнуть раніше — ви врятовані; коли ж кардиналові прибічники випередять їх — ви загинули.

— О так, так, загинула безповоротно! Що ж мені робити? Що робити?

— Власне, є один засіб, дуже простий і природний...

— Який?

— Чекати, затаївшись десь недалечко, щоб з'ясувати, хто ті люди, які прийдуть по вас.

— Та де ж чекати?

— О-о, це легко вирішити! Я сама переховуватимусь за кілька льє звідси, чекаючи братового повернення. Коли хочете, я заберу вас з собою, ми сховаємось і чекатимемо разом.

— Але мені не дозволять вийти звідси, я тут майже як полонянка.

— Всі певні, що я маю виїхати за наказом кардинала, тож ніхто не подумає, що ви з власної волі вирішили супроводити мене.

— І що з того?

— А те, що карета під'їде до воріт, ви попрощаєтесь зі мною і станете на приступку, щоб востаннє обняти мене. Лакей мого брата, заздалегідь попереджений про все, дасть знак поштареві, й ми помчимо навскач.

— А д'Артаньян? Що, коли приїде д'Артаньян?

— Хіба ми не дізнаємось про це?

— В який спосіб?

— Немає нічого простішого. Ми вирядимо до Бетюна лакея мого брата, якому, повторюю, цілком можна довіритись. Він перевдягнеться й оселиться десь навпроти монастиря. Якщо це будуть кардиналові посланці, він не рушить з місця; якщо ж прийдуть пан д'Артаньян та його друзі, він приведе їх до нас.

— А хіба він їх знає?

— Безперечно: адже він не раз бачив пана д'Артаньяна у мене в домі.

— Так, так, ви маєте слухність. Авжеж, усе складається на краще! Тільки не треба їхати надто далеко звідси.

— Щонайбільше за сім-вісім льє. Ми оселимось десь поблизу кордону й при першій же тривозі покинемо Францію.

— А що робити до того?

— Чекати.

— А як вони прийдуть?

— Карета мого брата прибуде раніше.

— А якщо мене не буде поруч, коли вас забератимуть? Скажімо, я обідатиму або вечерятиму?

— Зробіть одну річ.

— Яку?

— Попросіть у вашої доброї абатиси дозволу обідати й вечеряти разом зі мною, щоб нам якомога менше розлучатись одна з одною.

— А чи дозволить вона?

— Чом би й ні?

— О, це чудово! Ми весь час будемо разом!

— Ідіть і домовтеся з нею про все. Мені болить голова, я трохи погуляю в саду.

— Де я вас знайду?

— Тут, за годину.

— Тут, за годину! О, ви така прихильна до мене, дякую вам.

— Як же мені не бути прихильною до вас? Та коли б навіть ви не були така гарна й чарівна, хіба ви не подруга одного з моїх найкращих друзів!

— Любий д'Артаньян! О, як він дякуватиме вам за все!

— Сподіваюсь. Ну, про все домовлено; ходімо вниз.

— Ви йдете до саду?

— Так.

— Пройдіть оцим коридором і спустіться по маленьких сходах. Вони виведуть вас просто в сад.

— Чудово! Дякую вам.

Жінки привітно всміхнулись одна до одної й розійшлися в різні боки.

Міледі казала правду: їй таки боліла голова. Непевні заміри хаотично юрмились у мозку. Їй треба було залишитись на самоті, щоб зібратися з думками. Вона неясно уявляла собі майбутнє; але їй досить було трохи тиші й спокою, щоб з уривків думок і неясних бажань скласти чіткий план дій.

Передусім вона мала якнайшвидше викрасти пані Бонасьє, сховати її в надійному місці і, в разі необхідності, тримати там заложницею. Міледі вже почала сумніватися в наслідках цієї відчайдушноної боротьби, в яку її вороги вкладали стільки ж наполегливості, скільки вона жорстокості.

До того ж міледі відчувала — як дехто відчуває наближення грози, — що розв'язка ось-ось настане й що вона неминуче буде жахлива.

Найголовніше, як ми вже сказали, для міледі було викрасти пані Бонасьє. Адже д'Артаньян палко кохає пані Бонасьє, життя коханої жінки становить для нього цінність куди більшу, ніж власне. На випадок, якби міледі спіткала невдача, маючи пані Бонасьє заложницею, вона вступила б у переговори і, безперечно, домоглася б необхідних поступок.

Отже, ця справа була залагоджена. Пані Бонасьє без жодних сумнівів піде за нею. А коли вони дістануться до Армантьєра, міледі переконає її, що д'Артаньян так і не приїхав до Бетюна. Через два тижні повернеться Рошфор. За ці півмісяця міледі вирішить, як помститися чотирьом друзям. Нудитися їй, хвалити Бога, не доведеться: чи може бути щось приємніше для такої жінки, ніж оддаватись на дозвіллі солодким думкам про омріяну помсту!

Отак міркуючи, міледі водночас придивлялася до саду, щоб краще запам'ятати його розташування. Вона діяла, мов досвідчений полководець, який, думаючи про перемогу, не забуває й про можливу поразку, а тому передбачає все, щоб бути готовим і до наступу, і до відступу.

За годину міледі почула, як хтось кличе її ласкавим голосом. Це була пані Бонасьє. Добра абатиса, звичайно, пристала на всі її прохання, і вже сьогодні на молодих жінок чекала спільна вечеря.

Вийшовши на подвір'я, вони почули, як до воріт під'їхала карета.

Міледі прислухалась.

- Чуєте? — спитала вона.
- Так, це стукіт карети.
- Тієї самої, яку послав мій брат.
- О Боже!
- Та годі вам, будьте сміливіші!

Міледі не помилилась: біля воріт пролунав дзвоник.

— Ідіть до себе в кімнату,— мовила міледі до пані Бонасьє.— Ви, певно, маєте якісь коштовності, що їх вам хотілося б забрати з собою.

— Я маю його листи,— відповіла пані Бонасьє.

— Ну, то заберіть їх і приходьте до мене. Ми швиденько повечеряємо. Можливо, доведеться їхати всю ніч; треба набратися сил.

— Боже мій! — мовила пані Бонасьє, приклавши руку до грудей.— У мене калатає серце; мені несила рушити з місця.

— Більше мужності, кажу вам! Не бійтеся! Адже вже за чверть години ви будете врятовані! До того ж не забувайте: все, що ви робите, ви робите задля нього.

— О так, усе задля нього! Одним-єдиним словом ви повернули мені сили. Йдіть до себе, за хвилину я буду у вас.

Міледі квапливо подалася до своєї кімнати, застала там лакея Рошфора й пояснила йому, що він має робити.

Він чекатиме біля воріт; якщо з'являться мушкетери, лакей негайно заверне за ріг муру, об'їде монастир і чекатиме міледі в невеличкому селі по той бік гаю. Тоді вона вийде на дорогу садом і пішки добереться до села: ми вже казали, що міледі чудово знала цей куточок Франції.

Якщо ж мушкетери не з'являться, все відбудеться так, як було домовлено раніше: пані Бонасьє стане на приступку карети наче для того, щоб попрощатися з міледі, й поїде разом із нею.

Пані Бонасьє ввійшла до кімнати. Щоб розвіяти останні її сумніви, міледі повторила лакеєві другу половину своїх розпоряджень.

Вона спитала, яка карета чекає на них. Виявилось, що карета запряжена трійкою коней, якими править поштар; лакей Рошфора мав супроводити карету як форејтор¹⁸⁴.

Даремно міледі боялась, що в пані Бонасьє виникнуть якісь підозри. Бідолашна жінка була надто чиста душею, щоб запідозрити в іншій жінці таку підступність; до того ж ім'я графині Вінтер, яке вона чула від абатиси, було їй зовсім незнайоме, і вона й на думці не мала, що на світі

існує жінка, яка брала таку діяльну й таку фатальну участь в усіх тих нещастях, що спіткали її в житті.

— Ну от,— сказала міледі, дїждавшись, поки лакей виїде,— все готове. Абатиса ні про що не здогадується й гадає, що по мене приїхали за кардиналовим наказом. Лакей пішов віддати останні розпорядження. Попоїйте трохи, випийте ковток вина — і в дорогу.

— Авжеж,— безвільно повторила пані Бонасьє,— в дорогу.

Міледі знаком запросила її до столу, налила чарку іспанського вина й поклала на тарілку шматочок курчати.

— Бачите,— сказала вона,— як усе нам сприяє. Ось уже й посутеніло; на світанку ми будемо в безпеці, і ніхто не здогадається, де нас шукати. Отож нічого не бійтесь і з'їжте що-небудь.

Пані Бонасьє ледве доторкнулась до їжі і тільки вмочила губи в чарку.

— Та пийте, пийте,— наполягала міледі, підносячи до рота свою чарку,— беріть приклад з мене.

Але, не донісши чарки до губів, вона прислухалася: здалеку долинув цокіт копит. Він ставав дедалі виразнішим; за хвилину почулося кінське іржання.

Ці звуки вразили міледі, як грім серед ясного неба. Вона пополотніла й кинулась до вікна. Пані Бонасьє, затремтівши всім тілом, підвелась і сперлася рукою на стілець, щоб не впасти.

Вершників ще не було видно, але цокіт копит ближчав і ближчав.

— О Боже мій! — мовила пані Бонасьє.— Що то за гомін?

— Це їдуть або наші друзі, або вороги,— відповіла міледі з властивим їй моторошним спокоєм.— Сидіть там, де сидите. Я вам скажу, хто це скаче.

Пані Бонасьє вклякла на місці, мовчазна й біла, немов статуя.

Гомін усе гучнішав. Коні мчали не далі як за півтора ста кроків од монастиря; їх тільки тому не видно було, що вони ще не доскакали до повороту дороги. Проте тупіт ставав таким виразним, що можна було полічити кількість коней по цокотінню копит.

Міледі напружено вдивлялась удалину. Ще не смеркло, і вона сподівалася розгледіти вершників.

Нарешті вона побачила: на повороті майнули обшиті галунами капелюхи й заколихались на вітрі пера. Вона

нараховала спочатку двох, потім п'ятьох і, нарешті, вісьмох вершників; один з них вирвався на два корпуси вперед.

Міледі глухо застогнала. В тому, хто скакав попереду, вона впізнала д'Артаньяна.

— Ах, Боже мій, Боже мій! — вигукнула пані Бонасьє. — Що там таке?

— Це мундири гвардійців пана кардинала. Не гаймо жодної хвилини! — відповіла міледі. — Тікаймо, тікаймо!

— Так, так, тікаймо! — повторила пані Бонасьє, але, пойнята жахом, не могла ступити й кроку.

Вони почули, як вершники проскакали під вікном.

— Мерщій, мерщій! — квапила міледі, схопивши молоду жінку за руку й намагаючись силою вивести її за собою. — Ми ще встигнемо втекти через сад, я маю ключ од хвіртки. Швидше! За п'ять хвилин буде пізно.

Пані Бонасьє ступила два кроки й упала на коліна.

Міледі хотіла була підняти й вивести її, але їй забракло сил.

Аж тут долинув стукіт карети — угледівши мушкетерів, поштар погнав коней чвалом. Пролунало кілька пострілів.

— Питаю востаннє — ви підете зі мною? — вигукнула міледі.

— О Боже, Боже! Ви самі бачите, що сили зраджують мене; ви самі бачите, що я не можу ступити й кроку. Тікайте самі.

— Тікати самій? Залишити вас тут? Ні, ні, ніколи! — вигукнула міледі.

Несподівано вона зупинилась, очі їй заблищали недобрим вогнем. Підбігши до столу, вона відкрила перстень і вкинула в чарку пані Бонасьє червонясту зернинку.

Зернинка одразу ж розтанула у вині.

Міледі взяла чарку в руку й рішуче сказала:

— Пийте, вино додасть вам сили. Пийте!

Вона піднесла чарку до губів молодої жінки, і та машинально ковтнула.

«О! Не так я хотіла помститися, — подумала міледі, з пекельною усмішкою ставлячи чарку на стіл. — Ну, та нічого не вдієш: доводиться робити те, що можеш».

І вона вибігла з кімнати.

Пані Бонасьє провела її поглядом, не в силі йти за нею. Вона поринула в той стан, який відчують люди, що бачать уві сні, наче хтось женеться за ними, й марно силкуються втекти.

За кілька хвилин знадвору долинув відчайдушний стукіт

у ворота. Пані Бонасьє все ще чекала, що міледі вернеться до неї, але та не з'являлася.

Час од часу — певно, від страху — чоло молоді жінки кривалося холодним потом.

Нарешті заграбовані ворота з грюкотом відчинилися, і на сходах заgrimіли чоботи та задзвеніли остроги. Збуджені голоси лунали ближче та ближче, і їй здалося, ніби вона почула своє ім'я.

Впізнавши голос д'Артаньяна, молода жінка з радісним криком кинулась до дверей.

— Д'Артаньяне! Д'Артаньяне! — гукала вона. — Це ви? Сюди, сюди!

— Констанціє! Констанціє! — відповів юнак. — Де ви? Боже мій!

У ту ж мить двері келії розчахнулися. Кілька чоловік вбігли до кімнати. Пані Бонасьє безсило впала в крісло.

Д'Артаньян кинув пістолет, з дула якого ще струмив дим, і став на коліна перед коханою. Атос заткнув свій пістолет за пояс. Портос та Арамис, які ввійшли до кімнати із шпагами в руках, вклали їх у піхви.

— О д'Артаньяне! Мій коханий д'Артаньяне! Нарешті ти приїхав, ти не обманув мене! Це ти!

— Так, так, Констанціє! Ми знову разом!

— О! Як вона не переконувала, що ти не приїдеш, я все-таки сподівалася; я не схотіла тікати. О як добре я вчинила, яка я щаслива!

При слові «вона» Атос, що сів був у крісло, рвучко підвівся.

— Вона? Хто вона? — спитав д'Артаньян.

— Моя приятелька, та сама, яка з приязні до мене хотіла сховати мене від переслідувачів; та сама, яка, вирішивши, що ви — гвардійці кардинала, щойно втекла звідси.

— Ваша приятелька? — вигукнув д'Артаньян, обличчя якого стало білішим за покривало його коханої. — Про яку приятельку ви кажете?

— Про ту, чия карета стояла біля воріт; про жінку, яка називала себе вашим щирим другом, д'Артаньяне; про жінку, якій ви все розповіли.

— Її ім'я, її ім'я! — допитувався д'Артаньян. — Боже мій! Невже ви його не знаєте?

— Аякже; її ім'я називали при мені; стривайте... як дивно... Ах, Боже мій! Мені паморочиться голова, я нічого не бачу.

— До мене, друзі, до мене! — вигукнув д'Артаньян. —

У неї холонуть руки, їй млосно... Боже мій! Вона непритомні!

Портос став щосили гукати допомогу, Арамис кинувся до столу — налити склянку води. Та враз він зупинився, побачивши Атоса — такий у нього був страшний вигляд. Застиглими від жаху очима Атос дивився на одну з чарок і, здавалось, мучився страхітливою підозрою.

— Ні! — шепотів він. — Ні, це неможливо! Бог не попустить такого злочину.

— Води, води! — вигукнув д'Артаньян. — Води!

— О нещасна, бідолашна жінка! — захриплим голосом повторював Атос.

Від поцілунків д'Артаньяна пані Бонасьє розплющила очі.

— Вона опритомніла! — вигукнув д'Артаньян. — О Боже, Боже! Дякую тобі!

— Добродійко, — мовив Атос, — добродійко, заради неба, скажіть, чия це порожня чарка?

— Моя, пане... — відповіла молода жінка кволим голосом.

— Хто вам налив у неї вино?

— Вона.

— Та хто ж це вона?

— А, я згадала! — ледь чутно проказала пані Бонасьє. — Її звуть графиня Вінтер...

Четверо друзів не могли стримати розпачливого зойку, але голос Атоса пролунав гучніше від інших.

Обличчя пані Бонасьє стало бліде, як крейда; гострий біль підкосив її, і вона, задихаючись, упала на руки Портоса й Арамиса.

Д'Артаньян з невимовною тривогою схопив Атоса за руку.

— Невже? — вигукнув він. — Невже ти припускаєш...

І він заривав.

— Я припускаю все, — відповів Атос, до крові закусивши губу, щоб стримати стогін.

— Д'Артаньяне, д'Артаньяне! — покликала пані Бонасьє. — Де ти? Не покидай мене, бачиш — я помираю.

Д'Артаньян, який судорожно стискав руку Атоса, випустив її й кинувся до пані Бонасьє.

Її гарне обличчя перекривилося від болю, осклянілі очі дивилися в безвість; судорожний дроз поймав усе її тіло, чоло зросив рясний піт.

— Заради неба! Біжіть, знайдіть кого-небудь; Портосе, Арамісе, кличте допомогу!

— Марно,— сказав Атос,— марно: від отрути, яку підмішує вона, немає порятунку.

— О, допоможіть, врятуйте! — прошепотіла пані Бонасьє.— Врятуйте мене!

Зібравши останні сили, вона взяла обома руками голову юнака, глянула на нього так, ніби вклала в цей погляд усю свою душу, і, ридаючи, притислась губами до його губів.

— Констанціє! Констанціє! — вигукнув д'Артаньян.

Зітхання злетіло з уст пані Бонасьє і торкнулося уст д'Артаньяна; з цим зітханням відлетіла на небо її чиста й любляча душа.

Д'Артаньян стискав в обіймах мертве тіло.

Юнак застогнав і впав біля своєї коханої, як і вона, блідий та холодний.

Портос заплакав, Араміс здійняв руки до неба, Атос перехрестився.

В цю мить на порозі став незнайомиць, майже такий само блідий, як і всі, хто був у кімнаті. Він оглядівся навколо. Побачивши мертву пані Бонасьє та непритомного д'Артаньяна, незнайомиць заляк на місці.

Його появи наче ніхто не помітив; усі стояли в німому заціпенінні, вражені наглою смертю пані Бонасьє.

— Я не помилився,— озвався нарешті незнайомиць.— Ось пан д'Артаньян, а ви — троє його друзів, добродії Атос, Портос та Араміс.

Усі троє здивовано глянули на того, хто назвав їх на ім'я. Їм здалося, що вони вже колись бачили цього чоловіка.

— Панове,— вів далі незнайомиць,— ви, так само, як і я, розшукуєте жінку, котра,— додав він із зловісною усмішкою,— напевно побувала тут — бо я бачу мертве тіло!

Друзі мовчали. Голос незнайомця, так само, як і його обличчя, здавався їм дивно знайомим. Але вони не могли пригадати, де й коли чули його.

— Панове,— знову озвався незнайомиць,— оскільки ви не впізнаєте того, хто принаймні двічі зобов'язаний вам життям, мені лишається тільки назвати себе. Я — лорд Вінтер, дівер тієї жінки.

Ці слова вразили трьох мушкетерів.

Атос підвівся й подав лордові Вінтеру руку.

— Ласкаво просимо, мілорде,— мовив він.— Ми з вами разом.

— Я виїхав через п'ять годин після її втечі з Портсму-

та,— сказав лорд Вінтер,— на три години пізніше за неї прибув до Булоні, лише на двадцять хвилин розминувся з нею в Сент-Омері; нарешті в Лільє я загубив її слід. Я їхав навмання, розпитуючи кожного стрічного, як раптом ви чвалом проскакали повз мене. Я впізнав пана д'Артаньяна. Я гукнув до вас, але ви не відповіли; хотів рушити слідом, але мій кінь стомився так, що годі було й сподіватися вас наздогнати. А втім, схоже на те, що ви хоч і дуже поспішали, але теж з'явилися надто пізно!

— Як бачите,— відповів Атос, показуючи лордові Вінтеру на мертву пані Бонасьє та на д'Артаньяна, якого Портос і Арамис намагалися привести до тями.

— Вони обоє померли?— незворушно спитав лорд Вінтер.

— На щастя, ні,— відповів Атос.— Пан д'Артаньян тільки знепритомнів.

— О, тим краще! — сказав лорд Вінтер.

Справді, саме в цю мить д'Артаньян розплющив очі.

Він вирвався з рук Портоса та Арамиса й безтямно кинувся до тіла своєї коханої.

Атос підвівся, повільно й урочисто підійшов до друга, ніжно обняв його і, не чекаючи, поки д'Артаньян стримає ридання, сказав своїм проникливим голосом:

— Друже, будь мужчиною: жінки оплакують померлих, мужчини мстяться за них!

— Так!— мовив д'Артаньян.— Так! Задля помсти я ладен піти за тобою куди завгодно!

Скориставшись з того, що д'Артаньян трохи збадьорився, Атос знаком попросив Портоса та Арамиса піти по абатису.

Обоє друзів зустріли її в коридорі, схвильовану й розгублену від такої кількості подій. Абатиса поклікала кількох черниць, і вони, всупереч усім монастирським звичаям, ввійшли в кімнату, де було п'ятеро чоловіків.

— Добродійко,— мовив Атос до абатиси, беручи д'Артаньяна під руку,— ми доручаємо вашим благочестивим турботам тіло цієї нещасної жінки. Перед тим, як стати ангелом на небі, вона була ангелом на землі. Поховайте її як послушницю вашого монастиря; згодом ми приїдемо помолитися на її могилі.

Д'Артаньян сховав обличчя на грудях Атоса й заривав.

— Плач,— сказав Атос,— плач, серце, сповнене кохання, молодості й життя! О, якби я міг плакати так само, як ти!

І він вивів свого друга з кімнати, дбайливий, як батько, співчутливий, як пастор. Він, що так багато страждав, як ніхто, розумів д'Артаньяна.

Всі п'ятеро в супроводі слуг, що вели на повіду коней, подалися до Бетюна, околиці якого видніли вдалині, і зупинились перед першою-ліпшою корчмою.

— Хіба ми не рушимо в погоню за цією жінкою?— спитав д'Артаньян.

— Всьому свій час,— відповів Атос.— Спершу я маю владнати одну справу.

— Вона втече від нас,— сказав юнак,— вона втече, Атосе, і ти будеш у цьому винний!

— Я відповідаю за неї,— мовив Атос.

Д'Артаньян так вірив словам свого друга, що схилив голову і, не заперечуючи, ввійшов до корчми.

Портос і Арамис презирнулися, не розуміючи, звідки в Атоса така впевненість.

Лорд Вінтер подумав, що Атос каже це, аби пом'якшити горе д'Артаньяна.

— А тепер, панове,— озвався Атос, переконавшись, що в корчмі є п'ять окремих кімнат,— ходімо кожен до себе; д'Артаньянові необхідно побути на самоті, щоб виплакаться і заснути. Я все беру на себе, можете бути певні.

— А я гадаю,— заперечив лорд Вінтер,— що коли й слід вжити якихось заходів проти графині, то це маю зробити я. Вона — моя невістка.

— Вона моя дружина,— сказав Атос.

Д'Артаньян усміхнувся, бо зрозумів: Атос впевнений у своїй помсті, коли вже зважився розкрити свою таємницю. Портос та Арамис зблідли й презирнулися. Лорд Вінтер вирішив, що Атос збожеволів.

— Отож ідіть кожен до своєї кімнати,— повторив Атос,— і дозвольте мені діяти самому. Ви чудово розумієте, що це моя справа, оскільки я її чоловік. Про єдине я вас прошу, д'Артаньяне: віддайте мені, коли ви тільки його не загубили, той клаптик паперу, який випав з капелюха вашого незнайомця і на якому написано назву села...

— А-а! — вигукнув д'Артаньян.— Розумію... Цю назву написано її рукою...

— Ти сам бачиш,— сказав Атос,— що є Бог на небі!

ЛЮДИНА В ЧЕРВОНОМУ ПЛАЦІ

Розпач Атоса змінився глибокою скорботою, в якій ще ясніше засвітилися чудові властивості його вдачі.

Ні на мить не забуваючи про обіцянку, яку він дав друзям, і про відповідальність, яку взяв на себе, мушкетер останнім пішов до своєї кімнати, попросив у корчмаря карту провінції, схилився над нею, уважно вивчив її, з'ясував, що з Бетюна до Армантьєра ведуть чотири різних дороги, і наказав покликати слуг.

Планше, Грімо, Мушкетон та Базен прийшли, і Атос дав їм ясні, чіткі й вичерпні вказівки.

Вони мусили, кожен своєю дорогою, піти на світанку до Армантьєра. Планше, найкмітливіший з усіх, мав рушити тією дорогою, куди поїхала карета, в яку стріляли четверо друзів і яку — читач це пам'ятає — супроводив Рошфорів лакей.

Атос залучив слуг до цієї справи передусім тому, що за час, що він мав можливість спостерігати за ними, підмітив у кожному з них певні характерні прикмети.

Крім того, слуги, які в когось про щось розпитують, викликають куди менше підозр, ніж їхні пани, і зустрічають більше прихильності в тих, до кого звертаються.

І, нарешті, міледі знала наших друзів, але не знала їхніх слуг. Слуги ж, навпаки, чудово знали міледі.

Всі четверо завтра об одинадцятій годині мали зійтися в умовленому місці. Якби їм пощастило з'ясувати, де переховується міледі, троє мали б залишитися стерегти її, а четвертий повернувся б до Бетюна — попередити Атоса і стати друзям за провідника.

Вислухавши ці розпорядження, слуги рушили кожен своєю дорогою.

Тоді Атос підвівся з стільця, надів перев'язь зі шпагою, загорнувся в плащ і вийшов з корчми. Було близько десятої години вечора, а, як відомо, о такій порі вулиці в провінційних містах майже завжди стають безлюдними. Проте Атос вирішив знайти хоч кого-небудь, щоб звернутися до нього з запитанням. Нарешті він таки здобув запізнілого перехожого, підійшов до нього і сказав кілька слів. Той перелякано відсахнувся від мушкетера, та все-таки у відповідь на запитання вказав рукою у глиб вулиці. Атос запропонував

перехожому півпістоля, щоб той провів його, однак перехожий відмовився.

Атос звернув на вулицю, яку показав йому перехожий, але, діставшись до перехрестя, знову зупинився, не знаючи, кудю податися далі. Він став чекати, сподіваючись, що зустріне ще кого-небудь. І справді, за кілька хвилин неподалік з'явився нічний сторож. Атос звернувся до нього з тим самим запитанням, що й до недавнього перехожого; сторож так само злякався, теж не схотів іти з мушкетером і тільки показав рукою напрям.

Атос пішов уперед і незабаром дістався до околиці, протилежної тій, через яку він та його товариші в'їхали до міста. Тут він знову безпорадно спинився.

На щастя, до Атоса підійшов якийсь жебрак і попросив милостиню. Мушкетер запропонував жебракові еку за те, щоб той довів його туди, куди Атосові було треба. Жебрак теж був спершу завагався, але, побачивши срібну монету, що блищала в темряві, наважився і зголосився провести Атоса.

Дійшовши до рогу якоїсь вулиці, жебрак показав Атосові на невеличкий будиночок, що стояв удалині окремо від інших, самотній і сумний. Атос рушив до нього, а жебрак, діставши свій еку, щодуху кинувся тікати.

Тільки обійшовши будиночок з усіх боків, Атос знайшов двері, що були майже непомітні на тлі стіни, вкритої червонястою фарбою. Жоден промінь світла не пробивався крізь щілини віконниць, жоден звук не свідчив про те, що тут хтось мешкає. Будиночок був похмурий і німий, як могила.

Атос тричі постукав. Ніхто не відповів. Проте за третім разом зсередина долинув шум кроків, що наближалися. Нарешті двері прочинились, і на порозі став високий чоловік з блідим обличчям, чорним волоссям і такою ж чорною бородою.

Атос тихо сказав кілька слів, після чого хазяїн знаком запросив мушкетера зайти. Мушкетер одразу ж скористався з запрошення, і двері за ним зачинилися.

Незнайомиць, якого Атос так довго шукав і з такими труднощами нарешті знайшов, увів свого гостя до майстерні, де він перед тим з'єднував дротом торохкітливі кістки людського скелета. Весь кістяк був уже зібраний: тільки череп лежав окремо на столі.

Всі речі, розвішані та розкладені по кутках кімнати, свідчили, що її хазяїн цікавиться природничими науками.

Тут були змії в скляних банках з прикріпленими до них ярликами, де вказувалась назва кожної. Висушені ящірки виблискували, наче смарагди, оправлені у великі рами чорного дерева. Нарешті, скрізь висіли жмути і в'язки пахучого сушеного зілля, безперечно, наділеного властивостями, невідомими звичайним людям.

Людей у кімнаті не було — ні домочадців, ні слуг; високий чорнявий чоловік жив сам.

Атос обвів незворушним і байдужим поглядом усі ці дивні речі, почекав, поки хазяїн запропонує йому стілець, і сів.

Потім він розповів про причину свого приходу й про послугу, якої чекав од хазяїна. Та ледве встиг Атос докінчити фразу, як хазяїн, що й досі стояв перед мушкетером, з жахом відсахнувся від гостя й рішуче одмовився виконати його прохання. Тоді мушкетер вийняв з кишені папірець, на якому були написані два рядки тексту, скріплені підписом та печаткою, й показав його незнайомцеві. Прочитавши ці два рядки, побачивши підпис і впізнавши печатку, той одразу ж вклонився на знак того, що більше не має заперечень і що ладен виконати все, чого від нього вимагають.

Атосові нічого більше й не треба було. Він підвівся, попрощався, вийшов з кімнати, подався назад тією ж дорогою, якою прийшов, дістався до корчми й зачинився у себе в кімнаті.

На світанку до нього прийшов д'Артаньян і спитав, що слід робити.

— Чекати, — відповів Атос.

За кілька хвилин абатиса монастиря сповістила мушкетерів, що похорон відбудеться опівдні. Що ж до отруйниці, то про неї не було ніяких відомостей; вважали тільки, що вона втекла через сад, де на піску впізнали її сліди, які вели до зачиненої хвіртки; ключа від неї так і не знайшли.

Призначеної години лорд Вінтер і четверо друзів прибули до монастиря; там дзвонили в усі дзвони, двері каплиці були відчинені, але ґрати криласа замкнені. Посеред криласа стояла труна з тілом жертви, прибраним в одіж послушниць. З обох боків криласа, за ґратами, куди можна було потрапити тільки з боку монастиря, стояли всі кармелітки, які слухали заупокійну службу й співали разом із священниками. Проте вони не бачили мирян, і миряни їх теж не бачили.

Коли д'Артаньян підійшов до дверей каплиці, мужність

знову зрадила його. Він озирнувся, шукаючи очима Атоса, але той десь зник.

Вірний своїй клятві помститися, Атос попросив, щоб йому показали сад. Простукучи по піщаній стежці, на якій видно було ледь помітні відбитки ніг цієї жінки, яка залишала за собою кривавий слід скрізь, де тільки з'являлась, він підійшов до хвіртки, наказав відімкнути її й подався в гай.

Тут усі його припущення ствердились: дорога, куди звернула карета, огинала гай. Якийсь час Атос ішов цією дорогою, втупивши погляд у землю. Де-не-де на землі червоніли краплини крові, які свідчили про те, що або вершник, який супроводив карету, або один з коней був поранений. Десь за три чверті льє від монастиря, кроків за п'ятдесят од села Фестюбер, червоніла більша пляма; земля навколо була витоптана кінськими копитами. Між лісом і цим місцем, яке викривало злочинців, поряд із зритою кіньми землею, видніли ті самі сліди, що і в саду. Тут карета зупинялася.

Саме в цьому місці міледі вийшла з лісу й сіла в карету.

Задоволений з свого відкриття, що підтверджувало всі його здогади, Атос поспішив назад до корчми й застав там Планше, який нетерпляче чекав на нього.

Все сталося так, як і передбачав Атос.

Прямуючи по тій самій дорозі, Планше теж помітив плями крові й знайшов місце, де зупинялися коні. Але звідти Атос пішов назад, а Планше рушив далі — аж до Фестюбера. Там, сидючи в шинку за пляшкою вина, він, навіть нікого не розпитуючи, дізнався, що напередодні, о пів на дев'яту вечора, якийсь поранений чолов'яга, що супроводжував даму, яка їхала в поштової кареті, змушений був зупинитись, не в силі подорожувати далі. Рану незнайомця вони пояснювали нападом грабіжників, котрі начебто зупинили карету в лісі.

Поранений лишився в селі, а дама перемінила коней і рушила далі.

Планше став розпитувати про поштаря, який правив кіньми, і таки знайшов його. Той сказав, що довів даму до Фромеля, а з Фромеля вона поїхала до Армантьєра. Планше подався навпростець польовою стежкою і о сьомій годині ранку ввійшов у Армантьєр.

Там був тільки один заїзд при поштової станції. Планше прикинувся лакеєм, що шукає вигідного місця. Не поговоривши й десяти хвилин із слугами заїзду, він уже знав, що

якась дама — сама, без супроводу — приїхала напередодні об одинадцятій годині вечора, зайняла кімнату, звеліла покликати до себе хазяїна й сказала, що хотіла б певний час пожити в околицях Армантьєра.

Планше дізнався про все, що йому було потрібно. Він побіг на призначене місце, зустрівся там з трьома іншими слугами, доручив їм стерегти всі виходи з заїзду й поспішив назад до Атоса, якому й розповів про зібрані ним відомості. Тут у кімнату зайшли друзі мушкетера; вони повернулися з похорону.

Всі, навіть завжди лагідний Араміс, були понурі й на-суплені.

— Що ми маємо робити? — спитав д'Артаньян.

— Чекати, — відповів Атос.

Вони розійшлися по своїх кімнатах.

О восьмій годині вечора Атос загадав сідлати коней і переказати лордові Вінтеру та своїм друзям, щоб вони ладналися в дорогу.

За хвилину всі п'ятеро були готові. Кожен оглянув свою зброю і привів її в стан готовності. Атос зійшов униз останній і побачив, що д'Артаньян уже сидить верхи й квапить усіх з від'їздом.

— Почекайте трохи, — сказав Атос, — нам бракує ще одного чоловіка.

Четверо вершників здивовано озирнулись довкола себе, марно силкуючись пригадати, кого їм може бракувати.

Тим часом Планше привів Атосового коня; мушкетер легко скочив у сідло.

— Ждіть мене тут, — сказав він, — я скоро повернуся. І він пустив коня вчвал.

За чверть години він і справді вернувся в супроводі людини в масці, закутаної в довгий червоний плащ.

Лорд Вінтер і троє мушкетерів збентежено перезирнулись. Ніхто з них не знав, хто ця людина. Але вони вірили, що так воно й має бути, бо саме так вважав за потрібне вчинити Атос.

О дев'ятій годині невеличка кавалькада під проводом Планше рушила в путь тією самою дорогою, якою їхала карета.

Сумно було бачити цих шістьох чоловік, що мовчки поринули в свої думи, розпачливі, як сам відчай, і грізні, як сама відплата.

Ніч була темна та буряна; важкі хмари мчали по небу, закриваючи зірки. Місяць мав зійти тільки опівночі.

Час од часу, при світлі блискавки, що спалахувала десь на обрії, подорожні могли розрізнити безлюдну дорогу, яка білою смугою тікала вдалину; потім, коли блискавка згасала, все знову занурювалось у непроглядний морок.

Атос щохвилини гукав до д'Артаньяна, який намагався випередити невеличкий загін, щоб той їхав разом з усіма. Та вже за якусь мить д'Артаньян знову залишав їх позаду. Він жив єдиною думкою — мчати вперед, і ця думка несла його за собою.

Вершники мовчки проїхали село Фестюбер, де лишився поранений лакей, потім обминули Рішбурзький ліс. Угледівши Ерліє, Планше, що, як і раніше, показував дорогу, звернув ліворуч.

Кілька разів то лорд Вінтер, то Портос, то Арамис озивалися до людини в червоному плащі. Але на всі запитання незнайомець відповідав лише мовчазним уклоном. Подорожні зрозуміли — він мовчить не просто так собі, — і більше не зверталися до нього.

Тим часом гроза набирала сили, блискавки спалахували чимраз частіше, грім гуркотів чимраз дужче; вітер, провісник урагану, куйовдив волосся вершників і свистів у перах їхніх капелюхів.

Вони пустили коней клусом.

Одразу ж за Фромелем почалася гроза, і вершники загорнулися в плащі. Останні три льє кавалькада промчала під несамовитою зливою.

Д'Артаньян скинув капелюх і розстебнув плащ; він з насолодою підставляв під дощ гаряче чоло й плечі, що тремтіли, немов у лихоманці.

В ту мить, коли загін, проминувши Госкаль, під'їздив до поштової станції, якийсь чоловік, що ховався від дощу під деревом, відступив од стовбура, з яким він зливався у темряві, вийшов на дорогу й притулив палець до губів.

Атос упізнав Грімо.

— Що сталося? — вигукнув д'Артаньян. — Невже вона поїхала з Армантьєра?

Грімо ствердно кивнув головою. Д'Артаньян заскреготів зубами.

— Мовчи, д'Артаньяне! — сказав Атос. — Я взяв усе на себе, отже, сам мушу про все довідатися в Грімо. Де вона? — спитав Атос у слуги.

Грімо простяг руку до річки Ліс.

— Далеко звідси? — спитав Атос.

Грімо показав зігнутий вказівний палець.

— Сама? — спитав Атос.

Грімо знаком показав, що сама.

— Панове, — сказав Атос, — вона сама, за півльє звідси, десь поблизу річки.

— Чудово, — мовив д'Артаньян, — веди нас, Грімо.

Грімо пішов навпростець через поле, показуючи дорогу. Кроків через п'ятсот шлях їм перепинив ручай, і вершники подолали його бродом.

При спаласі блискавки вони побачили село Ангенгем.

— Там, Грімо? — спитав Атос.

Грімо заперечливо похитав головою.

— Тільки тихо! — сказав Атос.

Загін знову рушив у путь.

Блискавка спалахнула ще раз; Грімо простяг руку, і в яскраво-блакитному сяйві вогняної змії вершники розгледіли на самому березі річки усамітнений маленький будиночок, що стояв не далі ніж за сто кроків од порону.

В одному вікні світилося.

— Ми прибули, — сказав Атос.

У цю мить хтось виліз із ривчака. Це був Мушкетон. Він пальцем показав на освітлене вікно.

— Вона там, — сказав слуга.

— А де Базен? — спитав Атос.

— Поки я стеріг вікно, він стеріг двері.

— Молодці, — похвалив Атос, — ви всі — вірні слуги.

Атос скочив з коня, віддав повід Грімо й, зробивши всім знак об'їхати будиночок та стати біля дверей, попрямував до вікна.

Будиночок був оточений живоплотом у два-три фути заввишки. Атос перестрибнув через нього й підійшов до вікна, що не мало віконниць, але було щільно запнуте завісками, які затуляли його нижню половину.

Атос став на кам'яну приступку й зазирнув поверх завісок у кімнату.

При світлі лампи він побачив загорнену в темну мантилю жінку, що сиділа на ослоні перед згасаючим вогнем. Спершись ліктями на вбогий столик, вона схилила голову на білі, немов виточені з слонової кістки, руки.

Її обличчя важко було розгледіти, але на губах Атоса майнула зловісна посмішка. Він не помилився — це була та сама жінка, яку він шукав.

Аж тут заіржав кінь. Міледі підвела голову, побачила притиснуте до шибки бліде чоло Атоса і зойкнула.

Атос зрозумів, що вона впізнала його, натиснув коліном і рукою на раму, вікно піддалося, скло посипалося на підлогу...

Схожий на страхітливу примару помсти, мушкетер скочив у кімнату.

Міледі кинулась до дверей і відчинила їх. На порозі стояв д'Артаньян, ще блідіший і грізніший, ніж Атос.

Міледі скрикнула й відсахнулась. Вирішивши, що вона має змогу втекти, і боячись, щоб вона знову не вислизнула від них, д'Артаньян вихопив з-за пояса пістолет. Але Атос застережливо підніс руку.

— Сховайте зброю, д'Артаньяне, — сказав він. — Цю жінку треба судити, а не вбивати. Зачекай ще трохи, д'Артаньяне, і ти зможеш поквитатися з нею. Заходьте, панове.

Д'Артаньян не насмілювався заперечувати, бо Атос промовляв до нього таким урочистим голосом і супроводив свої слова таким владним жестом, наче він і справді був суддею, надісланим на землю самим Богом. Слідом за д'Артаньяном до кімнати ввійшли Портос, Арамис, лорд Вінтер і незнайомиць у червоному плащі.

Слуги стали біля дверей та вікна.

Міледі впала на ослін і здійняла догори руки, наче проклинаючи це страшне видіння. Побачивши свого дівера, вона несамовито закричала.

— Чого вам треба? — вигукнула міледі.

— Нам потрібна, — відповів Атос, — Шарлотта Баксон, яка спочатку носила ім'я графині де Ля Фер, а потім леді Вінтер, баронеси Шеффілд.

— Це я, це я! — злякано пробелькотіла міледі. — Чого ви від мене хочете?

— Ми хочемо судити вас за ваші злочини, — сказав Атос. — Ви маєте право захищатись, тож виправдуйтесь, якщо можете. Пане д'Артаньян, вам першому надається слово для звинувачення.

Д'Артаньян вийшов наперед.

— Перед Богом і людьми, — мовив він, — я звинувачую цю жінку в тому, що вона отруїла Констанцію Бонасьє, яка померла вчора ввечері.

Він обернувся до Портоса та Арамиса.

— Ми свідчимо це, — в один голос сказали мушкетери.
Д'Артаньян вів далі:

— Перед Богом і людьми я звинувачую цю жінку в тому, що вона хотіла отруїти й мене, підсипавши отруту в вино, надіслане з Віллерау з фальшивим листом, в якому намагалась переконати, що це вино дарують мені мої друзі. Бог урятував мене; але замість мене помер інший, ім'я якого Брізмон.

— Ми свідчимо це, — так само сказали Портос та Арамис.

— Перед Богом і людьми я звинувачую цю жінку в тому, що вона підбурювала мене вбити графа де Варда. А що тут немає нікого, хто міг би засвідчити правдивість цього звинувачення, то я сам його свідчу. Я сказав усе.

І д'Артаньян разом з Портосом та Арамисом відійшов у протилежний куток кімнати.

— Тепер ваша черга, мілорде! — сказав Атос.

Барон вийшов наперед.

— Перед Богом і людьми, — мовив він, — я звинувачую цю жінку в тому, що за її намовою було вбито герцога Бекінгема.

— Вбито герцога Бекінгема? — вигукнули всі влад.

— Так, — сказав барон, — убито! Коли я одержав вашого листа, в якому ви попереджали про небезпеку, то звелів арештувати цю жінку й доручив стерегти її одному вірному та відданому мені офіцерові. Вона спокусила його, вклала йому до рук кинджал, підмовила вбити герцога, і, можливо, саме в цю хвилину Фелтон розплачується своєю головою за злочин цієї фурії¹⁸⁵.

Почувши про ці нові, досі невідомі їм злочини, судді мимоволі здригнулись.

— Це ще не все, — провадив лорд Вінтер. — Мій брат, який зробив вас своєю спадкоємицею, помер за три години від дивної хвороби, яка лишає по всьому тілу синюваті плями. Сестро, від чого помер ваш чоловік?

— Який жах! — вигукнули Портос і Арамис.

— Убивце Бекінгема, убивце Фелтона, убивце мого брата, я вимагаю для вас правосуддя і обіцяю, що коли не доб'юся його від інших, то вчиню його сам.

І лорд Вінтер став поруч з д'Артаньяном, поступаючись місцем перед іншим обвинувачем.

Міледі схилила голову на руки, намагаючись зібратися

з думками, що переплутались їй у голові від смертельного жаху.

— Тепер моя черга,— мовив Атос, затремтівши, як тремтить лев, угледівши змію,— тепер моя черга. Я одружився з цією жінкою, коли вона була ще зовсім юною дівчиною, одружився проти волі моєї сім'ї. Я дав їй своє багатство, дав своє ім'я. І от якось я побачив, що цю жінку затавровано: на лівому плечі в неї випечено квітку лілії.

— О! — вигукнула міледі, підводячись.— Навряд чи знайдеться той суд, який зможе підтвердити цей безчесний вирок! Навряд чи знайдеться той, хто виконав його!

— Стривайте,— пролунав чийсь голос.— На це відповідь я!

І незнайомиць у червоному плащі вийшов наперед.

— Хто це, хто це? — вигукнула міледі, задихаючись од страху; її розпатлане волосся заворушилось над змертвілим обличчям, наче живе.

Всі звернули погляд на незнайомця, бо ніхто, крім Атоса, не знав, хто він такий.

А втім, Атос теж дивився на нього так само здивовано, як і інші, не розуміючи, чим причетний він до тієї жакливіої драми, розв'язка якої наставала у цю хвилину.

Повільно й урочисто підступившись до міледі на таку відстань, що між ними лишився тільки стіл, незнайомиць зірвав з себе маску.

Міледі з острахом вдивлялася в це бліде обличчя, облямоване чорним волоссям і такою ж чорною бородою, в обличчя, що зберігало байдужий, крижаний спокій. Потім вона рвучко підвелась, шарпнулась до стіни і хрипко закричала:

— О ні, ні! Ні! Це пекельна мана! Це не він!.. Рятуйте! Рятуйте!

І вона обернулась до стіни, наче бажаючи руками розсунути її й сховатися за нею.

— Хто ви такий? — мовили всі свідки цієї сцени.

— Спитайте в цієї жінки,— відповів незнайомиць у червоному плащі,— ви самі добре бачите, що вона впізнала мене.

— Лілльський кат! Лілльський кат! — вигукнула міледі, в нестямі чіпляючись руками за стінку, щоб не впасти.

Всі відступили, і незнайомиць у червоному плащі залишився сам посеред кімнати.

— О, пожалійте, змилуйтеся! Пробачте мені! — волала нещасна, падаючи навколішки.

Незнайомець зачекав, поки настане тиша.

— Я вам обіцяв, що вона мене впізнає! — сказав він. — Так, я кат міста Лілля, і ось моя історія.

Всі дивилися на незнайомця, з тривожним нетерпінням чекаючи, що він скаже.

— Ця молода жінка була колись такою ж вродливою молодою дівчиною. Вона була черницею Тамплемарського монастиря бенедиктинок. Молодий священник, щиросердий і глибоко віруючий, відправляв служби в церкві цього монастиря. Вона вирішила спокусити його і довела свій задум до кінця. Вона могла б спокусити навіть святого.

Їхні церковні обітниці були священні й непорушні; їхній зв'язок не міг тривати довго, не занапастивши їх обох. Вона умовила його залишити ті краї. Але для того, щоб виїхати звідти, щоб утекти разом, перебратися до іншої частини Франції, де б вони могли жити спокійно, бо ніхто не знав би їх там, потрібні були гроші. Ні вона, ні він їх не мали. Священник украв святі чаші й продав їх. А що вони готували втечу разом, то їх арештували обох.

За тиждень вона спокусила сина тюремника і втекла. Священника засудили до десяти років ув'язнення в кайданах і до таврування. Я був катом міста Лілля, як стверджує ця жінка. Я мусив затаврувати злочинця, а злочинець, панове, був мій брат!

Тоді я присягнувся, що жінка, яка його занапастила, жінка, яка була більше, ніж його спільницею, — бо це ж саме вона підбурила його на злочин, — принаймні розділити з ним покарання. Я здогадувався, де вона переховується, вистежив її, піймав, зв'язав і затаврував тим самим знаком, яким затаврував свого брата.

Через день після того, як я повернувся до Лілля, моєму братові пощастило втекти з в'язниці. Мене звинуватили в причетності до його втечі й засудили до ув'язнення замість нього доти, аж поки він сам віддасть себе до рук властей. Бідолашний брат не знав про цей вирок. Він помирився з цією жінкою; вони разом утекли до Беррі. Там він дістав невеличку парафію. Всі вважали, що ця жінка — його сестра.

Вельможа, на землях якого стояла парафіяльна церква, побачив гадану сестру й закохався в неї, закохався так палко, що запропонував їй стати його дружиною. Тоді вона покинула того, кого вже занапастила, заради того, кого збиралась занапастити, і стала графинею де Ля Фер...

Усі погляди звернулися до Атоса, справжнє ім'я якого

було граф де Ля Фер, і той кивком ствердив, що кат каже правду.

— Тоді,— вів далі кат,— мій бідолашний брат, у якого ця жінка відібрала і честь, і щастя, мало не збожеволів і з розпачу вирішив покінчити з життям. Він повернувся до Лілля і, дізнавшись, що я замість нього відбуваю ув'язнення, доброхіть з'явився до суду і того ж вечора повісився на душнику в своїй камері. А втім, властям треба віддати належне — ті, хто засудив мене, дотримали свого слова. Коли особу самогубця було встановлено, мене звільнили з ув'язнення.

Ось злочин, в якому я її звинувачую; ось за що її затавровано.

— Пане д'Артаньян,— мовив Атос,— якої кари вимагаєте ви для цієї жінки?

— Страти на смерть,— відповів д'Артаньян.

— Мілорде Вінтер,— повторив Атос,— якої кари вимагаєте ви для цієї жінки?

— Страти на смерть,— відповів лорд Вінтер.

— Панове Портос і Арамис,— вів далі Атос,— адже ви теж її судді. Якої кари заслуговує ця жінка?

— Страти на смерть,— глухим голосом відповіли мушкетери.

Міледі несамовито закричала й проповзла навколішках кілька кроків до своїх суддів.

Атос жестом зупинив її.

— Шарлотто Баксон, графине де Ля Фер, леді Вінтер,— мовив він,— ваші злочини переповнили міру терпіння людей на землі і Бога на небі. Якщо ви знаєте якунебудь молитву, прочитайте її, бо ви засуджені й помрете.

Почувши ці слова, які не лишали їй жодної надії на порятунок, міледі підвелася, випросталась на весь зріст і хотіла щось сказати, але сили зрадили її. Їй здалося, що чиясь владна, неблаганна рука схопила її за волосся й повела за собою так само безповоротно, як зла доля веде людину до загибелі. Навіть не намагаючись чинити опір, вона вийшла з будинку.

Лорд Вінтер, д'Артаньян, Атос, Портос і Арамис вийшли слідом за нею. Слуги пішли за своїми панами. В порожній кімнаті з розбитою шибкою і навстіж розчиненими дверима сумно догоряла на столі чадна лампа.

Було вже близько півночі. Щербатий місяць, закривавлений останнім відблиском грози, сходяв за містечком Армантьєр, і в його тьмяному світлі бовваніли темні силуети будинків та кістяк високої ажурної дзвіниці. Попереду річка Ліс котила свої води, схожі на потік розтопленого олова. На тому березі видніли чорні купи дерев, що вирізнялися на тлі грозового неба, вкритого важкими мідно-червоними хмарами, які трохи розсіювали непроглядний морок ночі. Ліворуч височів старий занедбаний вітряк з нерухомими крилами, з руїн якого вряди-годи долинали пронизливі й монотонні крики сови. Тут і там на рівнині, праворуч і ліворуч од дороги, по якій рухалась зловісна процесія, чорніли низькі, присадкуваті дерева, що скидалися на потворних карликів, які присіли навпочіпки й підстерігають людей у цю лиху годину.

Час од часу широка блискавка осявала крайнебо, зміїлась над купами дерев і, наче страхітливий ятаган¹⁸⁶, розколювала навпіл небо і воду. В задушливому повітрі не відчувалося жодного повіву вітерця. Мертва тиша гнітила всю природу, земля була волога та слизька після недавнього дощу, а свіжі трави пахли сильніше, ніж звичайно.

Двоє слуг вели міледі, тримаючи її за руки. Кат ішов слідом за ними, а лорд Вінтер, д'Артаньян, Атос, Портос і Арамис простували за катом.

Планше і Базен ішли останніми.

Слуги повели міледі на берег річки. Її уста мовчали; але очі промовляли з властивою їм виразністю, благаючи кожного, до кого вона по черзі їх звертала.

Скориставшись з того, що вона опинилась на кілька кроків попереду всіх, міледі сказала слугам:

— Обіцяю по тисячі пістолів кожному, якщо ви допоможете мені втекти. Та коли ви наважитесь віддати мене до рук ваших панів, то знайте: я маю поблизу месників, які змусять вас дорого заплатити за мою смерть.

Грімо вагався. Мушкетон тремтів усім тілом.

Почувши голос міледі, Атос підбіг до слуг; лорд Вінтер зробив те ж саме.

— Заберіть цих слуг,— сказав Атос,— вона говорила з ними, їм уже не можна довіряти.

Покликали Планше та Базена, які замінили Грімо та Мушкетона.

Коли всі дісталися берега, кат підійшов до міледі і зв'язав їй руки та ноги.

Втративши останнє самовладання, вона закричала:

— Боягузи, негідні вбивці, ви вдесьтох хочете вбити одну жінку! Але стережіться, бо якщо мені не придуть на допомогу зараз, то за мене помстяться в майбутньому!

— Ви не жінка, — холодно відповів Атос, — ви навіть не людина — ви демон, який вирвався з пекла і якого ми примусимо повернутися туди знову.

— О добродішні панове! — вигукнула міледі. — То знайте ж: той, хто торкнеться волосинки на моїй голові, теж стане вбивцею.

— Кат може вбивати й не бути при цьому вбивцею, пані, — відповів чоловік у червоному плащі, взявшись за свій широкий меч. — Він — останній суддя, тільки й того. *Nachrichter*¹⁸⁷, як кажуть наші сусіди німці.

Промовляючи ці слова, він продовжував зв'язувати її. Міледі нестямно закричала; крик цей химерно відлунув у нічній тиші й загубився далеко за лісом.

— Коли я винна, коли я вчинила злочини, в яких ви мене звинувачуєте, — сказала міледі, — то відведіть мене до суду! Бо ви — ніякі не судді й не маєте права мене судити.

— Я пропонував вам Тайберн, — відповів лорд Вінтер. — Чому ви не схотіли поїхати туди?

— Бо я не хочу вмирати! — вигукнула міледі, намагаючись вирватися з рук ката. — Бо я надто молода, щоб померти!

— Жінка, яку ви отруїли в Бетюні, була ще молодша за вас, добродійко, і все-таки вона померла, — сказав д'Артаньян.

— Я піду в монастир, я стану черницею, — благала міледі.

— Ви вже були в монастирі, — відповів кат, — і втекли звідти, щоб занапастити мого брата.

Міледі несамовито зойкнула і впала навколішки.

Кат ухопив її попідруки, щоб віднести до човна.

— О Боже мій! — вигукнула вона. — Боже мій! Невже ви хочете втопити мене?

В цих криках вчувався такий розпач, що д'Артаньян, який досі був найзапеклішим переслідувачем міледі, одійшов убік і сів на колоду, схиливши голову й затуливши

долоньями вуха. Та, незважаючи на це, він усе-таки чув її голосіння й погрози.

Д'Артаньян був наймолодший з усіх, серце його нарешті не витримало.

— О! Я не можу бачити це страхітливе видовище! Я не можу дозволити, щоб ця жінка померла такою смертю! — вигукнув він.

Міледі почула його слова, і у неї сяйнув промінець надії.

— Д'Артаньяне! Д'Артаньяне! — скрикнула вона. — Згадай, що я кохала тебе!

Юнак підвівся і ступив крок до неї.

Але Атос вихопив шпагу й заступив йому дорогу.

— Якщо ви зробите ще один крок, д'Артаньяне, — сказав він, — ми схрестимо з вами шпаги.

Д'Артаньян упав на коліна й став читати молитву.

— Ну, кате, — мовив Атос, — роби свою справу.

— З охотою, ваша світлосте, — відповів кат, — бо я ревний католик і вважаю виконання мого обов'язку щодо цієї жінки за справедливість.

— Гарзд!

Атос підійшов до міледі.

— Я прощаю вам, — сказав він, — усе зло, яке ви мені вчинили; я прощаю вам моє розбите життя, мою втрачену честь, моє скривджене кохання й муки душі, яку ви навіки занапали зневірою. Помріть із миром.

Потім до неї підійшов лорд Вінтер.

— Я прощаю вам, — сказав він, — отруєння мого брата й убивство його світлості лорда Бекінгема; я прощаю вам смерть бідолашного Фелтона, я прощаю вам зазіхання на моє життя. Помріть із миром.

— А я, пані, — сказав д'Артаньян, — прошу пробачити мені за те, що не гідним шляхетної людини обманом викликав ваш гнів; натомість я прощаю вам убивство моєї нещасної коханої та вашу жорстоку помсту; прощаю і оплакую вашу долю. Помріть із миром.

— I am lost! ¹⁸⁸ — прошепотіла по-англійськи міледі. — I must die! ¹⁸⁹

По тому вона підвелась і глянула довкола пронизливим палаючим поглядом.

Вона нічого не побачила.

Вона прислухалась, але нічого не почула.

Її оточували самі тільки вороги.

— Де я помру? — спитала вона.

— На тому березі, — відповів кат.

Він посадив її в човен і вже збирався відштовхнути його від берега, коли Атос простяг йому гаманець із золотом.

— Візьміть, — сказав він, — ось вам плата за виконання вироку; хай усі знають, що ми вчиняємо, як велить закон.

— Гаразд, — відповів кат. — А тепер хай ця жінка теж знає, що я роблю не те, що велить моє ремесло, а те, що велить мій обов'язок.

І він кинув золото в річку.

Човен з катом і злочинницею поплив до лівого берега Лісу; всі, хто залишився на правому березі, стали на коліна.

Човен повільно рухався уздовж поромного каната в темних відсвітах блякло-сірої хмари, що нависала над водою.

Нарешті він пристав до берега. Постаті ката й міледі чорними силуетами вимальовувались на червонястому тлі неба.

Поки човен переправлявся через річку, міледі пощастило розв'язати мотузку на ногах. Діставшись до берега, вона спритно скочила на землю й побігла.

Але земля була мокра; вибігши на пагорб, міледі підсковзнула і впала на коліна.

Забобонна думка вразила її. Вона збагнула, що небо відмовляється від неї, і застигла, схиливши голову й смиренно склавши руки.

З правого берега побачили, як кат неквапно підняв обидві руки, як у сяйві місяця блиснуло лезо широкого меча й як руки раптом різко опустились. Долинув свист меча і зойк жертви, потім обезглавлене тіло впало на землю.

Кат скинув свій червоний плащ, розстелив його долі, поклав на нього тіло, кинув за ним голову, зв'язав плащ кінцями, взяв його на плече й пішов до човна.

Діставшись до середини Лісу, він зупинив човна, підняв над водою свою ношу й голосно мовив:

— Хай звершиться правосуддя Боже!

І він кинув тіло в самісінький вир ріки, що відразу ж зімкнулася над ним.

За три дні мушкетери приїхали до Парижа. Вони вклалися в наданий для відпустки час і того ж вечора з'явилися до пана де Трев'їля з візитом.

— Ну що, панове, — спитав бравий капітан, — чи весела була ваша подорож?

— Надзвичайно! — відповів Атос за себе й за товаришів.

ЗАКІНЧЕННЯ

Шостого числа наступного місяця король, додержуючи слова, що його дав кардиналові, відбув із столиці під Ла-Рошель. Він виїхав, усе ще приголомшений звісткою про вбивство Бекінгема, що миттю облетіла весь Париж.

Хоч королеву й було попереджено, що герцогові, якого вона так кохала, загрожує небезпека, вона, почувши про його смерть, не повірила в це. Вона була навіть така необачна, що вигукнула:

— Це неправда! Він зовсім недавно написав мені листа.

Та вже наступного дня їй довелося повірити у фатальну новину: Ля Порт, що йому, як і всім іншим подорожнім, довелося затриматись в Англії за наказом короля Карла I, привіз королеві передсмертний подарунок Бекінгема.

Радість ко ля не мала меж. Він навіть не намагався її приховати — навпаки, навмисне дав волю своїм почуттям у присутності королеви. Людовік XIII, як і всі слабодухі люди, не знав, що таке великодушність.

А втім, невабаром йому знову стало нудно. Його чоло ніколи надовго не прояснялося: він чудово розумів, що, прибувши до табору, знову потрапить у рабство, і все-таки їхав туди.

Кардинал був для нього змією з гіпнотичним поглядом, а сам він — птахом, який хоч і перепурхує з гілки на гілку, проте не може втекти від змії.

Ось чому повернення до Ла-Рошелі було таким сумним. Наші четверо друзів особливо дивували своїх товаришів: вони всю дорогу їхали окремо від інших, низько схиливши голови й понуро дивлячись перед себе. Тільки Атос час од часу велично підводив голову; його очі спалахували вогнем, на губах з'являлася гірка усмішка; та вже за мить він знову, як і його товариші, впадав у глибоку задуму.

Тільки-но прибував король до якогось міста, четверо друзів, відбувши почесний ескорт, йшли або до відведеного їм для ночівлі помешкання, або ж поспішали до віддаленого шинку, де, проте, не грали в кості й не пили вина. Натомість вони про щось стиха розмовляли, пильнуючи, щоб ніхто їх не підслухав.

Якось, коли король затримався в дорозі для полювання й четверо друзів, замість приєднатися до мисливців, подались, своєю звичкою, до корчми, що стояла на битому шляху, біля цього заїзду зупинився вершник, що прискакав на зміленому коні з Ла-Рошелі. Збираючись випити склян-

ку вина, він зазирнув до зали, де за столом сиділи четверо мушкетерів.

— Гей! Пане д'Артаньян! — вигукнув він. — Чи не вас це я часом бачу?

Д'Артаньян підвів голову й не стримав радісного вигуку. Перед ним був той самий незнайомец, якого він називав своїм приви́дом, той самий незнайомец з Менга, з вулиці Могильників і з Арраса.

Д'Артаньян вихопив шпагу й кинувся до дверей.

Але цього разу незнайомец не став тікати, а скочив з коня й сам пішов назустріч д'Артаньянові.

— Ага, пане! — сказав юнак. — Нарешті я вас знайшов; тепер ви вже від мене не втечете.

— І не збираюся, пане, бо цього разу я й сам вас шукаю. Ім'ям короля я вас арештую. Я вимагаю, щоб ви віддали мені свою шпагу, пане. Не треба чинити опору; попереджаю — йдеться про ваше життя.

— Та хто ви такий? — спитав д'Артаньян, опускаючи шпагу, але не віддаючи її.

— Я — шевальє де Рошфор, — відповів незнайомец, — конюший пана кардинала де Рішельє і маю наказ приставити вас до його високопреосвященства.

— Ми саме повертаємось до його високопреосвященства, пане шевальє, — мовив Атос, підходячи до Рошфора. — Безперечно, ви повірите слову пана д'Артаньяна, що він поїде просто до Ла-Рошелі.

— Я мушу передати пана д'Артаньяна до рук варті, яка супроводитиме його до табору.

— Ми станемо йому за варту, пане, даю вам слово дворянина. Але даю також слово, — додав Атос, насуплюючи брови, — що пан д'Артаньян не поїде без нас.

Шевальє де Рошфор озирнувся й побачив, що Портос і Арамис стали між ним і дверима; він зрозумів, що перебуває цілком у владі цих чотирьох чоловік.

— Панове, — мовив він до них, — якщо пан д'Артаньян згоден віддати мені свою шпагу та дасть, як і ви, слово, я задовольнюсь вашою обіцянкою супроводити пана д'Артаньяна до ставки його високопреосвященства.

— Даю вам слово, пане, — сказав д'Артаньян. — Ось вам моя шпага.

— Це мені тим більш до вподоби, — вів далі Рошфор, — що я маю ще їхати далі.

— Коли для того, щоб зустрітися з міледі, — незворушно мовив Атос, — то даремно. Ви її більше не побачите.

— А що з нею сталося? — жваво спитав Рошфор.

— Повертайтеся до табору; там ви про все дізнаєтесь.

Рошфор на мить замислився і, зваживши, що до Сюржера, куди кардинал мав виїхати назустріч королю, лише один день дороги, вирішив скористатися з поради Атоса й повернутися разом з мушкетерами.

До того ж це давало йому ту перевагу, що він сам міг наглядати за арештованим.

Усі знову рушили в путь.

Наступного дня, о третій годині, прибули до Сюржера. Кардинал уже чекав Людовіка XIII. Відбувся урочистий церемоніал зустрічі, під час якої міністр і король палко привітали один одного з щасливим випадком, що дозволив Франції позбутися запеклого ворога, який підбурював проти неї всю Європу. Після цього кардинал, що був попереджений Рошфором про арешт д'Артаньяна і, отже, хотів якнайскоріше побачити його, попрощався з королем, запросивши його завтра оглянути збудовану за час його відсутності греблю.

Коли ввечері Рішельє прибув до своєї ставки поблизу Кам'яного мосту, він побачив біля дверей д'Артаньяна без шпаги і з ним трьох озброєних мушкетерів.

Цього разу, свідомий своєї сили, кардинал суворо глянув на них і, махнувши д'Артаньянові рукою, поглядом наказав йому йти за собою.

Д'Артаньян підкорився.

— Ми зачекаємо тебе, д'Артаньяне, — сказав Атос доволі голосно, щоб кардинал міг його почути.

Його високопреосвященство насупив брови й навіть на мить зупинився, але потім, не мовивши жодного слова, поспішив до будинку.

Д'Артаньян пройшов слідом за кардиналом. Друзі лишилися на варті за дверима.

Його високопреосвященство ввійшов до кімнати, що правила йому за кабінет, і дав знак Рошфорові ввести молодого мушкетера.

Рошфор виконав наказ і вийшов.

Д'Артаньян став віч-на-віч з кардиналом. Це було друге його побачення з Рішельє, і, як признавався потім сам д'Артаньян, він був певен: це побачення останнє.

Рішельє підійшов до каміна й притулився до його стінки; великий письмовий стіл одділяв його від д'Артаньяна.

— Добродію, — почав кардинал, — вас арештовано за моїм наказом.

— Мені сказали про це, монсеньйоре.

— А чи знаєте ви, за що?

— Ні, монсеньйоре; бо єдина річ, за яку мене можна було б арештувати, ще не відома вашому високопреосвященству.

Рішельє пильно глянув на юнака.

— Он воно як! — сказав він. — Що ви маєте на увазі?

— Якщо ваше високопреосвященство зволить мені сказати, в яких злочинах звинувачують мене, я розповім про те, що вчинив насправді.

— Вас звинувачують у злочинах, за які рубали голови людям, багато вельможнішим за вас, пане! — мовив Рішельє.

— В яких саме, монсеньйоре? — спитав д'Артаньян із спокоєм, який здивував самого кардинала.

— Вас звинувачують у листуванні з ворогами королівства, звинувачують у тому, що ви вивідали державні таємниці, а також у спробі перешкодити важливим планам вашого воєначальника.

— І хто ж мене звинувачує в усьому цьому, монсеньйоре? — мовив д'Артаньян, здогадуючись, що це — справа рук міледі. — Жінка, затаврована державним правосуддям, жінка, яка одружилася з одним чоловіком у Франції і з другим в Англії, жінка, яка отруїла свого другого чоловіка й намагалася отруїти також і мене?

— Що ви кажете, пане? — здивовано вигукнув кардинал. — Про яку жінку йдеться?

— Про леді Вінтер, — відповів д'Артаньян. — Так, про леді Вінтер, усі злочини якої були, певно, невідомі вашому високопреосвященству, коли вже ви удостоїли її своїм довір'ям.

— Пане, — мовив кардинал, — якщо леді Вінтер вчинила всі ті злочини, про які ви кажете, її буде покарано.

— Її вже покарано, монсеньйоре.

— Хто ж її покарав?

— Ми.

— Вона у в'язниці?

— Вона померла.

— Померла! — повторив кардинал, не вірячи своїм вухам. — Померла! Ви, здається, сказали, що вона померла?

— Тричі вона намагалася вбити мене, і я пробачив їй; але вона отруїла жінку, яку я кохав. Тоді мої друзі і я ввіймали її, судили й скарали на смерть.

І д'Артаньян розповів про отруєння пані Бонасьє в

Бетюнському монастирі кармеліток, про суд в самотньому будиночку, про страту на березі Лісу.

Дрож пробіг по тілу кардинала, хоч він умів стримувати свої почуття.

Та враз, наче під впливом якоїсь невисловленої думки, його досі похмуре обличчя проясніло й стало зовсім безтурботним.

— Отже,— мовив він напрочуд лагідним голосом, що дивно контрастував з суворістю його слів,— ви привласнили собі право судити, не подумавши про те, що люди, які не мають повноважень карати і все-таки беруть на себе цю місію, самі стають убивцями!

— Повірте, монсеньйоре, я й на гадці не мав виправдовуватися перед вами. Я ладен прийняти ту кару, яку вашому високопреосвященству завгодно буде визначити для мене. Я не так уже й ціную життя, щоб надто боятися смерті.

— Авжеж, я знаю, ваша хоробрість мені добре відома,— мало не з щирою прихильністю зауважив кардинал.— Тому можу вас наперед запевнити: на вас чекає не тільки суд, а й заслужена кара.

— Хтось інший відповів би вашому високопреосвященству, що він має своє помилування у власній кишені. Я ж лише скажу: наказуйте, монсеньйоре, я готовий до всього.

— Ваше помилування? — здивовано спитав Рішельє.

— Авжеж, монсеньйоре,— відповів д'Артаньян.

— А хто його підписав? Король?

Кардинал промовив ці слова з неприхованою зневагою.

— Ні, ви, ваше високопреосвященство.

— Я? Ви що, збожеволіли, пане?

— Ваше високопреосвященство, безперечно, впізнає свій почерк.

І д'Артаньян поклав перед кардиналом безцінний документ, який Атос здобув у міледі й віддав юнакові, щоб він служив йому охоронною грамотою.

Кардинал узяв папір і повільно, наголошуючи на кожному слові, прочитав:

«Те, що вдіяв пред'явник цього листа, зроблено ним згідно мого наказу.

В таборі під Ла-Рошеллю, 5 серпня 1628 року.

Рішельє»

Прочитавши ці два рядки, кардинал глибоко замислився, але не повернув документа д'Артаньянові.

«Він вирішує, як краще мене скарати,— подумав д'Артаньян.— Ну що ж! Коли вже на те пішло, він побачить, як вмирає дворянин».

Молодий мушкетер був певен, що геройськи зустріне смерть.

Замислившись, Рішельє то згортав, то розгортав у руках записку. Нарешті він підвів голову, зупинив свій орлиний погляд на чесному, відкритому й шляхетному обличчі д'Артаньяна. Він прочитав на цьому обличчі сліди всіх страждань, що їх д'Артаньян зазнав за останній місяць, і втретє, а то й четверте подумав про те, які великі надії подає цей юнак у свої двадцять років і як успішно міг би скористатися з його енергії, мужності та розуму далекоглядний політик.

До того ж, правду кажучи, злочини, могутність і пекельний геній міледі не раз страхали кардинала. Він відчував якусь потаємну радість від думки, що назавжди позбувся цієї небезпечної спільниці.

Рішельє неквапно розірвав документ, що його так великодушно віддав йому мушкетер.

«Я загинув»,— подумав д'Артаньян.

І він низько схилився перед кардиналом як людина, що промовляє свої останні слова:

«Боже, хай буде твоя воля».

Кардинал підійшов до столу, написав, не сідаючи, кілька рядків на пергаменті, дві третини якого були вже списані, й приклав свою печатку.

«Це мій вирок,— вирішив д'Артаньян.— Принаймні кардинал звільняє мене від нудного перебування в Бастилії та від судової тяганини. Це дуже люб'язно з його боку».

— Візьміть, пане,— сказав кардинал.— Я забрав у вас один відкритий лист і натомість даю інший. На цьому патенті не проставлене ім'я; ви впишете його самі.

Д'Артаньян нерішуче взяв папір і глянув на нього.

Це був наказ про призначення лейтенантом мушкетерів.

Д'Артаньян упав до кардиналових ніг.

— Монсеньйоре,— сказав він,— моє життя належить вам, віднині ви можете розраховувати на нього до кінця. Але я не вартий вашої милості: у мене є троє друзів, які мають набагато більше заслуг і прав...

— Ви хоробрий юнак, д'Артаньяне,— перебив його кардинал і дружньо поплескав по плечу, в захопленні від того, що йому пощастило підкорити таку непокірливу натуру.— Робіть з цим патентом усе, що вам заманеться. Тільки

добре зятяте: хоч у ньому й не вказано імені, я даю його саме вам.

— Я цього ніколи не забуду,— відповів д'Артаньян.— Ваше високопреосвященство може не сумніватися в цьому.

Кардинал обернувся й голосно покликав:

— Рошфоре!

Шевальє, який, мабуть, стояв за дверима, одразу ввійшов.

— Рошфоре,— сказав кардинал,— перед вами пан д'Артаньян; відсьогодні він належить до числа моїх друзів. Тож поцілуйтесь обоє й поведьте себе розумно, якщо хочете зберегти свої голови.

Рошфор і д'Артаньян, ледь торкнувшись губами, поцілувалися. Кардинал стояв поруч і пильно стежив за ними.

Вони разом вийшли з кімнати.

— Адже ми ще побачимось, чи не так, добродію?

— Коли вам буде завгодно,— відповів д'Артаньян.

— Така нагода не забариться,— сказав Рошфор.

— Що таке? — спитав Рішельє, відчиняючи двері.

Молоді люди усміхнулись один до одного, потисли один одному руки і вклонилися його високопреосвященству.

— Ми вже почали непокоїтися,— сказав Атос.

— От і я, друзі мої! — відповів д'Артаньян.— І не тільки на волі, а ще й у неабиякій милості.

— Ви нам розкажете все?

— Сьогодні ж увечері.

Справді, того ж вечора д'Артаньян прийшов до Атоса і застав його за пляшкою іспанського вина — ділом, яким він займався щовечора.

Д'Артаньян розповів йому все, що сталося між ним і кардиналом. Вийнявши з кишені патент, він сказав:

— Візьміть, мій любий Атосе, він належить вам по праву.

Атос усміхнувся своєю доброю та приємною усмішкою.

— Друже,— відповів він,— для Атоса цього забагато; для графа де ля Фера — замало. Лишіть собі цей патент — він ваш. На жаль, ви купили його надто дорогою ціною.

Д'Артаньян попрощався з Атосом і попрямував до Портоса.

Юнак застав мушкетера перед дзеркалом; той приміряв розкішний, прикрашений блискучим гаптуванням камзол.

— А-а, це ви, мій любий друже! — вигукнув Портос.— Як вам здається, чи личить мені цей костюм?

— Він чудовий, — відповів д'Артаньян. — Але я прийшов запропонувати костюм, який буде вам ще більше до лиця.

— Який саме? — спитав Портос.

— Мундир лейтенанта мушкетерів.

Д'Артаньян розповів Портосові про своє побачення з кардиналом і, вийнявши з кишені патент, сказав:

— Візьміть, любий друже, впишіть своє ім'я й будьте мені хорошим командиром.

Портос глянув на патент і, на превеликий подив д'Артаньяна, повернув його назад.

— Авжеж, — сказав він, — це було б для мене дуже приємно, але мені недовго довелось б користатися такою милістю. Поки ми їздили до Бетюна, помер чоловік моєї герцогині. Схоже на те, що скриня небіжчика проситься мені до рук, і тому, мій любий друже, я вирішив одружитися з удовицею. Бачите, я саме приміряю своє весільне вбрання; залиште собі чин лейтенанта, мій друже, залиште.

І він оддав патент д'Артаньянові.

Юнак пішов до Араміса.

Він застав його на колінах перед аналоєм¹⁹⁰, зі схиленою над розгорнутим молитовником головою.

Д'Артаньян розповів йому про побачення з кардиналом і, втретє вийнявши з кишені патент, мовив:

— Ви, наш друг, наш світоч, наш незримий заступник, прийміть цей патент; ви, як ніхто інший, заслужили його своєю мудрістю й тими порадами, що завжди приносили нам успіх.

— Гай-гай, мій любий друже! — відповів Араміс. — Наші останні пригоди назавжди відвернули мене від мирського життя й військового мундира. Цього разу я вирішив безповоротно: по закінченні облоги вступаю в братство лазаристів¹⁹¹. Залиште собі цей патент, д'Артаньяне; військова служба — ваша стихія, ви будете хоробрим і відважним командиром.

Д'Артаньян, із сльозами вдячності на очах і з радістю в погляді, знову поспішив до Атоса, який і досі сидів за столом і роздивлявся проти світла лампи останню склянку малаги.

— Так от, — сказав д'Артаньян, — вони теж відмовились!

— Це тому, мій любий друже, що ніхто інший не заслуговує цього патента більше, ніж ви.

Він узяв перо, написав на пергаменті ім'я д'Артаньяна й віддав йому патент.

— Отже, я лишаюся без друзів,— мовив юнак,— але, на жаль, із самими тільки гіркими спогадами...

Він охопив голову руками, і сльози покотились йому по щоках.

— За вами молодість,— відповів Атос.— Час обов'язково зітре гіркі спогади, щоб замінити їх приємними!

ЕПІЛОГ

Ла-Рошель, не підтримана ні англійським флотом, ні військом, що його обіцяв Бекінгем, склала зброю після річної облоги. 28 жовтня 1628 року було підписано капітуляцію.

Король прибув до Парижа 23 грудня того ж року. Йому влаштували урочисту зустріч, наче він і справді повернувся після перемоги над ворогами, а не над французами. Він в'їхав через завітчану аркаду, спеціально споруджену в передмісті Сен-Жак.

Д'Артаньян прийняв чин лейтенанта. Портос покинув службу й одружився наступного року з пані Кокнар. В омріяній скрині виявилось вісімсот тисяч ліврів.

Мушкетонів пошили розкішну ліврею, і нарешті збулась його найзаповітніша мрія: він став їздити на приступці визолоченої карети.

Арамис, після однієї з подорожей до Лотарингії, несподівано зник і перестав писати друзям. Згодом, через пані де Шеврез, яка розповіла про це кільком своїм коханцям, стало відомо, що він постригся в ченці в одному з монастирів у Нансі.

Базен став послушником.

Атос служив мушкетером під командуванням д'Артаньяна аж до 1631 року, коли, поїхавши до Турені, теж залишив службу, пояснивши це тим, що дістав невелику спадщину в Русійоні.

Грімо поїхав з Атосом.

Д'Артаньян тричі бився на дуелі з Рошфором і всі три рази його поранив.

— Учетверте я, мабуть, уб'ю вас, — сказав він, простягаючи Рошфорові руку й допомагаючи йому підвестись.

— Певно, буде ліпше для нас обох, якщо ми на цьому й зупинимось, — відповів поранений. — Тисяча чортів!

Я ставлюсь до вас куди краще, ніж ви гадаєте, бо вже після нашої першої зустрічі міг би, сказавши тільки одне слово кардиналові, добитись того, щоб вам відрубали голову.

Цього разу вони поцілувалися від щирого серця.

Планше, завдяки сприянню Рошфора, дістав чин сержанта гвардії.

Пан Бонасьє жив собі спокійно, не знаючи, що сталося з його дружиною, і зовсім про це не турбуючись. Якось він необачно зважився нагадати про себе кардиналові. Кардинал наказав відповісти: він сам простежить за тим, щоб відтепер пан Бонасьє був забезпечений усім необхідним.

І справді, пішовши наступного дня о сьомій годині вечора з дому до Лувру, пан Бонасьє більше не повернувся на вулицю Могильників. На думку людей, які були добре поінформовані в таких справах, він дістав стіл і квартиру в одному з королівських замків од щедрот його високопреосвященства.

КІНЕЦЬ

¹ *Людовік XIV* (1638—1715) — син Людовіка XIII та Анни Австрійської, з 1643 по 1715 рік король Франції.

² *Бастілія* — фортеця в Парижі, збудована в XIV столітті для захисту від англійців; з XV століття стала в'язницею для політичних злочинців. Зруйнована в 1789—1791 роках.

³ Внаслідок перемоги нідерландської революції XVI століття в 1581 році було створено Голландську республіку (так звану республіку Сполучених провінцій). З цього часу починає плідно розвиватися нідерландська література, а також з'являються друкарні, і зокрема в столиці республіки — Амстердамі.

⁴ *Анкетіль* (1723—1806) — абат, автор багатотомної історії Франції.

⁵ *Людовік XIII* (1601—1643). — син Генріха IV і Марії Медічі, король Франції з 1610 по 1643 рік.

⁶ *Анна Австрійська* (1601—1666) — французька королева, дружина Людовіка XIII й сестра австрійського імператора та іспанського короля з династії Габсбургів.

⁷ *Рішельє* (1585—1642) — Арман-Жан дю Плєссі французький державний діяч, герцог, кардинал; з 1624 по 1642 рік був першим міністром Людовіка XIII.

⁸ *Мазаріні*, Джуліо-Раймондо (1602—1661) — сіцилійський дворянин, французький державний діяч, кардинал; у 1643—1661 роках був першим міністром при Людовіку XIV.

⁹ *Мушкетери* — солдати європейських армій, озброєні мушкетами. *Королівські мушкетери* — солдати, що входили до особистої охорони монархів. Арман-Жан де Пеїр де *Тревіль* (1596—1672) — французький професійний військовий, капітан-лейтенант роти королівських мушкетерів; з 1636 року — польовий маршал, з 1643—граф.

¹⁰ Полен *Паріс* (1800—1881) — французький учений, автор досліджень у галузі середньовічної літератури.

¹¹ *Академія Написів і Красного Письменства* була створена у Франції в 1663 році з метою впорядкування написів і девізів на пам'ятниках та медалях і називалася спочатку Малою Академією. *Французька Академія* (її ще називають Академією безсмертних) — основний державний акаде-

мічний заклад Франції, що об'єднує визначних учених-гуманітаріїв та діячів літератури; була заснована Рішельє в 1634 році.

¹² «Роман про Троянду» — ушлявлена поема XIII століття; першу її частину написав Гійом де Лорісс (рік народження невідомий — 1240), другу, близько 1277 року, — Жан Шопінель (в деяких списках — Клопінель) де Менг (1240—1305).

¹³ Гугеноти — прибічники кальвіністської (протестантської) релігії у Франції XVI — XVIII століть.

¹⁴ Ла-Рошель — місто на заході Франції, розташоване на березі Атлантичного океану; оплот гугенотів; узяті після запеклої облоги королівськими військами в 1628 році.

¹⁵ Кольори іспанського прапора.

¹⁶ Гасконь — історична провінція на південному заході Франції; гасконські дворяни здебільшого служили в гвардії короля.

¹⁷ Беарн — історична область на південному заході Франції, біля підніжжя Піренейських гір.

¹⁸ Лівр — старовинна французька срібна, а згодом золота монета.

¹⁹ Генріх IV (1553—1610) — з 1572 року король Наварри (історична область у Піренейських горах), а з 1589 по 1610 рік — король Франції, засновник династії Бурбонів. Народився в Беарні. До вступу на престол — вождь гугенотів; у 1593 році з політичних міркувань прийняв католицизм. В 1598 році видав Нантський едикт, за яким католицизм визнавався державною релігією, а гугеноти, в свою чергу, дістали право вільного віросповідання й певну політичну незалежність; для гарантування своїх привілеїв гугеноти за цим едиктом одержали близько двохсот замків та фортець, якими вони володіли під час релігійних воєн, і, зокрема, місто Ла-Рошель. 1610 року Генріха IV вбив фанатичний прибічник католицизму Равальяк (1578—1610).

²⁰ Екю — старовинна французька монета, що була в обігу з XIII по XVII століття.

²¹ Маються на увазі війни, що тривали у Франції між католиками та гугенотами з 1562 по 1594 рік (див. також прим. 19).

²² *Vade tecum* — дослівно: йди за мною (латин.); в переносному значенні — дороговказ, добра, безцінна порада.

²³ Тарб — місто в Гасконі.

²⁴ Мається на увазі байка французького поета Жана де Лафонтена (1621—1695) «Чапля».

²⁵ Панотець Жозеф — Франсуа Ле Клер дю Трамбле (1577—1638), відомий під іменем «панотця Жозефа» або «сірого кардинала». Був довіреною особою і радником кардинала Рішельє.

²⁶ Пістоль — старовинна золота монета, введена в обіг наприкінці XVI століття в Іспанії; в XVII столітті під різними назвами (наприк-

лад, «луїдор») пістоль був в обігу у Франції та інших західноєвропейських країнах.

²⁷ *Люксембург* — тобто Люксембурзький палац у Парижі; збудований у 1615—1620 роках для Марії Медічі (1573—1642), французької королеви, дружини Генріха IV та матері Людовіка XIII.

²⁸ *Лувр* — середньовічний замок у Парижі, закладений наприкінці XII — на початку XIII століття. Наново збудований, став у XVI — XVIII століттях резиденцією французьких королів.

²⁹ *Су* — дрібна французька монета; шістдесят су дорівнювало одному екю.

³⁰ *Ліга* (або Свята Ліга) — назва католицької конфедерації, створеної у 1576 році, під час релігійних воєн, одним з претендентів на французьку корону, герцогом Генріхом де Гізом (1550—1588) для підтримки католицької релігії й боротьби проти гугенотів.

³¹ *Fidelis et fortis* — вірний і сильний (латин.).

³² *Бем, Моревеєр, Польтро де Мере, Вітрі* — учасники релігійних воєн у Франції та придворних політичних інтриг. Зокрема Шарль Бем убив вождя гугенотів Жаспара де Коліньї (1519—1572) під час Варфоломійської ночі проти 24 серпня 1572 року, а Жан Польтро де Мере у 1563 році смертельно поранив одного з ватажків католицької партії герцога Франсуа де Гіза (1519—1563).

³³ *Генріх III* (1551—1589) — король Франції з 1574 по 1589 рік, останній представник династії Валуа; боровся і з гугенотами, і з католиками, зокрема з убитим за його наказом герцогом Генріхом де Гізом (див. прим. 30), одним з організаторів Варфоломійської ночі. Пішовши в боротьбі за владу на угоду з Генріхом Наваррським (див. прим. 19), в 1589 році обложив Париж; під час облоги був убитий підсланим Лігою домініканським ченцем Жаном Клеманом (1567—1589). *Ординарною* (або постійною) *сторожею* називалась особиста варта Генріха III.

³⁴ *Людовік XI* (1423—1483) — король Франції з 1461 по 1483 рік; для особистої охорони набрав гвардію з шотландських найманців.

³⁵ *Бассомп'єр*, Франсуа де (1579—1646) — маршал Франції та дипломат; вступивши в 1598 році на службу до Генріха IV, став одним з його найближчих прибічників і провів життя, сповнене військових походів, політичних інтриг та любовних пригод. З 1631 по 1643 рік, тобто до самої смерті Рішельє, за участь у двірцевій інтризі проти кардинала був ув'язнений до Бастилії.

³⁶ *Pluribus impar* — багатьом не рівне (латин.).

³⁷ Йдеться про Марі-Мадлен де Вільєро (1604—1675), племінницю кардинала Рішельє, яка з 1625 по 1630 рік перебувала в почті Марії Медічі. 1620 року Марі-Мадлен одружилася з Антуаном де Комбале, але невдовзі овдовіла; після тривалих намагань влаштувати її долю Рішельє в 1638 році зробив її герцогинею д'Егійон.

³⁸ Граф де Шале, Анрі де Талейран (1599—1626) — фаворит Людовіка XIII; звинувачений братом короля, герцогом Орлеанським, у змові проти кардинала Рішельє, був засуджений до смертної кари і страчений.

³⁹ Натяк на Рішельє, який, будучи кардиналом, носив червоний плащ.

⁴⁰ Лорд Бекінгем, Джордж Вільєрс (1592—1628) — англійський політичний діяч, адмірал, фаворит і перший міністр двох перших королів з династії Стюартів — Якова I, що владарював з 1603 по 1625 рік, та Карла I, який, успадкувавши в 1625 році трон, був у 1649 році, під час англійської буржуазної революції, страчений за вироком верховного трибуналу.

⁴¹ Герцогиня де Шеврез, Марі де Роан-Монбазон (1600—1679), мала великий вплив в опозиційних колах, брала участь у змовах проти Рішельє та Мазаріні, а також в подіях Фронди — громадсько-політичного руху проти абсолютизму у Франції в 1648—1653 роках.

⁴² Мається на увазі римський політичний діяч і полководець, один з учасників придушення повстання Спартака, Гней Помпей (106—48 до н. е.) та його битва у 48 році до н. е. з військами Юлія Цезаря в період їхнього суперництва за владу в Римі поблизу міста Фарсала у Фессалії (історична область у Греції). Помпей був у цій битві розгромлений; він утік до Єгипту, де його вбили прибічники єгипетського царя.

⁴³ Франціск I (1494—1547) — король Франції з 1515 по 1547 рік. Уперше в історії своєї країни створив регулярну армію, вів численні війни з Іспанією, а також за гегемонію в Європі проти Австрійської імперії Габсбургів; у 1525 році зазнав поразки від іспанців у битві поблизу міста Павія в Італії; був захоплений у полон, звідки написав у листі свою знамениту фразу: «Все втрачено, крім честі».

⁴⁴ Королівська академія — назва заснованого в Парижі 1567 року закритого привілейованого закладу, де вчили їздити верхи, фехтувати й танцювати.

⁴⁵ Суд царя Соломона, або Соломонів суд, — вираз, який вживають у значенні: суд мудрий і швидкий. Соломон (?—928 до н. е.) — син іудейського царя Давида; успадкувавши його царство, правив десь із 965 по 928 рік до н. е. Склав ряд книг Біблії, зокрема «Книгу приповістей», «Книгу премудрості» та інші. Ім'я Соломона в переносному значенні — синонім мудрості.

⁴⁶ Юлій Цезар (100—44 до н. е.) — державний діяч, полководець, письменник та оратор Стародавнього Риму. В 60 році до н. е. уклав з Крассом та Помпеем таємну угоду про спільну боротьбу за владу. Згодом цей тріумвірат розпався, і в 48 році до н. е. відбулася битва коло Фарсала між Юлієм Цезарем та Помпеем, яку й має на увазі автор (див. прим. 42).

⁴⁷ За біблійним переказом, під час мандрів по Самарії Ісус Христос,

стомившись, сів біля колодязя відпочити. Аж тут до джерела підійшла Самаритянка, в якій Христос попросив напитися води.

⁴⁸ *Карл Великий* (742—814) — король Франкської держави з 768 по 800 рік, з 800 по 814 рік імператор Заходу, до володінь якого входили території теперішньої Франції, частини Німеччини, Італії, Швейцарії, Бельгії, Голландії, Австрії та Іспанії; найвидатніший представник династії Каролінгів, за якої остаточно склались феодальні відносини. Війни Карла Великого та його ридарів з арабами відображено в славнозвісній поемі «Пісня про Роланда» та в інших творах раннього середньовіччя.

⁴⁹ *Аврелій Августин* (354—430) — єпископ з Гіппона в Північній Африці, давньохристиянський богослов і філософ, автор творів «Про град Божий», «Сповідь» та ін., де зокрема зауважується, що казати неправду — гріх.

⁵⁰ У Біблії є слова: «Разом з усіма, хто був з ним».

⁵¹ *Луїдор* — французька золота монета, викарбувана вперше за часів Людовіка XIII, звідки й дістала свою назву (фр. louis d'or дослівно означає золотий луї, від Louis — Людовік); за вартістю — те саме, що пістоль (див. прим. 26).

⁵² Йдеться про сутичку, що сталася в 1620 році між армією Людовіка XIII та військами бунтівних феодалів, які засіли в Анжері (місто на заході Франції). З політичною метою незначному по суті успіху королівського війська було надано характеру гучної перемоги.

⁵³ Герцог де *Сен-Сімон*, Клод де Рувруа (1607—1693) — фаворит Людовіка XIII, конюший та головний єгермейстер короля, управитель Сен-Жерменського та Версальського замків. У 1636 році Рішельє, невдоволений впливом Сен-Сімона на короля, усунув його від справ.

⁵⁴ *Крез* — останній цар Лідії — ранньорабовласницької держави в західній частині Малої Азії, який правив з 560 по 546 рік до н. е. і якого вважали найбагатшою людиною свого часу. В переносному значенні — надзвичайно багата людина.

⁵⁵ *Боніфацій* — дослівно: «той, хто робить добро» (від латин. bonus — хороший, добрий та facere — робити).

⁵⁶ *Ахілл*, Ахіллес — у старогрецькій міфології наймогутніший і найхоробріший герой Троянської війни (початок XII століття до н. е.), головний персонаж «Іліади» — поеми напівлегендарного творця грецького героїчного епосу Гомера, що жив близько VIII століття до н. е.

⁵⁷ *Аякс* — у старогрецькій міфології один з героїв Троянської війни, ушавлений своєю силою і доблестю.

⁵⁸ *Йосиф* — один з біблійних персонажів, ідеальний юнак.

⁵⁹ *Сарабанда* — старовиявний іспанський тамок.

⁶⁰ *Моке Жан* (1573—після 1617) — французький мандрівник, автор книги «Подорожі до Африки, східної та західної Індії».

⁶¹ *Саул* (жив в XI столітті до н. е.) — перший правитель іудейів, Біблія

розповідає, що перед вирішальною битвою з філістимлянами — давнім народом, що жив на східному узбережжі Середземного моря, — Саул попросив чародійку Аендору викликати дух свого вчителя *Самуїла*, який, з'явившись, провістив поразку Ізраїля, смерть Саула та його синів.

⁶² Вулиця в Парижі, де містилося поліцейське управління.

⁶³ *Фландрія* — історична область у Західній Європі, що входить тепер до складу Бельгії, Франції та Нідерландів. У XV — XVI століттях Фландрією володіла Іспанія; в XVII столітті деякі райони цієї області відійшли до Франції та Нідерландів.

⁶⁴ *Деньє* — старовинна французька дрібна монета.

⁶⁵ *Фор-Левек* — паризька в'язниця для боржників, солдатів та людей вільних професій; зруйнована в 1780 році.

⁶⁶ Мається на увазі скульптурне зображення біблійного епізоду (див. прим. 47); ця статуя правила за прикрасу для гідравлічного насоса, встановленого в Парижі у 1606—1608 роках.

⁶⁷ *Ре* — острів у Біскайській затоці, розташований поблизу західного узбережжя Франції, недалеко від міста Ла-Рошель.

⁶⁸ Герцог *Неверський* і Ретельський, Карл I де Гонзаг (1580—1637), дістав завдяки підтримці Рішельє у 1627 році *Мантую* — герцогство на півночі Італії.

⁶⁹ *Нім, Кастр, Юзес* — міста й фортеці на півдні Франції, що належали з другої половини XVI століття гугенотам, але в першій половині XVII століття були обложені королівськими військами і, зрештою, до 1629 року захоплені ними і зруйновані.

⁷⁰ *Канцлер* — за середньовіччя в Західній Європі особа, яка займала при дворі монарха високі посади (начальника канцелярії, охоронця державної печатки тощо). *Се'є П'єр* (1588—1672) — охоронець печатки Франції при королях Людовіку XIII та Людовіку XIV.

⁷¹ *Самсон* — біблійний персонаж, що мав надзвичайну силу, джерелом якої, згідно переказу, було його волосся. Підступна філістимлянка Даліла, яку кохав Самсон, під час сну обстригла його і видала своїм співвітчизникам. Ув'язнений у храмі, Самсон відростив волосся і, знову ставши сильним, зруйнував храм і загинув під його руїнами разом з трьома тисячами ворожих воїнів.

⁷² Давній французький аристократичний рід *Конде* з XVI століття перебував у далеких родинних зв'язках з династією Бурбонів. Луї I де Конде (1530—1569) став першим визнаним ватажком кальвіністів. Генріх II, принц де Конде (1588—1646), людина нестримної, запальної вдачі, не хотів підкорятися батькові Людовіку XIII Генріхові IV, а після його смерті відкрито виступив проти Марії Медічі. Анна Женев'єва де Бурбон, герцогиня де *Лонгвіль* (1619—1679) — дочка Генріха Конде, в майбутньому діяльна учасниця Фронди.

⁷³ Йдеться про Леонору Дорі, звану Галагаї (1576—1617), флорен-

тійську дворянку, яка, будучи з дитинства близькою подругою Марії Медічі й зберігши в зрілому віці величезний вплив на неї, дістала зрештою в 1602 році звання придворної дами. 1601 року одружилася з італійським авантюристом, сином флорентійського нотаря Кончіні (рік народження невідомий—1617), який завдяки протекції Марії Медічі дістав титул маркіза *д'Анкра* і звання маршала Франції, хоч жодного разу не брав участі у військових походах. Після смерті Кончіні, вбитого під час арешту капітаном гвардійців Людовіка XIII Вітрі, її, на підставі знайдених під час обшуку листів, звинуватили в образі величності та чаклунстві й стратили.

⁷⁴ *Лаффема* Бартелемі (1545—1612) — генеральний контролер комерції (міністр фінансів) Франції; протегував багатьом галузям французької промисловості, що народжувалась.

⁷⁵ Йдеться про Філіппа IV (1605—1665), іспанського короля з 1621 по 1665 рік, та Фердінанда II (1578—1637), імператора Священної Римської імперії з 1619 по 1637 рік, яким Анна Австрійська доводилась сестрою.

⁷⁶ Йдеться про Генріха Конде (див. прим. 72), який згодом став одним з прибічників Рішельє.

⁷⁷ *Де Мотгвіль*, Франсуаза Бертрана (1621—1689) з 1643 по 1666 рік була придворною дамою Анни Австрійської. Вона написала «Спогади з історії життя Анни Австрійської від 1615 до 1666 року»; видані в 1723 році, вони стали безцінним документальним свідченням звичаїв тієї епохи.

⁷⁸ Цар Соломон у «Книзі приповістей» говорить про три дивовижні для нього речі, які не залишають після себе сліду: дорогу орлину в повітрі, дорогу зміїну на скелі й корабельну дорогу в середині моря.

⁷⁹ *Діонісій I Старший* (бл. 432—367 до н. е.) — тиран міста Сіракузи на острові Сіцилія з 406 по 367 рік до н. е.; будучи дуже підозрливим, тримав своїх в'язнів у приміщеннях, склепіння яких були влаштовані з таким розрахунком, аби найменший шерхіт по спеціальних ходах долинав до зробленого у формі вуха отвору в підлозі або стіні тайника, де Діонісій підслуховував їхні розмови. Ця система слухових ходів дістала назву діонісієвого вуха.

⁸⁰ *Іоанн Златоуст* (344—407) — діяч східнохристиянської церкви, Константинопольський патріарх з 398 до 403 року; маючи видатний ораторський хист, став відомий своїми проповідями.

⁸¹ *Віндзор* — замок, побудований у XIII столітті за 30 кілометрів на захід од Лондона; літня резиденція англійських королів.

⁸² *Фунт* (стерлінгів) — грошова одиниця Англії, введена в обіг в XI столітті.

⁸³ *Тауер* — замок у Лондоні, збудований у 1078 році. До XVII століття був однією з резиденцій англійських королів; у XVI—XVII століттях правив за головну політичну в'язницю королівства.

⁸⁴ *Конетабль* — найвище військове звання у Франції з XII століття до 1627 року. Тут ідеться про дружину герцога Орлеанського, конетабля, брата Людовіка XIII.

⁸⁵ *Великий пріор* — у католицькій церкві вищий чернечий сан.

⁸⁶ З-поміж згаданих тут придворних більшість уже в ближчі роки перекинулась у ворожий Людовікові XIII табір, ставши згодом активними учасниками Фронди.

⁸⁷ *Де Бенсерад* Ісаак (1612—1691) — французький поет манірного стилю, відомий також як автор байок, придворних балетів та епіграм.

⁸⁸ *Timeo Danaos et dona ferentes* — данайців боюсь, і з дарами прибулих (латин.) — вірш з поеми «Енеїда» римського поета Публія Вергілія Марона (70—19 до н. е.); вираз виник на підставі давньогрецьких легенд про Троянську війну. Воїни давньогрецького племені данайців, після безуспішної облоги Трої, вдалися до хитрощів: вони спорудили біля стін Трої величезного дерев'яного коня й сховалися в його череві. Троянці, не слухаючи застережень жерця Лаокоона та пророчиці Кассандри, втягли коня в місто; вночі данайці вилізли з нього, перебили охорону й відчинили браму своєму війську. Трою було взято й зруйновано.

⁸⁹ *Пале-Руаяль* (фр. Palais-Royal — королівський палац) — сучасна назва палацу, що його Рішельє збудував спочатку для себе, але згодом відписав Людовікові XIII.

⁹⁰ *Шатле* — назва двох фортець у старому Парижі, в одній з яких містилась кримінальна поліція, а в другій була в'язниця.

⁹¹ *Новим Світом* у XVI — XVII століттях називали Америку.

⁹² *Арміда* — одна з героїнь епічної поеми італійського поета Торквато Тассо (1544—1595) «Визволений Єрусалим»; у своїх зачарованих садах Арміда утримувала вдалині від війська хрестоносців рицаря Рено.

⁹³ *Prorsus admirabile* — просто чудово (латин.).

⁹⁴ *Fasilius natans* — легше тому, хто плаває (латин.).

⁹⁵ *Quemadmodum inter cilorum immensitatem* — подібно до того, як в неосяжності небес (латин.).

⁹⁶ *Глоса* — коментар, пояснення до церковних текстів.

⁹⁷ *Ordines inferiores* — нижчі чини (латин.).

⁹⁸ *Argumentum omni denudatum ornamento* — доказ, позбавлений будь-яких прикрас (латин.).

⁹⁹ *Єресіарх* — засновник або глава єретичної секти. *Янсеній* — голландський богослов Корнелій Янсен (1585—1638), прозваний Янсенієм. У посмертно виданій книзі «Августинус» виклав свої погляди на вчення Августина з приводу благодаті й призначення, відстоюючи їхню вирішальну роль і заперечуючи свободу волі. Поклав початок янсенізму — релігійно-моральній течії, близькій до кальвінізму.

¹⁰⁰ Ці терміни походять від імені монаха *Пелагія* (бл. 360—422), який проповідував значну свободу волі й вибору та піддавав сумніву доцільність участі церкви в моральному вдосконаленні людини.

¹⁰¹ *Desideras diabolum* — сумуєш за дияволом (латин.).

¹⁰² *Вуатюр* Венсан (1598—1648) — французький поет, вождь цілої групи салонних поетів *преціозного* стилю, член Французької академії з дня її заснування.

¹⁰³ *Severus sit clericorum sermo* — хай буде суворою мова кліриків (осіб духовного стану) — (латин.).

¹⁰⁴ *Патрю*, Олів'є (1604—1681) — відомий французький адвокат; подячна промова, яку він виголосив перед Французькою академією з приводу свого обрання її членом, мала величезний успіх, і згодом виголошення таких промов стало обов'язковим для кожного обраного академіка.

¹⁰⁵ *Altissima voce* — якнайголосніше (латин.).

¹⁰⁶ *Юдіф* — біблійна героїня, що, рятуючи від загибелі обложене місто Ветулію, пробралася до табору ассирійського полководця Олоферна і вбила його.

¹⁰⁷ *Аррас* — місто на півночі Франції, за яке протягом століть точилася запекла боротьба між Францією та Іспанією; лише в 1640 році Людовік XIII остаточно заволодів цим містом.

¹⁰⁸ *Vanitas vanitatum* — суєта суєт (латин.).

¹⁰⁹ *Протазан* — алебарда без сокири, з пласким лезом.

¹¹⁰ Кардинал де Лавалетт, Луї Ногаре д'Епернон (1593—1639), останні роки життя присвятив військовій кар'єрі й брав участь у війнах в Німеччині та Італії.

¹¹¹ *Вольт* — повільний коловий поворот коня під час їзди. *Курбет* — стрибок верхового коня з підігнутими передніми ногами.

¹¹² Марк Юній *Брут* (85—42 до н. е.) — римський політичний діяч, прихильник аристократичної республіки; в 44 році до н. е. разом з другом Кассієм очолив змову проти Юлія Цезаря і взяв участь в його убивстві.

¹¹³ *Сьома заповідь Бога* — «не перелюбствуй». Одна з десяти біблійних заповідей.

¹¹⁴ *Рубенс*, Пітер-Пауль (1577—1640) — великий фламандський живописець; на багатьох його картинах зображені сатири (персонажі давньогрецької міфології, неодмінні учасники свята збору винограду).

¹¹⁵ *Дандоло* — венеціанський рід доби середніх віків і Відродження; багато представників цього роду стали дожами (довічними виборними правителями) Венеції — міста на північному сході Італії, яке, приєднавши в середні віки ряд територій, стало великою морською державою.

¹¹⁶ *Монморансі* — один з найзнатніших герцогських родів Франції, що вів свій родовід з X століття.

¹¹⁷ *Мінерва* — в римській міфології дочка Юпітера, богиня мудрості, покровителька ремесел і мистецтв; Мінерву ототожнювали з Афіною

Палладою (переможницею), однією з головних богинь грецької міфології. Про Ахілла див. прим. 56.

¹¹⁸ *Дукатон* — старовинна дрібна монета, одна шістдесятя частина дуката (від пізньолатинського *ducatus* — герцогство) — срібної, пізніше золотої монети, вперше випущеної в Італії в 1140 році і згодом поширеної в західноєвропейських країнах.

¹¹⁹ *Буцефал* — кінь Александра Македонського (356—323 до н. е.), видатного полководця й державного діяча стародавнього світу.

¹²⁰ Мається на увазі епізод з популярної французької середньовічної рицарської поеми «Чотири сини Емона» (або «Рено де Монтобан»), в якій розповідається про чотирьох братів, непокірливих васалів Карла Великого.

¹²¹ Мається на увазі персонаж казки відомого французького письменника Шарля Перро (1628—1703) «Синя борода».

¹²² *Erat; est, fuit* — було, є, буде (латин.).

¹²³ *Великий Могол* — титул правителя імперії Великих Моголів в Індії в 1526—1858 роках, початок якій поклав Захітеддін Мухаммед Бабур (1485—1530), ферганський феодал-мусульманин, класик староузбецької літератури, нащадок Тімура (1336—1405), середньоазіатського правителя й полководця, відомого в Європі під іменем Тамерлана.

¹²⁴ За давньогрецькими переказами, Іпполіта, сина міфічного засновника Афіньської держави Тезея, покохала його мачуха Федр; знехтувавши її коханням, Іпполіт став жертвою гніву бога моря Посейдона, якого підбурила проти пасинка сама ж Федр: перелякані морським чудиськом, коні Іпполіта кинулись разом з своїм хазяїном з урвистого берега в морську безодню.

¹²⁵ *Mea culpa* — моя провина (латин.).

¹²⁶ *Карбункул* — коштовний камінь.

¹²⁷ *Epulae epularum* — бенкет бенкетів (латин.).

¹²⁸ Луцій Ліціній Лукулл (бл. 117— бл. 57 до н. е.) — римський політичний діяч і полководець; збагатившись під час численних воєн, вражав сучасників марнотратством та пишністю бенкетів. Звідси вираз «лукуллів бенкет».

¹²⁹ Йдеться про п'єсу великого французького драматурга, актора і режисера Жана-Батіста Мольєра (1622—1673) «Скупий», написану в 1668 році; її головна дійова особа — скупий багатій Гарпагон.

¹³⁰ *Пуритани* — прихильники кальвінізму в Англії та Шотландії XVI—XVII століть; те саме, що гугеноти у Франції. В переносному значенні — люди суворих моральних приписів, ревнителі чистоти, моральності; прибічники аскетизму.

¹³¹ *Цирцея* — в давньогрецькій міфології німфа, підступна чарівниця.

¹³² *Полікрат* (пом. 522 до н. е.) — правитель Самосу, держави-острова

в Егейському морі. Давньогрецький історик Геродот (бл. 484— бл. 425 до н. е.) передає легенду про те, що на схилі літ, бажаючи уникнути нещастя в майбутньому, Полікрат вирішив одкупитися від долі малою жертвою і кинув у море свій коштовний перстень, але незабаром йому принесли рибу, що, як виявилось, проковтнула цей перстень. Згодом Самос був захоплений ворогами, а сам Полікрат убитий.

¹³³ Рішельє надавав великого значення театрові й прагнув поставити його на службу своїй політиці. З цією метою він виділяв субсидії для утримання авторів, які під його керівництвом готували п'єси для постановок, а також сам писав трагедії. «*Мірам*» — одна з трагедій Рішельє.

¹³⁴ *Жанна д'Арк*, або Орлеанська діва (бл. 1412—1431) — героїня французького народу. Під час столітньої війни 1337—1453 років очолила визвольну боротьбу французького народу проти англійців.

¹³⁵ Мається на увазі герцог Генріх де Гіз (див. прим. 30).

¹³⁶ *Драгонади* (від фр. dragon — драгун) — постої солдатів, які розквартирувалися серед протестантів з метою навертання їх до католицької віри. Запроваджені під час владарювання Людовіка XIV, драгонади стали особливо нестерпними після т. зв. Севеннської війни 1685 року між королівським військом та гугенотами, яка відзначалася фанатичним бузувірством щодо кальвіністів.

¹³⁷ У 1629 році Рішельє видав т. зв. «Едикт милості», який скасовував політичні привілеї гугенотів і остаточно припиняв дію Нантського едикту (див. прим. 19).

¹³⁸ Маркіз де *Туара*, Жан лю Кайяр де Сен-Бонне (1585—1636) — маршал Франції, який керував обороною форту Сен-Тартен де Ре; згодом, на вимогу Рішельє, був підданий опалі.

¹³⁹ Маркіза де *Севінье*, Марі де Рабютен-Шанталь (1626—1696), стала широко відомою після посмертної публікації в 1726 році її листів до дочки — блискучих за стилем і надзвичайно цікавих за змістом достовірних свідчень епохи Людовіка XIV, що їх вона писала протягом двадцяти п'яти років.

¹⁴⁰ *Карл де Валуа* (1573—1650) — позашлюбний син французького короля Карла IX, який у 1619 році дістав титул герцога *Ангулемського*.

¹⁴¹ *Де Шомбер*, Генріх, граф де Нантейль і де Дюренталь (1575—1632) — маршал Франції, який брав участь в облозі Ла-Рошелі та вигнанні англійців з острова Ре.

¹⁴² *Лотарингія* — історична провінція (герцогство) на північному сході Франції, на кордоні з німецькими землями, за володіння якою точилася багатовікова боротьба між французькими королями та німецькими імператорами.

¹⁴³ Мається на увазі герцогиня де Шеврез, яка в першому шлюбі була дружиною герцога Шарля де Люїна (1578—1621), конетабля Франції.

¹⁴⁴ *Паладин* — за середньовіччя лицар з почту короля або іншого

феодалного володаря; в переносному значенні — вірний лицар, людина, віддана якійсь справі, ідеї, господарю, коханій жінці.

¹⁴⁵ Див. прим. 19.

¹⁴⁶ Див. прим. 33.

¹⁴⁷ Герцогиня де *Монпансьє*, Катрін-Марі де Лоренн (1522—1596), брала активну участь у війнах Ліги; її підозрювали — щоправда, без достатніх підстав — у підбурюванні Жана Клемана на вбивство Генріха III.

¹⁴⁸ *Байонна* — портове місто на південному заході Франції, тобто в протилежному від Англії боці.

¹⁴⁹ *Arijmad vertuntur in desertis* — їх помічають у пустелі (латин.).

¹⁵⁰ Марія *Магдалина* — одна з найвідданіших послідовниць Ісуса Христа. В біблійних переказах розповідається, що Марія Магдалина замолоду вела веселе життя, але під впливом проповідей Христа щиро розкаялась, спокутувала гріхи і навернулась до його віри. Образ Марії Магдалини — символ розкаяної грішниці.

¹⁵¹ Три золоті лінії на білому полі — основний елемент герба французьких королів.

¹⁵² *London, sir, if you please* — будь ласка, сер, як проїхати до Лондона (англ.).

¹⁵³ *My master lord d'Artagnan* — мій пан, лорд д'Артаньян (англ.).

¹⁵⁴ *Нестор* — один з персонажів Гомерової «Іліади», що славився своїм розумом та мудрими порадами.

¹⁵⁵ *Фелтон*, Джон (1595—1628) — англійський офіцер; страчений за вироком суду як державний злочинець.

¹⁵⁶ *Пенні* — дрібна англійська монета, одна сота частина фунта стерлінгів.

¹⁵⁷ *Тайберн* — квартал старого Лондона, де відбувалися прилюдні езекуції.

¹⁵⁸ *Робесп'єр*, Максимільєн-Марі-Ізідор (1758—1794) — діяч французької буржуазної революції.

¹⁵⁹ *Тристан* — французький державний діяч за короля Людовіка XI.

¹⁶⁰ Тобто австрійські війська.

¹⁶¹ *Маріон Делорм* (1611—1650) — спритна жінка, що стала відомою завдяки своїй вроді та любовним пригодам. *Герцогиня д'Егійон* — кардиналова коханка, після смерті якої Рішельє одружив з її вдівцем свою племінницю (див. прим. 37).

¹⁶² *Медуза* — в давньогрецькій міфології одна з трьох жінок-страхолиць, серед яких лише вона була смертна. Погляд Медузи перетворював на камінь усе, на що падав.

¹⁶³ *Ельзас* — історична провінція на північному сході Франції, на кордоні з німецькими землями.

¹⁶⁴ *Егіда* — в давньогрецькій міфології щит Зевса (верховного бога,

володаря богів і людей); в переносному значенні — захист, покровительство.

¹⁶⁵ *Ботанібей* — місцевість на східному узбережжі Австралії, куди англійський уряд засилав кримінальних злочинців.

¹⁶⁶ *Мессаліна* — дружина римського імператора Тіберія Клавдія (10 до н. е.—54 н. е.), відома своїм розгульним життям; у переносному значенні — розбещена жінка.

¹⁶⁷ *Леді Макбет* — героїня трагедії великого англійського драматурга та поета Вільяма Шекспіра (1564—1616) «Макбет»; жорстока й підступна жінка.

¹⁶⁸ *De profundis* — з безодні (латин.); перші слова заупокійної католицької молитви.

¹⁶⁹ Йдеться про біблійний епізод, в якому розповідається про те, як вавилонський цар Навуходоносор (604—562 до н. е.) наказав кинути в розпечену до білого піч Седраха, Місаха та Адвенаго, котрі не хотіли поклонитися його божествам та його золотому ідолові; Бог надіслав ангела й зробив трьох отроків непідвладними вогню.

¹⁷⁰ *Шилінг* — англійська монета; дорівнює п'яти пенсам (пенні), 1/20 частина фунта стерлінгів.

¹⁷¹ *Ваал* — в релігії стародавніх Фінікії, Сирії, Палестини бог родочості, вод, війни тощо; в переносному значенні служіння Ваалові — гонитва за матеріальними благами.

¹⁷² *Еол* — давньогрецький бог, повелитель бур і вітрів.

¹⁷³ *Астарта* — грецька назва фінікійської богині родючості, материнства та кохання Аштарті.

¹⁷⁴ *Веліал* — ім'я, яким у Старому заповіті названий верховода демонів.

¹⁷⁵ *Сардананал* — легендарний ассирійський правитель, втілення жорстокості й розпусти.

¹⁷⁶ Перефразована біблійна формула: «Хто має очі, побачить, хто має вуха, почує».

¹⁷⁷ *Сивіла* — у давніх греків та римлян легендарна жінка-пророчиця.

¹⁷⁸ *Лукреція* — знатна римлянка; позбавила себе життя після того, як її збещестив Секст, син царя Тарквінія Гордого; за переказом римського історика Тита Лівія (59 до н. е.—17 н. е.), це спричинилося до повстання 509 року до н. е., яке закінчилося падінням у Римі царської влади й встановленням республіки.

¹⁷⁹ *Іуда Маккавей* — вождь іудейського повстання проти сирійського царя Антиоха IV Епіфана; одержав кілька перемог над сирійськими військами й загинув у бою 160 року до н. е.

¹⁸⁰ Принц де Субіз, Бенжамен де Роан (1583—1642) — військовий діяч французьких протестантів, який при підтримці Англії керував захистом Ла-Рошелі під час її облоги Людовіком XIII.

¹⁸¹ *Ост-індські кораблі*, або кораблі ост-індських компаній,— судна, що належали торговельним об'єднанням західноєвропейських купців, які відігравали неабияку роль у здійсненні колоніальної політики в країнах Південної Азії в XVII — XIX століттях.

¹⁸² Тобто Голландській республіці.

¹⁸³ Герцог де Люїн, Шарль д'Альбер (1578—1621) — конетабль Франції. Навчаючи молодого Людовіка XIII прийомів соколиного полювання, дістав його особливу прихильність. Після убивства в 1617 році Кончіні був ініціатором приєднання до Франції Беарну та запровадження там католицизму як державної релігії, що спричинилося до заворушень, внаслідок чого де Люїна було піддано опалі (див. також прим. 143).

¹⁸⁴ *Форейтор* — кучер, що сидить верхи на одному з запряжених в карету коней.

¹⁸⁵ *Фурія* — в римській міфології богиня помсти.

¹⁸⁶ *Ятаган* — холодна зброя, що нагадує шаблю або кинджал.

¹⁸⁷ *Nachrichter* — дослівно — той, хто чинить правосуддя останнім (від нім. nach — після та richten — вирішувати, судити).

¹⁸⁸ *I am lost* — я загинула (англ.).

¹⁸⁹ *I must die* — я мушу вмерти (англ.).

¹⁹⁰ *Аналой* (від гр. *analogion*) — високий похилий столик, на який кладуть ікони і за яким, стоячи, читають богослужбні книги.

¹⁹¹ *Братство лазаристів* — об'єднання католицьких монастирів, створене в 1625 році для підготовки місіонерів.

Твори французького романіста і драматурга Александра Дюма (1803—1870) ось уже понад півтора століття користуються незмінною популярністю. Його п'єси й досі можна зустріти в репертуарі театрів, а численні авантюрно-історичні романи видаються як в оригіналі, так і в перекладах багатьма мовами світу.

Онук колоніального поміщика-маркіза і рабині-негритянки, син відставного республіканського генерала й дочки провінційного корчмаря, юнак після кількох літ навчання в місцевій школі та недовгої писарської служби в нотаря з Віллер-Контре, мріючи про славу літератора, переїхав у 1822 році до Парижа. Тут друзі допомогли йому посісти скромну посаду секретаря в канцелярії герцога Орлеанського, і він у вільні години починає надолужувати брак освіти ревним читанням творів Шекспіра, Мольєра, Гете, Шіллера, Вальтера Скотта, Стендаля, Меріме. Вже на кінець 20-х років Дюма стає одним з близьких соратників молодого Віктора Гюго. У лютому 1829 року паризький театр «Одеон» показує національно-історичну драму Дюма «Генріх III та його двір», яка відіграла вирішальну роль в утвердженні французької романтичної драматургії. Серед пізніших п'єс письменника найвідомішими є «Антоні», «Кін», «Нельська вежа».

Бурхливий темперамент Дюма невпинно кидав його у вир політичних пристрастей. Він бере участь у двох революціях — 1830 та 1848 років, пише нариси з історії Франції (книга «Галлія і Франція»), засновує «Історичний театр», де ставить інсценізації не тільки кращих своїх романів, а й творів інших французьких письменників. У 1858—1859 роках їде в Росію, щоб, як він сам казав, «бути присутнім при великій справі визволення сорока п'яти мільйонів рабів» (результат цієї подорожі — сім томів книг «У Росії» та «Кавказ»). У 1860 році Дюма супроводжує Гарібальді в його поході на Сіцилію, а згодом стає кореспондентом паризьких газет на театрі воєнних дій між Пруссією та Австро-Угорщиною.

Але щоразу в ньому перемагає жага літературної творчості, і він знову і знову віддається своїй нездоланній пристрасті — красному письменству. Повне зібрання творів, що написав Александр Дюма, налічує 301 том. Кращі книги письменника складають яскраву сторінку в історії світової літератури, і особливо — твори з тієї серії романів, що її він замислив як своєрідний белетризований літопис величезного періоду історичного роз-

витку Франції, починаючи з XV й аж до середини XIX століття. Найпопулярніші з них — «Асканіо», «Королева Марго», «Сорок п'ять», «Пані де Монсоро», «Дві Діани», «Шевальє д'Арманталь», «Шевальє де Мезон-Руж», «Граф Монте-Крісто». І, звичайно ж, чи не найславновісніший роман Дюма «Три мушкетери» та романи, що продовжують розповідь про життя його основних героїв, — «Двадцять років по тому» і «Віконт де Бражелон, або Ще через десять літ».

Невгамовний життєлюб, Дюма помер у злиднях, в провінційному містечку Пюї, розташованому на півдні Франції, неподалік од тих місць, де народився д'Артаньян, головний герой «Трьох мушкетерів». Помер, коли Париж був обложений ворожим військом і Франція мусила визнати свою поразку від Пруссії. Смерть письменника майже ніхто не помітив. А тим часом саме про нього захоплено писав колись Віктор Гюго: «Александр Дюма — один з тих людей, яких можна назвати сіячами цивілізації; він оздоровлює і облагороджує уми, вселяючи в них незбагненне світло, яскраве і сильне; він запліднює душу і розум людини. Він збуджує жадобу читання, він розпушує людське серце і кидає в нього насіння... В цьому — джерело величезної популярності таких людей, як Александр Дюма».

Роман Терещенко

Передмова	5
---------------------	---

ЧАСТИНА ПЕРША

I. Три подарунки пана д'Артаньяна-батька	7
II. Передпокій пана де Тревіля	20
III. Аудієнція	30
IV. Плече Атоса, перев'язь Портоса й хусточка Араміса	40
V. Королівські мушкетери й гвардійці пана кардинала	47
VI. Його величність король Людовік XIII	56
VII. Приватне життя мушкетерів	74
VIII. Придворна інтрига	82
IX. Вдача д'Артаньяна вимальовується	89
X. Мишоловка в сімнадцятому столітті	97
XI. Інтрига зав'язується	106
XII. Джордж Вілльєрс, герцог Бекінгем	121
XIII. Пан Бонасьє	129
XIV. Незнайомець із Менга	136
XV. Судочинці та військові	146
XVI. Про те, як канцлер Сег'є шукав дзвін, щоб, за старою звичкою, вдарити в нього	153
XVII. Подружжя Бонасьє	163
XVIII. Коханець і чоловік	175
XIX. План кампанії	181
XX. Подорож	189
XXI. Графиня Вінтер	200
XXII. Мерлезонський балет	208
XXIII. Побачення	214
XXIV. Павільйон	224
XXV. Портос	232
XXVI. Арамисова дисертація	248
XXVII. Дружина Атоса	263
XXVIII. Повернення	280
XXIX. Полювання за спорядженням	293
XXX. Міледі	301

ЧАСТИНА ДРУГА

I. Англиці и французі	308
II. Обід у прокурора	314
III. Покоївка та господиня	323
IV. Де розповідається про спорядження Арамиса та Портоса	331
V. Унові всі коти сірі	339
VI. Мертв про помсту	346
VII. Таємниця міледі	352
VIII. Як Атос без жодних кловетів знайшов своє спо- рядження	358
IX. Видіння	367
X. Грізний привид	375
XI. Облога Ла-Рошелі	382
XII. Анжуйське вино	393
XIII. Жорчма «Червоний Голубник»	400
XIV. Про користь грубних димарів	408
XV. Подружня сцена	415
XVI. Бастіон Сен-Жерве	420
XVII. Рада мушкетерів	426
XVIII. Сімейна справа	442
XIX. Приреченість	456
XX. Розмова брата з сестрою	462
XXI. Офіцер	469
XXII. Перший день ув'язнення	479
XXIII. Другий день ув'язнення	485
XXIV. Третій день ув'язнення	492
XXV. Четвертий день ув'язнення	500
XXVI. П'ятий день ув'язнення	507
XXVII. Засіб класичної трагедії	520
XXVIII. Втеча	526
XXIX. Що сталося у Портсмуті 23 серпня 1628 року	534
XXX. У Франції	543
XXXI. Монастир кармеліток у Бетюні	548
XXXII. Два різновиди демонів	560
XXXIII. Крапля води	565
XXXIV. Людина в червоному плащі	578
XXXV. Суд	583
XXXVI. Страта	590
Закінчення	594
Епілог	603
Примітки	605
Слово про письменника. <i>Роман Терещенко</i>	619

Литературно-художественное
издание

Серия

«ФАНТАСТИКА. ПРИКЛЮЧЕНИЯ. ДЕТЕКТИВ»

ДЮМА Александр

Три мушкетера

РОМАН

Перевод с французского
Терещенко Романа Николаевича

Киев, издательство
художественной литературы «Дніпро»
На украинском языке

Художній редактор *В. С. Войтович*
Технічний редактор *Т. М. Мацапура*
Коректор *Н. І. Забаштанська*

ИБ № 5245

Здано до складання 18.03.91.

Підписано до друку 13.09.91.

Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкарський № 2.

Гарнітура Тип Таймс. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 32,76. Умовн. фарбовідб. 33,6.

Обл.-вид. арк. 36,754. Тираж 100 000 пр.

Зам. 1—1476.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкінга».
252057, Київ, вул. Довженка 3.

Дюма А.
Д96 Три мушкетери: Роман / Пер. з фр. та прим. Р. Терещенка.— К.: Дніпро, 1992.— 622 с. (Фантаст. Пригоди. Детектив).

ISBN 5-308-01322-5

У романі «Три мушкетери» відомий французький письменник (1803—1870) відображає епоху правління короля Людовіка XIII, коли політику насправді здійснював кардинал Рішельє. Автор розповідає захоплюючу історію трьох хоробрих мушкетерів Атоса, Портоса, Араміса та їхнього друга д'Артаньяна.

Д 4703010100—174 174.92
М205(04)—92

ББК 84.4 Фр



